

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

«Педагогика ғылымдары» сериясы

Серия «Педагогические науки»

№4(44), 2014 ж.

Алматы, 2014

**Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті
ХАБАРШЫ**

**«Педагогика ғылымдары» сериясы,
№4(44), 2014 ж.**

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор:

п.ғ.д., проф. Т.Баймолдаев

Бас редактордың орынбасары:

п.ғ.к., проф. С.Г. Тажбаева

Редакция алқасы:

акад., п.ғ.д., психол.ғ.д., проф.

Г.П. Новикова (Ресей),

акад., п.ғ.д., психол.ғ.д., проф.

Е.В. Андриенко (Ресей),

п.ғ.д., проф. Н.П. Шишляникова
(Хакасия),

филос. докторы, проф.

Ф.Валькенхерст (Германия),

п.ғ.к., доц. О.П. Чигишева (Ресей),

п.ғ.к., доц. Р.Т. Сулайманова

(Қырғызстан),

п.ғ.д., проф. С.М. Кенесбаев,

ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, п.ғ.д., проф.

Б.У. Сманов,

п.ғ.д., проф. Г.Т. Хайруллин,

п.ғ.д., проф., В.В. Трифонов,

психол.ғ.д., проф. О.С. Сангилбаев,

п.ғ.д., проф. С.А. Узакбаева,

п.ғ.д., проф. С.Т. Иманбаева

п.ғ.д., доц. Г.С. Саудабаева,

фил.ғ.к., доц. Б.Е. Букабаева

© Абай атындағы

Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2014

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10104-Ж

Басуға 03.11.2014 қол қойылды.

Таралымы 300 дана.

Көлемі 28,75 е.б.т.

Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 218

050010, Алматы қаласы,

Достық даңғылы, 13

Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті «Ұлағат»
баспасының баспаханасында басылды

**М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е**

**ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Қабекенов Ғ.У. Ересектерге білім берудегі әдіснамалық тұғырлар мен ұстанымдар.....	4
Раманкулов Ш.Ж., Беркімбаев К.М., Сарыбаева Ә. «Физика» мамандығы студенттерінің кәсіби даярлығын жетілдіруде акпараттық-компьютерлік модельдеуді қолдану ерекшеліктері....	8
Итпекова Г.С. Из опыта применения средств информационно-коммуникационных технологий в обучении бакалавров.....	12
Кенесбаев С.М., Ақбейсова Г. Білім беруде интерактивті оқыту режимінің кейбір принциптерін көрсету жолдары.....	17
Zhauynshiyeva Zh.B., Agabekova. B.N. Incorporating culture into a foreign language teaching.....	21
Шаяхметова Д.Б., Абилянова Ж.К. Электронное сетевое профессиональное портфолио как средство формирования лингвомультимедийной компетенции.....	24
Крыкбаева С.М. Қазақ әйел бейнесінің кескіндеме өнерінде бейнеленуінің көркемдік тілі	28
Жолшаева М.С. Тіл үйретуде оқыту технологиясын дұрыс таңдаудың маңыздылығы.....	32
Абыканова Б.Т., Нугуманова С.Б., Ташкеева Г.К. Мультиплексорды зерттеу әдістері (зертханалық жұмыс).....	35
Раманкулов Ш.Д., Беркімбаев К.М., Сарыбаева Ә.Х. ЖОО-да физиканы оқыту үдерісінде мультимедиялық дәрістерді қолдану барысы.....	42
Аскарова Ж., Алмаханова А. Жас мамандарға акмеологиялық білім беру мәселелері.....	46
Дәрменова Р.А., Оспанова Н. Болашақ кәсіби оқыту мамандарын жобалау іс-әрекетіне даярлау.....	48
Дауылбаева Д.А. Тіл оқытудағы дискурс.....	51
Джамамбетова А.У. Сөйлеу тілін диалог арқылы дамыта оқыту	56
Тәтібекова А.Ы. «Көк» сөзінің метонимияда және эпитеттегі қолданылуы.....	58
Камалова Н.К., Турдалиева Ш.Ж., Кошербаев Ж.А. Процесс этнопедагогической идентификации в современных условиях.....	62

**ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА**

Мардахасв Л.В., Иманбаева С.Т., Қайдарова А.Ж. Ұлттық тәрбиенің кейбір мәселелері.....	65
Аганина К.Ж. Реализация национальной идеи «Мәңгілік ел» в профессиональной подготовке будущих учителей.....	69
Сулейменова О.Я., Садыкова А.А., Лозенко И.В. Формирование профессиональной компетентности студента-медика.....	73
Джанабаева Р.А., Әбжан Г.М. Студент-жастардың ұлттық бет-бейнесін, тәрбиесін қалыптастырудың педагогикалық негіздері...	77
Иманбаева С.Т. Діннің халықтың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудағы ролі.....	79
Osrapova B.A., Sagdullaev I.I., Kalieva A.K. The reflexive mechanism of acme - creative activity of future specialist.....	82
Манкеш А.Е. Толерантты тұлға тәрбиелеу.....	86
Каплунович И.Я., Каплунович С.М. Развитие профессиональных компетенций студентов посредством экстерииоризаций.....	88
Шайжанова К.Ұ. ЖОО студенттерінің сөйлеу мәдениеті мен тілдік ерекшеліктерінің психологиялық маңыздылығы.....	92
Аужанова Н.Б. Состояние вузовской подготовки будущих учителей к проведению внеклассной работы по биологии.....	95

**Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая
ВЕСТНИК**

Серия
«Педагогические науки»,
№4(44), 2014 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор:
д.п.н., проф. Т.Баймолдаев

Зам. главного редактора:
к.п.н., проф. С.Г. Тажбаева

Редакционная коллегия:
акад., д.п.н., д.психол.н., проф.

Г.П. Новикова (Россия),
акад., д.п.н., д.психол.н., проф.

Е.В. Андриенко (Россия),
д.п.н., проф. Н.П. Шишляникова

(Хакасия),
доктор философии, проф.

Ф.Валькенхерст (Германия),
к.п.н., доц. О.П. Чигишева (Россия),

к.п.н., доц. Р.Т. Сулайманова
(Кыргызстан),

д.п.н., проф. С.М. Кенесбаев,
Чл. корр. НАН РК, д.п.н., проф.

Б.У. Сманов,
д.п.н., проф. Г.Т. Хайруллин,
д.п.н., проф., В.В. Трифонов,
д.психол.н., проф. О.С. Сангилбаев,
д.п.н., проф. С.А. Узакбаева,
д.п.н., проф. С.Т. Иманбаева
д.п.н., доц. Г.С. Саудабаева,
к.фил.н., доц. Б.Е. Букабаева

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2014

Зарегистрировано в Министерстве
культуры и информации Республики
Казахстан 8 мая 2009 г. №10104-Ж

Подписано в печать 03.11.2014.

Формат 60x84 1/8.

Объем 28,75 уч.-издл.

Тираж 300 экз. Заказ 218

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического университета им. Абая

Сейтенова С.С. Студенттерді танымдық іс-әрекетін проблемалық оқыту арқылы қалыптастыру.....	100
Абсадыкова Н.Е. Подготовка педагогических кадров вузами Казахстана к реализации профильного обучения 12-летней школы	104
Исабаева Д.Н., Зинекешова Н. Ақпараттық технологияны пайдаланып оқытудағы жобалау әдісінің маңызы.....	108
Саудабаева Г.С., Айтбаева М.А. Роль саморазвития в процессе социализации личности студента в условиях вуза.....	110
Жубакова С.С. К вопросу подготовки учителя в условиях модернизации образования.....	114
Аширбаева Н.Н. Условия развития интеллектуальных способностей личности.....	119
Бапаева М.Қ. Студенттердің коммуникативті мәдениетін қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктері.....	122
Гусейнов Ф.Д. Влияние корректировки программы плана тренировочных нагрузок на выполнение упражнений для развития прыжковой работоспособности	126
Жунусбекова А. Управленческая подготовка будущих педагогов начальной школы как ресурс развития системы образования Республики Казахстан.....	129
Боталова О.Б. Тенденции развития студенческих педагогических олимпиад.....	131
Андриенко Е.В. Актуальные проблемы реализации кадровой политики в контексте профессиональной подготовки современных педагогов.....	136
Тәжібаева С.Г. Жоғары оқу орындарында тәрбие жұмысын ұйымдастыру.....	139
Баймуканова М.Т., Кендирбекова Ж.Х. Значение традиционно-философских гендерных концепций в социальной работе.....	147
Куратова О.А. Роль воспитательного процесса в вузе в реализации концепции гуманизации и гуманитаризации образования.....	152
Шолпанқұлова Г.К. Жастардың салауатты өмір салтын қалыптастыру – студенттің кәсіби тұлғалық дамуының шарты.....	155

**ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ**

Токсамбаева А.О., Акманова Ғ. Шәкәрімтану мен мәшһүртанудың туу, қалыптасу кезеңдеріне тән басты ұқсастық..	159
Байменова Б.С. Қазақстандағы педагогикалық ой-пікірлердің қалыптасу тарихы.....	165
Анесова А.Ж., Сейфуллина М.М. Ж.Аймауытовтың ғылыми және тәжірибешілік психология жайлы теориялық мұралары.....	170
Халитова И.Р., Атемкулова Н.О. Қ.Халидұлының «Тауарих хамса (Бес тарих)» еңбегіндегі әлеуметтік-тәлімдік пікірлер.....	174

**ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА**

Баймолдаев Т.М. Мониторинг совместной деятельности школы и семьи.....	177
Капанова Б.К. Оқушы жастарға экологиялық білім және тәрбие берудегі ғалымдардың жүргізген ғылыми еңбектері.....	179
Волкан А. Индивидуальные и социально-психологические особенности трудновоспитуемых подростков.....	181
Альмухамбетова Л.Н. Оқушыларды қазақтың музыкасы арқылы эстетикалық мәдениетке тәрбиелеу.....	184
Сексенбаева Л.И. Культурологический подход национального воспитания.....	187
Искендерова С.Н. Социально-педагогическая реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья.....	190
Байсарина С.С., Жамалбекова А.Ә. Әлеуметтік педагогтың жұмысын ұйымдастыру.....	193

Selim Guvercin, Satilmis Yilmaz. Влияние программы наставничества в средней школе.....	197
Satilmis Yilmaz, SelimGuvercin. The comparison of Turkish and Kazakh secondary science curriculums in terms of ‘scientific literacy’	201
Крыкбаева С.М., Қалдыбаева Г.Ә. Қазақстан суретшілерінің портрет жанры арқылы оқушылардың рухани танымын дамыту... ..	205
Zhauynshiyeva Zh.B. Incorporating culture into a foreign language teaching.....	208
Кдыралиева Ж.Б. Жоғары сынып оқушыларын ынталандыру жолдары.....	211
Argynbayev A., Akhmetzhanova Z.K. False friends activities in the efl classroom.....	215
Амирова А.С., Таубаева Ғ.З. Мектепке дейінгі ұйымдар балалардың тілдік күзiреттілігін қалыптастырудың теориялық аспектісі.....	218

ХАБАРЛАМА ХРОНИКА

Автобиография. Трифонов Валерий Васильевич.....	223
---	------------

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (приказ №433-3 ж от 26 июня 2003 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2003 жылғы 26 маусым №433-3ж бұйрығы) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Педагогика ғылымдары» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

КАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ОӘК 374.73

ЕРЕСЕКТЕРГЕ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАР МЕН ҰСТАНЫМДАР

Ғ.У. Қабекенов – PhD докторы,

*Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, педагогика және психология кафедрасының доценті*

Педагогиканың әдіснамасы – бұл педагогикалық білім және педагогикалық санадағы оны игеру үдерісі туралы ілім. Оның құрамына: педагогикалық білімнің құрылымы мен қызметі; әдіснамалық мағынаға ие бастапқы түйінді, негізгі, философиялық теориялар, тұжырымдамалар, болжамдар; педагогикалық білім әдістері туралы ілімдер енеді. Бұл ұстанымның мәнін жете ұғына отырып, әдіснама кез келген ғылымның теориясы мен практикасын ғылыми дұрыс жасауға мүмкіндік беретін, яғни ғалымдар мен практиктердің кәсіби іс-әрекетінде басшылыққа алынатын идеялар, ережелер, теориялар, қағидалар жиынтығы. Әрбір ғылымның нақты – ғылыми әдіснамасы және оған сәйкес практикада қолданылуы өзіндік ереше салыстырмалы дербес тұғырлар, немесе қағидалар арқылы ашып көрсетіледі.

Кілт сөздер. *Ересектер, тұғырлар(подход), жүйелілік-құрылымдық, салыстырмалы тәжірибелік, тарихилық пен қисындылық ұстанымдар.*

Методология педагогики - это учение о педагогическом знании и процессе его добывания, т.е. педагогическом познании. Она включает в себя: 1) учение о структуре и функциях педагогического знания; 2) исходные ключевые, фундаментальные, философские теории, концепции, гипотезы, имеющие методологический смысл; 3) учение о методах педагогического познания. Осознавая сущность данных позиций, можно говорить о том, что методология представляет собой совокупность тех идей, положений, теорий, принципов, которые позволяют научно верно разрабатывать теорию и практику какой-либо науки, то есть положения, которыми руководствуются как ученые, так и практики в своей профессиональной деятельности.

Конкретно-научная методология каждой науки и, соответственно, обслуживаемой ею практики раскрывается через специфические относительно самостоятельные подходы, или принципы.

Ключевые слова: взрослые, подходы, систематически - структурные, сравнительно-опытный, исторические и логические принципы.

Methodology of pedagogy - the doctrine of pedagogical knowledge and the process of getting it, ie pedagogical knowledge. It includes: 1) the doctrine of the structure and functions of pedagogical knowledge; 2) the original key, fundamental, philosophical theories, concepts, hypotheses, having methodological sense; 3) the doctrine of the pedagogical methods of cognition. Aware of the nature of these products, we can say that the methodology is a collection of those ideas, positions, theories, principles, which allow true scientific theory and practice to develop a science, there are provisions that govern both scientists and practices their professional activities. Specifically, the scientific methodology of each science and, therefore, it serves practices revealed through the specific relatively independent approaches or principles.

Key words: *adults, approaches, systematically – structural, comparatively – experienced, historical and logical principles.*

Педагогика ғылымында зерттеу мәселесінің теориялық қазығын мықтап қағуда, зерттеушінің белгі көзқарасын айқындауда, ғылыми туындының логикалық бірлігі мен жүйелігін сақтауда, әдіснамалық тұғырлар мен ұстанымдар басшылыққа алынады. Педагогика ғылымы теориялық және практикалық мәселелерді шешуде гуманитарлық ғылымдардың біріккен тұжырымдары мен түйіндерін негізге алып отырады.

Зерттеу проблемамызға тереңдеп зерделей түсу үшін осындай философиялық, психологиялық, мәдениеттанулық бағдар ересектерге білім берудің жалпы мағынасы мен мәнін ашуға қажетті тұғырларды туындатады. Тұғыр әдіснамалық бағдарлар мен зерттеу мәселесінің түйткілдеріндегі аралық буын болғандықтан, қазіргі ғылыми айналымдағы дәстүрлі тұғырларды қолданауды қажет етеді. Себебі, проблема ересектерге білім берудің түп нысанасы «ересек», «адам» феномендеріне қатысты кең ауқымды мәселе екендігі сөзсіз. Бұл жіктеу бізге ересектерге білім беру мен оларды тәрбиелеудің төмендегі басты амалдарын ажыратып алуымызға мүмкіндік береді: герменевтикалық, кумулятивтік, аксиологиялық, персоналистік, құрылымдық, мәдениеттанулық, т.б.

Герменевтикалық тұғыр да білім беру үдерісіндегі басты бағдарлардың бірі екендігі сөзсіз «Герменевтика (грекше түсіндіремін деген сөзді білдіреді) мәтінді түсіндіру теориясы мен өнері. Ежелгі грек еліндегі философия мен филологияда (ежелгі сөздер мен ұғымдар, таңбалы белгілерді, ж.т.б.)

ұғындыру мен түсіндіру өнері болса, платоншыларда ежелгі ақындардың бәрінен бұрын Гомердің шығармаларын жобалап айту интерпретация жасау» - деп анықтай келе, оның қазіргі кезде де мәтіндерді түсіндіру бағытының ғылыми дамуында маңызды екендігін атап көрсетеді [1, с. 40-41].

Педагогика ғылымында да мәтіндер жүйесі өзіндік тұтастық бірлікті құрайды. Ал, оларды түсіндіру мен талдау, көпшілікке жеткізу—бұл ғылымының негізгі нысаны. Білім беру мазмұнының өзі білімдерді жеткізу мен түсіндіруден құралатындығын ескерсек, Қазақстандағы сол кезеңдегі оның жүйесі герменевтикалық сипатты құрайды. Себебі, шындығында, «түсіндіру - түсіну» (білім беру – білім алу) бірлігінен құралған білім беру, «түсіндіру» мен «түсіну» үдерісінің толыққандылығы мен сапалығын қамтамасыз етуге бағдарлануы тиіс.

Кумулятивтік тұғыр жалпы ғылым дамуындағы сабақтастыққа негізделеді. *Кумулятивизм* (латынша-әуестену, жинақтау) білім дамуы жинақталған білімге жаңа ережелердің қосыла бастауы арқылы пайда болатындығын көрсетеді. Мұнда сапалық өзгерістер мүмкіндігі, ғылыми дамуының үздіксіздігі, ғылыми революция ескерілмеген. Ғылыми білімнің дамуы қарапайым дәлелдер санының көбейіп жинақталуы мен заңға негіз болатындығына қызығу деңгейінен көрініс табады [2].

Осы түсініктемелерден-ақ біз кумулятивизмнің білім беру мен тәрбиелеудегі нұсқасын үздіксіздіктен, сабақтастықтан, мұрагерліктен, білімдердің жинақталуынан байқауымызға болады. Сондықтан да ересектердің білім алуы сабақтастығының бастамасы педагогикалық білім алудан туындайды және ол кезеңдегі ересектердің білім алуы адам өміріне байланысты үздіксіз қамтамасыз етіліп, білімнің сабақтастығын толықтырады. Ал, Қазақстанда бұған дейін ересектердің білім алуы мен тәрбиелеуінің көріністері жалпы білімнің сабақтастығы мен үздіксіздігіне сүйенеді.

Аксиологиялық тұғыр андрагогикалық мәселелердің өзіндік құндылығын, қоғамдағы игілігін айшықтайды. «Құндылықтар теориясы – аксиология, табиғи құндылықтар, олардың шынайылығы туралы және құндылық әлемінің құрылымы туралы яғни, әлеуметтік және мәдени факторлар мен тұлға құрылымы сияқты түрлі құндылықтардың өзара байланысы туралы философиялық ілім. Құндылықтар мәселесі қоғам идеологиясының қасаң тартуы мен мәдени дәстүрлердің бағалануы кезеңінде үлкен мәнге ие болады» -деп түсіндіріледі сөздікте [3].

Ересектердің білім алуы мен тәрбиеленуінің құндылықтар қырларын былайша ажыратып көрсетуімізге болады:

- білімнің жалпы құндылықты сипаты (қол жеткізудің қиындығы);
- ересектер өмірінің бағдарларын айқындауға, қоғамнан өз орнын анық тағайындауына жәрдемдесетін игіліктік қыры;
- қоғам дамыған сайын оның қажеттілікке, адам өмірінің ажырамас қасиетіне айналуына;
- әлемдік өркениет көшіне ілесуіне қажетті қоғамды және тұлғаны жетілдірушілік қызметіне байланысты бағалылық құндылығы;
- адамдардың саналы немесе бейсаналы түрде болса да ұмтылып отыратын шексіз идеалдылығы т.б.

Бұл қырлар Қазақстандағы XX ғасырдың 20-90 жылдарында үздіксіз білім алудың негізгі ұстанымдарына айналып, бүгінгі таңда өз нәтижесін көрсетіп отырғандығы да шындық. Бұл ересектерге білім берудің өзіндік ішкі құндылығы болса, осы мәселені белгілі бір мәдени-әлеуметтік құндылық ретінде танып, зерделеуіміз сыртқы құндылығын айқындайды.

Персоналистік тұғыр жалпы білім берудің түпкі мақсатына келіп тоғысады. «Персонализм» (латынның даралық, тұлғалық сөзі). Тұлғаның соншалықты жоғары құндылығы мен қайталанбастығына аса мән берілген құдайлық тұлғадағы дінге сенушілікке арналған сипаттағы, заманауи христиандық философиядағы адам тұжырымдамасы,- деп түсіндіре келіп, оның қазіргі кезеңде жалпы адамды шексіз жетілдіруге келіп тоғысатындығы ұсынған анықтамаға сай [4].

Бұдан білім алу мен тәрбиелеудің ересек кезеңге жалғасуы оның өзінің тұлғалығын дамыта түсудің рухани шартына айналатындығын тұжырымдай аламыз. Бұл педагогикада дәстүрлі түрде ұсынылып жүрген тұлғалық амалдың (личностный подход) кеңейтілген формасы болып шығатындығын ескерсек, ересектерге қатысты андрагогикада мұны тереңдете отырып, персоналистік амалды басшылыққа алуды жөн санадық.

Сондықтан да андрагогикада әрбір тұлғаның ерекшелігін құрмет тұту, оның балалар мен жастарға қарағанда қоғамның белсенді және толық азаматы екендігін түйсіну, әлемдік өркениетке ілесу үшін оның үздіксіз білім алуы мен тәрбиеленуі қоғамдық прогрестің өрлеуін қамтамасыз етудің кепілі екендігін басты нысанаға қою т.б. ұстанымдар басшылыққа алынды. Осыған байланысты біз қарастырып отырған мәселе де еліміздегі ересектерге білім берудің тарихи-персоналистік қағидасын зерделеуден тұрады. Мұндай қоғамның тұлғаны құрметтеушілігі сайып келгенде, оның толыққандылығын қамтамасыз ету

үшін мемлекет тарапынан атқарылатын мәдени-ағартушылық істерге жалғасады. Жоғарыда атап өткендей, ересек адамның барлығын бір топқа жатқызуға болмайды, олардың жас ерекшелігін, жыныстық айырмашылығын, ұлттық өзгешеліктерін, табиғи бейімділігі мен ұстанған бағдарларының әртүрлігін басшылыққа алу осы персоналистік тұрғыдан тарайды. Сонымен, ересектерді оқытудағы жаңа ұстанымның мақсаты – адам тұлғасын байыту мен дамыту, оның ашылуына мүмкіндік беру, қабілеттерін жетілдіру. Философиядағы персонализм бағыты да осы жаңа ұстанымды қуаттайтындықтан, бұл бағыттың жалпы қағидаларын да басшылыққа алып отырамыз.

Құрылымдық – кез келген жүйе бүтіндік ретінде танылып, өзіндік бөліктермен мен айғақталады. Осыған байланысты ұсынған анықтамаларды атап өтуге болады. Структурализм – тек бір ғана гуманитарлық зерттеулер саласының емес, түрлі қарым-қатынастар жиынтығын өз пәні ретінде тандаған тұтастық. – деп атап көрсетіп, оның кез келген жүйені бүтіндік ретінде танып, өзіндік құрылымдарымен айғақталатындығын ұсынған анықтамаларға жүгінсек [5], құрылымдық амал барлық қоғамдық ғылымдарға тән әдіснамалық негіз екендігін мойындай аламыз. Олай болса, оның педагогика мен андрагогикадағы тұғырлық негіздерін былайша сараптап көрсетуге болады. Ересектерге білім беру – жеке – дара іс емес, «Қоғам – Адам – Білім» үштік құрылымының қатынасы арқылы дамитын жүйе. Сондықтан, қоғамның ықпалы, мәдени-әлеуметтік жағдай, мемлекеттік сұраныс, заманауи талаптар, т.б. – қоғамдық құрылымды қамтыса, ересек адамның талап-тілегі, өзіндік бағдары, білім дәрежесі, білім алушы мен білім беруші, т.б. адами құрылымдарды қамтиды. Ал білім құрылымы прогресске байланысты дамып отыратындығымен, сабақтастықты сақтай отыра дамитындығымен, ересектердің рухани кеңістігінде тасымалданатындығымен, т.б. тығыз байланысты болып келеді. Демек, құрылымдық тұрғы, әдіс ретінде де біз қарастырып отырған мәселені зерттеудің құрылымдық-функционалдық талдауына ұласады.

Мәселен, Қазақстандағы 1930-1990 жылдардағы қоғамдағы мәдени-әлеуметтік жағдай, мемлекетіміздің сол кезеңдегі даму деңгейі, сұраныстар мен талаптардың көріністері және оны қанағаттандыруға деген ұмтылыс, ересек адамдардың білім алуға бағыттылығы, заман талабын қанағаттандыру деңгейі, саяси-идеологиялық талаптарды мойындауы, білімнің әлемдік өркениет талаптарына бағдарлануы, оны берудің, түсіне білудің әдістерінің жетілдірілуі, т.б. мәселелер де құрылымдық тұғыр бойынша біздің назарымыздан тыс қалмай, осы бағдар бойынша жүргізіледі. Осы орайда, акмеологияның теориялық, әдіснамалық және тәжірибелік түйткілдері ғылыми негізде жан-жақты сараланған конференция материалдарын атап өтуге болады [6].

Ересектерді оқыту мен тәрбиелеудің әдіснамалық амалдарының бір - акмеология. «Акмеология» («шың», «биіктік» грек тілінде) кәсіби шыңдалудың ең биік сатысын айқындайтын психология ғылымының бірі саласы ретінде дамыды. Адамның эволюциясы мен тіршілік етудегі жоғары, биікке ұмтылуын психологиялық негізде зерттейтін ілім болып табылады.

Адамтану саласының педагогика ғылымы мен практикасы үшін аса маңызды басымдылықтары мен стратегиялық бағыттары да осы акмеология болып табылады. Акмеологияның ғылым ретіндегі дамуына белгілі ғалымдар К.А. Абульханова, О.С. Анисимов, С.А. Анисимов, А.А. Бодалев, А.К.Маркова, И.Н.Семенов, А.П. Ситников, Ю.С. Степанов, В.Д. Шадриков, т.б. өз үлестерін қосты.

Ғалым Б.А. Тұрғынбаева мұғалім шығармашылығын дамытуда акмеологиялық амалдың маңыздылығын сипаттай келе, мынадай пікір білдіреді: «Акмеология жетілген ересек адамның дамуын зерттейді. Психологияда кемелденген және ересек адам түсініктерінің бір мағынада қолданылатын жайттар көп кездеседі. Акмеологияда олардың керісінше ара– жігі ажыратыла қарастырылады. Сондықтан, жетілудің шыңы АКМЕ – ересек адамның жоғары кәсібилік, тұлғалық және әлеуметтік табыстарға жеткізетін прогрессивті жолмен дамуының белгілі бір кезеңін көрсетеді» [7, 54 б.].

Адамдар жасы есейе келе, өзі атқаратын іс-әрекетінің кәсіби деңгейге көтерілуін ең алдымен өзінен талап етеді. Сол жолды өзін өзі ынталандырып, іске қосып, жетілдіру мен саналы түрде айналысады.

Ш.К. Беркінбаева редакциясын басқарған «Педагогика тарихы» оқулығында ғылымының әдіснамасы – бұл қағидалар, қорытындылар, ұстанымдар, танымдық әдістер әр жақты жағдайлар тоғысында шындықты бейнелеу ақиқатын зерделеп түсіндіретін ілім [8, 54 б.]. Осы айтылған пікірді негізге ала отырып, зерттеуіміздің әдіснамасын анықтауға негіз болатын ұстанымдарды анықтадық.

Себебі зерттеу мәселенің теориялық-әдіснамалық сатысы аясында: «әдіснама – әдіс – тұғыр – ұстаным» тізбегі жалпыдан жекеге қарай жүретін және мәселенің қойылысынан бастап оны шешуге жетелейтін логикалық сатылар болып табылады. Сондықтан дәстүрлі ұстанымдарды зерттеу мәселесі бойынша былайша нақтырақ қолдануға болатындығын көрсеттік.

Біз талдаған философиялық, психологиялық, тарихи, педагогикалық еңбектерге сүйене келіп, ғылыми

жұмысымызды теориялық негізде талдау мен тұжырымдауда төмендегідей әдіснамалық ұстанымдарды айқындадық (1 - кестеде көрсетілген).

Кесте 1 – Ересектерге білім берудің әдіснамалық ұстанымдары

р/с	Ұстанымдар	Сипаттамасы
11	Мәдени-антропологиялық (антропологиялық)	- білім беру жүйесінде ересектерді оқыту мен тәрбиелеу үдерісін жүзеге асыруда адамның біртұтастық қағидасын негізге алу; - антропология ғылымының теориялық-әдіснамалық заңдылықтарына негізделген антропология ғылымының қалыптасуы;
22	Жүйелілік-құрылымдық	- адамдардың жас және физио-психологиялық ерекшеліктеріне байланысты антропология ғылымының құрылымдық жүйесіне негізделуі; - Қазақстандағы ересектерді оқытудың формалық, деңгейлік, мазмұндық құрылымдарының сатылай өзара жүйелі сабақтасуы.
33	Салыстырмалы тәжірибелік	- зерттеуші ғалымдардың тұжырымдарын, ұсыныстарын зерделей отырып, Қазақстан жағдайында ересек адамдарға білім беру саласының сарапталуы; - әлемдік мәдени-әлеуметтік қатынастар аясында ересектерді оқытуға байланысты шетелдік тәжірибелердің позитивті қырларының Қазақстан жағдайында үлгі ретінде ұсынылуы.
44	Тарихилық пен қисындылық	- Қазақстандағы ересектерді оқытудың мазмұны, түрлері, әдістері, ерекшеліктері, құралдарының тарихи бірізділігі негізінде зерттелуі; - ересектерге білім берудің дамуы еліміздегі әр кезеңдегі өркениет пен мәдениеттің заңдылықтарына, заманауи талаптарға сәйкестілігі.
45	Тарихи-жүйелілік	- еліміздегі ересектерді оқытудың біртұтас эволюциялық кезеңдердегі жіктелуі; - ересектерге білім беру жүйесінің осы кезеңдерінің арақатынасы, байланысы, айырмашылықтарының нақтылануы.

Сонымен ересектерге білім берудің жоғарыда келтірілген теориялық тұғырлары мен ұстанымдары зерттеуіміздің әдіснамасы қызметін атқарады.

Ғылыми-теориялық әдебиеттерді басшылыққа ала отырып, ересектерге білім берудің әдіснамалық негіздері сараланып ұсынылды.

1 Демидов А. Б. *Философия и методология науки: Курс лекций* / А. Б. Демидов. — Витебск: Издательство УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2006. —С. 40-41

2 *Философский энциклопедический словарь*/Гл. редакция: Ф56 Л. Ф.Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов — М.: Сов. Энциклопедия, 1983.—840с.-С. 763

3 *Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл.* Мир энциклопедий - Мн.: Книжный Дом, 2003 - 1280 с. - С.740

4 *Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл.* Мир энциклопедий. - Мн.: Книжный Дом. 2003. - С.996

5 *Философский энциклопедический словарь*/Гл. редакция: Ф56 Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов — М.: Сов. Энциклопедия, 1983. - С.763

6 *Акмеология: методология, методы и технологии* // Материалы научной сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н.В. Кузьминой. /под общей редакцией вице-президента МААН, заслуженного деятеля науки РФ, доктора психологических наук, профессора. А.А. Деркача. - М.: РАГС, 1998. - 230 с.

7 *Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылығы.* – Алматы, 2007. - 54 б.

8 *Педагогика тарихы. (Білім беру және педагогикалық ойлар тарихы).* /оқулық. Қаз МемҚызПУ.- Алматы, 2009.-398б.

Түйін

Бұл мақалада ересектерге білім берудің әдіснамалық тұғырлары (подход) мен ұстанымдары баяндалады. Ересектерге білім берудегі әдіснамалық тұғырлар ретінде герменевтикалық, кумулятивтік, аксиологиялық персоналистік, құрылымдық, мәдениеттанулық тұғырлар көрсетілді, т.б. Ересектер білімінің даму тарихын әдіснамалық-теориялық тұрғыдан зерделеуде мәдени-антропологиялық (антропологиялық), жүйелілік-құрылымдық, салыстырмалы тәжірибелік, тарихилық пен қисындылық принциптері басшылыққа алынып, оларға ғылыми талдау жасаған.

Резюме

В этой статье оговариваются методические подходы и принципы образования для взрослых. Как методические подходы в образовании для взрослых показываются герменевтические, кумулятивные, аксиологические, персоналистические, структурные, культурологические подходы, и.т.д.

Проведен научный анализ истории развития знаний взрослых через методическо-теоретическое осмысление, руководствуясь культурно-антропологическими (антропологическими), системно-структурными, сравнительно-опытными, историческими и логическими принципами.

Resume

In this annotation are stated the methodological approaches and educational principles for adults. Here are shown the methodological approaches in education for adults: hermeneutical, cumulative, axiological, personalistic, structural, cultural approaches etc.

The knowledge development history is scientifically analyzed through methodological – theoretical rethinking, guided by cultural – anthropological, systematically – structural, comparatively – experienced, historical and logical principles.

ӘОЖ 371-307 8:530-1

ФИЗИКА» МАМАНДЫҒЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ ДАЯРЛЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛДЕУДІ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ш.Ж. Раманкулов – *PhD докторант, Қ.А. Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, shery_roma@mail.ru*

К.М. Беркімбаев – *п.ғ.д., профессор, Қ.А. Ясауи атындағы қазақ-түрік университеті, Түркістан*

Ә.Х. Сарыбаева – *п.ғ.к., доцент, Қ.А. Ясауи атындағы қазақ-түрік университеті, Түркістан*

«Физика» мамандығы студенттерінің кәсіби даярлығын жетілдіруде ақпараттық-телекатынастық технологияларды қолдану ерекшеліктері» мақаласы қазіргі қоғамның өзекті тақараптарының біріне арналған. Болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдіру, оқытудың мазмұны мен технологияларының жаңаруы белсенді зерттеу мен теориялық ұғыну объектісі болып табылады. Болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдіруде ақпараттық технологияларды пайдалану және оларды оқу процесінде қолданудың тиімді технологияларын пайдалану өте маңызды. Осы жұмыста авторлар ақпараттық, мультимедиялық технологиялардың ролі мен оларды оқу процесінде пайдаланудың маңызын және мәселелерін қарастырады.

Кілт сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, ақпараттық қоғам, білім беруді ақпараттандыру үрдісі

Статья «Особенности использования информационных и телекоммуникационных технологий при подготовке студентов специальности «Физика»» посвящена одной из актуальных тем современного общества.

Проблема совершенствования профессиональной подготовки будущих учителей, обновления содержания и технологии обучения является постоянным объектом активного исследования и теоретического осмысления. При совершенствовании профессиональной подготовки будущих учителей важное значение имеет использование информационных технологий с одной стороны, а с другой - эффективная технология и их применения в процессе обучения. В данной работе авторы рассматривают роль и значение информационных, мультимедийных технологий, использование в учебном процессе, а также их задачи.

Ключевые слова: информативно – коммуникационные технологии, информационное общество, процесс информатизации образования.

The article "Features of the use of information and telecommunication technologies at preparation of students speciality on "Physics"" is dedicated to one of actual themes of modern society.

The problem of professional training perfection of future teachers, renewing the contexts and technology of teaching is a constant object of active investigation and theoretical conceive. At professional training perfection of future teachers the important significance has the using of informational technologies, from one hand, and an effective technology and its application at a teaching process, from the other one. In given work authors consider the role and importance of informational, multimedial technologies, using them in the pedagogical process, as well as their tasks.

Keywords: the Informational - communication technology, information society, the process of education informatization.

Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын арттыруды көздейді.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Біздің жастарымыз оқуға, жаңа ғылым-білімді игеруге, жаңа машықтар алуға, білім мен технологияны күнделікті өмірде шебер де тиімді пайдалануға тиіс. Біз бұл үшін барлық мүмкіндіктерді жасап, ең қолайлы жағдайлармен қамтамасыз етуіміз керек» - деп атап көрсетілген [1].

Қазіргі таңда білім беру үдерісінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдаланудың мүмкіндіктері зор. Ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар ресурстары білім беру үдерісінің мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асырудың елеулі құралдарының бірі болып табылады. XX-ғасырдың екінші жартысында белсенді дамыған ақпараттық технологиялар – ақпарат

алудың жаңа тәсілін ұсынды, коммуникацияның жаңа түрлерін – электрондық пошта, чаттар, конференциялар және т.б. Компьютерлер тұрмысымыздың барлық саласына енді. Ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар оқу үрдісін өзгертіп жатқаны сөзсіз факт.

Қазіргі таңда кез-келген оқытушы ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың алуан түрлі құралдарын оқу үдерісіне енгізуге мүмкіндігі бар. Оларға ақпараттар банкі, Интернеттен алынған ақпараттар, көптеген электрондық оқыту құралдары, сөздіктер мен анықтамалар, дидактикалық материалдар, презентациялар, білім бақылауға арналған автоматтандырылған бағдарламалар (MS Excel, MS PowerPoint және т.б. бағдарламалау тілдерінде жасалған тесттер, бақылаулар), тілдесу форумдары және т.б. жатады. Осыған байланысты білім мазмұны өзгереді және байланыс жасау қарқынды ақпарат алмасуға мүмкіндік береді [2].

Білім беру жүйесінде қазіргі заманауи білім беру технологияларын әртүрлі салалары бойынша қолданатын, білімді, қабілетті мамандарға деген сұраныстар көбеюде. Оларды қазіргі заманауи білім беру мен ақпараттық технологияларды меңгеру, оларды кәсіптік деңгейде даярлау, сонымен қатар осы сала бойынша білімділігі мен қабілеттілігі қазіргі заман талаптарына сай болуы болашақ физика мұғалімдерінің кәсіби даярлығы үшін өте маңызды мәселе болып, үлкен ғылыми-әдістемелік зерттеу жұмыстарды жүргізуді қажет етеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында келтірілгендей білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау [3].

Бүгінгі таңда ақпараттық технологияларды физиканы оқу үдерісінде қолдану, болашақ мұғалімдерге шексіз көлемде оқу ақпаратын игеруге, яғни әлемдік ақпараттық білім беру кеңістігіне қосылуды қамтамасыз етеді.

Жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдіру жолдары А.В. Усова, Н.Д. Хмель, А.Е. Әбілқасымова, М.С. Молдабекова, Г.Б. Алимбекова, Б.Кенжебеков, О.Ү. Мұсабеков, А.З. Тұрсынбаев және т.б. еңбектерінде қарастырылады.

Жоғары кәсіби білім беруде компьютерлік модельдер, электрондық оқулық, мультимедиялық, Интернет т.б. жаңа ақпараттық технологияларды қолданудың дидактикасы мен технологиясы кеңінен қолданылып келе жатқаны көптеген ғалымдардың еңбектерінде қарастырылғаны мәлім. Мысалы, Е.Ы.Бидайбеков, Ж.А. Қараев, С.Қариев, В.В. Гриншкун, Г.К. Нұрғалиева, Д.М. Джусубалиева, Б.Баймұханов, Қ.С. Әбдиев, С.М. Кеңесбаев, Ж.Ж. Жаңабаев, К.М. Беркімбаев және т.б. авторлардың еңбектерінде кеңінен қарастырылған.

М.Н. Дьяченко өз еңбегінде, жоғары оқу орны бітірушілерінің болашақ мұғалім ретінде қалыптастыру дайындығында мынадай кәсіби көрсеткіштік элементтерін қарастырған: болашақ мұғалімнің жалпы сипаттамасы; кәсіби қызметінің негізгі объектісі; болашақ мұғалімнің бағыт-бағдар ұстануы; жалпы білім беруге дайындығы және ойлау қабілетінің дамуы; арнайы ерекше ынтасы мен қабілеті бар болуы [4].

Болашақ мұғалімдердің даярлығын практикада жүзеге асырушы мамандардың зерттеулерінде жаңа ақпараттық технологияларды физиканы оқыту үдерісінің мақсатына сай барлық кезеңдерінде лекциялық, практикалық, зертханалық сабақтарда, аудиториядан тыс және т.б. қолдану керектігін анықтаған.

Білім беруді ақпараттандыру оқыту үдерісінде көптеген дидактикалық міндеттерді айқындауға көмектеседі:

- микро және макроәлемнің процестері мен құбылыстарын меңгеруде күрделі техниканың және биологиялық жүйелерде компьютерлік графика мен компьютерлік модельдеуді қолдануда;

- өте үлкен және өте аз жылдамдықтармен өтетін нақты әртүрлі физикалық, химиялық және биологиялық әлеуметтік процестерді уақыт масштабында ыңғайлы көрсетумен қатар білім беруді ақпараттандыруды ұсынуда;

- оқыту үдерісінде жаңа ақпараттық техникалар арқылы компьютерлік даярлық деңгейін көтеруде;

- оқу жүйесінде, ғылыми зерттеулерде ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды жүйелеп ендіруде;

- бірыңғай білім берудің ақпараттандыру кеңістігін құру және дамытуда.

Сонымен қатар, студенттер оқу ақпаратын және оны меңгеруді бақылауда электрондық оқулықтар, тесттік және бақылау бағдарламаларын, анықтамалар, оқу видеофильмдерін, имитациялық модельдер, тренажерлар, ойын бағдарламаларын қолдана алады.

Білімді ақпараттандыру бірқатар мынадай мәселелерді ұсынады:

- оқыту үдерісіне жаңа ақпараттық технологияларды ендіру;

- білім алушылардың компьютерлік даярлық деңгейін көтеру;
- ғылыми зерттеулер, оқыту үдерісі үшін ақпараттық технологиялар, мультимедиялық технологиялар, электрондық оқулықтар жүйесін құру;
- ақпараттық білім берудің бірыңғай кеңістігін құру және дамыту;

Сонымен, біздің сарпатауымызда, оқытудың *жаңа ақпараттық технологиясы* дегеніміз, бұл телекоммуникациялық байланыс құралдарының, қолданбалы бағдарламалық құралдардың, электрондық оқулықтардың, мультимедиялық оқыту технологияларын бағдарламалық-әдістемелік интерактивті қамтамасыз ететін қазіргі заманғы компьютерлік техниканың жиынтығы.

Қазіргі уақытта *жаңа ақпараттық технологиялық құралдар* қатарына: компьютерлердің барлық түрлері, дисплей, принтер, есте сақтау жады, сканер, пернетақта, мәліметтер базасы, мультимедиа жүйелері, видеомәтін, модем, компьютерлік желілер, электрондық пошта, электрондық ақпарат, сандық фотокамералар, теледидар, радио, факс, телеконференциялар, Интернет, автоматтандырылған кітапханалар, CD-ROM, бағдарламалық кешендер (бағдарламалау тілдері, трансляторлар), пейджерлер, виртуальдық жүйелер, геоақпараттық жүйелер жатады.

Жоғары оқу орындарында білім беру жүйесінде жаңа ақпараттық технологиялық құралдарды қолдану мақсаттары төмендегідей:

- компьютерлік техника және информатика - оқыту объектісінің құралы;
- компьютер педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін арттырушы құралы;
- компьютер білім берудің ғылыми-зерттеу әрекетінің тиімділігін арттырушы;
- компьютер және информатика білім берудің педагогикалық-басқару жүйесінің компоненті болып табылады.

Оқыту үдерісіне ақпараттық технологияларды пайдалану және физика пәнін оқытудағы білім беру стандарттарының анықтау базасы негізінде, сонымен қатар, оқытуда білім мен біліктілікті талап ете отырып, білім беру жүйесін қалыптастырудың жолдарын қарастыру бүгінгі кездегі келелі істердің бірі. Оған сәйкес әрбір мамандықтар бойынша Қазақстан Республикасы жалпы міндетті білім беру стандарттары бекітілген.

Оқу курсының мазмұнын іріктеу мәселелері бүгінгі таңда ғалымдардың, әдіскерлердің, оқытушылардың назарын ұдайы өзіне аударатын күрделі де, өзекті мәселелер болып табылады. Өйткені физиканы, сол сияқты табиғи – ғылыми пәндерді оқытудың алуан түрлі тәсілдері, жолдары бар. Оларды жасау және іске асыру барысында пәндер тілі қалыптасып, оқытылатын курстардың негізгі мазмұны айқындала отырып, оқытудың құрылымы анықталады.

Сонымен қатар, 5B011000, 5B060400-Физика мамандықтары бакалаврының біліктілік сипаттамасында: қойылған физикалық проблемалардың ғылыми зерттеулерін жүргізуге; білім беру мекемелеріндегі оқу-тәрбие процесін жүзеге асыруға; зерттеушілік, өндірістік және педагогикалық іс-әрекеттерін жоспарлауын, ұйымдастыруын және басқаруын жүзеге асыруға; өндірістік технологиялық процестердің мәселелерін жете зерттеп дайындауға, жүзеге асыруға және күйлерін бақылауға дайын болуы қажет деп анықталған.

Ал, болашақ физика мұғаліміне қойылатын талаптар төмендегідей көрсетілген:

- әлеуметтік маңызды проблемалар мен процестерді ғылыми тұрғыдан талдауға қабілетті және осы ғылымдардың әдіс-тәсілдерін әр түрлі кәсіптік іс-әрекетінде қолдануға дағдылануы керек;
- кәсіптік іс-әрекеттің басқару механизмі мен ұйымдастыруын жетілдіру үшін ғылыми мәліметтердің автоматтандырылған қор жинаған, ақпараттық-әдістемелік материалдарын және коммуникативтік желілерін қолдануға икемділігі болуы қажет;
- іргелі физикалық заңдарды және физикада пайдаланылатын математикалық аппаратты білуі керек;
- осыларды физикалық және математикалық моделдерді жасау, әр түрлі құбылыстар мен процестерді болжау және бейнелеу үшін қолдануды білуі керек;
- жоғары ғылыми-әдістемелік деңгейде әр түрлі оқыту қызмет түрлерін жүргізуге, оқушылармен тәрбиелік жұмыстарын ұйымдастыруға қабілетті болуы керек;
- ғылыми зерттеулерін және орта оқу орындарында білім беру процесін ұйымдастыруға дағдыланған болуы керек;
- өз еңбегін ғылыми негізінде ұйымдастыруға икемді болуы керек;
- кәсіби қызмет саласында қолданылатын мәліметтерді жинаудың, сақтаудың және өндірудің компьютерлік әдістерін меңгеруі керек;
- жоғары кәсіптік білімнің келесі сатысында білімін жалғастыруға қабілетті болуы керек делінген [5,6].

Олардың ішінде 5B011000, 5B060400- физика мамандықтарының оқу жоспарларында, типтік

бағдарламаларында ақпараттық технологиялар арқылы пәндерді оқытудың тиімді әдістері жетіспейтіндігін көреміз. Сондықтан оқытылатын пәндердің тиімділігін арттыруда ақпараттық технологияларды қолдану қажеттілігі қарастырылып отыр. Әдебиеттерге талдау жасап және пәндерді оқытуда алынған тәжірибелерге сүйене отырып, оқу үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдану қажеттігі туындап отырғаны мәлім.

Қазіргі кезеңде ақпараттық технологиялардың дамуының негізгі даму бағыты «мультимедиа» жүйесі болып табылады. Мультимедиалық технология компьютерлік жүйедегі мәтінді, дыбысты, видео-бейнелерді, графикалық бейнелерді және анимациялар біріктіреді [7].

Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде физика бакалаврларын даярлау барысында физиканы оқыту процесінде мультимедиалық технология элементтері әр қилы кеңінен пайдаланылады. Кафедраның бірқатар аудиториялары компьютерге жалғанған видеопроекторлармен, интерактивті тақталармен қамтамасыз етілген.

Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде білім беру үдерісіне жаңа ақпараттық технологиялардың дамуы мен ендірілуі, компьютерлік техниканы қолданудың педагогикалық мүмкіндіктерін кеңейтілуде. Оның ішінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен орындалатын электрондық-білім беру ресурстарын айтуға болады. Электрондық-білім беру ресурстарының түрлерін классификацияласақ:

1. *Тесттік бақылау бағдарламалары.* Бұл білім беру саласындағы электрондық оқу құралдарының ішіндегі көп қалданыстағы түрі, мұнда білім алушы тесттің жауабын таңдау арқылы жауап береді. Тесттің тапсырмасы экранда шығады, компьютер студенттің жауабын, уақытын т.б. белгілеп алады. Соңынан студенттің алған бағасын (балын) экранда көрсетеді. Студенттердің әрбір сессия мерзіміндегі білімдерін бақылау және бағалау Механика курсына жасалған «Тест» бағдарламасында жүргізіледі.

2. *Электрондық анықтамалық жүйелер (ЭОЖ).* Мұндай жүйелерде негізінен классикалық энциклопедиялар сақталады. Мысалы, американдық «Britania», ресейлік «Үлкен советтік энциклопедия», классиктердің шығармаларының жинағы, техникалық, физикалық анықтамалар т.б. Біздің оқу үдерісінде көптеген ЭОЖ-лар қолданылуда. Мәселен, «Физика А-дан Я-ға дейін» библиографиялық анықтамасы, Физикалық энциклопедия (5-том) т.б.

3. *Тренажерлар.* Бұл бағдарламалар, белгілі бір жүйе бойынша студентке тапсырмалар береді, орындалған тапсырманың нәтижесін қадағалайды. Тренажерлар, үлкен көлемдегі ақпаратты есте сақтауда, белгілі бір іс-әрекетке дағдыны қалыптастыруда пайдалы, мәселен, пернетақтамен жұмыс істеуде, бағдарламалау тілдерінің мүмкіндіктерін үйренуде т.б.

4. *Виртуальдық зертханалық кешендер.* Эксперимент жүргізу немесе тақырып материалымен танысу, физикалық, математикалық және т.б. ғылымдардың нақты заңдары экрандық «виртуальдық» әлемде орындалады. Мұның негізгі ерекшелігі студент экранда таңдап алған экспериментті орындап, уақытты жылдамдатып немесе баяулатып, объектінің параметрлерін өзгертіп, параметрлердің мәндерін өлшеп және графикалық бейнесін ала алады.

Виртуальдық зертханалық кешен (ВЗК) - бағдарламалық-ақпараттық ортаның тұтастығы болып табылады. Ол оқу әрекетінің көріністерін жүзеге асыратын, арнайы дайындалған білімнің, белгілі бір құрылыммен жасалған ақпарат пен тапсырмаларды меңгеру мен бекітуден құралған компьютерлік бағдарламалар жүйесі [8].

Виртуальдық зертханалық кешендердің пайдаланып оқытудың артықшылықтарын атасақ:

- білім сапасын төмендетпей, көптеген студенттерге бір мезгілде сабақ жүргізу мүмкіндігі;
- практикалық және зертханалық жұмыстарды орындау барысында алынған білімдер мен дағдылардың біртіндеп қалыптасуы;
- практикалық кешендер мен бақылау тапсырмаларын қолданып, білім деңгейі мен дағдылардың бекітілуі.

Келешекте виртуальдық зертханалық кешендерді болашақ мұғалімдер дайындайтын тек қана дәстүрлі күндізгі немесе сырттай бөлімде оқытын студенттер үшін ғана емес, қазіргі уақытта қолданылып жүрген қашықтан және кредиттік жүйе бойынша оқытудың түрлерінде де қолдануға болады.

Виртуальдық зертханалық кешендер - жаңа дәуірдің оқу-әдістемелік кешені. Сондықтан педагогтың әрекетінде ВЗК-ны тиімді пайдаланып студенттерге білім беру міндеті тұр.

Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде болашақ физик мұғалімдерге білім беруде практикалық және зертханалық жұмыстарды орындауда виртуальдық зертханалық кешендер «Механика» курсынан «Основы механики», «Молекулалық физика және термодинамика» бөліміне арналған «Thermodynamica», «Жалпы физика» тараулары бойынша «Открытая физика», компьютерлік

модельдеуге негізделген «Electronics Workbench» қолданбалы бағдарламалары қолданылып келеді. Бұл кешендер арқылы кез келген сандық-құрылымдық параметрлерін өзгерте отырып өлшеу жұмыстарын атқаруға, графиктері мен схемаларды құрастыруға, талдау жасауға, осциллограммаларын алуға, көруге болады. Оларды студенттер қолданып, өздерінің физикалық білімдерін терең меңгеруде жүзеге асыруда (виртуалдық зертханалық жұмыстар тізімі А қосымшасында берілген).

5. *Компьютерлік оқыту ойындары.* Бұл студенттерге ойын түрінде білімді меңгеруге мүмкіндік беретін бағдарлама.

Қорыта келгенде, ақпараттық және телекатынастық технологиялардың оқыту процесіне белсенді ендірілуі педагогикалық әрекеттің жаңа сапалы деңгейіне жалғасуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, оқыту процесінің дидактикалық, ақпараттық, әдістемелік және технологиялық мүмкіндіктерін біршама арттыра отырып, мамандарды кәсіби даярлау сапасын арттыруға себебін тигізетіні анық.

1. *Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы (14.12.2012ж.) // Егемен Қазақстан. 15.12.2012ж.*

2. *Berkimbayev K.M., Sarybayeva A.Kh., Usembayeva I.B., Ramankulov Sh.Zh. Teaching of using information and computer technology for preparation of competitive specialists // Materials of the II international «Research and practice conference» (<http://science-canada.com/04-2013-2.pdf>), Vol. II, Westwood, Canada, April 17th, 2013, p.425-429.*

3. *Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2004, -63 б.*

4. *Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности. –М.:Изд-во БГУ, 1976. -176 с*

5. *ҚР МЖМБС 6.08.066-2010. Бакалавриат. «050110 – Физика мұғалімі мамандығы»*

6. *ҚР МЖМБС 3.08.319-2006. Бакалавриат. «050604 – Физик зерттеуші мамандығы»*

7. *Новые информационные технологии в учебном процессе. Мультимедийные обучающие программы: Дидактические материалы к практическим занятиям и творческой работе студентов. Составитель Кручинина Г.А. -Нижний*

8. *Грицык В.А. Виртуальный лабораторный комплекс на базе программных эмуляторов в профессиональной подготовке специалистов в области информационной безопасности. дисс... канд. пед. наук: 13.00.08.- Ставрополь: СГУ, 2006. - 17..*

УДК 378.147

ИЗ ОПЫТА ПРИМЕНЕНИЯ СРЕДСТВ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ БАКАЛАВРОВ

Г.С. Итпекова – к.п.н., доцент, Хакасский государственный университет им. Н.Ф. Катанова, г. Абакан, Россия

В статье раскрываются вопросы организации учебной деятельности бакалавров по решению предметно ориентированных задач. Описаны методические подходы к актуализации знаний из различных дисциплин при компьютерном математическом моделировании. Показаны возможности средств информационно-коммуникационных технологий для развития исследовательской компетенции бакалавров.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, компьютерное математическое моделирование, исследовательская компетенция

The article considers the issues of organization of educational activity of bachelors in the decision subject-oriented tasks. Described methodological approaches to the actualization of knowledge from different disciplines in a computer-based mathematical modeling. The possibilities of information and communication technologies for the development of research competence of bachelors.

Key words: information and communication technologies; computer mathematical simulation; research competence.

Успешное развитие информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) существенным образом оказывает влияние на состояние человеческого общества. Средства ИКТ все активнее используются в образовании. В этих условиях успешность профессиональной и социальной адаптации выпускника во многом определяется обладанием общезначимыми (ключевыми) компетенциями, к числу которых относится, в частности, исследовательская компетенция.

Формирование вышеуказанной компетенции возможно при наличии таких средств обучения, которые позволяют организовать поисковую деятельность студентов, направленную на планирование работы, построение цепочки рассуждений на основе связей между элементами учебного материала, освоение алгоритма учебного исследования. Существенное влияние на формирование исследовательской

компетенции оказывает освоение методов решения задач прикладного характера с использованием средств ИКТ.

Общеизвестно, что владение только набором знаний и умений недостаточно для формирования личностного опыта исследовательской деятельности обучающихся. Поэтому для овладения опытом исследования требуется организовать учебную деятельность, основанную на поиске необходимых данных, проведении расчетов, интерпретации полученных результатов. Это способствует развитию таких важных личностных качеств как различение первичных и вторичных данных в процессе исследования, проведение вычислений с использованием программных средств, соотнесение полученных результатов и поставленных задач. Владение этими качествами и их использование позволит будущим выпускникам не только решать предметно ориентированные задачи, но и в дальнейшем более эффективно подходить к решению профессиональных задач.

Подходы к решению проблемы, связанной с методами обучения в процессе подготовки выпускников с использованием средств ИКТ, рассматриваются в учебных пособиях (например, [7]), статьях (например, [2]), сборниках материалов конференций и в других научных публикациях. В ходе исследования научных работ, установлено существование авторской точки зрения: «... традиционное обучение по сей день ассоциируется с репродуктивными методами. Противоборство «традиционного» (информационно-рецептурного) и «исследовательского» способов обучения продолжается много лет» [4, с. 157]. Исследования С.Д. Смирнова [5] показывают, что традиционное обучение в большей степени ориентировано на память, и такое обучение мало способствует развитию творчества, самостоятельности и активности.

Традиционно в обучении студентов практические работы с применением средств ИКТ выполняются с использованием учебных материалов, в которых содержится подробное описание порядка выполнения действий, приводящих к результату. В дальнейшем это приводит к определенным трудностям, а именно обучающиеся умеют выполнять действия самостоятельно, но лишь по образцу.

Как правило, решение предметно ориентированных задач с использованием средств ИКТ предполагает построение математической модели задачи. Часто такая модель представляет собой дифференциальные уравнения, и для их решения используются численные методы. Педагогические наблюдения свидетельствуют о том, что студентам в процессе моделирования различных объектов и процессов очень сложно трансформировать законы движения (физика); понятие производной, численные методы решения дифференциальных уравнений, интерпретация графической информации (математика); обоснование полученных количественных данных в электронной таблице (информатика) и др. В вузовском учебном процессе знание основных этапов решения задач и умения использовать методы математического моделирования формируются при изучении дисциплины «Языки программирования», а практические приемы работы в среде электронной таблицы осваиваются на занятиях по информатике. Поэтому студенты затрудняются самостоятельно выделить общие приемы и способы решения, испытывают затруднения при переносе действий из одной предметной области в другую, и у них появляются трудности, когда для решения задачи требуется трансформация знаний из различных предметных областей.

Рассмотрим разработанные на кафедре теоретической физики и информационных технологий в образовании Хакасского государственного университета им. Н.Ф. Катанова подходы к организации учебной деятельности студентов, направленные на преодоление затруднений при изучении дисциплины «Практикум по решению предметно ориентированных задач». В данной работе предлагается описание опыта проведения занятий практикума со студентами направления подготовки «Педагогическое образование», профиль Информатика, на примере двух задач.

Задача 1. Исследуйте процесс падения тела с заданными характеристиками (масса, форма) в различных вязких средах. Установите зависимость характера движения тела от вязкости среды. Скорость движения должна быть столь невелика, чтобы квадратичной составляющей силы сопротивления можно было пренебречь. Постройте графики зависимости скорости движения и перемещения от времени [3].

Задача 2. Провести моделирование взлета ракеты при значениях параметров: начальная масса ракеты, заправленной топливом $m_0 = 2 \cdot 10^7$ кг, остаточная масса после полного выгорания топлива $m_{\text{кон}} = 2 \cdot 10^5$ кг, расход топлива $\alpha = 2 \cdot 10^5$ кг/с, сила тяги двигателя $F_{\text{тяги}} = 4 \cdot 10^5$ Н. Ответить на вопрос: достигнет ли ракета при этих значениях параметров первой космической скорости 7,8 км/с [3]?

В первой задаче осуществляется моделирование движения тела с заданными характеристиками в различных вязких средах с учетом сопротивления окружающей среды, а во второй – моделирование взлета ракеты, для получения ответа на вопрос: достигнет ли она при заданных начальных условиях первой космической скорости.

Поиск решения задачи требует от бакалавров применения ранее усвоенных знаний. В действительности у студентов обнаруживается отсутствие некоторых способов учебных действий, приводящих к нужному результату. Общеизвестно, что познавательная деятельность студентов будет более эффективной, если создать проблемную ситуацию посредством учебных заданий. Тогда структура занятия в соответствии с проблемным методом будет включать следующие этапы: актуализация опорных знаний и способов действий; усвоение новых понятий и способов деятельности; применение их, формирование умений и навыков [7].

Для актуализации знаний студентов из информатики, физики, математики и других предметных областей возможны два подхода к организации учебной деятельности, которые придают ей исследовательский характер. Первый – последовательное выполнение заданий, выполнение которых направлено на выяснение наиболее часто возникающих затруднений. Второй подход – обсуждение вопросов, исследовательского характера. Рассмотрим ниже комплекс заданий, где задания 1-3 предназначены для первой задачи, а задания 4-6 – для задачи «Взлет ракеты».

1. Шарик радиусом 1 мм изготовлен из осмия и находится в ртути. Постройте электронную таблицу вычисления силы тяжести и силы Архимеда.

2. Известно, если на тело одновременно действуют несколько сил, то в соответствии со вторым законом Ньютона произведение массы на ускорение равно сумме действующих на тело сил, и закон записывается в виде $m\vec{a} = \vec{F}_1 + \vec{F}_2 + \dots$. Проанализируйте записи в таб. 1 и заполните свободные ячейки.

3. Шарик из оргстекла опускают в воду. Проанализируйте падение шарика с учетом сопротивления среды. Постройте графики зависимости скорости движения и перемещения от времени.

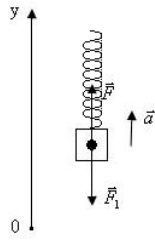
4. Космическая ракета стартует с Земли. Запишите второй закон Ньютона, определив силы, действующие на космическую ракету.

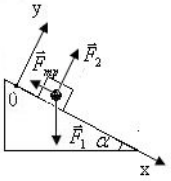
5. Известно, что масса ракеты уменьшается во время взлета по закону:

$$m(t) = \begin{cases} m_0 - \alpha t, & \text{если } m(t) > m_{\text{кон}}; \\ m_{\text{кон}}, & \text{если } m(t) = m_{\text{кон}}. \end{cases}$$

Определить, когда после взлета произойдет полное выгорание топлива, если начальная масса ракеты, заправленной топливом $m_0 = 2 \cdot 10^7$ кг, остаточная масса после полного выгорания топлива $m_{\text{кон}} = 2 \cdot 10^5$ кг, расход топлива $\alpha = 2 \cdot 10^5$ кг/с.

Таб. 1. Примеры записи второго закона Ньютона

Примеры	Действующие на тело силы	Запись второго закона Ньютона
Груз, висящий на пружине, поднимают с ускорением $\vec{a}$, направленным вверх 	Сила упругости пружины $\vec{F}$ и сила тяжести $\vec{F}_1$	$m\vec{a} = \vec{F} + \vec{F}_1$; $ma_y = F_y + F_{1y}$; $ma_y = k \Delta l - mg$
Брусок, массой m скользит по наклонной плоскости, расположенной под углом α к горизонту.	Сила тяжести $\vec{F}_1$, сила реакции наклонной плоскости $\vec{F}_2$, сила трения $\vec{F}_{\text{тр}}$	$m\vec{a} = \vec{F}_1 + \vec{F}_2 + \vec{F}_{\text{тр}}$; $ma_x = F_{1x} + F_{2x} + F_{\text{тр}x}$; $ma_x = mg \sin \alpha - F_{\text{тр}}$

		
Мяч летит вертикально вверх		
Парашютист прыгает с некоторой высоты и летит, ось Oy направлена вниз	Сила тяжести $\vec{F}_1$, сила сопротивления $\vec{F}_c$	$m\vec{a} = \vec{F}_1 + \vec{F}_c$; $ma_y = F_{1y} + F_{cy}$; $ma_y = mg - k_2 v^2$
Вертикально падающее тело в среде		

6. Известно, что плотность воздуха убывает с высотой по закону $\rho_h = \rho_0 \frac{20000 - h}{20000 + h}$, где ρ_h – плотность на высоте h метров, $\rho_0 = 1,2257 \text{ кг/м}^3$. Получить таблицу зависимости плотности от высоты для значений от 0 до 11000 м через каждые 100 м.

Кратко охарактеризуем назначение каждого из заданий. Важность выполнения первого и четвертого заданий направлено на создание целенаправленно ориентированной ситуации для выявления формы записи второго закона Ньютона в условиях, заданных в конкретной задаче. Выполнение второго задания позволяет выявить особенности математической модели решения задачи о падении тела в различных вязких средах и спланировать действия студентов для нахождения ускорения при вычислении скорости движения тела в среде. Третье задание – на реализацию численного метода Эйлера в среде MS Excel. Кроме того, его выполнение способствует более осознанному пониманию студентами математической модели

$$v_{i+1} \approx v_i + \frac{F_i}{m_i} \cdot \Delta t, \quad h_{i+1} \approx h_i + v_i \cdot \Delta t, \quad (1)$$

которая демонстрирует дискретную форму представления информации разбиением непрерывного времени на отрезки Δt . При выполнении пятого задания реализуется этап усвоения нового понятия, а именно линейного закона уменьшения массы ракеты во время ее взлета. Выполняя шестое задание, студенты приобретают опыт нахождения плотности атмосферы ρ на высоте h .

Важным моментом для выполнения шестого задания является применение MS Excel для вычисления плотности воздуха в диапазоне высот тропосферы от 0 до 11 км с использованием формулы

$\rho_h = \rho_0 \frac{20000 - h}{20000 + h}$. Она включена в учебное пособие, которое является удаленным электронным ресурсом [1], и студенты находят ее в результате поиска. При дальнейшем поиске недостающей учебной информации в Интернет-источнике [6] для решения задачи «Взлет ракеты», студенты находят формулу

$\rho_h = \rho_{11} e^{-\frac{h-11000}{6318}}$, которая предназначена для вычисления в первом приближении плотности воздуха стратосферы в диапазоне высот от 11 до 20 км, где ρ_{11} – плотность на высоте 11км, кг/м^3 ; ρ_h – плотность воздуха на расчетной высоте h , кг/м^3 ; h – расчетная высота, м.

Перейдем ко второму подходу актуализации знаний, способствующему продолжению исследовательской деятельности студентов на занятии. Перечислим вопросы исследовательского характера, обсуждение которых важно на этапе перехода к поиску математического описания задачи о падении тела в различных вязких средах:

- 1) установите, каким существенным характеристикам придается значение в задаче;
- 2) объясните, от чего зависит поведение тела, если оно находится в различных вязких средах;
- 3) пользуясь таблицами плотности некоторых твердых тел и жидкостей, определите, тела из каких металлов будут плавать в ртути, а какие – тонуть;

4) что произойдет, если тело из парафина будет находиться в машинном масле? В бензине?

Для выяснения вопросов, связанных с этапом перехода к математическому описанию задачи «Взлет ракеты» студенты, применяя полученные из удаленных электронных ресурсов знания о зависимости плотности от высоты, обсуждают следующие вопросы:

1) определите, какова цель моделирования;

2) объясните, почему сила сопротивления воздуха на высоте десятков километров отличается от силы сопротивления вблизи поверхности Земли (при равных скоростях);

3) объясните, как при решении задачи учесть изменение плотности атмосферы с высотой;

4) какие формулы существуют для расчета плотности атмосферы с изменением высоты?

Таким образом, во время занятия до построения математической модели студенты высказывают свои мнения в ходе обсуждения вопросов и выполняют комплекс заданий. Задания позволяют создать целенаправленно ориентированную ситуацию, выявить особенности математической модели решения задачи и способствовать более осознанному пониманию метода ее решения.

В результате уточнения входных данных, соотнесения полученных результатов выполненных заданий и поставленной задачи, поиска учебной информации с использованием удаленных электронных ресурсов выявляются и вспоминаются существенные знания необходимые для решения конкретной задачи. После этого происходит четкое осознание студентами того, каким образом получаются на основе формул (1) следующие математические модели для решения

$$v_{i+1} = v_i - \frac{-mg + k_1 v + \rho g V}{m} \cdot \Delta t, \quad h_{i+1} = h_i - v_i \cdot \Delta t; \quad (2)$$

$$v_{i+1} = v_i + \frac{F_{\text{тяги}} - m(t_i) \cdot g - \frac{1}{2} \cdot c \cdot \rho_0 \cdot \frac{20000 - h}{20000 + h} \cdot S \cdot v_i^2}{m(t_i)} \cdot \Delta t, \quad h_{i+1} \approx h_i + v_i \cdot \Delta t; \quad (3)$$

$$v_{i+1} = v_i + \frac{F_{\text{тяги}} - m(t_i) \cdot g - \frac{1}{2} \cdot c \cdot \rho_{11} \cdot e^{-\frac{h-11000}{6318}} \cdot S \cdot v_i^2}{m(t_i)} \cdot \Delta t, \quad h_{i+1} \approx h_i + v_i \cdot \Delta t. \quad (4)$$

	A	B	C	D	E	F
13	Результаты					
14	Время, с	Плотность, кг/м ³	Масса, кг	Скорость, м/с	Высота, м	ρ_{11} , кг/м ³
15	0	1,23E+00	2,00E+07	0	0	0,3558
16	0,1	1,225687473	19980000	1,02E+00	1,02E-01	
17	0,2	1,225662396	19960000	2,05E+00	3,07E-01	
18	0,3	1,225624744	19940000	3,07E+00	6,14E-01	
19	0,4	1,225574494	19920000	4,10E+00	1,02E+00	
1002	98,7	0,000000001	260000	7,79E+03	1,39E+05	
1003	98,8	0,000000000	240000	7,96E+03	1,40E+05	
1004	98,9	0,000000000	220000	8,14E+03	1,41E+05	
1005	99	0,000000000	200000	8,34E+03	1,42E+05	

Рис. 1. Фрагмент электронной таблицы

Формулы (2) выступают математической моделью процесса падения тела в различных средах. Изменение проекции скорости ракеты и высоту ее полета в последующие моменты времени до достижения ракетой высоты 11 км описывают формулы (3), а выше 11 км – процесс описывается формулами (4).

Подробное описание решения задачи 1 приведено в работе автора статьи [2]. В рамках данной работы ограничимся фрагментом электронной таблицы, где представлено отображение результатов решения задачи

2 в MS Excel. Константы хранятся в отдельных ячейках электронной таблицы. В ячейке B4 хранится значение шага вычисления (0,1 с); в B5, B6, B8 – соответственно m_0 , $m_{\text{кон}}$, $F_{\text{тяги}}$; B9, B10 содержат безразмерный коэффициент лобового сопротивления c (0,55) и плотность воздуха вблизи поверхности земли ρ_0 (1,23 кг/м³); значение α и g содержатся в ячейках B7 и B11; площадь сечения тела S (5 м²) представлена в ячейке B12.

На рис. 1 представлен фрагмент таблицы. В ней 15-я строка содержит данные о начальных значениях времени t (A15: 0) и плотности воздуха вблизи поверхности земли ρ_0 (B15: =B\$10); начальной массе ракеты m_0 (C15: =B\$5); скорости v (D15: 0) и высоте h (E15: 0). В ячейке F15 вычисляется ρ_{11} – плотность атмосферы на высоте 11 км, для этого в нее записываем формулу = B\$15*(20000-11000)/(20000+11000). В расчетных ячейках A16, B16, C16, D16 и E16 вычисляются значения следующих параметров: время t (с); плотность воздуха ρ (кг/м³); масса ракеты m (кг); скорость v (м/с) и высота h (м) с шагом по времени Δt . В перечисленных выше ячейках, записаны и затем скопированы в нижележащие ячейки таблицы, следующие формулы:

A16: = A15+B\$4;

B16: = ЕСЛИ(E16<=11000;B\$15*(20000-E16)/(20000+E16);F\$15*EXP(-(E16-11000)/6318));

C16: = ЕСЛИ(C15>B\$6;C15-B\$7*B\$4;B\$6);

D16: = D15+(B\$8-C16*B\$11-0,5*B\$9*B15*B\$12*D15*D15)*B\$4/C16;

E16: =E15+D16*B\$4.

Важным моментом является осознание студентами, что для конкретных значений высоты полета ракеты исполнение алгоритма будет проходить только по одному из возможных путей, определяемому конкретными условиями: 1) $h \leq 11000$ (м), 2) $m > m_{\text{кон}}$. В ходе эксперимента установлено, что полное выгорание топлива происходит в 1005 строке (рис. 1), где масса ракеты принимает значение $m_{\text{кон}} = 2 \cdot 10^5$ кг. При этом ракета достигнет скорости 8,34 км/ч. Назначение модели взлета ракеты заключалось в прогнозировании достижения ракетой первой космической скорости (7,8 км/с). Рассчитанный результат позволяет получить ответ – ракета достигает и превышает первую космическую скорость.

На занятиях практикума по решению предметно ориентированных задач с использованием разработанного комплекса заданий и вопросов исследовательского характера студенты проявляли повышенный интерес к решению задач, активность и самостоятельность. Они, опираясь на полученные результаты выполнения заданий, определяли способы решения задачи, выстраивали связь между элементами учебного материала, имеющими значение для исследования рассматриваемых в задачах физических процессов.

Таким образом, сравнительный анализ проведения занятий с использованием пошагового описания действий и с применением разработанных подходов показывает, что в первом случае студенты при решении задачи самостоятельно выполняют действия, ориентируясь только на представленный образец. В другом случае – во время занятия студенты по собственной инициативе общаются друг с другом, обсуждая возможные варианты проведения компьютерного эксперимента в среде электронных таблиц, без участия преподавателя определяют способы достижения целей, получают и осознают результаты, осуществляют поиск учебной информации. При этом в ходе учебной деятельности у студентов совершенствуется владение методом моделирования; формируются умения по применению знаний физики, математики, информатики; проявляется самостоятельность при выполнении отдельных этапов решения задач с использованием средств ИКТ. Итак, на занятиях практикума, построенных в соответствии с предложенными подходами, у бакалавров в процессе решения предметно ориентированных задач средствами ИКТ формируются технологических умения, компьютерные навыки и исследовательская компетенция.

1. Егер С. М., Матвеев А. М., Шаталов И. А. Основы авиационной техники: учебное пособие [Электронный ресурс]. – URL: http://oat.mai.ru/book/glava03/3_2_2/3_2_2.htm (дата обращения 24.10.2012).

2. Итпекова Г. С. Использование информационно-коммуникационных технологий в обучении студентов решению предметно-ориентированных задач // Информатика и образование. – 2013. – №8. – С. 42-46.

3. Могилев А. В. Практикум по информатике: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Могилев, Н. И. Пак, Е. К. Хеннер; под ред. Е. К. Хеннера. – 5-е изд., стер. – М.: Академия, 2009. – 608 с.

4. Савенков И. С. Эффективная организация исследовательского обучения школьников // Школьные технологии. – 2011. – № 5. – С. 156-163.

5. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: От деятельности к личности: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Академия, 2005. – 400 с.

6. Теоретические и инженерные основы аэрокосмической техники: параметры МСА [Электронный ресурс]. – URL: http://old.as-club.ru/kurs3/aero/html/kurs_964_0.html (дата обращения 24.10.2012).

7. Хуторской А. В. Современная дидактика: учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. / А. В. Хуторской. – М.: Высш. шк., 2007. – 639 с.

БІЛІМ БЕРУДЕ ИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУ РЕЖІМІНІҢ КЕЙБІР ПРИНЦИПТЕРІН КӨРСЕТУ ЖОЛДАРЫ

С.М. Кеңесбаев – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,

Г.Ақбейсова – Х.Досмухамедов атындағы АМУ, магистр

Кез келген оқыту түрінің маңызды мәселесі, оқыту жолдары мен түрлерін ұсыну және әдістемелік оқыту құралдарын ұйымдастыру болып табылады. Интерактивті оқыту режимінде де оқыту жолдары мен түрлерін ұйымдастыруға ерекше талаптар қойылған.

Интерактивті оқыту:

- ұсынылатын оқу-әдістемелік құралдың жеткіліктілігін;
- өзін-өзі бақылау үшін жасалынған оқыту-құралдарының толық болуын;
- оқытуға қажетті мәліметтерін толық түсінікті деңгейде берілуін;
- мұғалімдік бақылауды ұйымдастыру жолдарын, түрлерін нақтылау керек.

Оқудың оқу-әдістемелік құралдарын ұсыну және ұйымдастыруға қойылатын талаптар, оқушыға білім бағдарламасына сай құрылған және гипермәтіндік форматта безендірілген әдістемелік оқу құралдарының қажетті деңгейде бар болуында. Гипермәтіндік сілтемелердің құрылымы, оқылатын мағлұматтардың, оқушының білім деңгейіне бейімделуінің ыңғайлы құралы болып табылады. Бұл ортада сонымен қатар өзін-өзі бақылау және ортадан қажетті қосымшаларды қосу мүмкіндіктері болу қажет.

Жаңа ақпараттық технологиялар білім беру үдерісін өзінің бір тұтастығын сақтай отырып білім алуына мүмкіндік береді.

Интерактивті оқытудың әдістемелік негізі толығымен білімді ақпараттандыру принциптеріне және жаңа телекоммуникациялық технологияда кеңінен қолдануына негізделеді.

Интерактивті оқытудың аранайы өзіне тән принциптерін қарастырайық. Ұсынылып отырған принциптер толық аяқталмаған, керісінше ары қарай дамытуды көздейді.

Оқуды гуманизациялау принципі.

Бұл принцип негізгі анықтаушы болып табылады. Оның мәні, оқушының білім алу бағдарламасына кірістірілген қоғамдық тәжірибені, шығармашылық жеке тұлғаны қалыптастырып, дамытуға, азаматтық, патриоттық, борыштық, интеллектуалды қасиеттерді меңгеру үшін қажетті жағдай жасау болып табылады.

Интерактивті режимде білім беру үдерісін жобалауда педагогикалық көзқарастың басымдылық принципі.

Интерактивті режимде жобалаудың әрбір қадамының тиімділігіне педагогикалық бағалауды көрсетіп отыруды талап етеді. Сондықтан, алдыңғы орынға техникалық құралдарды ендіруді емес, оқу курстарын және білім берудің жолдарын мазмұнды толықтыруды қою керек. Бұл принцип басты педагогикалық принцип болып табылады және интерактивті оқуды ұйымдастыру, жасау және жобалаудың әрбір қадамын педагогикалық тұрғыдан негіздеп жаңа заман талабына сай бағдарламалық оқыту жолдарын көрсетуді талап етеді.

Білім беру мазмұнын таңдау принципі.

Интерактивті оқудың мазмұны ҚР Мемлекеттік білім беру стандартының барлық талаптарына сай болуы қажет.

Интерактивті оқытуда пайдаланатын ақпараттың қауіпсіздігін қамтамасыз ету принципі.

Тиімді интерактивті оқыту белгілі бір білімділікті, біліктілікті, дағдыны оқушы компьютермен жұмыс істей алатын қабілеттілігімен және Интернет желісінде жұмыс істеудің мүмкіндіктерін толық меңгерген болу керек.

Оқыту технологиясының сәйкестілік принципі.

Оқыту технологиялары интерактивті оқыту модельдеріне дәлме-дәл болуы керек. Дәстүрлі оқыту модельдерінде оқытудың жолы ретінде семинар сабақтар, практикалық сабақтар, имитациялық ойындар, реферат болуы мүмкін. Ал, интерактивті оқытуда объектілі – бағытталған немесе жобалық - ақпараттық модельдер қолданылуы мүмкін.

Мұнда, компьютерлік конференциялар, телеконференциялар, интернет арқылы ақпарат алмасу, теле кеңес беру, жобалық жұмыстар және т.б. қолданылады.

Оқытудың мобильділік принципі.

Интерактивті оқыту үшін ақпараттық желілер арқылы бар мүмкіндіктер пайдаланып білім қорын жасау. Олар оқушыға өздерінің білімділігі мен біліктілігін көтеруге, білім алу бағдарламасын нақтылап, толықтыруға мүмкіндік береді.

Жекелендіру (индивидуализация) принципі.

Бұл принципті орындау үшін интерактивті режимде жасалған арнайы оқу үдерісін енгізілген ағымдық бақылау жүргізіледі. Мысалы, арнайы ағымдық бақылау болашақ жеке жұмыс жоспарын құруға мүмкіндік беріп қана қоймай, оқытуды жоғары дәрежеде өткізуге мүмкіндік беретін, білімділігін, біліктілігін жетілдіруді жүзеге асырады. Ағымдық бақылау білім берудің бағытын, (жолдарын көрсетіп, білім беру бағдарламасын) түзетіп, нақтылауға мүмкіндік береді.

Оқытудың ашықтығын және қол жетімділігін қамтамасыз ететін принцип.

Оқушылар сыныптағы өз орнын және білім алу уақыты мен қажеттілігін ерікті түрде таңдайды.

Бұл жерде қол жетімділік маңызды көрсеткіш болып интерактивті оқытуда білім беру үдерісінің қашықтыққа, уақытқа және нақты білім беру мекемесіне тәуелсіз болуында. Алайда, мұнда оқытудың инварианттылығы сақталуы тиіс.

Интерактивті оқыту құралдары.

Интерактивті оқыту барысында мұғалім мен оқушының қолында оқу құралдары, оқытудың мазмұны мен нақты бағдарламасы, бақылау және оқушының танымдық-оқу іс-әрекетін басқару жолдары көрсетілуі тиіс. Мұғалім барлық қажетті мүмкіндіктерді білу керек, яғни оқу құралдарын әртүрлі қажеттілігіне қарай оқу-әдістемелік құралдарға жіктей алуы, олардан дидактикалық міндеттер жиынтығын шешуге арналған ақпарат тасушылар жүйесі ретінде, оқыту құралдарының жиынтығын құру қажет.

Көптеген ақпарат көздерінің, мүмкіндіктерін пайдалана отырып мынадай интерактивті оқыту құралдарын айтуға болады:

- оқу кітаптарын (қағаз және электронды нұсқалар, оқу-әдістемелік құралдар, түсіндірме сөздіктер, анықтамалық сөздіктер және т.б.);
- желілік оқу-әдістемелік құралдар;
- қарапайым және мультимедиялық компьютерлік оқыту жүйелеріне арналған оқу құралдар;
- аудио оқу-ақпараттық құралдары;
- видео оқу – ақпараттық құралдары;
- қашықтықтан оқыту үшін жасалған зертханалық практикумдар;
- қашықтықтан оқыту жаттықтырушы оқу құралдары;
- қашықтықтан оқытуға арналған мәліметтер қоры және білім жүйесі;
- қашықтықтан оқытуға арналған электронды кітапханалар;
- эксперттік оқыту жүйелеріне (ЭОЖ) негізделген оқу құралдары;
- геоақпараттық жүйелерге (ГАЗ) негізделген оқу құралдары;

виртуалды оқытуға негізделген оқу құралдары т.б. Дәстүрлі оқыту үдерісінде оқыту құралдары техникалық оқу құралдары арқылы жүзеге асырылады. Оларға магнитофон, видеоманитофон, кинопроектор, диапроектор, кодоскоп, компьютер, тіпті зертханалық құралдар, жинақта кіреді. Ал, интерактивті оқу құралдары жаңа ақпараттық технологиялар арқалы іске асырылады.

Интерактивті оқу әдістеріне тоқтала кетейік.

Педагогикалық әдебиеттердегі әдістемелік талдау барысында «әдіс», «тәсіл», «амал» ұғымдарына жаңа заманға сай сөздіктерде бірдей түсініктеме береді. «Әдіс» сөзі (methodos грек тілінен) зерттеу жолы, мақсатқа жету тәсілі дегенді білдіреді. Жүргізілген зерттеулер оқыту әдісін, мұғалім мен оқушы арасындағы іс-әрекет ережесінің жүйесі туралы теориялық түсінікті беретін, дидактикалық категория ретінде қалыптастыру. Берілген өзара іс-әрекеттер аясында нәтижеге жету үшін оқытудың мақсаты мен мазмұнын толық меңгеру болып табылатын, оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру және реттеу деп айтуға болады.

Оқу пәндерін меңгеру деңгейінде нақты материалды оқытуда жалпы дидактикалық әдістер, оқытудың көптеген тәсілдерімен іске асады, олардың әрқайсысы жеке мақсатқа жетуге бағытталған нақты іс-әрекеттер.

Оқыту әдісін таңдау мен үйлестіруде келесі критерийлерді жетекшілікке алу қажет:

- әдістің оқыту принципіне сәйкестілігіне;
- оқытудың мақсат, міндеттеріне сәйкестілігіне;
- берілген тақырыптың мазмұнына сәйкестілігіне;
- оқушының оқу мүмкіндіктеріне сәйкестілігіне;
- қолданыстағы талаптар мен оқытуға бөлінген уақытқа сәйкестілігіне.

Жоғарыда аталған критерийлер оқытудың түріне сай оқыту әдісін таңдауды анықтайды.

Интерактивті оқыту әдістері ретінде келесілерді де айтуға болады:

- оқушылардың бірнеше нұсқалардан бір жауапты таңдауы және бірнеше кілттік сөздерді енгізу әдісін;
- ақпараттық қор жинау әдісін;
- жасанды іс жүргізу әдісін;
- компьютерлік модельдеу әдісін.

Интерактивті оқытудың кейбір формаларын қарастырайық:

Педагогикалық тәжірибеде дәстүрлі оқыту формаларының келесі түрлерін дәріс, семинар, зертханалық жұмыстар, бақылау жұмыстары, емтихан, өз бетімен істеу жұмысы, тестілеу (аралық және қорытынды емтихандарын) айтуға болады. Аталған оқыту формалары интерактивті оқытуда да қолданылады. Алайда, әрқайсысының дәстүрлі формаларынан ерекшеліктері бар.

Баяндау. «Электронды баяндау» түсінігі терминологиялық түсініктеме ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде түрліше анықталған. Оны компьютерлік сыныпта өткізу үдерісінде тыңдаушыларға конспектiлеуге мүмкіндік бермейтін (яғни, экранда тезистер арқылы беріліп отырған) дәстүрлі

баяндаудың бағдарламалық қамсыздандыруды айтуға болады. Сонымен қатар, бағдарламалық қамсыздандыру баяндаудың соңында оқу материалын меңгеру деңгейін бақылау және басқа да тапсырмалар беру арқылы жүзеге асырылады.

Семинар. Компьютерлік видео және телеконференция көмегімен өткізіледі. Педагогикалық бағытта видео семинар дәстүрлі түрде өткізілетін семинардан еш айырмашылығы жоқ, себебі үдеріске қатысушылар бір-бірін компьютер мониторынан көріп отырып, телеконференция (яғни, жазбаша, вербальді емес қатынастар) көмегімен өткізілетін виртуальді семинар жүргізе алады, себебі семинарға қатысушылар бір-бірлерін көрмейді, тек мәтіндік хабарламамен алмасады. Семинар oof-line режимінде өтеді, мұғалім әр қатысушының белсенділігін бағалай алады. Егер конференция компьютер арқылы басқарылмайтын болса, онда әрбір оқушы экранда басқа қатысушылардың жауаптарын және сұрақтардың өңделмеген мәтіндерін көріп отыра алады.

Кеңес беру. Оқу материалын өз бетімен оқып, меңгеруде тыңдаушыларға көмек ретінде жүргізіледі. Кеңес беру жеке және топтық болу мүмкін. Кеңес беру барысында оқушының жеке тұлғалық қасиеттері(зейін, есте сақтау, елестету және ойлау қабілеттері) дамып жетіледі. Интерактивті оқытуда кеңес беру жаңа ақпараттық технологиялар арқылы, яғни телефон, электронды пошта, видео және телеконференцияны пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

Зертханалық жұмыстар. Негізгі мақсаты – оқылған пәннің теориялық мәліметтерін тәжірибе жүзінде ашу, оқушыларды ғылыми тәжірибе жүргізудің негізгі әдістерімен таныстыру, алынған мәліметтерді талдау, нақты нәтижеге қол жеткізу үшін тәжірибеден алынған мағлұматтар бойынша қорытындылар, шешім қабылдау.

Зертханалық жұмыстарды ақпараттық және коммуникациялық технология құралдарының мүмкіндіктерін пайдалану арқылы келесі міндеттерді атап айтуға болады:

- тәжірибе және зерттеулердің ғылымилығын, дәлелділігін арттыру;
- оқу үдерісіне оқушылардың белсенді түрде қатысуын қадағалау, бұл білім алудың жолдарын жетілдіру;
- жеке және дифференциалды оқыту үшін жағдай жасау;
- шығармашылық қабілеттерді, зерттеушілік дағдыларды, жаңа техникаларды пайдалану үшін және ойлау қабілеттерін дамыту;
- модельдеу, жобалау алгоритмдер және құру біліктіліктерін, білімділіктерін қалыптастыру;
- мұғалімге өзіне жақын оқыту әдістемесін еркін таңдауға жағдай жасау;
- білімді алуды бақылауды, білім деңгейін бағалауды адал таза жүргізу.

Қорытынды іс шаралар. Оқыту үдерісінде оқушылардың оқу материалдарын теориялық және тәжірибелік деңгейде меңгеру нәтижелерін тексеру. Интерактивті оқыту барысында алынған білім, біліктілікті, дағдыларды бақылау, мұғалім мен оқушының тікелей қарым-қатынасысыз жүргізіле береді. Білім сапасын бақылау формаларының көп көрсеткіштері мен талап ететін жолдары жоғарылайды.

Интерактивті оқыту режиміне оқушылармен меңгерілген оқу материалының сапасын дәстүрлі үдерістегідей, мынадай меңгеру деңгейлерімен сипаттауға болады:

- түсінік деңгейі;
- жанарту деңгейі;
- біліктілік және дағдыландыру деңгейі;
- шығармашылық деңгейлері арқылы.

1. Аванесов В.С. Основы научной организаций педагогического контроля в высшей школе: учебное пособие для слушателей учебного центра.- М., 1989, стр.107.

2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии. – Москва, Педагогика, 1995-336 стр.

3. Мухамеджанова С.Т., Жартынова Ж.Ә. Интеративтік жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері: Әдістемелік құрал. Алматы, 2008.

INCORPORATING CULTURE INTO A FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Zh.B. Zhaunshiyeva – senior lecturer,

B.N. Agabekova – candidate of philological sciences, senior lecturer

Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan

The purpose of the article is to give the reader some information on the methods and techniques of teaching foreign language culture in the process of learning a foreign language. Learning a language is at once learning the culture of the people using it. In order for communication to be successful, language use must be associated with other culturally appropriate behavior. In order to communicate effectively in the target language, foreign language students should be facilitated to feel, touch, smell, and see the foreign peoples and not just hear their language.

To achieve that goal, cultural activities and objectives should be carefully organized and incorporated into lesson plans to enrich and inform the teaching content. The use of following materials and techniques for presenting culture in the classroom is widely recommended in this article.

Keywords: culture, communication, background, ethnographic studies, authentic materials.

Language and culture are two inseparable entities. Therefore, learning a language is at once learning the culture of the people using it. Culture is defined as an “integrated pattern of human behavior that includes thoughts, communications, languages, practices, beliefs, values, customs, courtesies, rituals, manners of interacting and roles, relationships and expected behaviors of a racial, ethnic, religious or social group; and the ability to transmit the above to succeeding generations” (Goode, Sockalingam, Brown, & Jones, 2000). This means that language is not only part of how we define culture; it also reflects the culture itself. Thus, the culture associated with a language cannot be learned in a few lessons about celebrations, folk songs, or costumes of the area in which the language is spoken. Culture is a much broader concept that is inherently tied to many of the linguistic concepts taught in second language classes.

Linguists and anthropologists have long recognized that the forms and uses of a given language reflect the cultural values of the society in which the language is spoken. Observing one's daily experience in communicating with other people using different vernacular, it's obvious that linguistic competence alone is not enough for him to be competent in that language. He needs to be aware, for example, of the culturally appropriate ways to address people, express gratitude, make requests, and agree or disagree with someone. He should know that behaviors and intonation patterns that are appropriate in his own speech community may be perceived differently by members of the target language speech community. He has to understand that, in order for communication to be successful, language use must be associated with other culturally appropriate behavior.

Such recognition then cultivated an awareness that language and culture are inseparable among second language (SL)/foreign language (FL) teaching experts. This awareness later developed the perspective that language teaching is indeed culture teaching. Teaching and learning culture in a SL/FL program are now regarded inevitable. Through initiatives such as the national standards for foreign language learning, language educators in the United States have made it a priority to incorporate the study of culture into their classroom curricula. Cultural knowledge is one of the five goal areas of the national standards:

Through the study of other languages, students gain a knowledge and understanding of the cultures that use that language; in fact, students cannot truly master the language until they have also mastered the cultural contexts in which the language occurs [National Standards in Foreign Language Education Project, 1996, p.27].

Why is incorporating culture in a SL/FL classroom inevitable? There are at least three fundamental reasons we can put forth to answer this question:

First, culture and language are inseparable. Politzer, [cited in Brooks, 1960, pp.85-86] points out:

“As language teachers we must be interested in the study of culture not because we necessarily want to teach the culture of the other country, but because we have to teach it. If we teach language without teaching at the same time the culture in which it operates, we are teaching meaningless symbols or symbols to which the student attaches the wrong meaning; for unless he is warned, unless he receives cultural instruction, he will associate American concepts or objects with the foreign symbols”.

Concurrent with that, Brown [1987, p. 123] emphasizes that “A language is a part of a culture and a culture is a part of a language; the two are intricately interwoven such that one cannot separate the two without losing the significance of either language or culture”.

The second reason for the inevitability of incorporating cultural matters into a FL program is the premise that since language and culture are inseparable, language teaching is culture teaching. Valdes [cited in Baker, 2003] states: “every language lesson is about something and that something is cultural.”

Buttjes [1990, p.55] explains how language teaching is culture teaching: (1) language codes cannot be taught in isolation because processes of sociocultural transmission are bound to be at work on many levels, e.g. the contents of language exercises, the cultural discourse of textbooks, and the teacher's attitudes towards the target culture; and (2) in their role of "secondary care givers" language teachers need to go beyond monitoring linguistic production in the classroom and become aware of the complex and numerous processes of intercultural mediation that any foreign language learner undergoes... To accentuate that a FL teaching is a foreign culture teaching, Brown [1986, p.33] emphasizes on 'acculturation'—the process of becoming adapted to a new culture.

The third reason for the inevitability of incorporating cultural matters into a FL program is the fact that the major goal of a foreign language program is the mastery of communicative competence. In order to communicate successfully with the speakers of another language, one needs a sound grasp of the background knowledge of the target culture.

Culture and communication are inseparable because culture not only dictates who talks to whom, about what, and how the communication proceeds, it also helps to determine how people encode messages, the meanings they have for messages, and the conditions and circumstances under which various messages may or may not be sent, noticed, or interpreted... Culture... is the foundation of communication.

But what type of culture should be taught in the SL/FL classroom? Relating the essential ideas provided by the aforesaid definitions and the reasons for the inevitability of incorporating cultural matters into the SL/FL classroom, it is apparent that the major forms of culture we need to deal with in a foreign language program should be the one that views culture as a "blue print" or integrated patterns of abstraction derived from observable behavior of a group of people. In other words, the major cultural contents to include in a language classroom should be "culturally influenced beliefs and perceptions, especially as expressed through language, but also through cultural behaviors that affect acceptability in the host community." In relation to this, Brooks [1983, p.210] suggests that the cultural elements to be emphasized in the classroom are patterns of living which refers to "the individual's role in the unending kaleidoscope of life situations of every kind and the rules and models for attitude and conduct in them.

Therefore, realistic elements of culture we should include are notions like when and what people eat; how they make a living; the attitudes they express towards friends and members of their families; which expressions they use to show approval or disapproval, educational attitudes, time and space patterns, work values, etc. In this sense, culture is a body of ready-made solutions to the problems encountered by the group. It is a cushion between man and his environment. Although the concrete forms of culture like painting, music, tools, and facts of history or geography are interesting to discuss, since they do not provide an intimate view of what life is really like in the target culture, they are not of high important to deal with in relation to the teaching of a foreign language.

The next important question is how to teach culture at a foreign language lesson. One problem in all classroom work is the involvement of students' interest, attention, and active participation. Learning activities which focus on active rather than passive learning are the best.

Traditional methods of teaching culture in the foreign language classroom have been focused on formal culture and passive learning. Students do need both a geographical and historical perspective in order to understand contemporary behavior patterns but this can be done with "hands on" activities. In order to communicate effectively in the target language, foreign language students should be facilitated to feel, touch, smell, and see the foreign peoples and not just hear their language.

To achieve that goal, cultural activities and objectives should be carefully organized and incorporated into lesson plans to enrich and inform the teaching content. The use of following materials and techniques for presenting culture in the classroom is widely recommended.

1. Authentic Materials

Using authentic sources from the native speech community, like films, news broadcasts, and television shows; Web sites; and photographs, magazines, newspapers, restaurant menus, travel brochures, and other printed materials, helps to engage students in authentic cultural experiences. Teachers can adapt their use of authentic materials to suit the age and language proficiency level of the students. For example, even beginning language students can watch and listen to video clips taken from a T.V. show in the target language and focus on such cultural conventions as greetings. The teacher might supply students with a detailed translation or give them a chart, diagram, or outline to complete while they listen to a dialogue or watch a video.

2. Proverbs

Discussion of common proverbs in the target language could focus on how the proverbs are different from or similar to proverbs in the students' native language and how differences might underscore historical and cultural background. Using proverbs as a way to explore culture also provides a way to analyze the stereotypes about and

misperceptions of the culture, as well as a way for students to explore the values that are often represented in the proverbs of their native culture.

3. Role Play

In role plays, students can act out a miscommunication that is based on cultural differences. For example, after learning about ways of addressing different groups of people in the target culture, students could role play a situation in which an inappropriate greeting is used. Other students observe the role play and try to identify the reason for the miscommunication. They then role play the same situation using a culturally appropriate form of address.

4. Ethnographic Studies

An effective way for students to learn about the target language and culture is to send them into their own community to find information. Students can carry out ethnographic interviews with native speakers in the community, which they can record in notebooks or on audiotapes or videotapes. Discussion activities could include oral family histories, interviews with community professionals, and studies of social groups. It is important to note that activities involving the target-language community require a great deal of time on the part of the teacher to help set them up and to offer ongoing supervision.

5. Literature

Literary works can be an effective means to develop the understanding of other cultures because they provide the readers with insights of other cultures without having to visit the real place.

6. Film

Film and television segments offer students an opportunity to witness behaviors that are not obvious in texts. Film is often one of the more current and comprehensive ways to encapsulate the look, feel, and rhythm of a culture. Film also connects students with language and cultural issues simultaneously, such as depicting conversational timing or turn-taking in conversation.

In this article I tried to highlight the necessity of teaching culture and incorporating it into a foreign language teaching.

To achieve that goal of cultural instruction, cultural activities and objectives should be carefully organized and incorporated into lesson plans to enrich and inform the teaching content. The use of authentic materials, proverbs, role-play, culture capsules, ethnographic studies, literature and films for presenting culture in the classroom would be of great use.

1 Sapir, E. 1921. Language. An Introduction to the Study of Speech. London: Rupert Hart-Davis.

2 Верецагин, Е. М. Язык и культуры / Е. М. Верецагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1976. – 246 с.

3 Веденина, Л. Г. Теория межкультурной коммуникации и значение слова / Л.Г. Веденина // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 5. – С. 72-76.

Түйін

Бұл мақалада шет тілі сабағында шетел мәдениетіне үйретудің әдістемесі мен амал-тәсілдері қарастырылады.

Резюме

Данная статья рассматривает методы и способы преподавания иноязычной культуры в процессе обучения иностранному языку.

ЭЛЕКТРОННОЕ СЕТЕВОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ПОРТФОЛИО КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВОМУЛЬТИМЕДИЙНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Д.Б. Шаяхметова – к.п.н., доцент

Ж.К. Абилячанова – магистрант, 2 курс

Университет Иностранных Языков и Деловой Карьеры

На современном этапе мультимедиа представляется как новейшая и быстро распространяющаяся информационная среда современной поликультурной языковой действительности. Шагом на пути к совершенствованию процесса информатизации современного иноязычного образования в парадигме компетентностного подхода является внедрение Электронного сетевого профессионального портфолио будущего учителя иностранных языков как системы мониторинга и оценивания уровня развития его лингводидактической компетенции. Технология электронного сетевого профессионального портфолио способствует формированию лингвомультимедийной компетенции будущего учителя иностранных языков. Процесс формирования лингвомультимедийной компетенции будущего учителя иностранных языков рассматривается как система формирования качеств личности будущего учителя иностранных языков, обеспечивающая её комплексный ресурс для эффективной разносторонней мультимедийно-опосредованной межкультурной коммуникации. В связи с этим видится необходимость разработки способов организации работы с электронным сетевым профессиональным портфолио для формирования данной компетенции у будущего учителя иностранных языков.

Ключевые слова: межкультурно-коммуникативная компетенция, межкультурная коммуникация, лингвомультимедийная компетенция, языковой портфель, электронный сетевой профессиональный портфолио, мультимедийно опосредованная межкультурная коммуникация.

At the present stage the multimedia is presented as the latest and rapidly expanding information environment of modern polycultural linguistic reality. Step towards improving the process of information of modern foreign language education in the paradigm of competence-based approach is the introduction of electronic network professional portfolio of future foreign language teachers as a system of monitoring and evaluation the level of development of their linguodidactic competence. Technology of electronic network professional portfolio promotes the formation of linguamultimedia competence of future foreign language teachers. The process of formation linguamultimedia competence is considered as a system of formation of personality's capacities which provides a comprehensive resource for various effective multimedia-mediated intercultural communication. In this connection there is a necessity of developing the ways to work with electronic network professional portfolio for the formation of linguamultimedia competence of future foreign language teachers.

Key words: intercultural communicative competence, intercultural communication, linguamultimedia competence, language portfolio, electronic network professional portfolio, multimedia-mediated intercultural communication.

Тілдер саласында қазіргі кезде мультимедиа жаңа және жылдам акпарат алу, тарату көзі болып табылады. Жетістікке жету жолында жаңа жаһандану құрылғыларын пайдалана отырып, шет тілі білімін электронды желілік жүйеге енгізу үшін кәсіпқой ұстаздың портфолиосында шет тілі мониторинг және бағалау жетістігі бойынша енгізілуі тиіс. Кәсіби портфолиалық электрондық желілік технологиясы болашақ оқытушының көп мультимедиялық жиынтығын қалыптастыруды жүзеге асырады. Лингвистика-мультимедиялық жүйе қалыптастыру барысында болашақ оқытушының қалыптасуы, оның жеке басының қасиеттері бойынша қалыптасуы керек. Осыған байланысты жан-жақты мультимедиялық-аралас мәдениетті коммуникация нәтижесінде ресурс пайда болады. Осыған байланысты электронды желімен жұмыс істеу және болашақ ұстаздың кәсіпқой портфолиосын ұйымдастыру арнайы тәсілдермен құрап шығару керек екенін көрсетеді.

Тірек сөздер: мәдениет-аралық қарым-қатынас құзыреттілігі, мәдениет-аралық коммуникация, лингвомультимедиялық құзыреттілігі, тілдік портфолио, электрондық желілік кәсіби портфолио, мультимедиялық жанамада мәдениет-аралық коммуникация.

В условиях инновационного развития общества происходят коренные изменения в образовании: предлагается его вариативное содержание, появляются новые педагогические технологии, современные концепции и идеи. Учитель осознается как уникальная и неповторимая индивидуальность, готовая взять на себя ответственность за развитие общества. Ценностно-целевая ориентация подготовки и переподготовки педагогов заключается в содействии становлению их личностных характеристик, которые являются показателями профессионального развития и компетентности. И не случайно основной целью образования согласно «Концепции развития образования Республики Казахстан до 2015 года» [1] является не простая совокупность знаний, умений и навыков, а основанная на них личная, социальная и профессиональная компетентность – умение самостоятельно добывать, анализировать и эффективно использовать информацию.

Компетенции находятся в постоянном развитии и обновлении, поскольку изменяются условия и требования общества к тому или иному виду деятельности, а также ценностные установки.

Актуальность тематики формирования межкультурно-коммуникативной компетенции определяется тенденциями развития современного общества и иноязычного образования. Современное общество характеризуется интенсификацией взаимодействия различных культур, широким применением компьютерной техники, развитием средств телекоммуникации, глобализацией всех сфер общественной жизни и ростом межкультурного и межличностного общения, особенно в опосредованной компьютером среде. Данные направления развития общества требуют от системы образования подготовить учащихся к жизни в новых условиях информационного общества. Перед казахстанским иноязычным образованием ставится задача формирования у учащихся ключевых компетенций, которые представляют собой целостную систему универсальных знаний, умений, навыков, опыта самостоятельной деятельности и личной ответственности обучающихся.[2]

В состав лингвомультимедийной компетенции входит долговременная готовность как интегративное личностное образование, включающее в себя мотивационный, эмоционально-волевой, установочно-поведенческий и оценочный компоненты наряду с когнитивным и поведенческим аспектами – знаниями, умениями и навыками.

Качественный рост компетентности специалиста усиливает его конкурентоспособность, столь значимую в современных условиях, когда все более ценится не репродуктивный, а творческий характер отношения педагога к своей профессиональной деятельности.

Шагом на пути к совершенствованию процесса информатизации современного иноязычного образования в парадигме компетентностного подхода является внедрение электронного языкового портфеля и электронного сетевого профессионального портфолио будущего учителя иностранных языков как системы мониторинга и оценивания уровня развития его лингводидактической компетенции.

Несмотря на разносторонность и несомненную значимость выполненных исследований, посвящённых проблемам формирования межкультурно-коммуникативной компетенции и мультимедийной компетенции учителя иностранного языка, они не исчерпывают проблему формирования лингвомультимедийной компетенции во взаимосвязи формирования мультимедийной и межкультурно-коммуникативной при её непосредственном функционировании в мультимедийно опосредованном контексте межкультурной коммуникации на междисциплинарном лингвомультимедийном уровне.

Реалии информационного общества, несомненно, вносят существенные коррективы в понимание процесса межкультурной коммуникации вообще и межкультурной коммуникации будущего учителя иностранного языка в частности, который не может рассматриваться изолированно от быстро развивающегося информационного пространства. Информатизация общества предстает не только как технико-технологический феномен, но и как явление современной культуры. Любая культура подразумевает существование определенного информационного пространства, имеющего технологические и социальные характеристики. Мультимедиа в этой связи представляются как новейшая и быстро распространяющаяся информационная среда современной поликультурной языковой действительности, как новый тип технологического, психофизического и социокультурного бытия полилингвальной и поликультурной личности вообще, будущего учителя иностранных языков, в частности.

Это изменяет представление о полилингвальной и поликультурной подготовке будущего учителя иностранных языков. Такая подготовка неизбежно подразумевает формирование готовности и способности будущего учителя иностранных языков в рамках межкультурной коммуникации пользоваться иноязычными универсальными поисковыми серверами, самостоятельно создавать мультимедийные продукты на иностранном языке; что требует определённого уровня развития компетенций в сфере мультимедиа. Это и обуславливает необходимость формирования у будущих учителей иностранных языков лингвомультимедийной компетенции.

Задача формирования лингвомультимедийной компетенции будущего учителя иностранных языков подразумевает владение будущими учителями иностранных языков профессионально и общекультурно значимыми мультимедийными иноязычными ресурсами, а также компетенциями, обеспечивающими готовность и способность будущих учителей иностранных языков пользоваться этими ресурсами в полилингвальном и поликультурном информационном пространстве, которые являются интегрированными и составляют лингвомультимедийную компетенцию будущего учителя иностранных языков. Суть её заключается в применении комплекса мультимедийных компетенций в процессе межкультурной коммуникации полилингвальной и поликультурной личности будущего учителя иностранных языков.

Под «лингвомультимедийной» компетенцией будущего учителя иностранных языков, вслед за Безукладниковым К.Э., мы понимаем комплексный ресурс его полилингвальной и поликультурной личности, который обеспечивает возможность его эффективной разносторонней мультимедийно-опосредованной межкультурной коммуникации.[3]

В последней четверти XX века в высшем языковом образовании появляются сетевые формы языковых портфелей и портфолио, которые применяются для развития межкультурно-коммуникативной компетенции и предполагают определённый уровень сформированности необходимых для работы с ним мультимедийных компетенций пользователей. Это означает применимость указанных технологий для формирования лингвомультимедийной компетенции будущего учителя иностранного языка.

Языковой портфель и профессиональный портфолио – это индивидуальный, персонально подобранный пакет материалов, которые, с одной стороны, в продуктивном виде представляют результаты полилингвального и поликультурного развития будущего учителя иностранных языков, с другой стороны, содержат информацию, которая характеризует способы анализа и планирования такого развития. Технологии языкового портфеля и портфолио – это организация оценивания успехов, образовательных трудностей, а также путей их преодоления,[4] что, несомненно, важно при освоении мультимедийно опосредованного контекста межкультурной коммуникации будущими учителями иностранных языков, овладении ими необходимой для этого лингвомультимедийной компетенцией. Применение сетевых технологий при построении различных моделей портфолио как раз и обеспечивает широкие возможности профессиональной коммуникации в сфере преподавания иностранных языков.

Одна из современных информационных технологий, призванных помочь будущему учителю иностранных языков развить свои профессиональную и лингвомультимедийную компетенции в условиях непрерывного образования, – это электронный сетевой профессиональный портфолио.

Электронный сетевой профессиональный портфолио будущего учителя иностранных языков сочетает в себе оптимальные характеристики существующих моделей языкового портфеля и портфолио. Целью технологии является не только формирование компетенции будущего учителя иностранных языков в полилингвальном и поликультурном педагогическом образовании, но и формирование столь необходимой для него в условиях современной парадигмы иноязычного образования лингвомультимедийной компетенции.

Анализ структуры и содержания Электронного сетевого профессионального портфолио будущего учителя иностранных языков [5] позволил выделить сферы мультимедийно опосредованной межкультурной коммуникации будущих учителей иностранных языков при работе с ним:

- подготовка, структурирование, публикация, обсуждение и организация структурно-композиционных взаимосвязей мультимедийных иноязычных материалов разделов Портрет, Досье, Карьера Электронного портфолио;
- работа в иноязычных социальных сервисах: Wiki, Letopisi, Delicious, Youtube, Podcast в рамках работы с портфолио;
- общение в чатах, форумах, электронной почте на темы лингводидактики и методики преподавания иностранных языков в рамках работы с портфолио;
- использование web-платформ для создания профессионально ориентированной образовательной среды учителя иностранного языка (Drupal, Quia, Moodle и т. д.);
- создание и публикация веб-документов на темы лингводидактики и методики преподавания иностранных языков, в том числе, как контента личного веб-сайта учителя иностранных языков;
- работа с Европейским языковым портфелем;
- подготовка и проведение мультимедийно опосредованной иноязычной самопрезентации на основе материалов портфолио.

Эти сферы мультимедийно опосредованной межкультурной коммуникации будущего учителя иностранных языков обуславливают необходимость формирования лингвомультимедийных компетенций.

Полноценное участие будущих специалистов в указанных сферах предполагает освоение необходимого лексического минимума. Ключевой особенностью современного состояния развития мультимедийных средств межкультурной коммуникации является их постоянное интенсивное развитие, что означает, что указанные сферы мультимедийно опосредованной межкультурной коммуникации будущего учителя иностранного языка практически не ограничены.

Работа с Электронным сетевым профессиональным портфолио будущего учителя иностранных языков позволяет развивать [6]:

- мотивационный и эмоционально-волевой компонент лингвомультимедийной компетенции за счёт присутствия разнообразных мотивов полилингвальной и поликультурной личности будущего учителя иностранных языков, осуществлять лингвомультимедийную деятельность, развивать собственную лингвомультимедийную компетенцию;

- установочно-поведенческий компонент лингвомультимедийной компетенции за счёт необходимости проявлять творческое начало в лингвомультимедийной деятельности, адекватно воспринимать собственные продукты лингвомультимедийной деятельности и продукты лингвомультимедийной деятельности своих коллег;

- рефлексивный компонент лингвомультимедийной компетенции за счёт необходимости критически анализировать собственную лингвомультимедийную деятельность и её продукты в сфере полилингвального и поликультурного образования, а также уровень своей лингвомультимедийной компетенции на родном и иностранном языках;

- информационный компонент лингвомультимедийной компетенции за счёт того, что при работе с портфолио возникает необходимость пользоваться терминологией, теорией и историей мультимедиа культуры, процесса массовой коммуникации на родном и иностранном языках, а также уровень методических и лингводидактических знаний в области функционирования мультимедиа в полилингвальном и поликультурном образовании, что, несомненно, находит отражение на самых первых этапах работы с портфолио, когда студенты знакомятся с его структурой, целями и содержанием, а также когда изучают технологию работы с каждым из его разделов;

- практико-операционный компонент лингвомультимедийной компетенции за счёт того, что электронный и сетевой формат портфолио предполагает выбор тех или иных средств и продуктов мультимедиа, создание, распространение собственных продуктов мультимедиа, осуществление самообразования в сфере мультимедиа, выстраивание образовательной деятельности в сфере мультимедиа в процессе иноязычной межкультурной коммуникации в ходе учебных занятий разных типов и исследовательской лингводидактической деятельности;

- методический компонент лингвомультимедийной компетенции за счёт того, что электронный сетевой профессиональный портфолио прежде всего представляет собой инструмент оценивания уровня развития компетентности будущего учителя иностранных языков, что ставит студента перед необходимостью при работе с портфолио эффективно сочетать ряд компетенций, связанных с методикой преподавания иностранного языка, и лингвомультимедийные компетенции;

- контактный компонент лингвомультимедийной компетенции за счёт необходимости осуществлять систематическую лингвомультимедийную деятельность и мультимедийно опосредованную межкультурную коммуникацию на иностранном языке при работе с электронным сетевым профессиональным портфолио будущего учителя иностранных языков.

На этом этапе они имеют возможность получить обозримую программу своего профессионального становления, увидеть ступени формирования необходимых для будущих учителей иностранного языка компетенций и критерии их оценки. Это должно настроить будущих педагогов на серьезную работу для достижения успехов в профессиональном саморазвитии и стремление к постоянному самосовершенствованию.

Таким образом, эффективным средством формирования лингвомультимедийной компетенции будущего учителя иностранного языка является Электронный сетевой профессиональный портфолио, работа с которым означает участие в различных сферах мультимедийно опосредованной межкультурной коммуникации будущих учителей иностранного языка, что предполагает активное формирование их лингвомультимедийной компетенции.

1. Концепция развития образования Республики Казахстан до 2015 года. – Астана, 2004.

2. Розина И.Н. Учебная компьютерно-опосредованная коммуникация: теория, практика и перспективы развития / Образовательные технологии и общество. 2004. - №6(2). - С. 160-175. 24.10.2003.

3. Безукладников К.Э. Профессиональный портфолио как технология педагогического мониторинга уровня сформированности профессиональных компетенций студентов / К.Э. Безукладников // Профессиональная подготовка педагогических кадров для системы образования Пермского края: материалы региональной научно-практической конференции (18 апреля 2006 г., Пермь) / Перм. гос. пед. ун-т. – Пермь, 2006. – 170 с.

4. Сафроненко О.И. Программно-методическое, технологическое и кадровое обеспечение качества системы многоуровневой языковой подготовки студентов неязыковых вузов. – Ростов: Изд-во ООО «ЦВВР», 2006. – С. 43.

5. Крузе Б.А. Сетевой электронный профессиональный портфолио студента как средство развития медийной компетентности / Б.А. Крузе // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения: сб. матер. I Всерос. науч.-практич. конф. – Новосибирск: Сибспринт, 2008а. – С. 30-34. – ISBN 978-5-94301-060-6.

6. Крузе Б.А. Формирование лингвомультимедийной компетентности будущего учителя иностранного языка: монография / Б.А. Крузе; Перм. гос. пед. ун-т. – Пермь, 2010.

Резюме

В данной статье рассматривается проблема использования электронного сетевого профессионального портфолио как эффективного средства формирования лингвомультимедийной компетенции. Представленная инновационная технология саморазвития будущего учителя иностранного языка, работа с которой означает участие в различных сферах мультимедийно-опосредованной межкультурной коммуникации будущих учителей иностранного языка и предполагает активное формирование их лингвомультимедийной компетенции.

Resume

This article deals with the problem of electronic network professional portfolio as an effective means of formation linguamultimedia competence and is an innovative technology of self-development of future foreign language teachers. The work with electronic network professional portfolio is conducted in various fields of multimedia-mediated intercultural communication which involves the active formation of linguamultimedia competence of future foreign language teachers.

Түйін

Лингвомультимедиялық құзыреттілікті қалыптастыра отырып, болашақ шет тілі мұғалімінің жаңаша технологияны өзара дамыту арқылы, кәсіби портфолио түсінігін электрондық желіде белсенді қарастырады, сонымен қатар болашақ шет тілі мұғалімі мәдениаралық қарым-қатынасты әртүрлі салада пайдалануға үлкен әсерін тигізеді.

УДК.ӨЖ 811

ҚАЗАҚ ӘЙЕЛ БЕЙНЕСІНІҢ КЕСКІНДЕМЕ ӨНЕРІНДЕ БЕЙНЕЛЕНУІНІҢ КӨРКЕМДІК ТІЛІ

С.М. Крыкбаева – өнертану кандидаты, қаум.проф.м.а.,
Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

Бейнелеу өнері – айналамызды қоршаған өмір шындығын қабылдауға әсер етеді. Бейнелер мен эстетикалық құндылықтарды адамның көруі арқылы түйсіне, сезіне алу бейнелеу өнеріне тән.

Бейнелеу өнері қоғамдық дүниетанымды көзқарасты тұтастай жарықтандырып, біртіндеп әрдайым өз кезеңінде әуендетеді. Өз кезегінде бейнелеу өнері топқа қатты әсер етеді, сондықтан суретшінің өзіндік өмірінің қатынасы маңызды роль атқарады.

Тірексіз сөз: Бейнелеу өнері, әйел-анабейнелері, портрет, суретші

Изобразительное искусство активно влияет на восприятие предметного окружения и виртуальной реальности. Для изобразительного искусства характерны произведения, эстетическая ценность и образность которых воспринимается чисто зрительно.

Изобразительное искусство всегда созвучно своему времени, оно современно и отражает мировоззрение общества в целом. В свою очередь, изобразительное искусство оказывает сильное влияние на массы, поэтому так важно, отношение самого художника к жизни.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, образы женщина-матери, портрет, художник.

Art has a great impact on the perception of the subject environment and virtual reality. Art is characteristic of the works of aesthetic value and imagery which is perceived purely visually the

Fine art is always in tune with its time, it is modern and reflects the worldview of the society in General. In turn, the fine arts has a strong influence on the masses, so it is important that the attitude of the artist to life.

Keywords: Fine art, images of mothers, portrait painter.

Қазақстанда кәсіби бейнелеу өнері 20 - ғасырдың 20-30 жылдары еуропа көркемдік дәстүр, техника мен технология негізінде пайда болды. Бірақ, басынан бастап онда ұлттық әлемтану мен әлемді түсіну нақты көрініс тапты.

20 ғасырдың басына дейін сақталған қазақ мәдениетінің идеалары мен басымдықтары Қазақстанның бейнелеу өнерінің ұлттық мектебінің көркемдік ерекшеліктерін қалыптастыру үшін рухани негіз болды.

Табиғаттың, әлемнің, адамның – барлық жаратылыс элементтерінің арасындағы байланыс пен үйлесімділікке негізделген табиғаттың күшін руханилығын, қазақ халқының дәстүрлі санасын қалыптастырды. Өмірдің көшпелі нысаны, табиғи баланс, өмірдің мәнін жаратылыс заңдарының қабылдауында деп түсіну ғасырлар бойы өмір болмысына еніп, күнделікті өмірді, халықтық дәстүрі мен әдет-ғұрыптары енді.

Осы бейнелеу өнері оның ғасырлық идеалы – адамгершіліктің басымдылығы, халықтың рухани тәжірибесі өміршендікпен даму мүмкіндігін тапқан сала болды.

Қазақстан бейнелеу өнерінің алғашқы графикалық түпнұсқасы Шоқан Уәлихановтың еңбектерінен басталады десек, ешқандай артық айпаған болар едік. Қазақстан бейнелеу өнерінің қалыптасуы мен дамуы бәрінен бұрын бейнелеу өнерінің көшбасшысы Әбілхан Қастеевтің есімімен байланысты. Оның көркемдік талғамына бірден бойлап кету мүмкін емес. Өйткені, ешкімге ұқсамайтын өзіндік қолтанбасы бар күрделі суретшінің шынайы сезімінен туындаған көркем шығармаларының құндылығы күннен күнге артып, баға жетпес табиғи құбылысқа айналуға.

Бүгінде Қазақстан суретшілерінің қай-қайсысы болмасын, қазақ бейнелеу өнерінің алғашқыларының бірі Әбілхан Қастеевтен бастап, өз туындыларында қазақ әйел бейнесін бейнелемегені кемде кем. Қазақстан суретшілерінің туындыларының арнайы көркемсурет жинақтарындағы репродукцияларына талдау жасайтын болсақ, қазақ суретшілері ана бейнесін жеке портреттік бейнеде, көбінесе белгілі бір сюжеттік оқиғаман байланыстыра бейнелегенін көруге болады. Мысалы, Ә.Қастеевтың «Ана портреті» туындысы жеке ана тұлғасына арналса, «Киіз үйдің ішік көрінісі» шығармасында суретші қазақ киіз үйінің ішкі әсемдігімен қоса, сол әсемдікті жасайтын және үй ішінің барлық тұрмыстық жағдайын жасап отыратын аналардың бейнелерінде бейнелі көрсеткен. Ана (әже) бейнесін белгілі бір сюжеттік композициялық шешіммен сомдаған суреткерлер ішінде М.С. Лизогубтың «Ертегі» атты туындысының нақыштылығы әже мен немере арасындағы сондай бір тәтті шақты бейнелесе, «Халық шебері» атты картинасынан, қолынан бал тамған қолөнер шебері – ананың үлкен ой-толғанысын көруге болады.

Қазақстан суретшілерінің ішінде қазақ әйелдерінен шыққан алғашқы суретшілер Айша Ғалымбаева мен Гүлфайрус Исмаилованың шығармаларының орны өзгеше. Қазақстан бейнелеу өнерінің «Әлиясы мен Мәншүгі» болған қос суретші апамыздың кескіндеме өнеріндегі жетістіктері ерекше. Екі суреткерде өз шығармашылық жолын кино мен театр өнерінің суретшілері болып бастаған.

Қазақстанда алғашқы ұлттық мәдениетіміздің асыл мұраларына арналған «Абай», «Қозы Көрпеш Баян сұлу» кинофильмдері мен алғашқы опера, балет спектаклдеріне арналған шығармаларымен бейнелеу, театр және кино өнеріне бірдей үлес қосты. Халықтық мәдениет құндылықтарына деген көркемдік тартылыс, ұлттық дәстүрлі өнердің өзіндік тартымдылығы, екі суреткердің де ұлттық киімдердің, сәндік бұйымдардың, тұрмыстық заттардың әсемдік ерекшеліктерін үнемі зерттегені, Ғалымбаеваның жасаған киім үлгілерінің сан-алуан түрлерін қағаз бетіне түсіріп, елге жеке альбомынан, Исмаилованың театрдағы ролдер үшін жасаған ұлттық мәндегі киім үлгілерінің нобайларынан көрініс табады.

Екі суреткерде өз туындыларында қазақ әйелінің – аналардың сұлулығын қыл қаламның, айшықты бояудың күшімен бейнелеп келеді. Олардың туындыларына көз сала, талдай отырып, суреткерлердің ана бейнесін суреттеуінде өздеріне тән ерекшелікті байқауға болады. Мысалы, А.Ғалымбаева ана-әйел сұлулығын қазақ өмірінің адамгершілік құндылықтарымен байланыстыра сомдайды. Оның «Дәмді шай» атты туындысында қазақ отбасының шағын дастарханы басында отырған, өмір-тіршіліктің сан-қырлы кезеңдерін басынан кешкен ана бейнесі ақ пейілдік пен қонақжайлылықты көрсетеді. «Қымыз ішкенде» атты туындысында екі ананың - әже мен жас келіншектің арасында жан сұлулығының бөлінбес құдіретті күші бейнеленген.

Айша Ғалымбаеваның 50-70 жылдардағы шығармаларының көбі әйел-ана бейнесіне арналған. Ол кезеңдегі «Тоқымашы әйелдер» (1951), «Халық таланттары» (1957), «Халық шебері Б.Басенованың портреті» (1959), «Батыр ана» (1960), «Нан» (1967) туындыларында суреткер, негізінен, аналар бейнесін жұмыс орындарындағы қызметінде, немесе еңбеккер аналардың портреттік бейнесін, ұрпақтар арасындағы жалғастықты суреттейді. А.Ғалымбаеваның «Біз уақытымызбен мақтанамыз» (1966) атты картинасы мазмұнымен өте терең ой тастайтын шығарма. Туынды, көз алдымызға қазақтың кең жазира даласының күн батар шақтағы бір әсем көрінісін, алдыңғы планда оюлы сырмақ үстінде белгілі бір ой-толғаныста отырған үш ананың образын ұсынады. Үш ананың әрқайсысының жас мөлшері әртүрлі – қаныққан көк киімді ананың бет бейнесінен өмірден көпті көрген, өмір тәжірибесі мол әжені, қызыл мәуіті камзол мен ашық қызыл көйлекті ана орта жастағы, ал адыңғы қатардағы көрерменге қарай отырған, қоңыр камзол мен ақ көйлекті ана жастау. Олардың жас ерекшеліктерін көрсетуде суреткер тек бет бейнесімен ғана емес, олардың киген киімдерінің түстерімен, бастарындағы кимешектерінің үлгілерімен, тіпті отырған отырыс ерекшеліктерімен де айқындап берген. Картинадағы ананлар образы арқылы автор ұрпақтық жалғастықты, қазақ өміріндегі ананың орнын, адамгершілік-этикалық қатынастың мәнін, маңызын көрсетуге тырысқан.

Айша Ғалымбаеваның атақты театр әртестері (Рахия Қойшыбаева, Сәбира Майқанова), құрбылары образына арналған портреттері де өте көп. Сол сияқты натюрморт жанрындағы шығармаларын қарай отырып, олардың ішкі мазмұнынан аналар бейнесін іздегендей боласыз. Мысалы, «Дастархан», «Аяққап», «Дастархандағы қызыр қарбыз», «Сары алма», «Сәукеле», «Ыдыстар мен жемістер» т.б.

көптеген натюрморттары аясында ананың дайындаған ас мәзірін, ұстаған ыдыстардағы ана қолының жылылығын сезінгендей боласың.

Гүлфайрус Исмаилова шығармаларындағы әйел-ана образының сұлулығы кейпкерлерінің таланттарымен көрініс табады. Соған орай Исмаилованың шығармаларындағы образдар негізінен белгілі бір іс-әрекетте бейнеленеді. Қазақтың атақты бишісі, би өнерінің ұстазы «Шара Жиенқұлованың портреті» (1958), Халық әртісі «Шолпан Жандарбекованың портреті» (1960), «Күләш Байсейтованың портреті» (1962) туындылары үлкен шабытпен, айшықты мәнермен жазылған. Шара Жиенқұлованың портреттік бейнесін сомдауда, суретші, қазақ биін орындау кезіндегі дененің жалпы қозғалысын, ұлттық әйел көйлегінің бишінің айнала-бұрала билеген кездегі динамикасын, бет әлпеттік, қол қимылын қасқағымдық бір сәтке тоқтата отырып, жылы бояу түстері мен реңктерін қолдана отырып бейнелеген. Картинада біз басты кейіпкер Шара Жиенқұлованың бет-бейнелік бейнесін, би ырғағына сай кеуде мен қолының қимыл-қозғалысын нақтылы көреміз, ал фондық жазықтағы объектілер бұлыңғыр. Бұндай тәсіл арқылы суретші, айнала-дөңгелене билеген кездегі қоршаған кеңістік пен объектілердің көз алдымыздан өте жылдам өтуінен нақтылы көрініс бермейтінін көрсету арқылы, биші қозғалысының динамикалық жылдамдығын бейнелі сомдаған.

Күләш Байсейтованың портреті, атақты әншінің «Қыз Жібек» операсындағы сахналық бір сюжеттік көріністе Жібек рөліндегі бейнелі образы суреттелген. Картинада Күләштің образы ашық, негізінен жылы түстердің жұмсақ реңктерімен бейнеленген. Оны қоршай отырған қосымша қыздар бейнесі керісінше күңгірттеу, салқын түстер реңктерімен, алдыңғы пландағы әйел образы көк, ашық кгілдір бояулы салқын түсті. Картинаның фондық кеңістіктегі таудың бояу түстері салқын көк, күн сәулесі түскен шыңдарында ғана жылы түс реңктері бар. Тау бояуларының суық реңктерінен Негізгі кейіпкер Күләштің бет-бейнесі айқын, ашық көрініс табады. Оң жақтағы киіз үй іргесінен көрініп тұрған найзалар шығарма желісінің ертеде өткен оқиғамен байланыстығын белгілейді.

Г.Исмаилованың «Автопортреті», «Суретшілер отбасының топтық портреті» т.б. шығармаларында да әйел-ана образдары сомдалған. Оның да қылқаламынан туындаған натюрморттарындағы әйел-ана қолынан шыққан бұйымдар бейнесінен, театрға арнап дайындаған ұлттық киім үлгілерінен қазақ әйелінің сұлулығын танып білеміз.

Қазақтың екі атақты суреткері А.Ғалымбаева мен Г.Исмаилова шығармаларын қабылдай отырып, олардың өз туындыларында ұлттық дәстүр мен салт-сананың бай мүмкіндіктерін терең пайдаланғанын, шығармаларындағы әйел-ана бейнелері сол ұлттық қасиеттерді танып білуге шақыратынын көреміз.

СергейБогдановтың «Ұлттық киімдегі қазақ әйелінің портреті»жұмысындаақ және қызыл түсті контраспен береді. Жалпы жылы жүзді әйелдің үлкен көздері мен жұқа мұрны, аппақ кимешекпен қоршалған және әсем оралған түңлігі әдемі берілген. Мұнда ақ түс көгілдір және көк көлеңкелермен күшейтілген. Әйелдің арт жағында алаша ілулі тұр. Алаша қара көлеңкелі қыртыстары бар қызыл перде сияқты жарқырай көрінеді. Әйелдер үшінсуретшінің алдында отырып өзінің бейнесін салғызуда әдетке айналмаған. Басқада қайшылықтары бар: жүзінің табиғи нәзік кескіні, айтылмаған уайм-қайғы, сонымен қатар – қарапайымдылық, қатайып кеткен қолдар, бекзаттық, ұстамдылық сезімдерімен қатар қарапайым түрде бір қолына салып отырған түрі. Көріксіз қолдарбұл әйелдің күнделікті тіршілігінің ауыр екенін көрсетеді. Ал Сабыр Мәмбеевтің «Терезе алдындағы қыз» композициясында екі терезе аралығындағы дуал жанында отырған әдемі қыздың бейнесіндеашық түсті дақтар иықтарына, мойны мен сол жағына құлап түсуде және бет-жүзін шамалы көлеңкеде қалтырып, жіңішке жолақпен оң жағына қарай сырғуда. Ол бірлесе сыпайы, бірлесе елеулі реңдегі түстердің жанасуымен салынған. Сонымен бірге, сезімнің әрең байқалған серпілісі туындайды. Көйлегі қайратты бояулармен және көсілте салынған. Бояулар форманы сенімдірек етіп көрсетіліп, жарық пен көлеңкедегі дақтар араласып кеткендей әсерге бөлейді. Ақыр аяғы түс заттың батінде жатып алмай, оның бойына сіңісіп кетеді. Бояу жағудың ашық әдісімен суретші бейнеленген оқиғаның динамикасын сездіруге қол жеткізеді: қыз кескіндемешінің алдында отырып оған ынтасымен қарайды. Қара көздердің жылдам қарауы оның суретшіге қандай әсер қалдырғанын білуге құштарлығын көрсетеді. Бар болмысы сезім дірілін бүркемелеуге ұмтылатындай. Ал суретші өз кезегінде қыз жүзіне қадалап, бетіндегі әдеміліктің сыры неде екендігін ұғуға тырысады. Ішкі жан сырын ғана бояумен бермей, нәзіктік пен бақыттылықтың осынау тәндік үлгісінің қатысуымен үйлескен орта жасауға әрекет етеді. Терезе алдындағы вазадағы гладиолус жарыққа қарай ұмтылып, ал бақтағы көк шөптер терезе әйнектеріне тығыла түскендігі басты тақырып болады да, ол да өзінше бір ырғақ табады. Бұл бейнені кейбір көз бояушылық та бар: көлеңке мен жарықтың контрастынан бет-жүзі субъектінің жүзіне өзгешелігі жоқ жұқа маска сияқты көрінеді.

Өнерді түсіну, меңгеру, сол арқылы әсемдікті танып білу, эстетикалық талғам деңгейінде пайымдау –

кабылдау сапасына тікелей байланысты. Өнердің қандай түрі болмасын өзіне тән мәнерлік құралдары мен көркем бейнелер арқылы адам санасына әсер етеді әрі әсемдік, сұлулық туралы түсінікті танымдық деңгейге көтере отырып, өмір шындығына деген эмоциялық қатынастың қалыптасуына зор ықпал жасайды.

Өнер түрлерінің ішінде, бейнелеу өнері табиғатының жан-жақтылығы, мәні мен мазмұны, жасалу құралдары мен тәсілдерінің сан-алуандығы, қоршаған өмір шындығымен тікелей байланыстылығы мен қатынасының маңыздылығы, оны түрлі ғылымдардың зерттеу нысанына айналдырды. Бейнелеу өнері - айналамызды қоршаған өмір шындығын, қоғам, адам өмірінде өтіп жататын оқиғалар мен құбылыстардың бар болмысын жазықтық бетінде немесе кеңістікте (көлемді түрде) көркем бейнелер арқылы көрнекті кескіндеп, адамның, көруі арқылы түйсіне, сезіне алатын өнер. Бейнелеу өнерінің басқа өнер түрлеріне қарағанда өзіндік айрықша ерекшелігі бар.

Көркем әдебиет, музыка сияқты өнер түрлерінің ішкі мазмұны түрлі жанрларға бөлінсе, бейнелеу өнері: бояулар мен түстер негізінде жасалатын кескіндеме, сызықтық және арнайы мәнерлік құралдармен жасалатын сурет немесе графика, сан-алуан материалдарды пайдаланатын мүсіндеу, дәстүрлі немесе жаңа бағыттағы сәндік-қолданбалы өнер, сонымен бірге сәулет және дизайн өнері сияқты көптеген түрлерге жіктеледі.

Бейнелеу өнерінің түрлері мен жанрларының өмір шындығын көркем бейнелейтін ерекше мәнерлік құралдары, әдіс тәсілдері бар. Олармен жүйелі түрде танысып, тиянақты меңгере білген адам өмірдегі және өнер туындыларында сұлулықты, оқиға өрісінің мазмұнын, мәнін түсіне, сезіне білу қабілетіне ие болады.

Бейнелеу өнері туындыларының адам сезіміне, түйсігіне эмоциялық әсер ету дәрежесі, оның жалпы танымдық, тәрбиелік мәнділігіне, шығармадағы ойдың мән-мазмұнының тереңдігіне, суретшінің бейнелеу мәнерлік құралдарын ұтымды, әсемдік заңдылықтарына сай, үйлесімді қолдана білуіне тікелей байланысты.

Бейнелеу өнерінің туындылары тек көру үшін, немесе сәндік үшін жасалмайды. Суретші көркем бейнені сомдауда, өмір шындығының ерекше бір болмысының немесе сезіміне үлкен әсер еткен оқиға мен құбылыстың көркемдік мән-мазмұнын, өзінің дүниетанымдық ой елегінен өткізе, эстетикалық мұраттарымен ұштастыра мәнерлік құралдармен осы өнерге тән көркемдік мәнде, шығармашылықпен бейнелей отырып көрерменге ұсынады және көрерменді, сол оқиғаның (тарихи, әлеуметтік, саяси, тұрмыстық) тууына себепші болған құбылыстар мен жағдайлардың өрістеуін, уақыт мерзімінің шамасын көрерменнің танып білуіне, ойлауына, тұжырымды пайымдауына жетелейді. Өнер туындыларын қабылдау өте күрделі психологиялық процесс. Бейнелеу өнерінің туындыларымен таныстыру, қабылдау іс-әрекеттерінің білімдік мазмұны мен қоса оның тәрбиелік мәні өте зор демекпіз.

1. Рыбакова И. Айша Галимбаева. – М., 1970
2. Қазақ ССР бейнелеу өнері. – М., 1974
3. Советтік Қазақстанның бейнелеу өнері. – Алматы: Өнер, 1990
4. «Қазақ портретіне 100-жыл». Алматы, 2002, 38-бет.
5. «Қазақстанмен Орталық Азияның дәстүрлі және қазіргі өнері». Алматы, 2003, 120 б.

Түйін

Бұл мақалада Қазақстан суретшілерінің шығармаларындағы әйелбейнесінің бейнеленуінің көркемдіктілігі өнертану тұрғысынан сипатталады.

Резюме

В статье описывается художественный язык изображение образы женщины в творчестве художников Казахстана.

Summary

This article describes the artistic language of the image of women in the creativity of artists of Kazakhstan.

ТІЛ ҮЙРЕТУДЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ДҰРЫС ТАҢДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

М.С. Жолшаева – *ф.ғ.д., Сулейман Демирель атындағы университет ассоц. профессоры;
Қаскелең қ., Қазақстан*

Основной принцип системы образования XXI века ориентирован на максимальное развитие творческих способностей обучающихся. Обучение основанное на этом принципе требует от преподавателя выбрать подходящую технологию обучения, которая соответствует специфике предмета. При выборе видов технологий обучения на уроках обучения языку важно учитывать уровень владения языком учащихся. В статье рассматривается эффективность использования метода проектирования в обучении казахскому языку (уровень В1, В2). Цель любого проекта – формирование различных ключевых компетенций, под которыми в современной педагогике понимаются комплексные свойства личности, включающие взаимосвязанные знания, умения, ценности, а также готовность использовать их в необходимой ситуации. Эффективность использования метода проектирования в практике обучения казахскому языку высока, так как он помогает формированию всех видов речевой деятельности, которые составляют основу коммуникативной компетенции. А это умение вести дискуссию, слушать и слышать собеседника, отстаивать свою точку зрения, подкрепленную аргументами, умение поддержать словами собеседника, умение лаконично излагать свою мысль.

Ключевые слова: технология обучения, обучение языку, метод проектирования, междисциплинарный метод, критическое мышление, коммуникативная компетентность.

The concept “learn to learn” is basic in modern education. The choice of methodology appropriate to the subject aims and peculiarities and their successful application in identification of in the process of teaching innovations are required by this concept. It is necessary to identify types of teaching technology according to the level of learners in the language lessons. The article dwells upon the effective ways of communicative competence formation in Kazakh language teaching through project-based language learning for intermediate and upper-intermediate level students. The article discusses the importance of the issues to be highlighted by the teachers according to the peculiarities of the language lessons during application of this technique.

The article states the following positive aspects of project-based language learning: opportunity for student’s independent work through direction to project preparation; ability to sort and analyze the data collected and as a result develops critical thinking ability; enlarges cognitive and knowledge outlook; increases motivation; develops self-presentation and speaking skills through presentation defense skills. Linguistic and speaking skills are developed through agreeing / disagreeing with, and accepting / declining opinions. This assists development of speaking and short presentations skills.

Keywords: teaching technology, language teaching, project-based, interdisciplinary method, critical thinking, communicative competence.

XXI ғасыр – ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген, білім мен техниканың дамыған кезеңі. Әр кезең қай ғылымның саласынан болмасын өз уақытының сұранысын қанағаттандыратын жаңашылдықтарды талап етеді. Бұл білім беру саласына да қатысты. Бүгінгі білім беру кеңістігіндегі қоғамдық сұраныспен байланысты туындап отырған өзекті мәселенің бірі – мемлекеттік тілді оқыту әдістемесі. Білгенінді өзгеге үйрету – қиынның қиыны. Бұл оқытушының пән бойынша теориялық дайындығын ғана емес, білгенін алдындағы оқушының дұрыс әрі тез қабылдай білуін қамтамасыз ететін жеткізу тәсілін жетік меңгерген істің де шебері болуы қажеттігімен байланысты болса керек. Осы орайда бүгінгі таңда білім беруде басымдыққа ие болып отырған «нәтижеге» емес, «білімді игеруге үйренуді үйрету», яғни процеске бағыттай оқытудың өзі пән оқытушысынан талапқа сай келетін инновацияларды бірнеше әдіс-тәсілінің ішінен дұрысын таңдай білуді және оны оқу үдерісінде сәтті пайдалануды талап етеді. Бұл ұсынылатын білімді меңгертуге қатысты болса, ұсынылатын білімнің мазмұны білім алушының қажеттілігіне жарайтындай, шынайы өмірдің барлық жағдайларында жол табуға, мәселені өз бетімен шеше алатындай күздіреттіліктерді бойына жинақтаған тұлғаны дайындауға қажетті және ол тұлғаны дамытушы сипатқа ие болуы керек. Осымен байланысты білім алушының тұлға ретінде қалыптасуына және маман ретіндегі өзінің болашағына қажетті іскерлік дағдыларды қалыптастыруда жоба арқылы оқыту технологиясының орны ерекше деп білеміз.

2011 жылдың 29 маусымында Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бекітілді. Бұл – бағдарлама еліміздегі тіл саясатын іске асыруға байланысты іске асырылатын барлық іс-шараларды және олардың жүзеге асырылуы мерзімін көрсетіп, мақсаты мен міндеттерін айқындап берген маңызды құжат. Бұл аталған бағдарламада қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқытуға қатысты атқарылатын бірқатар іс-шаралар анықталған. Солардың бірі – мемлекеттік тілді оқыту үдерісіне жаңа технологияларды енгізу мәселесі [1].

Қазақ тілінің мемлекеттік тіл мәртебесін алғаннан бері күн тәртібінен түспеген мәселе қазақ тілін оқытудың әдістемесіне қатысты жинақталған тәжірибе аз емес және бұл саладағы теориялық тұжырымдамалар уақыт өткен сайын мазмұны жағынан да, әдіс-тәсілдерді ұсыну жағынан да жетілдіріліп те, толықтырылып та келеді. Мемлекеттік тілді оқытуға қатысты атқарылған маңызды іс ретінде қазақ тілін деңгейлеп оқытудың халықаралық талапқа сай мемлекеттік стандартының, А1 – қарапайым деңгей; А2 – негізгі деңгей; В1 – орта деңгей; В 2 – ортадан жоғары деңгей; С1 – жоғары деңгей, жасалуын атап айту қажет.

Сондай-ақ, әр деңгейге сай немесе әр деңгейдің өзіндік ерекшеліктеріне қарай анықталған тілді оқытудың әдіс-тәсілдері де іштей жүйеленген деп айтуға болады. Қазіргі кезде лингводидактика саласында, жалпы әдістемеші мамандар еңбектерінде тілді үйретудің төмендегідей технологиялары көрсетіліп жүр: *ынтымақтастықта оқыту, жобалар әдісі (жобалық технологиялар), қашықтан (дистанциялық) оқыту, сабақ үрдісінде бастаманың оқушыда болуы, тілдік портфельді пайдалану, тандем әдісі және оқытудың интенсивті әдісі, техникалық құралдарды пайдалану* (бірінші кезекте компьютерлік, аудиовизуалды технология) [2, 109 б.].

Жоба арқылы оқыту технологиясы әдістемеде тыңнан пайда болған деп айта қою қиын. Бұл әдістің негізін қалаушы ретінде психолог, педагог әрі философ Джон Дьюи танылған және бұл технология он тоғызыншы ғасырдың аяғына қарай Америкада пайда болған. Оның ары қарай өріс алуы американдық педагог У.Килпатриктің есімімен байланысты болып келеді. Оның түсіндіруінде, бұл оқыту әдісінің басты ерекшелігі оқушыға өз ісінің нәтижесін көрсету, сол арқылы оның білімге қызығушылығын арттыру болып табылады.

Терминдердің салалық түсіндірме сөздігінде жоба арқылы оқыту технологиясы былайша анықталған: «Жобалау әдісі (метод проектирования) – оқушыны бірте-бірте күрделене түсетін практикалық тапсырмаларды жоспарлы түрде орындату арқылы оқыту жүйесі» [3, 93б.].

Әдіскер ғалымдар Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина және т.б. авторлар бірлестігімен жазылған оқу құралында [4] жоба арқылы оқыту технологиясы кең түрде қарастырылған. Дегенмен бұл жобалау әдісі технологиясының мазмұны, жалпы алғанда бүгінгі білім беру жүйесіндегі басты басымдыққа ие болып отырған конструктивті білім беру түрінде барлық жауапкершілік тікелей оқушыға (студентке, тіл үйренушіге) түседі дегенге саяды. Осы тұжырыммен үндес, сарындас келетін ойды өткен ғасырдың басында өмір сүрген ұлт ұстазы, қазақ тіл ғылымының негізін қалаушы, әдіскер, қоғам қайраткері А.Байтұрсынов та айтып өткен болатын. Ғалым: «Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек. Мұғалімнің қызметі оның білімінің, шеберлігінің керек орны өздігінен алатын тәжірибелі білімнің ұзақ жолы қысқаруы үшін, ол жолдан балалар қиналмай оңай оқу үшін керек білімін кешікпей кезінде алып отыру үшін балаға жұмысты әліне шағындап беру мен бетін белгілеген мақсатқа қарай түзеп отыру», – деп жазады [5, 336 б.].

Жалпы қазіргі кезде қай ғылым саласы болмасын бірінші кезекте нысанға адам факторын қояды. Дәстүрлі білім беру саласында адам факторы тікелей мұғалімге негізделсе, бүгінгі білім беру жүйесіндегі білім алушыға негізделген шарттар негізінде білім беру өзіндік ерекшеліктерге ие болып келетін оқыту технологияларын қажет етері сөзсіз. Осы тұрғыдан келгенде, тіл үйрету барысында үйренушіге жобалау технологиясы арқылы жауапкершілікті қалай жүктеуге болады? Осы сауалға тіл үйрету барысындағы тәжірибемізге сүйене отырып, жауап беруге тырысамыз және аталған оқыту технологиясын пайдалану барысында өз тарапымыздан байқаған жайттармен бөлісуді жөн көрдік.

Біріншіден, жоба арқылы оқыту технологиясын тіл үйрету сабағында қолданбас бұрын, осы оқыту технологиясының ерекшелігін ескере отырып, берілетін тапсырмаларды орындау үшін тіл үйренушінің тілді білу деңгейі жеткілікті ме деген сауалға жауап алу керек. Бұлай дейтін себебіміз, тіл үйрету тәжірибесінде көз жеткізгеніміздей, жоба арқылы оқыту әдетте, тілді орта (В1) және ортадан жоғары (В2) деңгейде меңгергендер үшін тиімді тәсіл болып келетіндігі, дегенмен негізгі (А2) деңгейдегі тіл үйретушілерге өздерінің деңгейіне сай келетін лексикалық минимумдар мен тақырыптар аясында да ұсынып көруге болады.

Екіншіден, тіл үйренушіге берілген тақырып өзекті және өміршең болуы шарт. Сонда ғана тіл үйренуші жасаған жобалар оқушыны (тіл үйренушіні) оқу үрдісіндегі негізгі қозғаушы күшке айналдыра алады және оның тіл үйренуге деген қызығушылығын әрекет арқылы арттыруға мүмкіндік береді. Тіл үйренушінің оқу үрдісінің қозғаушы күші болуы дегеніміз – оның белсенді әрекет жасауы.

Үшіншіден, оқытушы тіл үйренушіге жоба арқылы тілді меңгерту барысында осы белсенді әрекетке апарып тірейтін, онсыз іске асырылмайтын тапсырма түрлерін тандап ала білуі тиіс. Яғни біздің түсінігімізде белсенді әрекет дегеніміз – ойлау, өз ойын айта білу, оны дәлелдей алу, пікірталасқа қатысу,

өзінше сараптама жасау, талдауға қатысты материалдарды жинай білу және оны топтастыра алу, өзіндік ерекшеліктері болса, аша білу, көрсету және осы әрекеттердің түйіні ретінде тұжырым жасап үйрену.

Төртіншіден, осы әрекеттерді жасау барысында нақты тапсырма түрлері ретінде мәселен, *сауалнама жүргізуді* ұсынуға болады (әрине, тандалған тақырып аясында), ары қарай мынадай жұмыс түрлері жасалады: *сауалнама нәтижелерін жүйелеу; ортақ тұстарын анықтау және көрсету*; өзіндік ерекшелігін болса, соны анықтау, көрсету; *себеп пен салдарын көрсету* (бұл да тақырыпқа байланысты); барлық материалдар бойынша *түйіндер жасау*. Осы түйіндерін немесе жалпы тақырып аясында жасалған барлық іс-әрекеттерді *презентация түрінде оқытушыға ұсыну және оны көпшілік алдында қорғау*. Бұл көрсетілген әрекет түрлерінің бәрі тіл үйренушіні ізденуге, талдау мен қорытынды жасауға, себептерін көрсетуге, ақыры соңында қандай да бір тұжырым жасауға үйретеді. Ал бұл орындалуы тиіс әрекеттердің бәрі бүгінгі таңдағы білім беру саласына қойылатын басты талаптардың бірі оқушыға әрекет арқылы білімді меңгерту, бағыт сілтей отырып, өзін дамытуға мүмкіндік беру қажет деген шартпен барып қабысады. Ал Конфуцийше айтқанда, «*Маған айтып берсең, ұмытып қаламын; көрсетсең, есте сақтаймын, өзіме жасатсаң, үйренемін*» дегенге барып саяды.

Белгілі әдіскер З.Күзекова оқытудың жобалық технологиясын ынтымақтастықта оқыту тұжырымдамасының дамуы деп санайды және оның өзіндік ерекшелігі ретінде мынаны атап көрсетеді: оқушы орындайтын жобалық тапсырма тілді меңгеру үрдісін белгілі бір пәндік білімді меңгерумен байланыстырады. Осылайша жобаны құру бағыты жеке білімдік өнім сияқты пәндік білімді меңгеру оқушы үшін, жеке өзі үшін маңызды, қызық болады [2, 109 б.]. Осы тұста ғалымның пікірімен толықтай келісе отырып, жоба арқылы оқыту технологиясының тіл үйренушінің мотивациясын тудыруда немесе ондағы мотивацияны арттыруда рөлі ерекше екендігін де айтып өту керек. Өйткені тіл сабақтарында тіл үйренуші тарапынан пәнге деген қызығушылықтың жоғары болуы – табысты нәтижеге қол жеткізудің бірден-бір жолы.

Жобалау әдісі белгілі бір тақырып аясында оқушыға қандай да бір мәселені тереңірек зерттеп, нәтижесінде өзіндік болжам жасауға бағыттайды десек, бұл орайда екі нәрсені ерекше атап көрсету қажет: *бірінші*, жобалап оқыту арқылы тіл үйренушінің пәнге деген қызығушылығын ояту немесе қызығушылығын арттыру; *екінші*, белгілі бір жобаны іске асыру үшін тілді ғана білу жеткіліксіз, тақырыпқа сай белгілі бір пәндік білімді де меңгеруі керек. осымен байланысты жоба арқылы оқытудың өзіндік ерекшеліктерін былайша белгілеуге болады:

- *мазмұндық жағынан* белгілі бір жалпы білімі аясында жасалатын жоба немесе пәнаралық жоба. Кейбір жобаларда міндетті түрде кәсіби білім қажет болуы мүмкін, бұл пәнаралық байланысты тудырады;
- *тақырыпты ашу сипаты жағынан* шығармашылық, ақпараттық, ойын түрінде, зерттеуге негізделген болуы мүмкін;
- *мерзімдік жағынан* кез келген жоба материалдарды жинау, сұрыптау, талдау және өзіндік тұжырымдар жасау үшін белгілі бір уақытты қажет етеді. Сол себепті жоба арқылы оқыту, әдетте, біршама ұзақ мерзімді қажет етеді;
- *орындалу сипаты жағынан* оқушы өзі ғана немесе қажет жағдайда өзге де тұлғаларды жобаға тарта алады. Бұл егер тақырып мазмұнын ашу үшін сауалнама жүргізу, пікірін білу, ассоциативтік немесе эксперименттік зерттеулер жасау қажет болса, басқа оқушыларды да қатыстыра алады. Немесе жобаны орындау барысында оны қалай жүзеге асыру жолдарын іздестіргенде тіпті жобаны қорғау үстінде де бір немесе бірнеше оқушымен бірігіп әрекет ете алады.

Мысалы ретінде жоба арқылы оқытуда ұсынылатын мынадай тақырыптарды көрсетуге болады: Университеттің соңғы жылдары қол жеткізген жетістіктері бойынша хабар немесе презентация дайындау; Сіз үшін негізгі ақпарат көзі не? (БАҚ: газет, журнал, теледидар, радио, интернет); Өзіңіздің өмір сүру әрекетіңізге көңіліңіз тола ма?; және т.б.

Тілді үйретуде жоба арқылы оқыту әдісін пайдалану барысында түйгеніміз: бүгінгі таңдағы оқыту технологияларының ішінде оқушының сыни ойлау және өз бетінше ізденуін талап ететін маңызды әдіс екендігі. Өйткені білім беру саласындағы бүгінгі басты ұстаным коммуникативті құзіретті тұлғаны қалыптастыру болса, жоба жасауға дағдыландыру арқылы оқушының өз бетінше жұмыс жасауына, ізденуіне, ой қорытуына мүмкіндік береді; жоба тақырыбы бойынша жиналған ақпараттарды сұрыптай білу, сондай-ақ, оларды талдау мен талдаулар нәтижесінде ой қорыту, тұжырым ұсына білу де сыни ойлау дағдысының қалыптасуында маңызды фактор болып табылады; таным және білім кеңістігінің көкжиегі кеңейе, толыға түседі. Бұл тақырыпты ашумен байланысты болып келеді. Әсіресе, тақырып мазмұны пән аралық байланысты қажет ететін жағдайда оқушыға білім деңгейін толықтыруға, арттыруға жол ашылады; мотивацияны арттырады; көпшілік алдында презентациясымен таныстыру және оны қорғау әрекеті арқылы сөйлеу мәдениеті мен өзін-өзі көпшілік алдында ұстай білу мәдениеті

қалыптасады. Жалпы тәжірибе көрсеткендей, көпшілік алдында баяндауға алып келген, талқыға салынған мәселе кейде өз дәрежесінде дайындалмаған жағдайда келуі әрине, бірінші кезекте сынға ұшырайды, бірақ осы сын арқылы ол тек төмен баға алып қана қоймай, өз жауапкершілігін де түсінеді, яғни тәрбие үшін де маңызды болмақ; көпшілік алдында қорғау барысында жоба жасау барысында жүріп өткен барлық жолдарын, яғни істеген іс-әрекеттерін қысқаша баяндап, сипаттап береді. Бұл тұста өз ойын дәлелдей білу және өзіне қойылған түрлі сұрақтарға жауап беру арқылы тыңдай білу, ауызша сөйлей білу мәдениеті қалыптасады. Ал айтылған ойға келісу/келіспеу, қолдау білдіру /қарсы пікір айту сияқты тілдік дағдылар да екшеле түседі. Сонымен қатар, бұл тіл үйренушінің ауызша сөйлеу дағдысын дамыта отырып, оның қысқа әрі шешен сөйлей білу дағдысының да қалыптасуына ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, мақала мазмұны бойынша мынандай түйін жасауға болады: тіл – құрал, ол – сөйлеу құралы. Тіл үйрету сабақтарында басты мақсат коммуникативтік құзіреттілікке ие тұлғаны қалыптастыру болса, бұл құзіреттілік сөйлеу әрекеттерінен тыс тұра алмайды. Тіл үйренушінің кез келген сөйлеу әрекетіне қатысты дағдыларын қалыптастыру және оны одан әрі дамыту үшін тілдік құзіреттіліктерді жүйелі, орынды және сауатты пайдалану қажет. Осы тілдік құзіреттіліктерді іске асыру, коммуникативтік дағдыларды екшелей түсуде жоба арқылы оқыту технологиясы оқытушыға көмекке келе алады. Мұндағы басты ескеретін нәрсе – жоба тақырыбының аясында қолдануға қажетті лексикалық тіл үйренушінің тіл білу деңгейіне сай болуы; тақырыптың оқушыны қызықтыруы. Жобалау технологиясына қатысты осы және жоғарыда айтылған шарттар ескерілгенде, тіл үйренуші тілдік дағдыларын да, коммуникативтік дағдыларын да жетілдіре отырып, белгілі бір дәрежеде жетістіктерге қол жеткізе алады.

1. Тілдерді қолдану мен дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // .

2. Күзекова З. С., Шаңлақбаева Ш. Б. Қазақ тілін оқытудағы инновациялық технологиялар // «Қазақ тілін оқыту – мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі» атты рес. ғылыми-теориялық конф. материалдары. – Астана, 2011 жыл. -108-113 бб.

3. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі. Педагогика және психология. – Алматы: Мектеп, 2002. –256 б.

4. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. –М.: Академия, 2002. –272 с.

5. Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 448 б.

Түйін

Тіл үйретуде табысқа жетудің бір жолы - оқыту технологиясын дұрыс таңдау. Мақалада орта және ортадан жоғары деңгейде қазақ тілін үйретуде жобалау технологиясының тиімді актары қарастырылған.

Резюме

При выборе видов технологий обучения на уроках обучения языку важно учитывать уровень владения языком учащихся. В статье рассматривается эффективность использования метода проектирования в обучении казахскому языку (уровень В1, В2).

Summary

The article dwells upon the effective ways of communicative competence formation in Kazakh language teaching through project-based language learning for intermediate and upper-intermediate level students.

УДК 004.312.24

МУЛЬТИПЛЕКСОРДЫ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ (зертханалық жұмыс)

Б.Т. Абыканова – п.ғ.к., доцент м.а.

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

С.Б. Нугуманова – п.ғ.к.,

№157 жалпы білім беретін орта мектебінің оқу-ісі жөніндегі директорының орынбасары, Алматы қ.

Г.К. Ташкеева – п.ғ.к., доцент м.а.

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

В статье рассмотрены схемы и методы исследования мультимплексора. Приводится лабораторное задание, содержание отчета. Лабораторная работа выполняется с помощью моделирующего программного комплекса Electronics Workbench.

Ключевые слова: комбинационные схемы, генератор слоганов, генератор тактовых импульсов, логические элементы.

Мақалада мультиплексорды зерттеу әдістері қарастырылған. Зертханалық тапсырмалар мен мазмұнының нәтижесі көрсетілген. Зертханалық жұмыс Electronics Workbench кешенді бағдарламасымен орындалады.

Түйін сөздер: комбинациялық сұлбалар, сөздер генераторы, тактілі импульс генераторы, логикалық элементтер.

In the article the schemes and methods of research of multiplexer. Provides laboratory task, the content of the report. Laboratory work is done using modeling software package Electronics Workbench

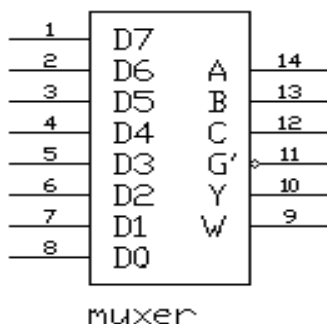
Keywords: combinational circuits, oscillator slogans, clock generator, logic elements.

Жұмыстың мақсаты: 1.Мультиплексордың жұмыс істеу принципімен танысу. 2.Мультиплексорлар негізінде функционалды модульдерді зерттеу және жүзеге асыру.

Құралдар мен элементтер: сөздер генераторы, логикалық үлгілер, тактілі импульс генераторы, екі позициялы қайта қосқыштар, кернеу көзі +5В, «логикалық бірлік» сигналының көзі, логикалық үлгілер, мультиплексор, микросхема 74138 – дешифратор 3 x 8 .

Қысқаша теориялық мәліметтер

1. Мультиплексор комбинациялық логикалық сұлбасы, бірнеше кіріс сигналдары, бір немесе бірнеше басқару кірістері және бір шығысы бар қондырғы. Қосылатын кіріс нөмері басқару кірістеріндегі логикалық деңгейлердің комбинациясымен анықталатын санға (адреске) тең. Ақпараттық және басқару кірістерінен басқа, мультиплексорлар сұлбаларында шешу кіріс болады, оған белсенді деңгей бергенде мультиплексор белсенді күйге көшеді. Шешу кірісіне пассивті деңгей бергенде мультиплексор пассивті деңгейге көшеді, бұл кезде шығысындағы сигнал ақпараттық және басқару сигналдарының мәніне тәуелсіз тұрақты мәнін сақтайды [1].

Сурет 1 – Мультиплексор

Мультиплексорлардағы ақпараттық кірістер саны әдетте 2, 4, 8 немесе 16 болады. 1 – суретте G инверсті шешу кірісі, Y тікелей және W инверсті шығысы бар 8x1 мультиплексор келтірілген: $W = \bar{Y}$.

2. Мультиплексор көмегімен берілген функцияны жүзеге асыру. n айнымалының логикалық функциясы “2” айнымалылар мәнінің комбинациясы үшін анықталған. Бұл мультиплексорда n – айнымалының функциясын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, оның n – басқарушы және 2n ақпараттық кірістері болады. Бұл жағдайда аргументтер мәндерінің әрбір комбинациясына функцияның мәні берілетін мультиплексордың жалғыз ақпараттық кірісі сәйкес келеді. Мысалы,

$$F_1 = \bar{C} \cdot \bar{B} \cdot \bar{A} \square C \cdot B \cdot A \square C \cdot B \cdot \bar{A} \square \bar{C} \cdot B \cdot A \quad (1)$$

функциясын жүзеге асыру керек болады. Бұл функция айнымалылар мәнінің 8 комбинациясы үшін анықталған, сондықтан оны жүзеге асыру үшін үш басқару кірістері бар 8 x 1 мультиплексорын пайдаланған дұрыс. Функцияның ақиқат кестесін құрайық [2].

1) cba=000; F=

$$\bar{c} \cdot \bar{b} \cdot \bar{a} \square c \cdot b \cdot a \square c \cdot b \cdot \bar{a} \square \bar{c} \cdot b \cdot a = \bar{0} \cdot \bar{0} \cdot \bar{0} \square 0 \cdot 0 \cdot 0 \square 0 \cdot 0 \cdot \bar{0} \square \bar{0} \cdot 0 \cdot 0 = 1 \cdot 1 \cdot 1 + 0 + 0 + 0 \cdot 0 \cdot 1 + 1 \cdot 0 \cdot 0 = 1 + 0 + 0 + 0 = 1$$

2) cba=001; F1=

$$\bar{c} \cdot \bar{b} \cdot \bar{a} \square c \cdot b \cdot a \square c \cdot b \cdot \bar{a} \square \bar{c} \cdot b \cdot a = \bar{0} \cdot \bar{0} \cdot \bar{1} \square 0 \cdot 0 \cdot 1 \square 0 \cdot 0 \cdot \bar{1} \square \bar{0} \cdot 0 \cdot 1 = 1 \cdot 1 \cdot 1 + 0 + 0 + 0 \cdot 0 \cdot 0 + 1 \cdot 0 \cdot 1 = 0 + 0 + 0 + 0 = 0$$

3) cba=010; F1=

$$\bar{c} \cdot \bar{b} \cdot \bar{a} \square c \cdot b \cdot a \square c \cdot b \cdot \bar{a} \square \bar{c} \cdot b \cdot a = \bar{0} \cdot \bar{1} \cdot \bar{0} \square 0 \cdot 1 \cdot 0 \square 0 \cdot 1 \cdot \bar{0} \square \bar{0} \cdot 1 \cdot 0 = 1 \cdot 0 \cdot 1 + 0 + 0 + 0 \cdot 1 \cdot 1 + 1 \cdot 1 \cdot 0 = 0 + 0 + 0 + 0 = 0$$

4) Cba=011; F1=

$$\bar{c} \cdot \bar{b} \cdot \bar{a} \square c \cdot b \cdot a \square c \cdot b \cdot \bar{a} \square \bar{c} \cdot b \cdot a = \bar{0} \cdot \bar{1} \cdot \bar{1} \square 0 \cdot 1 \cdot 1 \square 0 \cdot 1 \cdot \bar{1} \square \bar{0} \cdot 1 \cdot 1 = 1 \cdot 0 \cdot 0 + 0 \cdot 0 + 0 \cdot 1 \cdot 0 + 1 \cdot 1 \cdot 1 = 0 + 0 + 0 + 1 = 1$$

5) Cba=100; F1=

$$\bar{c} \cdot \bar{b} \cdot \bar{a} \square c \cdot b \cdot a \square c \cdot b \cdot \bar{a} \square \bar{c} \cdot b \cdot a = \bar{1} \cdot \bar{0} \cdot \bar{0} \square 1 \cdot 0 \cdot 0 \square 1 \cdot 0 \cdot \bar{0} \square \bar{1} \cdot 0 \cdot 0 = 0 \cdot 1 \cdot 1 + 0 + 1 \cdot 0 \cdot 1 + 0 \cdot 0 \cdot 0 = 0 + 0 + 0 + 0 = 0$$

6) Cba=101; F1=

$$\bar{c} \cdot \bar{b} \cdot \bar{a} \square c \cdot b \cdot a \square c \cdot b \cdot \bar{a} \square \bar{c} \cdot b \cdot a = \bar{1} \cdot \bar{0} \cdot \bar{1} \square 1 \cdot 0 \cdot 1 \square 1 \cdot 0 \cdot \bar{1} \square \bar{1} \cdot 0 \cdot 1 = 0 \cdot 1 \cdot 0 + 0 + 1 \cdot 0 \cdot 0 + 0 \cdot 0 \cdot 1 = 0 + 0 + 0 + 0 = 0$$

7) Cba=110; F1=

$$\bar{c} \cdot \bar{b} \cdot \bar{a} \square c \cdot b \cdot a \square c \cdot b \cdot \bar{a} \square \bar{c} \cdot b \cdot a = \bar{1} \cdot \bar{1} \cdot \bar{0} \square 1 \cdot 1 \cdot 0 \square 1 \cdot 1 \cdot \bar{0} \square \bar{1} \cdot 1 \cdot 0 = 0 \cdot 0 \cdot 0 + 1 + 0 + 1 \cdot 1 \cdot 1 + 0 \cdot 1 \cdot 0 = 0 + 0 + 1 + 0 = 1$$

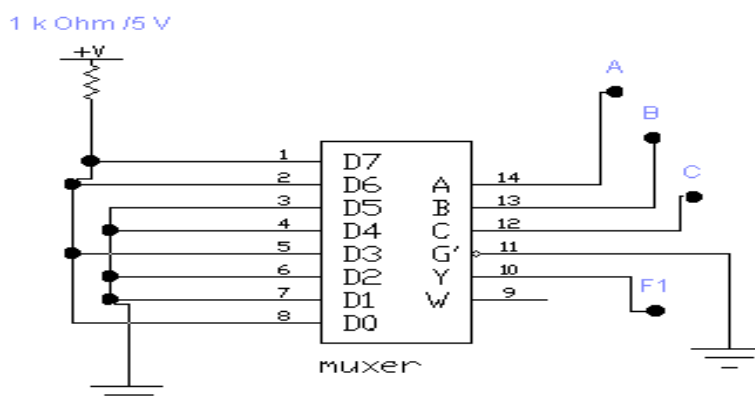
8) Cba=111; F1=

$$\bar{c} \cdot \bar{b} \cdot \bar{a} \square c \cdot b \cdot a \square c \cdot b \cdot \bar{a} \square \bar{c} \cdot b \cdot a = \bar{1} \cdot \bar{1} \cdot \bar{1} \square 1 \cdot 1 \cdot 1 \square 1 \cdot 1 \cdot \bar{1} \square \bar{1} \cdot 1 \cdot 1 = 0 \cdot 0 \cdot 0 + 0 + 1 + 1 \cdot 1 \cdot 0 + 0 \cdot 1 \cdot 1 = 0 + 1 + 0 + 0 = 1$$

Кесте 1- Ақиқат кестесі

N	C	B	A	F ₁
0	0	0	0	1
1	0	0	1	0
2	0	1	0	0
3	0	1	1	1
4	1	0	0	0
5	1	0	1	0
6	1	1	0	1
7	1	1	1	1

Кестеден көрініп тұрғандай, мультиплексорда функцияны жүзеге асыру үшін нөмірі N мультиплексордың ақпараттық кірісіне, мәні F₁ функциясының мәніне сәйкес келетін сигнал беру қажет, яғни нөмерлері 1, 2, 4, 5 болатын кірістерге логикалық нөл деңгейін, ал қалғандарына логикалық бірлік деңгейін беру қажет.

Сурет 2 – Мультиплексор функциясын жүзеге асыру сұлбасы

Осылайша, мультиплексордың басқару кірістеріне логикалық деңгейлердің комбинацияларын бергенде, оның шығысына сигнал мәні сәйкесінше функция мәніне тең болатын кіріс қосылады. Сұлбалық түрі 2 – суретте келтірілген.

Логикалық функцияларды жүзеге асырғанда ақпараттық кірістерге тек тұрақтыларды емес, сонымен қатар өзгертін кіріс сигналдарын беруге болады. Сонымен, мысалы, жоғарыда қарастырылған F₁ функциясын жүзеге асырудың басқа әдісін қарастырайық. Ол үшін функция өрнегін минимумға келтіреміз:

$$F_1 = \bar{C} \cdot \bar{B} \cdot \bar{A} \square B \cdot A \square C \cdot B \quad (2)$$

А және В айнымалыларының мәндеріне тәуелді функцияның ақиқат кестесін құрайық:

$$1) ba=00; F1 = \bar{c} \cdot \bar{0} \cdot \bar{0} \sqcup 0 \cdot 0 \sqcup c \cdot 0 = c \cdot 1 \cdot 1 \sqcup 0 \cdot 0 \sqcup c \cdot 0 = c + 0 + 0 = c;$$

$$2) ba=01; F1 = \bar{c} \cdot \bar{0} \cdot \bar{1} \sqcup 0 \cdot 1 \sqcup c \cdot 0 = c \cdot 1 \cdot 0 \sqcup 0 \cdot 1 \sqcup c \cdot 0 = 0 + 0 + 0 = 0;$$

$$3) ba=10; F1 = \bar{c} \cdot \bar{1} \cdot \bar{0} \sqcup 1 \cdot 0 \sqcup c \cdot 1 = c \cdot 0 \cdot 1 \sqcup 1 \cdot 0 \sqcup c \cdot 1 = 0 + 0 + c = c$$

$$4) ba=11; F1 = \bar{c} \cdot \bar{1} \cdot \bar{1} \sqcup 1 \cdot 1 \sqcup c \cdot 1 = c \cdot 0 \cdot 0 \sqcup 1 \sqcup c \cdot 1 = 0 + 1 + c = 1$$

Кесте 2 - Ақиқат кесте

N	B	A	F ₁
0	0	0	C
1	0	1	0
2	1	0	C
3	1	1	1

Мұндай кестемен берілген функцияны, мәні F1 функцияның мәніне сәйкес келетін сигналды нөмірі N кірісіне бере отырып, алдыңғы жағдайдағыдай жүзеге асырамыз. Берілген жағдайда, C айнымалыға сәйкес келетін C және C' сигналдар ақиқат кестесінде көрсетілген ақпараттық кірістерге беріледі. Сонымен бірге, басқару кірістерінің саны қысқарады. Функцияны берудің мұндай әдісін жүзеге асыру сұлбасы 2–суретте келтірілген.

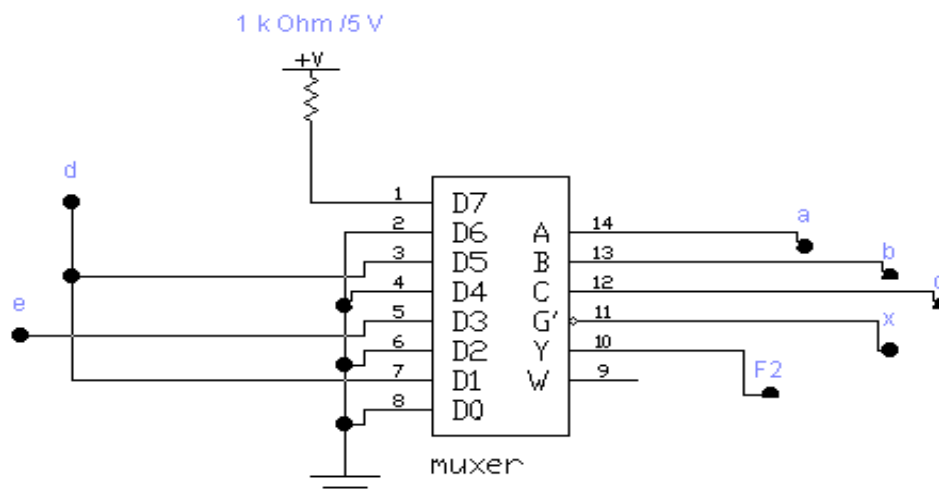
Тек қана екі адрес кірістері қолданылатындықтан, C басқару кірісін жерлендіруге болады. Бұл кезде D4...D7 ақпараттық кірістерінің күйі қажет емес. Сұлба шығысындағы сигнал деңгейі A, B, C айнымалыларын сәйкес келетін A, B, C нүктелерінде сигналдар деңгейлерінің комбинациясымен анықталады. 3 – суреттегі сұлба екі басқарушы және төрт ақпараттық кірістері бар 4x1 мультиплексор болып келеді. Егер де функцияны бірмүшеден көпмүшеден туындысын алу түрінде келтіретін болса, онда оны мультиплексор көмегімен жүзеге асыруға болады. Мультиплексор теңдеуімен шығатындай, бірмүшеге сәйкес келетін сигналды шешу кірісіне беру керек. Мысалы, келесі өрнекпен сипатталатын F2 функциясын жүзеге асыру қажет:

$$F2 = X(D \cdot \bar{C} \cdot \bar{B} \cdot \bar{A} \sqcup D \cdot \bar{B} \cdot A \sqcup C \cdot B) \quad (3)$$

Мультиплексорда берілген функцияны жүзеге асыру үшін X айнымалыға сәйкес келетін сигналды оның шешуші кірісіне беру керек. Мультиплексордың басқару кірістеріне қандай сигналдар беру керектігін қарастырайық. Жакшадағы өрнекті, A, B және C айнымалылары жиі қолданатын, A, B, C, D, E бес айнымалыларының кейбір функциясы ретінде қарастыруға болады. Сондықтан осы айнымалыларға сәйкес келетін сигналдарды мультиплексордың басқару кірістеріне беру керек. Функциясын жүзеге асыру үшін ақпараттық кірістерге қандай сигналдар беру керектігін анықтайық. Ол үшін A, B және C айнымалылардың мәніне тәуелді функцияның ақиқат кестесін құрайық. Кестеден көрініп тұрғандай, нөмірлері N = 0, 2, 4, 6 ақпараттық кірістерге логикалық нөл деңгейін беру қажет. D айнымалыға сәйкес келетін сигнал нөмірі N = 1, 5 кірістерге, E айнымалыға сәйкес келетін сигнал нөмірі 3 кіріске беріледі. Сәйкесінше сұлбалық түрі 3 – суретте келтірілген.

Кесте 3 - Ақиқат кестесі

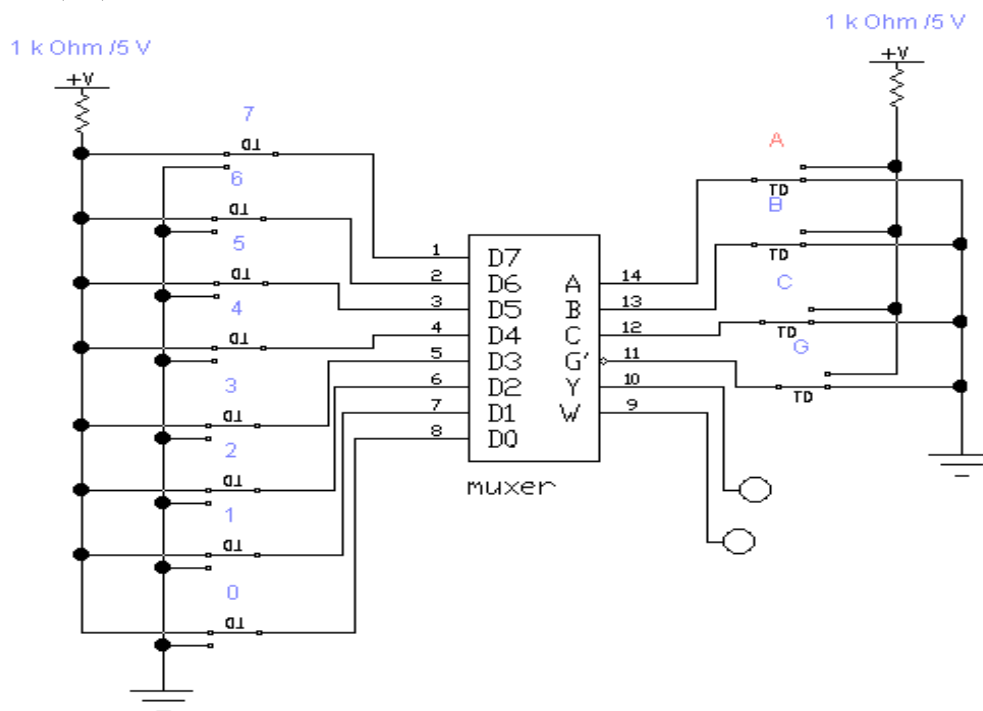
N	C	B	A	F2
0	0	0	0	0
1	0	0	1	d
2	0	1	0	0
3	0	1	1	e
4	1	0	0	0
5	1	0	1	D
6	1	1	0	0
7	1	1	1	1

Сурет 3 - Мультиплексордың сұлбасы

Жұмыстың орындалу тәртібі

1. Мультиплексорды зерттеу. а) 4 – суретте бейнеленген сұлбамен ewb файлын ашыңыз. Сұлбаны қосыңыз. G кілтінің көмегімен мультиплексордың G кірісінде логикалық нөл деңгейін орнатыңыз. Сәйкесінше мультиплексорлар кірістеріне A, B, C кілттерінің көмегімен логикалық деңгейлердің барлық мүмкін комбинацияларын кезекпен бере отырып, әрбір комбинация үшін логикалық үлгілер көмегімен сұлбаның сол жақ бөлігіндегі кілттердің қайсысын қайта қосу мультиплексордың шығыстарының күйін өзгертетінін анықтаңыз.

Сурет 4 - Мультиплексор сұлбасы

Мультиплексордың сәйкесінше кірісінің белгісін жазыңыз, сонымен бірге, мультиплексор шығысына қалай кіріс сигналы берілетінін көрсетіңіз. Мысалы, егер 4 кілтті қайта қосу мультиплексор шығыстарының күйін өзгертетін болса, A, B, C кірістеріндегі сигналдар деңгейінің комбинациясына сәйкес келетін кестедегі жолда Y шығысы үшін D4, W шығысы үшін D4 жазу қажет.

б) G кілтінің көмегімен микросұлбаның G кірісінде логикалық бірлік деңгейін орнатыңыз. Кестеге сұлбаның сол жағындағы сәйкесінше кілттерді қайта қосқанда микросұлбалар шығыстарының күйіне әсер етпейтін шығыстардың мәнін жазыңыз.

Кесте 4 – Ақиқат кесте (G=0)

C	B	A	Y	W
0	0	0	0	1
0	0	1	0	1
0	1	0	0	1
0	1	1	0	1
1	0	0	0	1
1	0	1	0	1
1	1	0	0	1
1	1	1	0	1

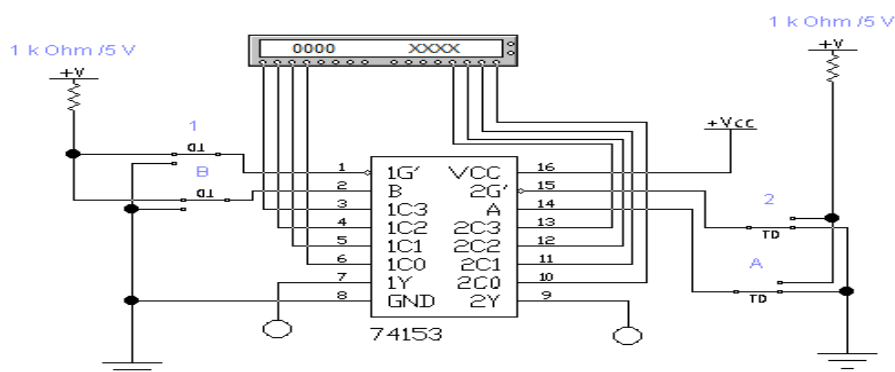
Кесте 5 – Ақиқат кесте (G=1)

C	B	A	Y	W
0	0	0	0	1
0	0	1	0	1
0	1	0	0	1
0	1	1	0	1
1	0	0	0	1
1	0	1	0	1
1	1	0	0	1
1	1	1	0	1

2. 74153 мультиплексорын зерттеу. а) 5 - суретте бейнеленген сұлбамен ewb файлы ашыңыз. Екі еселенген төрт арналық мультиплексор жұмысын зерттеңіз. Y1 және Y2 шығыстары үшін сұлбаның функциялану кестесін құрыңыз. 1 және 2 кілттермен G1 және G2 кірістерде логикалық нөл деңгейін орнатыңыз. Содан кейін қадамдық режимде сөздер генераторынан A және B кірістерінде логикалық деңгейлердің әрбір комбинациясы үшін сөздерді тізбектей беріңіз. Әрбір қадам үшін сигналдары микросұлба шығыстарына өтетін кірістерді анықтаңыз. Кірістердің белгісін кестеге енгізіңіз.

б) 1 кілттің көмегімен 1G микросұлба кірісінде логикалық бірлік деңгейін орнатыңыз. Микросұлба кірістеріне сөздер генераторынан сөздер бере отырып, микросұлбаның шығыстарының қайсысы кірістердің өзгеру күйіне әрекет етпейтінін анықтаңыз. Бұл қорытындының белгіленуін жазыңыз.

в) 2G кірісте логикалық бірлік деңгейін, ал 1G кірісте логикалық нөл деңгейін орнатып, б) пунктінң әрекетін қайталаңыз [4].

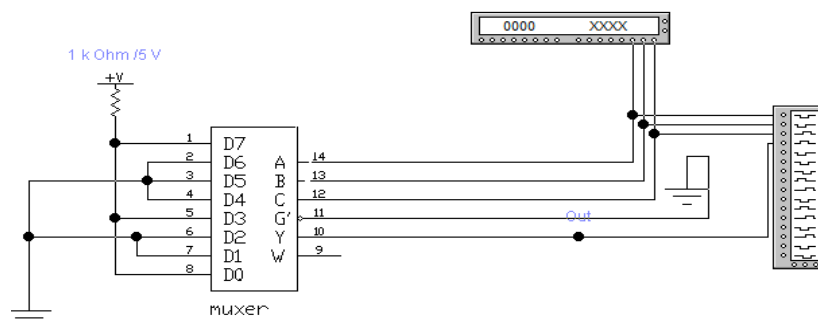
Сурет 5 - 74153 мультиплексорының сұлбасы

Кесте 6 - Ақиқат кестесі

B	A	Y1	Y2
0	0	01	10
0	1	01	10
1	0	01	10
1	1	01	10

3. Логикалық анализатор көмегімен мультиплексорды зерттеу

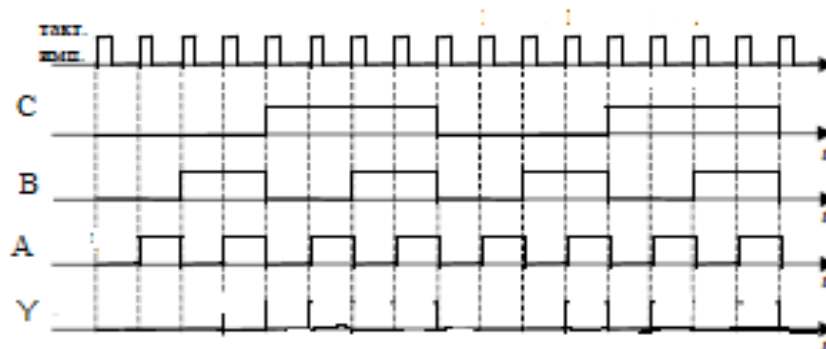
6-суретте бейнеленген сұлбамен ewb файлын ашыңыз. Сұлбаны қосыңыз. Қадамдық режимде сөздер генераторынан мультиплексор кірісіне сөздер бере отырып, логикалық анализатор экранында мультиплексордың уақытша жұмыс диаграммаларын алыңыз және жазыңыз.

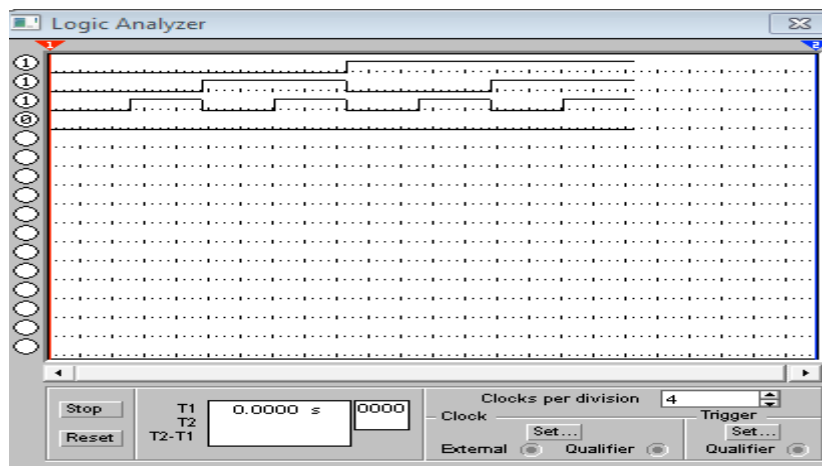
Сурет 6-мультиплексор сұлбасы

Кесте 7 – Ақиқат кесте

C	B	A	Y
0	0	0	0
0	0	1	0
0	1	0	0
0	1	1	0
1	0	0	0
1	0	1	0
1	1	0	0
1	1	1	0

Сурет 7 - Мультиплексор жұмысының уақытша диаграммасы

Сурет 8– Мультиплексор жұмысының уақытша диаграммасы (логикалық анализаторда)

Бақылау сұрақтары:

1. Логикалық сигнал үшін мультиплексор қай электрлік құрылғының функциясын орындайды?
2. Басқарушы кірісі бар 2х1 мультиплексордың жұмысы қандай аналитикалық теңдеумен жазылады? Теңдеуде келесі мәндерді пайдаланады: кірістері А, В, шығысы Y, рұқсат етілген кірісі G. Бұл теңдеуді жүзеге асыру үшін қандай және қанша логикалық элементтер қажет?

3. ЖӨНЕ – НЕМЕСЕ элементінде 2х1 мультиплексордың схемасын қалай жүзеге асыруға болады?

4. 74153 мультиплексор жұмысының сұлбасын қандай логикалық теңдеумен жазуға болады?

Осындай зертханалық жұмыстарды оқу процесінде радиоэлектроника, сұлбатехника пәндерін оқытуда қолдануға болады.

1. Под ред. Д.И. Панфилова *Электротехника и электроника. Лабораторные работы на ПК. Санкт-Петербург, 2002.*

2. Угрюмов Е.П. *Цифровая схемотехника. - СПб.: БХВ – СПб., 2000 - 528 с.: ил.*

3. *Электротехника и электроника в экспериментах и упражнениях: Практикум на Electronics Workbench: В 2-х томах / Под общей редакцией Д.И. Панфилова. - М.: ДОДЭКА, 2000.*

УДК ӨОЖ 378.196

ЖОО-ДА ФИЗИКАНЫ ОҚИТУ ҮДЕРІСІНДЕ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ДӘРІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ БАРЫСЫ

Ш.Д. Раманкулов – Қ.А. Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің PhD докторанты,

К.М. Беркімбаев – п.ғ.д., профессор. Қ.А. Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің Кентау институтының директор орынбасары,

Ә.Х. Сарыбаева – п.ғ.к., Қ.А. Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің Физика кафедрасының доцент, м.а.

Қазіргі таңда ЖОО-да білім беруді модернизациялау ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың кең ауқымды қолданылуы арқылы жүзеге асырылады. Сол арқылы оқу процессін ұйымдастыру түрі мен оқыту әдістемесін жетілдіруге мүмкін болады. Бұл мақалада ЖОО-да мультимедиялық лекцияларды дайындауда және өткізуде заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану тәжірибесімен бөліседі. Авторлар мультимедиялық лекцияларға қойылатын дидактикалық талаптар баяндалып, оларды өткізу әдістемесінің ерекшеліктері көрсетілген.

Кілт сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, білім беруді ақпараттандыру үрдісі, мультимедиялық дәрістер, ақпараттық қоғам

Модернизация современного вузовского образования должен осуществляться с широким использованием современных информационно-коммуникационных технологий, что позволит совершенствовать формы организации учебного процесса и методики преподавания. В данной статье рассказывается об опыте использования современных информационно-коммуникационных технологий при создании и проведении мультимедийных лекций в вузе. Авторами изложены дидактические требования к мультимедийным лекциям и показаны особенности методики их проведения.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, процесс информатизации образования. мультимедийные уроки, информационное общество

Modernization of modern higher education should be carried out with extensive use of modern information and communication technologies that will improve the forms of organization of educational process and methods of teaching. This article describes the experience of using modern information and communication technologies in creating and conducting multimedia lectures at the university. The authors set out the requirements for multimedia didactic lectures and shows the features of their methodology.

Keywords: the Informational - communication technology, the process of education informatization, the multimedia lessons, information society

ЖОО-да білім беруді модернизациялау заманауи, ғылыми, ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялардың кең қолданылуы арқылы жүзеге асырылады. Себебі, оқытушы мен студент арасындағы белсенді байланысты және оқу үрдісі мен оқыту әдістемесінің ұйымдастыру формаларын жетілдіруге ықпалы мол.

Оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды қолдану: студенттердің оқытудың белсенді әдістерін ұйымдастыруда ақпаратты толық меңгеруді, күндізгі оқыту дәрістері барысында талқыланатын оқу материалының мазмұнын талқылауды қамтамасыз етеді.

Қазіргі уақытта физика курсынан зертханалық жұмыстарды орындау барысында заманауи технологияларды пайдалану жайлы қарастырылған, бірақ ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар пайдаланып, оқу үрдісін ұйымдастыруда дәрістерді өткізу, жетілдіру мәселелері жеткілікті деңгейде қарастырылмаған. Қалыптасқан дәстүрлі түрдегі тез жалықтыратын дәрістердің заманы артта қалып, оның орнына мультимедиялық дәрістер қолдану қажеттілігі артауда.

Мультимедиялық дәрістер – дәстүрлі және мультимедиялық презентация түрлерін ортақ құрылымға біріктіріп, оқу мазмұнын көрнекі, тез әрі жеңіл қабылдауға негізделген оқу үрдісін ұйымдастырудың бір әдісі болып табылады. Мультимедиялық дәрістер оқу мазмұнына қажетті ақпаратты (слайд-шоу; мультимедия; дыбыстық бейне-фильмдер және т.б. пайдалану) ұсынудың алуан түрлі әдістерін бір мезгілде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Мультимедиялық дәрістер слайд-фильм немесе оқытушыны компьютермен толық алмастыру емес, оқу материалын тұтас жеткізу болып табылады. Оқыту үдерісін ұйымдастыруда басты тұлға – оқытушы, сонымен қатар, өзінің шығармашылық мүмкіндігін толық жүзеге асырумен ғана шектелмей, дәрістердің мазмұны мен мағынасын көптеген ақпараттық материалмен толықтырып отырады.

Мультимедиялық дәрістерді дайындау барысында оның мазмұны мен құрылымына ерекше талап қойылады. Оқу материалдарының қажетті тарауларын таңдап алу және оны дайындау негізге алынады.

Физика курсынан мультимедиялық дәрістерде оқу материалдарын түсіндіруге қойылатын келесі талаптарды айтуға болады:

- ең маңызды тарауды немесе тақырыпты ажыратып (қарастырылып отырған құбылыстың, үдерістің, заңдардың физикалық мағынасын), оқу материалын саралау; көптеген математикалық есептеулерді қысқартып, физикалық заңдарды талқылауға және олардың күнделікті өмірде, техникада, табиғатта қолданылуына көңіл бөлу, яғни жалпы физика курсын қолданбалы бағытта қолдану жолдарын қарастыру қажет;

- студенттер меңгеруге қажетті білімдердің көлемі ұлғайып, ал оны игеруге кететін уақыттың азаюына байланысты, оқу материалының құрылымын үнемі толықтырып, өзгертіліп және түзетіліп енгізу мүмкіндігі болуы қажет;

- физика-эксперименталды ғылым, сондықтан дәрістерді демонстрациялық көрсетілімсіз терең түсіну қиын. Бірақ, екіншіше орай бірқатар физикалық құбылыстарды түсіндіру қиындық тудырады, сондықтан қарастырылатын осы процестерді көрсету үшін басқа әдістерді қарастыру керек. Мультимедиялық дәрістерде физикалық құбылыстар мен процестердің анимацияларынан түсіндіруде ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялар көмегімен компьютерлік модельдерді және электрондық оқулықтарды, сонымен бірге нақты виртуальді зертханалық жұмыстарды да пайдалануға болады.

Бірақ, оқу материалына қажетті оқыту әдістемесін жетілдірмей білім деңгейін арттыру мүмкін емес.

Дәрістерде проблемалық оқыту әдістерін қолданып жүргізу қажет екені белгілі. Дәріс барысында оқытушы студентке білім берудің дәстүрлі әдісінен басқа проблемалық ғылыми әдісті қолданады, демек студенттер алдында проблемалық жағдай қойылады, оны алған білімдерін пайдаланып отырып, оқытушымен бірге шешімін табады. Мультимедиялық дәрістерде осындай әдісті қолдану әлдеқайда тиімді болып есептеледі. Нәтижесінде, оқытушы мен студент арасындағы әрекетінің түрі өзгереді – студенттер ақпаратты пассив қабылдаудан (дәстүрлі декция барысында көбінесе дәл осындай болады), оқылып отырған материалды талқылауға және зерттеуге белсенді араласады. Ал, оқытушының міндеті студенттердің тақырыпты талқылау барысы мен зерттеу бағытын айқындап отырады.

Мультимедиялық дәрістерде оқу материалын тез арада қайта байланыс орнату; қажетті ақпаратты тез табу; мәтіні қысқа әрі нұсқалы болса да, оны шапшаң көрсетіп, айқындау; схемалар мен модельдеуді бейнелеудің мүмкіндігі; анимациялармен безендіру т.б.; кез келген ақпаратты тез табуға мүмкіншілік туғызылады; қажетті мәтінді шапшаң табуға жағдай жасалады.

Мультимедиялық дәрістерде студенттер электрондық оқулықты, компьютерді, Интернетті пайдаланудың әдіс-тәсілдерін меңгеруі тиіс; болашақ физика мұғалімінің бағдарламалау тілдерін меңгеруі керек; болашақ мұғалім кәсіби даярлығын білім мен практиканы ұштастыру арқылы жетілдіру қажет.

Мультимедиялық дәрістер қажетті ақпараттық материалдарды жылдам тауып алуға мүмкіндік береді; тез арада кері байланыс орнатады; гипермәтіндік түсіндіруден жан-жақты ақпараттық материалдар алады; әрбір жеке тұлғаның білімін, біліктілігін әрбір тараулар бойынша тексеруге, бағалауға мүмкіндік береді; теориялық материалды өз бетімен оқып-үйренуге, зерттеуге мүмкіндік береді; сабақты иллюстрациялық материал ретінде жабдықтауда көмектеседі; сабақта және сабақтан тыс уақытта өз бетімен әртүрлі деңгейлі, шығармашылық тапсырмалар орындауға мүмкіндік береді; әрбір тақырыпқа қажетті

формулар мен сызбаларды және қажетті материалдарды пайдалануға мүмкіндік мол; әртүрлі мақсаттарда керегінше пайдалануға мүмкіндік береді.

Студенттердің ақпараттық құзыреттілігі, ақпаратпен жұмыс жасау икемділіктері мен дағдылары қалыптасады [1].

Мультимедиалық дәрістерге қойылатын дидактикалық талаптарды нақты тұжырымдасақ:

- студенттердің оқу-танымдық әрекетін ынталандырады;

- оқу материалын айқын бейнелейді;

- оқытушы мен студенттің практикалық қажеттіліктеріне жауап беретін оқу материалын жеткізудің тәсілдерін қамтамасыз етеді;

- оқу материалын жеткізудің алуан түрлі әдістерін ұтымды үйлестіреді;

- білімді бақылауға мүмкіндік береді.

Мультимедиалық дәрістерді өткізудің презентациялық кешенінің өзіндік ерекшеліктерін анықтасақ, олар:

- қарастырылатын оқу материалын оқытушы өзі реттеп отырады, экранда дәл осы мезгілде көрсетілген ақпарат талқыланады, әрбір слайдты демонстрациялауға бес минуттай уақыт беріледі, осы уақыт ішінде студент толығымен оның мазмұнын ұғынуға мүмкіндік алады;

- қарастырылып отырған физикалық құбылыстар мен процестерді анимациялар, видео-үзінділер, суреттер және модельдер арқылы бейнелейді;

- әрбір дәріске дайындалған презентацияны жаңа материалмен толықтыруға, слайдтар қосуға, оқу материалының ретін ауыстыруға болады.

Мультимедиалық дәрістердің тиімділігін анықтадық, олар:

Біріншіден, көптеген иллюстрациялық материалды (видеожазба, анимация, компьютерлік модельдер) пайдаланып, қарастырылып жатқан физикалық заңдар, құбылыстар мен процестердің маңызын, сонымен қатар олардың практикада қолдану жолдарын меңгеруге болады.

Екіншіден, ақпараттық технологиялар көмегімен оңай жүзеге асырылатын оқу материалының көрнекілігі мен үйлесімділігі тақтаны пайдаланып жазуға кететін уақытты азайтуға мүмкіндік береді. Дәріс барысында осыған дейін қарастырылған басқа тақырыптарды еске түсіруге де болады.

Үшіншіден, мультимедиалық дәрістер өткізу барысында оқу әрекетін ұйымдастырудың тәсілдерін түрлендіруге болады. Пікірсайыс жасауға, арнайы тапсырмалар арқылы студенттердің зерттеу әрекетін де ұйымдастыруға болады.

Төртіншіден, студент слайдтарда жасалған тірек конспектілерін көмегімен білімдерін бақылауға пайдалана алады [2].

Мультимедиа арқылы тақырыпты меңгеруде студенттің мынадай мотивінің (түрткі) - мақсаттарының белсенділігі артады:

- мақсаттық-студент қажетті тақырыпты білуі тиіс, жұмысты орындай алуы;

- зерттеушілік-оқу материалымен жұмыс істеу барысында тек қана үйрену ғана емес, осы үдерістің белсенді қатысушы болуы;

- эмоционалды-эстетикалық алынған нәтижелерге студенттің қанағаттануы,

- ойындық-тақырыпты оқу барысында оны толық соңына дейін меңгеруі тиіс;

- ынталылық-ақпараттық және эстетика-эмоционалдық мотивтерді құрау;

Мультимедиалық компьютер бағдарламасының дидактикалық негізіне ақпарат мазмұнын берудің сызба, ауызша және видео сияқты әртүрлі тәсілдердің интеграциясы деңгейінде жүзеге асыру жатады.

Мультимедиалық дәрістерге арналған біз жасақтаған, физика курсының «Механика» бөлімін оқытуға арналған электрондық оқулықты, дербес компьютермен жабдықталған аудиторияларда пайдалануға арналған. Электрондық оқулықта әрбір тарау бойынша оқытушы және тест (бақылаушы) бағдарламалардан тұрады. Оқытушы бағдарламалар тараулардың негізгі физикалық құбылыстарын түсіндіруге арналған, ал бақылаушы бағдарлама студенттердің білім сапасын тексеруге арналған («Бүкіләлемдік тартылыс заңы», «Механика» бөлімдері бойынша тесттер).

Электрондық оқулықтың құрамына енетін әрбір бағдарламаға қысқаша түсініктеме; кіріспе, тараулар мазмұны, оның ішінде тақырыптар мазмұны, көмек, авторлары жайлы мәліметтер бар (Кіріспеде әр тақырыптың мазмұнын көруге болады, «Кинематика», «Динамика», «Статика» тараулары т.б.). Бұл студент пен оқытушының тақырыпты тандап алуына мүмкіндік береді. Электрондық оқулық Macromedia FLASH MX анимациялық бағдарламасында жасалған [3].

Мультимедиа жөңары оқу орнында дидактикалық құрал ретінде төмендегідей бағытта пайдалануға болады:

- оқу материалының мазмұнын көрнекі түрде жүзеге асыруға, эксперименттік – зерттеу жұмыстарын жүргізуге, теориялық және практикалық білімді интеграциялауға;

- оқу сабақтарында мультимедианы пайдалануда аудиторияның ерекшелігін ескерту керек, оқу пәні бойынша студенттердің теориялық білім деңгейі мен олардың практикалық білік пен дағдылары ескерілулері тиіс (Әрбір студенттің компьютерлік білімдері мен біліктерінің болуы шарт);

- мультимедиа студенттердің өз бетінше оқуына, білім алуына мүмкіндік береді, студенттердің белсенділіктерін арттырып, олардың жеке қабілеттерінің ашылуына жол салады, студент өз іс-әрекетінің субъектісіне айналады;

- мультимедиа оқу процесінің басым көпшілігі студенттердің өзіндік жұмыс жасауына бағытталады.

– Физика пәні бойынша мультимедианы дидактикалық құрал ретінде мынадай бағыттарда пайдалану тиімді. Мәселен, Ньютонның ІІ-ші заңы, Кеплер заңдарының көрнекілігін студенттер экраннан жақсы көре алады.

- Тақырыптарды игеру нәтижесінде студенттердің практикада қолданылу дағдылары дамытылады.

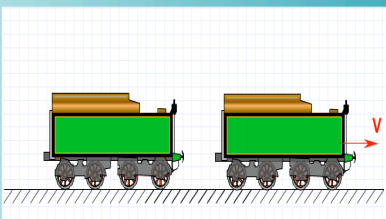
- Студенттердің ізденімпаздық белсенділігін арттыруға ықпал етеді.

- Экрандағы осы көрініс студенттерді өз бетінше жұмыс істеуге ынталандырады (Сурет 1).

Жоғары оқу орнында мультимедианы дидактикалық құрал ретінде пайдаланғанда оқу материалдары мазмұндық ерекшеліктеріне қарай: бақылау, теориялық, практикалық сияқты үш деңгейде топтастырылады. Бақылау деңгейі меңгерілетін материалды көрнекі қабылдауды негіз етеді, теориялық деңгей белгілі бір объектілерді, құбылыстарды, заңдылықтарды белгілейтін теориялық-ғылыми ұғымдар жүйесін қамтиды, ал практикалық деңгей – практикалық маңызы бардың барлығын қамтиды [4].

МЕХАНИКА - электрондық оқулық

Ньютонның екінші заңы денелердің өзара әсерлесуі және ілгерілемелі қозғалыс кезінде байқалатын өзгерістерді сипаттайды. Сондықтан бұл заң ілгерілемелі қозғалыс динамикасының негізгі заңы бола отырып, былай тұжырымдалады

Денеге әсер етуші күш оның жылдамдығын өзгертеді және өзгерістің шамасы түсірілген күшке пропорционал және сол күшпен бағытталып болады. Ньютон қозғалыстың өзгерісін үдеудің өзгерісі деп санады және бұл заңдылық мына түрде жазылады:

$$\vec{a} = \vec{F} / m$$

мұндағы $\vec{F}$ - денеге әсер етуші күш, m - дененің массасы, $\vec{a}$ - үдеу.

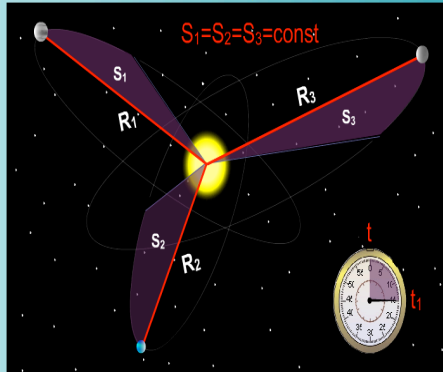
Динамика §5. Ньютонның екінші заңы

МЕХАНИКА - электрондық оқулық

Бүкіл әлемдік тартылыс заңын ашуда Ньютон планеталар қозғалысының Кеплер ашқан үш заңын пайдаланған. Бұл заң былайша тұжырымдалады:

- 1) Барлық планеталар эллипс бойынша қозғалады, оның бір фокуссында Күн жатыр.
- 2) Планеталардың радиус – векторы тең уақыттар ішінде бірдей аудандар сызады.
- 3) Планеталардың Күнді айналу периодтарының квадраттарының қатынасы олардың орбиталарының үлкен жарты осьтері кубтарының қатынасындай болады.

$$\frac{T_1^2}{T_2^2} = \frac{R_1^3}{R_2^3}$$

$$S_1 = S_2 = S_3 = \text{const}$$

Динамика §11. Кеплер заңдары.

Сурет 1 - Ньютонның ІІ-заңы, Кеплер заңдары тақырыбына электрондық оқулықпен өткізілген мультимедиялық дәрістің монитордағы көрінісі

Мультимедиялық дәрістерді өткізуге оқытушының арнайы дайындығы қажет емес және оны өткізу әдістемесін меңгеру оңай. Алайда дайын презентацияны материалдармен толықтыру үшін оқытушының ақпараттық құзыреттілігінің деңгейі жоғары болуы тиіс.

Сонымен қатар, сабақтарды заманауи деңгейде өткізу арқылы оқытушы өз мәртебесін көтереді. Оның мәртебесінің биік болуы оқытушы мен студент арасындағы байланысқа әсері зор.

Сонымен қорыта айтқанда, болашақ физика мұғалімдері үшін мультимедиялық дәрістер оқытудың негізгі құралы болып табылады. Оны қолдану студенттердің кәсіби және пәндік құзыреттіліктерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

1 Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. — М.: Издательский центр «Академия», 2002. — 272 с.

2 Михайлишина Г.Ф., Курашкин А.А. Компетентность выпускника вуза и современная физика // Образование и саморазвитие. – 2010. – № 3(19). – С.82–87.

3 Kamalbek Meirbekovich Berkimbaev, Aliya Khozhankyzy Sarybayeva, Sherzod Ramankulov. To the question of the use of electronic educational resources for preparation of future physics teachers. Life Science Journal 2013;10(10s) pg.105-108.

4 Бұзаубақова К.Ж. Жоғары оқу орнында мультимедияны қолданудың дидактикалық мүмкіндіктері. //Жоғары оқу орнында білім берудің жаңа технологиялары: теориясы мен практикасы. I-Ғылыми-практикалық халықаралық дистанциялық конференция. - Түркістан, 2006.-Б. 424-425.

Түйін

Мақалада ақпараттық-коммуникативтік технологияның ЖОО-дағы маңыздылығы қарастырылған. Және білімді ақпараттандыру үдерісі, оның негізгі бағыттары қарастырылған.

Резюме

В статье рассматривается о значении информационно-коммуникационных технологий в ВУЗ. А также, рассмотрен процесс информатизации образования и его основные направления.

Summary

The article discusses about the importance of information - communication technologies in society. And also, through the process of informatization of education and its main destinations.

ЖАС МАМАНДАРҒА АКМЕОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ж.Аскарова – п.ғ.к., профессор, Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті,
А.Алмаханова – магистрант

В статье акмеология, человек рассматривается как субъект само реализаций способный к творчеству, к жизни, к профессионализму.

Развитие и достижение вышних гор общества, зависит от профессионализма человечества во всех сферах, было определено усовершенствование поднятий психологической критерий у студентов

Ключевые слова: Акмеология, отрасли основных исследования акмеологии, объекты исследование акмеологии

Мақалада акмеология адам өзін-өзі дамыту мен шығармашылыққа қабілетті, өзінің өмірі мен кәсіби әрекетін ұйымдастыра алатын өз әрекетінің субъектісі ретінде қарастырылады.

Адам баласы мамандық таңдау кезеңінде шығармашылықпен өзін-өзі анықтау, сонан соң кәсіби әрекет негіздерін меңгеру, кәсіби шеберліктің баспалдақтарынан өту арқылы кәсіби шығармашылық жетілудің шыңына жетеді.

Бұлақты сөздер: Акмеология, акмеологияның негізгі зерттеу салалары, акмеологияның зерттеу объектілері.

The article acmeology, a person is viewed as a subject of self-realization who capable for creativity, for life, for professionalism.

Development and achievement of your mountains of society depend on the professionalism of humanity in all areas, it was determined the improvement uplifts of psychological criterion of the students

Keywords: Acmeology, industries basic researches of acmeology, objects research of acmeology,

Педагогикалық әрекеттің шыңына апаратын баспалдық – **кәсібилік**. Кәсіби шеберліктің шыңына шығу туралы ұғым «Акмеология». Акмеология (акме – грек тілінен аударғанда - жоғары нүкте, өткір, биіктік, шың, негізгі кезең; логос – оқыту) – адам баласының кәсіби дамуы мен өркендеуіндегі заңдылықтар және механизмдерді, феноменалды құбылыстарды оқытатын, шың туралы ғылым немесе адамның дамуы мен өмірлік әрекеті барысындағы биіктерге шығуы туралы ілім [1].

Акмеологияда адам өзін – өзі дамыту мен шығармашылыққа қабілетті, өзінің өмірі мен кәсіби әрекетін ұйымдастыра алатын өз әрекетінің субъектісі ретінде қарастырылады. Акмеологияның негізгі зерттеу салалары адам баласының даму кезеңіндегі кәсібилік, кәсіпқойлық шығармашылық ерекшеліктеріне байланысты. Акмеологияның зерттеу объектілеріне: адам баласының кәсібилік, педагогикалық, инженерлік, медициналық, әскери, спорттық іс-әрекеттік салалары жатады. Акмеология адам баласының іс-әрекеттеріндегі сапалы және санды факторларын зерттейді. Акмеология адам құндылықтары,оның өзін-өзі жетілдіруі мен кәсіби іс-әрекетін тиімді қалыптастыруы ғана емес,тұлғаның жүйелі дамып,өзін-өзі жетілдіру арқылы толыққанды өмір сүруді зерттейтін ғылым ретінде дамуда. Өзін-өзі дамыту арнайы рухани іс-әрекет ретінде адам қызметінің мазмұны және жеке өмірінің мәні болып есептелінеді. Дегенмен, бүгінгі күнгі әлеуметтік мақсат-адамның кәсіби орта мүшесі ретінде әлеметтенуі басты назарда. Акме биігіне жету факторы тұлғалық даму кедергілерін жеңе отырып,сапалы даму мен акмеологиялық мәдениетті қалыптастыруды қажет етеді. Акмеологиялық мәдениеттің жоғары деңгейде қалыптасуы адамға өзін-өзі дамытуды өмірлік құндылық ретінде, өзін-өзі жетілдіру шарты ретінде қарастыруға, өмірлік әрекет барысында өзін-өзі жүзеге асыруға, тануға, мәселені өзектендіруге, өз

деңгейін шығармашылық тұрғыда жетілдіруге мүмкіндік береді. Тұлғалық сапаны қалыптастыру арқылы акмеологиялық мәдениетті дамыту жаңа бастамалар мен өмірлік жаңа міндеттер қоюға мүмкіндік туғызады.

Акмеологиялық мәдениеттің дамуы мен оған жеткіліксіз дәрежеде берілген ғылыми сипаттамалар аталған феноменді объективті тұрғыда жан-жақты талдау қажеттілігін туғызады. Акме адамның өзін-өзі дамытудың кіріктірілген көрсеткіші ретінде аталған процестің тиімділігін қамтамасыз ететін тұлға сапасы болып табылады.

Белгілі ғалым В.И. Андреев «педагогикалық акмеология» деп аталатын ғылымда адамның өміріндегі жеткен табыстары мен оған бастап апаратын ішкі мүмкіндіктер мәселесі қарастырылатындығын талап етеді. Сонымен қатар педагогтың шығармашылықтың шыңына көтерілуі ең алдымен шеберлік пен кәсібилік сияқты сатылардан тұратынын айтқан. Адам баласы мамандық таңдау кезеңінде шығармашылықпен өзін-өзі анықтау, сонан соң кәсіби әрекет негіздерін меңгеру, кәсіби шеберліктің баспалдақтарынан өту арқылы кәсіби шығармашылық жетілудің шыңына жетеді [2].

А.С. Макаренко педагог өзінің кәсіби –шығармашылығын жүзеге асыру жолында алдымен шеберлікке жетуі тиіс екеніне тоқтала отырып, «шеберлік» ұғымын педагогикаға қатыстыра ең алғаш қолданған және бұл сапа жайлы «Тәрбиешінің шеберлігі – айрықша талантты қажет ететін ерекше өнер емес, дегенмен оған дәрігерді немесе музыкантты шеберлікке үйреткендей үйренетін мамандық» деп айтқан.

Педагогикалық шеберлік сонымен қатар сан – салалы кәсіби әрекетті жүзеге асыруды нәтижелі ету үшін еңбексүйгіштік, мамандыққа деген сүйіспеншілік, өз кәсібінің шебері, болашақты жобалай алатын, оны көзбен көре алатындай бәсекеге қабілетті ұтқыр, ізденімпаз маман және осы сияқты қасиеттердің болуын талап етеді. Қоғамның жаңаруы мен биік шыңға өркендеп дамуы оның азаматтары мен азаматшаларының барлық саладағы кәсібилігіне байланысты. Бұл мәселені зерттеген А.К. Маркова студенттердің кәсіби деңгейге көтерілуінің төрт психологиялық критерийлері бар екенін анықтаған. Олар: *объективті критерий, субъективті критерий, нәтижелі критерий, шығармашылық критерий*.

Объективті критерий: студенттің өз мамандығына қаншалықты сәйкес, әлеуметтік тәжірибеге қосар үлесі қандай екендігі.

Субъективті критерий: студенттің мамандығы қаншалықты оның табиғатына, қабілеттері мен оның қызығушылығықтарына сәйкес ол келешекте өз ісінен қанағаттанатындығымен байланысты. Болмашақ маманның еңбегіндегі субъективті критерийлерге сондай – ақ кәсіби педагогикалық бағыттылық, кәсіби маңыздылығының оның құндылығын түсіну, маман иесі ретінде өзіне позитивті көзқарастың болуын жатқызады.

Нәтижелі критерий: Маман өз ісінде қоғам талап етіп отырғандай нәтижелерге қол жеткізіп отыр ма, деген мәселе тұрғысынан қарастырылады. Бұл практикалық әрекеті арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуде қолдана алуы. Мұны қазір құзырлықтар деп те атаймыз.

Шығармашылық критерий: Маманның өз кәсібінің шекарасынан шыға алу, сол арқылы өз тәжірибесінің еңбегін өзгерте алуы жатқызылады[3].

Кәсібилік ол бірден келе салмайды, оны әр студент, әрбір жас маман ерте ме кешпе меңгеруі тиіс.

Жас маман өзінің педагогикалық әрекетінде АКМЕ жағдайына бірден жоғарылай қоймайды. Ол алдымен шеберлік, кәсібилік, құзырлық сияқты сатыларды меңгеруі тиіс. Жас маманның акмеологиялық позициясы оның «жақын даму аймағына» бағытталған жаңашылдық әрекетінде ғана қалыптасады. Осы жолмен ол өзінің дамуын анықтай алады, өз болашағының даму құралдары мен жетістікке жету, биікке шығу жолдарын белгілей алады.

Сонымен, акмеологиялық білім беру мәселелері оқу іс-әрекет үрдісіндегі студенттің кәсіби маңызды қажеттілік болып табылады. Педагог тұлғасының сапасы ретінде оқу іс-әрекет үрдісіндегі акмеологиялық білім беру тұрғысынан болашақ маманның кәсіби қызметінің екі түрінің өзара әрекетінде көрінеді: оқытушылық және тәрбиелеушілік. Қоғам дамуының заманауи қалпы педагогтарға акмеологиялық білім берудің оқу іс-әрекет үрдісін тиімді қалыптастыруды қарастыратын жаңа талаптарын ұсынуға.

1. Асмолов А.Г. *Культурно-историческая психология и проблема конструирования миров*. М. – Воронеж, 1996, с. 576-710.

2. Бейсенбаева А.А. *Программа учебного курса. Интеграционные подходы в системе образования*. Алматы, 2007. 17 б. .

3. Бейсенбаева А.А., Убнязова Ш. *Студенттердің толеранттылығын қалыптастыру әдістемесі. Әдістемелік құрал. ЖШС «Жания-полиграф» баспасы. Алматы, 2012. 90 б.*

Түйін

Педагог тұлғасының сапасы ретінде оқу іс-әрекет үрдісіндегі акмеологиялық білім беру болашақ маманның кәсіби қызметінің нәтижесі тұрғысынан қарастырылады.

Резюме

В качестве личности педагога рассматривается результат профессиональной деятельности будущего специалиста в учебном процессе акмеологического образования.

Summary

As a personality of the teacher is considered a result of professional activities of the future specialist in training process of acmeological education.

УДК 371.012

БОЛАШАҚ КӘСІБИ ОҚЫТУ МАМАНДАРЫН ЖОБАЛАУ ІС ӘРЕКЕТІНЕ ДАЯРЛАУ

Р.А. Дәрменова – *п.ғ.к., профессор м.а., Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті,*
Н.Оспанова – *магистрант*

В статье рассматривается одно из поставленных требования для формирования личности будущего специалиста-это возобновление истории и культуры других народов нашей страны на основе национального духовно-культурного формирования творческой степени преподавателя.

Основываясь на теоретический анализ проведенный относительно проектирования выяснилось что педагогическое проектирование в некоторых условиях целенаправлено на совершенствование педагогического процесса.

Ключевые слова: Профессиональная подготовка специалистов, Формы и методы подготовки будущих специалистов профессионального обучения к деятельности проектирования

Мақалада болашақ мамандардың тұлға болып қалыптасуына қойылатын талаптарының бірі-мұғалімнің шығармашылық дәрежесін еліміздегі басқа халықтар тарихы мен мәдениетін қайта жаңғырту негізінде ұлттық рухани мәдениетін қалыптастыруын қарастырады.

Жобалау мәселесіне қатысты жасалған теориялық талдауларға сүйене отырып, педагогикалық жобалаудың белгілі бір жағдайларда педагогикалық процесті жетілдіруге мақсатты түрде бағытталған іс-әрекеті көрсетілген.

Бұлақты сөздер: Мамандарды кәсіби даярлау, болашақ кәсіби оқыту мамандарын жобалау іс-әрекетіне даярлау әдістемесі мен формалары

An article is considered the requirement for formation of the person of future expert and it is a renewing of a history and culture of other people of our country on the basis of national spiritual and cultural formation of creative level of the teacher.

Take a base on theoretic analysis spent relatively the engineering have been understand what pedagogic engineering in some conditions targeted on perfection pedagogic process.

Keywords: The professional preparation of specialists, The form and method the preparation future specialists professional instruction to activity of engineering

Қазақстан білім және ғылым министрілігі «Қазақстан Республикасының жаңа тұрпатты педагогының үздіксіз білімі» мен «ҚР жоғары педагогикалық білім» тұжырымдамаларында көрсетілген болашақ мамандардың тұлға болып қалыптасуына қойылатын талаптарының бірі – мұғалімнің шығармашылық дәрежесін еліміздегі басқа халықтар тарихы мен мәдениетін қайта жаңғырту негізінде ұлттық рухани мәдениетін қалыптастыру [1]. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі принциптері қатарында білім беру жүйесін дамытудың басымдығы; әрбір адамның зияткерлік дамуы, психикалық-физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігі; жеке адамның білімдарлығын ынталандыру және дарындылығын дамыту көрсетіледі. Ал бұл принциптердің іс жүзіне асуы білім беру мазмұнын жаңартумен тығыз байланысты. Білім беру мазмұнын жаңарту білім беру жүйесінің барлық деңгейлерін қамту керек. Мамандарды кәсіби даярлау жүйесінің де бұл процестен тыс қала алмайтыны түсінікті. Себебі, «жоғары білім берудің кәсіптік оқу бағдарламалары біліктілікті бере отырып мамандар даярлауға, олардың кәсіптік даярлығының деңгейін дәйектілікпен арттыруға бағытталады». Болашақ кәсіби оқыту педагогын жобалау іс-әрекетіне даярлау процессі күрделі, көпқырлы және қайшылықты болғандықтан, оның динамикасының сапалық және сандық параметрлерін бағалау өте күрделі болады. Сондықтан жобалау іс-әрекетіне даярлықтың қалыптасқандығының өлшемдерін, соған байланысты көрсеткіштерін анықтау қажеттігі туады. Ол дегеніміз – соған сүйене отырып мәнді қасиеттерін

анықтауға болатын осы құзыреттіліктің қалыптасқандығының сапалық жағдайын көрсететін объективті және субъективті көрсеткіштердің жиынтығы. «Жобалау» сөзі «жоба» деген сөзінен алынған, мағынасы – жаңа нәрсенің жобасын, сұлбасын жасау. Ғылымда ол тек қана жаңа нәрсенің жобасын жасау ғана емес, сонымен қатар оны негіздеу, басқадан айырмашылығын көрсетуді білдіреді. Бұл термин алғашында құрылыс, техника саласында қолданылды. Өткен ғасырдың орта шенінен бастап гуманитарлық ғылымдарда да қолданыс таба бастады. Жобалау мәселесіне қатысты жасалған теориялық талдауларға сүйене отырып, педагогикалық жобалаудың белгілі бір жағдайларда педагогикалық процесті жетілдіруге мақсатты түрде бағытталған іс-әрекет екенін көруге болады, ал оның мазмұндық компоненттері мақсат қою іс-әрекеті; үлгілеу іс-әрекеті; жоспарлау іс-әрекеті; ұйымдастыру іс-әрекеті; мониторингілеу және реттеу іс-әрекеті; рефлексия іс-әрекеті болып табылады. Қазақстанда әзірленген білім беруді жаңарту концепциясы жоғары, және жоғарғы оқу орнынан кейінгі білім саласына принципті жаңа тәсілдер ұсынады, жоғары білікті мамандарды көп деңгейлі даярлауға ауысу көзделген: бакалавр-магистр-доктор. Жоғарғы білім алу бакалаврлық бағдарламалар арқылы іске асырылады, ол жылдам өзгеретін өндіріспен нарық жағдайларына бейімделген жаңа үлгідегі мамандарды даярлауға мүмкіндік береді. Болашақ кәсіби оқыту педагогын құзыреттілік тұрғы негізінде жобалау іс-әрекетіне даярлау үлгісі жасалып, оның компоненттері, өлшемдері мен көрсеткіштері анықталғаннан кейін осы даярлықтың (немесе құзыреттіліктің) қалыптасқандығы деңгейін объективті бағалау үшін оның деңгейлерін шартты түрде бөліп алу қажет.[2] Болашақ кәсіби оқыту мамандарын жобалау іс-әрекетіне даярлау кезеңін 2ге бөлсек болады ол:

1 Оқытушылардың әдістемелік даярлығын жетілдіруге арналған арнайы семинарларды өткізу, яғни пәндерге қосымшалар және арнайы курстар арқылы тындарманға жеткізе білу.

2 «Болашақ кәсіби оқыту мамандарын жобалау іс-әрекетіне даярлау әдістемесі»:

- «Мамандыққа кіріспе»,
- «Машинатанудың теориялық негіздері»
- «Жобалау іс-әрекетінің негіздері»
- «Кәсіби педагогика»

Осыған орай мынандай әдістерді қолдансақ:

Дәстүрлі

- білім алу әдістері;
- бақылау әдістері.
- білім беру әдістері;

Инновациялық

- жобалар әдісі;
- ойын әдістері;
- бағдарламалап оқыту әдісі.

Формалары

Дәріс

- Кіріспе, ағымдық, қорыту, дәріс-кеңес, дәріс-визуализация

Практикалық сабақтар

- Семинар, арнайы семинар

Өзіндік жұмыс

- СОӨЖ, СӨЖ

Құралдары

- Оқытудың техникалық құралдары
- Көрнекі құралдар
- Компьютерлік бақылау құралдары

Нәтижесі

Болашақ кәсіби оқыту маманының жобалау іс-әрекетіне даярлығы.

Бұл әдістер кеңінен таралған онымен қатар барлығымызға таныс. Оқыту барысын студенттерге жетімді әрі ұғымды болу үшін өз тарапымынан мынандай әдістерді ұсынар едік, білім беру әдістері өзгермесе де алайда формаларын тағы бір мәрте жаңартып толықтырып заман талабына сай етуге болады. Ол үшін Студент пен оқытушының арасындағы байланыс пен түсінушілікті нығайта түсетін әдістерді қолдану керек, мысалы дәріс жүргізу процессін модернизациялау, студентке таңдау еркін ұсыну яғни студент жазып, тындап қана қоймай қызығушылығын арттыру, ал қызығушылықты өзінен сұрап қана арттыруға болады, Практикалық сабақтар тек қана аудитория ішінде шектелмей, оны да кеңейту

жолдарын табу керек. Семинарларды бір қалыпты емес сан түрлі болуын қадағалау керек. Ауызша жауап - сабақ барысында арнайы білім мен өз көзқарасын қисынды негіздей білуді қажет ететін оқытушы қойған сұрақтарға жауап беру.

Пікір сайысқа рөлдік ойынға қатысу - студенттің қойылған мәселе бойынша бүкіл білімін пайдалана отырып, белсенді түрде пікір сайысқа немесе рөлдік ойынға ат салысуы. Құзырлы сұрақ - мәдени мұра бойынша қойылған сұрақты кеңінен және тереңдете ашуға ұмтылу, ол мәселені түзілімді талдауға әкеледі.

Дайындалған жазбаша жауап - студенттің мәдени мұра бойынша қатыспаған сабақтарын өтеуі материалды өз бетінше жазбаша түрде (3 бетке дейінгі көлемде) тапсырылады. Дайындықсыз жүргізілетін жазбаша жауап (бақылау жұмысы) - мәдени мұраның өтілген өзекті тақырыптарының кезкелгеніне арналған шығармашылықпен, өзбетінше дайындалған жазбаша материал, оған уақыт шектеулі беріледі. Эссе - оқытушы берген тақырып бойынша студенттің өз көзқарасын сыни түрде жазбаша түрде баяндап беруі, ол жарты сағат ішінде 2 бет көлеміндегі жұмысты орындап шығуы тиіс.

Түйінді ой жазылған карта – сұрақтың немесе берілген тақырыптың қисынды түрде тәсілмен ашылуы, мәдени мұраның өзекті мәселелерін барынша толық және объективті түрде құрастыру. Қалыптастыру экспериментінің мақсаты - оқушыларды тәрбиелеуде қазақ мәдени мұрасын пайдалануға студенттердің теориялық және практикалық даярлықтарын қамтамасыз ету.

Пайдалануға дағдыландыру саналады [3]. Онымен қатар «Өзіндік жұмыс» бөлімінен бұрын басқа оқу жұмыс түрлерінің міндеттерін аяқтайды осыны ұмытпаған жөн. Адамның ешбір білімі, егер де ол өзінің қызметінің объектісіне айналмаса, қажетті нәтиже бере алмайды, дейді Петровский. Өзіндік жұмыс жасай білудің негізі, алғашқы дағдысы мектепте қалануы тиіс. мектептен жаңа оқу орнына келген студент, өз бетімен жұмыс жасау қабілеттілігі төменділігінен, жұмыс жасау тәсілдерін білмегендігінен көп киналады. Мысалы, 1-курс студенттерінің 80%-ы материалды талдау, жүйелеу, амал-тәсілді қолдану дағдылары жоқтың қасы. Электронды кітапхана, интернет ресурстарын пайдаланумен қатар, энциклопедия, сөздікпен жұмыс жасау дағдысы жоқ студенттерде кездеседі. Сондықтан да, студенттердің өзіндік жұмыс жасауына көмек беру оқытушының негізгі міндеттерінің біріне айналады. [4] Жоғары оқу орындарындағы студенттердің өздік жұмысы оқыту лекция, практикалық, лабораториялық жұмыстар арқылы жүзеге асады. Лекция ақыл-ой әрекетінің тек 1-деңгейін, (тану) және біліммен танысу деңгейін қамтамасыз етеді. Ал СӨЖ ақыл-ой әрекетінің 2-деңгейін: қабылдау мен қайта жаңғырту және білім көшірмесін игеруін қамтамасыз етеді. Одан әрі ол алған білімді практикада қолдану, ептілік, шығармашылық қабілеттерін дамыта алады. Оқытушы студенттің білім алуға деген мотивін дамытуға, ішкі ынта-ықыласымен білім алуға ұмтылуына көмектеседі. Қорыта айтқанда, жаңа талап деңгейіне сай келетін Болашақ кәсіби оқыту бакалаврын жобалау аса маңызды іс. Бұл іс жоғарғы оқу орнының оқу тәрбие процесіне қосымша арнайы бағыт бағдары мазмұнды болмақ. Оқыту процессінің моделі күннен күнге сан өзгеріп адамға сай бейімделіп келеді. Осы тұрғыдан қарастырсақ бір жобамен шектелу ол дегеніміз болашақ кадрларға жол көрсете алмау, яғни психология, педагогика тұрғысынан қарастырсақ, ең бастысы материалды айтып ойға сіңдіру емес, оны ертенгі күні ұмытып қалмай, болашақта пайдалануды үйрету және сабаққа деген сыйластық пен жауапкершілікті үйрету бұндай нәтижеге тек қана шеберлікпен құралған жобалық іспен жетуге болады. Жобалау іс-әрекетіне дайын оқытушы тек қана оқу процесін сауатты жоспарлап және өткізіп қоймай, сонымен бірге білім алушылардың жобалау құзыреттілігін дамытуға қажетті жағдай жасайды. Бүгінгі күні еліміздің жоғары білім беру жүйесі алдына білім беру сапасын арттыру, оның жоғары деңгейін қамтамасыз ету міндеті қойылып отыр. Бұл міндет еліміздің әлеуметтік, экономикалық саласында болып жатқан өзгерістерден туындайды. Республиканың алдыңғы қатарлы дамыған елдер қатарына қосылуы оның азаматтарының тұлғалық-кәсіби әлеуетінен тәуелді екенін естен шығармаған дұрыс. Осы тұрғыдан алғанда педагог мамандардың тұлғасына қойылатын талаптардың күшейетіні сөзсіз. Сондықтан педагогтарды кәсіби даярлау процесіне жаңа талаптар қойылып, өзгерістер енгізілу керектігі күмән тудырмайды.

Арнайы мамандырылған пәнінің қазіргі тұжырымдамасы білім беру үдерісіне сәйкес жобалау мен үлгілеуді меңгерту; оқушылардың ата-анамен педагогикалық өзара әрекеттесудің қазіргі әдістерін; білімнің қазіргі сапасын басқаруының теориялық және әдістемелік негіздерін білу; баланың жеке тұлғасының дұрыстығына психологиялық жағдай жасау және білу; мәдени қарым қатынас, педагогикалық жағдаяттарды шешу тәсілдері, қазіргі білім беру технологияларын меңгерту. Бұл кәсіби оқыту педагогтарын даярлауға да қатысты. Біздің ойымызша, бұл өзгерістердің негізгідерінің бірі – болашақ кәсіби оқыту мамандарын жобалау іс-әрекетіне даярлау арқылы оның жобалау құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады. [5]

1. ҚР 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы 24 ақпан 2004 ж
2. Өтебаев Исатай Сейітұлы «Болашақ кәсіби оқыту бакалаврын құзыреттілік тұрғы негізінде жобалау іс-әрекетіне даярлау»
3. Бейнелеу өнеріпәні мен қазақ мәдени мұраларының сабақтастығы М.О. Султанова
4. Студенттің өзіндік жұмыстарын тиімді ұйымдастыру Нигметжанова Г.К

Резюме

В статье рассматривается подготовка будущих специалистов профессионального обучения к деятельности проектирования

Түйін

Мақалада болашақ кәсіби оқыту мамандарды жобалау іс әрекетіне даярлығын қарастырады.

Summary

In the article preparation of future specialists of the vocational training is examined to.

ТІЛ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ДИСКУРС

Д.А. Дауылбаева – магистрант, Абай атындағы ҚазҰПУ

Бүгінгі таңда ағылшын тілін оқыту үлкен шығармашылық ізденіс пен біліктілікті талап етеді. Мұғалім педагогикалық заңдылықтарды неғұрлым жақсы білсе, оқу технологиясының талаптары соғұрлым нақты орындалады.

Деңгейлеп оқыту – білім беруді жетілдірудің бір жолы. Мақсаты: әр оқушыны оның қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне қарап оқыту мен білім деңгейі ерекшелігіне қарай бейімдеу.

Тірек сөздер : дискурс, тілдік материал, сөйлеу әрекеті, сөйлесім

На сегодняшний день, обучение английскому языку требует большого творческого труда и квалификации. Если учитель хорошо знает педагогические закономерности, то требования учебной технологии будут выполняться на высшем уровне. Один из этих методов - обучать по уровням. Цель: обучать каждого ученика, учитывая его способность, возможность и уровень его знаний.

Ключевые слова: дискурс, языковой материал, речь, речевая деятельность

Today, to teach English demands big creative activity and qualification. If the teacher well knows pedagogical regularities, requirements of educational technology will be fulfilled at the top level. One of these methods – to teach on levels. Purpose: to teach each pupil, considering his ability, opportunity and level of his knowledge.

Key words: discourse, language material, speech, speech act

Деңгейлеп оқытудың ерекшелігі:

1. Озат оқушылар өздерінің қабілетімен икемділігін одан әрі бекіте түседі.
2. Әлсіздер оқуға ниет білдіріп, сенімсіздіктен арылады.
3. Оқушылардың оқуға деген ынтасы артады.
4. Оқушы бір, екі адаммен немесе топпен қарым-қатынасқа түсу арқылы диалогты, монологты, сұраққа-жауапты және т.б меңгере келіп, жұптық, топтық, ұжымдық қатынастарға үйренеді.

1991 жылы Швейцарияның Рюшликон қаласында өткізілген тілді меңгерудің жалпыеуропалық компетенцияларын қарастырған Үкіметаралық симпозиумда бастау алып, Еуропаның барлық елдері мен Ресейде тестіден өткізілген «Жалпыеуропалық тілдік қоржын» (European Language Portfolio) бағдарламасына ұштасқан тілді меңгерудің деңгейлік жүйесі Қазақстан Республикасында да жүзеге асырылуда.

«Жалпыеуропалық тілдік қоржын» - тілдік дамудың деңгейін бағалауға қойылатын талаптарды сипаттайды. Мұнда тілді меңгерудің 6 деңгейі қабылданған. Тілді меңгерудің анықталған осы деңгейлері бойынша тіл үйренушілер өздерінің тілдік құзіреттілігін сөйлесім әрекетінің тыңдалым, айтылым және жазылым түрлері арқылы үйрене алады.

Осындай шетелдік тәжірибелер мен отандық озық дәстүрлер үйлестіріле отырып, тілді оқытудың жаңа бағыттары белгіленді (кесте 1).

Кесте 1. Еуропалық стандарт көрсеткіштері бойынша тілді білу деңгейлерінің жіктелуі

Қарапайым деңгей	A1
Негізгі деңгей (базалық деңгей)	A2
Орта деңгей	B1

Ортадан жоғары деңгей	B2
Жоғары деңгей	C1
Жетік деңгей	C2

Әлемдік білім кеңістігінде орныққан «Шетел тілдерін деңгейлеп меңгерудің еуропалық жүйесінде» белгіленген тілді меңгерудің 6 деңгейі мен олардың сипаттарының негізінде Қазақстан Республикасының өзге тілді жалпы білім беретін орта мектебінің 1-11 сыныптарында ағылшын тілін үретудің деңгейлік құрылымы айқындалды.

Тілді меңгерудің коммуникативтік құзіреттіліктері де осы деңгейлерге сәйкес таңдап алынады. Осы қағиданы негізгі ұстаным етіп ала отырып, сабақ ұйымдастырылуы тиіс. Зерттеу тақырыбымыз дискурс болғандықтан, тіл үйренушінің ағылшынша сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін сөйлеудің дұрыс үлгісін көрсету керек. Оқушының сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін: сөзді, сөз тіркестерін дұрыс айтуға үйрету, мәтінді, өлең сөздерді айтқанда дауыстың анық болуын қадағалау, сұрақтарға жауап беру, дұрыс сөйлеуге үйрету, сұрақ қоя білу мен әңгімені бастау, жалғастыру, аяқтай білу қабілетін қалыптастыру сияқты жұмыстар қатар өрбіп отырады. Сондай ақ берілген мәтіннің мазмұнын айту мен сөйлеу үлгілерін сауатты түрде құрастыра білуге, диалог арқылы сұхбаттасу сияқты жұмыстар кеңінен жүргізіледі. Осындай жұмыс кең түрде жүрген тұста тіл үйренушінің сөйлеу ерекшелігі күннен күнге дамып, жан жақты артып отырады. Мұнда мәтіндерді көбіне оңайдан қиынға қарай өрбіткен мұғалім үшін тиімді. Яғни, тілді оқытудағы ең басты мақсат- оқушыны сөйлеуге, яғни айтар ойын жеткізе білуге үйрету.

Сөйлеу тілдік қарым-қатынас барысында адамның өз ойын жарыққа шығару процесі, өз сөзін екінші біреуге түсінікті етіп жеткізуі. Сөйлеуге үйрету дегенде мынадай ұғымға мән беріледі: бұл-адам мен адамның тілдік қарым-қатынаста бір-бірімен тілдесуі, сөйлесуі яғни бір адамның өз ойын екінші адамға ауызша жеткізуі, сөйлеуі, айтуы.

Сонымен бірге айтылған ойдың адамға түсінікті болып, оны қабылдау арқылы екінші адамның оған өзіндік жауап қайтаруы. Бұл сөйлеуге үйретудің бір адамға ғана емес мәселе екендігін көрсетеді. Ол тілдік коммуникация арқылы жүзеге асады. Сөйлеу әрекеті-тілді үйрену жолындағы маңызды баспалдақ, қажетті шарт ғана емес, ол-адамзаттың қоғамдағы орнын, қызметін көрсететін күрделі әрекет. Өйткені, сөйлеу әрекеті адамдық қасиетті білдіретін басты өлшемдердің бірі [1].

Ауызша сөйлеуге үйрету - тілді жалаң үйрену емес, адамның жалпы ойлау қабілетін кеңейту, жетілдіру деген сөз. Жалпы сөйлеу әрекетін меңгеру үшін мына жағдайларды ескеру қажет: Үйрететін тілде сөйлеуге деген қажеттілік; қоршаған орта, жағдайдың әсері; жеке бастың қабілеті; сөйлеудің негізгі мақсатын айқындау.

Ағылшын тілін оқытуда коммуникативтік мақсатқа жетуде ауызша сөйлеудің маңызы зор. Сөйлеуге үйрету үшін оқыту әдісі ситуативті әдіс болуы керек. Себебі: ситуативтілік сөйлеу әрекетінің табиғи қасиеті болып табылады.

Сөйлеуге үйрету үшін қажетті ситуацияларды мынадай жолдармен беруге болады:

а) «көз алдыға елестетіп көр», «қиялдап көр» деген сияқты т.б. тапсырмалар арқылы ситуациялар құру;

ә) белгілі бір ситуацияны жасайтын сурет немесе ситуацияны дамытатын, күшейтетін суреттер тізбегіне қарап, соның көмегімен сөйлеу;

б) күнделікті өмірдегі болып жатқан жағдайға ұқсас нәрселерді сипаттау [2].

Оқытудың ситуативтілігі оқушылар мен мұғалім арасындағы қарым-қатынасқа негізделген жағдайда ғана сабақ үстінде қатынас ситуациясы пайда болады. Е.Пассов ұзақ жылдар бойы жүргізген ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижесінде коммуникативтік оқытуда «ситуация» мен «ситуативтілікті» анықтап алу қажет екеніне көз жеткізген. «Ситуация»-дегеніміз, қарым-қатынас жасаушылардың, сөйлесушілердің санасында қалыптасқан өзара қарым-қатынасының жүйесі; ал «ситуативтілік-қарым-қатынастармен байланыс» деп қорытынды жасайды. Ол іс-әрекеттерде өзара қарымқатынастарда мынадай жетекші факторлар болады деп көрсетеді: а) статустық; ә) рольдік; б) іс-әрекеттік; в) ізгілік [3].

Сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін, оқыған үзінділері бойынша негізгі кейіпкерлерге сипаттама беру, роман, эсселердің тақырыбын, идеясын талқылау, пікірсайыс, дебат барысында өз ойын әдеби тілде еркін жеткізе білуге дағдыландыру басты мақсат болып табылады.

Ағылшын тілін оқытудағы тіл үйренуші өз сөзін жоспарлай білу икемділігін, мәтін мазмұны мен ағылшын тілін үйрету құралдарын ұштастыра отырып, сөйлеу этикасын пайдалана алуын талап етеді. Сонымен қатар, басқа халықтардың тұрмыс тіршілігімен олардың көрнекті өкілдерінің өмірімен алынған деректермен, бұл халықтар тарихының эпизодтарымен, мәдени ескерткіштерімен, көрікті жерлерімен

танысады. Оқулық, оқу кітаптары, газеттегі қарапайым мақалалар арқылы оқушылардың шетелдегі адамдардың өмірімен танысуы олардың жалпы білімділік ой өрісін кеңейтеді. Тіл үйренушінің жан жақты дамуы және олардың тұлға ретінде қалыптасуы үшін тілдік материалмен жұмыс істеу сипаты мен сөйлеу біліктілігінің елеулі мәні бар. Шетел тілі құралдарымен (лексикалық, грамматикалық, фонетикалық) және сөйлесу іс әрекетінің негізгі түрлерімен қарулана отырып, танымдық белсенділік, дербестілік көрсетуі, қорытынды жасай алуы маңызды болып табылады. Біздің мақсатымыз ағылшын тілін үйрену барысында тіл үйренушінің қай деңгейде дискурсқа қатыса алады, қай деңгейде қатыса алмайды, соны анықтап, дискурсқа көтеретін жолдарды көрсету.

Сабақ үдерісінде белгілі бір тақырыпқа және ситуацияларда тілдік материалдар дұрыс таңдалған жағдайда, оқушылар өз қалауларын айтуға және өз пікірін еркін білдіре алады. Ол үшін алдымен сол тақырып аясында көптеген жаттығулар, тапсырмалар орындалуы тиіс.

Осы орайда Л.В. Щербаның сөйлеу әректіне байланысты үшбұрышты аспектісіне тоқталғанымыз жөн (сурет 1).

Сурет 1. Сөйлеу әректіне байланысты үшбұрышты интерреляциясы

Л.В. Щерба: «Сөйлеу әрекеті дегеніміз – үздіксіз үрдіс және ол сөйлеу үрдісі мен тыңдаудан тұрады », деген . Бірінші аспекті – сөйлесім. Бұл жерде ғалым түсінігінде айтылым мен тыңдап түсіну процессін ерекше белгілейді. Екінші аспекті – сөйлеу әрекеті. Яғни сөздік қор мен грамматикалық құрылым дұрыс игерілген кезде тіл үйрену де жеңілдене түседі.

Үшінші аспекті – тілдік материал. Яғни сабақ үрдісінде белгілі бір тақырыпқа жаңа сөздер дұрыс таңдалған жағдайда, белгілі бір мөлшерде берілсе, осы үш аспекті бір-бірімен тығыз байланысып, тіл құрылымына өзгерістер енгізеді.

Жоғарыда көрсетілген тілді меңгеру деңгейлері бойынша дискурстың деңгейлік үлгісін ұсынамыз:

A1 деңгейде - дискурс басталмайды, бірақ оның элементтері болады

A2 деңгейде – дискурс басталмайды, бірақ оның элементтері болады

B1 деңгейде – дискурсқа үйренеді

B2 деңгейде – дискурсты меңгереді

C1 деңгейде - дискурсқа еркін шығалады

A1 деңгейіндегі дискурс. A1 - білім деңгейіне арналған шет тілін оқыту курсы қарапайым меңгеруге бағытталған және - (ауызекі қолданыс деңгейі - Breakthrough) тілді меңгерудің жалпыеуропалық деңгейіне сәйкес келеді. Бұл деңгейде – тілді оқып үйренуде өте маңызды кезең, осы кезеңде оқу қалай басталса, солай жалғасады. Ағылшын әдіскері Г.Пальмер бұл кезең туралы былай деген: “Take care of the first two stages and the rest will take care of itself” [4].

Ағылшын тілін оқыту кезінде оқытудың мақсатын, тақырыбын, мазмұнын және түрін анықтау және әлеммен, баланың өмірлік тәжірибесімен және тілдік ортамен байланыстыру қажет. Бұл деңгейде тіл үйренуші дискурсқа шыға алмайды. Себебі бұл деңгейде оның сөздік қоры жеткіліксіз және грамматикалық құрылымын жете меңгермейді. Бірақ дискурстың кейбір элементтеріне жұмыс жасауға болады. Яғни:

- таныс тақырып бойынша өз көзқарасын айту;
- қарапайым ғана дәлел келтіру;
- пікірін сұрау

Осы элементтер арқылы өз ойын айтуға үйрету диалогтық және монологтық сөйлеу қабілетін дамытуды көздейді. Бұл деңгейде мынадай диалог сөзінің түрлері кіреді:

- мәлімет алмасу диалогі,
- этикеттік сипаттағы диалог
- ритуалдық микро диалог

Диалог сөзге оқытудың мақсаты – тіл үйренушінің диалог түріне, сөйлеу аясына және сөйлеу тақырыптарына сәйкес коммуникативтік ниетін іске асыруды қалыптастыру болып табылады. Ал монологтық сөйлеуді дамыту нақты тақырыптық жағдайлар шеңберінде қарапайым ой айту қабілетін

калыптастыруға бағытталған баяндау түрі жүзеге асады: өзі туралы, отбасы мүшелері, достары туралы, саяхат, бос уақыты, сүйікті тағамы мектептегі сабақ және т.с.с. ақпарат бере алады.

A2 деңгейіндегі дискурс. A2 - білім деңгейіне арналған шет тілін оқыту курсы негізгі (базалық) меңгеруге бағытталған және тілді меңгерудің жалпыеуропалық деңгейіне сәйкес келеді. (A2 оқыту деңгейі бойынша) бұдан ары қарай да коммуникативтік - мәдениетаралық күзінеттерінің барлық компоненттерін дамыту жалғаса береді: грамматикалық және лексикалық минимумдар кеңейтіледі, тілдік және сөйлеу дағдылары нығайтылады, дискурсивті және әлеуметтік-мәдени біліктері дамиды.

Бұл деңгейде де тіл үйренуші дискурсқа шыға алмайды. Себебі оның сөздік қоры мен грамматикалық құрылымы жоғары деңгейде болмайды. Бірақ дискурстың кейбір элементтеріне жұмыс істей аламыз. Яғни :

- Таныс тақырып бойынша өз көзқарасын айту;
- Қарапайым ғана дәлел келтіру;
- Пікірін сұрау
- Келісу/келіспеу/қолдау/мақұлдамау

Осы жоғарыда келтірілген дискурстың элементтері арқылы тіл үйренуші қарым - қатынасқа түсе алады. Бұл деңгейде диалог сөзінің мынандай түрлері кіреді:

1. Пікір алмасу диалог сөзі
2. Әңгімелесу диалог сөзі

Ал монологтық сөйлеуді дамыту нақты тақырыптық жағдайлар шеңберінде баяндау және әңгімелеу түрлері жүзеге асады: жанұясы, білімі, кәсібі, жоспары жөнінде, таныс тақырып бойынша қысқа баяндама (қысқа дәлелдер келтіріп, өз көзқарасын түсіндіре біледі).

B1 деңгейіндегі дискурс. B1 - білім деңгейіне арналған шет тілін оқыту курсы орта деңгейді меңгеруге бағытталған және тілді меңгерудің жалпыеуропалық деңгейіне сәйкес келеді. (B1- оқыту деңгейі бойынша) тіл үйренушінің коммуникативтік және жалпыкәсіби күзінеттерін ары қарай дамыту бойынша жұмыстар жасалады. 800-1000 лексикалық бірлікті игеру негізінде олардың беделді сөздігі тереңдейді және кеңейеді.

Бұл деңгейде тіл үйренуші дискурсқа шыға алады. Себебі A1-A2 деңгейде жинақтаған сөздік қоры жеткілікті, грамматикалық құрылымын жақсы меңгереді . Дискурстың элементтері бұл деңгейде күрделене түседі. Яғни:

- Таныс тақырып бойынша өз көзқарасын айту, болатын әңгімеге дайындықсыз қатысу;
- Дәлел келтіру; себебін түсіндіру
- Пікірін сұрау
- Келісу/келіспеу/қолдау/мақұлдамау
- Әңгімені қостау және оны талқылау
- Мәдениет саласы (фильмдер, кітаптар, музыка) тақырыптары жайында өз ойларын айту;

Осындай дискурс элементтерін қолдана отырып тіл үйренуші дискурсқа түседі. Яғни дискурс мынадай сипатта болады: түсініктеме, салыстырма, бағалау, сипаттама ретінде. Бұл деңгейде диалог сөзінің мынадай түрлері жүзеге асады:

- Мәлімет алмасу диалог сөзі
- Пікір алмасу диалог сөзі
- Диалог – әңгіме

B2 деңгейіндегі дискурс B2 - білім деңгейіне арналған шет тілін оқыту курсы ортадан жоғары деңгейді меңгеруге бағытталған және тілді меңгерудің жалпыеуропалық деңгейіне сәйкес келеді. Шет тілін меңгеру B2 деңгейіне сәйкес тіл үйренушінің шетел тілінде қарым-қатынас жасау қабілеттерін мәдениетаралық деңгейде қалыптастыру, продуктивтік және рецептивтік материалды тереңдете және кеңейте түсу жұмыстары жалғастырылады.

Бұл деңгейде тіл үйренуші дискурсқа еркін шыға алады. Себебі A1,A2,B1 деңгейлерінен жеткілікті сөздік қорын жинақтайды және грамматикалық құрылымды жетік меңгереді. Дискурстың элементтері бұл деңгейде одан ары күрделене түседі. Яғни:

- Таныс тақырып бойынша өз көзқарасын айту, болатын әңгімеге дайындықсыз қатысу;
- Дәлел келтіру; себебін түсіндіру
- Пікірін сұрау
- Келісу/келіспеу/қолдау/мақұлдамау
- Әңгімені қостау және оны талқылау
- Мәдениет саласы (фильмдер, кітаптар, музыка) тақырыптары жайында өз ойларын айту;

- Даулы тезис, болжам жасау
- Өртүрлі көзқарастарды қарсы қойып салыстыру
- Қарсы сұрақ қою
- Түзету, ескерту, нұсқау беру
- Бірге ойластыруға шақыру

Бұл деңгейде дискурс мынадай сипатта болады – анықтама, түсіндірме, бағалау, түйіндеме, интерпретация, түсініктеме жасау. Ал диалог сөзінің түрлері төмендегідей :

- Өңгімелесу
- Сұхбат
- Айтыс

С 1 деңгейіндегі дискурс. С1 - білім деңгейіне арналған шет тілін оқыту курсы жоғары деңгейді меңгеруге бағытталған және тілді меңгерудің жалпыеуропалық деңгейіне сәйкес келеді. Бұл деңгейде тіл үйренуші еркін дискурсқа түсе алады. Дискурстың қоғамдық – саяси, педагогикалық және елтанымдық тақырыптарға, сондай - ақ мақалға, цитаталарға өз көзқарасын білдіре алады. Яғни тіл үйренуші еш дайындықсыз еркін әңгімеге, пікірсайысқа, дөңгелек үстелге, дебатқа қатыса алады. Тіл үйренушіні – тұлғаны «мәдениетаралық қатысым субъекті» деңгейінде қалыптастыру соңғы нәтиже болып табылады.

«Мәдениетаралық қатысым субъекті» деңгейіне «екінші (басқа мәдениеттің) тілдік сана» ретінде басқа халықтың бейнесін қалыптастыру, тіл үйренушінің басқа әлемнің тілдік бейнесіне көшуін көрсететін жаңа когнитивтік – лингвомәдени кешендер арқылы қол жеткізіледі. Тілді тілі оқытылып отырған елдің мәдениеті арқылы когнитивтік деңгейде меңгеру тұлғаның болашақ «мәдениетаралық қатысым субъектісі» ретінде қалыптасу үрдісін көрсетеді. Адамның когнитивтік әрекеті оның лингвистикалық тұрғыдан дамуында универсалды ерекшелік ретінде көрініске ие, алайда өтуі мен нәтижелілігі жағынан жеке сипатқа ие болады.

Зерттеушілердің пікірінше, біріншіден басқа мәдениеттің элементтерін ұғыну үшін субъект өз мәдениетінде когнитивтік бейнелер ретінде қалыптасқан танымдық стратегияларға сүйенеді; екіншіден, басқа мәдениетті тану үрдісінде өз мәдениетінің анықталған жаңа танымдарына бағдарланады.

Осындай когнитивтік әрекет нәтижесінде субъектінің санасында басқа лингвосоциумның тілі мен әлемі туралы ұғым мен түсінікті бейнелейтін жаңа когнитивтік құрылымдар қалыптасады, өйткені «мәдениетаралық қатысымға» үйретудің мәні басқа тіл өкілінің елі туралы мағлұмат беретін реципиенттің екінші конструкциясын – білімді когнитивтік жүйесін құруда болып табылады [5].

Яғни біз сабақ үдерісінде тіл үйренушіні дискурс деңгейіне шығарудың әдістемелік тұрғыдан қарастырып, деңгейлеп оқыту үлгісін ұсындық. Қорытындылай келе тілдік және шеттілдік білім берудің соңғы нәтижесі «мәдениетаралық қатысым субъекті» тұлғасын қалыптастыру болып табылады. Шет тілін деңгейлі дискурстық оқыту әдісі мәдениетаралық қатысым субъектісін дайындау зор рөл атқарады.

1. *Настольная книга преподавателя иностранного языка. Справочное пособие. Минск, 2001.-521 с.*

2. *Рогова Г.В., Верещагина И.Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в общеобразовательных учреждениях: Пособие для учителей и студентов педагогических ВУЗов.- М.: Просвещение, 1998- 232 с.*

3. *Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. М.: издательство Русский язык, 1977, С.300.*

4. *Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: Пособие для студентов педагогических ВУЗов и учителей.- М.: Просвещение, 2002.- 239 с.*

5. *Құнанбаева С.С. «Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы» Алматы, 2010*

6. *Оқу жылына арналған типтік бағдарлама*

Түйін

Мақалада тіл оқыту үдерісіндегі дискурстың деңгейлік үлгілері көрсетілген. Әр деңгейде дискурстың қандай элементтерімен жұмыс жасау керек екені жазылған.

Резюме

В статье приведены образцы уровней дискурса применяемых в обучении языка. На каждом уровне приведены элементы дискурса с которыми необходимо работать при изучении языка.

Summary

In article the levels of a discourse are given which applied in studying English language. Discourse elements are given in each level which it is necessary to work when studying language.

СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДИАЛОГ АРҚЫЛЫ ДАМЫТА ОҚЫТУ

А.У. Джамамбетова – 2 курс магистранты

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

Қазақ тілін оқыту барысында оқушының тілін дамытып, сөз байлығын арттыру ең маңызды жұмыстардың бірі. Оқу орыс тілінде жүретін сыныптарында оқушылар қазақ тілін оқу барысында мұғалімнің қойған сұрақтарына түсініп, оған жауап қайтаруға, үйренген сөздерін бұзбай айтуға, әсіресе, құрамында қазақ тіліне тән дыбыстары бар сөздер мен сөз тіркестерін дұрыс қолданып, сөйлемді дұрыс құруға үйретіледі. Бұл мәселені жүзеге асыру үшін, біріншіден жүйелі түрде, «оңайдан қиынға принципін» басшылыққа сала отырып күнтізбегін жоспар қажет деп ойлаймын. Содан кейін жоспарды басшылыққа ала отырып, оқушылардың тілін дамыту үшін әр түрлі тәсілдер арқылы жұмыс жүргізу. Осы мақсатта оқытушы әр түрлі оқыту әдіс-тәсілдерін пайдаланып, тіл дамыту жаттығуларын, ойын элементтерін және тақырыпқа сәйкес көрнекіліктер қолданады. Басты назар аударатынымыз оқу, сөйлеу, талдау, жазу жұмыстарына мұқият көңіл бөлу.

Тірек сөздер: диалог, дамыта оқыту, қарым-қатынас құралы, оқу процесі, оқыту технологиясы.

Говорение чрезвычайно многоаспектное и сложное явление. Во-первых, оно выполняет в жизни человека функцию средства общения. Во-вторых, говорение это один из видов человеческой деятельности. В третьих, важно помнить, что в результате деятельности говорения возникает его продукт высказывание. И как деятельность, и как продукт говорение обладает определенными признаками, которые служат ориентиром в обучении, т.к. подсказывают, какие условия нужно создать для развития говорения, а также являются критериями оценки результатов обучения. Обучения языку является формирование коммуникативной компетенции. Трудно не согласиться с тем, что даже на родном языке, где знание слов и их стилистических особенностей не представляет сложностей, добиться желаемого эффекта получается не всегда и не у всех. Это происходит потому, что на уроках как иностранного, так и родного языка все устные высказывания учащиеся представляют речь лишь по форме, а по сути речью не являются. Каждый из видов речевой деятельности, говорение или письмо, которые создает учащийся, должны быть самостоятельным неповторимым продуктом. В ходе дискуссии ученики говорят подавляющую часть времени. Соотношение речи учителя и учеников явно в пользу последних. Учитель лишь направляет и моделирует формы речевого взаимодействия.

Ключевые слова: диалог, обучать развивая, средство коммуникатива, процесс обучения, технология обучения.

Speaking is a very multifaceted and complex phenomenon. Firstly, it performs the function of a person's life a means of communication. Secondly, speaking is one of the human activities. Thirdly, it is important to remember that as a result of speaking product saying. And as an activity and as a product of speaking has certain features that serve as a guide in training, because prompts you to create the conditions needed for the development of speaking, as well as criteria assessment of learning outcomes. Language teaching is develop communicative competence. It is difficult not to agree with the fact that even their native language, where the knowledge of words and their stylistic features not difficult, to achieve the desired effect does not always work. This is because the lessons of both foreign and native language all oral statements represent students speak only in form, but in fact are not speech. Each of the types of speech activity, speaking or writing, which creates a student must have a separate unique product. During the discussion, students say the overwhelming majority of the time. The ratio of the speech of the teacher and students is clearly in favor of the latter. The teacher guides and models only form of verbal interaction.

Key words: dialogue, to teach developing, means of communicate, process of educating, technology of educating.

Қазақ тілін оқыту барысында оқушының тілін дамытып, сөз байлығын арттыру ең маңызды жұмыстардың бірі. Оқу орыс тілінде жүретін сыныптарында оқушылар қазақ тілін оқу барысында мұғалімнің қойған сұрақтарына түсініп, оған жауап қайтаруға, үйренген сөздерін бұзбай айтуға, әсіресе, құрамында қазақ тіліне тән дыбыстары бар сөздер мен сөз тіркестерін дұрыс қолданып, сөйлемді дұрыс құруға үйретіледі. Бұл мәселені жүзеге асыру үшін, біріншіден жүйелі түрде, «оңайдан қиынға принципін» басшылыққа сала отырып күнтізбегін жоспар қажет деп ойлаймын. Содан кейін жоспарды басшылыққа ала отырып, оқушылардың тілін дамыту үшін әр түрлі тәсілдер арқылы жұмыс жүргізу. Осы мақсатта оқытушы әр түрлі оқыту әдіс-тәсілдерін пайдаланып, тіл дамыту жаттығуларын, ойын элементтерін және тақырыпқа сәйкес көрнекіліктер қолданады. Басты назар аударатынымыз оқу, сөйлеу, талдау, жазу жұмыстарына мұқият көңіл бөлу.

Орыс аудиториясында қазақ тілі сабағын жүргізу мәселесімен айналысып жүрген ұстаздар, тілшілер, ғалымдар көптеп саналады. Олардың әрқайсысы әр түрлі мәселелерді қарастыра келіп, қазақ тілін оқыту саласының дамып, жетілуіне үлес қосуда. Бұл еңбектердің авторлары Ш.Х. Сарыбаев, И.В. Маманов, Ғ.Бегалиев, С.Жиенбаев, Т.Аяпова, Ш.Бектуров, К.Сариева, А.Жүнісбеков, Ф.Р. Ахметжанова, М.Жанпейісова, Ф.Оразбаева, Қ.Бітібаева т.б.

«Тіл – қарым-қатынас құралы» деп айтқандай тілді меңгеру үшін анағұрлым көп тілдесу керек. Сол себепті сыныптың сөйлеу тілін диалогтік оқыту арқылы дамытуға болады деп ойлаймын. Қазақ тілі өзгертілген бағдарлама бойынша оқытылады. Бұл бағдарламада қазақ тілі грамматика, тіл дамыту, үйде оқу сабағы деп бөлініп жүргізіледі. Диалогтік оқыту ұжымдық және өзара білім алмасуға жағдай туғызады. Оқушы диалог құру нәтижесінде білім алады. Жұптық жұмыс ретінде де, топтық ретінде де алынған диалог топ ішіндегі барлық оқушы мен оқушы арасында өтіп, оны топ ішінде талқылап отыру оқушының ойын кеңейтіп, тілін дамытады және сыни тұрғыда еркін ойлау қабілетін кеңейтеді.

Оқушылар - диалог жүргізу арқылы бірін-бірі үйретуші, ал ұстаз - сол білімді реттеуші, бағыт бағдар беруші. Топ құру барысында да өзара диалог жүргізу арқылы дұрыс шешім қабылдауға тырысады. Оқушыларды диалог пен дәйектеуге, талқылауға тарту белсенді жүргізілген жағдайда олардың оқуы тиімдірек және зияткерлік жетістіктері жоғары болады. Нәтижесінде, диалог барысында оқушылар белгілі бір нәтижеге жету үшін пікір алмасу арқылы қызығушылығын арттыра отырып, негізгі білімді пысықтай алады. Өмір ағымына өзіндік пікірмен ілісе алатын, өзіне сенімді болып, жаңа нәрсеге тәуекелшіл, өмірді жаңаша көзқараспен қарайтын, тіл байлығы терең оқушылар болады. Оқыту процесінің нәтижелі және сапалы болуы оқыту әдістемесінің тиімді шығармашылықпен жүзеге асырылуына байланысты. [1]

Мысалы, сабақта топтық жұмыс барысында бір оқушының жауабына бүкіл сынып араласып, соңы ұжымдық қалыпқа ауысады. Себебі, оқушылардың назарын аудару үшін (тыңдап отырған) ситуациялық жағдаят туады: Мынау тікелей эфир. Сендер әр қалада тұрасыңдар. Өздерің тұрған қаладағы ауа-райын сұрауларыңа болады – деп мұғалім сұраса, мұғалім сөйлеп болысымен: «Кешіріңіз, Таразда ауа-райы қандай болады, рахмет», «Өскеменде ауа-райы қандай болады?» - деп әр жерден сұрақ қойып оқушылар сөйлесіп кетеді. Жалпы ұжымдық қалып жұптық және топтық қалыптарда өзара біріктіреді деген Ф.Оразбаеваның пікірінің дұрыстығын осы сабақтан байқауға болады. Әр топқа ситуациялық жағдай тудырса, тіпті шағын инсценировка да көрсетіп жіберуі мүмкін. Осындай түрлі тақырыптардағы сөйлесулерде оқушылардың өз Отанына, қаласына, көшесіне деген сүйіспеншіліктері, мақтаныштары дауыс ырғағынан-ақ байқалып тұрады. Әрине, бұндай нәтижеге сабақтарды тиімді, тартымды өтудің арқасында ғана жетуге болады.

Сонымен, диалог арқылы келесі маңызды міндеттер: баланың қоғамдық қатынастарға бейімделуі, жалпыадамзаттық мәдени құндылықтар мен әртүрлі ұлт өкілдерінің мәдениеттерін меңгеруі; баланың шынайы адамгершілік коммуникацияға енуіне мүмкіндік беретін коммуникативті іс-әрекеттердің көрініс табуы жүзеге асырылады. Мұғалім ойын технологияларын пайдалана отырып, баланың әр қырынан көрінуіне (интеллектуалдылық, шығармашылық, эмоционалдылық, коммуникативтік) және оның мінез-құлқында, қарым-қатынасында, оқуында пайда болатын әртүрлі қиындықтарды жеңуге жағдай жасайды.

Орыс сыныптарында оқылатын қазақ тілі пәнінің көздейтін негізгі мақсаты – оқушыларды белгілі дәрежеде қазақша сөйлеуге, өз ойын басқаға жеткізе алатын біреудің сөйлеген сөзін, жазғаның түсіне алатын дәрежеге жеткізу. [2]

Мектепте балалар сабақ үстінде бір-бірімен сөйлеспейді. Балалар сөйлескен жағдайда, ол тәртіпті бұзған болып есептеледі, мұғалімнен ескерту алады. Ойын жағдайын балалар сабақ барысында бір-бірімен ақпарлармен алмасатындай, ақылдасатындай, бір-біріне дәлелдей алатындай, бір-бірін бағалайтындай етіп, ұйымдастыру керек. Ойындар қолданылған сабақтарда оқушылар белсенділік көрсетеді. Бұлай болу барлық ойынға тән нәрсе, оның топтық түрде өтуіне байланысты.

Қазіргі мұғалім әрбір сабаққа, тақырыпқа және әр сыныптың өзіндік ерекшеліктеріне байланысты оқытудың әр түрлі әдістері мен формаларын тандай білуі қажет. Сонымен қатар оқушыларды өзіндік жұмысқа үйрету, олардың ізденісін ұйымдастыру және кейбір материалдарды кең көлемде беріп, тәрбиелік мақсатқа жету үшін де оқыту формаларын тандай білу керек. Өзара қатынасқа және сөйлесуге құрылған оқыту оқу процесінде белсенді формаларды қолдану арқылы іске асырылады.

Тілдің белсенді оқыту технологияларының оқыту үрдісіндегі жүйесі – мақсат, мазмұн, әдіс-тәсіл, амал жол екендігін ұмытпаған жөн. Себебі, жаңа педагогикалық технология ұстаз шеберлігін жетілдіруге ықпал жасап, шәкірттің ойлау қабілетін ұштала түсуінен әсері мол, сонымен бірге әлеуметтік рухани жан дүниесінің маңыздылығын іріктеуге, ізгілікті жағын дамытуға бағыттайды және өзінің психологиялық даралық сипатын анықтауға ниеттендіреді. Бүгінгі таңда тынымал болып отырған оқыту технологияларын белсенді түрде қолдана білсек, жаңа мазмұнды білім беру процесі нәтижелі және оның сапалық көрсеткіштерін арттыру қиынға соқпас еді. Олай болса дамыта оқытуды ізгілендіру жағдайында, өздігімен даму бағдарын анықтап, дамытын және өздігінен дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі жетілдіріп өсіруші, өзін өзі тәрбиелеуші тұлға қалыптастыруға болады. Дамыта оқыту – ұжымдық – ой

қызметі, шынайы сұқбат, іскерлік қарым – қатынас. Демек дамыта оқыту – біріккен іс – әрекет қана емес, шынайы сұқбат, іскерлік қарым қатынас болуы тиіс. Дамыта оқыту сипатындағы ойлау – ұжымдық ойлау іс-әрекеті барысында өзгелердің ой пікірімен толысып, ұшталып, сыналып, шыңдалған ойлау. Бұның бәрі сабақ процесінде сыни тұрғыдан ойлауды диалогтік іс-әрекет ретінде артады деп ойлаймын. [3]

Диалогтік іс-әрекет қатысымдық әдістің тиімді долдарының бірі болып табылады. Оның тіке байланысқа негізделіп, адаммен – адамның тікелей қарым-қатынасы арқылы тілді үйретуді жүзеге асырады. Тілді оқытуда үйренуші мен үйретушінің арасында бір-бірімен көзбе-көз кездесу, ауызба-ауыз тілдесу, яғни, тікелей қатынас болмаса, сөйлесім әрекеті де іске аспайды. Тілді үйретуге байланысты қандай бағыт-бағдарды тандап алу керек, оған қатысты орындалатын жұмыстармен тапсырмалар қандай, оны іске асыруда бұл жұмыс түрлерінің алатын орны мен қызметі қандай дегенді анықтап белгілемей, алға қойған мақсатқа жету мүмкін емес.

Дамыта оқыту – «жақын даму аймағындағы» оқыту. Выготскийдің сөзімен айтсақ, «оқыту бала ертеңіне бағытталуы тиіс». Әр бала мүмкіндік деңгейіндегі тапсырмаларды орындай алуы естен шықпауы керек. «Мәселе нені үйретуде емес, қалай үйретуде» деген халық даналығы мұғалім балаға дайын білімді емес, соны игеретін әдіс-тәсіл мен құралды беру керектігін ескертеді. «Қайда баратынын білмейтін кемеңіз бағытына сәйкес жел соқпайды» деген нақыл сөз бар. Дамыта оқыту барысында, кез-келген мәселе дұрыс шешілу үшін, ол мәселе алдымен нақты қойылуы тиіс. Мұғалім - бұл жағдайда білімді түсіндіріп қоюшы, бақылаушы, бағалаушы емес, танымдық іс-әрекетті ұйымдастыратын ұжымдық істердің ұйытқысы. Тек осындай оқыту ғана баланың интеллектісінің көзін ашып, шығармашылығын дамытады.

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2012

2. Ақпаева Қ. Оқу орыс тілінде жүретінде мектептерде қазақ тілін оқытудың кейбір мәселелері. Алматы, Рауан, 1997

3. Жақашева А.Б. Диалогтік оқыту арқылы сөйлеу тілін дамыту. 2013

Түйін

«Сөйлеу тілін диалог арқылы дамыта оқыту» мақаласында оқу орыс тілінде жүретін сыныптарында оқушылар қазақ тілін оқу барысындағы сөйлеу тілін дамыту мәселелері және диалог арқылы дамыта оқыту жолдары қарастырылған.

Резюме

В статье «Обучать устную речь с помощью диалога» рассматриваются вопросы развития говорения с помощью диалога в школах с неказахским языком и их пути.

Resume

In the article "Teaching the spoken language with the help of dialogue" deals with the development of speaking through dialogue in schools with non-Kazakh language and their ways.

УДК 1751

«КӨК» СӨЗІНІҢ МЕТОНИМИЯДА ЖӘНЕ ЭПИТЕТТЕГІ ҚОЛДАНЫЛУЫ

А.Ы. Тәтібекова – Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

Қазақ тіл білімінде метонимияға алғаш көркемдік құрал ретінде анықтама берген А.Байтұрсынов болды. А.Байтұрсынов метонимияның басты қасиеті – бір затты, құбылысты алмастыру болып табылатынын дәл атап көрсеткен. Ескерткіштер тілінде *көк түрк* эпитетті де жиі қолданылған: іді аксыз *кок турк* (іті) анча олурур арміс екі аралықта жүрген йесіз көк түрктерді осылай қоныстандырған екен (КТүж 3). Сондай-ақ, *кок танрі* «көк аспан» мағынасында жұмсалған эпитет те бар: *уза кок танрі* (КТүж 3). Мұндай эпитеттер экспрессивті образ жасауда үлкен маңызға ие.

А.Байтұрсыновым, который впервые дал правилу метонимии на казахском языкознании красочности. Он точно подчеркивал, что главное качество метонимии заменяемость одну вещь другими. На языке Памятников синий түрк часто применялся как эпитет: без хозяйна, у которого ходил кок турк анча олурур арміс на двух интервалах, не был так как синий түрки. А также, эпитет является, у которого был кок танрі " небесный ангел в смысле неба посланным богом и узел кок танрі. Такие эпитеты более образно экспрессивные.

The first a certificate gave to metonymy on Kazakh linguistics on colourfulness time of means, was A.Baitursynov. The exchange one the thing, phenomenon is a main quality metonymy A.Baitursynov. Monuments blue Turkic was often used i

on language and epithet: bendless, at that walked blue Turkic ancha olurur armic on two intervals, not so settled blue Turkic. And also, go and epithet, that had blue sky "on sky sense of sky" sent;: uza blue skye. Such the epithets on to do character expressive large to importance bending.

Қазақ тіл білімінде метонимияға алғаш көркемдік құрал ретінде анықтама берген А.Байтұрсынов болды. А.Байтұрсынов метонимияның басты қасиеті – бір затты, құбылысты алмастыру болып табылатынын дәл атап көрсеткен: Арасында жақындығы бар екі нәрсенің атын ауыстырып, бірінің орнына бірін айту, ауысу, алмастыру (яғни метонимия) деп аталады [1].

Осы тәріздес ғылыми анықтамалар З.Қабдолов, М.Белбаева, Ә.Болғанбаев еңбектерінде беріледі.

Ғалым Ә.Хасенов «Метонимия дегеніміз – белгілі бірі заттар мен құбылыстардың сыртқы және ішкі мән-мағынасының реалды байланыстылығына қарай алмастыру амалы», - дейді [2, 17 б.].

Тілші-ғалымдар І.Кеңесбаев пен Ғ.Мұсабаевтың пікірлерінше, «бір сөздің орнына екінші бір сөздің ауыс қолданылуынан шығатын іргелес ұғым метонимия деп аталады» - дейді [3, 17 б.].

Кейінгі кездері синехдоханы метонимияның бір түрі ретінде қарау тұрақты орын алуда (Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990.). Ц.В. Тодоровтың ойынша, ең негізгі троп – синехдоха, оның екі есе артуынан метафора жасалады (Педагогическая речеведение словарь-справочник. / Под ред. Т.А. Ладыженской и А.К. Михальской. – М., 1997.). Льеж мектебіндегі жалпы риториканы бастаған Ж.Дюбуа да троптың негізгісі деп синехдоханы таниды, одан метоними мен метафораны шығарады.

«Метафораға қарағанда, метонимияның қолданылу аясы әлдеқайда тар. Метафора стиль түрлерінің қай-қайсысында қолданылатын болса, метонимия мүлдем олай емес. Метонимия тілдегі стильдердің бәрінде бірдей қолданылмайды. Ал ғылыми стиль мен ресми-кеңсе стилінде жалпы кездеспейді. Оның көбірек қолданылатын жері – көркем әдебиет стилі. Шығармада метонимияны қолдануда белгілі дәрежеде шеберлік қажет» [Нұржекеева Л. Метонимияның тілдік табиғаты. – Алматы, 1992. – 90 б.].

Белгілі тіл маманы, ғалым Р.Сыздықова: «бүтіннің орнына бөлшекті, жалпының орнына жалқыны (дараны), үлкеннің орнына кішіні қолданудың негізгі сөз мағынасының ауысуы» (Сыздықова Р. Абай шығармаларының тілі. – Алматы, 1968. – 334 б. – 203 б.).

Метонимияның тілімізде екі жиі қолданысқа түсетін жері көркем әдебиет пен ауызекі сөйлеу тілі екені дау туғызбайды.

Қазақ тілінде сан есімдердің метонимиялануы жас ғалым Г.Шаһарманның зерттеу жұмысында талданған «... бір құбылыстың екінші құбылыспен іргелестігі, шектестігі негізінде біреуі (бұл жерде сан есім) ортақ атау болып, ауыспалы мағынада жұмсалып тұр, яғни метонимия амалы арқылы беріліп тұрғаны байқалады» [4, 62 б.].

Синехдоха мен метонимияны бөліп-жармай қарастыру қажеттігін қуаттаған Л.Нұржекеева бұл троптың екі түрін бір категория деп санап, оларды тек мағыналық жағынан ашық метонимия – синехдоха және көмескі метонимия деп саралайды. Сонымен қатар ол метонимияның қолданылу тәсіліне қарай үш топқа бөлінетіндігін атап көрсетеді:

метонимия тілді үнемдеуші тәсілі;

метонимия ойды әрі айқын, әрі дәл жеткізу мен қабылдау үшін нақтыландыру тәсілі;

ойды, эмоциялы-экспрессивті жеткізу тәсілі [5, 18 б.].

Метонимияның лингвистикалық табиғатын қарастырған Л.Нұржекеева метонимиялық қолданыстың негізінен зат есімдерден болатындығын айта келіп, бірнеше топқа бөледі. «Адамның дене мүшелеріне қатысты метонимиялар, адамның киім-кешегіне қатысты метонимиялар, жалқы есімнен жасалған метонимиялар, жануарларға қатысты метонимиялар» [5, 44 б.]. Метонимия табиғатын: мағыналық, грамматикалық ерекшеліктерін құрылымы мен жасалу жолдарын, стильдік мәнін ғылыми тұрғыдан зерттеген Л.Нұржекеева метонимияға төмендегідей анықтама береді: «Мәндік, мекендік, мезгілдік, түр-түстік жағынан бір-біріне бүтіндей немесе бөлшектей айқындығы тбарекі заттың іәқұбылыстың бөлшегі орнына бүтінін алмастырып айтуды метонимия дейміз». Зерттеуші бұл еңбегінде метонимия мен метафораның өзара өте жақын әрі мәндес екендігін дәлелдейтін фактілер келтіре келіп, ол екеуінің бір-бірінен айырмашылығын да атап көрсетеді: «Метафорада бір заттың атауы екінші заттың атауымен ұқсатылып, бір-біріне тең дәрежеде ауыстырылады. Ал метонимияда бір заттың бөлшегі немесе оған мәндік, мекендік, мөлшерлік, т.б. жақындығы бар нәрселер сол заттың толық мағынасын береді. Кейде, керісінше, бүтін нәрсе бөлшектік мағына білдіреді [5, 9 б.]. Олай болса көк сөзіне қатысты метонимиялық бірліктерге мысалдар келтірейік.

Көк сөзімен сақал сөзі тіркесіп келіп метонимия құралы бола алады. *Көксақал* – жасы 40-50-лер шамасындағы еркектер. Мысалы: Асқабақтай қыртыстаған көктұтқыл жалаң басын сипап қойып ақсақал,

көксақалдардың сөзіне қырын отырып құлақ түреді [6, 87 б.]; Көшек сұлтанмен тізе түйістіре отырған, көк бурыл сақал, тіпті беделі алашқа әйгілі Таман бимен арнайы тіл қатысты [7, 46 б.];

Тында енді көкішіл сақал не депті,

Тұрып қалма, ұқ сөзінді керекті (ҚБ 4635).

Көк – ат. Мысалы: Козбағар алдына көлденең тосып тұрған шабдар көкке отырды.

Образды айқындап, оны әр қырынан танытып, адамның ой-өрісін кеңейтетін көріктеу құралы – эпитет турасындағы зерттеулер аясының тарихи тамыры тереңде. Сонау ертедегі грек ғалымдарынан бастап, ағылшын, француз, неміс, орыс, т.б. әдебиеттану еңбектерінде берілген бұл көркем тіл құралы туралы пайымдаулар қазақ филологиясында да жан-жақты қарастырылды.

А.Байтұрсыновтың «Әдебиет танытқыш» еңбегінде: «көріктеу я жалпы нәрсені жалғыз нәрсеге теліп айтқанда, я нәрседе болмайтын сипатты болатындай етіп айту. Асылында, айқындау нәрсені я көріктеу үшін айтылады, я лақаптау үшін айтылады», -деп, бұл терминді «көркейте айқындау» деп атайды [1, 159 б.].

Эпитеттің құрылымдық, лексика-семантикалық, структуралық ерекшеліктері орыс және қазақ тіл білімінде көптеген ғалымдардың еңбектеріне арқау болды. Оларды нақтылап көрсететуге болады. Мәселен А.Зеленецкий (Зеленецкий А. Эпитеты литературной русской речи. – М., 1973.), Л.И. Тимофеев (Тимофеев Л.И. Основы теории литературы. – М.: Просвещение, 1966, с. 478), В.Сорокин (Сорокин В. Развитие словарного состава русского литературного языка 30-е, 90-е годы XIX века. – М.-Ленинград: Наука, 1965. С. 656.), Д.Э. Розенталь (Розенталь Д.Э. Теленкова М.А. Словарь справочник лингвистических терминов. 2 изд. – М.: Просвещение, 1976. С. 544.), А.Байтұрсынов (Байтұрсынұлы А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989.), З.Қабдолов (Қабдолов З. Әдебиет теориясының негіздері. – Алматы: Мектеп, 1970.), Қ.Жұмалиев (Жұмалиев Қ. Әдебиет теориясы. – Алматы: Мектеп, 1968. – 244 б.), Р.Сыздықова (Сыздықова Р. Абайдың сөз өрнегі. – Алматы: Санат, 1995.) т.б. еңбектерінде сөз болады.

Г.Мұхаметқалиева: «Тұрақты эпитет дегеніміз – бір затқа тұрақталып бекіген, мағыналық дербестігін сақтаған, екі немесе одан да көп сөз тіркесінен тұратын, бірінші компоненті коннотативтік, екінші компоненті денотативтік қызмет атқаратын өзара қабыса байланысқан, көркем бейнелі, образды тұрақты сөз тіркестері» [8, 44 б.], - деді.

«Ежелгі шығыс әдебиетінің, әсіресе поэзиясының тіліне тән тағы бір басты ерекшелік – онда жалпы анықтауыштық сөз тіркестерінің жиі ұшырасатындығы [9, 56 б.].

Ғалым Е.Жанпейісов М.Әуезов эпопеясының тілдік талдауында «анықтауыштық сөз тіркесі» деген терминдерді эпитеттің баламасы ретінде алынғанға ұқсайды. Ә.Қайдаров мұндай тәсілді «көркейтеу» деп қолданған.

Р.Сыздықова эпитетті «айқындау» деп алып мынадай анықтама береді: «ойды образды жеткізуге айқындаудың мәні ерекше елеулі. Айқындау сөз айқындалушы мүшенің маңызын, сыр-сипатын, ерекшелігін анағұрлым тереңірек баяндайды» [10, 27 б.]. Дегенмен әдебиеттану іліміне болсын, қазақ тіл білімінде болсын «эпитет» деген термин дербес статуска ие. Эпитет есім сөзбен тіркесіп, қуатты ой мазмұнын тудырады.

Эпитет екі немесе одан да көп компоненттен тұратын, өзара қабыса байланысқан, көркем, бейнелі, образды сөз тіркесі [11, 106 б.]. Эпитет тұрақты, тұрақсыз немесе тавтологиялық (қайталама) метафоралық, синкреттік деп бөлінеді. Тұрақты эпитет – бір затқа тұрақты бекіген мағыналық дербестігін сақтаған көркем бейнелі тұрақты сөз тіркесі [12, 471 б.].

Эпитеттердің жасалу жолдарының алатын өзіндік орындары жөнінде ғалым Х.Кәрімов: «Эпитеттер тұлға жағынан біркелкі жасалуы мүмкін. Қай тұлғада тұрса да, барлық эпитеттің мазмұны бірдей, құбылыстың айрықша белгісін (заттың ба, әлде қимылдың ба) бейнелейтіндігінде. Көсемшеден болған эпитеттер іс-әрекеттің, қимылдың сапасын бөлектеп, айрықша жекелеп, көркемдеп бейнелейді» [13, 80 б.].

Эпитеттер көбінесе зат есім мен сын есім, зат есім мен зат есімнің тіркесуінен жасалады. Зат есім сөздерді өзінің жетегінде жұмсайды. Сын сапа белгілерін білдіретін эпитеттер қолданысына мынадай мысалдар келтіруге болады: *көк жендет*, *көк қабан* т.б. Бұл В. Радловтың «Алтын сандық» жинағында «Бақсының сөзінде» жұмсалған:

Көк жендет Қондыбай елінде,

Жұмабайдың баласы,

Қосыр Құда *көк қабан*,

Жын ішінде сен жаман (37 б.).

Көк нәсер эпитеті де жиі қолданылып жүр:

Қозғалыста мәңгілік – миым, арым,
Көк нәсер боп күрсінген - құйылар үн.
Құдай ғана қиналсам – сүйенерім,
Бабалардың аруағы – сиынарым [14].
Көк төрі эпитеті жұмсалады:

Жырым ұшып құстайын көк төріне
Ойым ұшып ғасырдың кетті өріне.
Заманменен азулы алысам деп,
Мен де айналып барамын көк бөріге [14].

Көк бауыр эпитетіне мына мысалды келтіруге болады: Ақыл – жүректе. Рақымдылық – бауырда. Мейірімділік – көк бауырда. Ал, дем – өкпеде [14].

Ескерткіштер тілінде көк түрк эпитетті де жиі қолданылған: іді аксыз кок турк (іті) анча олурур арміс екі аралықта жүрген йесіз көк түркерді осылай қоныстандырған екен (КТүж 3). Сондай-ақ, кок танрі «көк аспан» мағынасында жұмсалған эпитет те бар: уза кок танрі (КТүж 3). Мұндай эпитеттер экспрессивті образ жасауда үлкен маңызға ие.

Көк орда. Ақ Орда мен Көк Орданың талай ханы біздің апаларымыздан туған [7, 27 б.].

Көк күйме. Көк күйме, киіз үй дегенді білмейді, отырғаның там үйге тығылып [7, 27 б.].

Көк күн, көк Тәңір, көк бөрі эпитеттері рет-ретімен қолдану арқылы жыр жолдарын көркемдейді:

Түркілер қастерлеген көк күнін,

Тапсырған Көк тәңірге текті өлімін.

Тегіне тартып туған тарпаң оғлан,

Түн қатты туы астында көк бөрінің [15, 85 б.].

Ал Р.Сыздық заттың сынымен қатар, қимылы, іс-әрекетінің бейнеленуін де эпитет қатарына жатқыза келе, көсемше тұлғасындағы эпитеттерді «экспрессивид» деп атауды ұсынады.

1. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Шығармалар. – Алматы, 1989. – 298 б. – 157 б.

2. Хасенов Ә. Тіл білімінің теориялық және практикалық мәселелері. – Алматы, 1985. – 151 б.

3. Кеңесбаев І., Мұсабаев Ф. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы, 1962. – 315 б.

4. Шаһарман Г. Қазақ тіліндегі сан есім сөздерден жасалған туындылардың мағыналық ерекшеліктері. Фил. ғыл. канд. дисс. – Алматы, 1998, – 163 б.

5. Нұржекеева Л. Метонимияның тілдік табиғаты. – Алматы, 1992.

6. Елубай С. Ақ боз үй. Алматы: Атамұра, 2008. – 302 б.

7. Мағауин М. Аласапыран. Бірінші кітап. – Алматы: «Жазушы», 1988. 49. Қабдолов З. II томдық таңдамалы шығармалары. 2-том. – Алматы, 1983. – 209 б.

8. Мұхаметқалиева Г. Тұрақты эпитеттердің тілдік табиғаты. Филол. ғыл. канд. дисс. – Алматы, 1969. – 175 б.

9. Жанпейісов Е. М. Әуезовтың Абай жолы эпопеясының тілі. – Алматы: Ғылым, 1976.

10. Сыздықова Р. Абайдың сөз өрнегі. – Алматы, 1995, 207 б.

11. Османова З. І. Жансүгіров поэзиясы тілінің көркемдік ерекшелігі. Фил. Ғыл. Канд. Дисс. – Алматы, 2004.

12. Қазақ тілі. Энциклопедия. – Алматы, 1998. – 509 б.

13. Кәрімов Х. Б. Майлин әңгімелерінің тілі. Фил. ғыл. канд. дисс. – Алматы, 1965. – 322 б.

14. Радлов В. Алтын сандық. – Алматы: Ана тілі, 1993.

15. Көпбаев Т. Оңтүстік. – Алматы: Әдебиет, 2009. – 136 б.

Resume

The article ““Word of sky metonymy and epithet in using” is devoted to studying the problems of studying blue, especially linguo-cultural competence at the lessons of concept blue.

Резюме

В статье «"Слово синий применяемость в метонимии и эпитет» рассматриваются вопросы развития компетенций, в том числе лингво-культурологической концепта синий.

Түйін

«Көк» сөзінің метонимияда және эпитеттегі қолданылуы» мақаласында «Көк» сөзінің мәселелері қарастырылып және қолданылуында бақылау түрлері көрсетілген.

УДК 82.3

ПРОЦЕСС ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Н.К. Камалова – кандидат педагогических наук, доцент, профессор
Южно-Казахстанского государственного университета им. М.Ауезова,

Ш.Ж. Турдалиева – кандидат педагогических наук, старший преподаватель
Южно-Казахстанского государственного университета им. М.Ауезова. г. Шымкент,

Ж.А. Кошербаев – докторант PhD Казахского национального университета имени аль-Фараби

В статье обосновывается закономерность актуализации проблемы идентичности на современном этапе, характеризующемся воздействием факторов глобализации и информатизации, кардинальным изменением современного социального пространства в результате геополитических изменений, в том числе развала СССР и его последствий. Анализируются виды идентичности, факторы, определяющие формирование и трансформацию идентичности различных социальных общностей. Подчеркивается значение традиционной культуры в процессе трансформации идентичности в направлении гармонизации потребностей, запросов, интересов личности, социальных общностей и социума в целом.

Ключевые слова: глобализация, процессы глобализации, информатизация, трансформация, культурная ситуация, идентичность, культурный потенциал, традиционная культура, ценности

Мақалада қазіргі кезеңдегі сәйкестендіру проблемасының өзекті заңдылықтары қарастырылады. Ол құбылыс жаһандану, ақпараттану, геосаяси өзгерістер әсеріне байланысты әлеуметтік кеңістік өзгеруі ықпалымен сипатталады. Оған кеңестер одағының күйреуі және оның салдары да ықпал етті. Сәйкестену түрлері, әр түрлі әлеуметтік топтардың қалыптасуы мен трансформациялану факторлары қарастырылады. Әлеуметтік топтар мен жеке тұлғалардың сәйкестенуге деген сұраныстары мен қажеттіліктерінің өтелуі дәстүрлі мәдениетке негізделі отырып трансформациялану маңыздылығының мәнділігіне назар аударылады.

Тірексіз сөздер: қазіргі қоғам, жаһандану, жаһандану үрдісі, ақпараттану, ақпаратты қоғам, мәдени жағдаят, сәйкестену, фактор(ықпал), мәдени әлеует, дәстүрлі мәдениет, құндылықтар

The article explains the regularity of updating problems of identity at the present stage of the effects of globalization and informatization, fundamental changes in contemporary social space as a result of geopolitical changes including the collapse of the USSR and its consequences. Further it analyzes types of identity, factors of determining the formation and transformation of the identity of different social communities. The article emphasizes the importance of traditional culture in the transformation process towards harmonization similar needs, demands, interests, personality, social communities and society as a whole.

Keywords: globalization, the process of globalization, information, transformation, cultural situation, identity, cultural resources, traditional culture and values

Процессы в современной культуре оказывают неоднозначное воздействие на формирование идентичности современного человека. С одной стороны, глобализация привлекательна для него, поскольку обращается к универсальным принципам гуманизма, плюрализма, субъективной активности человека, ментально освобождает его от пространственных ограничений, накладываемых на него фактом проживания в данной стране. Появление глобальных форм коммуникации (спутниковое телевидение, интернет) дает возможность принадлежать к группам и культурам, в которые он физически не погружен, то есть дает этим группам возможность культурно существовать в жизни отдельных общностей и обществ. Возникают сообщество, в которых чувство идентичности индивида вырастает из связи с другими (часто пространственно отдаленными) людьми не в результате общего воспитания и совместного проживания, но вследствие общих интересов, общих идеалов или, как минимум, совпадения мнений. С другой стороны, множественность систем ценностей, подходов, типов культурного поведения, расширяя сферу социально и культурно одобряемого, порождает у человека экзистенциальное напряжение, связанное с необходимостью делать выбор в условиях неопределенностей и даже распадом существующих форм социальной жизни. Процессы, постоянно происходящие между этими полюсами, обуславливают необходимость анализа усложнение формирования идентичности современного человека и возникающего у него чувство затерянности в многозначности мира, а также процессов, которые идут в самой культуре.

«В мире, пронизанном потоками богатств, власти и образов, поиск идентичности, коллективной или индивидуальной, приписанной или сконструированной, становится фундаментальным источником социальных значений», подчеркивает М.Кастельс (1). Тем временем глобальные сети инструментально-го обмена селективно подключают или отключают индивидов, группы, районы, даже целые страны согласно их значимости для выполнения целей, обрабатываемых в Сети, в непрерывном потоке стратеги-

ческих решений. Отсюда следует фундаментальный раскол между абстрактным, универсальным инструментализмом и исторически укорененными партикуляристскими идентичностями.

С начала 90-х годов XX века ситуация в странах, образовавшихся на территории бывшего Советского Союза, усложнилась в результате действия нескольких факторов, имеющих судьбоносное значение. К проблемам глобализации и информатизации, превратившим коммуникационное пространство в мощный фактор трансформации (часто в негативном плане) современной культуры, добавились проблемы, связанные с разрушением некогда могучего единого государства. Разрушение десятилетиями складывавшихся хозяйственно-экономических, политических, духовно-культурных связей привело к тяжелому экономическому и духовному кризису, в частности началось размывание национальной и культурной идентичности. Большинство людей вынуждено было искать себя в новой стране постсоветского геополитического пространства, изменяя свои ценностные ориентации и т.д.

На процессы идентификации значительное влияние оказывает отношение к достижениям традиционной культуры. В наши дни наблюдается возрождение традиционной культуры, признание её базовым элементом, основой организации духовной жизни общества, без которого невозможно формирование национального самосознания и проявление культурной идентичности. Не случайно вопросы сохранения и развития традиционной культуры находят поддержку не только деятелей науки и искусства, но и представителей политической элиты, государственной власти национальных государств, авторитетных международных организаций, таких как ЮНЕСКО и др. Традиционная культура по своей сути является естественной, динамичной системой, вбирающей в себя наиболее значимые достижения народа, отсеивающей уже утратившие свою актуальность. Духовные традиции, аккумулируя опыт прошлого, играют роль своеобразных эстафет, проносящих сквозь время жизненно важные общественные явления – представления о добре и зле, о прекрасном и безобразном, о социальной значимости разных форм хозяйственной деятельности, способов коммуникации и регулирования социальных процессов, вопреки переменчивому времени и всему исторически проходящему.

Формирование национальной идентичности, национальных ценностей, менталитета любого этноса детерминруется многими факторами. Проблема поиска ценностных идеалов была характерна для казахской культуры на протяжении всей истории. Уникальная история, особая жизненная среда, характер труда и отдыха, взаимодействие на протяжении многих столетий с представителями иных этнонациональных и конфессиональных сообществ, собственные нормы морали, особый взгляд на проблему ценностей явились основополагающими факторами, сформировавшими менталитет, культуру казахского народа, являющимися основой современного процесса идентификации личности.

Глубинные истоки казахского менталитета, его основополагающие черты начали формироваться ещё в древности, в период господства многочисленных оригинальных культов, обычаев, обрядов. В доисламский период нашим предкам был характерен политеизм. Они придерживались языческих верований, поклонялись разным богам, воздавали почести природным стихиям, небесным светилам, священным деревьям, камням, холмам, источникам и т.д. Ментальность древних предков казахов определялась обожествлением, одухотворением сил природы, подсознательным ощущением тесной взаимосвязи между человеком и землёй, всей окружающей средой и космосом.

Принятие ислама означало смену религиозной модели, что не могло не повлиять на менталитет, идентификацию народа. Превалирование исламского мировосприятия не означало исчезновения язычества, оно плавно, незаметно вплеталось в контекст казахской культуры. Постепенно сложилось компромиссное равноправие исламских и языческих элементов. По определению ученого С.Кондыбай эту культуру можно обозначить как «степное мусульманство» [3, с. 24].

Как своеобразный и неповторимый способ мышления, чувствования, мировосприятия и эмоционально-интеллектуального реагирования менталитет ярче всего воплощается в таких системах национальной культуры, как язык, празднично-обрядовая деятельность, фольклор, народная музыка и пение, танец, стиль труда, на основании чего формируется все строение национальной культуры. Менталитет выступает основой глубинной структуры традиционности, её общим фундаментом, на котором происходит развитие культуры. Он выражает базовые, мало изменяемые в течение длительного времени свойства традиции в её отношении к этнической специфике, проявляющиеся в духовном и поведенческом своеобразии народа, различных формах мироощущения, мировосприятия, мирозерцания.

Одной из характерных черт современной казахской культуры является диалогизм, имеющий глубокие исторические корни, проявляющийся в толерантном сосуществовании этносов, языков, конфессий. Эта диалогическая основа, диалогический принцип казахской культуры является залогом вхождения её в

мировое культурное пространство. Находясь в центре евро-азиатского мира, она может быть использована как один из коммуникативных посредников и трансформаторов культур Евразии.

Итак, динамичные трансформации в развитии идентичности граждан современного казахстанского общества связаны не только с глубокими изменениями социально-экономических, политических и социокультурных условий жизнедеятельности различных социальных групп и индивидов, но и с все большим включением Казахстана в глобальную систему взаимосвязей.

1 Кастельс М. Информационная эпоха: экономика общества и культура/пер. С англ. Под ред. О.И. Шкаратана – М., 2000.

2 Қондыбай Серікбол. Аргықазақ мифологиясы. – Алматы, 2004.

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП ВЫСШАЯ ШКОЛА

УДК 37.013

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Л.В. Мардахаев – Ресей мемлекеттік әлеуметтендіру университеті,

Әлеуметтік және отбасы педагогикасы кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.д., профессор, Москва қ.,

С.Т. Иманбаева – Абай атындағы ҚазҰПУ

Ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасының меңгерушісі п.ғ.д., профессор, Алматы қ., Қазақстан

А.Д. Қайдарова – Абай атындағы ҚазҰПУ,

«Педагогика және психология» журналы бас редакторының орынбасары,

п.ғ.д., профессор, Алматы қ., Қазақстан

Бүгінгі таңда қоғамның даму үдерісіне сәйкес ұлттық құндылықтарымызға аса мән беріліп отырғаны белгілі. Қоғамдағы негізгі ұстаным «кешегісі – бүгінгі - болашағы» үштік негізінде ұлттық сананы қалыптастыру болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда университетте оқытылып отырған «Ұлттық тәрбие» пәнінің тәлімдік, тарихи, мәдени маңызы ерекше. Бұл пән уақыт сұранысына сай дәл уақытында оқу тәрбие үдерісіне енгізілді.

XX ғасырдың басында ұлы ғұламаларымыз А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, М.Дулатов, Ж.Аймауытов сынды бір туар қайраткерлер ұлттық негіздегі білім беру жүйесін құруға бар өмірлерін сарп еткені белгілі. Ал, бүгінгі ұсынылып отырған пән ХХІ ғасырдың басында жаһандану үдерісі күш алып тұрған замануи қоғамда ұлттық сананы қалыптастыруға бағытталған негізгі тарихи күш деп қарауға болады.

Ұлттық тәрбие мақсатты қызмет болып табылады. *Қызмет* – бұл адам тарапынан табиғи және әлеуметтік шындықты мақсатты түрде қайта жасау. Тәрбие қызметі – белгілі жағдайда тиісті нәтижеге бағытталған қызмет мақсатын, тәсілдерін, үрдісін қамтитын субъектінің мақсатты әрекеттері. Оның *субъекті* болып ұлттық тәрбиенің қызметтерін орындайтын нақты тұлға табылады. *Мақсаты* – субъектінің тәрбие қызметінің нәтижесі туралы мінсіз түсінігі.

Шын мәнінде, қызмет үрдісі – ұлттық әлеуметтік-мәдени орта үшін тиісті нәтижеге бағытталған тәрбие қызметінің мақсатқа сәйкес технологиясы болып табылады. «Технология» (грек тілінен *techne* – өнер, шеберлік, білім, және *logos* – ғылым, ілім немесе *loike* – естілік, ішкі заңдылық, бірізділік) ұғымына анықтама беруде екі көзқарас қалыптасқан, бұл орайда осы сөзді қалыптастырудың ерекшеліктеріне сүйенеді.

Бірінші көзқарасқа сәйкес – бұл практикалық қызметтің шеберлігі, өнері туралы ғылым, теориялық-зерттеу сипатқа ие болады:

– *теориялық тәрбие технологиясы* – бұл тәрбие міндеттерін шешу үшін осы жағдайда қажетті едәуір тиімді әдістер, тәсілдер және амалдар (іс-әрекеттер, операциялар мен процедуралар) туралы ілім. Мұндай технология қызметтің нақты нысанына қатысты жағдайдың белгілі шарттарында тәрбие мәселенің шешімін сипаттау, талдау, негіздеу кезінде төмендегідей түрінде: оқулық, оқу құрал, оқу-әдістемелік құрал; технологияның теориялық әзірленуі түрінде пайдаланылады;

• *зерттеу технологиясы* – тәрбие нысаны мен тәрбие мақсаттарына қол жеткізу үрдісін, оның құрамдас бөліктерін, айқындалу ерекшеліктерін, бағытты басқару мүмкіндіктерін тануға (тануды тереңдету) мүмкіндік беретін арнайы құрылған ғылыми негізделген (әдіс пен тәсілдер жиынтығын пайдаланудың бірізділігі) әдістеме. Ол тек ұлттық тәрбиенің өзін, оның айқындалу динамикасын тануға ғана емес, сонымен қатар сапалы өзгеру үрдісін зерттеу бағдарламасы (зерттейтін бағдарлама); әдістеме; тәжірибелі әзірлеме түрінде жобалауға да мүмкіндік береді.

Екінші көзқарасқа сәйкес технология – бұл ортаның белгілі жағдайындағы адаммен, топпен жүргізілетін жұмыста тәрбиенің болжамды мақсатына қол жеткізуді қамтамасыз ететін әдістерді (әдістер жиынтығын), тәсілдер мен амалдарды маман (мамандар) тарапынан жүзеге асыру бойынша тәрбие қызметінің (кезеңдер мен уақыт бойынша іс-әрекеттер, операциялар мен процедуралардың реттелген жиынтығы) мақсатты бағытталған және едәуір тиімді бірізділігі (кезеңділігі). Мұндай технологиялар қолданбалы (тәжірибелі-бағдарлы) сипатта болып, арнайы теориялық әзірлемелер немесе алдыңғы (қазіргі) тәжірибе негізінде мынадай түрінде құрылады:

– *жалпы типтегі технологиялар* – бұл ортаның белгілі жағдайындағы адаммен, топпен жүргізілетін жұмыста тәрбиенің болжамды мақсатына қол жеткізуді қамтамасыз ететін әдістерді, әдістемелерді,

тәсілдер мен амалдарды маман (мамандар) тарапынан жүзеге асыру бойынша тәрбие қызметінің мақсатты бағытталған, жобаланған және едәуір тиімді кезең-кезеңмен жоспарлы түрде жүзеге асырылатын бірізділігі. Олар тәрбиенің болжамды нәтижесіне қол жеткізуді қамтамасыз ететін тәрбие жұмысының ойы, негіздемесі (сипаттамасы), кезеңдері, әдістері мен тәсілдері түрінде ұсынылуы мүмкін;

– *жеке типтегі технология* – бұл ортаның белгілі жағдайындағы адаммен, топпен жүргізілетін жұмыста тәрбиенің болжамды мақсатына қол жеткізуді аспаптық қамтамасыз ететін реттелген, белгілі бір жоба бойынша және бірізділікпен (кезең-кезеңмен) жүзеге асырылатын іс-әрекеттер, операциялар мен процедуралар және олар жеке тәрбие міндетін шешу және белгілі бір әдісті жүзеге асырудың әдістемесі барысында қызметтің сценарийі түрінде болуы мүмкін.

Тәрбие технологияларының барлық типтері бір-бірімен өзара байланысты. Олар танымдық және практикалық қызметте қол жеткізілген нәтижелерді нақтылауға және жетілдіруге мүмкіндік бере отырып, бір-бірін толықтырады.

Әрбір технологияға тәрбие қызметінің әдіс пен тәсілдерінің жиынтығы жатады. **Әдіс** (грек тілінен *methodos* – зерттеу жолы, теория, ілім) – бұл кез келген мақсатқа қол жеткізудің, қандай да бір міндетті шешудің тәсілі; ақиқатты практикалық немесе теориялық меңгерудің (танудың) тәсілдер мен операциялар жиынтығы. Бұл сөздің мағынасының өзі ұлттық тәрбиеде кеңінен пайдалана алатындығын растайды. Тәрбие беру әдістерінің топтары бар: көз жеткізу әдістері; белгілі бір қызметті бақылау әдістері, ынталандыру әдістері және т.б. Әрбір топтың ішінде әдістердің мақсаттарына және мәселені қандай тәсілмен шешілетініне байланысты өз әдістері бар. Олар адамның санасына, сезіміне әсер ете отырып, технологияны жүзеге асыру; қызметті ұйымдастыру; іс-әрекеттерді ынталандыру (ұстап тұру); өзін-өзі сендіру, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі мадақтау, өзін-өзі мәжбүрлеу барысында шешілетін міндеттердің мақсаттары мен сипатын анықтайды.

Тәсіл – таңдалған мақсатқа қол жеткізуге апаратын пайдаланылатын құрал. Ол әдістің анықтаушы факторы болып, оның аспабы ретінде қызмет етеді, тәрбие технологиясы қызмет етуінің, мысалы, ойын, оқу, туризм, негізгі дерек көзін анықтау кезінде факторы болып табылады. Педагогикалық әдебиетте әдіс пен құрал ұғымдарының араласып кетуі жиі кездесіп тұрады. Сонымен қатар құралдар:

– *педагогикалық үрдістің құралдары* – әлеуметтік-педагогикалық технологияны (оқу; еңбек; білім беру мекемесінде бекітілген тәртіп ережелері; күн тәртібі (түзеу колонияларда); бос уақытта мәдени қызмет; дене шынықтыру-сауықтыру, дене шынықтыру-спорттық қызмет; туризм; қоғамдық жұмыс) ендіру барысында тәрбие субъектінің жүзеге асыру қызметі барысында пайдаланылады.

– *педагогикалық қызметтің құралдары* – тәрбие беру субъекті тәрбие беру барысында адамға, топқа әсер ету үшін пайдаланатын құрал – әдістердің аспабы (сөз, іс-әрекеттер, үлгі, кітап, техникалық құралдар) болып бөлінеді.

Құралдар өзінің мәнділігі бойынша: осы жағдаятқа қолайлы; әлеуметтік-мәдени ортада қабылданған; жаңа, типтік емес, бірегей, бірақ тиімді; әлеуметтік-мәдени ортаның нормалары мен ережелеріне қайшы келетін қолайлы емес, әлеуметтік емес жеке тұлғаға тән (ол үшін болжамды нәтижеге қол жеткізуді қамтамасыз ететін кез келген құралдар тиімді болады) құралдар болуы мүмкін.

Тәрбие технологиясының (жалпы және жеке) немесе әдісінің ұйымдастырушылық жағын оның нысаны айқындайды. Қолдану аясына байланысты олар *төмендегілерді анықтайтын нысандарға* бөлінеді:

- *ұлттық тәрбие мекемесінің ұйымдастырушылық тиістілігі*: мемлекеттік (жалпы білім беру, кәсіби), ведомстволық (білім министрлігі, денсаулық сақтау министрлігі, ПМ), діни, коммерциялық, қоғамдық;

- *тәрбие беру мекемелерінің функционалдық тағайындалуы*: оқыту, тәрбие беру, педагогикалық түзету, балалар мен жас өспірімдердің белгілі тобын түзету;

- *ұлттық тәрбие мекемесінің ұйымдастырушылық нысандары*: ынтымақтастық, авторитарлық, гуманитарлық және т.б.;

- *ұлттық тәрбие үрдісін ескертетін мазмұндық-ұйымдастырушылық факторлар*: оқу, оқу-тәрбие, тәрбие, қайта тәрбиелеу (түзету); еңбек (оқу-еңбек); спорттық; бос уақыт;

- *педагогикалық өзара әрекеттесудің сипаты* кеңістікте және уақыттағы *көпшілік* (мерекелер, кештер, ертеңгіліктер, пікірталастар, жарыстар, сапарлар, саяхат); *топтық* (бірлескен қызмет, қызығушылықтар бойынша клубтар, үйірмелер, театр қызметі); *жеке* (көмек, сабақтар, тапсырыстар) болып бөлінеді.

Тәрбие жұмысының тиімділігі тұрғысынан:

- нәтижелі – бұл жағдайда жүзеге асырудың нақты нәтижесіне қол жеткізуге бағытталу;

- өнімді («табысты») немесе жемісті – алдына қойған мақсатқа қол жеткізуді қамтамасыз ету;

– «дұрыс» (рационалды, нақты, дәлме-дәл) – белгілінген үлгіге – қызмет нормасына едәуір жақындау болу;

– «таза» – қарастырылмаған іс-әрекеттерден, салдардан және қажетсіз қосымша енгізулерден қашу;

– «сенімді» – көзделген нәтижеге қол жеткізудің объективті мүмкіндігі артығырақ болған сайын қызмет амалдары сенімдірек болады;

– жүйелі – технологиялық сипатқа ие болу.

Ұлттық тәрбиенің аксиологиялық негіздері. Аксиология (грек тілінен *axios* – құнды + *logos* – ілім) – құндылықтар жүйесі туралы ілім. Құндылық – мәнді, тиісті, пайдалы, мақсатты, мінсіз, пәндік, бағалау, рухани, материалдық, қоғамдық, жеке, абстракты, өнегелі, қажетті, нормативтік, қалаулы. Аксиологиялық негіздер – бұл әлеуметтік-педагогикалық шынайылықты тану және қайта құру құндылықтары туралы ілім. Олар ұлттық тәрбиенің, оның әдіснамасының даму барысында қалыптасып, тәрбие қызметінің басымдықтарын (нем.тіл. *priorität* – бірінші, маңызды), мұраттарын (франц.тіл. *idea* – ой, ұғым, түсінік), құндылықтарын, мақсаттарын, қағидаларын, нормалары мен ережелерін айқындайтын білімді қамтиды. Олар орта-жағдаяттық сипатқа ие болады.

Басымдықтар (приоритет) ұлттық тәрбие саласындағы мемлекет пен қоғамның саясатына, олардың өзара әрекеттесуіне байланысты болады. Қазіргі Қазақстан Республикасында ұлттық саясаттың басымдықтары мен *мұраттары* негізінен ҚР Конституциясымен, сонымен қатар өзге нормативтік құжаттармен анықталады. Олардың негізіне адамның ұлттық тәрбие басымдықтары жатады. Ұлттық тәрбиенің көптеген мұраттары ұлттық және діни дәстүрлермен, адамға, балаға, отбасыға, отбасы тәрбиесіне, мектепке қатынасымен және өзге әлеуметтік-мәдени факторлармен анықталады.

Құндылықтар адам үшін қоршаған әлемнің нысандары мен құбылыстарының адамның өмір қызметіне қатыстылығы мен саласын айқындайтын жағымды немесе жағымсыз мәні болып саналады. Бұл мәдениеттің негізгі бөліктерінің бірі болып табылады. *Ұлттық тәрбиенің құндылықтары* ретінде жеке тұлғаның (отансүйгіштік, ұлттық мақтаныш, ұлттық әділдік, ұлттық табыс, адалдық) және мемлекеттің (ұлттық кемелділік пен жетілу) ұлттық құндылықтарын атау қажет. Олар азаматтық қоғамның ұлттық жобалары мен құндылықтарында (ұлттық идея, отансүйгіштік, рухтандырушылық және т.б.) көрініс тапқан.

Ұлттық тәрбиенің *қағидалары* объективті сипатқа ие, қағидалардың өзінен туындайтын негізгі талаптарды есепке алу және орындау, ұлттық тәрбиенің табыстылығын анықтайды.

Мақсаттары – тәртіп бөліктерінің бірі, сана мен ойлауда қызмет пен оған қол жеткізу жолдарының, тәсілдерінің нәтижесін алдын алумен сипатталатын саналы қызметтің тікелей дәлелі; іс-әрекет бағытталған қол жеткізілетін, алдын алынатын нәтиженің саналы бейнесі. Ұлттық тәрбие үрдісінде тану және қайта құрудың мақсаттарын бөліп ажыратады. *Таным* саласында – ұлттық тәрбиедегі себеп-салдар байланыстары мен заңдылықтарын анықтау. Олардың негізінде тәрбие қызметінің әдістемелері әзірленеді – азамат жеке тұлғасын – өз елінің патриотын – едәуір мақсатты қалыптастырылуын қамтамасыз ету.

Ұлттық нормалар ресми және бейресми сипатқа ие. Ресми сипат – бұл республикада ресми бекітілген нормалар мен ережелер. Тәжірибе көрсеткендей, ұлттық нормалар бейресми сипатқа ие болып, қоғам өмірінің нақты тарихи жағдайындағы адамның қоғамдық тәртібі пен айқындалуының уақыт пен тәрбие тәжірибесінің әсерімен қалыптасқан кеңестер мен ережелер болып табылады. Олар ұлттық әлеуметтік-мәдени ортада қалыптасқан жазылмаған ережелер ретінде көрініс табады. *Ережелер* жеке сипатқа ие болады.

Әлеуметтік педагогиканың деонтологиялық негіздері. «Деонтология» терминін (грек тілінен *déon* – борыш; *déontos* – тиісті + *logos* – ілім) ағылшын философ, экономист және заңгер И.Бентам (Jeremy Bentham) – (1748-1832) қолданысқа енгізген. Бұл термин арқылы ол адамгершілік теориясын белгілеген. Шын мәнінде бұл борыш пен болуға тиісті мәселелерін зерттейтін этиканың бір саласы; кәсіби қызметінің нысанына қатысты маманның моральдық-этикалық нормалары мен тәртіп қағидалары туралы ілім; борыш туралы ілім.

Аксиологиялық негіздердің әсерімен ұлттық тәрбиеде борыш пен болуға тиісті ұғымдары қалыптасты. Жеке тұлғаның және ұлттық тәрбие субъектісінің кәсіби қызметінің деонтологиялық негіздерін бөліп ажыратады. *Ұлттық тәрбие субъектісінің деонтологиясы* – бұл оның бағытын анықтайтын және күнделікті өмірде оны міндеттейтін адамгершілік талаптары, нормалары, оның тәртібінің қағидалары мен ережелері. Бұл талаптар, нормалар, қағидалар мен ережелер ішінара ұлттық тәрбие субъектісінің функционалдық міндеттерінде көрініс табады. Оларды субъект қалай қабылдайтындығына, түсінетіндігіне байланысты, солай олар белгілі бір қасиеттері мен тәрбие қызметінің қалыптасуына мүмкіндік бере отырып, оның жеке тұлғасында көрініс табатындығы анық. Мұндай қасиеттерге

әлеуметтік жауапкершілік; өзінің алдында, қоғам мен мемлекет алдында борыш сезімі; бедел, ар мен намыс жатады.

Жауапкершілік – белгілі бір жұмысты атқару кезінде жеке тұлға өзіне сеніп тапсырылған істің, қандай да бір міндеттерді, міндеттемелерді орындау нәтижесінде туындауы мүмкін салдар үшін кінәні толық мойындап, өз әрекеттеріне толық жауап беруге дайын болуға тиіс. *Әлеуметтік жауапкершілік* тәрбие қызметін күнделікті жүзеге асыру барысында оның субъектісінің қоғамдық маңызды мақсаттарды жүзеге асыруға және жағымсыз салдар үшін өз кінәсін мойындауға (жауапты болуға) қабілетті және дайын болуымен айқындалады.

Ұлттық тәрбие субъектісі жұмыс істейтін ұжымға, әріптестеріне қатысты *оның кәсіби борышы* ұжымның бір мақсаттары үшін өз әрекеттері мен тәртібін бағындыру, әріптестерге сол мақсаттарға қол жеткізуге көмектесу болып табылады. Ұлттық тәрбиенің субъектісі ретінде ұжымның бірлігі мен тұтастығы үшін қамқорлық сол ұжымның барлық мүшелерінің мақсатты бағытталған, үйлесімді әрекеттерін ұйымдастырылуымен байланысты болады.

Ұлттық тәрбие субъектісінің кәсіби борышының негізгі талаптары кәсіпқойлар қауымдастығымен қалыптасады. Олар субъект *бірге жұмыс істейтін тұлғаларға қатысты*: сыйластық, парасатты талапшылдық, тек қана іскери, ресми қатынастар емес, сонымен бірге адамгершілік қатынасы; *өзіне қатысты*: беделділік, абырой, ар, намыс сезімінің басым болуы. Беделділік формалды және формалды емес болуы мүмкін. Формалды беделділік – бұл мамандық пен лауазымның беделділігі; формалды емес – кәсіби қызмет саласында бірге істеген әріптестер мен қызметтік ортасы тарапынан алған тәрбие қызметінің ұйымдастырушысының моральдік маңыздылығының көрсеткіші болып табылады. Беделділікке ие болу – ұзақ және күрделі үрдіс. Ұлттық тәрбие субъектісінің *ар мен намысы* – бұл оның әріптестер мен қоғам алдында жоғары адамгершілікті жеке тұлға және кәсіпқой-маман ретінде танылуы, сонымен қатар өз тәрбие қызметінің нәтижелері мен адамгершілік қасиеттері жағынан өзін-өзін бағалануы болып табылады.

Ұлттық тәрбие субъектісінің айқындалуы оның кәсіби қызметінің этикалық нормаларымен шарттасады. **Этика** (грек тілінен *ethika, ethos* - дәстүр) – философиялық ғылым, оның зерттеу нысаны адамгершілік, оның қоғамдағы дамуы, нормалары мен рөлі болып табылады. **Кәсіби этика** – кез келген кәсіби қызметтің іргелі теориялық негіздерінің бірі. *Ұлттық тәрбие субъектісінің кәсіби этикасы* оның кәсіби қызметі барысында қалыптасатын тиісті қарым-қатынастарды қамтамасыз ететін және оның кәсібінің негізін құрайтын кәсіби адамгершілік, мұрат пен құндылықтар жиынтығы, тиісті туралы ойлар, этикалық қағидалар мен тәртіп нормаларын зерттейтін ғылым. Ол тәрбиешілердің кәсіби қызметінің тәжірибесін түсіну және қорытындылау негізінде қалыптасады. Бұл қорытындылар маман қызметінің мазмұны мен нәтижесіне ғана емес, сонымен қатар қызмет барысында пайда болатын қарым-қатынастарға қойылатын этикалық талаптарды, жалпылау негізінде жасалған қорытындыларды қамтитын кодекстер (жазылған және жазылмаған) ретінде жүйеге түсірілген.

Этикалық қарым-қатынастар. *Қарым-қатынастар* – адамдардың немесе олардың қауымдастықтары арасындағы байланыс немесе өзара әрекеттесуі, немесе олардың іс-әрекеттерінің ерекше бағыты. Этикалық қарым-қатынастар – ұжымның мүшелері ретінде тәрбиешілер, олардың жұмысы нысандары, нысандардың әлеуметтік ортасы, сонымен қатар кәсіби қызмет барысында байланысатын түрлі мекемелердің, ұйымдардың мамандары, жеке тұлғалары арасындағы адамгершілікке бағытталған байланыстары мен өзара әрекеттесуі. Олар қарым-қатынастар субъектілерінің кәсіби міндеттер мен борышты өтеуіне байланысты бір біріне қойылатын *талаптар*; тәрбие қызметінің негізіне жататын *адамгершілік қағидалары*; маман ретінде *адамгершілік қасиеттерімен* ерекшелінетін және оларды жетілдіруге ұмтылатын субъект; өзіне және өз қызметіне үнемі *өзін-өзін бақылау* түрінде көрініс табады.

Өзінің қызметі барысында ұлттық тәрбиенің субъектісі **кәсіби этиканың қағидаларын** – әлеуметтік байланыстардың және оның кәсіби қызметі саласында тұлғааралық қарым-қатынастар мәдениетінің құнды негіздерін – басшылыққа алады. Олар субъекттің қызметін анықтайтын кәсіби борыш, жетекші ойлар, нормалар мен ережелер ұғымдарына негізделеді. Оларға төмендегілерді жатқызуға болады:

- *бірге жұмыс істейтін тұлғаның рационалды мүдделерін сақтау қағидасы*;
- *өз әрекеттерінің жағымсыз салдар үшін жеке жауапкершілік қағидасы*;
- *әлеуметтік педагогпен бірге жұмыс істейтін тұлғалардың құқықтары мен ар-намысын құрметтеу қағидасы*;
- *әрбір адамды сол қалпында қабылдау қағидасы*;
- *тәрбиеленуші мен оның жақын туыстары туралы өзіне мәлім болған жағдайларды құпия сақтау қағидасы*;
- *маманмен бірге жұмыс істейтін барлық тұлғаларға қатысты жақсылық тілеу қағидасы*;

- қарым-қатынастар барысында адалдық пен ашықтық қағидасы;
- өзімен бірге жұмыс істейтін адамдарға қатысты жалған сенім мен қате түсініктердің болмау қағидасы;
- тәрбие субъектісі бірлескен өнімді қызметіне мүмкіндік бере отырып, бірге жұмыс істейтін тұлғалармен ынтымақтастықта болу қағидасы;
- *ізгілендіру қағидасы* – адамның құндылықтарына бағытталу, адамды барлық адамгершілік қасиеттері мен кемшіліктерімен қабылдау, оған шыдамдылық таныту.

Ұлттық тәрбие субъектісінің қызметін *этикалық тәртіп стандарттары* реттейді. *Стандарт* (ағылш. тілінде standard – норма, үлгі) – стандарттау нысаны бойынша нормалар, ережелер, талаптар кешенін белгілейтін және мемлекеттік құзырлы органмен бекітілген нормативтік-техникалық құжат. *Тәрбие субъектісінің этикалық тәртібінің стандартын* этикалық құндылықтарға, қағидалар мен ережелерге сәйкес оның кәсіби қызметінің нормалары мен ережелері анықтайды. Бұл стандарттар жан-жақты сипатқа ие болмайды.

Ұлттық тәрбие субъектісінің этикалық тәртібі тәрбие үрдісінің қатысушысы болып табылатын адамдарға; әріптестерге және өзара әрекеттесетін ұйымдарға қатысты өз көрінісін табады.

1. Бык А. Қазақстанның ұлттық идеясы // <http://zonakz.net/articles/2290>
2. Загвязинский В.И. Әлеуметтік-педагогикалық зерттеудің әдіснамасы мен әдістемесі: әлеуметтік-педагогикалық және әлеуметтік жұмыстарға арналған кітап. – М., 1995.
3. Краевский В. В. Бережнова Е. В. Педагогика әдіснамасы: жаңа кезең: жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы. – 2-ші басылым. – М.: «Академия» баспа орталығы, 2008.
4. Пірәлиев С.Ж., Иманбаева С.Т., Төлеубекова Р.К., Шолпанқұлова Г.К., Нұрғалиева Д.А. Ұлттық тәрбие. Оқу құралы. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті жанындағы ҚР БҒМ Республикалық Оқу-әдістемелік Кеңесінің «Білім» тобы мамандықтары бойынша Оқу-әдістемелік секциясы ұсынған. Алматы. ЖК «Сағаутдинов М.Ш.». 2014. 229 б.
5. Никандров Н. Д. Социалистік педагогиканың құрамы мен құрылымы. – М., 1987.
6. Философиялық энциклопедиялық сөздік. – М., 1983.

Түйін

Мақалада қоғамның даму үдерісіне сәйкес ұлттық құндылықтарымызға аса мән беріліп отырғанын негізге ала келе, ұлттық тәрбиенің мақсаты мен міндеттері қарастырылады. Ұлттық тәрбиенің пәнінің тәлімдік, тарихи, мәдени маңызын аша отырып, тәрбиені өзара байланыста қарастырады. Мақалада ұлттық тәрбиенің негізгі категориясы болып табылатын терминологиялық тұрғыда түсініктемелер беріледі.

Резюме

В статье рассматриваются цели, задачи национального воспитания. Национальное воспитание рассматривается в широком и узком смысле, как научная дисциплина и как образовательный комплекс, а также показывается взаимосвязь инвариантов национального воспитания. Основные категории национального воспитания определяют терминологический аппарат, который используется в данной статье.

Zummaru

This article discusses the goals, objectives of national education. National education in a broad and narrow sense, as a scientific discipline and as an educational complex, and it shows how invariants of national education. The main categories of national education define terminological apparatus, which is used in this article.

РЕАЛИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

К.Ж. Аганина – д.п.н., профессор ИМиД, КазНПУ им. Абая

Реализация национальной идеи «Мәңгілік ел» осуществляется в профессиональной подготовке будущих педагогов в КазНПУ им. Абая. Ведутся научные исследования по проблемам подготовки менеджеров образования на основе компетентностного подхода с учетом интеграции содержания педагогического образования.

Ключевые слова: национальной идеи «Мәңгілік ел», профессиональная подготовка будущих педагогов, компетентностный подход, интеграции содержания педагогического образования, научно-методическое обеспечение.

В Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 17 января 2014 г. *Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее* отмечено «Мы, казахстанцы, единый народ! И общая для нас судьба - это наш Мәңгілік Ел, наш достойный и великий

Казахстан! «Мәңгілік Ел» – это национальная идея нашего общеказахстанского дома, мечта наших предков. За 22 года суверенного развития созданы главные ценности, которые объединяют всех казахстанцев и составляют фундамент будущего нашей страны». [1]. На основе этого прочного фундамента воспитываются будущие поколения в разных ступенях системы образования страны.

Следующие идеи из Послания особо подчеркивают направления совершенствования системы образования в стране:

- Наш путь в будущее связан с созданием новых возможностей для раскрытия потенциала казахстанцев.
- Развитая страна в XXI веке – это активные, образованные и здоровые граждане. Что нам нужно сделать для этого?
- Все развитые страны имеют уникальные качественные образовательные системы.
- Нам предстоит большая работа по улучшению качества всех звеньев национального образования.
- Необходимо планомерно приступать к постепенному переходу ведущих университетов к академической и управленческой автономии. [1]

А успешная реализация этих идей напрямую зависит от компетентных специалистов во всех сферах системы образования.

Динамично развивающийся мир предъявляет качественно новые требования к подготовке педагогических кадров. От специалиста требуется:

- высокий профессионализм и компетентность,
- мобильность, способность к профессиональной адаптации,
- постоянному самосовершенствованию.

Чтобы удовлетворить такие требования, необходимо модернизация Казахстанского общества. **Цель модернизации казахстанского педагогического образования** – создать механизм его эффективного и динамичного функционирования. Результатом такой модернизации должна стать обновленная система подготовки, переподготовки и повышения квалификации педагогов, отвечающая требованиям, предъявляемым обществом к педагогическим кадрам. Государством разрабатываются различные нормативные документы для достижения таких целей.

В Государственной программе развития образования Республики Казахстана на 2011-2020 годы отмечается, что одним из слабых сторон системы образования РК является слабое развитие менеджмента в образовании.

Для развития образования в сфере менеджмента поставлены следующие задачи совершенствование менеджмента в образовании:

- внедрение принципов корпоративного управления,
- формирование системы государственно-частного партнерства в образовании,
- совершенствование системы мониторинга развития образования

Согласно выше указанной государственной программе в организациях образования будут созданы попечительские советы.

До 45% до 2015г., до 2020 г. 100% до руководителей организаций образования пройдут повышение квалификации и переподготовку в области менеджмента. . [2]

В этой связи особую актуальность, в настоящее время, приобретает подготовка менеджеров образования, как условие эффективного функционирования системы образования, как основной фактор формирования высококвалифицированных специалистов для системы образования. Для реализации таких масштабных работ по подготовке менеджеров образования, необходимо **научно-методическое обеспечение учебного процесса**, являющихся одним из главных аспектов в данной работе.

Во исполнении государственной программы многие ученые Казахстана: Нарibaев К.Н., Ахметова Г.К., Исаева З.А., Нурлихина Г.Б., Аганина К.Ж., Садвакасова З.М., Жайтапова А.А., Умирбекова Ж.Б. и др. ведут исследования по подготовке менеджеров образования, как фактора развития менеджмента в сфере образования и, тем самым, совершенствования педагогического образования в Республике Казахстан.

В исследованиях активно участвуют докторанты Жунусбекова А., Книсарина М., и др. молодые ученые нашей кафедры, которые ведут исследования по проблемам подготовки менеджеров образования. Ими осуществляются разработка учебной литературы для применения в учебном процессе по подготовке менеджеров образования.

При разработке учебной литературы нами отобраны ряд педагогических условий, где отмечены, что учебные литературы для ВУЗа должны соответствовать современным социально-экономическим,

психолого-педагогическим требованиям нашего общества. Содержания образования и структура учебной литературы для ВУЗа должны быть отобраны в соответствии:

- -с государственной политикой РК;
- -с современными подходами к обучению;
- -с современными научными результатам ученых;
- -с дидактическими принципами обучения;
- -с учетом современной технологии обучения;
- -с реальными материально-техническими условиями организации образования РК.

При отборе содержания образования учебной литературы по подготовке менеджеров образования учтены современные специфические особенности функции менеджмента.

Автор концепции «постоянного улучшения качества» Э.Деминг отмечал, что только 15% отклонений в качестве зависят от непосредственных исполнителей, а 85% дефектов определяются недостатками управления. Изучение реального состояния управленческой деятельности руководителей образовательных учреждений и исследования Г.К. Ахметовой, З.А. Исаевой, В.В. Серикова, Г.С.Сухобской и др., показывают, что большинство руководителей организаций образования – это вчерашние учителя, не имеющие специальную подготовку или специализацию менеджера-руководителя [3, 8 с.].

Анализируя результаты исследования ученых по проблемам подготовки менеджеров образования мы считаем, что основные функции менеджмента в образовании следующие:

- поиск новых идей для развития образовательной организации, т.е. прогнозирование развития образования;
- грамотно составленный план для достижения этих целей, т.е. планирование развития образовательного учреждения;
- правильная кадровая политика, т.к. руководство командой в сфере образования;
- контроль и координация всего учреждения образования.

Менеджер образования - это профессиональный специалист в системе образования, который находит лучшие идеи в сфере образования и воспитания и пути их внедрения, максимально отвечающие потребностям нашего современного общества.

При подготовке менеджеров образования необходимо учесть, что они являются вдохновителями и создателями любой системы общей теории управления. А также, в условиях полиэтнического пространства, необходимо учесть формирование толерантности подрастающего поколения. Для совершенствования формирования толерантности подрастающего поколения необходимо развивать сеть исследовательских учреждений, обеспечивающих научно-прикладную базу национальной политики государства. В связи с этим считаем необходимым разработки принципиальных основ системы профессиональной подготовки менеджера и модели менеджера-профессионала с учетом особенностей национальной деловой культуры в нашем современном обществе. [4]

Таким образом, в подготовке современных педагогов важны не только общетеоретические и фундаментальные, но и гуманитарные, междисциплинарные знания и умения, ключевые компетентности по применению современных инновационных технологий для развития основных способов осознанной образовательной функции в профессиональной деятельности.

В современных социально-экономических и научно-педагогических условиях быстро и кардинально меняются содержание профессиональной подготовки и деятельности специалиста. Как следствие, непрерывно изменяется и расширяется общественное сознание, становится иным характер трудовых отношений, формируется новое мировоззрение людей.

Видоизменяется и само **понятие образованности**; его в большей степени определяет не сумма конкретных знаний, а

- методологическая подготовка,
- высокий творческий потенциал,
- культура общения,
- нравственность,
- широкая интеллектуальная деятельность, которая характеризует профессиональную компетентность специалиста.

Для становления новой образовательной парадигмы, обеспечивающей непрерывное профессиональное образование как фактора максимального и эффективного использования опыта и интеллекта человека в течение всей его жизни, **необходима реализация интегрированного подхода к обучению будущих специалистов**, который предусматривает создание принципиально новой учебной информации

с соответствующим содержанием учебного материала, учебно-методическим обеспечением, новыми технологиями.

Идеи интегрированного обучения сегодня особенно актуальны, поскольку способствуют успешной реализации новых образовательных задач, определенных государственными документами и подчеркнутого в Программе развития страны «Казахстан-2050 - Мәңгілік ел».

В исследованиях мы опирались на современные инновационные подходы:

- личностно-ориентированный,
- деятельностный
- компетентностный
- интегративные подходы, которые мы опирались при отборе содержания образования.

В настоящее время ведется исследовательская работа по разработке курса лекции и составлению компетентностно-ориентированных заданий по подготовке менеджеров сферы образования.

На базе кафедры педагогических специальностей КазНПУ им. Абая ведется исследования по проблемам интеграции педагогического образования /научный руководитель профессор Ермагамбетов М.Е./ и разработке интегрированного курса «Менеджмент в сфере образования» /научный руководитель академик НАН РК, профессор Нармбаев К.Н./ Данные научные исследования по проблемам интеграций образования показывает, что на основе интеграции содержания образования можно структурировать содержания единого, систематизированного, с определенным объектом исследования интегрированного предмета и, тем самым, можно реализовать идеи по учебно-методическому обеспечению интегрированного курса, на основе компетентностного подхода, для повышения качества педагогического образования.

В результате научных исследований подготовлены и выпущены следующие учебные материалы, которые способствуют совершенствованию педагогического образования, решая задачи Послания Президента Н.Назарбаева - Казахстан 2050 - Мәңгілік ел:

- Нармбаев К.Н., Нуриев М.А., Аганина К.Ж., Утебаева Н.М., Бердиева А.М.

- «Менеджмент в сфере образования» образовательная программа Алматы, изд. «Семья» 35 стр. 2011ж.

- Аганина К.Ж., Утеев Б и др. Программа спецкурса: «Основы обществознания» Алматы, 2012. КазНПУ им. Абая, – 48 стр

- Ермаганбетов М.Е., Аганина К.Ж. Манкеш А.Е., Базарбекова Р. и др. «Шағын жинақты мектепте интеграцияланған білім беру» Методическое пособие. Алматы 2012. КазНПУ им. Абая, - 140 стр.

- Нармбаев К.Н., Аганина К.Ж., Турабаев Г.К., Утебаева Н.М. «Менеджмент в сфере образования» / учебно-методическое пособие Алматы 2012. КазНПУ им. Абая, - 140 стр.

- Аганина К.Ж., Жунусбекова А., Куанжанова К. Программа спецкурса: «Основы обществознания» для учителей интегрированных курсов Алматы, 2013. КазНПУ им. Абая, - 34 стр.

- Аганина К.Ж., Жунусбекова А., Программа спецкурса: «Подготовка менеджеров образования» Алматы, 2013. КазНПУ им. Абая, - 34 стр

- Ермаганбетов М.Е., Аганина К.Ж. и др. «Интеграцияланған пән мұғалімдерін дайындау» әдістемелік құрал. Алматы 2013. КазНПУ им. Абая, - 140 стр.

- Нармбаев К.Н., Нурлихина Г.Б., Аганина К.Ж., Жунусбекова А. Куанжанова К.. «Подготовка менеджеров образования» / учебное пособие Алматы 2013. КазНПУ им. Абая, - 140 стр

1 *Послания Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана.. Казахстанский путь – 2050:Единая цель, единые интересы, единое будущее /Астана 17 января 2014 г*

2 *Государственная программа развития образования Республики Казахстана на 2011-2020 годы,Астана-2010 - 13 стр.*

3 *Галаган А.И. Интеграционные процессы в области образования: анализ мировых тенденций. // Менеджмент в образовании №4 2006 г.*

4 *Аганина К.Ж., Утебаева Н.М. «Подготовка менеджеров сферы образования как условие эффективного функционирования системы образования». //Білім әлемінде. В мире образования. In the world of Education. № 2, 2011 стр. 3-6*

Түйін

Мақала жаңаша даму жағдайындағы педагогикалық білімді жетілдіру, білім беру саласындағы менеджмент мәселесіне арналған. . Сонымен қатар мақалада білім беру саласындағы менеджерлерін дайындауға арналған оқу – әдістемелік құралдарын дайындау мәселесі қарастырылған.

Resume

Article is devoted to a problem of improvement of pedagogical education in the conditions of innovative development to a role of management in education in the modern world.. Also, the article examines the problems of preparation of textbooks on training managers in education.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТА-МЕДИКА

О.Я. Сулейменова – доцент,

А.А. Садыкова – ст. преп.,

И.В. Лозенко – ст. преп.

КазНМУ имени С.Д. Асфендиярова

Интеграция Республики Казахстан в мировое образовательное пространство обуславливает интерес исследователей к формированию профессиональной компетенции будущих врачей, требует поиска новых педагогических технологий и решений, обеспечивающих интенсификацию познавательной деятельности студентов – медиков и мотивацию их обучения. Этим объясняется внимание преподавателей медицинских вузов к поиску новых технологий, методов, средств, форм обучения, к возможностям раскрытия личностного потенциала обучающихся. В ходе исследований, проводимых учеными и преподавателями, установлено, что процесс формирования профессиональной компетенции студентов-медиков поддается педагогическому влиянию. В результате увеличивается потенциал понимания и практической реализации текстовой, дискурсивной, моделирующей деятельности будущего медицинского специалиста, осуществляемой в различных сферах профессиональной коммуникации с учетом адекватности речевого оформления всех видов деятельности.

Ключевые слова: формирование, профессиональная компетенция, мотивация, речевое оформление, педагогическая технология, интерактивность, мультимедийность, моделинг, коммуникативность, блок, бетаблок, критерий.

Қазақстан Республикасының әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуі студент-медиктердің таным әрекеттерінің қарқындылығын қамтамасыз ететін жаңа педагогикалық технологиялар мен шешімдер және оларды оқытудың уәжін іздестіруді көздейтін болашақ дәрігерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруды зерттеуге мән берумен негізделген. Мұнымен медицина жоғары оқу орындарының оқытушыларының оқушылардың жеке әлеуетін ашатын мүмкіндіктерге, оқытудың жаңа технологияларын, формаларын, құралдарын, әдістерін іздестіруге деген назарымен түсіндіріледі. Ғалымдар мен оқытушылардың зерттеулерінің барысында студент-медиктердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үдерісі педагогикалық әсерге бағыныштылығы анықталды. Нәтижесінде әрекеттердің барлық түрлерін тілдік рәсімдеудің адекваттылығын ескере отырып әртүрлі кәсіби коммуникативтік ортада қолданатын дәрігер маманның мәтіндік, дискурсивтік, моделдеушілік әрекеттерін түсіну мен практика жүзінде іске асыру әлеуеті ұлғаяды.

Тірек сөздер: қалыптастыру, кәсіби құзыреттілік, уәж, тілдік рәсімдеу, педагогикалық технология, өзарабелсенділік, мультимедиялық, моделинг, коммуникативтілік, блок, бетаблок, критерийлер.

Integration of Republic Kazakhstan in world educational area causes the investigators' interest to formation of professional competence in future doctors, requires the search of new pedagogical technologies and decisions, providing the intensification of cognitive activity in medical students and motivation of their study. This is due to attention of medical high schools teachers to search of new technologies, methods, means, forms of study to possibilities of personal students' potential disclosing. The researches carried out by scientists and teachers showed, that the process of formation of medical students' professional competence is lended to pedagogical influence. As a result of it the potential of understanding and practical realization of textual, discursive, modeling activity of a future medical specialist, performed in different spheres of professional communication with considering the adequance of all types activity speech designing increases.

Key words: formation, professional competence, motivation, speech design, pedagogical technology, interactivity, multimedia, modeling, communicativity, bloc, metabloc, criteria.

Проблема формирования профессиональной компетенции студентов медицинских вузов по иностранным языкам достаточно многогранна и неоднозначна. Ее понятийный состав находится на пересечении исследований из сферы педагогики, философии, лингвистики, психологии. В этой связи определенную значимость имеют труды междисциплинарного характера, в которых раскрываются разные аспекты формирования иноязычной компетенции студентов.

В ходе исследований, проводимых учеными и преподавателями, установлено, что процесс формирования профессиональной компетенции студентов-медиков поддается педагогическому влиянию. Он может быть интенсифицирован при особых условиях. Подобными условиями выступает технология формирования компетенции по профессиональной лексике изучаемого иностранного языка студентов медицинских вузов с применением последних достижений информационно-коммуникационных технологий. На наш взгляд, технологизация процесса обучения – это процедура трансформации и внедрения конкретных инновационных методов, средств, форм и их элементов в реальные системы обучения с целью модернизации учебного процесса по предмету «иностранному языку» в медицинском вузе.

В качестве примера можно назвать следующие технологии обучения:

- модульно-рейтинговая технология;
- технология учебного проекта;
- контрольно-корректирующая технология;
- технологии развития критического мышления и др.

Мы рассматриваем технологию формирования компетенции по профессиональной лексике изучаемого иностранного языка у будущего специалиста медика, как более общую модель организации образовательного процесса, с целью создания конкретных управляемых систем обучения, оптимальных для достижения запланированных результатов. Психологический механизм формирования компетентности существенно отличается от механизма формирования понятийного «академического» знания. Обусловлено это тем, что обычное знание предназначено для запоминания, воспроизведения или для получения другого знания логическим или эмпирическим путем. Студента невозможно обучать компетентности. Будущий врач может стать компетентным специалистом только самостоятельно, найдя и апробировав различные модели поведения в своей предметной отрасли медицины, выбрав те из них, которые в наибольшей степени соответствуют его профессиональным притязаниям, накопленному опыту и нравственным ориентациям. Компетентность, таким образом, предстает как сложный синтез когнитивного, предметно-практического и личностного опыта.

Технология формирования профессиональной компетентности студентов-медиков по изучаемым иностранным языкам состоит из следующих этапов:

1) Понятийное знание о сущности создаваемого в этой деятельности предмета или процесса.

Например, преподаватель иностранного языка дает студентам следующие задания ознакомительного характера по изучаемой медицинской теме:

«Read and translate the text “Pulmonary tuberculosis”. Find in the text all special medical terms», “Lesen und übersetzen Sie den Text „Lungentuberkulose“. Finden Sie im Text alle speziellen, medizinischen Fachausdrücke”

2) Набор апробированных в собственном опыте способов деятельности.

В данном случае студенты выполняют следующие упражнения, рассчитанные на самостоятельное изучение лексической темы:

“Find additional information to the theme “Pulmonary tuberculosis”. Discuss this information in the lesson, Finden Sie ergänzende Information zum Thema „Lungentuberkulose“. Besprechen Sie diese Information in der Stunde”.

3) Опыт выполнения будущей профессиональной медицинской деятельности в проблемных условиях.

Преподаватель предлагает студентам составить диалог на изучаемом иностранном языке по проблемной ситуации: «Представьте, что Вы работаете в поликлинике врачом-терапевтом. К Вам пришел на прием пациент со следующими жалобами: слабость, вялость, потеря аппетита, резкое снижение веса тела, кашель с выделением мокроты, сильное потоотделение по ночам. Проведите обследование пациента, поставьте правильный диагноз и назначьте соответствующее лечение».

4) Механизм рефлексии, проявляющийся в своеобразном тестировании студентом ситуации и собственного поведения в соответствии с профессионально-ориентированными установками.

При выполнении заданий по предложенной проблемной ситуации студенты подбирают для себя условные роли врача-терапевта, рентгенолога, пациента и др., составляют диалоги на изучаемом иностранном языке, в которых инсценируют предложенную ситуацию с использованием навыков, полученных при изучении специальных медицинских предметов и в соответствии с их будущей профессиональной деятельностью. Условием эффективного формирования профессиональной компетенции является информационно-образовательная среда, образованная электронными образовательными ресурсами.

Электронные образовательные ресурсы можно рассматривать как:

- предмет – источник содержательно-тематических модулей;
 - среду освоения опосредованных компьютером форм речевой деятельности, отвечающих современным условиям межкультурной коммуникации;
 - среду моделирования иноязычного профессионального медицинского общения;
 - источник иноязычных аутентичных учебных материалов разного уровня сложности (Интернет);
- пример-образец создания и обновления профессионально значимых продуктов учебной деятельности в виде электронного портфолио.

Сама информационно-технологическая среда должна соответствовать 4 основным критериям:

1. интерактивность:

2. мультимедийность;
3. моделинг;
4. коммуникативность;

Выбор данных критериев не случаен: каждый критерий способствует формированию профессиональной компетенции студентов-медиков по изучаемым иностранным языкам:

Интерактивность развивает активно-деятельностные формы обучения, способствует расширению самостоятельной учебной работы студентов.

Мультимедийность как средство развития самообразовательной деятельности позволяет представить учебные объекты множеством различных способов, т.е. с помощью графики, фото, видео, анимации и звука.

Моделинг представляет собой имитационное моделирование с отражением изменений сущности вида, качеств объектов и процессов. Следовательно, мультимедиа способствует обеспечению реалистичного представления изучаемых объектов и процессов. Интерактив позволяет получить ответные реакции обучаемых, а моделинг реализует реакции, характерные для изучаемых объектов и исследуемых процессов.

Четвертый инструмент – *коммуникативность* – это возможность непосредственного общения, оперативность представления информации, удаленный контроль состояния учебного процесса. С точки зрения электронных образовательных ресурсов это, прежде всего, возможность быстрого доступа к образовательным ресурсам, а также возможность on-line коммуникаций удаленных пользователей при выполнении коллективного учебного задания.

Учитывая все вышеизложенные критерии информационно-технологичной образовательной среды можно выделить определенные профессионально-обусловленные блоки развития профессиональной компетенции студентов-медиков по изучаемым иностранным языкам. Данные блоки находятся между собой в тесной взаимосвязи и направлены на развитие профессиональных компетенций в соответствии с определенным видом коммуникативной деятельности.

Речь идет о следующих концентрах или блоках:

- блок профессионально-когнитивной обоснованности. Данный блок реализуется в моделировании профессиональных ситуаций.

Например, следующие ситуации: “AttheDoctor’s” – “BeimArzt”, “AttheChemist’s” – “InderApotheke” и др.

- блок ассоциативных опор, реализующийся в схемах, моделях, презентациях.

Например: схемы, таблицы, презентации, подготовленные студентами при выполнении самостоятельной работы.

Блок ассоциативных опор имеет полифункциональный характер и охватывает разнообразные виды речевой профессиональной деятельности.

- блок когнитивного моделирования, раскрывающийся в моделировании ситуаций профессионального общения. Его отличие от первого блока, т.е. просто профессиональных ситуаций в том, что он раскрывает основы речевой деятельности, речевого продуцирования в контексте адекватности речевого оформления всех видов полифункциональной профессиональной коммуникативной деятельности. В качестве определяющих он включает в себя речевую деятельность, продуцирование речи, информацию, интерпретацию, моделирование, процедурную семантику ситуативную обусловленность.

В качестве примера можно привести моделирование более узких профессиональных медицинских ситуаций: “AttheDentist’s” – “BeimZahnarzt”, “AttheCardiologist’s” – “BeimArztfürHerzkkankheiten” и др.

- блок концептуальной определенности.

Он направлен на систематизацию знаний и компетенций в аспекте научно-познавательной коммуникативной деятельности. После изучения темы студенты пишут научные статьи и готовят доклады на иностранных языках для выступления на конференциях. Научная деятельность студентов способствует поэтапному развитию их профессионально-ориентированного коммуникативного мастерства.

Метаблок. Он является одной из совокупных составляющих профессиональной коммуникативной компетенции студентов и занимает особое место в аспекте их когнитивной деятельности. Он включает в себя все виды речевой профессиональной деятельности обучаемых, особенности языка специальности и соответствующие им профессиональные реалии как определяющего, так и фонового характера, полученные студентами при изучении специальных медицинских предметов. Приоритетная роль в данном блоке отводится ментальному языку. Это объясняется тем, что он включает в себя единицы концептуальной системы, пополняющие естественный язык ситуативно обусловленным смыслом. В

результате этого увеличивается потенциал понимания и практической реализации текстовой, дискурсивной, моделирующей деятельности будущего медицинского специалиста, осуществляемой в различных сферах профессиональной коммуникации с учетом адекватности речевого оформления всех видов деятельности.

Таким образом, можно сделать вывод, что педагогическая технология формирования профессиональной компетенции по иностранным языкам студентов медицинского вуза соответствует следующим критериям:

1. она опирается на компетентностный подход с гарантированным педагогическим результатом сформированной профессиональной компетенции;
2. ее характеризует системность, логическая взаимосвязь отдельных частей, целостность;
3. ей свойственна управляемость, то есть поэтапность диагностики, варьирование средствами и методами с целью коррекции результатов;
4. ее качественной характеристикой является эффективность, то есть оптимальность по результатам;
5. она является воспроизводимой, то есть может применяться преподавателями в группах с различным базовым уровнем владения изучаемым иностранным языком.

1. Аканов А.А., Абилова М.А., Ахметов В.И. *Модель медицинского образования КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова. Часть 1. Компетенции.* - Алматы: КазНМУ, 2010. – С. 15-21.

2. Афанасова В.В., Долтмурзиев Д.О., Черезова Т.А. *Английский язык для медицинских специальностей* – Москва: Академия, 2005. – 243 с.

3. Марковина И.Ю., Максимова З.К., Вайнштейн М.Б. *Учебник английского языка для медицинских вузов.* - Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 162 с.

4. Маслова А.М., Вайнштейн З.Н., Плебейская Л.С. *Учебник английского языка для медицинских вузов.* – Москва: «Лист-Нью», 2005. – 134 с.

5. Чакликова А.Т. *Технология формирования профессиональной компетенции специалиста в условиях информатизации образования* – В сборнике «Компетентность, как основа качества подготовки специалистов» - Алматы, 2009. – С. 52-58.

Түйін

Мақалада студент-медикидің шет тілдерді оқып үйренудегі кәсіптік құзіреттілігін қалыптастырудың педагогикалық технологиясы құзыреттілік байқау, жүйелік, басқарылу, тиімділік, қайта қалпына келтіру сияқты басты белгілерге негізделгені көрсетілген. Медициналық жоғарғы оқу орындарында студенттердің шет тілін үйренуде кәсіби құзыреттілік құрылым мәселесі күрделі және толық қамтылмаған болып табылады. Ол педагогика, философия, лингвистика, психология шеңберінде орын алады. Осыған байланысты студенттердің әр түрлі аспектілеріндегі шет тілдің құзыреттілігін ашатын пәнаралық қатынас керектігі туралы баяндалады.

Summary

The article deals with the problems of formation of educational technology for professional competence of medical students during studying foreign language and considers such criteria as the competence approach, consistency, manageability, efficiency, reproducibility. The problem of forming professional competence of medical students at the process of studying foreign languages is complex and not sufficiently studied. Its conceptual structure is at the intersection of studies from the sphere of pedagogy, philosophy, linguistics, and psychology. In this regard, particular relevance is the works of an interdisciplinary nature, which reveal different aspects of the formation of foreign language competence of students.

СТУДЕНТ- ЖАСТАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ БЕТ-БЕЙНЕСІН, ТӘРБИЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Р.А. Джанабаева –

п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ-дың ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасы,

Г.М. Әбжан –

магистр-оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ-дың ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану кафедрасы

Бұл мақалада студент жастардың стратегиялық ресурс ретінде қозғаушы күш ретінде танылатындығы, келешек маманның сана-сезімі, ұлттық бет-бейнесін, тәрбиесін қалыптастыру мәселелері, жас ұрпақты ата-бабалар тәжірибесінің ең жақсы ұстанымдары негізінде тәрбиелеу, халық педагогикасында адамгершілік қасиеттерді, әсіресе, ар, ождан, кәсіпкерлік тәрбиесі, оның басты нысаны ретінде ұстанған ата-бабаларымыздың тәрбиелік маңызы бар жақсылық нышандарын жастардың бойына қалыптастыру мәселелері, осы мақсатқа жетуге мүмкіндік беретін тәсілдер жиынтығы қамтылады. Қазақ қоғамының ұлттық идеясы болып табылатын ұлттық тәрбие - көп арналы, қыры мен сыры мол күрделі ғылым екені мәлім, онда қазақ халқының ұлттық тәжірибесі мен тағылымынан туған бай тәжірибиені ұрпаққа беру үлгісі, тәлім-тәрбиесі танылады. Ұлттық тәрбие жастарды халқымыздың рухани-материалдық мәдениетіне, тарихына, әдет-ғұрыпы мен салт-санасына, дәстүрі, тәлім-тәрбиесі мен имандылық сияқты қасиеттерін бойына сіңіре отырып, ұлттық келбетін сақтауға мүмкіндік беретіні анық.

Тірек сөздер: студент -жастар, стратегиялық ресурс, сана- сезім, ұлттық бет-бейне, тәрбие.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы Заңының қабылдануы (2004 ж., 7 шілде) және оның негізгі бағыттарының, мақсаттары мен міндеттерінің, принциптерінің мемлекеттік тұрғыдан айқындалуы тегіннен-тегін емес. Өйткені жастар – қоғамның ең басты стратегиялық ресурсы, қозғаушы күші. Жастар туралы «Жасыл орман» атты роман жазуға болады, -деген екен қазақ әдебиетінің классик жазушысы Ғабит Мүсірепов өзінің «Күнделік» атты кітабында [1].

Тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің студент-жастардың, болашақ ұрпақтарының сана-сезімін, ұлттық бет-бейнесін, тәрбиесін қалыптастыру бүгінгі таңнан басталатынын ескерсек, студент жастарды өмір ағымында кездесетін сан қилы жағдайларда өмір сүруге қабілетті, ақыл-парасаты мол, ой өрісі кең азамат етіп тәрбиелеу бүгінгі қоғамның назарындағы басты мәселенің бірі. Ел тағдырының беріктігін сақтайтын да, оны асқақтататын да жастар. Ал, олардың білімді, тәрбиелі, елін, жерін, халқын сүйетін азамат болып өсуіне олар өмір сүретін қоғамдық ортаның әсері зор болып табылады.

Елімізде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық, рухани өзгерістердің балабақшадан бастап жоғары оқу орындарының педагогикалық үрдістеріне, оның ішінде ұлттық тәлім-тәрбие беру саласында өзіндік ықпал жасауы заңды құбылыс.

Ұрпаққа тәрбие беру, оқыту саласындағы халық бұқарасының білім, іскерлік дағдыларының жиынтығы болып табылатын халықтық педагогиканың мақсаты-жас ұрпақты ата-бабалар тәжірибесінің ең жақсы ұстанымдары негізінде тәрбиелеу болып табылады. Әр халық өзінің ұрпағына мұра етіп қалдырған ұлттық салт-дәстүрімен, әдет-ғұрыпымен, мәдениетімен асқақ. Бұл рухани құндылықтар ұрпақтан-ұрпаққа ғасырлар бойы жалғасып келеді. Демек, бүгінгі ұрпақ та өз халқының осы бір рухани байлығын танып, оны өзінен кейінгілерге мұра ретінде қалдыру керек. Әр халықта өзге халықтардан ерекшелік беретін өзіндік тұрақты құндылықтар мен дәстүрлердің жүйесі болады.

Қай заманда болмасын жас ұрпақтың өнеге тұтар өзіндік ұлттық тәлім-тәрбиесі болатыны белгілі. Халқымыздың ғасырлар бойғы сындардан өтіп, бізге жеткен тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін, ұлттық ерекшеліктерін терең білуге, құрметтеуге міндеттіміз. Әсіресе, студент жастарымыздың ұлттық бет-бейнесін, тәрбиесін қалыптастырудағы халық педагогикасының атқаратын ролі ерекше. Бұл туралы Қазақстан Республикасының Президенті «Қазақстан-2030» Жолдауының «Қазақстан мұраты» бөлімінде «Ол ұрпақ тәрбиесінде дана болады: оның саулығына, біліміне және дүниеге көзқарасының дамуына қамқор жасайды. Олар бабаларының дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Олар күллі әлемге әйгілі, әрі сыйлы, өз елінің патриоттары болады» деген болатын.

Халық педагогикасында адамгершілік қасиеттерді, әсіресе, ар, ождан, кәсіпкерлік тәрбиенің басты принципі болып саналған. Осыны басты нысаны ретінде ұстанған ата-бабаларымыз тәрбиелік маңызы бар жақсылық нышандарын жастардың бойына жасынан-ақ қалыптастыруды көздеп, «Жаным-арымның садақасы » деп арды аса жоғары бағалаған. Елімізді өркениеттендіру-жастар еншісінде десек, қоғамды қалыптастыру міндетін жүзеге асырудан экономикалық және мемлекеттік мәселелерге дейін кең көлемді қамтитын, көпқырлы ұлттық құбылыс құралы болып табылатын білімнің, ғылымның жетістіктерін әлемге паш ететін де жастар екені қак. Ол үшін бүгінгі жастар тәрбиесіне назар аударып, жастарды халықтық

педагогика қағидаларында айтылған әдеппен, ибамен, имандылықпен, иманжүзділікпен сусындатып отыру ұлттық тәрбиенің басты шарттарының бірі болуы заңды құбылыс.

Бүгінгі таңда бойында ұлттық сана мен ұлттық қабілеті қалыптасқан ұрпақ тәрбиелеп өсіру-отбасының және жоғары білім беру ошақтары мен барша халықтың міндеті.

Елбасының білім және ғылым қызметкерлерінің II-съезінде «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе, Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелетін міндет өте ауыр», - деп көрсетті. Олай болса, білім мен тәрбиені қатар ұштастыра отырып, оқушыларға ұлттық келбет қалыптастыруда ұстаз бен халық педагогикасының алатын орны орасан зор екендігін ескергеніміз жөн.

Өкінішке орай, ұлттық бет-бейне, тәрбие дегенді көп адамдар адам бойында болатын қасиет, оны тәрбиелеу қажет емес деп түсінеді. Ал шын мәнінде ұлттық келбеттің мән-мағынасы өте кең, ауқымды. Ең маңыздысы- тәрбиелікке адамның дүниеге келген сәтінен бастап, оған бүкіл халықтың, бұқаралық сипат беруіміз керек. Оны үздіксіз жүйелі мақсатпен жүргізіп отыруымыз қажет. Бұл проблеманың көкейкестілігі күмән туғызбайды, қайта кең көлемде зерттеуді талап ететін өзекті мәселе. Сондықтан халықтық педагогикасының құндылықтары, соның ішінде салт-дәстүрлері, даналық ойлар ұлттық ойындары айтыс, шешендік өнерлеріне т.б. баса назар аудару жастарда ұлттық келбет қалыптастыруды ықпал ететін негізгі факторлардың бірі дер түсінеміз. Кез- келген ұлт мәдениетінің өзегі, ұлт рухының негізі – халықтың салт-дәстүрі екені белгілі. Ұзақ жылдар бойы тілінен де, дінінен де айырылып, жан дүниесі жутандаған жастарымыздың осы ұлттық тәрбиеден қол үзіп, халықтық дәстүрден шет қалуында жатыр. Осы орайда халқымыздың тәрбие-тәжірибесінен педагогикалық ойлары көрініс беретін салт-дәстүр, халық шығармашылығының түрлі жанрлары, кәсіби ұлттық келбеттілікке тәрбиелеуде тәрбие құралы бола алады.

Қорыта келгенде, жастардың ұлттық өзіндік қабілетін қалыптастыру халқымыздың тұрмыс-тіршілігінде негізделген халық педагогикасының қағидаларымен сабақтастықты жалғастыру, жандандыру арқылы жүргізілуі тиіс.

Қазақ қоғамының ұлттық идеясы болып табылатын халықтық педагогика- көп арналы, қыр сыры мол күрделі ғылым, қазақ халқының ұлттық тәжірибесі мен тағылымынан туған бай қазына. Оның бас ұрпаққа беру үлгісі, тәлім-тәрбиесі көп. Ол жастарды рухани-материалдық мәдениетін толық меңгерген, тарихын әдет-ғұрып, салт-сана, дәстүр, тәлім-тәрбие имандылық сияқты қасиеттерін бойына сіңіріп, ұлтын сүйетін азамат болып өсуін қамтамасыз етеді. [2]

Жастардың ұлттық келбетін қалыптастыру барысында олардың бойына тарихымызды, дінімізді, тілімізді, әдет-ғұрыпымызды, сал-дәстүрімізді терең бойлатып, халықтық педагогика арқылы ғасырлар бой қалыптасқан ұлттық асыл қазыналарымызбен сусындатып, тарихи тұлғаларымызды үлгі тұтып бағалауымыз қажет.

Ұлттық ерекшеліктермен санасу, әрбір ұлттың және халықтың тарихи қалыптасуы мен дамуын есепке алу, ұлттың сана-сезімнің және полиэтникалық қасиеттердің даму дәрежесіне сәйкес тәрбиелеу.

Әр халық өзінің ұлттық салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы мәдениетімен асқақ. Бұл рухани құндылықтар ұрпақтан-ұрпаққа ғасырлар бойы жалғасып келеді. Демек бүгінгі ұрпақ та өз халқының осы бір рухани байлығын біліп, оны өзінен кейінгілерге үйретіп кетуі керек.

«Адамның адамшылығы – ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан басталады» - деп ұлы Абай айтқандай жас ұрпақтың өрелі болып өсуіне бүкіл аға ұрпақ болып үлес қосу баршамыздың парызымыз [3].

1. Мүсірепов Ф. Қойын дәптерден / Күнделік. Алматы, Ана тілі, 1997, 84б.

2. Қалиев С.; Ашайұлы Ә. Ұлттық педагогиканың негізгі қағидалары. // Бастауыш мектеп, 1994, 20б.

3. Құнанбаев А. Шығармалары, 2т.1,2 том. Алматы, Жазушы, 1968.

4. Ғаббасов С. Халықтық педагогика негіздері. Алматы, 1995.

5. Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы. Алматы, Санат, 2001.

6. Мырзатаев Б. Ұлттық тәрбие берудің кейбір жәйіттері. // Бастауыш мектеп, 1999, N11-12, 5-6б.

Резюме

В данной статье рассматривается проблемы формирования национальный облик студенческой молодежи.

Summary

This article discusses the problem of the formation of national identity of the youth.

ДІННІҢ ХАЛЫҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

С.Т. Иманбаева –

«Ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану» кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.д., профессор

Діннің халықтың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудағы маңызы мен ролі қамтылады.

Түйінді сөздер. Дін, рухани құндылық, дінтану, ислам діні, христиан діні.

В статье рассматривается роль и значение религии в формирование национального самосознания народа.

Ключевые слова. Религия, духовные ценности, религии ислама, религия христиана.

Бүгінгі қоғамдағы болып жатқан әлеуметтік-экономикалық, мәдени және тарихи дамуға байланысты өскелең қоғамға лайықты рухани дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру негізгі міндеттердің бірі болып табылады.

Рухани дамыған жеке тұлға дегеніміз кім болмақ, ондай тұлғаны қалай тәрбиелеу керек? Бүгінгі күнде еліміздің қатардағы азаматтары да, зиялы қауымдары да осы сұраққа жауап іздеуде.

Ұсынылып отырған ғылыми мақаланың негізгі мақсаты – жас ұрпақты әлемдік діндердің сара жолынан адасып, елімізде қаптап жүрген әртүрлі «діни» секталардың ұрда-жық, әрі жалған оқуларын уағыздаушылардан қорғай отырып, дін қағидаттары арқылы адам бойына жалпыадамзаттық құдіретті рухани құндылықтарды қалыптастыруды көздейді.

«Дін» сөзінің араб тіліндегі мағынасы сыйлық, үкім, есеп, жаза, бағыну, құлшылық, шариғат деген ұғымдарды қамтиды. Діннің мағынасы аллаһ тағала тарапынан жіберілген адамзаттың өмір сүруін ретке келтіретін, адамның аса күрделі жан дүниесіне рухани тірек болатын заңдылықтарды, ақыретте аллаһтың разылығына кенелумен уәде етілген мәңгілік жәннәттағы разылығына кенелумен уәде етілген мәңгілік қуаныш пен бақытқа жетелейтін жолдарды көрсетеді деп түсіндіреді [1].

Жоғарыдағы мәселелерді қортындылар болсақ, жалпы бір дінде мына нәрселер болады: тәңір түсінігі, сенім, ғибадат, ахлақ, қасиетті кітап, уахи-ихлам, пайғамбар, құрушы және жамағат. Бұл нәрселерге қарай отырып діндер тарихы тұрғысынан дінге мынадай анықтама беріледі: «Дін біздің рухани тұлғамызды, кескінімізді, таным сенімімізді, ар-ұжданымызды, ұятымызды, ақ пен қараны, халал мен харамды, хақ пен нахақты айқындайтын, түсіндіретін жүйе [1].

Дін – сенім мен іс-әрекет түрлері және адамдар арасындағы қарым-қатынасты ретке келтіретін, сонымен адамдардың ізгі істер жасауын, бейбітшілік пен тыныштық ішінде, бір жерде өмір сүруін қамтамасыз ететін құралдар жиынтығы [1].

Ислам бойынша дін – ақыл иесі саналы адамдарды, өз қалауларымен қайырлы болған нәрселерге жетелейтін Тәңірлік заң [1].

Діннің қалыптасу тарихын зерделейтін болсақ алғашқы діндер қауым, ру, тайпа тіршілігімен және табиғи ортамен тікелей байланысты болды. Сондықтан, монотеистік, яғни құдайы, жаратушыдан келген кітабы бар діндер пайда болғанға дейінгі адам баласының жаратылыс жайлы көзқарастары олардың наным-сенімдерінде көрініс берген. Мәселен, аспан денелеріне, табиғат құбылыстарына, жан-жануарларға сыйыну, т.б. Соған орай дінді зерттеу мен оқыту екі салаға бөлінеді. Алғашқысы, жалпы діннің туу, қалыптасу, даму тарихын, яғни ежелгі наным-сенімдерден бастап, бүгінгі әлемдік діндерге, қазіргі замандағы дін мен оның түрлі секталары, мемлекет пен діннің арақатынасына қатысты мәселелерге дейінгі жайларды қамтитын дінтану мен нақты бір монотеистік дінді қарастыратын теология салалары. Соның бізге қажеттісі дінтану саласы. Дінтану саласының жіктеуі бойынша дәстүрлі әлемдік діндер төртеу. Олар: христиандық (кітабы – Інжіл), буддизм (кітабы – Зораб), иудаизм (кітабы – Таурат), ислам (кітабы – Құран Кәрім). Енді осы әлемдік діндерге қысқаша тарихи шолу жасайық.

Христиан діні – біздің дәуіріміздің 1 ғасырында Помпей шапқыншылығынан кейін Рим империясының құрамына кірген Палестинада пайда болды. «Христос» сөзі грек тілінен алынған, мессия, құтқарушы деп аударылады. Көне Өсиетте Иисус Христос болашақта Израиль жеріне келіп, ол жердегі халықты қиыншылықтан құтқаратын, әділеттілікті орнататын пайғамбар ретінде сипатталады. Христиан ілімі Қасиетті Жазу – Інжіл мен Қасиетті Аңызға – шіркеу әкейлерінің айтқандарына, соборлардың шешімдеріне негізделеді. Қазірде Христиандық православие, католицизм, протестанттық болып үш негізгі бағытқа жіктеледі.

Буддизм атауы осы ілімнің негізін салушы Будда есімімен байланысты. «Будда» - санскрит сөзі («будх» - ояну, көзі ашылу), ұйқыдағы сананың оянуы, сергек санаға өтуін білдіреді. Бұл ілімді 6 ғасырда

Үндістан жерінде тарихи қайраткер Сиддхартха Гаутама таратты. Буддизмнің «ұлы ақиқаттарына» айналға төрт шындық пен жалпы буддистердің ұстануы міндетті болып есептелетін он моралдық конондары бар. Қазірде Буддизм хинаяна, махаяна бағыттарына бөлінеді.

Иудаизм оны қабылдаған еврей халқының ұлттық діні. Сондықтан, діни мағынада «Израиль» бір құдайды мойындағандар мен заң кітабы – Тора арқылы құдайға бой ұсынуға ұмтылушылар деген мағынаны білдіреді. Иудаизм атауы (Ивритте «Яаадут») Иуда еврей тайпасы атынан шыққан. Бұл діннің негізгі конондары он үш ережеден тұрады.

Ислам – кемелденген монотеистік дін, араб тілінде берілу, мойынсұну, бейбітшілік деген мағыналарды береді. Ислам діні бүкіл адамзатқа берілген ең соңғы кемел, білім мен бейбітшілік және адам баласының өмірлік ұстанымына негізделген, Адам Атадан Мұхаммед(с.ғ.с.) пайғамбарымызға дейінгі пайғамбарлар уағыздаған дін деп саналады.

Ислам діні өзіне дейінгі діндерге адамдар тарапынан енгізілген бұрмалаушылықтар мен жаңсақтықтарды түзеткен.

Исламның қасиетті кітабы – Құран Кәрім. Ол Мұхаммедке (с.ғ.с.) Хира тауының үңгірінде Жәбрейіл періште арқылы аян етілген. Құран Кәрімнің аяттары жиырма үш жылда пайғамбарымызға жіберілген. Құран Кәрім 114 сүреден (сура-қатар, дәреже), сүрелер аяттардан тұрады. Ислам дінінің бес негізгі шарттары бар. Ислам дінінде төрт діни-құқықтық мектеп қалыптасқан. Оларды мазһаб деп атайды. ҚР-ның мұсылмандары негізінен Ханифа мазһабын ұстанады. Мазһаб – жол, бағыт, көзқарас деген мағынаны береді. Соған орай Ислам діні Сунниттік және Шииттік екі үлкен бағытқа бөлінеді.

Сөйтіп діннің шығу тарихына орай оларды төрт түрлі әлемдік дәстүрлі діндерге бөлеміз. Әлемдік діндер: иудаизм, буддизм, христиандық, ислам. Әлемдік діндер полиэтностық таралуымен және өз догматикасында айрықша этноцентристіктің болмауымен ерекшелене құралған топ. Ал ұлттық діндер: даошылдық, үншілдік, конфуцишілдік, синтшілдік, иудашылдық (жөйтшілдік), т.б. [2].

Қазақстанда дін мәселесі бойынша біршама жұмыстардың атқарылып жатқаны да көпке мәлім. Қазақстан Республикасының Дін туралы заңында қоғам мен діннің ара қатынасына байланысты біршама оң өзгерістердің енгізілгені белгілі.

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаев «Дін – адам жаны мен адамгершілігінің аясы. Әрбір діннің – исламның, православиенің, католицизмнің, протестанттық дін оқуының құлшылық ететін жоғары құндылықтары әрқашан біздің мемлекетіміздің қолдау тауып құрметтеледі», - деп атап көрсетуі қазақ еліндегі бірлік пен бейбітшілікті нық орнатуға діннің де орнының ерекше екенін нақтылап отырғанын көреміз... Дін өздігінен өнегелі ақиқаттан бөтен ештеңе үйретпейді. Жалғыз ақ бізге қауіп төндіретіні діни біліміміздің онша жоғары болмай отырғаны [2].

«Біз тегіміз түрік, дініміз Ислам екенін ұмытпауымыз керек. Ол үшін қасиетті кітап Құран Кәрімді насихаттауымыз керек», - деген сөзі халқымызды дін арқылы қоғамда имандылықты, толеранттылықты, бейбітшілікті қамтамасыз етуді нақтылап отыр.

Президенттің дінге берген анықтамасынан Марк Твеннің «Құдайдың рақымымен біздің елімізде үш қымбат игілік: сөз бостандығы, ар-ождан бостандығы және бұлардың екеуінде ешқашан қолданбайтын ақылдылық (саналылық, естілік) бар», - деген тұжырымымен ұштасып отыр.

Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында **«XXI ғасырдағы Қазақстандағы дін» тақырыбын жеке шығара отырып, бүгінде біздің халқымыз үшін дәстүрлі емес діни және жалған діни ағымдар** мәселесі өткір тұр. Жастарымыздың бір бөлігі өмірге осы жат жалған діни көзқарасты көзсіз қабылдайды, өйткені, біздің қоғамның бір бөлігінде шеттен келген жалған діни әсерлерге иммунитеті әлсіз.

Біздің Конституция сенім бостандығына кепілдік береді, бұл - факт. Бірақ, өздеріңіз білетіндей, шексіз еркіндік деген болмайды. Ол дегеніміз - хаос. Барлығы да Конституция мен заңдар аясында болуға тиіс. Әркімнің таңдау құқығы бар. Діни таңдауға өте үлкен жауапкершілікпен қарау керек, өйткені, адамның өмірлік салты, тұрмысы, көп жағдайда бүкіл өмірі соған байланысты.

Бүгінде, интернет пен жоғары технологиялар ғасырында, ақпараттар тасқындаған заманда, «сүзгі» адамның ішінде болу керек. **Ішкі «сүзгі»** сұрақтар қойып отыруға тиіс: аналарымыз, әпке-қарындастарымыз, қыздарымыз орамалға оранып алып, басқа халықтардың киімін кигені бізге керек пе? Бізбен бір дастарқанда отырып тамақ ішпеуге тиіс пе? Көлік жүргізбеуі керек пе? Мұның бәрі – басқа елдердің орныққан дәстүрлері, біздің даламызда ондай дәстүрлер ешқашан болған емес. Классиканы оқыңыздар, фильмдерді көріңіздер. Біздің әйелдерде ұлттық тақпапарлық, қалыптасқан киіну стилі бар, оны олар ибалылықпен ұстана біледі және біз, ерлер, әйелдердің осы қасиетін жиі теріс пайдаланамыз. Біз

мұсылманбыз, оның ішінде Әбу Ханифа мазхабын ұстанатын сүнниттерміз. Бабаларымыз ұстанған бұл жол ұлттық салт-дәстүрді, ата-ананы сыйлауға негізделген. Ендеше, бүгінгі ұрпақ та әлемдегі ең ізгі дін - ислам дінін қадірлей отырып, ата дәстүрін ардақтағаны абзал. Қазір кейбір сыртқы күштер жастарымызды ислам дінінің хақ жолынан адастырып, теріс бағытқа тартуға тырысуда. Мұндай ұлттық табиғатымызға жат келеңсіздіктерден бойымызды аулақ салуымыз керек. **Біз мұсылман үмбетінің бір бөлігі екенімізді мақтан тұтамыз.** Ол - біздің дәстүріміз. Бірақ бізде зайырлы қоғамның дәстүрлері де бар екенін, Қазақстан зайырлы мемлекет екенін ұмытпауымыз керек.

Біз елдің дәстүрлері мен мәдени нормаларына сәйкес келетін **діни сана** қалыптастыруымыз керек. Біз өзін-өзі ұстаудың ерекше үлгілерін алуға тиіспіз. Мен жария етіп отырған стратегия біздің халқымызды орта ғасырларда емес, ХХІ ғасырда өмір сүруге дайындайды. Мемлекет пен азаматтар **радикализмнің, экстремизмнің және терроризмнің** барлық түрлері мен бой көрсетулеріне қарсы **біртұтас шеп** құруға тиіс. Діни экстремизм қаупі ерекше аландаушылық тудырып отыр. Дінбасылар да ортақ аландаушылық білдіруде. Біз Жаратушыға деген кіршіксіз сенімнің агрессиялы және қырып-жойғыш фанатизммен алмасуына жол бермеуіміз керек.

Соқыр фанатизм біздің бейбітсүйгіш халқымыздың психологиясы мен діліне мүлде жат. Ол Қазақстанның мұсылмандары ұстанатын ханафи мазхабына қарама-қайшы. Қазақстандағы экстремизм мен терроризмде идеялық емес, қылмыстық негіз бар. Жалған діни көпірмеліктің артында қоғамның негізін күл-талқан еткісі келетін қылмыстық іс-әрекет жасырынып жатыр. Бұл – біздің еліміздегі бейбітшілік пен тұрақтылыққа шабуыл. Бұл – біздің мемлекеттігіміз бен азаматтық кемелдігіміздің мықтылығының сынға түсуі. Біз діни радикализм мен экстремизмнің пайда болуын бейтараптандыру мақсатында заңдарымызды жетілдіруіміз керек. Біз терроризмге қарсы заңдарды да жетілдіруге тиіспіз. Мемлекет қайдан бой көтерсе де, радикализм мен экстремизмнің жолын кесу керек. Біз әлеуметтік, этностық және діни шиеленістер мен қақтығыстарды еңсерудің жаңа сенімді механизмдерін жасауымыз керек. Дәстүрлі емес секталар мен күмәнді жалған діни ағымдардың іс-әрекетін қатаң түрде тыйып отыру қажет. Біз қоғамда, әсіресе, жастар арасында діни экстремизм профилактикасын күшейтуіміз керек. Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съезі беретін артықшылықтарды да пайдалануымыз керек. Осы әңгімелесу алаңының базасында діни ыңғайдағы дауларды шешудің жаңа платформасын жасауымыз қажет. Біз діни және этностық дауларды шешу үшін аймақтағы ыстық нүктелерде, Үлкен Таяу Шығыс аясында, тіпті одан да ауқымды деңгейде араағайындық жасауға дайын болуымыз керек.

Біздің мемлекетіміздің **зайырлы келбеті** – Қазақстанның табысты дамуының маңызды шарты. Мұны Қазақстанның қазіргі және болашақ саясаткерлері, барлық қазақстандықтар **айқын** түсінуге тиіс. Үкіметке менің Әкімшілігіммен бірлесіп, **Діни экстремизммен және терроризммен күрес жөніндегі мемлекеттік бағдарлама** дайындауды тапсырамын. Сөйте тұрып, мен ұлтты да сақтандырғым келеді. Экстремизммен күрес әйтеуір жазықтыны іздеп табуға айналып кетпеуге және дінмен күреске жалғасып кетпеуге тиіс. Дін мәселелерінде ойластырылған қадам және өте мұқияттылық қажет. Мемлекет діни бірлестіктердің ішкі ісіне араласпауға тиіс. Біз ұят, толеранттылық және төзімділік еркіндігі принциптерін қастер тұтуымыз керек», - деген елбасының халыққа жолдаған хағидатын біз болашақ ұрпақтың рухани құндылықтарын қалыптастыруда негізге алуымыз керек [2].

Қазіргі таңда Қазақстанда 130 дан астам ұлт пен ұлыстар мекендейді. Қазақстан көптеген діндердің, ұлттық мәдениеттің, жалпыадамзаттық мәдениет пен өркениеттің тоғысып, қалыптасқан жеріне айналып отыр. Соңғы деректерге сүйенетін болсақ елімізде 17 конфессияны қамтитын 3088 діни бірлестіктер бар [2].

А.Т. Асан, А.С. Балапанова, Т.А. Козыревтың «Қазақстанның дін жөніндегі мемлекеттік саясаты» атты ғылыми танымдық еңбектерінде соңғы дерек бойынша жер бетінде 6 055 049 000 адам мекен етсе, соның ішінде діндер санының динамикасы көрсеткендей, басым бөлігі христиан дініндегілер екені, яғни 33% құраса, ислам дініндегілер 19,6%, индуизм – 13,4%, қытай этникалық діні – 6,4%, буддистер – 5,9%, этникалық діндер – 3,6%, жаңа азия діндері – 1,7%, сикхистер – 0,3%, иудистер – 0,2%, бахаистер – 0,1% құрайтынын атап көрсетеді [2]. Ғалымдардың деректеріне сүйенетін болсақ жыл сайын ислам дінін қабылдаушылардың саны қарқындап дамып отырғанын атап көрсетеді.

Қазақстанда дін істеріне байланысты мемлекеттік институттар құрылып, еліміздегі діндердің бағыттарын айқындауда іргелі жұмыстар жүргізіп отыр. 2005 жылы 30 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Үкіметінің № 1319 қаулысымен Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі жанынан Дін істері жөніндегі комитет құрылды. 2011 жылы 18 мамырда Қазақстан Республикасы Дін істері агенттігі құрылды. Дін істері агенттігі – үкімет құрамына кірмейтін, діни қызмет саласындағы мемлекеттік реттеуді, сондай-ақ заңнамада көзделген шекте сала аралық үйлестіруді және өзінің құзыретіне

жатқызылған қызмет саласындағы өзге де функцияларды жүзеге асыратын орталық атқарушы орган болып табылады [2].

Қазақстан Республикасы Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы Заңы еліміздегі демократиялық, зайырлы мемлекет ретінде орнықтыратын, әркімнің ар ождан бостандығы құқығын растайтын, әркімнің діни нанымна қарамастан тең құқылы болуына кепілдік беретін, ханафи бағытындағы исламның және православиелік христиандықтың халықтың мәдениетінің дамуы мен рухани өміріндегі тарихи ролін танытатын, Қазақстан халқының рухани мұрасымен үйлесетін басқа да діндерді құрметтейтінін, конфессияаралық келісімінің, діни тағаттылықтың және азаматтардың діни нанымдарын құрметтеудің маңыздылығын танытынын негізге алады.

Қазақстан Ұлт бірлігі доктринасында қазақстан халқының даналығы, кеңдігі мен сыйластығы этникалық тегіне, әлеуметтік, діни және шығу тегіне қарамай жаңа мемлекеттің барша халықтың бірігуіне мүмкіндік жасағанын атап көрсетеді. Ұлттық бірлік халықтың этникалық шығу тегі, дініне қарамастан әр тұлға Қазақстанмен және оның болашағымен бірігуіне бағытталады.

Бірінші қағида – «Бір ел – бір тағдыр» әр азаматтың өзінің ортақ тағдыры мен Отанының Қазақстан Республикасымен ортақ екенін түсіну. Бүкіл Қазақстандықтардың алдына қойылған мақсат – негізгі құндылық: егемендігімізді, бейбітшілігімізді, бірлігімізді сақтай отырып, ұрпақтан - ұрпаққа амантауды көздейді.

Екінші қағида – «Тегі басқа – теңдігі бір» этникалық, болмаса басқа да шыққан тегіне, діни ұстанымына және әлеуметтік жағдайына қарамай барлық азаматтарға тең мүмкіндік беру.

Үшінші қағида – ұлт бірлігінің біріктіруші және бекітуші бастау ретінде ұлт рухын нығайту және дамыту. Рухани бастау ұлттың бір тұтастыққа біріктіретін күш. Халықтың рухы күшті болған сайын, оның мемлекеттілігінің де болашағы зор. Ұлттық рух кез-келген елдің бет бейнесін айқындайды, бағыт бағдарын нұсқап, дамуына серпін береді. Ұлттық рухымызды көтеру үшін негізгі басымдықтар: дәстүр мен отансүйгіштік рухы, жаңару рухы, жарыс пен жеңіс рухы. Дәстүрге сүйенген модернизация мен бәсекеге қабілеттілік біздің ұлттық рухымыздың ХХІ ғасырдағы өркендеуіне негіз болады екенін түсінуіміз керек.

1. Ислам. Энциклопедия. /Бас редакторы Р.Нұрғалиев. - Алматы. «Қазақ энциклопедиясы». 285 бет.

2. Қазақстанның дін жөніндегі мемлекеттік саясаты. /Асан А.Т., Балапанова А.С., Козырев Т.А. – Алматы. Қазақ университеті, 2013. -213 б.

3. Қазақстандағы діндер. Хрестоматия. I-II бөлім. Алматы. «Бастау». 2011. – 384 б.; 368 б.

УДК 37.01: 378

THE REFLEXIVE MECHANISM OF ACME - CREATIVE ACTIVITY OF FUTURE SPECIALIST

B.A. Ospanova - Prof., Doctor of Pedagogical Sciences

I.I. Sagdullaev – Ph.D- student

A.K. Kalieva – undergraduate

International Kazakh-Turkish University named by H.A. Yasavi

The reflexive mechanism of acme - creative activity of future expert is covered in the present article. The reflection of activity gives the chance of judgment of ways and working methods with a training material, search of the most rational. Degree of its formation is shown in that, how future expert is able to coordinate and integrate all other qualities for effective realization of acme - creative activity.

Keywords: *a reflection, a professional reflection, a pedagogical reflection, acmeology, creativity, acme - creative activity.*

В настоящей статье освещается рефлексивный механизм акме- креативной деятельности будущего специалиста. Рефлексия деятельности даёт возможность осмысления способов и приёмов работы с учебным материалом, поиска наиболее рациональных. Степень её сформированности проявляется в том, насколько будущий специалист оказывается в состоянии скоординировать и интегрировать все иные свои качества для эффективной реализации акме- креативной деятельности

Ключевые слова: рефлексия, профессиональная рефлексия, педагогическая рефлексия, акмеология, креативность, акме-креативная деятельность

Бұл мақалада болашақ маманның акме- креативтілік іс-әрекетінің рефлексивті механизмі айшықталып көрсетілген. Іс-әрекет рефлексиясы өз кезегінде оқу материалымен жұмыс істеуде әдіс-тәсілдерді, соның ішінде ең рационалдысын ой-елегінен өткізіп, іріктеуге мүмкіндік береді. Болашақ маманның қалыптасу деңгейі оның акме-

креативтілік іс-әрекетті тиімді жүзеге асыру үшін өзінің басқа да сапаларын қаншалықты үйлестіру және интегралдау жағдайында бола алатындығымен айқындалады

Тірек сөздер: рефлексия, кәсіби рефлексия, педагогикалық рефлексия, акмеология, креативтілік, акме-креативтілік іс-әрекет

Modern society needs people capable performing the self-development of the individual in a reflection of their own abilities, knowledge, skills, activities of its results. An individual's ability to carry out activities of reflective nature is one of the most important indicators of its competence, competitiveness, success acme- creative activity.

Training of highly qualified specialists at the present level involves not only the organization of in-depth, systematic and qualitative development of fundamental knowledge, the formation of relevant practical skills, but also the development they need-motivational sphere, capacity for self-realization and acme- creativity.

The reflexive judgment of consciousness, activity, behavior, experience is a constructive way of professional development of the personality.

Reflection (from Lat. Reflexio - appeal ago) - the process of self-discovery subject of internal mental acts and states. Dictionary of foreign words defines reflection as a reflection of their internal state, self-knowledge. Dictionary of Russian treats reflection as introspection. In modern pedagogy for reflection understand introspection activities and their results.

Reflection – thought-activity or sensual endured process of understanding by the subject of the activity. According to I.N. Semenov, the reflection is a process of transformation of stereotypes of experience, internal conditions of an exit in innovative (generation of new ideas, creation of new experience) to practice. [1]

The concept of reflection is emerged in philosophy and refers to the process of the individual, reflecting what was going on in his own mind.

In psychology the beginning of studying of a reflection was put by I.B.G. Ananyev, L.S. Vygotsky, B.V.Zeygarnik, S.L. Rubenstein's works, etc. In modern psychology the methodological basis and conceptual problems of a reflection is considered by A.A. Brushlinsky, V.A. Polikarpov, E.P. Varlamova, S.Yu. Stepanov, I.N. Semenov, A.S. Spheres, etc.

There is a problem in the definition of "professional reflection."

Professional reflection - this correlation itself, the capabilities of its "I" with what requires their chosen profession; including - with the existing notions about her. These representations are mobile - they develop. It helps a person to formulate the results obtained, to predetermine the purpose of further work to adjust your career path.

It is man's consciousness of their professional ambitions, emerging skills and abilities, developing work skills and knowledge, there is not nothing like a professional reflection manifests itself.

Professional reflection along with the intellectual and personal reflections form a holistic view of the individual about themselves, their qualities, physical and intellectual perspectives, meaningful social roles and functions, value orientations and objectives, professional abilities.

Considered a scientific concept - pedagogical reflection -is object of study of psychology, philosophy, and pedagogy. The author investigates a series-by pedagogical reflection as a special kind of ability.

A.K. Markova understands "ability of the teacher mentally to imagine the picture of a situation which developed at the pupil and on this basis to specify idea of itself" as a pedagogical reflection. [2]

A.V. Karpov, V.V. Ponomareva, considering aspects of theoretical and pilot studies of reflexive regulation of acme - creative activity, note that the problem of a reflection is unique as much as a reflection. [3]

So, S.Rubenstein connected with emergence of a reflection a special way of existence of the person in the world. Accenting existence at the person of two ways of existence in this world, he considered: the first way is a usual existence when "the person all in life, any his relation is the relation to its separate phenomena, but not to life in general. Lack of such relation to life in general is connected with that the person isn't switched off from life, can't take even mentally a position out of it, for a reflection over it". [4]

Within A.N. Leontyev's theory about a structure of human activity the reflection can be considered as action, i.e. as such process which goes idea of result which has to be reached by the person. [5]

Development of reflection should begin with the very first steps of forming professional qualities, as with respect to all other qualities reflexivity acts as a coordinating, organizing and integrating principle. Its degree of formation manifests itself in how the teacher is able to coordinate and integrate all their other qualities for the effective implementation of professional activities. The educational process should be organized so as to have a first-year students are not a reflection formed spontaneously and purposefully. It is important to distinguish two levels of reflection: reflection on own teaching (in the position of "student") and the reflection on the organization of training (in the position of "teacher"). At the first level, where the student interacts with others in the position of

"student", reflection - and the result is a process of awareness totality occurring during training activities. Object of reflection can be a private activity of the subject of reflection, as well as any other activity, including in their relationships.

Reflection activities enables understanding of methods and techniques of work with the material, in order to find the most rational ones.

A college education, the acquisition of knowledge and skills necessary in the future acme-creative activities contribute to an understanding of the professional growing, form the students' professional reflection, is the central component of professional self-determination of students.

Reflection the content of educational material is used to identify the level of awareness of the content covered. At the end of the training session to announce its results, a discussion of what have learned and how to work, i.e. everyone appreciates their contribution to the achievement of objectives, their activity, efficiency, fascination and usefulness of selected forms of work.

At the second level the student is in the position of "teacher":

- The teacher as a designer of his own training activities of students - "expert in presenting information";
- The teacher as an organizer of activities to address students' learning task - "expert in communication";
- The teacher as the creator of your own experience - "research analyst."

The most frequently used methods and techniques that allow students to bring in a reflective stance toward their educational and professional activities are:

- The reference of the observer program for their actions in a professionally relevant situations with subsequent analysis of the results obtained;
- Keeping diaries that record the events of professional life, followed by analysis and interpretation;
- To view the employment of teachers, students, followed by analysis and introspection.

Thus, reflection is purely instrumental value, acts as a way to solve educational problems.

In the process of reflection on the formation of future teachers, we have also been tested and received a positive assessment forms such as reflective conversation reflective training session and reflective training.

It is important to note that the modern school needed a teacher, eager and able to manage their own professional and personal development. This is possible with a well-developed pedagogical reflection.

Undoubtedly, the reflection effect on the development of the person:

- Firstly, it leads to a holistic view, knowledge of the content, methods and means of its activities;
- Secondly, allows critical view of themselves and of their activities;
- Thirdly, does the student (specialist) subject to its activity.

Unfortunately, modern educational standards to a greater extent aim at equipping future expert knowledge, rather than the formation of his professional and significant personal characteristics. Meanwhile, the current research on the psychology of work, pedagogy and psychology recommended a transition to a new educational and instructional technology, in particular, to the student-centered and competence-training and education.

In the light of this approach it is essential for the training of specialists in every field is the development of his professional reflection as personality traits, thinking, and the conditions necessary for its creative self and achieve a high level of professional skill. And in this case, the learning process in higher education should be focused on tasks and problem levels.

S.Yu. Stepanov and I.N. Semenov developed the concept of reflexive and innovative process which essence is reduced to that the person at the time of collision with a problem conflict situation makes the act of reflexive and innovative interaction.[6] Conventionally, such an interaction is referred to as the "man-world." Problem-conflict situation is allowed when there is an innovative effect or to the person (changing people), or in relation to the world (the change of reality, changing business environment). Innovative effect arises in the search for creative solutions, where as a prerequisite for playing a certain level of reflection conditions of the problem and the most crucial subject.

Exactly problematic situations in the learning process at the university set a vector of formation and development of professional reflection. Especially important is the development of students' present - future specialists. Since professional reflection is an essential component of professionally important qualities of their chosen profession. But problem-conflict situations are not only important in the process of academic study (within the seminars, training and advisory sessions), but in practice within the academic and industrial practices. As a result, reflexive and innovative interaction or changes student - in the direction of professional formation and development, or changing activities - in the framework of the practical application of knowledge. Under this scheme, we are working with students of Philology Faculty and the Faculty of Humanities of the International Kazakh-Turkish University named by H.A.Yasawi, giving them the opportunity to resolve the problem of the problem at the training stage.

We believe that consideration of the capacity for reflection in learning activities generated as personal property, providing successful simultaneous awareness activities performed (its structure) and their means of regulation of these activities in terms of their performance, including the ability to identify the individual characteristics of their own activities, analyze the results, allows determine the conditions and psycho-pedagogical means of formation of this ability.

Obviously, without the formation of professional reflection cannot be harmonious development of the components of professional thinking, as well as professionally important qualities. Reflexes can be seen, on the one hand, as a system factor, on the other hand - as a versatile control mechanism of knowledge and experience of the subject.

It is the reflective mechanism and specificity of the many ways determine the potential of the individual reflection for personal growth and self-improvement. There is another important point in the consideration of reflection. Reflection is the source of the generation of new ideas. Reflection, as the construction of the painting activities carried out, gives the material an outdoor observation, criticism and subsequent changes. Man builds new "model of vision." Even more important is that reflection is the mechanism that allows you to make tacit knowledge explicit. It is the subconscious mind bypass mechanism, where under certain circumstances, we will remove much more than we think we know.

Professional reflection, acting as a mechanism for the formation of professional thinking, thereby forming and professionally important qualities of a student who, in turn, are the most important part of professional thinking demanded specialists.

Thus, reflection helps future teacher to formulate the results obtained, to predetermine the purpose of further work to adjust your career path.

1. *Semenov I.N., Stepanov S.Yu. Types of interaction of sciences and methodological orientations in psychology of creativity of a reflection. – M., 1989.*

2. *Markova A.K. Motivation teaching students. – M., 1984. –110p.*

3. *Karpov V.V., Ponomarev.V.V., Invariant model of intensive technology at a multistage preparation in high educational establishment.. – M., 1992. – 384p.*

4. *Rubinshtein S.I. Basics of general psychology.–Piter, 1999.*

5. *Leontyev A.N. Activity. Conscience. Personality. – M.: Pedagogy, 1975. – 302p.*

6. *Stepanov S.Yu., Semenov I.N. Problems of psychological study of reflection and creativity// Questions of psychology. – 1985. - №3. –P. 31 - 40*

7. *Ospanova B.A. Creativity of psychology.- Almaty. – 420 p.*

Resume

The reflexive mechanism of acme - creative activity of future expert is covered in the present article.

Резюме

В настоящей статье освещается рефлексивный механизм акме- креативной деятельности будущего специалиста.

Түйін

Бұл мақалада болашақ маманның акме- креативтілік іс-әрекетінің рефлексивті механизмі айшықталып көрсетілген

ТОЛЕРАНТТЫ ТҮЛҒА ТӘРБИЕЛЕУ ҚАҒИДАЛАРЫ

А.Е. Манкеш – *Магистратура және PhD докторантура институты, Алматы қаласы*

Демократиялы қоғамда қалыпты өмір сүрудің заңды ережесі ретінде толеранттылық – әр түрлі деңгейдегі көзқарастар мен наным-сенімдерге, салт-дәстүрлерге парасаттылықпен қарау арқылы қайшылықтың асқынуының алдын алып, белең алып кетуі мүмкін зардаптарды өршітпей, өзара түсіністікке қол жеткізеді. Демек, толерантты адам - иманды, жүрегі таза, көңілі кең, адамгершілік парасат-пайымы жоғары тұлға. Ұлы Абайдың «...адамзаттың бәрін сүй бауырым» деген тұжырымынан бастау алатын - қанатты ұғым. Білім, ғылым және мәдениет мәселелері бойынша БҰҰ-ның мүше мемлекеттерімен 1995 жылы 16 қарашада қабылданған және жарияланған «Толеранттық қағидалар Декларациясы» бойынша тәрбие - толеранттылықтың алдын алудың бірден бір құралы. Декларацияда көрсетілгендей, толеранттық рухында тәрбиелеу, адамдарды олардың құқықтары мен бостандықтарын үйретуден және басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудан басталады, яки жастардың бойында өзіндік ойлану, сыни ойлау мен адамгершілік тұрғысынан шешімдер қабылдау дағдыларын дамыту. Қазіргі кезеңде толеранттық тұлғаны қалыптастырудағы этнопедагогикалық амалдың мүмкіндігі жоғары. Бұл жалпыадамзаттық құндылықтар мен нормалардың халықтық педагогиканың келесі құралдарында, яғни мақал-мәтелдер, жұмбақтар, халықтық өлеңдер, ертегілер және т.б. арқылы түсіну, абстракті құқықтық және басқа да адамгершілік нормаларға қарағанда тиімді болып табылады.

Тірек сөздер: этносаралық, әлемдік өркениет, конфессияаралық, төзімділік, интолеранттылық, әскери этноцентризм.

Tolerance as an accepted form of normal living in the society is gaining mutual understanding in human interrelations by predicting conflicts and expected disastrous situations taking into consideration different views and beliefs in different levels, traditions of peoples. Thus a tolerant person is person who is full of love and generous, and a forbearing personality. It is a notion which takes its roots from great Abai's statement "... love and care all the people". "Declaration of the principles of tolerance" which was adopted and announces in 1995, November 16, according to the norms of the education, science and culture is the main tool of treating the problems of education of tolerance among the UNO member states. As the Declaration points out, teaching in the sense of tolerance is regarded as teaching people their rights and freedom, to be able to tolerate the beliefs, actions, opinions of others and teaching the youth in the sense of tolerance with the development of making decisions from the point of critical thinking and humanity. Nowadays the development of a tolerant personality has many ethno-pedagogic methods. One of the effective norms of teaching tolerance principles through human values and through the means of national pedagogic norms as: proverbs and sayings, puzzles, national songs, tales and etc. than the abstract legal norms.

Keywords: ethnocentric, global development, confessionary, tolerance, inter-tolerance, military ethnocentrism.

Әлемдік өркениетке бет бұрған қазіргі кезеңде этносаралық және конфессияаралық өзара түсіністік пен төзімділікті дамыту қоғамның бейбіт те, орнықты дамуының кепілі ретінде бағаланады. Демократиялы қоғамда қалыпты өмір сүрудің заңды ережесі ретінде толеранттылық – әр түрлі деңгейдегі көзқарастар мен наным-сенімдерге, салт-дәстүрлерге парасаттылықпен қарау арқылы қайшылықтың асқынуының алдын алып, белең алып кетуі мүмкін зардаптарды өршітпей, өзара түсіністікке қол жеткізеді. Демек, толерантты адам - иманды, жүрегі таза, көңілі кең, адамгершілік парасат-пайымы жоғары тұлға. Ұлы Абайдың «...адамзаттың бәрін сүй бауырым» деген тұжырымынан бастау алатын - қанатты ұғым.

Білім, ғылым және мәдениет мәселелері бойынша БҰҰ-ның мүше мемлекеттерімен 1995 жылы 16 қарашада қабылданған және жарияланған «Толеранттық қағидалар Декларациясы» бойынша тәрбие - толеранттықтың алдын алудың бірден бір құралы. Декларацияда көрсетілгендей, толеранттық рухында тәрбиелеу, адамдарды олардың құқықтары мен бостандықтарын үйретуден және басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудан басталады, яки жастардың бойында өзіндік ойлану, сыни ойлау мен адамгершілік тұрғысынан шешімдер қабылдау дағдыларын дамыту және т.б. Толерантты тұлғаны қалыптастыруға бағытталған іс-шараларды жүзеге асыру үдерісінде педагогикалық дайындық дәрежесін көтеру, оқу жоспарлары мен оқулықтардың сапасына мән беру, күнделікті өтілетін сабақтардың мазмұны мен сипатына назар аударып, төмендегідей қажетті әлеуметтік-педагогикалық шарттарды жүзеге асыру міндеттеледі. Мәселен:

- ана тіліне деген сүйіспеншілікті ояту арқылы басқа халықтардың мәдениеті мен тарихына құрметпен қарап, түсіне білу рухында тәрбиелеу;
- мектепте оқушылардың жағымды психологиялық қарым-қатынаста болып, түрлі конфликтілер мен келіспеушіліктерді бейбіт жолмен шешіп, зорлық зомбылықтан бас тартуға үйрету;
- альтруизм және басқа адамдарды сыйлау идеяларына үйрету, адамдардың көпмәдениеттік және көпәлеуметтік ортада өмір сүретіндігі жайлы түсінікті қалыптастыру;
- ұстаздардың оқушыларға деген сенімі мен олардың даралығын бағалау, шығармашылығын танытуға мүмкіндік беру арқылы оларды толеранттыққа тәрбиелеуге жағдай жасау.

Қазіргі жастардың позитивті этникалық көзқарасын қалыптастыру арқылы, этникалық көзқарасы бар толерантты тұлғаның негізгі сипатын былайша жіктеуге болады:

- өз этносының тарихы, мәдениеті мен дәстүрлерін сыйлай білу;
- қарым-қатынасқа түсуші этностың ұлттық мәдениетінен хабардар болу;
- әлемдік мәдениеттегі өзінің және серіктес этностың рөлін бағалай білу;
- ұлттық психологияны түсіну арқылы ұлттық мәдениеттің ерекшеліктерін бағалау;
- өзінің ана тілі мен халықаралық қатынас тілін білу;
- этностың психологиялық ерекшеліктерін білдіретін эмпатия, өзінді басқаның орнына қоя білу арқылы, басқаны түсіне білу қабілеті.

Этникалық толеранттылыққа қарама қарсы ұғым бұл - этникалық интолеранттылық болып табылады, басқа этностараға қатысты шыдамсыздық. Этникалық *интолеранттылықтың* негізінде:

- әскери этноцентризм, мұнда адамдар тек қана басқа елдің құндылықтарына баға беріп қана қоймай, сонымен қатар, оларды басқаларға таныта білуі тиіс;
- теріс, нақты емес гетеростереотиптер, басқа этникалық қауымдастықтар туралы қате бағалаушы шешімдердің орын алуы;
- этникалық қате шешімдер, белгілі бір этникалық топтың мүшелеріне теріс ықпалда болу үдерісі;
- ұлттық қате шешімдер, басқа ұлттарға қатысты шындықты дұрыс көрсете алмайтын шешімдер.

Осылайша, әлемдік білім беру жүйесіндегі толерантты тұлғаны қалыптастырудың қағидаларын былайша көрсетуге болады:

- *жағдаяттылық* - тәрбиелік (осы амалдың негізінде шын өмірден алынған жағдаяттарды қарастыру, мазмұннан құндылықтарға көшу, оқушылардың белсенділігіне мән беру, рөлдік және іскерлік ойындар мен топтық дискуссияларды қолдану);

- *құқықтық* (құқық нормалары мен принциптер туралы білімді үйрету, менгеру және тасымалдау, сонымен қатар, құқық нормаларына және оның жүзеге асырылуына белгілі бір ортаның құрылуын, өз құқығын жүзеге асыра алу, тиым салынған нәрселерді жасамай, өз міндеттерін орындау);

- *саясаттанушылық* (саяси және қоғамдық қозғалыстарды, азаматтардың саяси белсенді топтарын біріктіру болып табылады);

- *интегративті* (мәдениеттану, пәлсапа, әлеуметтану, психология негіздері және басқа да пәндерді біріктіретін орта туралы білім жүйесі);

- *мәдениеттанушылық* (әлемнің түрлі халықтарының мәдениеттерін салыстыру сараптамасын жасап, ортақ адамзаттық құндылықтар мен ерекшеліктерді тауып, бөліп көрсету және т.б.). Сонымен қатар жоғарыда аталғандарға этнопедагогикалық қағиданы қосуға болады. Этнопедагогика педагогиканың кенже саласы болуымен қатар, этникалық топтардың эмпирикалық тәжірибесі туралы, отбасы, ру, тайпа, ұлыс, ұлттың құндылықтарына деген моральдық-этикалық көзқарастары туралы ғылым. Жалпы алғанда этнопедагогика-бала тәрбиесі мен білімі туралы халықтың, діни ілімдерде, ертегілер мен аңыздарда, жұмбақтар мен мақал-мәтелдерде, ойындарда, отбасы тұрмысында, дәстүрлерінде көрініс тапқан халық даналығы, сондай-ақ философиялық-этикалық, педагогикалық ойлар мен тұлғаның тарихи-мәдени қалыптасу үдерісі. Ал, бұл этнопедагогикалық қағиданың қазіргі кезеңде толеранттық тұлғаны қалыптастырудағы мүмкіндігінің жоғары екендігін айғақтай түседі.

1. Тарасов А.Н. *Формирование межэтнической толерантности: Учеб. пособие для студ.* – 040201. – М.: Гос. ун-т упр., 2007. – 90 с.

2. Ефимова Д.В., Макаров Ю.А. *Парадоксы толерантности и ее формирование.* – Пенза: Приволжский Дом знаний, 2009. – 119 с.

3. *Формирование толерантной личности в полиэтнической образовательной среде: Учеб. пособие / В.Н. Гуров, Б.З. Вульф, В.Н. Галяпина и др.* – М., 2004. – 240 с.

4. Рубцова О.В. *Теоретические основы формирования толерантности школьников. Метод. рекомендации / Под ред. Л.В. Разумовой и др.* – Челябинск: Изд-во ИИУМЦ «Образование», 2007. – С. 105-109.

5. Волков Г.Н. *Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений.* – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 168 с.

Түйін

Мақалада толеранттық қағидалар Декларациясы бойынша толерантты тұлға тәрбиелеудің әлеуметтік-педагогикалық шарттары, толерантты тұлғаның негізгі сипаты, толерантты тұлғаны қалыптастырудың қағидалары қарастырылады.

Resume

The article touches upon the principles of the formation of a tolerant personality, the main descriptions of a tolerant personality, principles of the social-pedagogic education of a tolerant personality on the basis of the Declaration of teaching a tolerant personality.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ ПОСРЕДСТВОМ ЭКСТЕРИОРИЗАЦИИ ЗНАНИЙ

И.Я. Каплунович, С.М. Каплунович – Украина

В статье анализируется проблема формирования профессиональных компетенций у студентов вуза посредством экстерииоризации знаний в рамках компетентностного подхода. Как одно из ключевых понятий рассматривается понятие «компетентность» в контексте профессионального образования. Под понятием «профессиональная компетентность» в рамках данной статьи понимается определенная совокупность качеств личности студента вуза, которая обеспечивает его способность успешно выполнять необходимые задачи и функции в различных условиях, связанные с будущей профессиональной деятельностью, а также успешно осваивать новое и продуктивно адаптироваться к изменяющимся производственным условиям.

Центральным местом в статье является анализ понятия «экстериоризация», которое понимают как переход внутренних мыслительных действий и операций из свойственной им свернутой, сокращенной формы в развернутую внешнюю форму. Посредством проведения сравнительного анализа процессов экстерииоризации и применения знаний на практике, авторы демонстрируют, что в основе процесса экстерииоризации лежат более глубокие, имплицитные психические процессы, которые затем выражаются как в материальном, так и в идеальном продукте деятельности. Это не свойственно процессу применения знаний на практике. Также теоретически обосновывается, что специальное обучение студентов экстерииоризации знаний будет способствовать эффективной реализации их профессиональных компетенций в трудовой деятельности. Для понимания и демонстрации важности превалирования процесса экстерииоризации над применением знаний в учебном процессе, в статье приведен конкретный пример некоторых профессиональных компетенций, сформулированных в требованиях к результатам освоения основных образовательных программ бакалавриата по направлению подготовки 080200 «Менеджмент». В конце статьи авторами сделан следующий эмпирический вывод: акцентируя процесс обучения на формировании у студентов способности *экстериоризировать* знания, мы получаем на выходе специалистов, которые смогут эффективно реализовать профессиональные компетенции. Они будут отличаться мобильностью, конкурентоспособностью, умением действовать и применять полученные знания как в стандартных, так и нестандартных, постоянно меняющихся условиях, в критических ситуациях.

Ключевые слова: компетентность, профессиональные компетенции, компетентностный подход, экстерииоризация знаний, применение знаний на практике.

The article analyzes the problem of the formation of professional competencies in students through high school externalization of knowledge within the competence approach. As one of the key concepts of the concept of "competence" in the context of vocational education. The term "professional competence" in this article refers to a certain set of personality traits of high school students, which provides the ability to successfully carry out the necessary tasks and functions in a variety of conditions associated with future professional activities, as well as to successfully develop new and productive to adapt to changing operating conditions.

Central place in the article is the analysis of the concept of "externalization", which is understood as the transition of internal mental actions and operations of their characteristic folded, the reduced form of a detailed external form. Through a comparative analysis of the processes of externalization and application of knowledge in practice, the authors demonstrate that the basis for the process of externalization lie deeper, implicit mental processes, which are then expressed in the material, and in an ideal product activity. This is not peculiar to the process of applying knowledge in practice. Also theoretically justified that special education students externalization of knowledge will contribute to the effective implementation of their professional competencies in the labor force. To understand and demonstrate the importance of the process of externalization of prevailing over the application of knowledge in the learning process, the article is a specific example of some of the professional competencies set out in the requirements for the results of the development of basic educational programs undergraduate field of study 080200 "Management". At the end of the article the authors make the following empirical finding: focusing the learning process on the formation of the students' ability to externalize the knowledge we obtain at the output of experts who will be able to effectively implement professional competence. They will be different mobility, competitiveness, ability to act and to apply this knowledge in both standard and non-standard, constantly changing environment, in critical situations.

Keywords: competence, professional competence, competence approach, externalization of knowledge, application of knowledge in practice.

В связи с происходящими социально-экономическими изменениями в современном обществе, заключающимися в переходе на инновационный путь развития, коренным образом изменились требования к выпускникам профессиональной школы и, соответственно, требования к их профессиональному образованию. Задача повышения качества обучения, его модернизации начинает занимать доминантные позиции в высшей школе.

Потребность в обновлении содержания образования отражена во многих официальных документах. Так, например, одной из приоритетных задач Федеральной целевой программы развития образования на 2011-2015 годы является приведение содержания и структуры профессионального образования в соответствие с потребностями рынка труда. Социальный запрос законодательно отражен и в Национальной доктрине образования Российской Федерации. Она утверждает, что система образования призвана обеспечить подготовку высокообразованных людей и высококвалифицированных специалистов, способных к профессиональному росту и профессиональной мобильности в условиях информатизации общества и развития новых наукоемких технологий [1].

Реализация потребности в специалистах нового качества привела к необходимости модернизации содержания и организации образовательного процесса в высших профессиональных учебных заведениях с целью обеспечения повышения качества подготовки будущих специалистов, их профессиональной мобильности и конкурентоспособности.

Одной из центральных идей модернизации современного образования является требование реализации компетентностного подхода. Особую значимость она приобрела после присоединения России к Болонскому процессу (В.А. Болотов, А.А. Вербицкий, И.А. Зимняя, Н.Н. Нечаев, Н.Д. Никандров, В.Д. Шадриков, А.В. Хуторской и др.).

Суть этого подхода заключается в целевой ориентации учебного процесса на формирование определенных компетентностей. Анализ работ отечественных и зарубежных исследователей свидетельствует о том, что единого понятия «компетентность» до сих пор нет. Так, например, по мнению М.А. Чошанова компетентность – это «не просто обладание знаниями, а постоянное стремление к их обновлению и использованию в конкретных условиях, то есть владение оперативными и мобильными знаниями; это гибкость и критичность мышления, подразумевающая способность выбирать наиболее оптимальные и эффективные решения и отвергать ложные» [2, с.206]. Н.Ф. Ефремова определяет это понятие как «обобщенные и глубокие сформированные качества личности, ее способность наиболее универсально использовать и применять полученные знания и навыки» [2, с.206].

В контексте профессионального образования компетентность выпускника рассматривается и в качестве одного из основных критериев оценки качества обучения. Но современные подходы и трактовки, используемые авторами для понятия профессиональной компетентности также весьма различны. По мнению одних исследователей, профессиональная компетентность должна рассматриваться как характеристика качества подготовки специалиста, потенциала эффективности трудовой деятельности [3]. По мнению В.А. Адольфа, «профессиональная компетентность – сложное образование, включающее комплекс знаний, умений, свойств и качеств личности, которые обеспечивают вариативность, оптимальность и эффективность построения учебно-воспитательного процесса» [4, с.118]. С позиций В.Р. Веснина, под профессиональной компетентностью следует понимать «способность работника качественно и безошибочно выполнять свои функции, как в обычных, так и в экстремальных условиях, успешно осваивать новое и быстро адаптироваться к изменяющимся условиям» [5, с.59].

Проведенный нами анализ соответствующей психолого-педагогической литературы позволил в качестве базового принять следующее определение. Под понятием «профессиональная компетентность» будем понимать определенную совокупность качеств личности студента вуза, которая обеспечивает его способность успешно выполнять необходимые задачи и функции в различных условиях, связанные с будущей профессиональной деятельностью, а также успешно осваивать новое и продуктивно адаптироваться к изменяющимся производственным условиям. К числу профессиональных компетентностей отнесем также и те способности, которые обеспечивают продуктивность в применении полученных знаний в профессиональной деятельности; готовность к дальнейшему самообразованию.

Принимая во внимание указанные выше требования, преподаватели в процессе обучения будущего специалиста часто делают акцент именно на *умении* применять полученные знания на практике. В тоже время, вполне очевидно, что специалист с высшим образованием в отличие от рабочего должен не просто применять знания в практической деятельности, а осуществлять более сложный перевод психического содержания (образов, понятий, суждений) из «внутри» во «вне». Таковым процессом является экстерниоризация знаний. В обосновании положения о том, что процесс экстерниоризации будет целесообразен и эффективен при формировании профессиональных компетенций у студента, мы видели цель данной своего исследования.

Мы предположили, что специальное обучение студентов экстерниоризации знаний будет способствовать эффективной реализации их профессиональных компетенций в трудовой деятельности.

Для аргументации гипотезы, прежде всего, проведем необходимый анализ дефиниций «применение знаний» и «экстерниоризация».

Согласно одной из тенденций, применение знаний – это «процесс использования полученной информации в различных видах деятельности человека». Основными интеллектуальными операциями, лежащими в основе этого процесса является «узнавание ранее усвоенного материала в новых учебных ситуациях, применение абстрактного знания, правила, принципа, закона к конкретным условиям» [6]. С иных позиций «В основе применения знаний лежит процесс обратного восхождения от абстрактного к конкретному, т.е. конкретизация» - применение абстрактных знаний к решению конкретных практических задач [7].

Позиций и подходов много. Но практически в каждом из них подчеркивается наличие некоего алгоритмизированного процесса переноса имеющейся у индивида информации для решения задач в конкретные условия. А это, как нетрудно заметить, не является достаточным условием формирования качеств, входящих в круг профессиональных компетенций будущего специалиста.

Исходя из психологических представлений о деятельности (В.В. Давыдов, А.Н. Леонтьев, С.Л.Рубинштейн), в ходе профессионального обучения доминирующим процессом должна стать экстерниоризация знаний - переход внутренних мыслительных действий и операций из свойственной им свернутой, сокращенной формы в развернутую внешнюю форму [8, с.92]. Экстерниоризацию рассматривают как объективизацию мысли «т.е. представление мысли в форме социально воспроизводимой структуры, таким образом, мысль становится не только моим достоянием, но и достоянием других» [9]. Внешняя форма внутренних мыслительных действий и операций в процессе экстерниоризации может проявляться в опредмечивании представлений, возникших идеальных образов, создании конкретного материального продукта деятельности по заранее разработанному плану. В этом аспекте, применение знаний на практике может рассматриваться лишь как одна из форм экстерниоризации знаний.

Проведенный нами сопоставительный анализ позволил нам выделить основные различия между процессом применения знаний на практике и экстерниоризацией (Таблица 1).

Сравнительная характеристика процессов экстерниоризации и применения знаний на практике

Таблица 1

Критерий различия	Экстерниоризация	Применение знаний
1.Цель	Вербализация и визуализация имеющихся знаний	Выработка практических умений и навыков
2.Преобладающие виды мотивации	Внутренняя, процессуальная	Внешняя, на результат
3.Источник детерминации	Внутренний (собственные интересы, например)	Внешний (предъявленная или объективно возникающая задача, проблема)
4.Вид императива	Достаточно косвенного	Прямой
5.Характер деятельности	Умственная (внутренняя) деятельность,	Практическая (внешняя)
6.Ведущие (доминантные) психические процессы	Невербальные	Практические действия и операции
7. Преобладающий тип мышления	Теоретическое мышление	Эмпирическое мышление
8.Доминирующие умственные действия	Обобщения и классификации	Переноса знаний
9.Ведущие интеллектуальные операция	Анализ, абстрагирование	Сравнение, узнавание
10. Наличие эмпирических действий	Не обязательно	Обязательно
11. Креативность	Прямая или имплицитная опора на нее	Проявляется редко, чаще используется прямая или имплицитная опора на алгоритмический и (или) репродуктивный компонент
12.Источник информации	Теоретический, абстрактный	Конкретно-практический
13.Оперирование	Оперативными знаниями	Требуемой (оперативной) информацией

14. Форма оперирования информацией	Явно выражена, осознана, теоретически обоснована	Выражается неявно, ассоциативно, с опорой на эмпирический опыт
15. Использование знаний	В любом, в том числе и гипотетическом виде	В готовом, конкретной виде
16.Связь с принципом решения	Непосредственная с общим принципом	Опосредованная с частным принципом
17. Способ формирования	Креативный, целенаправленный, с реализацией адекватной деятельности, часто самостоятельный	Алгоритмический, при непосредственном требовании ситуации или педагога, часто спорадический, спонтанный
18. Степень алгоритмизации действий	Низкая	Высокая
19.Сфера использования знаний	Любая	Конкретизированная определенными условиями
20.Ситуация применения	Любая, произвольная; в стандартных и нестандартных условиях	Проблемная, наличие стандартных условий
21.Сфера применения	Любой вид деятельности (фундаментальный, прикладной)	Прикладной (практическая деятельность)
22. Продукт	Динамичен	Статичен

Из содержания приведенной выше таблицы видно, что в основе процесса экстерииоризации лежат более глубокие, имплицитные психические процессы, которые затем выражаются как в материальном, так и в идеальном продукте деятельности. Это не свойственно процессу применения знаний. Для понимания важности и необходимости превалирования процесса экстерииоризации над применением знаний в учебном процессе, приведем пример некоторых профессиональных компетенций, сформулированных в требованиях к результатам освоения основных образовательных программ бакалавриата по направлению подготовки 080200 «Менеджмент». Так, в нем указываются следующие компетенции: способность проектировать организационную структуру, способность эффективно организовать групповую работу на основе знания процессов групповой динамики и принципов формирования команды, способность анализировать взаимосвязи между функциональными стратегиями компаний с целью подготовки сбалансированных управленческих решений, способность оценивать влияние инвестиционных решений и решений по финансированию на рост ценности (стоимости) компании, способность решать управленческие задачи, связанные с операциями на мировых рынках в условиях глобализации и т.д. (всего в стандарте указано –50 профессиональных компетенций)[10].

Из перечисленного нетрудно заметить, что акцентуация обучения на формировании у студентов способности применения знаний на практике не позволит сформировать полноценно и в полном объеме требуемые профессиональные компетенции у студента. В качестве примера рассмотрим одну из приведенных компетенций - способность анализировать взаимосвязи между функциональными стратегиями компаний с целью подготовки сбалансированных управленческих решений. Очевидно, что ее невозможно сформировать без анализа, опоры на креативный компонент, обобщения или абстрагирования знаний, превалирования умственной деятельности над практической. А все они являются компонентами процесса экстерииоризации знаний, но не требуются при применении знаний на практике, что наглядно видно из показателей таблицы 1.

Дифференциация критериев экстерииоризации и применения знаний на практике, приведенных в таблице 1, позволяет сделать следующий полученный нами в наблюдении эмпирический вывод. Акцентируя процесс обучения на формировании у студентов способности *экстерииоризировать* знания, мы получаем на выходе специалистов, которые смогут эффективно реализовать профессиональные компетенции. Они будут отличаться мобильностью, конкурентоспособностью, умением действовать и применять полученные знания как в стандартных, так и нестандартных, постоянно меняющихся условиях, в критических ситуациях.

Это положение требует дальнейшей экспериментальной апробации. Вместе с тем, возникает и ряд новых проблем. Как продуктивно организовать процесс обучения в вузе, чтобы студенты умели экстерииоризировать свои знания? Каким должно быть педагогическое сопровождение этого процесса? Какие педагогические технологии смогут обеспечить эффективную реализацию этой задачи? Поиск ответов на эти вопросы явится целью наших дальнейших исследований.

УДК 371.212.3

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІ МЕН ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Қ.Ұ. Шайжанова – *Қазақ мемлекеттік қыздар педагогика университетінің
доценті, психол.ғ.к.*

Тілдерді қолдану мен дамытудың арнайы мемлекеттік бағдарламасының басты мақсаттарының бірі – қазақ тілін жоғары оқу орындарында оқытуды жетілдіру, жақсарту. Оның бағдары – «дүниеге жауапкершілікпен қарайтын, инновациялық, шығармашылықпен ойлауға дағдыланған, мәдениеті жетілген, адамгершілігі мол, білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру», шебер сөйлейтін, білікті мамандарды дайындау болып табылады.

Бәсекелестік өмір сүрудің басты шарты болып отырған өзгермелі кезеңде жоғары білім беру жүйесіне қойылатын талаптар да күшейіп отыр. Осы ретте оқытушылар даярлайтын жоғары оқу орындары алдында үлкен де салмақты міндеттер тұр. Бұл міндеттердің шешімі студенттерге мемлекеттік стандартқа, оқу бағдарламаларына сәйкес ғылым салаларынан білім берумен ғана шектелмейді. Жоғары мектепті бітірушілер болашақ кәсібін терең түсінетін, меңгерген білімін мазмұнды, дәлелді түрде, кәсіби тілмен шебер жеткізе алатындай, тіл байлығы мол маман болып шығуы тиіс. Сондықтан, жоғары оқу орнында оқытылатын қазіргі гуманитарлы салалары арқылы студенттерді өз ойларын жүйелі, түсінікті етіп, шебер сөйлеу үрдісіне дағдыландыру маңызды мәселе болып табылады. Осы тұрғыдан келгенде, болашақ педагог-психолог маманы терең кәсіби білімімен қоса, шығармашылық ойлау қабілеті жоғары, пікірін жүйелі түрде жеткізе алатын, сөйлеу шеберлігі қалыптасқан тұлға болуы тиіс.

Тірек сөздер: Тіл, білікті маман, дамыту, қалыптастыру, үрдіс, дағды, тілдік ерекшеліктер, сөйлеу мәдениеті, шебер сөйлеу, шығармашылық ойлау, психологиялық маңыздылық.

The main purpose of special state program of usage and development of languages is – improvement and development of teaching Kazakh language at the Higher Educational Institutions. Its direction is to train skilled specialists who “look to the world responsible, skilled to think innovative and creative, cultural developed, generous, to form new generation of skilled specialists”, master of speaking fluently.

As competitiveness is the main condition of living in changeable period, the requirements for Higher educational institutions became stronger. That’s why, there is a great responsibility before the Higher educational institutions which trains future teachers. The decision of this responsibility is not limited to teach students branches of science such as state standards and teaching programs. Graduates of secondary schools have to understand her future specialty deeply, speak in her native tongue wealthy, can deliver her taken knowledge meaningfully, proven and better with professional language. So, the important matter is to train students to speak her opinion systematic, meaningfully, understandable by teaching humanitarian branches of higher educational institutions. In this way, future teacher-psychology specialists with deep professional knowledge can deliver her viewpoint meaningfully, creative thinking ability is high, master of speaking was formed.

Key words: Language, skilled specialist, development, to form, process, habits, language peculiarities, culture of speaking, master of speaking, creative thinking, psychological importance.

Психологическая значимость языковых особенностей и культура речи у студентов обучающихся в высшем учебном заведении является средством коллективного сосуществования и социальной практикой сохраненной в памяти общества, которая создавалась людьми на протяжении веков. Знание культуры речи и языковых особенностей в психологической науке помогало людям понимать поведение других, что отличала их от родной культуры поведения. Так как развитие личности является мыслителем, создателем и культуры и передает свою культуру, то он является частью этого общества и использует языковые особенности в целях коммуникации с другими членами общества, где он может быть понят, так как он принадлежит к этому обществу. В этой связи психологические особенности формирования и развития культуры речи у студентов факультета педагогики и психологии является одной из важнейших задач для дальнейшего его развития как профессиональной личности в целом. Необходимо сформировать у студентов определенные научные знания терминов «компетенция» и «компетентность», выявить основные цели образования направленные на развитие и усвоение студентами данных компетенций. В связи с этим мы решили, что психологическая проблема значимости языковых особенностей и культуры речи у студентов педагогического ВУЗа является актуальной и вполне решаемой в развитии и становлении личности.

Ключевые слова: Язык, профессиональный специалист, развитие, формирование, процесс, языковые особенности, культура речи, творческое мышление, психологическая значимость.

Тілдерді қолдану мен дамытудың арнайы мемлекеттік бағдарламасының басты мақсаттарының бірі – қазақ тілін жоғары оқу орындарында оқытуды жетілдіру, жақсарту. Оның бағдары – «дүниеге жауапкершілікпен қарайтын, инновациялық, шығармашылықпен ойлауға дағдыланған, мәдениеті жетілген, адамгершілігі мол, білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру», шебер сөйлейтін, білікті мамандарды дайындау болып табылады.

Бәсекелестік өмір сүрудің басты шарты болып отырған өзгермелі кезеңде жоғары білім беру жүйесіне қойылатын талаптар да күшейіп отыр. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында айтылғандай, жоғары білімді дамытудың негізгі үрдісі мамандар даярлау сапасын арттыруға ерекше көңіл бөлінуде. Осы ретте оқытушылар даярлайтын жоғары оқу орындары алдында үлкен де салмақты міндеттер тұр. Бұл міндеттердің шешімі студенттерге мемлекеттік стандартқа, оқу бағдарламаларына сәйкес ғылым салаларынан білім берумен ғана шектелмейді. Жоғары мектепті бітірушілер болашақ кәсібін терең түсінетін, меңгерген білімін мазмұнды, дәлелді түрде, кәсіби тілмен шебер жеткізе алатындай, тіл байлығы мол маман болып шығуы тиіс. Сондықтан, жоғары оқу орнында оқытылатын қазіргі гуманитарлы салалары арқылы студенттерді өз ойларын жүйелі, түсінікті етіп, шебер сөйлеу үрдісіне дағдыландыру маңызды мәселе болып табылады. Осы тұрғыдан келгенде, болашақ педагог-психолог маманы терең кәсіби білімімен бірге, шығармашылық ойлау қабілеті жоғары, пікірін жүйелі түрде жеткізе алатын, сөйлеу шеберлігі қалыптасқан тұлға болуы тиіс. [1]

Студент тілін дамыту тілдік қатысымдық іс-әрекет арқылы нәтижелі жүргізіледі, өйткені «тілдік қатынас – сөйлеу тілі арқылы түсінісу дегенді нақтылай келіп, жай ғана қарым-қатынас дегеннен гөрі тамыры тереңге жеткен, өмірде өзіндік орны бар, қоғамның дамуы үшін ең қажетті қоғамдық-әлеуметтік ақпараттардың жиынтығы арқылы адамдардың бір-бірімен пікір алмасуы, адамдар қатынасының түп қазығы дегенді білдіреді».

Тіл дамытудағы мақсат – қоғамда қазақ тілі арқылы еркін қарым-қатынас жасауды қамтамасыз ету. Сондықтан, тілді қарым-қатынас құралы ретінде оқытуда, үйретуде грамматика қарым-қатысты жүзеге асыратын тетік қызметін атқарады. Олай болса, студенттің ғылым саласынан игерген білімін тілдік қатынаста тиімді, орынды пайдалана білуге дағдыландыру – қазіргі уақыт сұранысынан туындап отырған өзекті мәселе.

Қазіргі заман жағдайында жоғары білім беру жүйесі университет қабырғасында алған білім, білік пен дағды-машықтың негізінде дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке қол жеткізу мақсатын көздеп отыр. Бұл мақсаттың түпкі шешімі студенттің игерген базалық білімін мазмұнды да дәлелді етіп, әсерлі сөз орамдарымен жеткізе білуіне келіп тіреледі. Сондықтан, жоғары мектепте студенттің гуманитарлық салалары бойынша меңгеретін білімдері ауызша да, жазбаша да мәдениетті сөйлеуге дағдыландыратын тіл дамыту жұмыстарымен ұштасқанда ғана нәтижелі болатыны анық.

Жоғары мектепте өндіріс пен нарықтың жылдам өзгеріп жатқан жағдайына бейімделген жаңа үлгідегі мамандар даярлауда оқытудың жаңа әдіс-тәсілдермен жүргізілуі басты меже болуы тиіс. Сондықтан, оқытуды ұйымдастыруда студенттің сөйлеу белсенділігін арттыратын, өз ойын ашық айтуға, пікір алысуға жетелейтін әдіс түрлерін қолдану тіл дамыту мәселесінің дұрыс шешілуіне жағдай жасайды. Алайда, ғылым салалары мен тіл дамыту арасында тұрақты әрі табиғи байланыс болуға тиіс. Бұл өскелең жаңа өмір мұқтаждығы деген тұжырым күні бүгінге дейін өз дәрежесінде шешімін таппай келеді.

Жоғары оқу орнында болашақ мамандарды дайындау үдерісінде студенттің теориялық білім негіздерін меңгеріп қоймай, кәсіби тілде шебер сөйлеуге төселуі де ең қажетті жағдай. Сондықтан, студенттердің жеке басының мүмкіншіліктерін ескере отырып, танымдық ерекшеліктеріне көңіл бөлінуі тиіс деп, Л.С. Выготский өз пікірін білдірген болатын. Яғни, жоғары оқу орындарындағы басты міндет – болашақ мұғалімдерді кәсіби шеберлікке баулу, студенттерді маман ретінде қалыптастыру, дамыту және шебер сөйлеуге дағдыландыру болып табылады. [2]

Студенттерге білім беруде оқу іс-әрекеті жетекші рөл атқарады. Ғылыми зерттеулерде «оқу», «оқу іс-әрекеті», «білім алу» терминдері кейде синоним ретінде де қолданылады. Оқу әрекетінің психологиялық негіздерін кең көлемде қарастырған Д.Б. Эльконин мен В.В. Давыдов оқуды адамның түрлі әрекетінің түрі мен қарым-қатынасының формасына қарай игерілетін білім мен іскерлік үдерісі деп есептейді. Жалпы алғанда оқу – белгілі бір мақсат көздеп, арнайы ұйымдастырылып, теориялық білім беретін және соның негізінде білім алушының теориялық ойлау, шығармашылық қабілетін дамытуға құрылған оқыту үдерісі. [3]

Бұл мәселеде ғалымдар сөйлеу әрекетінің құрылысын анықтауды алға қояды. Ол үшін А.Н.Леонтьевтің мына пікіріне сүйенуге болады деп, сөйлесудің 4 белгісін көрсетеді, олар: 1) сөйлесудің жағдайын белгілеу; 2) сөйлесуді жоспарлау; 3) сөйлесуді іске асыру; 4) сөйлесудің нәтижесі мен міндеті. [4]

Ұлы ойшыл ақын Абай Құнанбаев ес туралы терең тұжырымдар айтып, естің мәнін ашатын «ұмытпастық себептер» деген психологиялық атау енгізген. Абай осымен байланысты «отыз бірінші сөзінде:» Естілген нәрсені ұмытпастыққа төрт түрлі себеп бар: әуелі көкірегі байлаулы берік болмақ керек. Екінші, сол нәрсені естігенде, я көргенде ғибратлану керек. Үшінші – сол нәрсені ішінен бірнеше

уақыт қайтарып ойланып, көңілге бекіту керек. Төртінші – ой кеселді нәрселерден қашық болу керек», - деген. [5]

Ж.Аймауытов тілдің қатысымдық қызметін ұғындыратын жұмыс түрлері дұрыс ұйымдастырылса, студенттің жүйелі де тілдік нормаларға сәйкес сөйлеуіне жағдай жасалады. Тілдік қатысымға дағдыландыратын жұмыстар студенттерді қызықтыратындай, теориялық білімге де, тіл дамыту мақсатына да сәйкес келетіндей болуы тиіс. Тілдік жаттығулар мен тапсырмалар қатысымдық бағытта ұйымдастырылуы қажет. Студент ауызша да, жазбаша да тілдік бірліктерді сөйлесімде, тілдік қатынаста дұрыс қолдана білгенде ғана қатысымдық біліктілік жүзеге асады. [6]

Тіл дамыту ісінде студенттердің байқау қабілетінің де маңызы зор. Студенттер заттардың, құбылыстардың ерекшеліктерін түсініп, ажырату үшін оларды байқауға, байқағыштыққа үйрету керек. Психологтардың пікірінше, байқау дегеніміз – белгілі мақсат пен объектіні әдейілеп қабылдау. Сондықтан студенттерге белгілі бір нысанды байқату үшін уақыт керек. Сол белгіленген уақыт ішінде олар сол нәрсеге, құбылысқа зейін қойып, мұқият бақылаулары тиіс.

Сонымен қатар, байқағыштық студенттерді өздері бақылаған құбылыстар мен заттардың ерекшеліктерін ажырата білуге, түсіне білуге, олардың арасындағы айырмашылықтар мен байланысты таба білуге жетелейді деген М.Жұмабаев. [7]

Оқыту әрекеті студентті білім, дағды, іскерлікпен қаруландыру, тілін дамыту, сол арқылы оның ішкі дүниесінің кеңеюіне әсер ету, кәсіби дамуына мүмкіндік жасау мақсатын көздейді. Осы тұрғыда Ж.Сүлейменова «...оқыту үдерісі студентті өз бетімен сыни ойлауға, ізденуге, ғылыми жетістіктердің мәнін түсінуге, игерген білімін өмір тәжірибесінде қолдана алуға, яғни рухани шығармашылық әдісіне үйретуі тиіс», - деп есептейді. Ал бұл жұмыстардың барлығы да тіл дамытуға қатысты, өйткені ізденіп, шығармашылықпен жұмыс істеу студенттің сөздік қорының жетілуіне, тілінің де дамуына игі әсер етеді. [8]

М.Қ. Бапаеваның «Психологияны оқыту әдістемесі» атты оқу құралында «жоғары оқу орнында студенттерге теориялық білім берумен қатар олардың сөйлеу тілінің сапасын арттыруға көңіл бөлінуі тиіс» - деген. Бұл міндет кешенді жүргізілген жұмыстар арқылы іске асады. Сондықтан тіл дамыту бағыттары кешенді жұмыстар бойынша жүргізілуі қажет. Ондай жұмыстар психологиялық жаттығулар, іскерлік ойындар, ойталқы, ойбөліс, шығармашылық т.б. тапсырмалар кешенді түрде орындалса ғана нәтижелі болады. Осындай жұмыстар студенттің өзінің сөйлеген сөзіне мән беріп, сөзінің мазмұндылығы, баяндауының жүйелілігі, мәнерлілігі, сөздік қорының байлығы, бейнелі сөздерді пайдалануы секілді шеберліктерді игеруіне ықпал етеді. Сөйтіп, студент тілін дамытуды психологиялық тұрғыда талдағанда, оның қабылдауы, қызығушылығы, есте сақтауы, ойлауы секілді үдерістер басты рөл атқаратындығы байқалды. Ал қажетті білім, дағдыны меңгеру студенттердің сөйлеу әрекетін белсендіруді қажет етеді. [9]

Психологиялық еңбектерде көрсетіліп жүргендей, қазақ тіл білімінің қай саласы бойынша да студенттердің кәсіби ынтасын қалыптастыру үшін бағдарламаға сәйкес теориялық материалдармен бірге тіл дамыту жұмыстары да қатар байланыстырыла оқытылуы керек, яғни «Студенттердің рухани қызығушылығын туғызу үшін қазақ тілінде шыққан ғылыми-зерттеу еңбектерімен таныстыру, пәнаралық байланысты іске асыру, қатысымдық бағыттылық, көрнекі және техникалық құралдарды (модульдердің логика-құрылымдық сызбалары) пайдалану т.б.» жұмыстары жүргізілуі тиіс.

Қорыта келе, жоғарғы оқу орнында білім алушы студенттердің тілін дамытуда психология ғылымының заңдылықтары басты рөл атқаратыны мәлім. Өйткені, студенттердің әсіресе болашақ педагог-психолог маманның кәсіби тілде шебер, мәдениетті сөйлеуін дамытуда олардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру басты назарда болғанда ғана оқу үдерісі нәтижелі болады деген ойымызды білдіреміз.

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан. 26.12.2003. -№ 332. -333 б.

2. Выготский Л.С. Собр.сочин.т.3 123-245 С.-М., 1996.

3. «Возвратные возможности усвоения знаний. // Под редакций Д.Б. Эльконина и В.В. Давыдова М.: -1966. – С. 115-117.

4. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. //Под. ред. В.В. Давыдова. и др. М. – Пед., 1983. 1 т.

5. Құнанбаев А. Шығармаларының толық жинағы. II т. –Алматы, 1954.

6. Аймауытов Ж. Психология. -Алматы: Ғылым, 1998, -4-т. -447 б.

7. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992. - 160 б.

8. Сүлейменова Ж. Қазіргі қазақ тілі морфологиясын жоғары мектепте оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері: пед.ғыл.докт. ...автореф. -Алматы, 2005. -50 б.

9. Бапаева М.Қ. Психологияны оқыту әдістемесі – Оқу құралы, Алматы 2010. 199б.

Түйін

Мақалада жоғарғы оқу орнында білім алушы студенттерінің сөйлеу мәдениеті мен тілдік ерекшеліктерінің психологиялық маңыздылығы қарастырылған.

Summary

In the article was considered psychological importance of the language peculiarities and culture of speaking of students at Higher educational institutions.

Резюме

В статье рассматривается психологическая значимость языковых особенностей и культура речи студентов обучающихся в высшем учебном заведении.

УДК 371.212.3

СОСТОЯНИЕ ВУЗОВСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ПРОВЕДЕНИЮ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ ПО БИОЛОГИИ

Н.Б. Аужанова – проф. ЖГУ им. Жансугурова, Талдықорган

В статье дан анализ состоянию проведения внеклассной работы в школе и раскрыты недостатки в подготовке будущих учителей к проведению этой работы.

Ключевые слова: подготовка, анкетирование, внеклассная работа.

Бұл мақалада сыныптан тыс жұмыстарға талдау жасалды. Сол жұмыстарға болашақ мұғалімдердің дайындығы жайлы жан-жақты ойлар қамтылған.

Тірек сөздер: дайындық, сараптама жүргізу, сыныптан тыс жұмыс.

The paper analyzes the state of the extracurricular activities in school and disclosed deficiencies in the training of future teachers to undertake this work.

Keywords: preparation, questioning, class work.

В настоящее время школьный курс биологии приобретает все большее значение в образовании и воспитанию учащихся. Это связано с развитием науки и техники, возрастом интересом и знанием закономерностей природы. Все основные проблемы современной школы: повышение научного уровня и совершенствования методов обучения, формирование мировоззрения и высокого морального облика учащихся, выработка активной жизненной позиции и развитие у них интересов способностей – тесно связаны с подготовкой учителя, его научной методической квалификацией. Поэтому будущему учителю к моменту выпуска из института необходимо не только свободно владеть основными знаниями всех главнейших разделов биологии и иметь представление о методах ее научных исследований, но и овладеть научно-методическими знаниями, умениями и навыками в проведении внеклассной работы [1].

Однако анализ методической литературы, изучение опыта лучших учителей по исследуемому вопросу, посещение внеклассных занятий с учителями позволяют сделать вывод о том, что, несмотря на некоторые практические достижения учителей и методистов в разработке содержания, форм и методов проведения внеклассной работы с учащимися многие вопросы остаются нерешенными. Учитель, особенно начинающий, часто затрудняется в выборе содержания и формы проведения той или иной работы, не всегда знает интересы учащихся, методическую литературу, необходимую ее для проведения [2]. С целью выявления состояния проведения внеклассной работы в школе и недостатков в подготовке будущих учителей к проведению этой работы на 1 этапе эксперимента мы провели анкетирование учителей [3].

АНКЕТА

1. Назовите формы внеклассной работы, которые проводятся у вас в школе?
2. Работает ли в школе юннатский кружок, направление его работы?
3. Есть ли в школе кабинет биологии, учебно-опытный участок, уголок живой природы?
4. Проводятся ли в школе внепрограммные экскурсии и многодневные натуралистические походы?
5. Организовано ли в школе природоохранительная работа – есть ли «Голубой» и «Зеленый» патруль?
6. Если недостаточно проводится внеклассная работа в школе, то по какой причине: недостаточная подготовка в вузе; нет условий; не интересуются учащиеся; пассивность руководителя.

7. Оцените свою подготовку в вузе для проведения внеклассной работы по 5-ти бальной системе.

8. Как вы оцениваете необходимость данных знаний, умений и навыков работать (перечисление), очевидное, значимое, незначимое.

9. Какие пути совершенствования вы предлагаете для улучшения подготовки будущих учителей к проведению внеклассной работы.

Анкетирование проводилось в 2010-2013 годах Алматинском институте усовершенствования учителей на постоянно действующих курсах повышения квалификации учителей биологии, на августовских совещаниях зональном семинаре (3-х областей). Часть анкет собрали по нашей просьбе преподаватели пединститутов у учителей других городов республики (Караганды, Шымкента, Усть-Каменогорска). Анкетированием было охвачено 256 учителей. Анализ данных анкет показал, что состояние проведения внеклассной работы по биологии в школе оставляет желать лучшего. Во многих школах не проводятся опыты на пришкольных участках (40% школ не имеют их). Нет уголков живой природы (у 85% школ), слабо поставлена работа юннатских кружков, очень мало учителей проводят экскурсии и многодневные походы (15%), в большинстве школ неорганизованы «Голубые» и «Зеленые» патрули (только 20% из числа опрошенных).

Из 256 опрошенных 144 поставили оценку «3», а 56 учителей оценили свою деятельность на «2». Абсолютное большинство учителей (147) одной из причины низкого уровня проведения внеклассной работой по предмету, указали на крайне слабую подготовку, полученную в вузе. Анализируя свою подготовленность к проведению внеклассной работы, молодые учителя указывают на большие затруднения в составлении перспективного плана, ее проведения, неумение учитывать интересы учащихся, незнанию методов и приёмов вовлечения учащихся во внеклассную работу, недостаточные знания методической литературы по ее организации неумении систематически и по плану вести занятия кружка.

Результаты, полученные нами в годы исследования, о недостаточной подготовленности учителей к руководству внеклассной работой и затруднениях, возникающих при их организации, совпадают с данными Д.И. Трайтака [4] и И.Д. Карцевой [2]. Исследование показывает, что уже первые шаги самостоятельной работы связаны с незнанием выпускниками содержания внеклассной работы по своему предмету формами и методикой ее проведения.

Несомненно, что мнение учителей, в какой-то мере субъективны, в этом сложность и трудность однозначной оценки результатов исследования. И было бы преждевременным на основании только этих данных и по результатам самооценки судить об уровне подготовленности учителей к проведению внеклассной работы. Поэтому для полного определения того в какой мере учитель отвечает требованиям предъявляемым к нему, как организатору внеклассной работы, по биологии мы провели анкетирование среди руководителей школ и методистов работающих со студентами [5].

Опрос проводился на факультете повышения квалификации директоров школ 9-и областей Казахстана. Всего было 70 директоров школы и 30 методистов. Всем участникам было предложено ответить на вопрос: «В какой степени учитель удовлетворяет требованиям школ по 3 аспектам – теоретическими знаниями, знаниями по специальности, практическими умениями в проведении уроков и навыками организации внеклассной работы по биологии». Оценивать нужно было по 3 уровням: высокий уровень подготовленности, средний и слабый. Для того чтобы отвечающие могли одинаково оценить умения и навыки учителей были разработаны критерии.

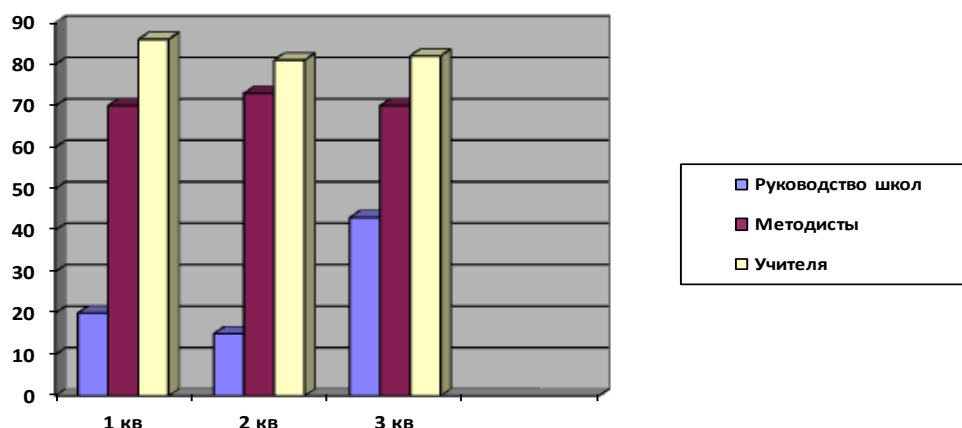
Высокий уровень – учитель знает теоретический материал и умеет отбирать его содержание для внеклассных занятий, применяет все формы и методы их проведения.

Средний уровень – учитель владеет только некоторыми формами и методами проведения внеклассной работы, не может свободно ориентироваться в различном их применении.

Слабый уровень – учитель слабо знает теоретический материал, испытывает затруднения в отборе содержания для проведения различных форм внеклассных занятий, не умеет организовывать систематическую работу юннатского кружка, слабо владеет методами проведения внеклассных занятий.

Диаграмма 1. Уровень подготовленности учителей биологии по данным опроса (356 человек; из них руководители школ (70), методисты (30), учителя (256))

% Высокого и среднего уровня подготовленности

Умения и навыки проведения внеклассной работы по биологии

Данные диаграммы показывают, что учителя недостаточно подготовлены к проведению внеклассной работы по биологии (от 80 – до 82%), причем надо отметить, что во всех случаях показания всех участников путем самооценки и оценки совпадают. Обращает на себя внимание высокая оценка всеми участниками исследования хорошей теоретической подготовленности выпускников по предмету. Для определения путей и средств повышения эффективности профессиональной подготовки студентов мы обратились к тем же участникам опроса – учителям, директорам школ методистам с вопросом: «В чем вы видите пути усовершенствования подготовки будущих учителей к проведению внеклассной работы по биологии».

Полученные данные свели в таблице 2 – где респонденты предлагают различные варианты улучшения системы подготовки студентов. Большинство из них придерживается мнения об организации спецкурса «Внеклассная работа по биологии» как обязательном и оптимизации форм и методов проведения внеклассной работы на педпрактике.

Анализ результатов опроса позволил нам сделать предварительный вывод о том, что к внеклассной работе по биологии будущий учитель готовится недостаточно, поскольку большинство респондентов отметили не только низкий уровень знаний, умений и навыков в этом вопросе, но и внесли предложение о расширении различных форм профессиональной подготовки студентов.

Для подтверждения этого вывода и определения путей совершенствования подготовки студентов к внеклассной работе, необходимо выяснить состояние этой работы в пединститутах республики.

Таблица 2. Данные опроса о путях улучшения подготовки студентов к проведению внеклассной работе (всего 356 ответов)

№	Название мероприятий	Кол-во участни-ков предлагавших их в %
1.	Организация занятий спецкурсов и факультативов по методике проведения внеклассной работой по биологии.	58
2.	Ознакомления студентов с конкретными внеклассными занятиями с методикой их проведения.	44
3.	Оптимизация внеклассной работы на педпрактике через определение конкретных заданий студентам.	42
4.	Лучшее ознакомление с научно – популярной и методической литературой для проведения внеклассной работы.	31
5.	Педагогическая направленность полевой практике по ботанике и зоологии, работа с учащимися в природе.	29

На основе собранного материала, дополненного анализом журнальных статей, материалов Ученых записок пединститутов материалов конференции по работе вузов, мы могли до известной степени судить о формах подготовки выпускников педвузов.

При том ограниченном количестве часов, которые отводятся на освещение этой темы, преподаватели практически не успевают охватить все формы и виды проводимых учителем внеклассных занятий.

Лабораторные занятия по методике биологии в связи с недостатком времени так же не могут дать достаточную подготовку к проведению внеклассной работы.

Таблица 3. План проведения лабораторных занятий по методике биологии

Темы лабораторных занятий по программе	Кол-во час.	Вопросы внеклассной работы в плане проведения занятий.
Школьные лабораторные работы с натуральным раздаточным материалом при изучении членистоногих.	2	Ознакомиться со списком дополнительной литературой, рекомендуемой для использования во внеклассной работе.
Система и структура уроков по темам: «Класс рыб», «Класс земноводных».	4 4	Изучить содержание проведения внеклассной работы по изучению рыб и земноводных. Для этого изучить рекомендации учебного пособия «Внеклассная работа по биологии». Задание на дом: разработать план проведения внеклассной работы какого-либо одного вида.
Система и структура уроков по темам: «Класс птиц».	6	На этом материале изучить содержание проведения массовых внеклассных занятий: а) просмотреть презентацию «Охрана и привлечение птиц», определить его место и использование во внеклассной работе.

Наряду с этим можно отметить, что в пединститутах: лабораторные занятия не рассматриваются как звено в единой системе подготовки учителя к внеклассной работе в связи с недостатком времени. Чаще всего на занятиях даются готовые разработки того или иного мероприятия. А лабораторные занятия призваны формировать у студентов навыки педагогической переработки предложенных вариантов внеклассных занятий.

На вопрос анкеты: «Какие спецкурсы или факультативы в Вашем институте готовят студентов к проведению внеклассной работы», преподаватели ответили наиболее полно, так как во многих институтах есть интересные формы работы со студентами, которые могут послужить совершенствованию их подготовки.

Спецкурс «Внеклассная работа по биологии» хотя и предлагается учебным планом, но он не читается во многих пединститутах по разным причинам.

Особенно большие возможности в овладении студентами навыками и умениями в организации внеклассной натуралистической работы с учащимися дает полевая практика по методике биологии.

С целью выявления, как пединституты формируют данные умения и навыки у будущих учителей, этот вопрос и был нами включен в анкеты.

Анализ анкетных данных показал, что полевая практика по методике биологии в пединститутах проводится по-разному. В одних – на агробиостанции, в других – на учебно-опытных участках школ и станции юных натуралистов. Особенно хорошей базой для подготовки студентов служит типовой пришкольный участок на агробиостанции. Здесь студенты работают по программе с ранней весны до поздней осени. Проводят экскурсии с учащимися, ведут фенологические наблюдения. Большую работу проводят и в уголке живой природы, выполняют определенную программу по сельскохозяйственному опытничеству, собирают и оформляют тематические гербарии и коллекции. В конце полевой практики проводится итоговая конференция и выставка цветов, выращенных на участке. Для этой цели оформляются специальная комната, привлекается различные дополнительное оборудование, природные материалы, каждая учебная подгруппа оформляют свои стенды и уголки. Эти выставки пользуются большой популярностью, их посещают учащиеся близлежащих школ и летних лагерей.

Таким образом, предварительное исследование показало, что подготовка студентов на полевой практике по методике биологии к внеклассной работе осуществляется с помощью различных форм. Однако во многих институтах нет связи со школьниками, так как агробиостанции находятся в отдаленном

месте, мало ставится опытов, не проводятся фенологические наблюдения и, как правило, отсутствуют зоологические отделы. В связи с этим встает вопрос о выработке специального перечня профессиональных знаний, умений и навыков, которые можно выработать на полевой практике и содержания каждого из них.

Большое учебно-воспитательное значение имеют те внеклассные занятия, в процессе которых школьники имеют дело о жизни объектами. Учитель хорошо должен представить цель наблюдения, знать хорошо методику проведения опытов с животными и растениями, формы подведения итогов. Но, основное, ему необходимо знать, как организовать в школе уголок живой природы.

Как показывает анализ собранных материалов, к этой очень важной и сложной работе пединституты готовят студентов по-разному. В программе по методике биологии есть раздел, посвященный теоретическим вопросам организации уголка живой природы. Но, на лабораторных занятиях по методике биологии эти вопросы не рассматриваются. Поэтому для практической подготовки студентов пединститута ищут наиболее рациональные пути организации этой работы. При факультетах, во многих пединститутах есть уголки природы по типу школьных, которые занимают определенное помещение и есть уголки, которые образуются на время полевой практики по методике биологии. В некоторых пединститутах, специальный практикум «Организация работы учащихся в уголке живой природы» (10 часов).

Но, чаще всего в пединститутах отдельно уголка живой природы нет, и только в кабинете методики биологии выращиваются комнатные растения и содержатся в аквариумах рыбы, а иногда, и земноводные. В основном, эти объекты используются для проведения лабораторных занятий по методике биологии, а опытов и наблюдений студенты с ними не проводят, что отрицательно оказывается на их профессиональной подготовке.

Все данные говорят о том, что работа кружка по методике биологии является полезным дополнением ко всей той работе, которая проводится в институте по подготовке студентов к внеклассной работе по биологии и не только обогащает и расширяет их знания в области педагогической работы, но и дает им много ценных практических навыков.

Таким образом, несмотря на явное несовершенство и неполноту полученных в ходе констатирующего эксперимента материалов, все же анализ их в какой-то мере позволил судить о наиболее бросающихся в глаза достоинствах и недостатках в подготовке учителя к внеклассной работе по биологии.

Недостаточно высокий уровень подготовки студентов связан не только с деятельностью отдельных институтов, кафедр, преподавателей. Существуют объективные, общие для всех педагогических институтов причины. Это, прежде всего:

- недостатки учебных планов; неразработанность методики учебно-воспитательного процесса в высшей школе;
- недостаточное внимание к проблеме подготовки студентов к внеклассной работе биологии в руководящих материалах для педвузов;
- неразработанность теоретических вопросов подготовки учителей (содержание, организационные формы и методы этой подготовки, роль отдельных дисциплин);
- слабое освещение положительного опыта работы в этих вопросах в педагогической печати.

Увеличение количества часов на изучение раздела «Внеклассная работа по биологии» (как предлагают многие преподаватели вузов), само по себе не решит проблемы улучшения подготовки учителя в этой области. Многое зависит от содержания и методики излагаемых биологических курсов, постановки спецкурсов, спецпрактикумов, факультативов, умелой организации педагогической практики и самостоятельной работы студентов.

Таким образом, оценивая уровень профессиональных знаний, умений и навыков, как работающих учителей, так и студентов, на основе полученных в ходе исследования материалов, можно сделать вывод о слабой их подготовке к проведению внеклассной работе в школе. Над этим вопросом мы продолжаем работать.

1. Аужанова Н.Б. Значение внеаудиторных форм работы в системе методической подготовки студентов. *Материалы Республиканской научно-практической конференции «Проблемы непрерывного образования: школа – колледж – вуз».* ЖГУ им И Жансугурова. – Талдыкорган, 2010, 53-59 с.

2. Карцева И. Д. Развитие системы методической подготовки учителя биологии в пединституте: Автореф. Дис. канд. пед. наук. – М., 1972. – 23 с.

3. Аужанова Н.Б. Методика организации и проведения внеклассной работы по биологии. Учебное пособие. – Алматы: Даир, 2010. – 187 с.

4. Трайтак Д.И. Основы формирования интереса учащихся к учебному предмету – ботанике. – Дис. ... докт. пед. наук. – Л., 1969. – 732 с.

5. Кобыляцкий И.И. Основы педагогики высшей школы. – Киев–Одесса: Изд-во Вища школа, 1978. – 287 с.

СТУДЕНТТЕРДІ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

С.С. Сейтенова – п.ғ.к., доцент,

халықаралық КАНКОРД академиясының корреспондент-мүшесі

XXI ғасырда білім мен ғылым саласында болып жатқан өзгерістер болашақ мамандар даярлауда жоғары мектептер алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Осыған орай әлемдік танымдық жүйені дамытуда болашақ мамандарды өз бетінше ғылыми тұжырым жасауға бейімдеу, әртүрлі жағдайларда өз бетінше дұрыс шешімдер қабылдай білуге дағдыландыру, оларды өз іс-әрекетінің субъектісі болуына мүмкіндік туғызу, студенттерді танымдық іс-әрекет бағытын ұстанған шығармашыл жеке тұлға ретінде қалыптастыру көкейкесті мәселе болып отыр.

Жалпы білім беру мәселесіндегі талаптардың бірі – танымдық белсенділік пен саналылық. Бұл талаптардың орындалуы студенттердің оқу материалын түсінуге, өткенді жаңамен байланыстыруға, алған білімдерін тәжірибеде пайдалануға, өз пікірлерінде оларға сүйенуге ұмтылысынан көрінеді. Болашақ мамандардың белсенділік танымдық іс-әрекетінің негізгі мүддесі – білімнің қоғамдағы мәнін ұғыну, қоғамға нәтижелі қызмет ету қарқынын үдету қажеттігі негізінде дамиды. Студент оқытушы беретін біліммен шектеліп қана қоймай, оны әрі қарай өз бетінше белсенді, бағытталған танымдық іс-әрекеті нәтижесінде игеруі тиіс. Яғни, оқыту үдерісінде студенттің танымдық іс-әрекетінде танымдық белсенділікті қалыптастырып қана қоймай, оны әрі қарай дамыту талабы туындайды. Осы тұста біз болашақ мамандарды оқыту үдерісінде нені дамытқанымыз жөн? – деген сұрақтың туындауы заңды құбылыс. Жақын арадағы қажеттілікті қарастырсақ – қазіргі педагогикалық білімнің міндеттерін толық шешетін барлық қажеттіліктер, болашақ жағдайда – өндірістік және қоғамдық өмірге белсене араласуды өтейтін қажеттіліктер. Бұл – есте сақтау, ойлау қабілеті, елестету, интуиция және қабылдау. Олар адамның ерік – жігер, зейін, қызығушылық, эмоция, эрудиция және т.б. сияқты жеке басының қасиеттерімен тығыз байланысты.

Сабақтағы ізденушілік сипат студенттердің белсенділігін арттырады, оларды білімді меңгеруде өз бетінше жұмыс істуге үйретеді. Студенттердің кәсіби танымдық іс-әрекеттерін белсендіруде оқытушының педагогикалық коммуникативтігі үлкен рөл атқарады.

Негізгі сөздер: танымдық іс-әрекет, бағыт, ұстанған тұлға, белсенді іс-әрекеті, таным, саналылық, проблемалық оқыту, қарама-қайшылық, ғылыми дүниетаным, идеялық-эмоциялық, болашақ маман, қалыптастыру.

Изменения, происходящие в области образования и науки в XXI веке, ставят перед высшими школами, готовящих будущих специалистов, новые задачи. В связи с этим актуальной проблемой на данный момент в развитии всемирной познавательной системы является приспособить будущих специалистов самостоятельно делать научные выводы, прививать навыки принятия самостоятельного решения в различных ситуациях, дать возможность им самим стать субъектами своих действий, сформировать из студентов творческую личность, которая за основу берёт познавательную деятельность.

Одними из требований в сфере общего образования являются – познавательная активность и сознательность. Выполнение этих требований можно увидеть в стремлении студентов понять учебный материал, связать пройденный материал с новым, использовать полученные знания на практике, выражать своё мнение, опираясь на них. Основной интерес активной познавательной деятельности будущих специалистов развивается на основе понимания важности образования в обществе, необходимости наращивания темпа плодотворной службы обществу. Студент не должен ограничиваться знаниями, которые ему даёт преподаватель, а самостоятельно осваивать их дальше, в результате направленной познавательной деятельности. То есть, возникает задача не только сформировать познавательную активность познавательной деятельности студента в процессе обучения, но и развивать их дальше. В связи с этим, естественно возникает вопрос – что мы должны развивать в процессе обучения будущих специалистов? Если рассматривать краткосрочную необходимость – всё необходимое для полного решения задач современных педагогических знаний, в будущем – всё необходимое для выполнения активного участия в производственной и общественной жизни. Это – память, мышление, фантазия, интуиция и восприятие. Они тесно связаны с личными качествами человека как сила воли, внимание, интерес, эмоция, эрудиция и др.

Исследовательская работа на уроке повышает активность студентов, учит их самостоятельной работе при освоении знаний. Большую роль в активизации профессиональной познавательной деятельности студента играет педагогическая коммуникативность преподавателя.

Ключевые слова: познавательная деятельность, направление, придерживающаяся личность, активное действие, познание, сознательность, проблематическое обучение, противоположность, научное мировоззрение, идейно-эмоциональный, будущий специалист, формирование.

Changes in education and science in the XXI century, put before the high schools that train future professionals, new challenges. In connection with this urgent problem at the moment in the development of the world educational system is to accommodate future professionals make scientific conclusions, develop skills of making independent decisions in different

situations, enabling them to become agents of their actions, to develop from the students a creative personality, which bases on cognitive activity.

One of the requirements in the field of general education are cognitive activity and consciousness. These requirements can be seen in the desire of students to understand course material, to bind the material should be covered with a new, to use the obtained knowledge in practice, to express their opinions based on them. The main interest of active cognitive activity of future specialists is developing on the understanding the importance of education in society, the need to increase the rate of productive service to society. The student should not use only knowledge that it gives teacher and independently to develop them further in the directed cognitive activity. That is, the challenge is not only to create a cognitive activity and cognitive activity of the student in the learning process, but also to develop them further. In this regard, arises naturally the question - what should we develop in the process of training of future specialists? If we consider the short-term need - everything you need for a complete solution of the problems of modern pedagogical knowledge, in the future - everything you need to perform active participation in production and social life. It is memory, thinking, imagination, intuition and perception. They are closely connected with the personal qualities of the person as willpower, attention, interest, emotion, knowledge, etc.

Research work on the lesson increases the activity of students, teaches them to work independently in the development of knowledge. Important role in enhancing professional cognitive activity of the student plays a pedagogical communication of the teacher.

Prop words: informative activity, direction, person who adheres to, active action, cognition, consciousness, problematical training, contradiction, scientific world-view, ideological and emotional, future specialist, formation.

XXI ғасырда білім мен ғылым саласында болып жатқан өзгерістер болашақ мамандар даярлауда жоғары мектептер алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Осыған орай әлемдік танымдық жүйені дамытуда болашақ мамандарды өз бетінше ғылыми тұжырым жасауға бейімдеу, әртүрлі жағдайларда өз бетінше дұрыс шешімдер қабылдай білуге дағдыландыру, оларды өз іс-әрекетінің субъектісі болуына мүмкіндік туғызу, студенттерді танымдық іс-әрекет бағытын ұстанған шығармашыл жеке тұлға ретінде қалыптастыру көкейкесті мәселе болып отыр.

Студенттерді танымдық іс-әрекет бағытын ұстанған тұлға ретінде тәрбиелеу үшін олардың белсенді іс-әрекеті оқытушы жетекшілігімен өзін-өзі басқару іс-әрекетіне ауысуына жағдай жасау қажет.

Бұл мақсаттың орындалуы оқу үдерісінің толығымен, қайта құрылуына және таным деңгейінде студенттердің өзіндік іс-әрекетін ұйымдастыру арқылы жаңа материалды белгілі бір дәрежеде меңгеруін іске асырады. Сонда іс-әрекет өзіндік жұмыстың шеңберінен шығып, шығармашылық, зерттеушілік мазмұнда болады және студенттердің ұжымдық жұмыс үдерісіндегі оқытушының тікелей бақылауымен іске асырылады. Осыған байланысты болашақ мамандардың танымдық іс-әрекеттерін қалыптастыру мәселесінің орны мен маңыздылығын анықтаудың және өзіндік жұмысты танымдық іс-әрекетті қалыптастырудың бір түрі ретінде қарастырудың қажеттігі туындайды.

Жалпы білім беру мәселесіндегі талаптардың бірі – танымдық белсенділік пен саналылық. Бұл талаптардың орындалуы студенттердің оқу материалын түсінуге, өткенді жаңамен байланыстыруға, алған білімдерін тәжірибеде пайдалануға, өз пікірлерінде оларға сүйенуге ұмтылысынан көрінеді. Болашақ мамандардың белсенділік танымдық іс-әрекетінің негізгі мүддесі – білімнің қоғамдағы мәнін ұғыну, қоғамға нәтижелі қызмет ету қарқынын үдету қажеттігі негізінде дамиды. Студент оқытушы беретін біліммен шектеліп қана қоймай, оны әрі қарай өз бетінше белсенді, бағытталған танымдық іс-әрекеті нәтижесінде игеруі тиіс. Яғни, оқыту үдерісінде студенттің танымдық іс-әрекетінде танымдық белсенділікті қалыптастырып қана қоймай, оны әрі қарай дамыту талабы туындайды. Осы тұста біз болашақ мамандарды оқыту үдерісінде нені дамытқанымыз жөн? – деген сұрақтың туындауы заңды құбылыс. Жакын арадағы қажеттілікті қарастырсақ – қазіргі педагогикалық білімнің міндеттерін толық шешетін барлық қажеттіліктер, болашақ жағдайда – өндірістік және қоғамдық өмірге белсене араласуды өтейтін қажеттіліктер. Бұл – есте сақтау, ойлау қабілеті, елестету, интуиция және қабылдау. Олар адамның ерік – жігер, зейін, қызығушылық, эмоция, эрудиция және т.б. сияқты жеке басының қасиеттерімен тығыз байланысты.

Қоғамның педагогикалық білімге қоятын талаптарында жекеленген пәндер бойынша оқытудың барлық қабылданған формалары тек терең, жан-жақты, нақты білім беріп қана қоймай, студенттердің тәрбиесі мен ақыл ойының дамуына, сондай-ақ, жеке тұлғаның жоғары моральды идеясын қалыптастырып, барлық студенттердің ізденушілік, шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытуына әсер етуі тиіс [1].

Дамытып оқытудың идеясын тәжірибеде көрсеткендей, проблемалық сабақтар, лекциялар, семинарлар, пікірталастар, диалогтық әңгімелер, лабораториялық және практикалық жұмыстар үдерісінде іске асыру оңтайлы болады. Студенттердің танымдық іс-әрекетінің белсенділігін арттыру проблемаларын және университетте *проблемалық оқытуды* А.Е. Әбілқасымова жете қарастырды [2]. Ол көптеген психологиялық – педагогикалық және әдістемелік зерттеудің нәтижесінде, үйренушілердің танымдық іс-

әрекетін екі компоненттен: танымды белсенділіктен және танымды дербестіліктен тұрады дейді. Бұл компоненттер диалектикалық өзара байланыста болады, себебі танымды дербестілікте әрқашан белсенділік элементі болады, ал танымды белсенділік дербестіліксіз болуы мүмкін емес.

Оқытушының проблема қою арқылы өткізетін лекциясы немесе кең көлемді диалогы, өзінің мазмұны және құрылымы жағынан шындықты дайын түрінде айтпайды, керісінше, проблемалық жағдаяттар тудырады, студенттерді танымдық қарама – қайшылықтармен кездестіру арқылы табиғи сұраныстар туғызады, олардың ойлау белсенділігін оятады, танымдық қызығушылығын арттырады. Демек, *проблемалық* оқытудың маңызы проблемалық жағдаяттардың болуында. Яғни, өзіндік іздеу – зерттеу тапсырмаларын орындауда студенттердің көптеген қиыншылықтарға кездесетіндігінде. Бұл қиыншылықтарды олар (оқытушының жетекшілігімен немесе өздігінен) жетпеген білімді толықтыру және бұрын меңгерілген тәжірибенің негізінде іс-әрекеттің жаңа әдіс-тәсілдерін пайдалану арқылы ғана жеңе алады.

Егер студент сұрақтың жауабын немесе тапсырмалардың орындалуын алдын – ала білетін болса, онда проблемалық жағдаят туындамайды.

Проблемалық жағдаяттарға қойылатын талаптар:

- жағдаяттардан туындайтын сұрақтар студенттер үшін қызықты және мәнді болуы қажет;
- студенттің шығармашылықты танымдық іс-әрекетін дамытатын, байланыстардың себеп – салдары тізбегін шешетін болуы керек.

Проблемалық жағдаятты құруда және оны шешуде оқытушының араласуы студенттердің дайындығына байланысты болады: бір жағдайда ол өзі проблеманы қойып, оның шешу жолдарын көрсетеді, ал екінші жағдайда – проблеманы қоюға және оның жауабын табуға студентке мүмкіндік береді.

Жалпы проблеманы қоюды және оны шешуді ұйымдастырудың негізгі *үш деңгейі* бөліп көрсетуге болады. Олар:

- *бірінші деңгейі* – оқу материалының проблемалық түрде түсіндірілуі.

Оның маңызы оқытушы проблемалық жағдаятты құру арқылы проблеманың соңғы шешімін беріп қана қоймай, осы шешімге жетудің логикалық қозғалысын қарама – қайшылықтарымен, ауытқуларымен қоса ашып, осы қайшылықтардың шығу тегін түрлі дәлелдермен көрсетеді. Оқытушы дәріс материалын проблемалық түрде түсіндіргенде, сұрақтың негізгі мазмұнын салыстырмалы, қысқа уақытта айтып жеткізеді. Білім берудің мұндай әдісі студенттерге проблеманы көре білу, сыни көзқарас және ойлаудағы баламалықты қалыптастырады. Бірақ бұл әдіс студенттің ізденістегі шығармашылық іс-әрекетінің тәжірибесін қамтамасыз етпейді. Ол кәдімгі ақпараттық – репродуктивті әдіс, онда ақпарат проблеманы қою және оны шешудің жолдарын көрсету формасында ғана жұмсалады.

- *екінші деңгейі* (реконструктивті – әртүрлілік) – оқытушы проблеманың

және білімнің деңгейін анықтай отырып, оны шешудің жолдарын қалыптастырады. Студенттің өзіндік іс-әрекеті бұрын меңгерген білімін пайдалануға пәнішілік және пәнаралық байланысты анықтауға бағытталады. Студентке шешетін проблемаға тән белгілерді талдауға, оны шешудің мүмкін болатын жолдарын іздеуге және соның ішінен тиімдісін таңдап алуға тура келеді. Оқытушы студент іс-әрекетінің шығармашылық түрін сақтай отырып, оны дұрыс жолға бағыттап отырғаны жөн.

- *үшінші деңгей* оқытушы студенттер алдына бұрын кездестірмеген

проблемалық жағдаяттарды қояды және олардың өз бетінше ізденуін талап етеді. Студент проблеманы өзі табады, өзі тұжырымдайды және бұрын меңгерген білімдерін осы проблеманы шешу үдерісінде пайдаланады. Бұл проблемалық оқытудың ең *жоғарғы деңгейі* – проблеманы меңгеру [3].

Проблемалық оқытудың негізгі басты мақсаты – проблемалық жағдаяттар құру – студенттердің іздену іс-әрекетінің мотивтік механизмін іске қосу.

Оқытушының қойған проблемалары әрдайым студенттердің біліміне, іскерлік пен дағдысына сүйене отырып, оны болашақ ізденістеріне пайдалануын талап етеді.

Мәселені алдын – ала талдау негізінде және оның шамалары тексерілгеннен кейін болжамдар ұсынылады. Одан кейін ұсынылған болжам тексеріледі, дұрыс емес пайымдаулар, дәлелдеулер, негіздеулер, аргументтер алдын – ала алынып тасталады.

Оқу материалын проблемалық түрде түсіндіргенде, оқытушы студенттерді өнімді ой – әрекетіне тартуға тырысады, оларды сұрақ қоюға ұмтылдырады, шындыққа жетуге үйретеді. Студенттің қойған сұрағы – оның танымдық белсенділігін, жеке тұлғаның шығармашылық қасиетінің көрсеткіші болып табылады.

Оқу үрдісінде көріп отырғанымыздай, танымдық ынтаның қалыптасуына оқуды ұйымдастырудың формасы аса зор ықпал етеді.

Практикалық және зертханалық сабақтар - оқытушылардың студенттермен қарым-қатынасының неғұрлым белсенді нысаны. Бұл сабақтар алған білім мен дағдыны меңгеру мақсатын көздейді. Онда өткен материалдарды 2-ші рет ойға түсіру арқылы есте қалдыру амалдары қарастырылады. Мұндай сабақтар әсіресе, әр пәннің ережелерін, теорияларын немесе осы сияқты күрделі теориялық мәселелерін іс жүзінде пайдалана білуге байланысты өткізіледі.

Практикалық және зертханалық сабақтар оқытушы үшін студенттермен тікелей және жақын қарым-қатынас жасауға, олардың таным әрекеттерінің белсенділігін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, студенттермен жекелеп жұмыс істеуге, техникалық құралдар пайдалануға мүмкіндік және қолайлы жағдайлар туғызып отырады.

Әр пәннің немесе жеке тақырыптардың ерекшеліктеріне қарай, практикалық сабақтарда түрлі жаттығу амалдары қолданылады. Мысалы, тілден грамматикалық түрлі ережелерге сәйкес жазбаша және ауызша жаттығу не талдау жұмыстары жүргізілсе, сызу пәнінен графикалық, ал физика мен химиядан лабораториялық эксперименттік тәжірибелер жасалады. Практикалық сабақта білім, білік және дағдыны пысықтау мақсаты көзделеді.

Көп жағдайларда сабақ барысында ақпаратты беру бір жақты жүргізіледі, сондықтан, оқытушыға студенттер тобымен әсерлі және нәтижеге жетерлік байланыс орнату, студенттердің кәсіби танымдық іс-әрекеттерін белсендіру жұмыстарын жүргізу аса қажет.

Танымдық іс-әрекетті белсендіруде салыстыру, сабақтастыру қажеттілігін туғызатын әдіс-тәсілдермен өткенді жаңғырту жақсы нәтиже береді.

К.Д. Ушинский студенттердің танымдық белсенділігін дамытуда салыстырудың және оқылатын материалды саналы түрде меңгерудің рөлінің зор екенін атап көрсетті. Ол түсіну мен ойлау әрекетінің негізінде салыстыру жүзеге асады, яғни өмірде бәрі салыстыру арқылы танылады деп есептеді [4].

Арнайы пәндер бойынша оқыту үдерісінде белсенділіктің қандай ерекшеліктері байқалады?

Бірінші ерекшелігі – ол жоғарғы мақсатты бағыттылық, үздіксіз түсіндіру салдарынан студенттердің бағытталған ықыласының концентрациясы. Сабағының мақсатты болуына, сабақтың нақты құрылымының алдын – ала тақырыптық жоспарда көрініс табуы игі әсерін тигізеді. Сұрақтар тірек пунктінің орнына жүреді.

Осындай сабақтың екінші ерекшелігі – ақпараттың көптігі. Оқытушы барлық оқылатын тақырыптарды терең және жан-жақты түрде түсіндіреді.

Үшінші ерекшелігі – ізденушілігінде. Материалдың терең баяндалуымен жан-жақты ашылуы оқытушыдан келесі жағдайларды талап етеді:

- ойлаудың логикалық тәсілдерін пайдалану (анализ, синтез, салыстыру, қорытындылау, абстрактілік);
- пәнішілік және пәнаралық байланысты ашу;
- кейбір жағдайларда проблемалық жағдаяттар құру;
- оқу үрдісін интенсификациялау.

Сабақтағы ізденушілік сипат студенттердің белсенділігін арттырады, оларды білімді меңгеруде өз бетінше жұмыс істуге үйретеді. Студенттердің кәсіби танымдық іс-әрекеттерін белсендіруде оқытушының педагогикалық коммуникативтігі үлкен рөл атқарады.

Бірақ коммуникативті қатынастың маңызды шарты – сөздің қысқалығы. Әңгімені аяқтау, айтылғанды қорытындылау арнайы дайындықты талап етеді. Дұрыс аяқталмаған финал тәуір өткен сабақтың өзін бұзады, себебі студенттер меңгергенін, қабылдағанын қорытындылағысы келеді. Негізгісін бөліп алады. Сабақты анықталмаған сөзбен, мысалы: «міне, дәлірек айтқанда, менің сіздерге айтқым келгені», – деп аяқтау дұрыс емес. Әрқашан айтылған сөзді қорытындылау керек, негізгі ойды тағы бір айтып өтіп, содан кейін қорытынды жасалады.

Беделді оқытушының сабағында студенттер соңғы қорытындыға үлкен көңіл бөлінетінін зерттеулер көрсетеді. Тәжірибелі ұстаз дәлелдеу үрдісіне көп көңіл бөледі, көптеген айқын мысалдар келтіреді.

Қорыта айтқанда, жоғары мектептің оқу үдерісінде студенттерді түрлі оқу және шығармашылық іс-әрекеттерін өз бетімен орындатқызу олардың өз қабілеттерін кеңінен көрсетуіне мүмкіндік береді. Студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудың алуан түрлі формаларын қолдану студенттердің танымдық белсенділігін арттырудың тиімді құралы болып табылады. Ал, проблемалық оқыту – ғылыми дүниетанымды қалыптастырудың негізгі тәсілі, ол адамның танымдық және практикалық қызметін реттеп отыратын белгілі бір жеке бастық субъективтік тұрғы ретінде ұғынылады, дүниетаным теориялық білімнің, практикалық тәжірибенің, идеялық-эмоциялық бағалардың жоғары синтезі ретінде анықталады.

1. Сейтенова С.С., Қожаберген Т. Развитие творческих способностей учащихся на основе технологии проблемного обучения. Педагогика и современность Научно-педагогический журнал № 2 (2013) с. 61-65 Таганрог.

2. Әбілқасымов А.Е., Омарова Р.С. Мұғалімдердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру негіздері. Монография. - Алматы, 2003. - 167 б.

3. Сейтенова С.С. Самостоятельная работа студентов в педагогическом процессе вуза. Международная научно-практическая конференция «Теория и практика педагогической науки в современном мире: традиции, проблемы, инновации» Новокузнецк: Изд. КузГПА, 2012 ж 270-273 б

4. Ушинский К.Д. Труд в его психическом и воспитательном значении. Педагогические сочинения в 2 – х томах. Т.2 – М.: педагогика, 1988. – 317с.

5. Сейтенова С.С. Способы развития творческих способностей учеников начальных классов посредством проблемного обучения “Development of scientific thought in the 21st century – problems and perspectives” 21.02.2014 года Рига, Латвия

Түйін

Мақалада студенттердің танымдық іс – әрекет бағытын ұстанған тұлға ретінде тәрбиелеуде тақырыпты проблема кою арқылы орындау үлкен педагогикалық нәтиже беретіндігі туралы сөз етіледі.

Резюме

В статье поднимается вопрос об эффективности педагогических достижений при постановке тематической проблемы в воспитании личности, придерживающейся направление познавательной деятельности студентов.

Annotation

In the article there is brought up a point of pedagogic achievements efficiency at the position of thematic problem in character education, which adheres to the direction of informative activity of students.

УДК 378-057.875

ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ ВУЗАМИ КАЗАХСТАНА К РЕАЛИЗАЦИИ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ 12-ЛЕТНЕЙ ШКОЛЫ

Н.Е. Абсадыкова – *Международный Казахско-Турецкий университет им. Яссави, Туркестан*

Необходимость перехода на новую модель обучения связана с тем, что рост информационных потоков и высокотехнологичных производств требует от выпускников обновляемых школ не исполнителей узкой специализации, а специалистов, способных мобильно переключиться с одного вида деятельности на другой, систематически заниматься самообразованием.

Ведущей идеей обновления старшей школы в условиях 12-летнего обучения является существенное расширение возможностей выбора каждым учащимся индивидуальной образовательной траектории, что и определяет основные подходы к обучению, содержанию и структуре профильного обучения. Поэтому главной целью новой школы становится формирование и развитие образованной, творческой, компетентной и конкурентоспособной личности, способной жить в динамично развивающейся среде, готовой к самоактуализации как в своих собственных интересах, так и в интересах общества. Отсюда именно профильное обучение, создающее реальные условия подготовки школьников к перспективным потребностям рынка труда, можно назвать благоприятной почвой для развития этих качеств.

Ключевые слова: профильное обучение, педагогические кадры, система вузовской подготовки, 12-летняя школа.

The need to move to a new model of education is the fact that the growth of the information flow and high-tech industries require graduates of schools not updated performers specialization and specialists capable mobile switching from one activity to another, systematically educate ourselves. The leading idea of updating the high school in 12 years of education is a significant expansion of choices each student individual educational path, which determines the basic approaches to learning, content and structure of school education. A key objective of the new school is the formation and development of an educated, creative, competent and competitive personality, able to live in a dynamic environment ready to self-actualization in their own interest and in the interest of society. Hence it is specialized education, creating real conditions for preparing students for future needs of the labor market, can be called a fertile ground for the development of these qualities.

Keywords: profile learning, teaching staff, university training system, 12-year-old school

Оқытудың жаңа моделіне көшудің қажеттілігі тар шеңберлі мамандықтағы мектептерден емес қызметтің бір түрінен екіншісіне мобильді түрде ауыса алатын, жүйелі түрде өзін-өзі оқытумен айналыса алатын мамандандырылған мектеп бітірушілерден ақпараттар ағындарының және жоғары технологиялық өнімдердің өсуі талап етуіне байланысты. Жоғарғы мектептердің 12-жылдық оқу жағдайына жаңартудың басты идеясы әр оқушының бейінді оқытудың құрамы мен құрылымына, біліміне ыңғайын анықтайтын жеке білім траекториясын таңдауға мүмкіндігінің артуы болып табылады. Сондықтан жаңа мектептің басты мақсаты серпінді дамып келе жатқан ортада өмір сүре алатын, өзінің жеке және қоғамның қызығушылығында маңызды болуға дайын білімді, өнерпаз, құрамдас және бәсекеге қабілетті тұлға құрылуы және дамуы болып табылады. Осыдан кейін еңбек нарығында келешектегі қажеттіліктерге дайындайтын оқушыларды дайындауға нақты жағдайлар жасайтын бейінді оқытуды осы сапаларды дамытуға қолайлы тірек деп атауға болады.

Тірек сөздер: кәсіби оқыту, педагогикалық мамандар, жоғары оқу орындарындағы дайындық жүйесі, 12-жылдық мектеп.

На современном этапе в Казахстане назрела необходимость перехода на 12-летнее общее среднее образование с введением профильного обучения. В Концепции развития образования РК до 2015 года – конкретном плане действий, предусматривающем ряд мер, направленных на сближение национальной высшей школы с целями Болонского процесса, его механизмами, средствами, инструментами, отмечается: «В условиях недостаточной профилизации на старшей ступени среднего образования выпускники остаются на рынке труда невостребованными» [1].

Организация профильного обучения предполагается по социально-гуманитарному, естественно-научному, технологическому и другим направлениям для осуществления ориентированной допрофессиональной подготовки старшеклассников. В рамках этих направлений, с учётом потребностей обучающихся и регионов, возможностей и особенностей образовательных учреждений, предусматривается также возможность внутрипрофильной специализации. По этой причине в стране течение ряда лет осуществляется эксперимент по апробации новой образовательной модели 12-летней школы, поиска, планируется создание вечерних и заочных профильных школ для молодежи, желающей совмещать учёбу с работой. Открытие этих школ ожидается на базе дневных профильных школ, ресурсных центров при вузах и колледжах, имеющих соответствующие лицензии. Организация образовательного процесса в 12-летней школе планируется с учётом сочетания базового и вариативного содержания образования определённого базисным учебным планом. Профильные учебные предметы предназначены определять специализацию каждого направления.

В республике предполагается создание единого комплекса очно-заочного профильного обучения на основе использования информационных и дистанционных технологий обучения, прогнозируется организация различных вариантов профильного обучения на селе: школ-интернатов в районных центрах или крупных населённых пунктах и пансионатов интернатского типа. Это позволит сформировать открытое образовательное пространство, доступное для учащихся отдалённых аулов и для детей с ограниченными возможностями [2].

Термин «профиль» происходит от французского *profil* и итальянского *profile*, что означает «очертание» и используется в разных областях знаний – архитектуре, технике, геодезии и т.д. Несмотря на неоднозначное понимание, этот термин в последние годы широко используется в педагогике.

Профиль – совокупность внутренних, одно-родных, постоянных по содержанию структурных элементарных единиц деятельности человека, которые определяют требования к общеобразовательной и профессиональной подготовке, и становятся общими для одной группы профессий [3].

Профильное обучение является средством дифференциации и индивидуализации обучения, позволяющее за счёт изменений в структуре, в содержании и организации образовательного процесса более полно учитывать интересы, склонности и способности учащихся, создавать условия для обучения старшеклассников в соответствии с их профессиональными интересами и намерениями в отношении продолжения образования. Цель профильного обучения в школах Казахстана состоит в том, чтобы создать условия для разработки и реализации индивидуальных образовательных программ учащихся старших классов, нацеленных на формирование личного профессионального образа своего будущего, в построении своей образовательной траектории [4,5].

Следует подчеркнуть, профильное обучение не является профессиональным или производственным, его главная цель – самоопределение учащихся, формирование адекватного представления о своих возможностях. Здесь приоритетом выступает подготовка к конкретной профессии или специальности, а обеспечение условий полноценного общего образования в соответствии с индивидуальными потребностями и возможностями учащихся, их профессионального самоопределения и обеспечения готовности перехода к профессиональному обучению в системе непрерывного образования.

Введением профильного обучения предполагается внести в организации школьного образования, в учебный процесс новые компоненты, многие из которых будут непосредственно «работать» на повышение эффективности преемственности образования в школе и вузе как звенья единой цепи. При этом образовательная среда профильного обучения должна составлять естественное или искусственно создаваемое социокультурное окружение учащегося, включающее различные виды средств и содержания образования, способных обеспечивать продуктивную деятельность ученика в целях его самоопределения в будущей профессиональной деятельности [6].

Реализацию профильного обучения предполагается осуществлять в различных образовательных учреждениях: профильных средних школах, полипрофильных (или многопрофильных) средних школах или ресурсных центрах [7].

Таким образом, требования научно-технического прогресса и интенсификации материальной,

социальной и духовной жизни общества предполагают изменения как в системе образования, так и в её субъектах, содержании, структуре и характере действий работников отдельных профессий. Эти изменения влекут за собой изменения в профессиональной подготовке педагогических кадров в направлении вооружения студентов новыми знаниями и практическими умениями в организации профильного обучения старшеклассников.

По мнению З.С. Назаралиевой, профильное обучение – это процесс планомерного взаимодействия в педагогическом процессе педагога с обучающимися с целью усвоения в индивидуальном образовательном маршруте системы общих знаний на повышенном уровне профильных образовательных областей и дополнительного образования, совпадающие с его способностями, профессиональными намерениями и преобразования их в личностные качества компетентного выпускника. Результатом профильного обучения является формирование базовых компетенций.

Как процесс обучения подготовки педагогических кадров к реализации профильного обучения мы рассматриваем с позиции овладения студентами системой педагогических знаний, умений, формирования на их основе системы профессиональных убеждений и установок. Как результат обучения под подготовкой педагогических кадров к реализации профильного обучения мы имеем в виду готовность будущего учителя к осуществлению профильного обучения в процессе профессиональной деятельности на любых уровнях: учебного процесса в целом, отдельного учебного предмета (целевые установки, программа, методы и формы, система контроля и т.д.), определенной учебной ситуации – урок, лекция, семинары и так далее, где значимыми компонентами выступают: цели, содержание, методы, формы, уровень развитости, обученности и др.

Разрешение проблемы подготовки будущих учителей к профильному обучению старшеклассников нам видится на стыке высшей и школьной педагогики в корректировке содержания государственных стандартов, учебных планов и образовательных программ в соответствии с новыми требованиями общественной, экономической и духовной жизни страны.

Успешной подготовке будущего учителя к организации профильного обучения учащихся в 12-летней школе, по мнению Г.Б. Кунжигитовой, способствует комплексная реализация в педагогическом процессе вуза межпредметных связей [8], помогающих становлению мировоззрения и гражданской позиции будущего учителя. Это:

- когнитивные, обеспечивающие актуализацию опорных знаний и умений студентов, полученных при изучении смежных учебных предметов, с целью формирования системы знаний в процессе изучения закономерностей, явлений, фактов и углубления образования по профильной подготовке в контексте с социально-экономической и культурно-исторической спецификой региона;
- воспитательные, предполагающие использование отечественного и зарубежного опыта работы учителей, примеров и иллюстраций из истории культуры, науки, техники и технологии производства, а также явлений и фактов социально-экономической среды региона с целью формирования профессионально значимых качеств будущего учителя;
- специфические, указывающие на связь изучаемого предмета с содержанием профильного обучения учащихся с целью анализа существующих или разработки и внедрения новых методических приемов профильного образования на содержательной и процессуальной основе изучаемого предмета.

Особенности учителя профильной школы как носителя определенных профессиональных функций, знаний и умений, осуществляющего профориентацию школьников в процессе учебной и внеучебной работы, характеризуют такие показатели, как:

- Знания, которые необходимы в процессе проведения профориентационной работы с учащимися в процессе их учебной и внеучебной работы.
- Умения и навыки, применяемые учителем в процессе организации и проведения профессиональной, ориентационной работы с учащимися в их общественно-полезном, производительном труде.
- Осознанность необходимости и наличие устойчивого желания педагога работать в системе профильного обучения,

В целом, подготовка учителей к работе в условиях профильного обучения включает в себя следующие аспекты:

1. Формирование профессионально-личностной позиции педагогов.
2. Комплексный (психолого-педагогический и профессионально-личностный) характер образования педагогов.
3. Создание системы консультирования и тренингов.
4. Создание психолого-педагогических условий (системы факультативов, спецкурсов, кружков, секций) для развития профессионального мастерства.

5. Демократизация и гуманизация всех обучающих процедур, создание творческой и свободной атмосферы учения.

6. Образовательная ступень и сфера деятельности педагогов образовательных учреждений (педагоги дошкольных учреждений, учителя начальной школы, учителя-предметники основной средней школы, педагоги, работающие в системе дополнительного образования, педагоги-дефектологи, практические психологи, а также представители школьной администрации т.п.).

7. Специфика контингента учащихся (их возраст, состояние здоровья, при этом специальное внимание должно уделяться специфическим группам одаренных детей, детям-сиротам, детям-инвалидам и др.).

8. Профессиональная, постпрофессиональная подготовка и профессиональный опыт педагогов.

Помимо вышеперечисленного, обязателен учёт возможностей практических занятий в подготовке студентов к профильному обучению старшеклассников. Большую пользу приносят семинары, проводимые в форме коллективной познавательной деятельности. Это: разделение студентов на группы по их желанию (с обязательным участием студента с устойчивым интересом к данному предмету); постановка общих целей и задач для группы; работа в последовательности – индивидуальная, парная (чаще всего перекрестный опрос), работа в группе (коллективная); обязательное предварительное ограничение по времени каждого этапа занятий; экспертный анализ; оценка работы группы с преподавателем; проведение самооценки.

На содержание и характер подготовки педагогических кадров влияет учёт особенностей специальных дисциплин, где:

1) содержание специальных дисциплин должно базироваться на разнородных технических науках, связанных с производством, с техникой, а выпускающие дисциплины интегрировать в себе все дисциплины специального и общетехнического циклов;

2) преподаватель должен не только владеть содержанием специальных дисциплин, но и уметь пробудить у студентов интерес к овладению профессиональными знаниями и навыками, оказывать на них воспитательное и развивающее воздействие;

3) технические знания тесно связаны с естественнонаучными дисциплинами (физикой, химией, математикой и др.), поскольку основу техники составляют материалы, сырье, процессы природы, ее законы. Открытие естественных наук дают «материал для построения технических объектов». Технические знания имеют интегративный характер, т.е. отражают в комплексе собственно технические, естественные и социальные аспекты;

4) интегративный характер технических знаний требует от преподавателя умения в процессе формирования у студентов опираться на знания, полученные на занятиях по естественнонаучным дисциплинам. Для этого преподавателю наряду с программой специальной дисциплины надо хорошо знать программы взаимосвязанных дисциплин;

5) практическая направленность содержания педагогических дисциплин, связь с производственным обучением. Учет этой особенности требует от преподавателя хорошего знания практической стороны профессиональной подготовки квалифицированного специалиста;

6) нестабильность содержания специальных дисциплин обусловлена изменением требований к подготовке специалистов, совершенствованием техники, технологий, производственных процессов. В этой связи преподаватель должен уметь своевременно перестраивать содержание и методы обучения.

В заключение отметим, поскольку профильное обучение представляет собой разновидность личностно-ориентированного образования, построенного на принципах дифференциации, индивидуализации, интеграции, вариативности, развития и деятельности учащихся в процессе обучения, то успех реализации профильного обучения напрямую связан с уровнем профессионально-личностной готовности будущих педагогов к работе в условиях изменившейся парадигмы образования.

Подготовка будущего учителя к работе в 12-летней школе представляет собой процесс обучения в системе учебных занятий по психолого-педагогическим и специальным дисциплинам, педагогической и технологической практике и результат, обучения, характеризующийся определенным уровнем развития личности будущего педагога, уровнем сформированности общепедагогических, технологических и специальных знаний, умений, навыков, овладения методологией и методами педагогической науки.

В отношении профессорско-преподавательского состава, безусловно, основным условием достижения высокого качества профессиональной подготовки педагогических кадров к работе в профильной школе любого вида должен служить уровень профессиональной и специальной подготовки. При этом немаловажным фактором является уверенность в эффективности применения новых методик, технологий и организационно-методических приемов ведения занятий. Участие преподавателей вуза в семинарах,

тренингах, конференциях по вопросам совершенствования и поиска наиболее оптимальных методов обучения и контроля, существенно поможет им в выработке индивидуально осознанного подхода к учебно-воспитательному процессу.

1. Концепция развития образования в Казахстане на 2015 г. – Астана, 2004.
2. Айсына М.А. Реализация национальной политики Республики Казахстан в области образования в условиях перехода на 12-летнее среднее образование. – 2005. – №5. – С. 22–31.
3. Рязин С.Н. Проектирование содержания профильного обучения в старшей школе // Школьные технологии. – 2003. – №2. – С.124–125.
4. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011–2020 годы. – Астана, 2011.
5. Концепция 12-летнего среднего образования Республики Казахстан. Астана, 2010. – 24 с.
6. Кунакова К. У. Развитие образовательной среды профильного обучения в условиях интеллектуализации образования: автореф. дисс. ... д.п.н. 13.00.01. – Астана, 2010. – 20 с.
7. Назаралиева З. С. Структура и содержание профильного обучения в полипрофильной средней школе: автореф. дисс. к.п.н. 13.00.01. Алматы, 2008. – 27 с.
8. Кунжигитова Г.Б. Формирование готовности будущих учителей к профильному обучению старшеклассников общеобразовательной школе. Автореф... дисс. 13.00.01. – Курган-Тюбе – 2012. – 22 с.

Резюме

В статье говорится о том, что необходимо переходить на новую модель обучения в связи с тем, что рост информационных потоков и высокотехнологичных производств требует от выпускников обновляемых школ не исполнителей узкой специализации, а специалистов, способных мобильно переключиться с одного вида деятельности на другой, систематически заниматься самообразованием.

Түйін

Бұл мақалада күннен күнге жаңа ақпараттардың көбеюіне және жаңа өндірістердің мектептерден тек қана тапсырылғын міндетті атқару емес, соған қосыла қосымша да қызмет етулерді және де өздерін жүйелі жетілдіре білулері үшін жаңа оқыту моделіне көшу керек екендігі талқыланған.

Resume

This article examines the need to move to a new mode of education, because the growth of the information flow and high-tech industries require graduates of schools not updated performers specialization and specialists capable mobile switching from one activity to another, systematically educate ourselves.

АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ПАЙДАЛАНЫП ОҚЫТУДАҒЫ ЖОБАЛАУ ӘДІСІНІҢ МАҢЫЗЫ

Д.Н. Исабаева – п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ
Н.Зинекешова – магистрант, ҚазМемҚызПУ

Бұл мақалада ақпараттық технологияны пайдаланып оқытудағы жобалау әдісінің маңызы қарастырылған. Ақпараттық технологияларды пайдалана отырып оқытуда жобалау әдісін қолдануға келесідей талаптар бөліп көрсетілген: зерттеу, шығармашылық тұрғыдағы мағыналы тапсырмалардың бар болуы, яғни, олар интегралданған білімді және оның шешімін табу үшін зерттеу ізденістерін қажет етеді; болжанатын нәтижелердің тәжірибелік, теориялық, танымдық мағынасы; оқушының өзіндік (жеке-дара, жұптық) жұмыс жасауы; жобамен жұмыс атқару үшін қажетті түрлі саланың түпкі білімін анықтау; жобаның мазмұнды бөлігін құрылымдау; зерттеу әдістерін пайдалану; зерттеу тапсырмаларынан туындайтын мәселелерді анықтау; оларды шешу тұжырымдамаларын алға шығару, зерттеу әдістерін талқылау; алынған мәліметтерді сараптамау; соңғы нәтижелерді ресімдеу; қорытынды шығару, тұжырым, шығармашылық есеп берулер және т.б.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Экономиканың орнықты дамуы үшін сапалы білімнің қолжетімділігін қамтамасыз ету арқылы адами капиталды дамыту, білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру» қажет делінген [1]. Мұндай міндеттерді жүзеге асыруда әлемдік тәжірибеде білім алушының өз бетінше жұмыс жасауды ұйымдастыру әдістері іздестірілуде, яғни, мұнда әрбір білім алушы белсенді танымдық қызметке тартылады. Осындай өзіндік жұмыстардың бір әдісі - ынтымақтаса отырып оқыту әдісі. Жаппай жұмыс жасаудың орнына көбінде жеке, жұптық, топтық жұмыстар келіп түсуде. Ақпараттық-қатынастық технологиялар құралдарын пайдалана отырып білім алушылардың жұптық немесе топтық жұмыс жасау нәтижесі түсіндіру-көрнекілеу және көшірмелі әдістерге қарағанда едәуір тиімді болып шығады.

Мектеп оқушылары топпен жұмыс жасау арқылы бірлескен іс-әрекеттер жоспарын өңдейді, ақпарат

көзін табады, мақсатқа жету тәсілдерін іздейді, рөлдерді үлестіреді, ортаға ой салып, оны талқылайды. Барлық білім алушылар танымдық қызметке еліктірілген болып шығады. Бірлесе білім алу ұжым ішінде қатынасу мәдениетінің элементтерін және басқару элементтерін (ортақ тапсырманы орындау барысында міндеттемелерді үлестіру шеберлігі, бірлескен жұмыстың нәтижесіне және серіктестің жетістігіне жауап бере отырып, толығымен мойындау) меңгеріп алуға мүмкіндік жасайды.

Оқу процесінің негізі ретінде оқушының қызметін қарастыруға болады, яғни, оның зияткерлік, ерік жігері күшінің эмоционалдық жан құбылыстарын жұмылдыру. Оқытушы осы қызмет түрін бағыттап, реттеу қажет. Маңыздысы, оқу материалының мазмұны, формасы, әдісі, оқу құралдары оқушылардың шынайы және әлеуетті мүмкіншіліктеріне сай болуы және оқытуда ынталандыру факторы ретінде алға шығады.

Педагогикалық тәжірибеде білім алушының танымдық қызметін ұйымдастыру әдістері өте маңызды орын алады. Себебі, олар белгілі бір білімді меңгеруді, іскерлік және дағдылық шеберлікті қалыптастыруды қамтамасыз етеді, соның ішінде, өмірлік мәні бар қиын мәселені шешу барысында білім алушының алған білімін, іскерлігі мен дағдыларын тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді. Оқу жобаларының әдісі тұлғаның шығармашылығын дамытудағы әдістердің бірі болып табылады[2].

Ақпараттық-қатынастық технологиялар құралдарын пайдала отырып оқушыларды оқытуда жобалау әдісін қолдануға қойылатын басты талаптарға төендегілер жатады:

- зерттеу, шығармашылық тұрғыдағы мағыналы тапсырмалардың бар болуы, яғни, олар интегралданған білімді және оның шешімін табу үшін зерттеу ізденістерін қажет етеді;
- болжанатын нәтижелердің тәжірибелік, теориялық, танымдық мағынасы;
- оқушының өзіндік (жеке-дара, жұптық) жұмыс жасауы;
- жобамен жұмыс атқару үшін қажетті түрлі саланың түпкі білімін анықтау;
- жобаның мазмұнды бөлігін құрылымдау;
- зерттеу әдістерін пайдалану;
- зерттеу тапсырмаларынан туындайтын мәселелерді анықтау;
- оларды шешу тұжырымдамаларын алға шығару, зерттеу әдістерін талқылау;
- алынған мәліметтерді сараптамаалау;
- соңғы нәтижелерді ресімдеу;
- қорытынды шығару, тұжырым, шығармашылық есеп берулер және т.б. [3].

Жобалау әдісі әрдайым қандай да бір мәселені шешуді түсіндіреді. Бұл мәселе, бір жағынан, түрлі әдістерді пайдалану, екінші жағынан, білімді, ғылымның, техниканың, технологияның түрлі салаларының шеберлігін, шығармашылық саланың білімін интегралдау дегенді қарастырады. Жоба әдісі бойынша жұмыс қандай да бір мәселені тауып, оны ұғыну ғана емес, сонымен қатар оны ашу процесі де жатады.

Жобалық тапсырманы орындау келесідей мүмкіндіктер туғызады атап айтқанда:

- базалық білім мен шеберлік жүйесін қалыптастыру және оларды ары қарай толықтырып, дамыту;
- тұрақты ынтаны жасап шығару және жобамен жұмыс жасау кезінде қажет болатын жаңа білімдерді тауып алу қажеттілігін сезіну;
- оқушылардың танымдық қызметін белсенді ету, әсіресе, олар жобалық-компьютерлік зерттеулер орындаған кезде;
- өзіндік болжамға сәйкес жобалық тапсырманы іске асыруға мүмкіндік беретін шығармашылық қабілеттерді дамыту;
- жаңа білімдерді алуда бастамашылыққа тәрбиелеу және олардың қолданылу аясын кеңейткен жағдайда өз беткейлікті жетілдіру;
- оқушылардың өздерін білім жаратылысы ретінде ұғыну [4].

Жобалау әдісі әрдайым оқушылардың өз бетінше жұмыс жасауына бағытталған, яғни, жеке, жұптық, топтық тапсырманы білім алушылар белгілі бір уақыт мерзімінде орындап бітіруі тиіс. Бұл қызметтің барысында Ақпараттық-қатынастық технологиялар құралдарын пайдалану тиімді болып саналады. Бұл тәсіл табиғи түрде оқытудың топтық тәсілімен үйлесімді болады.

Шыныменде, іс жүзінде жобалау әдісін оқушыларды оқытуда пайдаланған жағдайда оқыту жүйесінің төмендегідей қосымша артықшылықтары мен ерекшеліктері пайда болуы ғажап емес:

- топ оқушыларының желілік серіктестермен жұмыс жасауы;
- жалпыға бірдей мәдениет білімін игеру, телебайланыстық арналар арқылы алынған мультимедиа-ақпараттық негізінде оқушылардың дүниетанымын қалыптастыру;
- ақпараттық-қатынастық технологиялар жаңаша құралдарын пайдалану;
- оқушылардың жазбаша қатынастық тілін дамыту.

Сонымен қатар, осы тәрізді педагогикалық технологияларды пайдалану бірнеше оқытушылардың бірлескен жұмыс ұйымдастыруына септігін тигізеді. Атап айтқанда, оқу және оқудан тыс жұмыс формаларын біріктіру, білім алушылардың әлемдік ақпараттық ресурстарға жаңаша сапалы түрде қолжеткізілуі салдарынан жалпы орта білім жүйесінің мазмұнын өзгерту, Ақпараттық-қатынастық технологиялар құралдарын құрал-жабдық ретінде, жалпы айтқанда, барлық мектеп пәндерінде қолдану.

Білім беруші жобаға оқушы өз бетінше қосыла алады, егер ол телебайланыстық жүйелермен жұмыс жасауды үйренген болса және Ақпараттық-қатынастық технологиялар сәйкес құралдарын пайдалана білетін болса. Жобалау әдісін іске асыру барысында жобалау қызметі тек білім алушыға бағытталған. Мұнда, оқушы жобамен үйде немесе мектепте жұмыс жасай ма ол жағы маңызды емес. Оқу тізбегін өз бетінше таңдау оқушының жаңа, жоғары деңгейде апараттық және қатынастық технологиялармен жұмыс жасауына жол ашады және оларды танымның және өздігінен дамудың құрал-сайманы ретінде қарастырады. Бұл дегеніміз, өз кезегінде, білім алушының әлеуметтік белсенді болуына мүмкіндік туғызады.

Осы секілді әдістерді жалпы орта білім беру жүйесінде қолданудың қолда бар тәжірибесі мынаны дәлелдейді: оқу процесін ұйымдастырудың жаңа формасы пайда болады, телебайланыстық желілерде жалпы орта білім беру жүйесінің көптеген оқу пәндерінің дайын оқу материалдары көрсетілген мультимедиа-материалдарды интегралдау әрекетінің туындауы, оқушылардың ұжымдық іздеу және білім алу қызметінің нәтижесінде Ақпараттық-қатынастық технологиялар қарапайым құралдарын әзірлеуде педагогикалық тиімділіктің жоғары екендігі байқалады.

Сонымен бірге мынаны айта өткен жөн, мұндай жобаларды тәжірибеде пайдалану оқушыларды оқытуда қолданылатын заманауи телебайланыстық жүйелердің және соған сәйкесті ақпараттық-қатынастық технологиялар құралдарының дидактикалық әлеуеті едәуір жоғарылайтыны дәлелденген.

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. "ЕгеменҚазақстан" 2010 жылғы 14 желтоқсандағы № 529-532 (26375);

2. На путях к методу проектов. Сб. четвертый / под ред. Б. Игнатъева. – М. : Гос. уч.-пед. изд-во, 1931. – 120 с.

3. Полат, Е.С. Метод проектов/ Лаборатория дистанционного обучения. – Режим доступа: <http://distant.ioso.ru/project/meth%20project/metod%20pro.htm>.

4. Бидайбеков Е.Б., Грушикин В.С., Камалова Г.Б., Исабаева Д.Н., Бостанов Б.Ф. Білімді ақпараттандыру және оқыту мәселелері. А., 2014ж. – 285 б.

Резюме

В мировой практике ведутся поиски способов организации самостоятельной деятельности учащихся, предусматривающие вовлечение каждого учащегося в активную познавательную деятельность. Метод проектов всегда ориентирован на самостоятельную и активную познавательную деятельность учеников – индивидуальную, парную, групповую, которую учащиеся выполняют в течение определенного отрезка времени. В ходе этой деятельности целесообразно использование информационными технологиями. В статье рассматриваются основные требования к использованию метода проектов в изучении информационных технологий.

Summary

In world practice being sought ways to organize independent activities of students, providing each student's involvement in active cognitive activity. Method of projects always focused on independent and active cognitive activity of students - individual, pair, group, which students perform for a certain length of time. In the process, it is advisable to use of information technology. This article discusses the basic requirements for the use of the project method in the study of information technology.

РОЛЬ САМОРАЗВИТИЯ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА В УСЛОВИЯХ ВУЗА

Г.С.Саудабаева – д.п.н., Казахский национальный педагогический университет имени Абая

М.А. Айтбаева – к.п.н., и.о. ассоц. проф.

Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата

В статье раскрывается роль саморазвития в сложном процессе социализации личности студента в условиях университета. Период обучения в вузе в жизни молодого человека во многом определяет становление личности в целом, способствует социализации личности студента.

Опираясь на анализ научной литературы дается сущностная характеристика процесса социализации личности, приводятся различные трактовки термина. Подробно рассматривается принцип социализации студента, который связан с характером преподавания и индивидуальной формой усвоения, с созданием необходимых условий для замены индивидуальной мотивации на социальную, с воспитанием социально зрелой личности.

Подробно рассматривается процесс саморазвития как одна из целевых функций вузовского образования. Приводятся различные трактовки данного термина. Подчеркивается значение культурно-творческой функции вуза, способствующей саморазвитию и самосовершенствованию личности студента. Определяются закономерности саморазвития студента в образовательном пространстве университета. В статье предлагаются различные формы, методы и средства, направленные на саморазвитие в учебном процессе. Необходимое условие для саморазвития – это активность личности. Выделяется роль саморазвития в процессе социализации личности студента в условиях вуза.

Ключевые слова: социализация, социализация личности студента, социальная среда, саморазвитие, активность.

Мақалада университет жағдайындағы студенттің тұлғалық әлеуметтендіру процесіндегі өзіндік дамытудың рөлі айқындалады. Жоғары оқу орындағы оқу мерзімінде жас адам өміріндегі тұтастай тұлғалық қалыптасуы анықталып, әлеуметтендіру процесіне икемделеді.

Ғылыми әдебиеттің талдауына негізделіп тұлға әлеуметтендіру процесіне мәнді сипаттама беріліп, терминнің әр түрлі анықтамалары келтіріледі. Мақалада студенттің әлеуметтендіру принципі толық қарастырылады. Ол оқыту жағдайымен, жеке меңгеру түрімен, әлеуметтік жетілген тұлғаны тәрбиелеумен байланысты.

Өзіндік дамыту процесі жоғары оқыту орнындағы білім берудің қызметі ретінде толық қарастырылады. Терминнің әр түрлі анықтамалары келтіріледі. Студент тұлғасының өзіндік дамыту және жетілдіру процестеріне әсері ЖОО мәдени-шығармашылық қызметінің маңыздылығы ретінде нақты көрсетіледі. Студенттің өзіндік дамыту заңдылықтары университеттің жағдайында анықталады. Мақалада өзіндік дамыту процесіне бағытталған әр түрлі формалар, әдістер және құралдар ұсынылып отыр. Өзіндік дамытуға қажетті шарты – тұлғаның белсенділігі. Студент тұлға әлеуметтендіру процесіндегі өзіндік дамытудың рөлі университет жағдайындағы ерекше айқындалады.

Кілт сөздер: әлеуметтендіру, студент тұлғасының әлеуметтендіруі, әлеуметтік орта, өздігінен даму, белсенділік.

The article touches upon the role of the self-development in the complicated process of socialization of student's personality within the university. In the life of young man the tuition period in university mainly determines the formation of personality in the whole, promotes the socialization of student's personality.

Based on the analysis of scientific literature, the authors give the significant characteristics of the process of personality's socialization, as well as diverse interpretations of the term. The article deals with the principle of student's socialization which is linked with the manner of teaching and individual form of acquisition, the creation of necessary conditions to substitute the individual motivation to social one and the bringing up of socially mature personality as well.

The process of self-development as one of the target functions of university education is considered in detail. The various interpretations of this term are given too. The authors emphasize on the significance of the cultural and creative function of the higher educational institution which promotes the self-development and self-improvement of student's personality. The regularities of student's self-development in educational space of university are determined. In the article the authors offer the diverse forms, methods and means focused on the self-development in the educational process. The important condition for self-development is the activity of a student. The role of self-development in the process of socialization of student's personality within the university is emphasized as well.

Keywords: socialization, socialization of personality of student, social environment, self-development, activity.

Одной из ведущих проблем вузовского образования, где осуществляется не просто оснащение знаниями и умениями, а также воспитывается всесторонне развитая личность, способная быть конкурентоспособной на рынке труда, является проблема социализации личности студента в условиях университета.

Говоря о понятии «социализация», мы имеем в виду отношения личности и социальной среды. С момента своего рождения человек растет и развивается в определенном социальном пространстве. Процесс включения индивида в социум, усвоения социального опыта, превращения его в личность определяется как процесс социализации. Социализируясь, человек становится полноправным членом общества, социальных групп, в которых проходит его жизнедеятельность, мнение и взгляды которых имеют на него влияние.

Принцип социализации в дидактике одними из первых употребляли Каласинский К. и Оконь В., которые связывают его:

1) с коллективным характером преподавания и индивидуальной формой усвоения. Для последнего значимы умения взаимодействия в познавательной деятельности с группой, с коллективом, в котором индивид получает в этом сотрудничестве новые знания, навыки творчества и сотворчества;

2) с созданием необходимых условий для замены индивидуальной мотивации на социальную. Это становится возможным, когда организуется групповое взаимодействие для самостоятельного решения проблемных задач (например, проблемная группа, которая в совместной работе над научной проблемой стимулирует индивидуальное самообразование участников по поводу конкретного ее ракурса или проблемы в целом;

3) с воспитанием социально зрелой личности, способной специализироваться в человеческом обществе [1].

Изучая в своем исследовании процесс социализации личности студента Сундетова У.Ш. пишет, что по мнению одних авторов, процесс социализации сводится к процессу адаптации, приспособления личности к новому стилю жизни, определенным видам деятельности в новой социальной среде, ее культурным и психологическим факторам. (Парсонс Т., Мертон Р., Торндайк Э., Уолтерс В., Бехтерев В., Лазурский А.Ф.). Они подчеркивают приоритет общественного воздействия и считают общество доминирующим в процессе социализации.

По мнению других исследователей, процесс вхождения индивида в социум рассматривается как процесс самоактуализации и самореализации личностью своих индивидуальных способностей и творческого потенциала, и ведет за собой изменения и в структуре социальной среды и в структуре личности. Активная личность при взаимодействии со средой не просто усваивает ее социальный опыт, она способна активно выбирать, управлять, менять, и сопротивляться различным препятствиям на пути самоутверждению, способна изменять эту среду, и влиять на процесс социализации (Бандура А., Олпорт Г., Роджерс К., Бернштейн Б., Уэнтворт У.М.). То есть доминантой и объектом изучения в общественных отношениях в процессе социализации является личность.

В настоящее время, обсуждая проблему социализации, о ней говорят как о двустороннем процессе, который включает в себя как усвоение опыта и требований, необходимых для участия личности в жизни данного общества, так и активное влияние личности на нее. Таким образом «человек в процессе социализации выступает и как объект, и как субъект общественных отношений» [2]. По мнению Петровского В.А., понятие «социализация» определяется как обогащение социальным опытом, реализация себя в нем как личности, как процесс превращения индивида в социальный субъект через интеграцию его в общество посредством усвоения им культуры (ценностей, установок и т.д.) [3].

Период обучения в вузе в жизни молодого человека во многом определяет становление личности в целом, способствует социализации личности студента. Процесс социализации находится в неразрывной связи с такими процессами, как адаптация, саморазвитие и самореализация личности.

Саморазвитие является одной из целевых функций вузовского образования. Поступив в вуз, сменив школьный класс на лекционную аудиторию, студент выходит на качественно новый этап саморазвития.

Еропкина А.С. и Путинцева В.А. приводят различные трактовки понятия «саморазвитие»: «саморазвитие как следствие развития сознания, самосознания, самопознания; как реализация потребностей в самостабилизации; идея человека как «автора самого себя»; саморазвитие как частное проявление самодвижения материи, как основной путь движения человека к личностной зрелости, одна из существенных его потребностей; саморазвитие - это естественный путь самотворчества, это функция человека, особый долг перед собой и человечеством» [4].

Саморазвитие начинается с потребности. Потребность самосовершенствоваться, иметь свое место в обществе, утвердиться в своем окружении, быть личностью.

Личностное саморазвитие – «это, по существу, психологический механизм «человекообразования». Оно образует (воспроизводит) коренное противоречие, выступающее движущей силой развития, - между наличным и необходимым уровнями психосоциальной зрелости растущего человека, задает энергию самовоздействия в процессе любой деятельности, определяет углубление самопознания, самоосмысления, актуализирует ценностное самоопределение, служит разрыванию целеполагания, создает смысловое пространство самосозидания» [5, с.5].

Особо следует подчеркнуть значение культурно-творческой функции вуза, ведь с позиций гуманизации – это важнейший аспект, способствующий созданию условий для раскрытия творческого потенциала, саморазвития и самосовершенствования личности студента. При создании благоприятных условий в новой социальной среде молодой человек самореализуется, в атмосфере же формального соблюдения режима деятельности учебного заведения происходит отчуждение студента, восприятие процесса обучения как обязательной повинности. В условиях тесного сотрудничества, осознания общих целей, взаимовыручки, взаимопонимания, идет процесс личностно-профессионального саморазвития студентов, укрепления уверенности в своих возможностях.

Исследуя эту проблему, Куликова Л.Н. рассматривает саморазвитие личности как:

- психологический механизм «человекообразования»;
- инструмент духовно-нравственного самообогащения, восхождения его «к самому себе лучшему»;
- фактор инкультурации человека;
- путь социализации;
- критерий зрелости [5, с.6].

Плотникова Т.А. определяет следующие закономерности саморазвития студента в образовательном пространстве вуза [6]:

1 – освоение опыта жизнедеятельности в данном пространстве (освоение норм нравственных, учебных, производственных и др.); освоение способов и средств ведущей деятельности, реализующейся в образовательном пространстве вуза.

2 – удовлетворение потребности быть личностью, то есть решение противоречия между необходимостью «быть как все» и стремлением студента к максимальной индивидуализации.

3 – интеграция – образовательное пространство способствует культивированию в студенте тех его индивидуальных свойств, которые импонируют, соответствуют целеполаганию данного образовательного пространства.

Для саморазвития в учебном процессе применяются различные формы, методы и средства. Это нестандартные проблемные ситуации на лабораторных и практических занятиях, побуждающие искать решение, исследовательская работа, в ходе которой определяются цели и задачи исследования, проводится обсуждение. На лекциях – сообщения о новых явлениях и положениях, вызывающих интерес, желание найти дополнительную информацию и изучить проблему более подробно.

Саморазвитие личности невозможно без активности, качества, которое является одним из главных в способности человека не просто приспосабливаться к окружающей действительности, но и менять ее. Более того, без активности невозможна не только успешная социализация, но и жизнедеятельность человека, который всегда стремится к повышению уровня своей культуры, профессиональных достижений и т.п. «Но речь должна идти не о принуждении к активности, а о побуждении к ней созданием психологических и дидактических условий порождения активности личности в познавательной деятельности. Этого можно достигнуть только при понимании обучения как личностно-ориентированного процесса взаимодействия и сотрудничества преподавателя и студентов, направленного на достижение объединяющей их цели – формирования творческой личности студента» [7, с.235].

Таким образом, молодые люди, осознанно воспринимая процесс приобретения новых знаний, освоения профессиональных навыков, вырабатывают в своем поведении стремление двигаться вперед. Это и есть процесс саморазвития, то есть добровольное изменение себя для успешной социализации в условиях университета.

1. Пузиков В.Г., Тимофеев А.Ф. Социализация образования в гражданском обществе: теоретические и практические аспекты // Материалы научно-практической конференции.-Омск, 2002.- 348 с.

2. Сундетова У.Ш. Роль ценностных ориентаций в процессе социализации-профессионализации личности студента в системе физкультурного образования //Сборник научных трудов молодых ученых и студентов РГАФК. - М., 2000. - С. 137-144.

3. Петровский А.В. Психология о каждом из нас - М.: Изд-во Российского открытого ун-та, 1992. - 332 с.

4. Еропкина А.С., Путинцева В.А. Саморазвитие в учебной деятельности будущего педагога.//Материалы научно-методической конференции / Под общей редакцией Е.В.Шишмаковой - Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2000.- С.226.

5. Куликова Л.Н. Теоретико-методологические основания процесса саморазвития личности //Материалы научно-методической конференции / Под общей редакцией Е.В.Шишмаковой - Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2000.- 363 с.

6. Плотникова Т.А. К вопросу о саморазвитии студента в образовательном пространстве вуза. // Материалы научно-методической конференции / Под общей редакцией Е.В.Шишмаковой - Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2000.- С.21.

7. Ким Н. Социализация личности в условиях формирования умений самообразования.//Поиск.-2002.-№3.С.234-239.

Резюме

В статье раскрывается роль саморазвития в сложном процессе социализации личности студента в условиях университета. Дается сущностная характеристика процесса социализации личности студента. Подробно рассматривается процесс саморазвития как одна из целевых функций вузовского образования.

Түйін

Мақалада университет жағдайындағы студенттің тұлғалық әлеуметтендіру процесіндегі өзіндік дамытудың ролі айқындалады. Тұлға әлеуметтендіру процесіне мәнді сипаттама беріліп, терминнің әр түрлі анықтамалары келтіріледі. Өзіндік дамыту процесі жоғары оқыту орнындағы білім берудің қызметі ретінде толық қарастырылады.

Summary

The article touches upon the role of the self-development in the complicated process of socialization of student's personality within the university. Based on the analysis of scientific literature, the authors give the significant characteristics of the process of personality's socialization. The process of self-development as one of the target functions of university education is considered in detail.

К ВОПРОСУ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

С.С. Жубакова – к.п.н., и.о. доцента ЕНУ им. Л.Н. Гумилева

В условиях кризиса цивилизации: политического, экономического, духовного и др. необходимо обновление, в первую очередь, системы образования. Известно, что модернизация системы образования выступает важнейшим фактором технологического и социально-экономического развития страны и признается многими учеными как стратегический фактор выживания цивилизации в условиях глобального кризиса. Однако современная система образования не отвечает требованиям времени и не может обеспечить эффективную подготовку человека к жизни, и поэтому необходима ее радикальная перестройка. Радикальные изменения, в первую очередь, должны коснуться содержания образования. В этом ключе чрезвычайно актуальной проблемой становится совершенствования профессиональной подготовки учителя, так как именно от его высокой компетенции зависит качество педагогической деятельности, а значит и уровень образованности и воспитанности подрастающего поколения. В данной статье автор рассматривает важные аспекты вузовской подготовки будущего учителя, а именно: развитие профессиональной мотивации или как принято называть ее в научной литературе педагогической направленности, а также изменение мышления педагогов. В условиях неуклонного падения престижа профессии учителя данные вопросы становятся первостепенными в процессе подготовки будущих педагогов. Тем более актуальными они становятся также и по той причине, что на педагогических специальностях, как правило, обучаются в основном «случайные студенты», и, к сожалению, не самые лучшие, которые просто получают высшее образование на основе гранта. Понятно, что отсутствие мотивации на получаемую педагогическую специальность приводит к резкому снижению качества подготовки и овладения профессиональными знаниями и навыками, что, безусловно, отрицательно отражается на конечном результате педагогической деятельности - знаниях, умениях, навыках, духовно-нравственных и других качествах личности. Авторы статьи раскрывают сущность, структуру педагогической направленности и путей ее формирования в условиях вуза и в дальнейшей педагогической деятельности. Ядром педагогической направленности, безусловно, выступает любовь к детям. Немаловажным аспектом подготовки будущих учителей является и формирование нового педагогического мышления, в основе которого лежат гуманистические и демократические принципы.

Ключевые слова: образование, подготовка кадров, мотивация, педагогическая направленность, педагогическое мышление.

Еліміздегі өркениетте болып жатқан дағдарыс жағдайында: саяси, экономикалық, рухани т.б. ең бірінші білім беру жүйесін жаңарту қажет. Білім беруді модернизациялау мемлекеттің технологиялық және әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды факторларының бірі болып табылады және көптеген ғалымдардың көзқарасы бойынша жаһандану дағдарыс жағдайында өркениеттің өмір сүрудегі стратегиялық алғышарттарының бірі. Бірақ қазіргі білім беру жүйесі уақыт талабына жауап бере алмайды және адамды өмір сүруге тиімді дайындауды қамтамасыз ете алмайды сондықтан да оны түбегейлі қайта құру қажет. Түбегейлі өзгерту, біріншіден, білім мазмұнына әсер етуі қажет. Осы орайда мұғалімнің кәсіби дайындығы көкейкесті болып табылады, өйткені оның жоғары кәсіби құзыреттілігінен педагогикалық қызметтің сапасы, яғни болашақ ұрпақтың білімділік пен тәрбиелік деңгейі тығыз байланысты. Аталған мақала мазмұнында автор болашақ мұғалімнің жоғары оқу орнындағы дайындық аспектісіне ерекше көңіл аударады соның ішінде, кәсіби мотивацияның дамуы немесе ғылыми педагогикалық әдебиеттегі бағыты, сонымен қатар педагогтың ойлау мүмкіндігінің өзгеруі. Бүгінгі қоғамдағы мұғалім келбетінің төмендеуі жағдайында аталған мәселелер болашақ педагогтарды дайындау үдерісінде маңызды және өзекті сұрақтардың бірі болып табылады. Сонымен қатар педагогикалық мамандыққа байқаусызда, өздерінің қалауынсыз білім грантына түскен студенттер оқитын бүгінгі жағдай жоғары білім беру жүйесінде болашақ маманды кәсіби дайындау барысында өзекті болып табылады. Түсінікті, педагогикалық мамандықты игеру барысында мотивацияның жоқтығы кәсіби дайындау сапасын күрт төмендетеді және кәсіби біліктілік пен шеберлік дағдысын жояды, ең соңғы нәтижесінде педагогикалық қызметтегі- тұлғаның білігіне, іскерлігіне, ептілігіне және т.б.әдеттеріне кері әсерін тигізеді. Автор мақалада педагогикалық бағыттың қалыптасу мәнін, құрылымын және жолдарын жоғары оқу орны жағдайында айқындайды. Педагогикалық бағыттың түйіні, сөзсіз, балаға деген сүйіспеншілік пен ыстық жүрек болып саналады. Болашақ педагогтарды дайындау аспектісінде және жаңа педагогикалық ойлауды қалыптастыруда ізгілік және демократия маңызды.

Кілттік сөздер: білім беру, мамандарды дайындау, педагогикалық бағыт, педагогикалық ойлау

In a crisis of civilization: political, economic, spiritual, etc. needs to be updated in the first place, the education system. It is known that the modernization of the education system is an important factor of the technological and socio-economic development of the country and is recognized by many scientists as a strategic factor in the survival of civilization amid the global crisis. However, the present system of education does not meet the requirements of the time and can not provide effective training to human life and, therefore, it must be a radical restructuring. Radical changes in the first place, have to touch the content of education. In this vein, an extremely urgent problem is the improvement of teacher training, as it was

from his high competence depends on the quality of teaching activity, and hence the level of education and upbringing of the younger generation. In this article, the author examines the important aspects of high school preparation of future teachers, namely, the development of professional motivation or as we call it in the scientific literature, pedagogical orientation, as well as the change in the mindset of teachers. In the context of a steady deterioration in the image of the teaching profession these issues become paramount in the preparation of future teachers. The more relevant they are also for the reason that teaching specialties usually taught mostly "casual students" and, unfortunately, not the best, which simply receive higher education on the basis of the grant. It is clear that a lack of motivation on the resulting teaching profession leads to a drastic reduction in the quality of training and mastery of professional knowledge and skills, which certainly has a negative impact on the end result of pedagogical activity - knowledge, skills, spiritual, moral and other qualities of the person. The authors reveal the essence, the structure of pedagogical orientation and ways of its formation in conditions of high school and later in teaching. The core of pedagogical orientation is definitely playing a love for children. An important aspect of the training of future teachers and the formation of a new pedagogical thinking, which is based on humanistic and democratic principles.

Keywords: education, training, motivation, pedagogical orientation, pedagogical thinking.

Инновационные процессы всех сфер общественной жизни, вхождение Казахстана в Болонский процесс требуют модернизации содержания высшего образования, в частности коренной перестройки профессиональной подготовки учителя. Важным аспектом подготовки учителя должно стать формирование гуманного педагогического мышления, которое предполагает веру в возможности ребенка, уважение и утверждение его личности, ориентация на самореализацию и саморазвитие.

В последнее время появилось значительное количество различных педагогических технологий, новых подходов к обучению и воспитанию учеников. Все они, конечно, имеют право на существование, однако, будущий учитель должен помнить о том, что главным смыслом всех технологий должно быть развитие ребенка. По этому поводу А.В. Петровский отмечает: «решая задачи гуманизации образования, педагог, мыслящий по-новому, видит в ученике не объект для приложения воспитательных усилий, а субъект, способный вступать с ним в сотрудничество. Вместе с тем, новое педагогическое общение не может игнорировать то, что и сам педагог не всегда субъект в командной иерархии руководства, но, следовательно, принципы педагогики сотрудничества необходимо распространить на всю систему управления школой сверху донизу. При этом осознается, что целью обучения выступает именно развитие личности учащегося, а отнюдь не приобретение знаний, умений и навыков, за которыми остается лишь роль важная! – быть средством этого развития». [1,15]

Мы считаем, что центральное место в процессе формирования гуманного педагогического мышления будущего учителя должно занимать понятие «учительский оптимизм в отношении ученика» (Ш.А.Амонашвили). Ш.А. Амонашвили отмечает, что учитель должен сам верить в формулу «он (ученик) все может» и вселять эту уверенность в ученика. [2, 14].

В связи с чем, важно у студентов – будущих учителей, начиная с первого курса, формировать философское восприятие личности учащегося во время непрерывной педагогической практики и в процессе изучения гуманитарных дисциплин. С этой целью необходимо, в первую очередь, объяснить значимость оптимистического отношения учителя к ученикам, тем более первокурсники сами недавние школьники, им будет легко представить себя на месте детей, и понятна сущность философского восприятия личности ребенка, которая заключается в том, что учитель должен понимать ученика, воспринимать его как «Явление» в нашей жизни, а не случайность, как несущего жизненную задачу – «Миссию», наделенного величайшей энергией Духа. Студенты должны осознать, что от такого восприятия детей будет зависеть успех образовательного процесса.

«Такая вера в ученика заполнит образовательный процесс оптимизмом, обеспечит учителя принципами творческого терпения, уважения и утверждения личности в ребенке, преданности ученику и ответственности в судьбу ученика», - отмечает Ш.А. Амонашвили. [2, 14]

Такое восприятие учителями учащихся, к сожалению, становится редкостью. Чаще всего ученик для учителя остается просто учеником, воспитанником, который должен усваивать знания и общечеловеческий опыт. Поэтому часто у учителей появляется жалость, грубость, попытки избавиться от нерадивого ученика. Будущему учителю следует помнить, что гуманная, свободная и демократичная личность формируется только в гуманной, свободной, демократичной обстановке.

В связи с чем, сам учебно-воспитательный процесс в вузе следует наполнить гуманизмом, свободой и демократией. Поэтому мы в процессе преподавания педагогических дисциплин предлагаем студентам на выбор самостоятельные задания разного уровня сложности; форма сдачи СРС по усмотрению студентов; а также содержание заданий по возможности наполняем гуманистическими идеями. Широкие возможности для воспитания милосердия, сострадания, гуманного отношения к людям имеют внеучебные мероприятия в детских домах, домах ребенка, спецшколах, интернатах для детей-инвалидов, домах престарелых и т.п.

В процессе обучения студентов особое внимание мы уделяем уяснению ими сущности мотивационного компонента учащихся, так как для создания гуманной, свободной, демократичной обстановки в школе учителю важно хорошо знать мотивы и потребности учеников. Многие ученые (Хмель Н.Д., Жампеисова К.К., Хан Н.Н., Кириллов П.В., Савина Ф.К. и др.) считают, что для проявления личностью своего потенциала важно в самом начале задействовать мотивационный компонент личности.

В процессе подготовки будущих учителей, следовательно, важно формировать и их мотивационную сферу. В условиях отсутствия в обществе престижа профессии учителя, естественно, что на педагогические специальности поступают по «остаточному» принципу (не поступил на грант на выбираемую специальность, но прошел на педагогическую). Следовательно, у первокурсников отсутствует положительная мотивация в овладении педагогической профессией и в дальнейшей педагогической деятельности в системе образования. Анонимные опросы студентов педагогических специальностей показывают, что 98,6% обучаемых не собираются работать учителями и не связывают свою профессиональную судьбу со школой.

В этой связи, существует огромное препятствие в формировании положительной мотивации к педагогической профессии. Ориентировать студентов на педагогическую профессию должны помогать такие учебные дисциплины, как «Введение в специальность», «Методика воспитательной работы», «История педагогики», которые в силу реформирования высшего образования, несправедливо выведены из учебных планов.

Общий путь формирования любой мотивации состоит в том, чтобы способствовать превращению имеющихся у личности широких побуждений в зрелую мотивационную сферу с устойчивой структурой. (Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б.) [3, 12]

Высокая мотивация к профессии является важным движущим фактором развития личности и ее профессиональной компетентности. Поскольку, если у студента профессиональная мотивация низкая, то затрудняется процесс его эффективного профессионального образования и личностного развития. Поэтому чрезвычайно важной задачей современной системы подготовки будущих учителей является формирование и развитие их профессиональной мотивации.

Профессиональная мотивация учителя в научной литературе называется педагогической направленностью. Остановимся на некоторых вопросах педагогической направленности. Проблемами формирования педагогической направленности занимались многие видные педагоги и ученые (А.Г.Асмолов, Н.Ф. Гоноволин, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, Л.М. Митина, В.А. Сластенин и др.)

Педагогическая направленность включает в себя такие элементы, как: интерес к педагогической профессии, склонность ею заниматься, стремление к профессиональному самосовершенствованию.

Ученые (Э.Ф. Зеер, В.А. Сластенин) в личности педагога выделяют социально-нравственную, профессионально-педагогическую и познавательную направленность. Социально-нравственную направленность составляют социальные потребности, чувство общественного долга, ценностные ориентации, гражданская ответственность, идейная убежденность, профессиональная позиция, социальная активность, надежность.

Социальные потребности – это потребности в общении, привязанности, любви, дружбе. Важной особенностью педагогической профессии является то, что субъектом и продуктом труда учителя является духовная сущность человека, которую необходимо развивать в процессе общения. В связи с чем, предъявляются очень высокие требования к социально-нравственным качествам самого педагога и способам организации педагогического общения.

Ключевым моментом в подготовке учителя является формирование системы ценностных ориентаций. Ценностные ориентации являются внутренними регуляторами поведения человека. Существуют различные классификации ценностей. Общеупотребляемой является разделение ценностей на три группы: материальные, социально-политические и духовные.

К материальным ценностям относятся средства труда и вещи непосредственного потребления. Они делятся на природные ценности и предметные. Природные ценности – это естественные блага, заключенные в природных богатствах. А предметные ценности - предметы материального мира, созданные в результате человеческого труда, а также предметы культурного наследия прошлого.

К социально-политическим ценностям относятся ценностное значение социальных и политических явлений, событий, политических актов и действий, например, социальное благо, содержащееся в политических и социальных движениях или прогрессивное значение исторических событий, способствующих процветанию общества, укреплению мира и сотрудничества между народами и т.д.

К духовным ценностям относят нормативно-оценочную сторону явлений общественного сознания, например, ценности науки, морали, искусства, философии, права и т.д.

Понятно, что разделение ценностей на группы условное, так как они тесно переплетаются друг с другом. Есть ценности, которые относятся ко всем трем вышеперечисленным, такие как жизнь, здоровье, свобода и т.п.

В структуре личности педагога центральное место занимают нравственные ценности, такие как любовь, добро, совесть, отзывчивость, благородство, бескорыстие, ответственность. Также важными ценностями являются патриотические и эстетические ценности.

Профессионально-педагогическая направленность включает в себя социально-профессиональные ориентации, профессионально-педагогические интересы, мотивы профессиональной деятельности и самосовершенствование профессиональной позиции педагога, педагогический долг и ответственность, педагогическое призвание. Важным компонентом профессионально-педагогической направленности выступает положительное отношение, интерес к профессии учителя, которое предполагает любовь к детям, желание заниматься педагогической деятельностью, стремление к овладению необходимыми профессиональными компетенциями.

Профессиональная позиция педагога выражается положительным отношением к профессии, к детям, коллегам, готовностью к профессиональному развитию и самосовершенствованию. Учитель должен хорошо осознавать свою высокую роль перед обществом в выполнении профессионального долга, так как он несет ответственность за формирование подрастающего поколения, будущего своей страны.

Педагогическое призвание в научной литературе обозначает склонность к педагогическому труду, которая основывается на профессиональных способностях. Педагогическое призвание будущих учителей можно развивать в процессе их подготовки уже в условиях вуза. Оно формируется под воздействием теоретических знаний и накопления практического опыта.

Познавательная направленность учителя предполагает устойчивую потребность в постоянном пополнении знаний, стремлении к самообразованию. Основу познавательной направленности составляет любовь к преподаваемому предмету. Учитель должен хорошо знать не только свой предмет, но и ориентироваться в других областях знания, быть в курсе новых научных достижений, уметь самостоятельно осуществлять исследования.

Развитию педагогической направленности способствует сдвиг мотивации учителя с предметной стороны его труда на психологическую сферу, интерес к личности учащихся. Нередко в понятие педагогической направленности вкладывается лишь осознание значимости педагогической работы и интерес к тому или другому предмету. Но истинная педагогическая направленность проявляется в интересе к своим учащимся, к творчеству, связанному с воспитанием в них человеческих качеств, обеспечивающих им дальнейшее самообразование средствами самоорганизации, самоконтроля. В таком случае важнейшими признаками педагогической направленности являются интерес к педагогической профессии, склонность заниматься ею, осознание своих способностей и характера как соответствующих данной профессии [4].

Воспитанию положительной профессиональной мотивации студентов способствуют общая атмосфера в аудитории, включенность их в коллективистские формы организации различных видов деятельности, помощь преподавателя не в виде прямого вмешательства в выполнение задания, поручения, а в виде советов, наталкивающих самого студента на правильное решение, привлечение преподавателем студентов к оценочной деятельности и формированию у них адекватной самооценки.

Вместе с тем, следует помнить, что субъект, как индивид, рождается с наделенными потребностями. В качестве базовых потребностей мотивационной сферы первокурсников мы выделяем следующие потребности: потребность в творчески-созидательной деятельности, потребность быть здоровым, потребность в уважении, в признании, в необходимом социальном статусе, потребность в смысле жизни, потребность в самореализации (самоосуществлении), потребность в овладении эффективными способами самореализации. Определяя эти аспекты мотивационного компонента, как базовые, мы исходили из ряда положений, разработанных В.П. Созоновым: 1. потребность в творчески-созидательной

деятельности – это процесс активного взаимодействия субъекта с миром: с окружающими людьми, с предметами окружающей действительности. В живом взаимодействии, в разнообразных отношениях с окружающим учащиеся развиваются, познают себя и реальную действительность, усваивают связи и отношения между собой и миром, добиваются каких-то жизненных целей. 2. «Потребность быть здоровым – это значит, чувствовать себя защищенным, сильным, способным к саморазвитию, устремленным в будущее. Быть здоровым – это значит, быть более продуктивным социально. Быть здоровым- значит глубже, полнее чувствовать жизнь, переживать радость, счастье» [5, 38].

3. Американский психиатр Д.Морено отмечает, что потребность в уважении, в признании, в

необходимом социальном статусе является центральным источником активности, первейшим условием психического и социального здоровья личности. В основе этой потребности – уникальность, неповторимость человека. Подсознательно это чувствует каждый. Самый дорогой, самый нужный для каждого из нас человек – это Я сам. Согласие с собой, внутренняя гармония – совершенно необходимое для нормального развития условие. Человек, не научившийся уважать, любить себя – никогда не будет уважать, и любить окружающих. Из отношения к себе вырастает чувство собственного достоинства. Это психическое ядро личности, главная нравственная опора, - говорит Созонов В.П. [5,39].

Современная система высшего образования, имеет положительные тенденции к созданию условий для формирования психического ядра личности, такие как гуманизация и демократизация учебно-воспитательного процесса. Сегодня преподаватели отходят от авторитарных методов обучения, используют инновационные технологии обучения, исходя из необходимости учета психологических особенностей студентов, сенсорно-перцептивных процессов восприятия учебного материала и др. А студенты имеют возможность выбирать не только преподавателей, но и учебные дисциплины, а также университеты (в условиях академической мобильности), в которых будут изучать выбранные курсы.

4. Потребность в смысле жизни. Рассматривая эту потребность в личности, В.П.Созонов пишет: «человек не может существовать без целей, ценностей и идеалов, к которым бы он стремился. Смысл жизни – это источник субъективности, внутренней свободы» [5,40].

5. Потребность в самореализации (самоосуществлении). Самореализация есть творческая, пересоздающая деятельность человека, в результате которой изменяется окружающая действительность и изменяется сам человек. Таким образом, по мнению В.П. Созонова, потребность в самореализации есть источник прогресса общества и самого индивида.

Осознанию и удовлетворению данных потребностей в определенной мере способствует изучение студентами курса «Самопознание». В 2010-2011 учебном году благодаря деятельности первой леди Казахстана Сары Назарбаевой предмет самопознание стал обязательной дисциплиной в среднем образовании в соответствии с Приказом №71 Министра образования и науки Жумагулова Б.Ж. «О внедрении предмета самопознания». А в вузах этот предмет является курсом по выбору. Преподавать данный предмет изначально стали учителя и преподаватели, прошедшие курсы переподготовки. А с 2011 года стали осуществлять подготовку учителей самопознания учреждения высшего образования.

Важным аспектом в подготовке современного учителя должно стать овладение им такого стиля общения с учениками, чтобы способствовать формированию перечисленных потребностей личности. Существует множество различных стилей общения (заигрывания, утешения, дистанция и т.д.), среди которых наиболее продуктивным является стиль активного взаимодействия учителя с учеником, сущность которого заключается в том, что педагог постоянно находится в диалоге с обучаемыми, держит их в мажорном настроении, поощряет инициативу, легко схватывает изменения в психологическом климате коллектива и гибко реагирует на них. Преобладает стиль дружеского взаимодействия с сохранением ролевой дистанции. Возникающие учебные, организационные и этические проблемы творчески решаются совместными усилиями.

Таким образом, основным требованием подготовки будущего учителя в современных условиях развития общества и модернизации высшего образования становится формирование нового педагогического мышления, наполненного демократией и особенно гуманизмом.

1. Петровский А.В. *Нерешенные проблемы перестройки педагогической науки: новое педагогическое мышление.* – М.: Просвещение, 1989. – 176с.

2. Амонашвили Ш.А. *Школа жизни.* – М.: Издательский дом Шалвы Амонашвили, 1998.- 75с.

3. *Формирование мотивации учения: Кн.для учителя / Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б.* – М.: Просвещение, 1990. – 192с.

4. Маркова А.К. *Психология труда учителя.* М.: Просвещение, 1993

5. Созонов В.П. *Организация воспитательной работы в классе.* – М, 2000. – 160с.

Резюме

В статье «К вопросу подготовки учителя в условиях модернизации образования» рассматриваются проблемы развития профессиональной мотивации и формирования нового педагогического мышления, наполненного гуманизмом и демократическими принципами.

Түйін

Мақалада "Мұғалімнің дайындығының сұрағына ара шарттар білімнің" модернизациясының кәсіби қозғамдаманың және жаңа адамдық және бұқарашыл ұстанымдармен толы педагогикалық ойдың құралымының дамуының мәселелері қарастырылатын.

Resume

In his article "On the issue of teacher training in the modernization of education" deals with the problems of development of professional motivation and formation of a new pedagogical thinking, filled with humanism and democratic principles.

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ ШАРТТАРЫ

Н.Н. Аширбаева – Абай атындағы ҚазҰПУ, магистратура және PhD докторантура институтының
3-курс докторанты

Соңғы жылдары қоғамда зияткерлік қабілеттердің ролінің жоғарылауын көрсеткен өзгерістер болды. Қазіргі күні, тұлғаның зияткерлік қабілеттерін дамыту мәселесі – күрделі мәселелердің біріне айналып отыр, себебі экономикалық өсудің шешуші факторына – зияткерлік өндіріс жатса, ал меншіктің негізгі формасына - зияткерлік меншік жатады. Оқушылардың зияткерлік қабілеттерінің дамуы - жеке процесс. Сол үшін оның нәтижелі дамуына әсер ететін барлық фактілер мен жағдайларды және тұлғаның жеке ерекшеліктерін ескеру қажет.

Тірек сөздер: зияткерлік, тұлға, шарттар, орта, қабілет.

В последние годы произошли существенные изменения, значительно повысившие роль интеллектуальных способностей. Сегодня вопрос развития интеллектуальных способностей личности стоит особенно остро, поскольку одним из решающих факторов экономического роста на сегодняшний день оказывается интеллектуальное производство, а ключевой формой собственности – собственность интеллектуальная. Развитие интеллектуальных способностей учащихся - процесс индивидуальный. И, следовательно, для его эффективности необходимо учитывать все факторы и условия, влияющие развития на его развитие индивидуальные особенности личности.

Ключевые слова: интеллект, личность, среда, способности

Recently there have been significant changes which enhanced the role of intellectual abilities. Today the development of intellectual abilities of individual is particularly acute. So one of the decisive factors of growth of economy is intellectual production, and key form of ownership is intellectual property. The development of students' intellectual abilities is individual process. Therefore it is necessary to take into consideration all the factors, affecting the development of individual personality traits for the efficient development.

Key words: intelligence, personal, conditions, ability

Тұлға дамуын қарастырғанда, көптеген ғалымдар, оның дамуына қандай фактілер әсер ететіні туралы сұраққа келгенде, бір шешімге келе алмайды.

Көп жағдайда ғылыми зерттеулерде қандай да бір процестерге әсер ететін жағдайлар мен факторлар қарастырылады, факторларға қарағанда шарттарға көп мән беріледі. Бірақ, бұл түсінік жалпы қабылданған болып табылмайды. Көптеген ғалымдар бұл түсінік кең және анықталмаған. Осыған байланысты Ю.А. Синяковтың жұмысы назар аудартады. Ол фактор, себеп және шарттар ұғымын ажыратуды ұсынды, бұл «фактор», «себеп», «жағдай» ұғымдарын тарылту болып табылады. Бірақ, «фактор» ұғымын осылай талқылау белгілі бір күмән тударыды, себебі, себеп және шартсыз – негізгі құраушыларсыз – бұл құбылысты фактор деп атауға болмайды.

Біздің көзқарасымыз бойынша, процесті қарастыру аспектісіне қарай, фактор қозғаушы күш ретінде, және себеп және шарт ретінде де қарастырылады. Егер процесті тұлғаның қызмет етуі деп қарастырсақ, онда фактор осы жағдайдың өту шарты ретінде қарастырылады. Егер бізді процестегі қандай да бір өзгерістер қызықтырса, онда факторлар осы өзгерістердің себептері ретінде қарастырылады. Егер процесті даму деп қарастырсақ, онда фактор ретінде, оны қозғаушы күш ретінде қарастырылады [1].

Зерттеу процесінде факторды осылай түсіне отырып, біз зияткерлік қабілеттердің пайда болу шарттарын, осы процесті тудыратын және анықтайтын фактор ретінде қарастырамыз.

Зияткерлік қабілеттердің дамуына генетикалық факторлардың әсерін қарастырайық. Генетикалық факторлар деп, баланың өз ата-аналарынан алатын тұқым қуалау аппаратынан тұратын мүмкіндігі аталады. Ағзаның өсуі мен жетілуі барысында, ағзаның қоршаған ортамен тиімді өзара әрекеттесуінде нақ осы мүмкіндік негіз болып табылады. Белгілі бір деңгейде индивидуумның зияткерлі дамуының бағыты осы факторларға тәуелді.

XIX ғ. 70-ші жылдары Дж.Ройс факторлы генетикалық модельді ұсынды, осының негізінде арнайы танымдық қабілеттер мен жалпы зияткерлікке генофонд пен ортаның әсерін түсіндіруге мүмкіндік жасалынды. Дж.Ройс «генетикалық» және «факторлық» құрылымдардың конгруэнттілігі туралы пікірге сүйенді: зияткерліктің бірдей көрсеткіштері генетикалық және ортаның әсеріне бердей деңгейде ұшырайды. Осы модельге сәйкес парциалды қабілеттердің генетикалық факторлары олардың фенотипте көрінуіне әсер етеді, ал жеке қабілеттердің фенотиптері генотиптің жалпы қабілеттерге әсерін анықтайды.

Қабілеттер дамуының анатомиялық-физиологиялық шарттарын зерттеуге өз жұмыстарын В.М.Бехтерев, Ф.Б. Березин, Н.И. Вавилов, В.В. Семенов, Дж.Лолер, А.Р. Лурия, Р.Пломин, Т.С. Прайс,

Э.Хейссерман және т.б. арнады. Ғылыми зерттеулерде авторлар қабілеттер психикалық ерекшеліктер сияқты ми іс-әрекетінің қасиеттеріне негізделген және тұлғаның нервті-психикалық іс-әрекетінің ерекшелігімен байланысты. Осыған байланысты И.П. Павловтың жоғары жүйке әрекетінің типтері туралы еңбегіне назар аударуға болады. И.П. Павловтың пікірі бойынша, түрлі бағыттағы қиын міндеттерді шешу жоғары жүйке әрекетінің барлық қасиеттерінің жағымды ара қатынасын талап етеді.

Б.Г. Ананьев бойынша, жоғары жүйке әрекетінің физиологиясын, соның ішінде жүйке әрекетінің типтері туралы ілім қабілеттер дамуының жалпы факторларын анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, жоғары жүйке әрекетінің типтері қабілеттердің табиғи негізін құрайды, ал психикалық процестердің ұйымдасу тәсілдері белгілі бір түрде қабілеттердің өсуі мен дамуына әсер етеді [2].

Жеке айырмашылықтар мәселесін зерттеумен айналысқан Б.М. Тепловта жоғары жүйке әрекетінің типтері көп мәнге ие және қабілеттерде көрінеді. «Проблемы индивидуальных различий» жұмысында, ол И.П. Павловтың «қазіргі бар жүйке іс-әрекеті туа біткен жүйке жүйесінің және өмір бойы қалыптасатын шартты-рефлекторлық байланыстардың «қоспасы» [3, б. 215-216] деген пікірін дұрыс деп атаған. Б.М.Теплов жеке айырмашылықтар мәселесін жасауға тек психологиялық жағынан емес, сонымен бірге психофизиологиялық жағынан да қарастыруда өз үлесін қосты. Қабілеттер негізі деп, автор жеке-психологиялық айырмашылықтарды қарастырған. Б.М. Теплов жеке-психологиялық ерекшеліктерді, олардың физиологиялық негізі жағынан зерттеу адамдар арасындағы психологиялық айырмашылықтарды ғылыми түсіну үшін керек деп санаған, бұл өз кезегінде «қабілеттер бойынша жеке айырмашылықтардың алғышарты болып табылатын табиғи нышандарды зерттеуге мүмкіндік береді» [3, б.9].

Бірнеше авторлар зияткерлік қабілеттерге әсер ететін факторлар ретінде – жыныстық айырмашылықтар дейді (С.И. Кудинов, Т.Н. Овчинникова және т.б.). Мысалы, әйелдер белгілік ақпараттар мен суреттерді жылдам қабылдауға арналған тесттерді жақсы орындайды. Олар кеңістіктегі заттардың шоғырлануын жақсы есте сақтайды. Әйелдерде жіңішке моторика жақсы дамыған, олар ер адамдарды арифметикалық операциялар жылдамдығында басып озады. Ер адамдар әйелдерге қарағанда кеңістіктік тестілерді, ажыратуға арналған есептерді жақсы орындайды, математикалық қабілеттерді бағалауға арналған тестілерді орындауда әйелдерден басып озады.

К.Кернз және Ш.Беренбериердің зерттеу мақсаты жыныстық айырмашылықтардың корреляциялық анализі және зияткерлік есептерді шешудегі табыстылық болды. Зерттеу процесінде авторлар кеңістікте ойлау есептерін табысты шешуде жыныстық айырмашылықтар жеке-психологиялық айырмашылықтардың балалардың жыныстық жетілуіне дейін болады деп дәлеледеген. Әйелдерде перцептивті және вербалды, ал ер адамдарда көру-кеңістікті көру қабілеттері жақсы дамыған. Вербалды қабілеттер деңгейіндегі айырмашылықтар қартайғанға дейін сақталады.

Қазіргі заманғы ғылымда көптеген зерттеулер зияткерлік қабілеттердің тұлға жасымен байланыстылығына арналған. Мысалы, адам зияткерлігі өзгеріске ұшырайды деген мәліметтер бар: өмір сүру барысында есептерді шығару қабілеті біркелкі емес түрде өзгереді. Көптеген ғылымдардың пікірі бойынша, өмірдің алғашқы жиырма жылында адамның негізгі зияткерлік дамуы жүреді. Осындай қорытындыға Я.А. Понамарев, Л.Терстоун, Ж.Пиаже, Н.Рейли және т.б. келеді. Осы зерттеулерге сәйкес, адам зияткерлігі өзінің максималды дамуына 19-20 жасында келеді, сосын стабилизация фазасына жетеді. 30-40 жастан бастап, зияткерлік функциялардың нәтижелігі төмендейді. Сонымен қатар, зияткерлік қабілеттердің дамуына адам айналысатын іс-әрекет түрі де әсер етеді [4].

Лонгитюдті зерттеулер, жас келген сайын адамның когнитивті функциясы қызметінің төмендеуін дәлелдейді, бірақ бұл процесс өте баяу жүреді. Яғни, ол адамның кешірек жасында басталады және зияткерліктің жеке қырларына ғана әсер етеді. Орта жаста кейбір ақыл-ой қабілеттері жоғарылайды, әсіресе, жоғары білімі бар, нәтижелі еңбек етіп, белсенді өмір сүретін адамдарға қатысты. Зияткерлік даму балаң шақта өз шыңына жетеді деген кең таралған пікірге қарамастан, кейбір қабілеттердің дамуы бүкіл орта жас кезеңінде дамиды, әсіресе еңбек іс-әрекетімен және күнделікті өмірмен байланысты бөлігінде.

А.Анастаси өз зерттеулерінде жаспен байланысты зияткерліктің төмендеуі тек 60 жастан кейін көрінеді, ал оған дейінгі кезеңдегі түрлі жас топтарындағы айырмашылықтар білім мен мәдениет деңгейі бойынша ұрпақтардың айырмашылығымен түсіндіріледі деген қорытындыға келеді [5]. Бірақ, Т.М.Землянухина эмпирикалық зерттеулері 60-80 жастағы кейбір мамандық бойынша, адамдардың зияткерлік өнімділігімен байланысын айтады: кейбір зияткерлік функциялар, егде жаста да дами алады [6]. Көбінесе белсенді қабылдаумен және ақпаратты ұзақ мерзімді сақтаумен байланысты мнемикалық процестер көп зардап шегеді, ал ақпаратты қысқа мерзімді сақтау қабілеті жас келген сайын аздап қана төмендейді.

В.Н. Дружинин, Ю.С. Кочкаров пікірлерінше, ересек адамдарда жағымсыз факторлар әсерінен табиғи зияткерлік қабілеттердің шектелуі жүреді. Жағымсыз әсерлерге: 1) генетико-биологиялық факторлар – тамақтану режиміне, медициналық қызмет көрсетуге, өмір сүру жағдайының нашарлауы барлық жастағы адамдардың зияткерлік мүмкіндіктерінің төмендеуіне әкеледі; 2) әлеуметтік факторлар – әлеуметтік тұрақсыздық кезінде зияткерлік әлеует төмендейді. Халықтың зияткерлік әлеуетінің төмендеуіне халық миграциясы, ақпараттық аштық, ақылды адамдардың мемлекеттен кетуі жатады; 3) психологиялық факторлар - болашақтың бейнесінің бұзылуы адамның зияткерлік әлеуетіне әсер етеді, стрестік жағдайлар тұлға күшін шектейді, адамның мәселеге шоғырлануына кедергі келтіреді.

Зияткерлік қабілеттердің даму шарты, ағзаның басқа функцияларының даму шартына тәуелді, яғни бір жағынан – генетикалық және туа біткен факторларға, екінші жағынан – қоршаған орта факторларына тәуелді.

Соңғы отыз жыл арасында «әлеуметтік жағдайдың» әсерін зерттеуге байланысты көптеген зерттеулер жүргізілді. Барлық зерттеулер қоғамдағы «ауқаттылығы жоғары» отбасындағы балалардың зияткерлік қабілеттерінің дамуы, табысы төмен отбасындағы балаларға қарағанда жоғары екендігі жайлы айтылған [7]. Егер балада өмірінің бірінші жылында ақыл-ой немесе қозғалыстық дефектілер байқалса, табысы төмен отбасындағы балаға өзінің артта қалғандығының есесін толтыру, табысы орта отбасындағы балаға қарағанда қиынырақ болады.

Американ зерттеушілерінің мәліметтері бойынша зияткерлік дамуының прогресі немесе регресіне әсер етуші фактор ретінде ата-аналардың білім деңгейін айтады. Балалардың зияткерлігінің түрлі ерекшеліктерінің дамуы ата-аналарының мамандығы арасында корреляция алынды. Аналары – оқытушы, дәрігер, сол балалардың вербалды зияткерлігі жоғары. С.И. Кудинова, Т.А. Гусева; О.В. Воротнева зерттеулерінде баланың зияткерлік қабілеттердің неғұрлым жағымды дамуы үшін әкелерінің мұғалім, инженер маманы болуы дәлелденген [8].

Ғылыми әдебиеттерде баланың зияткерлік қабілеттердің дамуына әлеуметтік микроортаның әсер етуін түсіндіретін модельдің үш типі берілген.

Модельдің бірінші тобында бала зияткерлігінің дамуына әсер етуші факторлардың ішінде баланың ата-анамен қарым-қатынас ұзақтығы зияткерлікке әсер ететін негізгі фактор болып табылады. Бұл модельдің негізгі жетіспеушілігі - баланың ата-анаға деген эмоционалды қатынасын ескермеушілік.

Келесі модель – идентификациялық модель. Бұл модель бойынша, әлеуметтену барысында бала жаңа рөлдерді меңгереді, баланың өз жынысына сәйкес ата-анасымен идентификациялауда, бала ата-анасына тән мінез-құлық тәсілін меңгереді.

Эмпирикалық модельдің дәлелденген үшінші модельдің авторы Р.Зайонц. Ол бала зияткерлігінің отбасындағы бала санымен байланыстырады. Р.Зайонц пікірі бойынша, отбасының «зияткерлік климаты», отбасындағы бала санына тәуелді. Отбасының әрбір мүшесі белгілі бір зияткерлік деңгейге ие, бұл белгілі бір сандық индекске көрінеді. Отбасының әрбір мүшесі отбасына әсер етеді және отбасыда оған әсер етеді. Зияткерлік дамудағы артықшылыққа бірінші балалар ие, себебі олар кіші балаларға қарағанда ата-аналарынан көп ықылас алады, және ата-аналарымен жиірек қарым-қатынасқа түседі. Біраз уақыттан кейін туылған інілері мен қарындастары ата-ананың назары үшін бәсекелеседі, еге олар ата-анасыз өзара қарым-қатынасқа түссе, «зияткерлік стимуляция» төмендейді (бұл эффект егіздерде ашылған). Басқаша айтқанда, отбасының зияткерлік әлеуетінің жиынтығы бүкіл отбасы мүшелеріне бөлінеді, және осы бөлудің нәтижесі «зияткерлі климаттың» көрсеткіші шамасына тең [9].

Қорыта келгенде, бала зияткерлігінің дамуы туылғаннан бастап, өмір сүру барысында көптеген шарттарға тәуелді.

1. Кочкаров, Ю.С. *О природе способностей* / Ю.С. Кочкаров. Черкесск: Ставропольское кн. изд.-во, 1974
2. Дружинин, В.Н. *Метафорические модели интеллекта* / В.Н. Дружинин // *Психологический журнал*. 1999. №6.
3. Теплов, Б.М. *Труды по психофизиологии индивидуальных различий* Текст. / Б.М. Теплов. М.: Наука, 2004.
4. Пономарев Я. А. *Психология творчества и педагогика*. М., Педагогика, 1976.
5. Анастаси, А. *Психологическое тестирование*. Кн. 1 / А.Анастаси.- М.: Педагогика, 1982.
6. Кулагин, Б.В. *Основы профессиональной психодиагностики* / Б.В. Кулагин. JL.: Медицина, 1984.
7. Купер, К. *Индивидуальные различия* / К.Купер. М.: Аспект Пресс, 2000.
8. Леонтьев, А.А. *Деятельностный ум* / А.А. Леонтьев. М.: Смысл, 2001
9. Zajons, R. *The decline and rise of scholastic aptitude scores* / R.Zajons // *American psychologist*. August, 1986. 156p.

Түйін

Мақалада тұлғаның зияткерлік қабілеттерінің даму шарттары және оған әсер ететін факторларлар қарастырылған.

Резюме

В статье рассмотрены условия развития, также факторы влияющие на развитие интеллектуальных способностей личности.

Ключевые слова: интеллект, личность, условия, среда, способность.

Resume

This article is considered conditions and factors influenced on the development of personal intellectual abilities.

Key words: intellect, personal, conditions, environment, ability.

УДК 152. 26

СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

М.Қ. Бапаева – п.с.ғ.к., доцент

*Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
Теориялық және практикалық психология кафедрасы*

Қарым-қатынас мәдениеті – адамдар арасындағы өзара тығыз байланыстылықты қамтамасыз етуге, соның негізінде іс-әрекеттер арқылы әркімнің өмірден лайықты орнын табуға мүмкіндік туғызу.

Коммуникативті мәдениет мәселесі көптеген жылдар бойы өзектілігін жоғалтпауда. Кез келген іс-әрекет аумағындағы табыс көбінде коммуникативті мәдениетпен анықталады. Қарым-қатынас мәдениетін студенттердің бойында жетілдіру деңгейін анықтау үшін төмендегідей өлшемдер белгіленеді: жекелік-мотивациялық, мазмұндық, процессуалдық.

Ғалымдар А.Н. Леонтьев, В.Н. Мясищев қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда білім мен тәрбие бірлігі тұлғаның ішкі қажеттілігі мен қызығушылығына толық әсер етеді деп көрсетеді. Осыған байланысты студенттердің жас және психологиялық ерекшеліктеріне сүйеніп, интеллектуалдық, эстетикалық дамуын қозғайтын сапалық өзгерістерді, сонымен бірге өзара әрекетінің деңгейі басшылыққа алынып, олардың қарым қатынас мәдениетінің қалыптасуының көрсеткіштері айқындалады.

Түйін сөздер: қарым-қатынас, қарым-қатынас мәдениеті, өзара қарым-қатынас мәдениеті, жекелік-мотивациялық, мазмұндық, процессуалдық компоненттері, толеранттылық.

Коммуникативная культура – на основе обеспечения тесной взаимосвязи между людьми, возможность каждого занять соответствующую нишу в жизни.

Проблема коммуникативной культуры не теряет свою значимость на протяжении многих лет. Любое достижение в сфере деятельности определяется коммуникативной культурой человека. Для определения уровня совершенствования коммуникативной культуры студентов отмечаются следующие параметры: личностно-мотивационные, структурные, процессуальные.

Такие ученые, как А.Н. Леонтьев, В.Н. Мясищев указывают на влияние знания и воспитания на внутреннюю потребность и интерес личности в формировании коммуникативной культуры. В связи с этим, на основе возрастных и психологических особенностей студентов определяются качественные изменения, которые влияют на интеллектуальное и эстетическое развитие, вместе с тем, руководствуясь уровнем взаимодействия определяются параметры становления коммуникативной культуры.

Ключевые слова: общение, коммуникативная культура, культура взаимодействия, личностно-мотивационные, содержательные, процессуальные компоненты, толерантность.

Communicative culture - through the provision of a close relationship between the people, the ability of each occupying a niche in life.

The problem of communicative culture does not lose its relevance over the years. Any achievement in the sphere of activity is determined by the communicative culture of the person. To determine the improvement level of students' communicative culture are the following options: personal-motivational, structural, procedural.

Scholars such as A.N. Leontiev, V.N. Myasischev indicate the influence of knowledge and education on domestic demand and interest of the individual in the formation of the communicative culture. In this regard, on the basis of age and psychological characteristics of students determined the qualitative changes that affect the intellectual and aesthetic development, at the same time, guided by the level interaction activities defines the parameters of formation of communicative culture.

Keywords: communication, culture of communication, interpersonal communicative interaction, meaningful, motivational and personality-effective components, tolerance.

Қазақстан Республикасының әлеуметтік мәдени дамуының тұжырымдамасында «Тәуелсіз Қазақстанның әлеуметтік мәдени даму жолы дегеніміз – ең алдымен адамзат қазыналарына баса назар

аудару, гуманитарлық ғылымдарға, өнерге, халықтың моральдық байлықтарына ену, мәдениеттің барлық салаларында мәдени дербестікті мойындау», - деп атап көрсеткен [1].

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің стратегиялық мақсаты еліміздің әлеуметтік даму жағдайына сәйкес, жеке тұлғаның білімге деген сұранысын қанағаттандырып, оның шығармашылық, белсенділік іс-әрекетін қалыптастыруға жағдай жасау болып табылады. Қоғамда болып жатқан өзгерістер тұлғаның қажеттілігін, ынта-ықыласын жеке шығармашылық әрекетін ескеріп, білім беруге жаңаша тұрғыдан қарауды талап етіп отыр.

Қазіргі қоғамымыздың әлеуметтік, экономикалық, саяси, мәдени, рухани өміріндегі өзгерістер адамгершілік құндылықтарды, оның ішіндегі қарым – қатынас және адам мәдениетінің деңгейін түбегейлі қайта қарастыруы қажет етеді. Әсіресе, әлемдік деңгейде қарым-қатынас мәселелерінің шиеленісіп отырған шығында адамның адамға қатынасын ізгілендіріп, жоғары мәдениеттілік деңгейіне көтеру қажеттілігі айқындала түсуде.

Қарым-қатынас мәдениеті – адамдар арасындағы өзара тығыз байланыстылықты қамтамасыз етуге, соның негізінде іс-әрекеттер арқылы әркімнің өмірден лайықты орнын табуға мүмкіндік туғызу.

Мәдениет ұғымына ғылыми тұрғыда нақты түсінікті Ю.Л. Ожегов берген [2]. Ол «мәдениет – әлеуметтік құндылықтарды игеру мен дамытудағы адамдардың шығармашылық қызметінің тәсілі мен нәтижесі, ол арқылы қоғам мен жеке адамның біркелкі дамуы қамтамасыз етіледі»

Қарым-қатынас – білім мен мәдениеттің компоненті, оның бөлінбейтін бөлшегі іспетті адам баласының тәлім-тәрбиесі мен өзгелермен байланыс орнатудың ерекше жолы.

Коммуникативті мәдениет мәселесі көптеген жылдар бойы өзектілігін жоғалтпауда. Кез келген іс-әрекет аумағындағы табыс көбінде коммуникативті мәдениетпен анықталады.

Тұлғааралық коммуникативті өзара әрекеттестік қарым-қатынас құралдарын, психологиялық ықпал ету тетіктерін меңгерумен, тәрбие құралдарының, жұмыс амалдарының, әдістерінің, түрлерінің саналуандығымен және жеке-дара экспрессивті мүмкіндіктердің ұғынылуымен шартталады.

Педагогтың коммуникативті мәдениетін арттыру қажеттігі аталмыш кәсіби топтың нысаны қайсыбір объекті емес, адамның қайталанбас даралығы болуымен шартталады. Оқытушы әрдайым студенттермен, қызметтестерімен әртекті және көпжоспарлы қатынастарды болжайтын қарым-қатынас үдерісіне қатысып отырады. Осыған байланысты қазіргі заманғы қоғамда тұлғалық қасиеттерін, рухани әлемін, кәсібилігін тұрақты және жалпы және жеке басының коммуникативті мәдениетін дамытуға қабілетті, табиғи мүмкіндіктерінің жоғары дәрежеде қолдана алатын мамандарға мұқтаждық туындауда. Сондықтан педагог «адам-адам» жүйесінің маманы ретінде жоғары мектеп оқытушысының біліктілігін құрайтын маңызды психологиялық сапаларды дамытатындықтан коммуникативті білімдердің, іскерліктердің, қабілеттердің айқындалуын болжайтын жоғары коммуникативті мәдениетке ие болуы тиіс. Коммуникативті мәдениет мәдениеттің өзегін айқындайтын, оның қалған барлық сипаттамаларын жинақтайтын адам іс-әрекетінің түрі болуы мүмкін [3].

А.В. Мудриктің анықтамасы бойынша коммуникативті мәдениет маман тұлғасының кәсіби мәдениетінің компоненті ретінде қоғамда қабылданған білімдердің, нормалардың, құндылықтар мен мінез-құлық бейнелерінің жиынтығын анықтайды [4].

И.И. Зарецкая коммуникативті мәдениетті педагогикалық мәдениеттің компоненті ретінде анықтайды [5]

Адамның қоғамдық және кәсіби аумақтағы іс-әрекетінің табыстылығы оның коммуникативті мәдениетіне байланысты болады.

Адамдармен тіл табыса алу іскерлігі – «адам-адам» аумағындағы ең құнды сапалардың бірінен саналады. Е.В. Швецова коммуникативті мәдениетті кәсіби іс-әрекет тиімділігінің алғышарты және кәсіби тұрғыда өзін-өзі жетілдірудің мақсаты ретінде сипаттайды [6].

Коммуникативті мәдениет оқушылармен, қызметтестерімен және ата-анасымен ізгілендіруші, тұлғалық-бағдарлы өзарақатынастарды орнату іскерлігінде айқындалып, маманның бойында бірқатар сапалардың айқындалуын болжайды:

- өзгенің жағымды қасиеттерін, қуатты жақтарын және маңыздылығын мойындау бағдары;
- өзгенің эмоциялы күйін түсіну және ескеру, эмпатияға қабілеттілік;
- өзгеге жағымды кері байланыс беру іскерлігі;
- басқаларды іс-әрекет пен жетістіктерге ынталандыру іскерлігі;
- нақты коммуникативті іскерліктерді: қуаттау, тіл табысу,
- сұрақ қою, жауап беру, белсенді тыңдау, бағалау, өтініш білдіру, қолдау, бас тарту және т.б.;
- Өз-өзін сыйлау, өзінің қуатты жақтарын сезінуі, оларды дербес іс-әрекетінде қолдану іскерлігі;
- Оқушылардың біріккен іс-әрекетін және тұлғааралық қарым-қатынасын ұйымдастыруда педагогикалық қолдау көрсету;
- сөйлеу мәдениеті.

Коммуникативті мәдениеттің негізін қажеттіліктер, әлеуметтік қасиеттер жүйесінде, іс-әрекет және мінез-құлық стилінде айқындалатын тұлға дамуының өте жоғары деңгейін білдіретін жалпы мәдениеті құрайды. Сондықтан коммуникативті мәдениет жоғары дәрежеде негізгі тұлғалық қасиеттерді қамтиды, олар – қабілеттер, білімдер, іскерліктер, дағдылар, құндылық бағдар, ұстанымдар, мінез ерекшеліктері тұлғаның табысты жетілуінің қажетті шарты [7].

Адам тұлғасының шығармашылық қуатының мүмкіндігі, әсіресе, жоғары оқу орнында оқып жүрген кезде қарқынды дамиды және оқыту процесінде танымдық іс-әрекеттің құрылымдық ерекшеліктерімен анықталады.

Коммуникативті мәдениеттің мазмұнына тұлғаның жас ерекшелік және дара-психологиялық ерекшеліктері; зейін аудару және сақтаудың психологиялық амалдары; қарым-қатынас атрибуттары (сыртқы келбеті, құралдары, түрлері, уақыт, кеңістік); коммуникативті мінез-құлық стандарттары (амандасу және қоштасу тәсілдері, ризашылық немесе келіспеушілікті білдіру және т.б.); қарым-қатынастың монологтық және диалогтық түрлерінің ерекшеліктері жайлы білім; қазіргі заманғы әдеби тілдік нормаларын ұстану; қарым-қатынас стильдерінің қызметтерін ескеру; мәдениетаралық қарым-қатынас саласындағы білімдерді және т.б. енеді.

Коммуникативті мәдениеттің мотивациялық құраушысы мотивтер мен қажеттіліктерді (ақпаратты алу, жеткізу және құрастыру тілегі, серіктесінен эмоциялы қолдау алу, серіктесінің тұлғасына қызығушылық білдіру, қарым-қатынастан қуанышқа бөлену қажеттілігін кешіру, қарым-қатынас үдерісінің барысында теңдестіру, эмпатияны және рефлексияны жүзеге асыру ұмтылысы және т.б.).

Коммуникативті мәдениеттің тұлғалық іс-әрекеттік құраушысы коммуникативті, ақпараттық, аналитикалық, конструктивті, болжалды, ұйымдастырушылық, рефлексивті және перцептивті іскерліктерді қамтиды.

Педагогтың коммуникативті мәдениетінің дамығандығының негізгі көрсеткіштері ретінде оның құрылымдық құраушылары: мазмұндық, мотивациялық және тұлғалық-іс-әрекеттік компоненттерінің қалыптасу дәрежесі анықталады.

Қарым-қатынастағы біліктілік тұлғааралық қарым-қатынас жағдайларындағы тұлғаның әлеуметтік ұстанымдары мен тәжірибесі арқылы жүзеге асырылған білімдерде, іскерліктерде, дағдыларда көрініс береді [8]

Коммуникативті мәдениеттің аса маңызды қағидасының бірі – толеранттылық (шыдамдылық). Толеранттылық бұл – өзге қисын мен көзқарастарды, ерекшелену, ұқсамау құқығын мойындауға дайындық. Ол жүйені (тұлға, қоғам) ішінен тұрақтандыратын фактор. Толеранттылық құндылық, бағдар және тұлғалық сапа ретінде қарастырылады.

Бағыты бойынша толеранттылықты төмендегіше ажыратуға болады:

- сыртқы толеранттылық (өзгелерге) – тұлғаның өзгелердің дербес пікірін, мойындауға, даулы жағдайды әртүрлі жақтан қарастыруға, әртүрлі аспектілері мен дәлелдерін ескеруге мүмкіндік беретін қалыптасқан сенім.

- ішкі толерантталық (ішкі тұрақтылық) – даулы жағдайда тепе-теңдікті сақтау, шешім қабылдау, әрекет ету қабілеті.

Толеранттылық әркез өзара сенімділікті, түсіністікті, ашық-жарқынылықты тудырып, тілектестік пен терең адамилықтың көрініс беруіне жағдай жасайды, мінездердің психологиялық үйлесуіне ықпал етеді [9].

Қарым-қатынас мәдениетін студенттердің бойында жетілдіру деңгейін анықтау үшін төмендегідей өлшемдер белгіленеді:

1. Жекелік-мотивациялық
2. мазмұндық
3. процессуалдық

Жекелік-мотивациялық- Бұл- қарым-қатынас барысындағы арнаулы білімдер жүйесі, сонымен бірге іс-әрекет барысында осы білімдер негізінде тиімді шешім таба білу мүмкіндігі. Мұғалімнің қарым-қатынас барысында өзін өзі ұстай білуі, ситуациядан шыға алуы, қандай проблема болсын білімділік негізінде шеше білуі. Компоненттілікті дамыту, жай ғана адамды қабылдау емес, оны өмірлік тәжірибеге бірте-бірте үйрету.

Мазмұндық компонент- бұл мәдени сауаттылық, яғни қарым-қатынас мәдениетінің әліппесі, өзіндік жеке ерекшеліктерін білу, мінез-құлық мен мүмкіндігін ұғынуы, икемділігі және білімі. Сауаттылық – білімді, фактілерді, көріністерді, ұғымдар мен заңдарды, икемділік, символдарды, мінез-құлық, іс-әрекет, қарым-қатынас барысындағы ережелерді білуді үйретеді. Мәдени сауаттылыққа – таным қабілеттілігін жатқызуға болады.

Процесуалдық- бұл жеке құндылықтар көрсеткіші. Қарым-қатынас барысындағы идеалар, сенімдер, позициялар, өзара әрекеттестік жиынтығы. Өзге адамдағы ішкі өзгерістерді сезінуі, іс-әрекеттің мақсаты мен нәтижесін бақылай алуы, яғни рефлексияны меңгеру.

Ғалымдар А.Н. Леонтьев, В.Н. Мясисев қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда білім мен тәрбие бірлігі тұлғаның ішкі қажеттілігі мен қызығушылығына толық әсер етеді деп көрсетеді.

Осыған байланысты студенттердің жас және психологиялық ерекшеліктеріне сүйеніп, интеллектуалдық, эстетикалық дамуын қозғайтын сапалық өзгерістерді, сонымен бірге өзара әрекетінің деңгейі басшылыққа алынып, олардың қарым қатынас мәдениетінің қалыптасуының көрсеткіштері айқындалады [10].

Қарым-қатынас мәдениеті болашақ психолог маман тұлғасының қалыптасуының негізгі факторларының бірі. Сондай-ақ студенттердің танымдық, топтық іс-әректің реттеушісі және тұлғалық құндылықтарды, мінез-құлықтың топтық нормаларын қалыптастыру құралдары да болып табылады.

Г.М. Андреева қарым-қатынасты бір-бірімен өзара байланысты үш жағынан қарастырады: коммуникативтік, интерактивтік және перцептивтік.

Қарым-қатынастың коммуникативтік жағы немесе тар мағанадағы коммуникация мәлімет беру алмасу мәселесімен анықталады.

Интерактивтік жағы қарым-қатынас жасаушы индивидтердің өзара әрекеттестігінің ұйымдасуымен қорытындыланады.

Перцептивтік жағы адамдардың бірін-бірі қарым-қатынас арқылы қабылдау мен тануы және осы өзара танымның негізінде қалыптасу процесін білідіреді.

Ғылым бұлай жіктеп, бөлудің шартты екендігін, қарым-қатынас үрдісінде оның үш жағы да көрінетіндігін дәлелдеді [11].

А.А. Бодалев қарым-қатынасты іс-әректің ерекше түрі деп, адамның тұлға және іс-әрекет субъектісі және жеке даралық ретінде дамудың негізгі факторы болатынын атап өтеді. Қарым-қатынастың тәрбиелік мәнін ол тек дүниетанымды кеңейтуде ғана емес, сонымен қатар тұлға интеллектісінің дамуындағы рөліне тоқталған [12].

ЖОО студенттерінде қарым-қатынас мәдениетті қалыптастыру болашақ мамандардың кәсіби дайындықтарын жақсарту бағыттарының бірі болып табылады.

ЖОО-да арнайы пәндер бойынша өткізілген сабақтармен қатар педагогика және психология мамандығы бойынша бітіруші студенттерінің педагогикалық колледждегі өндірістік практика кезінде алынған кейбір кәсіби тәжірибелер, психологияның түрлі салалары бойынша өздері өткізген ашық сабақтар, сабақтан тыс ұйымдастырылатын психологиялық іс-шаралар, тәрбие жұмыстары, студенттермен жеке және топтық жұмыстарды ұйымдастырып өткізу, болашақ психологтардың маңызды сапаларының бірі- қарым-қатынас мәдениетін дұрыс игеруге негіз болады.

Педагогикалық жоғары оқу орындарында даярланатын студенттерге мәдени өзара қарым қатынасты үйрету- ең алдымен сөйлеу мәдениетінен басталатыны анық. Сөйлеу мәдениеті арқылы өзін-өзі тану, өзін-өзі басқару, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі бағалауды игере отырып, соның негізінде өзгелерді танып-білуге, бағалауға, өзара қарым-қатынас мәдениетін меңгеруге, басқа адамдармен қарым-қатынаста сол құндылықтарды кеңінен қолдануға мүмкіндік туындайды.

1. Қазақстан Республикасы әлеуметтік – мәдени дамуының тұжырымдамасы. – Алматы: Қазақстан, 1993. – 32 б.

2. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М., 1960.-с.427.

3. Садохин А.П. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М., 2004.

4. Мудрик А.В. Социализация человека Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2004. — 304 с.

5. Зарецкая. И.И. Коммуникативная культура педагога как фактор гуманизации пространства детства [Электронный журнал «Общество. Культура. Наука. Образование». 2011. Вып.1.

6. Швецов А.Е., Швецова Е.В. Психология и педагогика: Учеб.-метод. пособие. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2003. 80 с.

7. Исаева З.А., Шахгулари В.В. Коммуникативная культура преподавателя высшей школы: Учебное пособие.- Алматы: Қазақ университеті, 2010. -226 с.

8. Лобанов А.А. Основы профессионально-педагогического общения.- М., 2002.

9. Коломинский Я.Л. Психология личных взаимоотношений в группе сверстников: Автореф. дис... докт. Пед. Наук. – М., 1980. – 38 с.

10. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: 1999.

11. Бодалев А.А. Личность в общении. М., 1983.

Түйін

Мақалада коммуникативті мәдениет ұғымына түсінік беріліп, осы мәселені ғылыми тұрғыда зерттеген ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалынған. Сонымен қатар жоғары мектепте студенттердің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру - болашақ мамандардың кәсіби дайындықтарын жақсарту бағыттарының бірі ретінде қарастырылған.

Резюме

В статье раскрывается понятие коммуникативной культуры и дается анализ работ ученых исследовавших данную проблему с научной стороны. Также рассматривается вопрос формирования коммуникативной культуры у студентов высших учебных заведений – как одно из направлений в улучшений подготовки будущих специалистов.

Resume

The article explains the concept of communicative culture and analyzes the works of scientists investigated this problem in the scientific sense. Also discusses formation of communicative culture higher education students - as one of the directions of improvement in the future specialists preparation.

УДК 371.2

ВЛИЯНИЕ КОРРЕКТИРОВКИ ПРОГРАММЫ ПЛАНА ТРЕНИРОВОЧНЫХ НАГРУЗОК НА ВЫПОЛНЕНИЕ УПРАЖНЕНИЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПРЫЖКОВОЙ РАБОТОСПОСОБНОСТИ

Ф.Д. Гусейнов – *Азербайжан Физкультура және спорт ұлттық академиясы
«Баскетбол және гандболдың теориясы және методикасы» кафедрасының доценті*

Баскетболистердің ойын қызметі спортшылардан жылдамдық-күштік сапаларын дамытуға биік талаптар қояды. Жылдамдық-күштік сипаттағы жаттығуларды адам организміне әсер ету дәрежесі жағынан «жаһандық» деп бөледі. Бұл ойыншы денесінің ірі бұлшық еттерін дамытуға бағытталады.

Ал спортшының нақты әрекетіне жауапты азғана бұлшық еттерді дамытуға бағытталған жаттығу «аймақтық» деп аталады.

Соңғы жылдары «алапат күшті» дамыту үшін «тереңдікке» секірудің түрлі тәсілдерін қолданатын жаттығулар пайдаланылуда. Бұл жаттығулар болашақта белгілі бір ұзақтықты бағындыру үшін жасалады. «Алапат күшті» дамыту үшін екі тәсіл қолданылады: бірінші тәсіл – «ең жоғарғы күш» және екінші тәсіл «күші таусылғанша».

Тірек сөздер: жылдамдық-күштік сапа, макроцикл, көрсеткіш, функционалды күй.

Игровая деятельность баскетболистов предъявляет к спортсменам высокие требования к развитию скоростно-силовых качеств. По степени влияния на организм все упражнения скоростно - силового характера принято делить на «глобальные», предназначенные для развития большинства крупных мышечных групп тела игрока, и на «локальные», направленные на развитие небольшой группы мышц, ответственных за то или иное конкретное действие спортсмена. В последние годы для преимущественного развития «взрывной силы» используются упражнения, включающие в себя различные прыжки в «глубину», споследующим напрыгиванием на площадку определённой высоты. Упражнения выполняются без отягощений или с небольшими отягощениями. Для развития «взрывной силы» используются два основных метода: первый метод «максимальных усилий» и второй - выполнение упражнений «до отказа».

Ключевые слова: скоростно-силовые качества, макроцикл, показатель, функциональное состояние.

Abstract: A number of special loads in general and special trainings directed to speed and strength especially for thigh muscles have been proposed as a six month experimental macro-cycle to the national basketball team. As a result of it positive changes have been revealed. In recent years for primary development of "the explosive force" the exercises including various jumps in "depth", on a platform of a certain height are used. Exercises are carried out without burdenings or with small burdenings. For development of "the explosive force" two main methods are used: the first method of "the maximum efforts" and the second - performance of exercises "to the full".

Keywords: speed-strength macrocycle, index, functional status.

Научно-теоретической предпосылкой для корректировки программы плана тренировочных нагрузок, с преимущественным использованием упражнений по ОФП и СФП, направленных на развитие скоростью - силовых качеств и прыжковой работоспособности, явились результаты проведённых исследований уровня функционального состояния нервно-мышечного аппарата и физических качеств баскетболистов команды БК «Гала» и анализ специальной литературы по этой проблеме (В.К. Звездин, Т.А. Зельдович, 1978; В.А. Данилов, С.Гарби, 1982; В.Г. Никитушкин с соавт., 1986; А.П. Бутвиловский с соавт., 1988; Г.Ю. Алекперов с соавт., 1991; Л.С. Кондрушкина с соавт., 1994; Ф.Д. Гусейнов, 2001).

Как известно, игровая деятельность баскетболистов предъявляет к спортсменам высокие требования к развитию скоростно-силовых качеств. По степени влияния на организм все упражнения скоростно-силового характера принято делить на «глобальные», предназначенные для развития большинства крупных мышечных групп тела игрока, и на «локальные», направленные на развитие небольшой группы мышц, ответственных за то или иное конкретное действие спортсмена. По характеру, используемые упражнения скоростно-силовой направленности делят на две группы: с внешним отягощением, или с сопротивлением и с отягощением в виде собственного тела, или его частей. Правая группа упражнений создаёт самые широкие возможности для развития «взрывной силы» баскетболистов, которая обеспечивает высокий уровень прыжковой работоспособности. Безусловно, и упражнения второй группы - с преодолением тяжести собственного веса, позволяют игрокам постепенно переходить от медленных движений к быстрым, от простых к сложным, также способствуют развитию прыжковой работоспособности (Д.Р. Вуден, 1987).

В последние годы для преимущественного развития «взрывной силы» используются упражнения, включающие в себя различные прыжки в «глубину», споследующим напрыгиванием на площадку определённой высоты. Упражнения выполняются без отягощений или с небольшими отягощениями. Для развития «взрывной силы» используются два основных метода: первый метод «максимальных усилий» и второй - выполнение упражнений «до отказа». При этом, указанные скоростно-силовые упражнения должны, как правило, сочетаться с упражнениями, направленными на развитие ловкости и расслабления.

В экспериментальном шестимесячном макроцикле было предложено использовать, как широко распространённые в системе общей и специальной физической подготовки упражнения, так и ряд специфических нагрузок скоростно - силовой направленности (К.Би, К.Нортон, 1972; Б.Коузи, Ф. Пауэр, 1975). При подборе упражнений для развития прыжковой работоспособности, особенный акцент при воздействии делался на мышцы бедра. Как известно упражнения этого характера, выполняются в зоне около максимальной и субмаксимальной мощности, т.е. это упражнения с преимущественно анаэробным энергообеспечением работающих мышц. Анаэробный компонент в общей энергопродукции составляет 60 -85% - от части за счёт фосфагенной и в наибольшей мере за счёт лактаcidной (гликолитической) энергетических систем. При выполнении упражнений в зоне субмаксимальной мощности значительная доля в энергообеспечении принадлежит и кислородной (окислительной) аэробной системе, причём тем больше, чем продолжительнее упражнение. Возможная предельная продолжительность выполнения упражнений в этих зонах мощности от 20- 50 с и до 1-2 мин и более. Мощность и предельная продолжительность упражнений в условиях соревнований таковы, что в процессе их выполнения показатели деятельности кислород - транспортной системы могут быть близки к максимальным значениям для данного спортсмена или даже достигать их.

Ведущие физиологические системы и механизмы, обеспечивающие работоспособность при выполнении этих скоростно-силовых упражнений, в указанных зонах мощности - являются ёмкость и мощность лактаcidной (гликолитической) энергетической системы рабочих мышц, функциональное состояние нервно - мышечного аппарата, а также кислород - транспортные возможности организма (особенно сердечно-сосудистой системы) и аэробные (окислительные) возможности активных мышц. Таким образом, упражнения этой группы, направленные на развитие прыжковой работоспособности, предъявляют весьма высокие требования как анаэробным, так и аэробным возможностям спортсменов. При подборе упражнений и параметров, выполняемых нагрузок, мы учитывали: игровое амплуа спортсменов; индивидуальные показатели функционального состояния нервно-мышечного аппарата; уровень развития скоростно-силовых качеств по прыжковой работоспособности; силу мышц подошвенных сгибателей стопы, выявленных по результатам первого исследования. Оценивалась переносимость тренировочных и соревновательных нагрузок на различных этапах подготовки макроцикла, учитывался практический опыт и рекомендации специалистов и тренеров, работающих с командой. Кроме того, в поле нашего зрения, постоянно, находились субъективные ощущения и мнение самих спортсменов. Постоянно анализировались результаты секундирования параметров нагрузок по объёму и интенсивности, а также восстановительные процессы по частоте сердечных сокращений, которая в процессе выполнения должна была быть на уровне 150-180 уд/мин.

В результате проведенного эксперимента на протяжении шестимесячного макроцикла, была апробирована с положительным эффектом программа плана тренировочных нагрузок, с использованием скоростно-силовых упражнений из ОФП и СФП, которые включались в недельные микроциклы подготовки баскетболистов.

Так как, игровая деятельность баскетболистов предъявляет высокие требования к развитию скоростно-

силовых качеств, в том числе «взрывной силы», поэтому при выборе упражнений и определении параметров их дозировки существенную помощь может оказать, в частности, знание зависимости между прыжковой работоспособностью и функциональным состоянием нервно-мышечного аппарата. Одним из адекватных показателей оценки этого состояния являются тонус мышцы при её максимальном расслаблении и напряжении, амплитуда тонуса и сила мышц, уровень которых в значительной степени влияет на прыжок (А.Николич, В.Параносич, 1984; Ю.В. Верхошанский, 1988; Ф.Д. Гусейнов, 2001).

Как оказалось, согласно нашим данным, у баскетболистов имеют место характерные индивидуальные различия в уровне функционального состояния нервно-мышечного аппарата, обусловленные неодинаковым и игровым амплуа и тренированностью. При этом, спортсмены высоким уровнем функционального состояния всех четырех исследуемых мышц (особенно бедра) и силы мышц подошвенных сгибателей стопы соответствующих или превосходящих эталонные характеристики имели и сравнительно лучшие показатели прыжковой работоспособности, и наоборот. Анализ индивидуальных показателей тонуса и силы мышц во взаимосвязи с прыжковой работоспособностью позволил разделить всех спортсменов на две группы: первая - контрольная, с высокими показателями, вторая - экспериментальная, с сравнительно низкими. Проведение параллельного эксперимента на протяжении шестимесячного макроцикла, со второй группой, которая тренировалась по плану скорректированной программы нагрузок по ОФП и СФП, в которую были дополнительно включены скоростно-силовые упражнения, а также изменен характер, объём и интенсивность ранее выполняемых упражнений, направленных на развитие прыжковой работоспособности. У этой группы спортсменов было выявлено существенное улучшение функционального состояния нервно-мышечного аппарата по тонусу и силе мышц подошвенных сгибателей стопы, а также прыжковой работоспособности, по сравнению с контрольной. Вместе с тем баскетболисты экспериментальной группы согласно полученным данным, всё ещё отставали от спортсменов контрольной, на наш взгляд, из-за того, что не ставилась задача достичь абсолютно высоких показателей, так как имеющиеся между баскетболистами в функциональном состоянии НМА и по игровым амплуа, являются обязательным условием сохранения специфических особенностей присущих тому или иному спортсмену.

Таким образом, скорректированная программа плана учебно-тренировочного процесса по ОФП и СФП позволила добиться у баскетболистов экспериментальной группы существенного улучшения функционального состояния нервно-мышечного аппарата и двигательных качеств, обеспечивших повышение «взрывной силы» и, как следствие, прыжковой работоспособности на этапе шестимесячного макроцикла.

1. Алекперов Г.Ю., Садыхова В.А., Кондрушкина Л.С. Развитие специальных физических качеств спортсменов, занимающихся ситуационными видами // *Материалы науч. Конф. Азерб.ГИФК.: Научно - практическая обоснование физкультурно - оздоровительных занятий и подготовки спортсменов.* - Баку. - 1991.-с. 91 -96.

2. Би К., Нортон К. Упражнения в баскетболе. - М.: ФиС, 1972. - 104с.

3 Бутвиловский А.П., Голуб О.С., Ивановский В.Я. Сравнительный анализ скоростно-силовых способностей спортсменов высокой квалификации // *Материалы всесоюз. науч. конф.: Физиологические механизмы адаптации к мышечной деятельности.* - Волгоград, 1998, - с.60- 61.

4. Верхошанский Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов. - М.: ФиС, 1988.- 331с.

5. Вуден Джон. Современный баскетбол,- М.:ФиС, 1987. - 256с.

6. Гусейнов Ф.Д. Модельные характеристики баскетболистов Азербайджана / *Методическое пособие.* - Баку, 2001. - 60с.

-Кондрушкина Л.С., Гулиев Ч.Г., Гулиева Л.С., Ибрагимова Н.М. Характеристика показателей физической работоспособности и функционального состояния кардио-респираторной системы у баскетболисток на различных этапах годичного цикла // *Материалы научн. конф. Совершенствование системы подготовки квалифицированных спортсменов,- Азерб.ГИФК, Баку. -1994. -с. 91 -96.*

8. Коузи Б., Пауэр Ф. Баскетбол - концепции и анализ. - М.: ФиС, 1975. -272с.

9. Никитушкин В.Г., Орлова О.М., Максименко Г.Н. Должные нормы физической и технической подготовленности баскетболистов на этапе углублённой тренировки.// *Теория и практика Ф.К.,- 1986. -№5. -с. 31 - 33.*

10. Николич А., Параносич В. Отбор в баскетболе. - М.: Физкультура и спорт, 1984-143 с.

Resume

In the article " Influence of updating of the program of the plan of training loadings on performance of exercises for development of hopping working capacity" are considered the questions of correct of the program of the plan of educational and training process for OFP and SFP which allowed to achieve from basketball players of experimental group of significant improvement of a functional state.

Резюме

В статье «Влияние коррективной программы плана тренировочных нагрузок на выполнение упражнений для развития прыжковой работоспособности» рассматриваются вопросы скорректированности программы плана учебно-тренировочного процесса по ОФП и СФП, которая позволила добиться у баскетболистов экспериментальной группы существенного улучшения функционального состояния.

Түйін

«Секіруге қабілеттілікті дамытуда жасалатын жаттығулардың жүктеме жоспарының бағдарламасын өңдеудің әсері» атты мақалада оқу-жаттығу үдерісі бағдарламасын өңдеу мәселелері қарастырылады. Бұл дегеніміз тәжірибе жасау тобындағы баскетболистердің функционалдық жағдайын жақсартуға әсер етеді.

УДК 378:005:001.891.3

УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК РЕСУРС РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

А.Жунусбекова – докторант 3 курса кафедры «Педагогические специальности», Институт магистратуры и докторантуры PhD, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Қазақстан Республикасының білім жүйесінде болып жатқан өзгерістер мұғалімнің тұлғасына айрықша көңіл бөлуі қажет. Автор бастауыш сынып мұғалімінің басқарушылық дайындық мәселесін қарастырады. Мақалада болашақ мұғалімдердің басқарушылық дайындықта кәсіптік білім беру жүйесі басшылыққа алынатын ғылыми тәсілдемелерді, нормативтік құжаттарды талдаудың нәтижелері көрсетілген. Өзгешеліктер игерушілік тәжірибе шет ел арада сілте- қарастырылады. Осы бағытта шет елдердің тәжірибесін қолдану ерекшеліктері қарастырылған. «Білім беру менеджерлерін дайындау» арнайы спецкурсты ендіру дәйелдемесі көрсетіледі.

Түйін сөздер: бастауыш сынып мұғалімі, білім беру менеджері, мұғалімдердің басқарушылық дайындығы, кәсіптік білім беру

Изменения, которые происходят в системе образования Республики Казахстан, требуют особого внимания к вопросам становления личности учителя. Автор обращается к актуальной проблеме управленческой подготовки будущего учителя начальной школы. В статье приведены результаты анализа научных подходов, нормативных документов, которыми руководствуется система профессионального образования в управленческой подготовке будущих учителей. Рассматриваются особенности использования опыта зарубежных стран в данном направлении. Дается обоснование для внедрения спецкурса «Подготовка менеджеров образования».

Ключевые слова: педагог начальной школы, менеджер образования, управленческая подготовка учителей, профессиональное образование

Changes that occur in the education system in the Republic of Kazakhstan require special attention to issues of becoming the teacher's personality. The author refers to the actual problem of managerial preparation of future primary school's teacher. The article presents the results of the analysis of scientific approaches, regulations that govern the system of professional education in managerial preparation of future teachers. The features of the use of the experience of foreign countries in this direction. Provides the rationale for the introduction of the special course "Preparation of managers of education."

Key words: primary school's teacher, manager of education, managerial preparation of teachers, professional education

В современном мире продуктивность и развитие любой организации осуществляется менеджерскими качествами руководителей. Профессиональная деятельность менеджера является сложной и многофункциональной, требующей владения методами решения большого класса профессиональных задач, интеллектуальных качеств и способностей, например, таких как высокая степень адаптивности и выживания в ситуации изменения профессиональной пригодности [1]. По роду своей деятельности менеджер образования полифункционален: он является одновременно организатором, администратором, исследователем, педагогом, хозяйственником, общественным деятелем.

Основа подготовки будущих менеджеров системы начальной ступени системы образования должна быть заложена в русле перехода к использованию компетентностного подхода, который нацелен на формирование у личности готовности организовать свои внутренние (ценности, знания, умения) и внешние (информационные, материальные, социальные) ресурсы на достижения поставленной цели.

Менеджмент, который преподают студентам в Казахстане, главным образом основан на западных теоретических выкладках без их адаптации к условиям и учета особенностей существующей казахстанской системы. Если взглянуть на историю становления менеджмента в США, Западной Европе или Японии, то им потребовалось несколько десятилетий на адекватное применение огромного опыта

цивилизации в управлении человека деятельностью людей. Отсюда берет начало и вся неэффективность и малограмотность многих управленческих решений нынешней власти в системе образования. Из стилей управления авторитарный стиль так и продолжает оставаться самым востребованным, что в свою очередь не позволяет устанавливать обратную связь «верхов» и «низов», губит инициативу «снизу». Данный факт снижает эффективность работы и повышение уровня конфликтности. Одна из функций менеджмента – это мотивация людей. Педагоги слабо мотивированы на работу, на повышение ее результативности. Мотивация в основном реализуется через систему наказаний, на обучение педагогов средства выделяются не системно и по остаточному принципу. Слабо используется труд опытных высококлассных специалистов, имеющих немалый практический багаж в управлении педагогическими системами. В учреждениях образования иногда отсутствуют или наличествуют формально выстроенные программы стратегического развития. Считается достаточным планирование на год и оперативное планирование, чем и занимается высшее руководство, не умея правильно делегировать полномочия. Занимаясь текучкой, на будущее просто не остается времени. Соответственно, сложившиеся традиции в управленческой практике учреждениями были перенесены и на систему взаимоотношений между учащимися и учителями. Казахстанскому менеджменту в сфере образования как науке, так и практике необходимо время для перехода от традиционных технологий обучения к новым, связанных, в первую очередь, с информатизацией образования.

В вузах Казахстана наработан достаточно большой опыт разработки цифровых образовательных ресурсов по кейсовым, сетевым и ТВ технологиям. В целом 10% содержания вузовского образования переведено на цифровой формат, что создало определенные предпосылки для развития е-обучения. В разработке электронных учебников как прикладных компьютерных программ с использованием ИКТ и мультимедиа технологий, интегрированных с педагогическими технологиями модульного обучения лидируют такие вузы, как КазНПУ им. Абая, КазУМОиМЭ им. Абылай хана, КазНТУ им. К.Сатпаева. Например, в КазНПУ им. Абая содержание образования по многим предметам переведено в Интернет версии в форме силлабусов. Актуальность разработки цифровых интерактивных мультимедийных образовательных ресурсов для профессиональной подготовки студентов, будущих учителей начальной школы обусловлена, прежде всего, острой нехваткой учебно-методической литературы. Педагогическими исследованиями разных стран доказано, что использование ИКТ в 3 раза интенсифицирует учебный процесс и в тоже время в 3 раза повышает качество успеваемости, так как обеспечивается персонификация образования [2]. Осмысление стандартов образования с учетом новых объективных условий является перспективой развития высшего образования в Казахстане. В соответствии с Законом РК «Об образовании» (статья 7) единая информационная система образования включает в себя данные образовательного мониторинга, в том числе ведомственных статистических наблюдений, и иные данные, полученные уполномоченным органом в области образования, местными исполнительными органами, организациями образования в процессе осуществления своей деятельности. Примером реализации одного из компонентов единой информационной системы образования является разработанная в Национальном Центре Тестирования МОН РК и внедренная по всей республике компьютерная система тестирования и формирования студенческого контингента. Однако единая информационная система образования МОН РК является перспективой. Все вузы Казахстана имеют автоматизированные системы, соответствующие стандартам системы менеджмента качества (СМК).

Качественно новый этап развития образования в высшей школе опирается на понимание назначения спецкурса «Подготовка менеджеров образования» как неотъемлемую часть профессиональной подготовки специалистов начальной школы [3]. В современных условиях стала актуальной задача практического владения компетенциями менеджера, что нашло свое отражение в новых формулировках целей и содержания в программах высшей школы. Однако следует отметить, что данная задача не является реализованной в полной мере. В связи с переходом на многоуровневую систему высшего образования необходим поиск наиболее эффективных методов и средств подготовки студентов на всех этапах профессионального становления.

С позиции компетентностного подхода к профессиональной подготовке менеджеров в образовании в условиях высшей школы управленческая компетентность является составным элементом профессиональной компетентности специалиста. Современное методическое обеспечение процесса профессиональной подготовки будущих педагогов школы позволяет решать названные проблемы. Высокий уровень профессиональной компетентности специалиста достигается наличием у него профессиональных знаний, умений и навыков, приобретенных в процессе изучения специальных, социально-экономических, гуманитарных дисциплин во время обучения в вузе. Управленческие умения и

навыки реализуются в составе компетентности самоменеджмента, лишь в том случае если они соответствуют профессиональным умениям и навыкам, определенным квалификационными характеристиками специалистов определенного профиля, зафиксированным Государственным образовательным стандартом высшего профессионального образования.

Профессиональная подготовка будущих педагогов является целостной, развивающей структурой, неразрывно связанной с формированием общей профессиональной компетентности специалистов. Формирование управленческой компетентности не является самоцелью, а становится инструментом учебной и профессиональной деятельности. Компоненты управленческой компетентности имеют непосредственный выход на ключевые компетентности, составляющие единую, социально-профессиональную компетентность специалиста. Дисциплины педагогического цикла, в том числе «Педагогический менеджмент» способствует формированию у обучаемых профессионального педагогического мышления.

Для осуществления индивидуализации обучения обучаемых на основе принципа вариативности выбора должны быть отобраны средства, которые реальны в рамках имеющихся дидактических возможностей, диктуются насущной необходимостью ситуации (результатами диагностики и т.д.), предполагают наибольшую эффективность и результативность обучения. Так, в процессе изучения дисциплины «Педагогический менеджмент» используются индивидуализированные вариативные задания, элементы проблемного обучения, сочетание фронтальной, групповой и индивидуальной форм работы, методы дифференцированного обучения, а также КОЗы (компетентностно-ориентированные задания). Каждое из выбранных нами средств в процессе обучения имеет свои особенности, которые зависят от условий применения, от сочетаний средств. С учетом целей индивидуализации обучения, данные средства создают условия для формирования компетентностей, адекватных индивидуальным особенностям студентов и оптимальные для их развития.

Таким образом, управленческая подготовка будущих педагогов должна стать определяющей в совершенствовании национальной модели образования Республики Казахстан. Формирование профессиональных компетенций менеджера образования, современной инфокоммуникационной культуры будущих педагогов, адекватной уровню развития ИКТ, соответствующим международным индексам конкурентоспособности являются важной социально-педагогической задачей, от степени реализации которой в будущем зависит их готовность к созданию новых технологий и определению новой траектории экономического развития государства. Использование идей менеджмента в подготовке педагогических кадров дает возможность обогатить теорию профессионального образования и внедрить в опыт собственной деятельности будущего педагога на основе самоменеджмента, самоорганизации. Существующие содержание и методы работы с будущими педагогами начальной школы показывают, что у системы высшего профессионального педагогического образования есть потенциал в реализации данного аспекта подготовки.

1. Нарibaев К.Н., Нуриев М.А., Аганина К.Ж., Утебаева Н.М. Проблемы и качество образования менеджеров. // БІЛІМ әлемінде. В мире Образования, In the world of EDUCATION – 2011. – № 4. – С. 3-6
2. Нургалieва Г.К., Тажигулова А.И. Индикаторы оценки внедрения ИКТ в организациях образования. – Алматы : НЦИ, 2010. – 66 с.
3. Аганина К.Ж., Куанжанова К.Т., Жунусбекова А. Программа спецкурса. - Алматы, 2013 г.- 55 с.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СТУДЕНЧЕСКИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ОЛИМПИАД

О.Б. Боталова – к.п.н., доцент кафедры дошкольного и начального образования
Павлодарского государственного педагогического института

Қазіргі уақытта қоғам педагог-мамандарды дайындау үдерісіне көптеген күрделі талаптар қойып отырғаны байқалады: педагог-мамандарының құзыреттілігі жоғары, заман өзгерісіне сай зерттеушілік қабілеті болуы меңзеледі.

Осы тұрғыда ең тиімді жұмыстардың қатарында студенттерге арналған педагогикалық олимпиадалар өткізу жұмыстары екені баршамызға мәлім.

Студенттерге арналған олимпиадалардың мазмұндық бағыттары: тестілік тапсырмалар жүргізу; педагогика теориясы бойынша білім және біліктерді тексеру; педагогикалық шеберлікті көрсету үшін арнайы тапсырмалар орындау; АКТ - технологиялары қолдануға арналған жеке және топта жұмыстар жүргізу; шығармашылық және зерттеушілікке арналған тапсырмалар толыққанды қолданып отырады.

Тірек сөздер: студенттерге арналған олимпиадалардың мазмұндық бағыттары, педагогикалық олимпиадалар, болашақ педагог.

Nowadays the demands of society in the preparation of the modern teacher: he must be not only a teacher, contributing to the development of key competencies of their students, but also as a teacher-researcher.

One of the most effective solutions to this problem is, in our opinion, student teaching Olympics.

Our analysis of student Olympiads in pedagogy allowed us to identify the following trends in the student teaching contests: evaluation of theoretical knowledge of pedagogy with the help of test tasks; inclusion in the content of the Olympiad tasks in a pedagogical skills; inclusion in the content of the Olympiad tasks aimed at the application of ICT technologies; the combination of individual participation in the Olympics with team work; shifting focus from job reproducing knowledge to the tasks of creative and research.

Key words: development trends in student teaching competitions, pedagogical Olympiads, future teacher

В настоящее время изменяются требования общества к подготовке современного педагога: он должен быть не только учителем, способствующим развитию ключевых компетенций своих учеников, но и педагогом-исследователем.

Одним из наиболее эффективных решений данного вопроса является, на наш взгляд, студенческие педагогические олимпиады.

Проведенный нами анализ студенческих олимпиад по педагогике позволил выделить следующие тенденции развития студенческих педагогических олимпиад: оценка теоретических знаний по педагогике при помощи тестовых заданий; включение в содержание олимпиады заданий по педагогическому мастерству; включение в содержание олимпиады заданий, направленных на применение ИКТ-технологий; сочетание индивидуального участия в олимпиаде с командной работой; смещение акцента с заданий, воспроизводящих знания, к заданиям творческого и исследовательского характера.

Ключевые слова: тенденции развития студенческих педагогических олимпиад, педагогические олимпиады, будущий педагог.

В настоящее время в школьной практике достаточно широко используются элементы исследовательского обучения, а само исследовательское обучение стало массовым явлением педагогической действительности. Учащиеся современной школы должны иметь возможность стать в позицию первооткрывателя, искателя истины, «они должны самостоятельно находить противоречия в изучаемом явлении или предмете, формулировать проблему, способы ее решения, провести эксперимент, обработать и интерпретировать его результаты, сделать соответствующие выводы и обобщения» [1].

В связи с этим изменяются и требования общества к подготовке современного педагога: он должен быть не только учителем, способствующим развитию ключевых компетенций своих учеников, но и педагогом-исследователем.

Одним из наиболее эффективных решений данного вопроса является, на наш взгляд, студенческие педагогические олимпиады. Являясь вариативным видом научно-исследовательской работы, интегрированной формой профессиональной творческой деятельности студентов, олимпиады способствуют совершенствованию педагогической техники, профессиональных умений будущих педагогов, позволяют оценивать уровень их педагогического творчества и владения педагогическими компетенциями. Кроме того, при подготовке и проведении студенческих олимпиад происходит качественное и количественное изменение всей структуры возможностей студента за счет усложнения способов удовлетворения познавательной потребности: от стандартных задач к эвристическим, от уяснения поставленной проблемы до самостоятельной постановки задачи и осуществления научного поиска.

Олимпиады как интеллектуальные соревнования проводятся достаточно давно: первая школьная олимпиада была проведена по астрономии в 1886 году в России. В высшую школу олимпиады пришли значительно позднее – в 1970 году. Сначала это были олимпиады по естественным наукам, и лишь спустя десятилетие стали проводиться и по гуманитарным наукам, в том числе и по педагогике [2].

С момента появления студенческие педагогические олимпиады рассматривались, прежде всего, как соревнование студентов, состоящих от имени какой-либо административной единицы – студенческой группы, факультета, высшего учебного заведения и др. – в творческом применении полученных знаний, умений и навыков.

Как справедливо отмечает Попов А.И., акцент только на соревновательную составляющую олимпиад в советской высшей школе был оправдан. Это позволяло решить ряд важных педагогических задач:

- отбор для дальнейшей научно-исследовательской деятельности лучших по уровню освоения профессиональных знаний студентов;

- выявление лучших методических школ страны с целью распространения их опыта [3].

В то же время студенческие олимпиады имели и развивающую составляющую, выражающуюся в предоставлении возможности студентам, которые легко освоили материал основной образовательной

программы, почувствовать глубину педагогических проблем, потенциально решаемых с помощью изучаемой дисциплины. При этом осуществлялась мотивация студентов и определялось направление их дальнейшего развития как в профессиональном, так и в личностном плане.

За время существования студенческих олимпиад в советский период был накоплен значительный методический опыт. Олимпиады стали неотъемлемой частью процесса формирования у студентов готовности к активной творческой профессиональной деятельности.

Проведенный нами анализ студенческих олимпиад по педагогике позволил выделить следующие тенденции развития студенческих педагогических олимпиад:

- оценка теоретических знаний по педагогике при помощи тестовых заданий;
- включение в содержание олимпиады заданий по педагогическому мастерству;
- включение в содержание олимпиады заданий, направленных на применение ИКТ-технологий;
- сочетание индивидуального участия в олимпиаде с командной работой;
- смещение акцента с заданий, воспроизводящих знания, к заданиям творческого и исследовательского характера.

Рассмотрим вышеобозначенные тенденции более подробно.

Первая тенденция – оценка теоретических знаний по педагогике при помощи тестовых заданий.

По данным Щербаковой И.В. в 80-х-90х годах XX века при проведении студенческих олимпиад «для демонстрации знаний по педагогике участнику олимпиады предлагалось в течение одного часа письменно ответить на один вопрос из разделов «История педагогики», «Дидактика» и «Теория воспитания», и на основании этого делалось заключение о глубине знаний будущего педагога по данному предмету» [4].

Однако в XXI веке ситуация изменилась: для оценки теоретических знаний студентов начали достаточно широко использовать тестовые задания как по всему курсу педагогики, так и по каждому из ее разделов.

Например, при проведении VI республиканской предметной олимпиады по специальности 5B010200 «Педагогика и методика начального обучения» (г.Туркестан, 2014 г.) одним из заданий было тестирование по дисциплинам «Педагогика», «Теория и методика воспитательной работы в начальной школе», «Методика обучения казахскому (русскому) языку», «Методика обучения математике». При проведении Всероссийской студенческой олимпиады по педагогике (г. Челябинск, 2014 г.) один участник отвечал на вопросы по истории педагогики, второй – по теории воспитания, третий – по теории обучения. Тестирование выполнялось индивидуально каждым участником команды в течение 1 часа. Участники республиканской олимпиады по педагогике в Беларуси (г. Минск, 2014 г.) выполняли тест по вариантам, каждый из которых включал 25 заданий закрытого типа по учебным дисциплинам «Введение в педагогическую профессию», «История образования и педагогической мысли», «Педагогика современной школы: теоретический аспект», «Педагогические системы и технологии».

Использование тестовых заданий позволило не только исключить фактор субъективности при оценке ответов участников олимпиады, но и позволило оценить широкий спектр владения теоретическим материалом по предмету за счет включения большого количества вопросов. В результате члены жюри получают сведения о том, насколько качественно студент усвоил большой объем информации.

Но у тестирования есть ряд и отрицательных сторон: во-первых, из предложенных нескольких вариантов ответов студент может угадать правильный, во-вторых, довольно часто встречается значительный субъективизм в формировании содержания самих тестов, в отборе и формулировке тестовых вопросов.

Выходом из положения может служить использование различных видов тестовых заданий, в том числе на установление правильной последовательности, на установление соответствия, задания с разным количеством правильных вариантов ответа, задания открытой формы, а также тестовые задания для проведения педагогической олимпиады могут разрабатываться не только базовым вузом, но и в случае четко оговоренных критериев отбора тестовых заданий, вузами-участниками олимпиады.

Вторая тенденция обозначена нами как включение в содержание олимпиады заданий по педагогическому мастерству. Анализ информационных писем и положений вышеуказанных студенческих олимпиад позволил нам сделать вывод, что сегодня педагогическая олимпиада включает конкурсные задания, выстроенные таким образом, чтобы студенты давали ответ не только в строгом соответствии с материалом, изложенным в учебнике, но и могли за определенный период времени интегрировать полученные знания, вычленив из рассматриваемой ситуации самое важное и значимое. Например, проводятся такие конкурсы, как «Мой креативный университет» (г. Туркестан, 2014 г.), «Педагогическое

красноречие», где каждому участнику команды предлагалось раскрыть смысл цитаты К.Д. Ушинского (г. Челябинск, 2014 г.), педагогическое эссе, конкурс педагогических ситуаций, который проводился с помощью специально подготовленных актеров-студентов, разыгравших ряд проблемных ситуаций из реальной жизни школы. Каждая инсценировка представляла собой педагогическую задачу для одной из команд-участниц (г. Минск, 2014 г.), конкурс-презентация ведущих научных школ вуза «Кто устремлен к звездам» (г. Новокузнецк, 2014 г.) и др.

При проведении подобных конкурсов участники демонстрируют свое видение педагогической проблемы и способы ее разрешения, обосновывают свою точку зрения, проявляют активную научную и жизненную позицию, стремятся быть лучшими в своей будущей профессиональной деятельности.

Далее рассмотрим такую тенденцию развития педагогических олимпиад как включение в содержание олимпиады заданий, направленных на применение ИКТ-технологий.

Задания с использованием ИКТ-технологий реализуются в различных формах. Например, при проведении республиканских педагогических олимпиад в нашей стране применяется компьютерное тестирование. В Российской Федерации проводятся конкурсы, в которых необходимо выявить и показать в видеосюжете, подготовленном заранее, одну из актуальных проблем педагогики. Участники команды должны проанализировать в фильме рассматриваемую проблему и высказать собственное к ней отношение. В Республике Беларусь применяется видео-тест, в частности, на республиканской олимпиаде по педагогике в 2014 году был предложен видео-тест «Образ педагога в литературе и кино». Студентам были показаны фрагменты кинофильмов, герои которых учителя и воспитатели. Требовалось назвать автора, произведение, героя.

Действительно, участие команд в творческих конкурсах сегодня обязательно сопровождается презентациями, аудио- и видеороликами, позволяя по-новому организовать взаимодействие всех участников олимпиады.

Следующей тенденцией развития педагогических олимпиад является сочетание индивидуального участия студента в олимпиаде с командной работой.

Основу этой тенденции составляет принцип коллективно-распределительной организации деятельности студентов и столкновения в одной команде противоборствующих интересов: с одной стороны, каждый участник стремится к индивидуальной победе, с другой стороны, желает внести свой вклад в коллективную победу своей команды. Приведем примеры подобных заданий:

- индивидуально-командный конкурс: для проведения конкурса создается временные творческие коллективы (ВТК), в которые входят не более чем по одному представителю от каждой команды. Среди вновь образовавшихся ВТК проводится жеребьевка, в результате которой выбираются: сфера профессиональной деятельности и возраст детей. В течение нескольких часов ВТК предоставляется возможность проектировать внеурочное занятие профориентационной направленности и представить его фрагмент на сцене. Продолжительность представления занятия на сцене не более 15 минут. Превышение регламента на 20 секунд и более штрафуются вычитанием 1 балла из итогового среднего результата конкурса данной команды. При подготовке к проведению занятию участники могут воспользоваться всеми заготовленными заранее материалами и техническими средствами. Каждый участник ВТК приносит своей команде балл, полученный его ВТК по результатам конкурса. Командный балл определяется как среднее арифметическое значение баллов всех трех участников команды. Это задание было предложено на Международной студенческой олимпиаде по педагогике (г. Новокузнецк, 2014 г.);

- командный конкурс: в течение 20 мин. команда моделирует, конструирует и готовит проект досугового дела и его организацию. Конкурсанты в течение 10 мин. практически воплощают задуманное дело, взаимодействуя с группой детей. Подобное задание было предложено на Всероссийской студенческой олимпиаде по педагогике (г. Саранск, 2014 г.);

- индивидуальный конкурс: задание выполняет капитан команды. По жребию он вытягивает конверт с текстом статьи и в течение 1,5 часов анализирует научную статью, используя приемы технологии развития критического мышления через чтение и письмо. Данное задание было предложено на Международной студенческой олимпиаде по педагогике (г. Новокузнецк, 2014 г.).

Одной из тенденций развития педагогических олимпиад является смещение акцента с заданий, воспроизводящих знания, к заданиям творческого и исследовательского характера.

Подготовка современного педагога-исследователя, в соответствии с современными реалиями времени, нашла свое отражение и в процессе проведения студенческих педагогических олимпиад.

Анализ положений педагогических олимпиад свидетельствует о том, что в последнее время очень часто встречаются прогностические задания, предполагающие описание некоторой системы и законов ее

развития и требующие спрогнозировать варианты этого развития. При этом оцениваются умения разрабатывать научный аппарат исследования, определять направления, содержание, методы исследовательской работы в соответствии с целью и гипотезой исследования. Акцент делается именно на компетенции, необходимые педагогу-исследователю в профессиональной деятельности. Приведем примеры подобных заданий: разработать научный проект: «Будущее начального образования» (г. Туркестан, 2014 г.), провести микроисследование на тему: «Идеи К.Д. Ушинского в современной общеобразовательной школе» и представить результаты своей работы на конференции в виде выступления (г. Челябинск, 2014 г.), просмотрев фрагмент фильма, героем которого важно оказать педагогическое сопровождение, в течение 1,5 часов разработать программу педагогического сопровождения социализации обучающихся и представить результат в форме презентации PowerPoint (г. Новокузнецк, 2014 г.), разработать проект телепрограммы образовательно-воспитательной направленности (г. Минск, 2014 г.).

Согласно исследованиям Вышнепольского В.И., Дмитриевой Е.А., Елькиной О.Ю. и др., достаточно большое количество бывших участников олимпиад, всесторонне изучив предмет и почувствовав радость научного творчества, активно включаются в научную деятельность, поступая в дальнейшем в магистратуру, докторантуру [5,6,7].

Таким образом, выявленные тенденции студенческих педагогических олимпиад позволяют сделать вывод о том, что подобного рода олимпиады являются одной из форм подготовки педагога-исследователя, позволяя приобщать студентов к богатствам общей и педагогической культуры.

1. Ретин С.А. Управление олимпиадным движением: проблемы и перспективы// Образование. – 2010. - № 4. – С.59.

2. Попов А.И. Теоретические основы формирования кластера профессионально важных творческих компетенций в вузе посредством олимпиадного движения – Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. – 80 с.

3. Попов А.И. История становления и тенденции развития олимпиадного движения по теоретической механике — Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. – 136 с.

4. Щербакова И.В. Управление олимпиадным движением в вузе. – Новокузнецк, 2012.

5. Вышнепольский В.И. Методические основы подготовки и проведения олимпиад по графическим дисциплинам в высшей школе: дис. ...канд.пед.наук: 13.00.02. – Москва, 2000. – 250 с.

6. Дмитриева Е.А. Конкурсы, олимпиады как фактор развития ключевых компетенций// Педагогика. – 2009. - № 4. – с.32-38.

7. Елькина О.Ю. Олимпиада по педагогике – продуктивная форма подготовки учителя начальных классов к инновационной деятельности в школе// Начальное образование. – 2006. - №5. – С.42-46.

Түйін

Қазіргі уақытта қоғам педагог - мамандарды дайындау үдерісіне көптеген күрделі талаптар қойып отырғаны байқалады: педагог-мамандарының құзыреттілігі жоғары, заман өзгерісіне сай зерттеушілік қабілеті болуы мензеледі.

Осы тұрғыда ең тиімді жұмыстардың қатарында студенттерге арналған педагогикалық олимпиадалар өткізу жұмыстары екені баршамызға мәлім.

Resume

Nowadays the demands of society in the preparation of the modern teacher: he must be not only a teacher, contributing to the development of key competencies of their students, but also as a teacher-researcher.

One of the most effective solutions to this problem is, in our opinion, student teaching Olympics.

Резюме

В настоящее время изменяются требования общества к подготовке современного педагога: он должен быть не только учителем, способствующим развитию ключевых компетенций своих учеников, но и педагогом-исследователем.

Одним из наиболее эффективных решений данного вопроса является, на наш взгляд, студенческие педагогические олимпиады.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ КАДРОВОЙ ПОЛИТИКИ В КОНТЕКСТЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГОВ

Е.В. Андриенко – *д.п.н., профессор, Новосибирский государственный университет*

Эффективная подготовка педагогических кадров является актуальной проблемой для развития любой образовательной системы школы. Современная кадровая политика отражает те сложности и противоречия, которые наблюдаются в условиях постоянно меняющихся требований к образовательному процессу. Старение кадрового состава учителей, их слабая готовность к нововведениям, низкие темпы преобразований, некомпетентность в нормативно-правовой сфере и ряд других факторов влияет как на сам педагогический процесс, так и на его результативность.

В широком смысле слова под кадровой политикой чаще всего понимают систему обоснованных правил и норм, направленную на соответствие человеческого ресурса организации, её наиболее перспективным направлениям развития в определенных условиях. Очевидно, что кадровая политика меняется в зависимости от изменения социальных, экономических и политических факторов. Особенно это касается образования, которое весьма чутко реагирует на социокультурные условия жизнедеятельности общества.

Иногда под кадровой политикой понимается специфика взаимодействия организации с сотрудниками или деятельность руководства по отношению к профессиональному коллективу и каждому сотруднику. Это более узкий подход, центрирующий роль и значение административного фактора в развитии кадрового состава организации для её эффективного функционирования и развития. Каждый руководитель всегда связан с неизбежностью поддержания баланса между функционированием системы и её развитием. Это довольно сложная задача, которая многими руководителями решается следующим образом: сам руководитель отвечает за развитие системы, а его заместители – за её функционирование по различным направлениям деятельности.

Обычно кадровая политика осуществляется системно на основе учета реализации взаимосвязанных уровней: нормативного, организационного, информационного, научного и учебно-методического. Причем каждый последующий уровень определяется предыдущим. Таким образом, нормативный уровень является основополагающим, а учебно-методический детерминирован содержанием всех предыдущих уровней реализации кадровой политики организации.

Уровневый анализ кадровой политики может осуществляться и по другому принципу: можно рассматривать государственную кадровую политику в образовании, региональную, муниципальную и т.д., что связано с тремя подходами (общегосударственный, отраслевой, территориальный). Однако для конкретной образовательной организации важна собственная кадровая политика, которая во многом определяет её возможности, перспективы и эффективность. От чего сегодня зависит эффективная кадровая политика школы? Почему в одних и тех же условиях образовательные организации показывают разные результаты?

Очевидно, что эффективная кадровая политика должна учитывать особенности школы, поэтому важна философия организации, её концепция, определяющая главные характеристики и специфику именно данного учреждения, в отличие от подобных, но других. Ценности образовательного учреждения не только должны быть отражены в данной философии, но также: поняты, осмыслены, признаны и приняты коллективом. Как правило, данные ценности отражаются в концепции развития организации, которая может совершенствоваться и модифицироваться в зависимости от различных изменений и новых требований. Так, например, обновление нормативно-правовой базы современного образования (последняя версия Закона об образовании в РФ и постоянно обновляющиеся правовые документы) акцентирует приоритеты образовательной политики, что нашло свое отражение и во многих концепциях развития школы (инклюзивное образование и т.д.).

Концепция развития образовательной системы школы содержит не только те ценности и смыслы, которые представлены в государственных нормативно-правовых документах. Очевидно, что она не должна им противоречить. Но также и то, что характеризует именно данную школу, конкретное учреждение, с учетом его профиля, ресурсов, возможностей, специфики кадрового состава, а также традиций и истории развития. Поэтому каждая образовательная организация должна иметь свою собственную философию и концепцию. Для одних организаций базовые смыслы, ценности и цели «лежат на поверхности», как, например, в физико-математической школе (ФМШ), для других – требуется определенная аналитическая работа и осмысление собственного опыта и опыта других школ, чтобы

эффективно определить стратегию своего развития. В любом случае без выявления приоритетных направлений, базовых ценностей, которые школа собирается утверждать во всех сферах своей жизни, весьма не просто реализовать кадровую политику.

Сегодня кадровая политика в образовании это двусторонний процесс. С одной стороны – это политика образовательной организации, например школы и, прежде всего, её администрации. С другой стороны – это политика профессионального образования (прежде всего высшего педагогического), которая нацелена на подготовку востребованных профессионалов на рынке труда. Поэтому, например, Новосибирский государственный педагогический университет (НГПУ) стремительно расширяет возможности обучения студентов и направления подготовки бакалавров, магистров, специалистов, аспирантов и докторантов. Постоянно обновляются и направления подготовки в системе повышения квалификации работников образования.

Базовые основания школьного образования определяют главные направления профессиональной подготовки, и соответственно приоритеты в отборе педагогических кадров. Сегодня многие школы формируют конкретные рабочие предложения для выпускников вузов, которые показали высокие результаты в практической педагогической деятельности во время прохождения педагогической практики. И не только. Современный педагогический вуз готовит для работодателей большой пакет предложений по различным направлениям профессиональной подготовки учителей, психологов, методистов, воспитателей, социальных педагогов, логопедов, дефектологов, виктимологов, организаторов детского досуга и т.д.

Здесь особую роль и значение имеют магистерские программы, предполагающие широкую вариативность подготовки. В НГПУ на сегодняшний день реализуется более сорока авторских магистерских программ, которые учитывают особенности образовательных потребностей региона: «Русский язык как иностранный», «Юридическая психология», «Географическое образование», «Медиаобразование», «Художественное образование», «Образование взрослых», «Зарубежное историческое образование», «Приоритетные аспекты физического образования», «Психология и педагогика инклюзивного образования», «Психология и педагогика образования одаренных детей», «Педагогика и психология воспитания», «Информатика и вычислительная техника», «Математическое образование», «Девиантология», «Филологическое обеспечение рекламы», «Коммуникативные аспекты русского языка» и др. [1].

Мы видим, что с одной стороны, тематика программ базируется на государственных требованиях, определенных в последней редакции «Закона об образовании в РФ» («Психология и педагогика инклюзивного образования», «Психология и педагогика образования одаренных детей», «Девиантология» и др.), а с другой – конкретными региональными условиями, которые актуализируют значение, например изучения программы «Русский язык как иностранный» в условиях большого количества мигрантов, проживающих в Новосибирске и Новосибирской области, дети которых обучаются в школе на неродном языке. Разрабатываются новые программы, необходимые для подготовки профессионалов в различных сферах образования (например, «Психология и педагогика организации развивающего досуга детей в современных условиях»).

Некоторые программы являются сетевыми и реализуются совместно с различными научными и образовательными организациями страны и мира, что позволяет использовать эффективный опыт подготовки с учетом лучших профессионалов в определенной области. Кроме того, наличие заочной формы обучения дает возможность работающим учителям осуществлять свою образовательную деятельность практически не отрываясь от работы, но при этом совершенствовать её за счет акцентирования новых аспектов профессиональной педагогической деятельности в научном, организационном и учебно-методическом плане. Активно применяются дистанционные технологии, причем как в очной, так и в заочной формах обучения.

Для руководителей образовательных организаций и администрации школ магистерские программы имеют большое значение в контексте совершенствования кадрового состава своего учреждения, поскольку они сами могут заказать университету ту программу, которая их интересует, предварительно обозначив цели и соответствующую тематику подготовки. Это также касается и всей системы повышения квалификации работников образования.

В системе высшего педагогического образования и в частности в НГПУ сегодня активно решается вопрос о подготовке педагогов, которые бы с первых дней своей трудовой профессиональной деятельности могли работать эффективно. Это сложная задача, эффективность решения которой во многом зависит от умения будущего педагога понять, проанализировать ситуацию на практике и найти

верное решение с использованием знаний, опыта и достижений науки. В Федеральной целевой программе «Научные и научно-педагогические кадры инновационной России» на 2014-2020 годы инновационная составляющая образования связывается, прежде всего, с молодежью. Преодоление возрастного дисбаланса в образовании акцентируется как приоритетное направление кадровой политики.

Несмотря на серьезную критику профессионального высшего (в том числе педагогического) образования мы констатируем достаточно высокий интерес абитуриентов к педагогическому образованию и активный набор на все факультеты НГПУ. Причем в 2014 году проходной балл по результатам ЕГЭ был выше, чем в предыдущем.

Таким образом, высшее педагогическое образование, как основа профессиональной подготовки кадров для образовательных организаций, в том числе школ остается востребованным в современных условиях, несмотря на все сложности его модернизации. Это образование важно с точки зрения реализации системности профессиональной подготовки, предотвращения утраты профессиональной идентичности учителя, который сталкивается с большим количеством неизбежных нововведений, не говоря о стрессогенности самого педагогического труда в школе.

Большинство руководителей образовательных организаций стремятся привлечь в педагогические коллективы трудоспособных, инициативных и самостоятельных профессионалов, готовых выполнять нормативные требования и учитывающих при этом специфику работы своей организации.

В условиях постоянно меняющихся требований к образованию и с учетом усложняющейся работы, каждому человеку необходимо иметь довольно высокий уровень общей и профессиональной трудоспособности. Общая трудоспособность представляет собой способность человека на протяжении определенного времени выполнять трудовые функции, не требующие специальной подготовки. Она зависит от здоровья, способностей и общей психофизиологической готовности человека.

Профессиональная трудоспособность предполагает специальную подготовку к профессии, сформированную профессиональную готовность к решению актуальных задач профессиональной деятельности. И прежде всего, решению типичных педагогических задач, с которыми приходится сталкиваться каждому педагогу: гностических, организаторских, коммуникативных, проективных и других. Все эти задачи сформулированы в компетенциях, которые представлены в образовательных программах профессиональной подготовки педагогов. Компетенции определяются через дескрипторы как относительно конкретизированные описания результатов обучения, представленные по определенным уровням сформированности.

Среди многообразия функциональных возможностей современного педагога востребованными для практики работы являются так называемые «новые функции», которые были и ранее, но не играли той роли, которая им отводится в развивающейся образовательной системе.

Очень важными функциями педагога сегодня выступают функции тьютора и модератора. Функция тьютора обеспечивает индивидуализацию образования за счет помощи в проектировании индивидуального образовательного маршрута обучающегося. Функция модератора определяет специфику акцентирования и отбора информации в условиях содержательного перенасыщения новых образовательных ресурсов. Педагог (как модератор и тьютор) берет на себя большую ответственность за подготовку обучающихся и организацию их самостоятельной (в самом широком смысле этого слова) работы, как в школе, так и в вузе.

Здесь стоит обратить внимание на двойственный характер реализации образовательной технологии в вузе и в школе. Сначала реализуется определенная образовательная технология с активным участием студента педагогического вуза. Затем он сам, будучи педагогом, реализует подобную технологию в условиях школьного обучения.

Современная психолого-педагогическая подготовка студентов вуза предполагает обязательное выделение индивидуализированной (выбранной студентом самостоятельно и согласованной с консультантом) практико-ориентированной проблемы. Эта проблема будет разрабатываться в течение длительного времени (3 года, начиная со второго курса) и отразит своеобразную специализацию, связанную с индивидуальными интересами и способностями обучающегося. В качестве промежуточных результатов, отражающих процесс решения проблемы, выступают разные виды деятельности студента (в том числе: реферативная работа, курсовая работа, непрерывная педагогическая практика, выпускная квалификационная работа).

Здесь важны два обстоятельства. Во-первых, проблема должна быть определена самим студентом на основе серьезной аналитической и практической работы под руководством преподавателя. Во-вторых, процесс и результат её решения должен быть интересен и важен для педагогов современной школы, либо

какой-то другой образовательной организации. Это, собственно, социально-профессиональный заказ со стороны работодателя на подготовку специалистов определенного уровня. И в данном аспекте сотрудничество педагогического вуза с образовательными организациями может быть весьма продуктивным, поскольку вуз будет помогать руководителям решать задачи школы, готовя выпускников, обладающих вполне определенными и необходимыми для современного образования компетенциями.

В НГПУ есть опыт такой деятельности, и большинство студентов, выигравших гранты (различного уровня) на научно-исследовательскую и практическую деятельность в сфере образования, работали именно в такой системе профессиональной подготовки. Нам осталось согласовать механизмы системной обратной связи с образовательными организациями и расширить данный успешный опыт на целевую подготовку значительно большего количества активных и способных студентов.

В заключение следует отметить, что каждый руководитель образовательной организации и администрация школы самостоятельно определяют, какие кадры необходимы для решения наиболее значимых и актуальных задач. Нет сомнений в том, что объем их работы в сфере кадровой политики существенно возрастает. А учитывая неизбежную цифровизацию системы кадровой документации в современных условиях, мы можем фиксировать и значительное усложнение формализованного аспекта данной деятельности. В то же время неизменным остается главный принцип эффективной кадровой политики: особое значение должен иметь каждый сотрудник, и только в этих условиях будет возрастать его влияние на эффективность и конечные результаты деятельности всей организации.

1. ФГБОУ ВПО «Новосибирский государственный педагогический университет»: Официальный сайт / <http://www.nspu.net>

УДК 373.1:371.8:018.7

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

С.Ғ. Тәжібаева – *Қазақ Ұлттық Абай атындағы педагогикалық университеті профессоры, п.ғ.к.*

Бұл мақалада жоғары оқу орындарында оқу үрдісі мәселесін шешумен қатар тұлғаның дамуына, өзін танытуға, студенттің қабілеттерін жетілдіруге жағдай жасай отырып тәрбие үрдісін қалыптастыру мәселесі қарастырылып отыр. Студенттермен жүргізілетін тәрбие жұмысының мазмұнының мақсаты мен міндетін анықтауда негізге педагогикалық үрдістің бірегейлігінің идеясы, оның субъект – субъектілік сипаты, оқу-тәрбие үрдісіне тұлғалық-өрекеттік қатынасы сияқты әдістемелік идеялар алынған. Бұл мақсатқа жету үшін жоғары оқу орындарында ізгілікті тәрбиелеу ортасын құру. Студент тұлғасының оқу үрдісі және оқудан тыс жұмыс арқылы дәл осындай ортаның қалыптасуы сапалы мамандар дайындауға жағдай жасайды.

Тірек сөздер: тәрбие, тұжырымдама, студенттер, ғылыми, мәдени ақпараттар ағымы; компьютерлендіру, шетелде оқу;

In this article, the author examines the formation of the personality of a student in extracurricular activities of a university. The educational work with students is seen as the task to develop common goals and objectives in the pedagogical process. To achieve this goal the task in organizing extra-curricular activities in teaching educational work in the preparation of future teachers is required to be set.

Keywords: education, conception, students, research, scientific information, computerisation, studying abroad..

Жоғары оқу орындарында тәрбие жұмысын ұйымдастыру тұжырымдамасы қазіргі кезеңде Қазақстан жоғары оқу орындарының тәрбие жұмысының мәнін, негізгі бағыттарын анықтауға тырысады. Мұнда Қазақстан Республикасы білім беруді 2015 жылға дейін дамытуға (тәрбиелеудің құрылымы мен мазмұнының отандық дәстүрлерге және қазіргі тәжірибеге сүйеніп жақсарту, оқу және тәрбиелеу үрдісінің интегративтілігін қамтамасыз ету) бағытталған ҚР ұйымдарда тәрбиелеудің кешенді бағдарламасындағы негізгі тұжырымдамалық тәсілдер көрсетілген.

Жоғары оқу орындары бойынша дүниежүзілік конференцияның Декларациясы, Болоньядағы Еуропа елдері білім министрлері Кеңесінің ұсыныстары, үзбей білім берудегі ЮНЕСКО-ның ұсыныстары сияқты құжаттар жастардың интеллектуалды, өсіресе рухани дамуында қазіргі білім беру жүйесінің тиімділігі төмен екендігін әлемдік қоғам мойындап отырғандығын көрсетеді. Жас ұрпақтың адамгершілігі мол, рухани бай тұлға ретінде қалыптасуына әсер ету мүмкіншіліктерін (білім беру үрдісі ұсынып отырған) қарастырмау, тұлғаның рухани бұзылуына әкеледі.

Қоғамның рухани-адамгершілік мәселелері, ізінше, Қазақстан Республикасы білім беру мекемелеріндегі тәрбие жүйесі мәселелері көбінесе мемлекетіміздің XX-XXI ғасырларда басынан

өткізген әлеуметтік өзгерістерге байланысты. Әлеуметтік құрылымның өзгеруі, кеңестік идеологиялық институттардың жойылуы, "жабайы" нарықтық қатынастар, қоғамның қалыптасқан рухани өмірінің бұзылуы, "өз ойыңды еркін айту керек" дегенді "бәрін де істеуге болады" деп түсінетін кейбір ақпарат құралдарының әсерінен идеологиялық вакуум пайда болып, ізгілікшілікке қарсы идеялардың, көзқарастардың, құбылыстардың (нашақорлық, алкоголизм, жыныстық көргенсіздік, жеке бастық прагматизм, арсыздық, ашушандық, т.б.) дамуына әкелді. Бұлар біздің жастарға кері ықпал жасады.

Тәрбиелеуге өзгерістер енгізу керектігі тұлға ділін қалыптастыру қажеттігінен туындап отыр. Осылайша, жалпы адамзаттық құндылықтарға сүйене отырып қоғамдық діл қалыптасады. Бұл жеке адам мен халықтар арасындағы сәйкессіздіктерді, келіспеушіліктерді шешуге жол көрсетеді.

Жоғарыда көрсетілген мәселелерді шешудің бір жолы — жоғары оқу орындарын білім беру, тәрбиелеу, жас ұрпақты дамытатын білім мекемесі ретінде ұйымдастыру тәсілдерін іздеу болып отыр.

Тұжырымдама төмендегі бөлімдерден тұрады:

1. Тұжырымдаманың мақсаты мен міндеті.
2. Студент жастардың рухани-адамгершілік дамуындағы кейбір тенденциялар.
3. Жоғары оқу орындарында тәрбиелеудің мақсаты мен міндеттері.
4. Жоғары оқу орындарындағы тәрбиелеу ұстанымдары.
5. Жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмысын ұйымдастыру моделі.
6. Жоғары оқу орындарында тәрбие жұмысын ұйымдастырудың педагогикалық шарттары.
7. Жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмысының мазмұны.
8. Жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмысын басқару.

1. Тұжырымдаманың мақсаты мен міндеті.

Тұжырымдаманың мақсаты – жоғары оқу орындары жағдайында тәрбие үрдісін ұйымдастырудың жаңа амалдарын дайындау.

Тұжырымдаманың міндеттері:

1. Жоғары оқу орындарындағы тәрбиелеудің міндеті мен мақсатын анықтау.
2. Жоғары оқу орындарында қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайларға сәйкес тәрбиелеудің негізгі ұстанымдарын анықтап, белгілеу.
3. Жоғары оқу орындары жағдайында негізгі бағыттарын көрсететін тәрбие жұмысының құрылымдық моделін дайындау.
4. Жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмысының құрылымдық моделі жұмысының педагогикалық шарттарын анықтау.
5. Жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмысының негізгі бағыттарының мазмұнын анықтау.

2. Студент жастардың рухани-адамгершілік дамуындағы кейбір тенденциялар

Студенттік ортадағы жағдайды сараптау позитивті тенденциялармен қатар, негативті тенденцияларды анықтауға көмектеседі:

- қазіргі қазақстандық студенттер – нарықтық реформа және өзгерген қоғамдық қатынастар жағдайында өскен ұрпақ. Бұл жастардың құндылық бағыттылығына қалай да болса бір әсерін тигізді. Сондықтан бұл ортада индивидуализм, прагматизм, материалдық байлықтарға талпыну, кейде қандай болсын жолмен жетуге тырысу басым болып отыр.

- Қоғамдық өмірге жеке қатысуды жастар өз қызығушылығы мен қажеттіліктерін ескере отырып түсінуге тырысады; қоғамда болып жатқан, өздерінің тағдырына әсері бар саяси, экономикалық, әлеуметтік-мәдениеттік үрдістердің маңыздылығын түсіну, олардың бұл үрдістер туралы аз хабардар болуымен қатар жүреді.

- Сапалы білімді алдыңғы қатарлы әлеуметтілік құндылық деп санайтын жастар ұрпағы қалыптасуда. Олар сапалы білімді кәсіптік жоғарылауға, материалдық байлық, жоғары әлеуметтік статусқа жету жолы деп санайды.

- Тұлғаның дамуына көмектесетін көптеген жаңа мүмкіншіліктеріне байланысты (ғылыми, мәдени ақпараттар ағымы; компьютерлендіру, шетелде оқу, т.б.) шығармашыл, талантты жастар саны көбеюде. Олар өздерін ғылымда, өнерде және спортта көрсете біледі.

- Жоғары оқу орындары ішілік студенттік ұйымдар, қозғалыстар, бірлестіктер саяси бағытта емес, болашақ кәсіптік іскерлік бағытында құрылу тенденциясы байқалуда. Осындай жастар ұйымдарын құрудың, оған мүше болуға тандап алған бағытына, іс-әрекетіне қызығушылықтары, өзін көрсете білу, өз ойлары мен көзқарастарын айта білуі мотив болады.

- Жастардың ішінде "ақша бәрін шешеді" деп ойлайтындары да кездеседі. Сондықтан олар үшін алатын білімнің сапасы және өздігінен білім алуға талпыну екінші орынға қойылады.

- Студенттік ұжымда ұлтаралық қатынастар бірқалыпты.
- Кейбір жастар "батыстың өмір сүру салтын" қалайды (жігіттер, қыздар – карьераны, өмірде бірінші болу, жоғары әлеуметтік статус, материалдық байлық, т.с.с), ал кейбір жастар дәстүрлі діни құндылықтарды бағалайды, сенуші студенттердің саны көбейген.
- Жастардың көп бөлігі жалпы мәдениетінің төмендігімен (оның құрама бөліктері: адамгершілік, құқықтық, саяси, тұрмыстық мәдениет, қарым-қатынас мәдениеті) сипатталады.
- Жастардың денсаулығының бұзылуы, нашақорлықтың, алкоголизмнің өсуі, венерологиялық аурулардың көбеюі байқалуда.

3. ЖОО тәрбиелеудің мақсаттары мен міндеттері.

Қоғамның қазіргі жағдайы, еліміздегі саяси, экономикалық және рухани өмірінде болып жатқан үрдістер азаматтарды тәрбиелеуге, тұлғаның жоғары оқу орындарында интеллектуалды және шығармашылық потенциалының қалыптасу мәселесіне жаңаша көзқараспен қарауды талап етеді. Қоғамдық ұйымдар, бірлестіктер, шығармашылық ұжым сияқты мектептерден өтіп, дәл осы жоғары оқу орындарында студент болашақ мамандығына қажетті нақты өмірлік бағытты ұйымдастырушылық білікті, тұлғалық қабілеттерді меңгереді.

Осыдан келіп, жоғары оқу орындарында оқу үрдісі мәселесін шешумен қатар тұлғаның дамуына, өзін танытуға, студенттің қабілеттерін жетілдіруге жағдай жасауы керек.

Студенттермен жүргізілетін тәрбие жұмысының мазмұнының мақсаты мен міндетін анықтауда негізге педагогикалық үрдістің бірегейлігінің идеясы, оның субъект – субъектілік сипаты, оқу-тәрбие үрдісіне тұлғалық-өрекеттік қатынасы сияқты әдістемелік идеялар алынған. Біздің қоғамның дамуының әлеуметтік-саяси шарты студенттердің азаматтық және қазақстандық отангерлік қасиетінің қалыптасу идеясын ең басты деп қарастырады. Бұл тұжырымдаманың негізі - Қазақстанның жас ұрпағы бойында тұлғаның кәсіптік бағалы қасиеттері мен салауатты өмір салтын ұстауды қалыптастыру болып отыр.

Жоғарыда айтылғандардан, **жоғары мектептерде тәрбиелеу – бұл оқытушы мен студенттердің бірлесе оқу-тәрбие үрдісіндегі өзін-өзі тәрбиелеуде, өздігінен білім алуда іске асатын студенттердің жеке көзқарасы, адамгершілік нормасы, жалпы мәдени және кәсіптік қабілетінің жасалауына бағытталған іс-әрекеттері.**

Бұл мақсатқа жету үшін жоғары оқу орындарында ізгілікті тәрбиелеу ортасын құру қажет. Бұл оқу орындарында студент тұлғасының әлеуметтілігін қалыптастырады. Жоғары оқу орындарында ізгіліктілік мәдениеті және ізгілікті ортаның болуын сенімділік, бірлесе жұмыс істеу, оқытушылар мен студенттердің бірлескен шығармашылық ізденісінен көреміз. Бұл жағдай оқу және оқудан тыс жұмыстарды ұйымдастырудың тиімді шарты болып табылады. Оқу үрдісі және оқудан тыс жұмыс арқылы дәл осындай ортаның қалыптасуы сапалы мамандар дайындауға жағдай жасайды.

Жоғары оқу орындарында тәрбие жұмысының **мақсаты** – оқытушы мен студенттердің бірлескен әрекетінен болашақ маман және азамат тұлғасының әлеуметтік және кәсіптік бағалы қабілеттерін қалыптастыру.

Жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмысының **міндеттері**:

- жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайда студенттердің кәсіптік және жеке қажеттіліктеріне, қызығушылықтарына сараптама жасау;
- тәрбиелеу, адамгершілікті дамыта оқытуды ұйымдастыру;
- студенттер бойында, қазіргі кезеңдегі ең келелі қабілеттер, азаматтышықты және қазақстандық отангерлікті қалыптастыру;
- оқу-тәрбие үрдісінде өздігінен жұмыс істеуге, студенттердің жеке және әлеуметтік белсенділігін дамытуға жағдай жасау; студенттердің тиімді өзін-өзі басқаруын ұйымдастыру;
- оқу және оқудан тыс әрекетте салауатты өмір салтына бағыт алуды қалыптастыру; экологиялық тәрбие;
- оқуда және оқудан тыс іс-әрекетте мәдениеттілік аспектісін іске асыру, тұлғаның көп мәдениетті (жан-жақты) болуын қалыптастыру;
- жоғары оқу орындары дәстүрлерін қалыптастыру, оны әдетке айналдыру;
- оқудан тыс уақытта тәрбие жұмысының жаңа, әр түрлі формаларын іздеу және енгізу;
- жоғары оқу орындары оқытушыларын оқу үрдісінде тәрбие аспектісін іске асыру және аудиториядан тыс тәрбие жұмысын жүргізуге дайындау.

4. ЖОО тәрбиелеу ұстанымдары.

ЖОО тәрбиелеу ұстанымдары - мазмұнды ұйымдастыру формаларын айқындайтын негізгі идеялар, тәрбие үрдісінің әдістері және оның жалпы заңдылықтары мен мақсаттары болып табылады. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда ЖОО тәрбиелеудің өзекті ұстанымдары мыналар:

1. Тәрбиелеудің қоғамдық бағыттылығы.
2. Тәрбиелеу мен оқытудың бірегейлік ұстанымы.
3. Тәрбиелеудің ізгіліктілікке бағытталуы.
4. Оқу-тәрбие үрдісін демократизациялау.
5. Тәрбиеге әрекеттілік ықпал ету.
6. Ұжым арқылы тәрбиелеу.
7. Оқу-тәрбие үрдісінің мәдениеттілік бағыттылығы.
8. Педагогикалық ұжымның студенттерге қоятын талаптары бірдей болу керектігі.

1. Тәрбиелеудің қоғамдық бағыттылығы, немесе жас ұрпақты тәрбиелеудің сипаты мен мазмұны елі мен халқының әлеуметтік қажеттілігіне сәйкес келуі. Қазіргі кезеңдегі жоғары мектептерде оқу және тәрбие жұмысы, басты мақсатты (адамгершілік жағынан жетілген, әлеуметтік белсенді, өзін дамытуға қабілеті бар, кәсіптік компетентті тұлғаны қалыптастыру) шешуге бағынышты болу керек.

2. Тәрбие мен оқытудың бірегейлік ұстанымы. Оқыту және тәрбиелеу үрдісін ойша және практикада ажырату өте қиын, өйткені бұл бірегей педагогикалық ұстанымдарға негізделген біртұтас педагогикалық үрдіс. Бұл көбінесе ұстанымдарды интеграциялау жағдайында (педагогикалық үрдісте ізгіліктілік және тәрбиелеудің іскерлік, тұлғалық ықпалы идеясының негізінде) қиынға соғады.

Ал ең маңыздысы – тәрбиелей оқытуды ұйымдастыру. Өйткені, жоғары оқу орындарында тәрбиелеу жұмысының ең әлсіз буыны – оқытушылар назарын оқытудың тек пәндік-мазмұндық жағына мән беруі болып саналады.

3. Тәрбиелеудің ізгіліктілікке бағытталуы, тұлғалық ықпал. Бұл білім алушының тұлғасына ізгілікті қарым-қатынасын және педагогтың оған ақиқат ретінде қарауын қарастырады. Осыған сүйене отырып, тәрбиелеуді білім алушының қызығушылығына, қабілетіне, мүмкіншілігіне қарап, оның құқын, адамгершілігін бағалап, ақылға қонымды, әрі оның мүмкіндігі жететіндей талаптар қойып, оның мінез-құлқының жақсы жақтарына сүйене, дамыта отырып, бағытталған өзін-өзі тануға және өзін-өзі тәрбиелеуге ынталандыру керек.

4. Оқу-тәрбие үрдісін демократизациялау. Педагог пен білім алушының қарым-қатынасы мен біріге еңбек етуі, білім алушыны оқу үрдісінің субъектісі ретінде мойындауы. Бұл тәрбиелік ара-қатынасқа "жасырын" сипат беріп, тікелей педагогикалық әсер етудің императивті тәсілдерін қолданбауға көмектеседі.

5. Тәрбиедегі әрекетшілдік ықпал ету. Тәрбиелеудің тиімділігі, тұлғаның әлеуметтілік және кәсіптік құнды қабілеттерінің қалыптасуы – студенттердің іс-әрекетінің әр түріне (оқу, оқудан тыс жұмыстар) белсенді қатысуына, студенттердің болашақ кәсіптік іскерлігінің аудиториядан тыс тәрбие жұмысы мен байланыс қажет. Олардың мазмұны мен ұйымдастыру тәсіліне негізделген.

6. Ұжым арқылы тәрбиелеу. Болашақ маман тұлғасының қабілеттерін қалыптастыруға қажетті жағдай – студент ұжымда оқу үрдісінің (іскерлік, жеке, интеллектуалды, оқу-еңбек, өзіндік-шығармашылық, т.б.) басқа да қатысушыларымен қарым-қатынас жасай алатын кезде болады. Және де бұл кезде тұлғаның белсенді өмірлік позициясының, қоғамдық өмірге қажетті тәжірибенің қалыптасуына, азаматтық қалыптасуына жағдай жасалынады.

Бұл үрдісте белгілі бір кезеңде қалыптасатын студенттік өзін-өзі басқару органдары басты рөл атқарады. Ұжымның барлық позитивті дәстүрлерінің қалыптасуы және бекітілуі үлкен маңызға ие болады.

7. Тәрбиелеу мәдениеті, оқытудың мәдениеттілік бағыттылығы.

Тұлғаның әр түрлі мәдениет аспектілерінің ұлттық мәдениет және басқа елдер мәдениеті негізінде қалыптасуы; отангерлікті, азаматтылықты, тарихты еске сақтауды дамыту; ұлттық өзін-өзі тану мен мейірімділіктің (толеранттылық) қалыптасуы.

8. Педагогикалық ұжымның студенттерге қоятын талаптары бірдей болу керектігі. Бұл ұстанымда тәрбие әсерінің тұтастығы (педагогикалық талаптардың бір-біріне қарсы келмейтін іс-әрекеттер мен әлеуметтік жағдайдың біртұтастығы) сияқты тәрбие үрдісінің заңдылығы қалыптасады.

5. Жоғары оқу орындарында тәрбие жұмысын ұйымдастыру моделі.

Бұл моделде ұсынылып отырған тәсілдің жүйелілігі жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмысының негізгі төрт бағытының қалыптасқан мақсаты мен міндетінен көрінеді. Әр бағыт бойынша тәрбие жұмысы оқу және оқудан тыс уақытта өткізіледі. Белгілі бір бағыт бойынша жұмыс формасын ерекшелеуге мүмкін емес, өйткені әрбір бағыт бірнеше тәрбие жұмыстарын атқаруға көмегін тигізеді.

6. Жоғары оқу орындарында тәрбие жұмысын ұйымдастырудың педагогикалық шарттары.

Жоғары оқу орындарында тәрбие жұмысын іске асыру шарттарына – тәрбиелеу ортасын құруды жатқызамыз (негізгі екі компоненті бар – қоғамдық қатынас және материалдық орта).

1. Қоғамдық қатынастар:

- жоғары оқу орындарында қарым-қатынастың нағыз мәдениетін қалыптастыру, тұлғаны сыйлау атмосферасын жасау, бұл әкімшілік пен оқытушылардың студенттерге деген авторитарлық қатынасын жеңуге жағдай жасайды;
- оқытудың кредиттік технологиясын енгізу кезінде білім алу траекториясын таңдау мүмкіншілігін жасау;
- сендіре оқыту элементін енгізу: оқылатын материалдарға дискуссиялық талдау тәсілдерін пайдалану; оқу материалының дәлелдігі; студенттерге оқылатын мәселеге альтернативті ықпал ету тәсілдері туралы мәліметтер беру, осы тәсілдерді зерттеуге жағдай жасау, т.б.;
- тұлғаның өз белсенділігін көрсетуіне жағдай жасау: әр түрлі шығармашылық байқауларды өткізу, шығармашылық жобаларды іске асыру; студенттердің өзіндік шығармашылық ерекшеліктерін көрсетулеріне қолдау көрсету;
- жоғары оқу орындары ішіндегі мәселелерді жария ету, талқылау;
- студенттік өзін-өзі басқарудың нақты функционалуы, осы үрдістегі демократиялық процедураларды студенттердің практикада меңгеруі;
- студенттердің оқу орындарындағы әр түрлі мәселелерге байланысты критикалық, құрылымдық ұсыныстарына қолдау көрсету;
- өнерге баулу: формалды емес байқаулар, фестиваль, концерт, кештер, жеке жұмыстарының көрмесін ұйымдастыру және т.б.; концерт, спектакль, көрмеге бару; клуб, қызығушылыққа байланысты үйірмелер ұйымдастыру, мәдениет саласындағы болып жатқан оқиғаларды талдау;
- студенттік (университеттік, факультеттік газет, оқу телеарнасындағы жаңалықтар) ақпарат құралдарын жасау;
- педагог тұлғасының тәрбиелік потенциалын (күшін) өзекті ету;
- "Жыл кураторы", "Жыл педагогы" байқауларын өткізу. Байқауға қатысушы оқытушыларға қолдау көрсету.

2. Материалдық орта.

Оқу барысында студенттер мен оқытушыларға ыңғайлы әрі денсаулыққа қолайлы жағдай жасау:

- оқу бөлмелерінің және оқу құралдарының санитарлық-гигиеналық талаптар мен нормаларға сай болуы;

- жоғары оқу орындарындағы аудиториялардың, вестибюль және басқа бөлмелерінің эстетикалық безендірілуі;

- оқу корпустарында қосымша бөлмелердің (рекреация, асхана, буфет, гардероб, т.б.) болуы.

Материалдық ортаны қалыпты жағдайда ұстау үшін студенттермен тұрмыстық мәдениетті қалыптастыру мақсатында жұмыстар жүргізіледі, жоғары оқу орындары ішінде және сыртында тазалық сақтау үшін әр түрлі іс-шаралар ұйымдастыру керек, белгілі бір ережелерді енгізіп, олардың орындалуын қадағалау. (Мысалы, оқу орны территориясында шылым шегуге тыйым салу.)

7. Жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмысының мазмұны.

XXI ғасырдың жас маманы – өзінің таңдаған мамандығы бойынша білімі жан-жақты, ерекше ойлайтын, көзқарасы кең, азаматтық белсенді, рухани-адамгершіліктік және кәсіптік жұмысқа дайын кәсіпкер (профессионал). Ол еңбек нарығында өзінің құнын білуі керек, жағдай талап етсе өз мамандығын (жоғары оқу орындары ішіндегі белгілі бағыт бойынша) өзгерте алуға қабілетті болуы керек. Ол жеке қатынастар құруға психологиялық дайын болу керек, басқалардың көзқарасын сыйлай білуі, мейірімді (толерантты) болуы, қиын өндірістік және тұрмыстық, конфликтілік жағдайлардан шыға білуі керек. Оның басты капиталы – қоғам алдындағы отбасы, ұжым және өзіне деген жоғары жауапкершілігі.

Осыған орай жас маманның төмендегідей қасиеттері болуы керек:

- өзгеріп жатқан өмір жағдайларына бейімделе білу; әлеуметтік-саяси жағдайға, өз көзқарасы мен сеніміне, идеалына және ізгіліктілік құндылықтарға сүйене отырып нысалана білуі керек;
- ұлттық санасы, азаматтылық отангерлік қасиеттері болып елінің экономикалық және мәдени дамыған, әлемдік қоғамда сай орны бар зиялы мемлекет болып қалыптасуына қатысуға талпынуы керек;
- занды сыйлап және әлеуметтік жауапкершілікті болуы қажет, азаматтық ерлігі, ішкі еркіндігі мен өзіндік ар-намысы болуы керек,
- өзін объективті бағалайтын және өзін дамытатын қабілеті болуы керек; өз потенциалын (қабілеті, мүмкіншілігі) сезініп, оны іске асыра білуі керек; өздігінен шешім қабылдап, оны шеше білуі керек; алдына мақсат қоя білуі қажет және не нәрсенің алдын ала білуі қажет;
- өмірде бар жағынан жоғары әлеуметтік белсенді болуы керек, жаңаны іздеуге өмірлік және кәсіптік мәселелердің стандартты емес шешімдерін табуға қабілетті болуы керек; әлеуметтік-экономикалық жағдайда бәсекелестікке қабілетті болуы керек;
- жанашыр, өнеглі, парасатты, басқа ұлтты, басқа діндегі, басқаша ойлайтын адамға шыдамсыздық пен жаугершілік көрсетпейтін қабілеттері болуы керек;
- өз денсаулығын қалпына келмейтін өмірлік ресурс ретінде бағалау;
- өлемдік және ұлттық мәдениет байлықтарын бағалай білуі керек; Осы айтысқандардан жоғары оқу орындарында тәрбие жұмысының негізгі бағыттарына мыналарды жатқызуға болады.

1. Тұлғаның кәсіптік бағытталған қабілеттерін қалыптастыру.

2. Адамгершілік, көпмәдениетті тұлғалық қабілеттерін қалыптастыру.

3. Тұлғаның қазақстандық отангерлік және азаматтылығын қалыптастыру.

4. Тұлғаны салауатты өмір салтына бағытталуын қалыптастыру.

1. Тұлғаның кәсіптік бағытталған қабілеттерін қалыптастыру. Әрбір мамандық профессиограммасында сол болашақ мамандық иесінің кәсіптік спецификалық қасиеттері ерекшеленуі керек. Сонымен бірге, кез-келген мамандықты игерудегі тұлғаның маман ретінде қалыптасуын да тұлғаның жетекші қасиеттері деп – білуге талпыну "оқи білу", кәсіптік мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шешу қабілеттерін айтамыз.

Бұл бағыттың **оқу уақытында** іске асуы тәрбиелеу, дамыта оқытуды (немесе сендіре оқытуды) ұйымдастыруға байланысты. Осы мақсатта инновациялық технологиялар, белсенді оқыту (проблемалық оқыту, ұжымдық шығармашылық іс-әрекет тәсілі, дискуссия, дебат, миға шабуыл, тренинг, ойындық жобалау, іскерлік ойындар, т.б.) тәсілдері қолданылады. Бұл үрдісте студенттер өз күшімен жаңа білім алады, және де оларда продуктивті қарым-қатынас дағдысы, ұйымдастырушылық білігі, аналитикалық қабілеттері, мәселені шешудің дәстүрлі және дәстүрлі емес жолдары мен құралдарын іздеу қабілеттері қалыптасады. Оқу үрдісі кезіндегі бәсекелестікке де қолдау көрсету керек. Өйткені бұл ойын тәсілдерін іске асыруға көмегін тигізеді. Ол оқу үрдісін біршама эмоционалды етеді. Студенттердің жеке қасиеттерінің дамуында зерттеушілік мәдениетін қалыптастыратын әр түрлі оқу-зерттеушілік жұмыс түрлері маңызды орын алады.

Оқудан тыс уақытта тұлғаның кәсіптік бағалы қабілеттерінің қалыптасуы студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысының (НИРС) әр түрлі формаларын қолдана өтеді. Сонымен бірге "Ақыл-ой еңбегі мәдениеті", "Студенттің зерттеушілік мәдениеті" (егер де бұл оқу бағдарламасына енгізілмеген болса)

сияқты арнаулы курстар өткізіледі. Бұл арнаулы курстарда студенттер ғылыми әдебиеттермен жұмыс істеуге дағдыланады (мәлімет іздеу, әдебиеттерді оқу, аннотациялау, тезистендіру конспектілеу, рефераттау, рецензиялау), жеке мәтін жазуға дағдыланады, еңбекті ұйымдастыруға дағдыланады. Студенттердің шығармашылық қабілеттерінің дамуына әр түрлі шығармашылық байқаулар, олимпиада және болашақ кәсіптік мамандығына байланысты іс-шарларды ұйымдастыру көмегін тигізеді.

2. Тұлғаның адамгершілік және көпмәдениеттілік қабілеттерінің қалыптасуы. Бұл үрдіс оқу уақытында екі жолмен іске асады:

1) оқытушымен қарым-қатынас кезінде адамгершіліктік тәжірибе жинау;

2) әлеуметтік-ізгіліктілік циклдегі пәндер мазмұнын (этика, эстетика, педагогика, психология, мәдениеттану, тілдер және т.б.) әр түрлі формада (әңгіме, дискуссия, шығармашылық жұмыс және т.б.) рухани сезіну және меңгеру арқылы.

Студенттерді тәрбиелеуде педагог тұлғасының рөлін бағалау қиын. Педагогтың тәрбиелік әсер ету қасиеттері: дәлдік, кішпайлылық, ұқыптылық, сөйлеу мәдениеті, эрудициялығы, талап етушілігі, жауапкершілігі, бағалауда әділ болуы, парасаттылығы және кінәмшылдығы жатады.

Оқытушы оқу үрдісінде тәрбиелік ситуацияларды жасап отыруы керек, жай ғана сол салада маман болмай, толық мәнді педагог болуы керек.

Оқудан тыс уақытта студенттерге "қарым-қатынас мәдениеті", "өзін-өзі тану", "өзін-өзі бағалау", "темперамент", "мінез", "эмоциялар", "эмпатия" сияқты түсініктермен басқа адамды тану құралы ретінде танысады. Тағы да олар тренинг көмегімен эмоционалдық, психикалық күйін өздігінен басқару негізімен жеке тұлғалар арасындағы келіспеушіліктерді шешу тәсілдерімен танысады.

Оқудан тыс уақытта тәрбие жұмысының әр түрлі формаларын іске асыруға болады: адамгершілік мәселелеріне, өнерге, ұлттық мәдениетке және т.б. арналған кураторлық сағаттар. Бұлардан басқа да формалар бар: этикалық театр, кештер, мейрамдар, көңілді тапқыптар клубы (КВН), сауалғы, фестиваль, концерт, үйірме, қызығушылыққа байланысты клубтар және т.б.

3. Тұлғаның қазақстандық отангерлік және азаматтылығының қалыптасуы. Оқу уақытында бұл бағыт бірінші кезекте әлеуметтік-ізгіліктілік цикл пәндерін (тарих, философия, саясаттану, мәдениеттану, өлкетану, тілдер) меңгеруде және адамгершілік сезінуде іске асады. Мұнда көбінесе дискуссия, диспут, дебат, рөлдік ойындар, "дөңгелек стол", т.б. сияқты оқу үрдісін ұйымдастыру формалары талап етіледі.

Оқудан тыс уақытта тұлғаны отангерлікке тәрбиелеуге тек отаны туралы, оның тарихының жарқын кезеңдері туралы, алдыңғы қатарлы азаматтары, мәдениеті, өнері туралы білім алу ғана емес, естерінде жарқын эмоцияларды басынан өткізетіндей формалармен жұмыс істеу керек (қызықты танымжорықтар, атакты адамдармен кездесу, жорықтар, өлкетану жұмыстары, фестиваль, байқау, концерт, ұлттық мейрамдар, өнерді сүйшілердің үйірмелері мен клубтары, спектакль, кино және т.б. көру).

4. Тұлғаның салауатты өмір салтына бағытталуын қалыптастыру. Оқу уақытында міндетті түрде денсаулық сақтайтын жағдайды ұйымдастыруға үлкен мән беру керек: санитарлық-гигиеналық нормаға сай оқу бөлмелері мен құралдар, рационалды құрастырылған сабақ кестесі, т.с.с. жоғары оқу орындарында дене шынықтыру студенттер үшін ("зачет үшін қатысу") тек міндетті емес болған кезде ғана қызықты болады.

Ал **оқудан тыс уақытта** оқу орындарының спорттық ұйымдары (секция, клуб), студенттердің бос уақыттарын формадды емес ұйымдастыру (сайыстар, туристік жорықтар, "демалыс күннің жорықтары", жаздық студенттік лагерьлер, т.б.) бірінші орынға шығады.

Сонымен қатар, студенттер бойында салауатты өмір салтының арнаулы біліктері мен дағдыларын қалыптастыру қажет. Оған алкогольизмді, нашақорлықты, шылым шегудің профилактикалық бағдарламасы жасалынып, дәрігер, психолог және басқа мамандардың қатысуымен профиликтикалық тренинг, рөлдік ойындар, т.б. өткізіп отыру керек.

8. Жоғары оқу орындарында тәрбие жұмысын басқару.

Бұл моделді тәрбие жұмысы практиксына енгізу жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмысы жөніндегі Кеңеске (тәрбие жұмысы жөніндегі проректор құрған) жүктелуі мүмкін.

Тәрбие жұмысы бойынша Кеңес негізгі коллегиялық орган болып табылады. Оның құрамына жалпы институттық кафедра мүшелері кіреді: педагогика, философия, психология, физикалық тәрбие, деканның тәрбие жөніндегі орынбасары, студенттік ұйымдардың өкілдері, тұрақты шығармашылық ұжымдардың басқарушылары. Бұл орган жоғары оқу орнындағы тәрбие жұмысын перспективті кешенді жоспарлауды іске асырады және координациялық функцияны атқарып, жоспардың іске асуын, қызығушылық мониторингін өткізу, студенттердің құндылық нысаналарын, мәдени бос уақыт іс-әрекеттерін

ұйымдастыру бойынша әдістемелік және практикалық өткізу, қала және облыс әкімшілігі жанындағы жастар жұмысы бөлімдерімен университетте тәрбие жұмыстарын жүргізу, 1-курс кураторларының, деканның тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарының оқуын ұйымдастырады.

Бұл айтылған жұмыстарды ұйымдастыру үшін жоғары оқу орындары үшін әлеуметтік-әкімшілік бөлімшелер құру қажет.

Жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмысы жөніндегі Кеңес, тәрбие жұмысы жөніндегі декан орынбасары қасында құрылған, факультеттер кеңесінің жұмысын координациялап және бағыттап отырады. Тәрбие жұмысы жөніндегі факультет Кеңесіне кафедра, кураторлар, студенттердің өзін-өзі басқару ұйымдарының өкілдері мүше бола алады.

Оқудан тыс жұмысты ұйымдастыратын және координациялайтын кәсіптік құрылымды құру оның тиімділігін қамтамасыз ететін басты шарт.

Ұсынылып отырған тәрбие жұмысы жүйесінің жұмыс қабілеті мен өмір сүру қабілетінің тағы бір басты шарты – студенттік өзін-өзі басқару және студенттердің белсенділігін арттыруды дамыту болып отыр. Оның ұйымдастыру формалары әр түрлі болуы мүмкін. Жатаханалардағы студенттік кеңестер, староста, қызығушылық бойынша құрылған шығармашылық бірлестіктер, студенттік құрылыс отрядтары, спорт клубтары, студенттік профком, шығармашылық ұжымдар бірлестігі.

Бұл тұжырымдамада жоғары оқу орындарындағы тәрбие жұмыстары сияқты білім беру үрдісінің басты аспектісін іске асыру тәсілі болуы мүмкін. Оны орындау үшін арнаулы курстар мен бағдарламаларды дайындау керек. Олардың кейбіреулері осы тұжырымдаманың қосымшасында көрсетілген.

Жоғары оқу орындары кураторларының тәрбиелік іс-әрекеті

Нарықтық қатынас қалыптасу кезеңінде оқытуда ғана емес, тәрбиелеуде де мәселелер пайда болды.

Педагог мамандығы жалпыға арналған болғандығын "оның талантына" ғана сүйенбей, болашақ ұстазды кәсіптік дайындауды ұйымдастыру. Бұл ұстаз бойында кәсіптік-этикалық мәдениеттің қалыптасуына қолайлы жағдай жасайды. Болашақ ұстаздың кәсіптік тәрбие деңгейі кәсіптік жарамдылықтың басты критерийі болып табылады. Ал кәсіптік тәрбиелеу мәселесі ерекше өзектілікке ие болады.

Сондықтан, ең бастысы – сараптауға қабілетті, дұрыс шешім қабылдай білетін және оған жауап бере алатын тұлғаны тәрбиелеу ұсынылып отырған "Жоғары оқу орындарында тәрбие үрісін ұйымдастыру технологиясы" бағдарламасы педагогке аз күш жұмсап және қысқа мерзім ішінде жұмыстың жаңа жағдайына бейімделіп, студенттердің оқудан тыс іс-әрекеттерін ұйымдастыру жұмыстарымен айналысуға көмектеседі. Бағдарламаның мазмұнына студенттермен білім беру мекемелерінде, топтарда, ұжыммен жұмыста, жеке жұмыс сияқты тәрбие жұмыстарын ұйымдастырудың теориялық және практикалық мәселелері енгізілген. Болашақ ұстаздарды кәсіптік бақылаушылыққа және қарым-қатынастың диагностикалық және зерттеушілік іс-әрекетке оқыту технологиясы ашып көрсетілген.

Бағдарламаның мақсаты: жоғары оқу орындары жағдайында жоспарланған нәтижеге жету үшін, нақты жағдайда тәрбие үрдісін ұйымдастыра білуге үйрететін білім беру. Сонымен қатар, бағдарламада мазмұнына қатысты қойылатын талаптар көрсетілген.

а) бағдарламада жоғары оқу орындары оқытушысының іс-әрекет объектісі туралы (академиялық топ кураторының жұмыс спецификасын көрсететін) мәліметтер берілуі керек;

ә) бағдарлама мазмұнына тәрбие үрдісін басқарудың жалпы теориясын, оның педагогикалық үрдісте қолдану ерекшеліктерін енгізу керек;

б) бағдарлама студенттерге оқудан тыс іс-әрекеттерін басқаруға дайындалу қажеттігін сезіну, осы үрдістің мазмұнын және мәнін сипаттауға көмектеседі;

в) жоғары оқу орындарында тәрбие жұмысын ұйымдастыру білімін меңгерумен қатар қарапайым ұйымдастырушылық білікті қалыптастыру (құрылым негізінде ерекшеленген топ ішінде оқудан тыс тәрбие жұмысын басқаруға дайындық) қажет.

ЗНАЧЕНИЕ ТРАДИЦИОННО-ФИЛОСОФСКИХ ГЕНДЕРНЫХ КОНЦЕПЦИЙ В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ

М.Т. Баймуканова¹, Ж.Х. Кендирбекова¹ –

¹ Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Караганда, Республика Казахстан (100009, Караганда, ул. Университетская 28), e-mail: marber_96@mail.ru

В статье рассматриваются традиционные философские гендерные концепции. Авторами исследуется философский аспект развития гендерных концепций, начиная с античных времен и до средневековья. Раскрываются основные методологические подходы к исследованию проблем пола и гендера. Рассматривается становление теории маскулинности и феминности в обществе. Поднимается вопрос особенностей гендерно-ориентированной социальной работы с различными категориями мужчин и женщин. Научный анализ проводится с позиции становления мизогинии и фаллоготсентризма. Данный экскурс в историю вопроса позволит использовать выводы при анализе современных гендерных теорий и концепций. Существует несколько подходов становления гендерных теорий. Все подходы дополняют друг друга как в теории, так и в культуре. Противопоставление мужчины и женщины укоренена в самой человеческой природе. С этим должен считаться и социальный работник в своей деятельности. Сложность восприятия женщин и мужчин как субъектов общества породила различные дискурсы и научные подходы к их изучению. Проблему пола и гендера наиболее целесообразно изучать как логически связанный цикл философских и социологических знаний, что будет способствовать лучшему пониманию гендерных аспектов социальной работы и поможет будущим специалистам справиться со сложными проблемами в практической деятельности.

Ключевые слова: гендер, мизогиния, фаллоготсентризм

In article traditional filosofovsky gender concepts are considered. Authors investigate philosophical aspect of development of gender concepts, since antique times and before the Middle Ages. The main methodological approaches to research of problems of a floor and a gender reveal. Formation of the theory of a maskulinnost and feminnost in society is considered. The question of features gender focused social work with various categories of men and women is brought up. The scientific analysis is carried out from a position of formation of a mizoginiya and a fallogotsentrizm. This digression to the historical background will allow to use conclusions in the analysis of modern gender theories and concepts. There is some approaching of formation of gender theories. All approaches supplement each other both in the theory, and in culture. Opposition of the man and the woman it is implanted in the most human nature. With it has to reckon and the social worker in the activity. Complexity of perception of women and men as subjects of society generated various discourses and scientific approaches to their studying. It is most expedient to study a problem of a floor and a gender as logically connected cycle of philosophical and sociological knowledge that will promote the best understanding of gender aspects of social work and will help future spetsiaist will cope with complex problems in practical activities.

Key words: gender, mizoginiya, fallogotsentrizm.

Цель нашей статьи заключается в том, чтобы представить анализ развития теоретических представлений философии гендерных отношений и наметить некоторые возможности их применения для исследования гендерных отношений в социальной работе.

Существуют два основных способа видения «гендерного вопроса» в традиционной философии: «Сократо-Платоновский», где признается необходимым изменить условия существования женщин (эгалитарная тенденция), и «Аристотелевский» – оправдывающий существующее положение (консервативная сексистская тенденция). Андроцентризм является основополагающим признаком обоих направлений.

Основополагающие принципы патриархатной философской традиции были сформулированы представителями афинской школы Сократом, Платоном, Аристотелем (5-4 век до н.э.), в философии которых разум, ассоциирующийся с мужским началом, выступает как высшее совершенство не только в структуре человеческой субъективности, но и мироздания в целом: высший Разум тождественен высшей Добродетели и высшей Красоте. Наоборот, неоформленное тело, которое ассоциируется с женским началом, представляет, с точки зрения философов афинской школы, полюс абсолютного несовершенства, хаоса, небытия. Поэтому принцип подчинения телесного/женского начала разумному/мужскому выступает у философов афинской школы основополагающим принципом философского знания, целью которого является формирование установки субъекта на достижение максимального рационального контроля над чувственностью.

Одним из наиболее радикальных патриархатных мыслителей античности является Платон (427-347 до н.э.). В идеалистической философии Платона телесность получает позитивное значение только тогда,

когда ее функционирование полностью определяется требованиями разума и проявляется в чувственном опыте, который совершенно очищен от характеристик случайного, хаотического, индивидуального. В диалоге Пир, в притче о двух Эротах - “небесном” и “пошлом” - Платон квалифицирует “высший” тип чувственности как “духовный” или “небесный” мужской эрос, сферой проявления которого является философия. Если же чувственность не подчинена разуму и в ней доминируют случайные эгоистические влечения, то она, согласно Платону, представляет низкий род чувственности - “пошлый”, женский эрос, сферой проявления которого является повседневная реальность и быт [1]. В результате женский субъект исключается у Платона из сферы философского знания, а в качестве субъекта философствования Платоном признается только мужской субъект - “мудрый муж”, идеализированным воплощением которого выступает знаменитый Сократ, настолько рационализировавший свою чувственность, что, даже умирая, он сохраняет полный контроль над своим телом и способность мыслить здраво и последовательно (отказывается бежать из заточения с помощью своих учеников, даже в смерти демонстрируя доказательство своей философской позиции).

Распространяя принцип фаллоготризма на сферу общественной жизни, Платон утверждает, что только тот, кто способен в совершенстве владеть своим собственным телом и своими чувствами, может разумно и справедливо управлять государством и другими людьми. Поэтому в своей знаменитой модели “справедливого государства”, описанной в диалогах Государство и Законы, Платон предоставляет функции государственного управления правителям-философам, которые, пройдя все необходимые стадии образования, освободились от так называемых случайных влечений и возвысились к сфере чистого интеллектуального знания - философии. Только они, по его мнению, способны принимать справедливые решения, так как правление царей-философов - это не персональное, субъективное принятие решений, а действие от лица внеличностной Добродетели, воплощенной в идеальном государстве. Так как женское начало у Платона - это всегда частное, основанное на доминировании эгоистических влечений, а не внеличностной Добродетели, то ни одна социальная функция, связанная с управлением общественными делами, не может быть, согласно Платону, присуща женщине.

Поскольку “низкая” чувственность, воплощенная женским началом, рассматривается Платоном как основное препятствие справедливой деятельности разума, она не только признается у Платона несовершенной, но и расценивается как угроза разуму, которая должна быть устранена. Один из наиболее ярких примеров мизогинии у Платона - его знаменитая идея о необходимости введения в “справедливом государстве” института общности жен, посредством которого Платон считает возможным нейтрализовать женское как сферу частного, приватного, которой он приписывает наиболее разрушительное влияние на государство [2]. По мнению Платона, введение общности жен и детей в “справедливом государстве” позволило бы преодолеть эгоизм, собственнические чувства и стремление правителей действовать в интересах своих жен и детей, в которых он видит основную угрозу для осуществления идеальной социальной утопии. Поскольку именно женщин Платон считает в первую очередь ответственными за антиобщественные тенденции в государстве, он настаивает на необходимости их деприватизации и изгнания из частных домов.

Философия другого выдающегося представителя афинской философской школы Аристотеля (384-322 до н.э.) на первый взгляд кажется более либеральной по отношению к характеристикам женского/телесного, чем позиция Платона с его установками на полную нейтрализацию и исключение женского, однако на самом деле представляет новую мизогинистскую модель философии, в которой зависимость женского начала от мужского еще более возрастает. Основное отличие от Платона состоит в том, что у Аристотеля характеристики женского не исключаются полностью, но его проявления подлежат тщательной регламентации и дисциплинарному контролю. В философии Аристотеля, так же как и у Платона, представлена универсальная иерархия сущего, где высшая точка - это Верховный Разум (неподвижный двигатель), к которому тяготеет все сущее, а низший уровень бытия - это уровень неформенной материи, телесного начала. Однако у Аристотеля, в отличие от Платона, идея универсальной рациональной иерархии одновременно представлена как идея естественного телеологического порядка: каждое сущее в мировой иерархии имеет свою собственную естественную цель, к реализации которой оно направлено и которую оно должно исполнить для того, чтобы универсальный порядок мог осуществиться. Поэтому женское/телесное у Аристотеля - это не чистая негативность, как у Платона, а один из родов сущего, который имеет свои собственные функции, выполняемые под контролем рационального/мужского начала.

По мнению Аристотеля, основное предназначение женщин заключается в том, чтобы служить мужчине, принося различную пользу в семье и в государстве. В этом качестве женщины являются

важным условием правильной организации общественной жизни и их функции должны быть скорее проконтролированы, чем аннигилированы и устранены. Соответственно и в модели социальной организации, предложенной Аристотелем в книге *Политика*, сохраняется, в отличие от Платона, сфера женского как сфера частного, приватного. Более того, Аристотель выступает с критикой платоновской идеи общности жен, реализация которой, по его мнению, будет способствовать не укреплению, а разрушению государства.

Аристотель сравнивает отношение мужского и женского с отношением раба и господина, в которых сущность раба полностью исчерпывается его обязанностью служить своему господину. Драматизм положения раба проявляется не только в том, что он зависим от господина, но прежде всего в том, что он вообще не существует как индивид вне своего отношения к господину и поэтому все характеристики его субъективности (его мысли, чувства, желания) носят рабский, нечеловеческий характер. Однако парадоксальным образом положение женщин у Аристотеля является еще более зависимым, чем положение раба, так как основывается не на социальном, а на естественном неравенстве и поэтому в принципе не может быть изменено в пользу женщин, в отличие от положения раба, который потенциально может получить свободу [3].

Согласно философии Аристотеля, у женщин нет и не может быть никаких самостоятельных целей и характеристик, которые бы не были связаны со служением мужчине. Та форма общественного участия женщин, которую предлагает Аристотель, определяет женщин исключительно в терминах домашнего хозяйства, патриархатной семьи и фактически усиливает авторитет мужской власти в семье и в государстве даже больше, чем это имело место у Платона. Исправное осуществление женщинами своих функций обеспечивается у Аристотеля постоянным регламентирующим контролем, которому женщины подвергаются в семье и государстве. В частности, мы находим множество детальных предписаний относительно того, что должны и что не должны делать женщины: например, какими видами деятельности должны или не должны они заниматься, в каком возрасте они должны выходить замуж и производить потомство и т.д. [4]. Другими словами, женское/телесное превращается у Аристотеля в объект детального описания и контроля, который служит еще большему укреплению власти образованного, рационального мужского меньшинства в античном полисе.

В эпоху средневековья патриархатная философская традиция усиливается, поскольку в структуре оппозиции разум/тело доминирующее положение разума еще более укрепляется - благодаря строгим нормам и ограничениям по отношению к телу и чувственности в христианстве. В средневековой философии по сравнению с античностью, с одной стороны, проявляется большее внимание к индивидуальному психологическому опыту субъекта, который понимается как более эмоционально чувствительный и рефлексивный, с другой стороны, чувственность при-, знается позитивной только в форме религиозного чувства, которое полностью очищено от мирских, обыденных влечений и подчинено интересам высшего, божественного разума. Нерелигиозная чувственность осуждается в христианской философии как греховная. Основным критерием, по которому осуждается чувственность, является ее связь с удовольствием, которое в христианской культуре ассоциируется с женским и является символом первородного греха и низменности плотского начала.

Взгляды Платона и Аристотеля повлияли на развитие патриархатной философии Средневековья. В средневековой философии выделяют два основных исторических этапа: 1) патристика (1-5 вв.) - зарождение и развитие христианской философии в условиях античности, представленное работами "отцов церкви" - Августина Блаженного, Оригена, Тертулиана и других, основывающихся на философской методологии Платона и неоплатоников, в которой осуществляется полное исключение характеристик женского из философского мышления и культуры и 2) схоластика (6-14 вв.) - период философии зрелого средневековья (Ансельм Кентерберийский, Пьер Абеляр, Фома Аквинский), основывающейся на философской методологии Аристотеля, в которой функции женского в культуре опускаются при условии, что над ними осуществляется постоянный рациональный контроль.

Основной особенностью патристики является то, что женское отождествляется не с чувственностью как таковой, а с извращенной, греховной чувственностью, разрушающей внутреннее единство человеческого и божественного начала. Согласно Августину, чувственность сама по себе не является греховной, так как она необходима для веры и переживания человеком его отношения к Богу. Чувственность становится греховной тогда, когда в ней начинает доминировать удовольствие, то есть индивидуалистическое влечение, неподконтрольное разуму. С точки зрения Августина, чувство, которое в наименьшей степени поддается рациональному контролю и поэтому является наиболее греховным - это сексуальное удовольствие/похоть, источником которой является женское начало. В своей Исповеди

Августин доказывает, что ни один человек, даже младенец, не является невинным, так как с момента своего рождения он стремится к эгоистическому чувственному наслаждению. Однако если удовольствия, связанные с чувствами вкуса, обоняния и зрения, возникающие в процессе еды, питья, чтения, слушания Музыки и т.д., человек еще способен как-то подчинять своему разуму, то сексуальное влечение и удовольствие, ассоциированное с женским, меньше всего поддается рациональному контролю и поэтому представляет наибольшую угрозу для достижения подлинного наслаждения, которое человек может испытать только от близости к божественному началу.

По мнению Августина, самое эффективное средство исключения сексуального удовольствия как формы греховной чувственности - это безбрачие и девственность. Однако поскольку брак установлен Богом, он так же изначально не является греховным - при условии, что сексуальные отношения в браке должны быть подчинены задаче продолжения рода и исключать похоть, то есть элемент сексуального удовольствия. Августин считает, что такими были платонические сексуальные отношения мужчины и женщин в раю, которые были полностью подчинены выполнению рационального божественного плана и в которых, поэтому, похоть отсутствовала. В связи с этим Августин различает телесное и символическое значение женского, где в первом случае женское сводится к характеристикам пола, а во втором случае женщина рассматривается как существо, наделенное разумом и, поэтому, способное возвысить свою чувственность до уровня религиозной чувственности. С одной стороны, как существо, наделенное полом, женщина является носителем греховной чувственности и должна быть во всем подчинена мужчине, с другой стороны, как существо, наделенное разумом и способная к религиозному чувству, женщина равна мужчине и в равной степени с мужчиной может рассчитывать на спасение [5].

Еще более радикальная формулировка христианской мизогинии представлена в философии другого известного отца церкви - святого Амвросия. Так как женщина ассоциируется в культуре патристики с похотью и удовольствием, Амвросий относит женское к области зла как такового. Он полагает, что женщина может обрести спасение, только отказавшись от своего тела, вследствие чего она утрачивает черты женского и становится мужчиной. Таким образом, в философии отцов церкви сохранена платоническая интенция на обретение духовности посредством очищения тела от характеристик женского, однако другими средствами, чем в античности: вместо практик совершенствования разума посредством философского образования христианская философия предлагает практики религиозной аскезы и покаяния.

В философии схоластики женское начало также рассматривается как несовершенное и уступающее во всех отношениях мужскому, но - в соответствии с духом аристотелизма - допускается, что оно имеет свою собственную функцию, необходимую для реализации божественного плана в целом. В связи с этим в философии схоластов не так сильно, как в философии отцов церкви, выражена связь женского и греховного. Основная функция женщины - деторождение - является, с точки зрения схоластической философии, в меньшей степени результатом грехопадения Евы, чем следствием ее естественного предназначения, функцией природного порядка. В то же время данная концептуальная установка отнюдь не предполагает, что социальный статус женского повышается: напротив, она не только закрепляет ситуацию женского подчинения, но и делает ее необратимой. Если у Августина женщина в равной степени с мужчиной может рассчитывать на спасение при условии, что она сможет преодолеть свою греховную, плотскую природу, то в схоластической философии подчиненное положение женщины является абсолютно непреодолимым, так как оно обусловлено ее естественным предназначением.

Например, в философии Фомы Аквинского акцентируется роль женщины как помощницы мужа, которую она обязана выполнять в силу своего естественного предназначения. Однако, с точки зрения Аквината, женщина является помощницей мужчины не в труде, где более эффективным помощником мужчины выступает другой мужчина, а исключительно в деле продолжения рода. То есть собственно человеком для Фомы Аквинского является мужчина, а женщина - лишь средство для реализации принципа человеческого рода и, поэтому, не имеет никакого самостоятельного значения безотносительно к данному принципу.

В результате рассмотрение женского в философии схоластики придает женщине статус вещи, которая для мужчины принципиально не отличается от других вещей и орудий труда и которой мужчина может распоряжаться по своему усмотрению.

Эти проблемы необходимо осмыслить по-новому, учитывая реалии сегодняшнего дня, и решать в соответствии с изменяющимися требованиями эпохи. Менее важным становится деление на мужчин и женщин, более важно различие половых практик, сексуальности, идентичности. Намечился переход от исследования женщин и мужчин к исследованию пола и сексуальности. В этих условиях одним из

приоритетных направлений социальной политики государства стали изучение гендерных отношений, выявление различий и сходства полов, гендерная история, репрезентация гендера в культуре, гендерные аспекты социальной работы.

Гендер, наряду с классовой принадлежностью, возрастом и другими характеристиками организует систему социальной иерархии, являясь одним из индикаторов социальной структуры общества. Следовательно, гендерный подход к рассмотрению политических, социально-экономических процессов и явлений отражает их изучение с точки зрения как мужских, так и женских интересов". Отсюда следует, что основной целью гендерной политики, является достижение равноправия между полами, изменение взглядов о месте и роли женщины в обществе и политике, отвержение сложившегося в обществе традиционного стереотипа о необходимости общественно-политической деятельности женщин лишь только при решении проблем семьи, молодежи и воспитания детей. Социальная дискриминация в отношении женщин проявляется практически во всех сферах жизни общества, но особенно ярко при распределении доходов, в политике и сексуально-бытовой сфере. Определение «гендер» характеризует разницу между полами в выполнении определенных социальных ролей, обусловленных особенностями физического и психологического развития, которые в свою очередь, зависят от принадлежности к тому или иному полу. Мужчины и женщины в гендерном аспекте рассматриваются как социальные индивиды, обладающие определенным статусом, интересами, потребностями и стратегиями социального поведения.

Отсюда следует несколько выводов:

Во-первых, гендер не тождественен биологическому полу. Это социальный пол, который создается и конструируется обществом. По мнению ряда социологов С.Лорбера, С.Фарелла, в основе гендера как социального конструкта, лежат три группы характеристик: биологический пол; полородовые стереотипы, рассмотренные в том или ином обществе; а также так называемый «гендерный дисплей». Гендерный дисплей - многообразие проявлений, связанных с предписанными обществом нормами мужского и женского действия и взаимодействия.

Во-вторых, все аспекты человеческого общества, культуры и взаимоотношений являются гендерными.

В-третьих, любые социальные связи предполагают отношения иерархии, неравенства.

Степень и темпы изменения гендерного порядка неравномерны в разных странах, в разных социально-экономических слоях, социально-возрастных группах и среди разных типов людей. Происходящие в мире изменения и тенденции являются глобальными, всеобщими и более или менее закономерными. Этот процесс сложен, неравномерен и противоречив. Необходимо создавать широкую сеть учреждений нового типа: центры социального здоровья семьи и женщин, психолого-педагогической реабилитации женщин, подвергшихся насилию, педагогические и социальные службы для семьи, женщин и другие. Каждое из таких учреждений, несомненно, внесет определенный вклад в ликвидацию «социальных болезней» общества, от которых, в первую очередь, страдают семья и женщины.

В связи с этим становится актуальной организация социальной работы с семьей и женщинами в обществе. Предпринимаемые в последнее время усилия общества и работников социальной сферы по организации социальной работы с этой категорией населения встретились с недостаточной разработанностью теоретических основ организации этой деятельности, а так же научных и практических основ подготовки кадров для этой, весьма важной в сложившихся условиях, работы. Обучение социальных работников в вузах республики началось сравнительно недавно, и процесс профессионализации этих специалистов является актуальной научно-практической проблемой, требующей разработки ее методологических, теоретических и практических основ.

Вопросы социальной работы и гендера тесно взаимосвязаны [2]. Специалисты социальной работы сталкиваются с патриархатными социальными отношениями, приводящими к латентным дискриминационным процессам в сферах власти, занятости, карьеры, семьи. Следовательно, воспроизводится гендерное неравенство, являющееся разновидностью социального неравенства [3].

Понятие «гендерно-чувствительной» социальной работы включает в себе не только эффекты взаимоотношений социальной экономики, прав и свобод человека, экономического развития страны, но и в равной мере возможности эгалитаризации отношений, преодоления гендерного неравенства. При этом социальные отношения и процессы (объект и предмет социальной работы) подвергаются гендерному измерению и интерпретации.

1. Платон. Пир // Сочинения в трех томах. Том 2. М.: Мысль, 1970. С. 106-107.

2. Платон. Государство // Сочинения в трех томах. Том. 3 (I). М.: Мысль, 1971. С. 254.

3. Аристотель. Политика // Сочинения в четырех томах. Том 4. М.: Мысль, 1983. С. 383.

4. Аристотель. Политика. С. 622.

5. Августин Аврелий. Исповедь. Книга 13, глава XXXII.

Түйін

Мақалада дәстүрлі философиялық гендерлік концепцияларды қарастырылған. Мизогиния және фаллоцентризм қалыптасу тұрғыдан ғылыми талдау жасалынған. Авторлар гендерлік концепцияларын дамуың антикалық уақыттан бастап орта ғасырмен аяқтаған. Бұл ғылыми экскурс кәзіргі гендерлік концепцияларды талдауға көмек береді.

Summary

In article traditional filosofovsky gender concepts are considered. Authors investigate philosophical aspect of development of gender concepts, since antique times and before the Middle Ages. The scientific analysis is carried out from a position of formation of a mizoginiya and a fallogotsentrizm. This digression to the historical background will allow to use conclusions in the analysis of modern gender theories and concepts.

УДК 37.01:378.37

РОЛЬ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВУЗЕ В РЕАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПЦИИ ГУМАНИЗАЦИИ И ГУМАНИТАРИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

О.А. Куратова – к.п.н., доцент кафедры иностранных языков
Университета иностранных языков и деловой карьеры

В данной статье отмечено, что гуманистическое воспитание студентов должно ориентироваться на конечные результаты всего процесса вузовской подготовки в ходе реализации концепции гуманизации и гуманитаризации образования. От того, в какой мере воспитательный процесс в вузе будет соответствовать этим требованиям, зависит эффективность всей работы вуза.

Ключевые слова: гуманизм, воспитание, высшее образование, педагогическая наука, формирование личности

Key words: Humanism, education, higher education, pedagogical science, formation of the person

Проблемы воспитания молодежи во все времена волновали любое общество. Отечественная культурно-педагогическая традиция придавала проблемам воспитания значение важнейших вопросов, и особенно остро они вставали в условиях радикальных социальных перемен.

В свою очередь, современная педагогическая наука указывает, что целью воспитания является формирование не законченной личности, а личности, развивающейся на протяжении всей жизни, следовательно, данную проблему необходимо разрешать постоянно, а не только в детстве и подростковом возрасте, как теперь иногда пытаются утверждать.

Ряд современных исследований показывает, что в настоящее время многие преподаватели вузов страны психологически и профессионально не готовы проводить качественную и эффективную воспитательную работу со студентами, проявляют пассивность и неумение влиять на сознание и чувства студенчества, не знают современных методик воспитания.

Часто основными причинами возникновения такой позиции профессорско-преподавательского состава вузов называют:

1. Формальную организацию учебно-воспитательной работы.
2. Несоответствие учебных программ и методов обучения требованиям времени.
3. Невысокую оплату педагогического труда.
4. Отсутствие должных моральных и материальных стимулов.
5. Неудовлетворительную материально-техническую базу образовательного процесса.
6. Доминирование авторитарного стиля руководства и общения, не учитывающего интересы студентов, их права выбора организационных форм учебной деятельности, участия в управлении вузом.

Улучшение социально-экономического положения в стране в последние годы повлекло за собой осознание необходимости корректировки и определения направлений воспитательного процесса в образовательных учреждениях. Воспитание молодежи становится приоритетным в государственной политике Казахстана.

Доказательством этому являются программы, принятые на государственном уровне: «Казахстан – 2030», «Программа развития воспитания в системе образования РК», «Комплексные меры противодействия злоупотреблению наркотиками и их незаконному обороту» и т.д.[1.с.73].

В свою очередь, государственная программа развития образования определяет в числе основных задач усиление воспитательной функции образования. В этой связи воспитательная деятельность в вузе на сегодняшний день многими рассматривается как логическое продолжение реализации концепции гуманизации и гуманитаризации образования.

Несмотря на то, что к настоящему времени в государстве сложилось правовое поле, дающее возможность решать проблемы воспитательной деятельности в вузах, многие авторы считают, что в действительности существует определенное противоречие между необходимостью в кардинальном повышении качества воспитания студентов, с одной стороны, и отсутствием системно-целостного педагогического обеспечения его реализации - с другой. Данное противоречие позволяет выделить ряд стратегически важных вопросов, которые требуют своего разрешения:

1. Основные концептуальные идеи современного воспитания студентов.
2. Цели и задачи воспитания студентов в вузе в настоящее время.
3. Определение модели воспитательной системы вуза.

Решить данные проблемы возможно только на основе серьезных комплексных научных исследований и обобщения накопленного практического опыта работы в этой области, что, безусловно, в дальнейшем необходимо проводить в Университете иностранных языков и деловой карьеры.

Как показывает практика, феномен воспитания многофункционален и потому в современной педагогической литературе можно встретить множество его определений в зависимости от функции, принятой автором.

Рассматривая различные подходы к определению понятия «воспитание», следует указать общие признаки, выделяемые большинством авторов:

- целенаправленность воспитательных воздействий на субъект воспитания;
- социальная направленность этих воздействий;
- создание условий для усвоения субъектом воспитания определенных норм отношений;
- освоение человеком комплекса социальных ролей.

Анализ научных источников по проблеме показывает, что воспитание в вузе представляет собой важнейший способ социализации и адаптации молодого человека в постоянно меняющемся обществе. Иными словами, «воспитание в вузе есть управление процессом социализации будущих специалистов с высшим профессиональным образованием, который заключается в целенаправленном влиянии на интеллектуальное, духовное, физическое и культурное развитие [2.с.38].

В основе Стратегического плана воспитательной деятельности Университета иностранных языков и деловой карьеры лежит нормативная парадигма, в которой функция воспитания направлена на формирование определенных качеств личности, требуемых обществом и государством в соответствии с нормативными документами.

В этой связи, под воспитанием понимается органически связанная с обучением целенаправленная и систематическая деятельность, ориентированная как на формирование социально-значимых качеств, установок и ценностных ориентаций личности, так и на создание благоприятных условий для разностороннего (духовного, интеллектуального, физического, культурного и т.д.) развития, самосовершенствования и творческой самореализации личности будущего специалиста с высшим профессиональным образованием.

В условиях возрастания роли патриотического воспитания в Казахстане национальным традициям и ценностям, достижениям национальной культуры в воспитательной системе Университета иностранных языков и деловой карьеры отводится приоритетное место. Сегодня как никогда ясно, что без воспитания патриотизма у казахстанского студенчества мы не сможем двигаться вперед ни в экономике, ни в культуре. Патриотизм - это синтез духовно-нравственных, гражданских и мировоззренческих качеств личности, которые проявляются в любви к Родине, в стремлении и умении беречь и приумножать лучшие традиции, ценности своего народа, своей национальной культуры, своей земли. Понятие патриотизма достаточно емкое, оно не сводится только к чувству любви к Отечеству. Патриотизм - одна из составляющих нравственного и культурного воспитания, входящая в процесс формирования чувств, взглядов, убеждений и, в конечном итоге, мировоззрения. Вряд ли можно считать нравственным человека, не чувствующего привязанности к родной земле, не гордящегося своим народом. Нельзя считать культурным человека, не знающего историю своего народа, своей Родины. Одним из условий воспитания патриота и гуманиста в новой исторической реальности является формирование у студентов толерантного сознания. Терпимость, интерес к иному образу мышления, уважение к другим культурам всегда были и должны оставаться частью национальной культуры Казахстана.

Анализ реальной практики патриотического воспитания в университете убеждает в необходимости организации специальной системы форм и методов по решению проблемы патриотического и гуманистического воспитания студентов, в которую могут войти:

- изучение истории, традиций, культуры своего народа, своего края, своей Родины, своего университета;

- участие студентов в различных конкурсах, соревнованиях за честь университета, города, области, республики;
- дискуссии, конференции по вопросам экологии, сохранения природных и материальных ресурсов;
- участие в молодежных движениях;
- туристические поездки по стране, встречи с интересными людьми;
- посещение всевозможных выставок, отражающих достижения казахстанских мастеров, художников, архитекторов и т.д.

Воспитание гражданственности предполагает формирование активной гражданской позиции личности, гражданского самоопределения, осознания внутренней свободы и ответственности за собственный политический и моральный выбор. В качестве критериев эффективности воспитательной работы в этом направлении являются проявление гражданского мужества, порядочности, убежденности, терпимости к другому мнению, соблюдение законов и норм поведения. Патриотическое воспитание связано, прежде всего, с формированием у молодежи национального самосознания, включая патриотические чувства и настроения. Показателями уровня патриотического воспитания студентов является их желание участвовать в патриотических мероприятиях, знание и выполнение социокультурных традиций, уважение к прошлому своей страны, желание защищать свою страну от внешних и внутренних деструктивных воздействий, желание работать во имя процветания своего Отечества. Патриотическое воспитание неразрывно связано с интернациональным, поскольку Казахстан – многонациональное государство; следовательно, и патриотизм должен иметь интернациональный характер, основанный на необходимости совместного проживания людей различной национальности в едином государстве. В этом случае ведущая воспитательная роль отводится кафедрам, преподающим такие дисциплины, как "История Казахстана", "Правоведение", "Культура народов Казахстана" и др.

Профессиональное обучение и гуманистическое воспитание должны представлять собой единый процесс целенаправленного формирования личности специалиста. Образование не может сводиться исключительно к передаче знаний, оно должно выполнять и такие функции, как формирование ряда новых личностных качеств, новых ценностных ориентаций, гибкого мышления, установок на диалог и сотрудничество. Отсюда вытекает и необходимость качественной постановки воспитательного процесса в вузе.

Гуманистическое воспитание студентов должно ориентироваться на конечные результаты всего процесса вузовской подготовки. От того, в какой мере воспитательный процесс в вузе будет соответствовать этим требованиям, зависит эффективность всей работы вуза. Поскольку объектом воспитания являются студенты, то особое значение для воспитательной работы имеет учет их социально-психологических особенностей, которые требуют систематического изучения. Наиболее общими чертами возрастной группы от 17 до 23 лет являются: активное отношение к действительности, стремление к самопознанию, самоопределению и самоутверждению в качестве субъекта социальной жизни.

Вместе с тем в юношеском возрасте проявляются импульсивность и разбросанность, иллюзорный романтизм, разочарование и пессимизм, нигилизм и негативный максимализм. Причиной этого оказывается неразвитость общественного содержания мотивов активности. Поэтому воспитание можно представить как процесс формирования мотивационно-потребностной сферы личности. Как гласит один из народных принципов воспитания "ребенок может делать все, что захочет, но хотеть он должен того, чего хочет мать" [3, с.19]. Этот принцип вполне применим к воспитанию студентов, так как мы прекрасно знаем, что заставить их что-то сделать - невозможно, можно лишь заинтересовать их, сформировав соответствующую потребность. Сформировать какое-то определенное качество личности можно лишь в соответствующей деятельности. Поэтому воспитательная работа должна представлять собой систему, включающую в себя учебную, трудовую, научно-исследовательскую, спортивную, художественную и другие виды деятельности, в которые включается студент в течение всего периода обучения в вузе. В самом общем виде цель воспитания в вузе – это формирование гуманистически ориентированной личности специалиста высшей квалификации. При этом должны быть гармонизированы интересы самого студента, университета и общества, а также "модель" специалиста, способного работать в сложных, быстро меняющихся экономических, политических, социальных условиях. Однако недопустимо сводить всю воспитательную работу только к внеучебным мероприятиям. Воспитательный потенциал университета включает в себя воспитательные средства преподавания учебных дисциплин, воспитательные средства СРС, производственных практик, курсового и дипломного проектирования, НИРС. Воспитательная работа, проводимая на разных курсах, должна различаться как по задачам, так и по форме. На младших курсах она в значительной степени направлена на адаптацию студентов к новым

условиям обучения, к иной организации умственной деятельности. Именно на этом этапе должна проводиться наиболее интенсивная работа по профилактике вредных привычек; мероприятия должны быть направлены также на формирование здорового и сплоченного коллектива учебной группы. Поэтому основная тяжесть воспитательной работы на младших курсах должна ложиться на плечи кураторов и преподавателей общеобразовательных и гуманитарных дисциплин. Целью воспитательной работы на старших курсах становится формирование профессионально важных качеств личности и формирование психологической готовности к работе по избранной специальности. Вместе с тем успех воспитательного процесса в вузе зависит также от того, как воспринимает сам студент воспитательное воздействие или влияние, какова его собственная активность в деле формирования качеств будущего специалиста. В связи с этим выделяются еще два важнейших направления воспитательной работы: это привитие студентам потребности и навыков самовоспитания, а также создание действенной системы студенческого самоуправления. Каждый студент должен пройти школу студенческого самоуправления, тогда он не только поймет, но и почувствует практически, в чем состоит сущность демократизации общественных отношений в вузе и обществе, в том числе и в профессиональной сфере [4.с.61].

1. Идеи формирования гармонично развитой личности в трудах Назарбаева. - Алматы, 1998.
2. Битинас Б.П. Введение в философию воспитания. - М., 1996.
3. Чекунин В.А. Педагогическая психология. СПб, 2006.
4. Бернс Р.В. Я – концепция и воспитание. -М.,2001.

Resume

The upbringing in universities presents the most important way of making young people more social, helps them to dart in society, which constantly changes and develops. Upbringing is an activity, which is naturally connected with education. Systematic activity is directed to a certain aim, serves for forming some social directions and valuable properties of a person. Professional education and humane upbringing must present the only process of creating a specialist with a definite goal. Education is not only transferring of some knowledge, it also must fulfill such functions as: forming a great number of new valuable directions, all-round mentality, collaborating and finding a common language with others.

Түйін

Жоғарғы оқу орындарындағы тәрбие жасөспірімдердің осы ауыспалықоғамда қалыптасуы негізгі әдісі болып табылады. Оқу процесімен байланыстағы органикалық тәрбие бағыттық және жүйелік іс - әрекетпен байланысты, бұл тәрбиелер тұлға болып қалыптасуына бағыт береді. Кәсіптік білім беру және қоғамдық тәрбие адамның тұлға ретінде қалыптасуына бағытталған бірегей процессі құрауы қажет. Білім беру бұл тек – қана өз білгенінді жеткізу ғана емес ол бірқатар жаңа тұлғалық қасиеттерді икемді ойлаудың жаңа біртұтас бағдарын, диалог құрудың бағыты мен бірлестікті қалыптастыру міндетін атқаруы қажет. Жоғарғы оқу орнында тәрбиелеуде мақсатқа жету барысында білімгердің, университеттің және қоғамның мүддесі бір-бірімен үйлесуі тиіс, және де қиын әрі үнемі ауысып тұратын экономикалық, әлеуметтік, саяси-құқық жағдайларда қызмет атқаратын маманның «моделі» жасалынуы керек.

ӘОЖ 374. 1. 02

ЖАСТАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ – СТУДЕНТТІҢ КӘСІБИ-ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ШАРТЫ

Г.К. Шолпанқұлова – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің профессоры, п.ғ.к.

Қазіргі заманғы адамдардың салауатты өмір салтына қатынасы соңғы жылдары ерекше өзгерді. Өмір сүру салты адамның еңбек әрекетін, тұрмысын, бос уақытты пайдалану формасын, материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруын, қоғамдық өмірге белсенді қатысуын, мінез-құлық нормасы мен ережелерін қамтитын күнделікті өмірінің ерекшеліктерін сипаттайды. Адамның денсаулығына ықпал ететін факторлардың 51,2% адамның өмір сүру салтына байланысты екендігі белгіленген. Адамның өмір салты мынадай категорияларды енгізеді: өмір деңгейі (адамның негізгі материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесі, кететін шығынның құрылымы), өмір сапасы (адамды материалдық қамтамасыздандыру дәрежесі, өлшеу параметрі), өмір сүру стилі (мінез-құлықтың психологиялық жеке ерекшеліктері), өмір сүру тәртібі мен әдет-ғұрпы (өмірдің ұлттық-қоғамдық тәртібі, тұрмыс, мәдениет).

Түйін сөздер: өмір салты, салауатты өмір салты, өмір деңгейі, өмір сапасы, өмір сүру стилі, өмір сүру тәртібі мен әдет-ғұрпы.

Отношение современного человека к здоровому образу жизни особенно изменилось последнее годы. Образ жизни характеризуется особенностями повседневной жизни человека, охватывающими его трудовую деятельность, быт, формы использования свободного времени, удовлетворения материальных и духовных потребностей, активное участие в общественной жизни, нормы и правила поведения. Было отмечено, из всех факторов, влияющих на

здоровье человека, 51,2% приходится на образ жизни человека. Образ жизни человека включает эти категории: уровень жизни (степень удовлетворения основных материальных и духовных потребностей); качество жизни (степень удовлетворения содержательных потребностей); стиль жизни (определенный тип поведения личности); обычай жизни (национальный-общественный поведения жизни, быт, культура).

Ключевые слова: образ жизни, здоровый образ жизни, уровень жизни, качество жизни, стиль жизни, обычай жизни.

Attitude of modern man to a healthy lifestyle has changed especially the last few years. Lifestyle characterized by features of everyday life, covering his career, life, uses of free time to meet the material and spiritual needs, participation in public life, norms and rules of behavior. It was noted of all the factors affecting human health, 51.2% came from a person's lifestyle. Person's lifestyle includes these categories: standard of living (the degree of satisfaction of basic material and spiritual needs); quality of life (satisfaction substantive requirements); lifestyle (a certain type of behavior of the person); custom life (national and public conduct of life, life, and culture).

Keywords: lifestyle, healthy lifestyle, standard of living, quality of life, lifestyle, living tradition.

Қазіргі уақытта студент жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі шешімі ғылым мен қоғамның көптеген салаларының ықпалдасуын талап ететін көкейкесті мәселе болып табылады. Осыған байланысты адамның салауатты өмірі мен оның денсаулығы арасындағы өзарабайланыс пен өзара тәуелділік мәселесі психологтардың, педагогтардың, дәрігерлердің, социологтардың жоғары қызығушылығын тудырып отыр.

Барлық адамзаттың болашағына қауіп төндіріп отырған әлеуметтік мәселелер санының өсуін терең түсіну ғалымдардың әлеуметтік қолайсыздық, қазіргі заман жастарының өмірінде жағымсыз құбылыстардың дамуы, қоғамның дегуманизациясы мен жастардың ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардан алыстау тенденциялары туралы қарастыруына алып келді. Себебі, ұлттың саулығы мемлекеттің болашағы жастардың саулығына тікелей байланысты.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасында: «Жастардың тән, жан саулығы елдің стратегиялық қоры және оның қазіргі дамуының шешуші факторы. Жасөспірімдер мен жастардың бойында ізгілікті рухани құндылықтарды насихаттауға иек артып, жас шамасына қарай қарастырылуы тиіс» - деп аталып көрсетілген [1].

Сондықтан жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастырып, ұлт денсаулығын жақсарту мәселесі күннен күнге өзектене түсуде. Жастар оған дейін қалыптасқан әлеуметтік ортаға ықпалдаса отырып, қарым-қатынастың негізгі түрлерін, өмір сүру салтының формалары мен элементтерін меңгереді және соның негізінде тіршіліктің барлық саласына, алдымен денсаулығына өзіндік ықпал ететін өзінің өмір сүру салтын қалыптастырады.

Адамның өмір сүру салты мен денсаулығының байланысын зерттей отырып, ғалымдар денсаулықтың 51,2% адамның өмір тіршілігіне байланысты екендігін көрсетеді. Адамның денсаулық деңгейі тұқымқуалаушылық, әлеуметтік-экономикалық, экологиялық және денсаулық сақтау жүйесінің іс-әрекеті сияқты факторларға байланысты екендігі белгілі. Бірақ, денсаулықты қалыптастыру мен сақтаудың алғашқы рөлі адамның өзіне, оның өмір сүру салтына, құндылықтарына, ұстанымдарына, оның ішкі әлемінің үйлесімділігіне және сыртқы ортамен қатынасына тиісті.

Сондықтан ғылыми әдебиеттерде «салауатты өмір салты» ұғымы әртүрлі аспектіде:

- философиялық-әлеуметтік тұрғыдан В.П. Петленко, Г.И. Царегородцева, И.Н. Смирнова, П.А.Виноградова, В.А. Пономарчук, В.И. Столярова, Л.В. Филиппова және т.б. зерттеулерінде;

- медициналық тұрғыдан А.Д. Степанова, А.В. Карасева, Д.А. Изуткина, И.И. Брехмана, Ю.П.Лисицина, Н.М. Амосова, А.В. Сахно және т.б. еңбектерінде;

- психологиялық-педагогикалық тұрғыдан Б.А. Воскресенский, Р.М. Баевский, Е.Т. Дорохов, В.К.Бальсевич Н.Д. Найденов, М.Я. Виленский Р.К. Атаджанова, Р.Д. Артыкбаев, П.И. Ключик, Ф.Г.Мырзакаев, Г.С. Акиева, Р.Р. Амангельдиев, В.К. Волков, В.А. Околелова, Е.А. Пипко және т.б. зерттеулерінде қарастырылады.

Бүгінгі таңда қалыптасқан жағымсыз жағдаяттардың қауіптілігі өскелең ұрпақ пен жастардың санасына әрекетті ықпал ететін тиімді тетіктерді табу үшін қоғамның барлық әлеуметтік институттарының күшін біріктіруді талап етеді. Сондықтан тұлғаны қалыптастыру, әртүрлі әлеуметтік-педагогикалық іс-шараларды ендіру, қалыптасқан қарама-қайшы жағдаяттардан шығудың жолдары мен құралдарын белсенді іздестіруді өткізу үдерістерін басқарудың нақты тұтқасын жасау мәселесі өзекті болып саналады.

Өскелең ұрпақтың салауатты өмір сүруіне қолайлы жағдай тудыру бойынша мақсатқа бағытталған жүйелі жұмыстарды ұйымдастыру мәселесін түбегейлі қайта қарастыратын әлеуметтік институттардың бірі мектеп пен жоғары оқу орны болып табылады. Бірақ осындай әлеуметтік мәселені шешу үшін

мұғалімдерде салауатты өмір салтын қалыптастыру негіздері жөнінде теориялық, психологиялық, физиологиялық, әдістемелік білімдері жеткіліксіз, ол мұғалімді кәсіптік дайындау барысында осы бағыттағы арнайы білімдер, біліктіліктер мен дағдыларды меңгерудің қажеттілігі туралы ойлануға алып келеді.

Жоғары оқу орындарының түлектерінде салауатты өмір салтына тұрақты жағымды мотивациясын қалыптастырмай отырып, олар кәсіптік іс-әрекеттері барысында осы бағытта тиімді жұмыс істей алады деп айту қиын. Сондықтан жоғары оқу орнының студенті бірінші курстан бастап салауатты өмір салтына жағымды мотивация тудыруға бағдарланған білім беру ортасына енуі тиіс. Осындай жағдайлардың бірі болашақ маманның кәсіптік дайындығын ізгілендіруге және гуманитарландыруға бағдарланған жоғары оқу орнының бірегей әлеуметтік-гуманитарлық кеңістігін құру болып саналады.

ЖОО-ның әлеуметтік-гуманитарлық кеңістігінде әрбір студентті тұлғалық және кәсіптік дамытуға, салауатты өмір салтын қалыптастыруға мақсатты бағытталған жұмыстарды ұйымдастыру қажет. Бұл жұмыстар жүйелі, үздіксіз, мақсатқа бағытталған және тірек болуы тиіс.

Біріншіден, жоғары оқу орнына түскен студент меңгеретін оқу мен ғылыми ақпараттың тез көбейгенін түйсінеді, сонымен қатар жаһандық жүйе арқылы сан алуан ақпараттардың ретсіз ағымына тап болады, осының барлығынан психологиялық жүктемені сезінеді, ол тез шаршауына алып келеді және денсаулығына әсер етеді.

Екіншіден, көптеген студенттерде остеохондроз, аллергия, сколиоз, жалпақ табандылық, семіздік, нервтік-психикалық жүйке жүйелерінің бұзылуы сияқты созылмалы аурулардың болуына байланысты жұмысқа қабілеттілігінің төмендеуі байқалады, ол жоғары оқу орны түлектерінің кәсіптік дайындық сапасына ықпал етеді.

Үшіншіден, жоғары оқу орнына түскеннен кейін көптеген студенттер мектептегі жастық кезеңге қарағанда шешім қабылдауда салыстырмалы үлкен дербестік пен еркіндікке ие болады және тәжірибе көрсеткендей, әлеуметтік ұстанымдары айқын қалыптаспағандықтан, көптеген шешімдерде алаңғасарлық, жеңілтектік және ағаттық, ойланбаушылық (интернетклуб, кафе, бар және т.б.), өзінің денсаулығына жауапсыздық қатынасы (темекі шегу, спирттік сусындар ішу, наша мен токсинді заттарды қолдану, венерологиялық аурулар мен АҚТҚ-инфекциясын жұқтыру) байқалады.

Төртіншіден, педагогикалық мамандықтың өзіндік ерекшелігі, алдымен мектептегі педагогикалық үдерістегі жетекші тұлға ретінде болашақ мұғалімнің тұлғасын жетілдіруді талап етеді, болашақ мұғалім болғандықтан, оқушылармен жұмыс істеуде салауатты өмір салты жайлы теориялық білімді өзін-өзі жетілдіру үшін ғана емес, осы білімді оқушылармен жүргізілетін кәсіптік іс-әрекетке табысты ендіру, қауіпті әрі зиянды дағдылардан қорғау үшін меңгеруі тиіс.

Қалыптасқан жағдайлар қазіргі заманғы студенттердің өмір салтын қайта ойлауды талап етеді. Қазіргі заманғы студенттің өмір салтын құраушылар қандай?

Педагогикалық сөздікте осы ұғымға мынадай кең мағынада анықтама беріледі: «Өмір салты – сол немесе басқа тұлғаға, топқа тән өмір сүруі тәсілдері мен формаларының жиынтығы» (Калью, 1988) [2].

Ол тұрмыс деңгейі мен сапасына, өмір сүру стилі мен тәртібіне және олардың құрылымына тікелей байланысты. Студенттің өмір салтының негізгі компоненттері еңбек (оқу, оқудан тыс, ақыл-ой, дене), тұрмыс, адамның қоғамдық және мәдени іс-әрекеттері болып табылады.

«Өзін-өзі өзіктендіруші тұлға өмірде жетістікке қол жеткізу үшін денсаулықтың маңызын аса жоғары бағалайды, денінің сау болуына іштей қажеттілікті сезінеді» (Шмойлова Н.А., Калачев Г.А.) [3].

Салауатты өмір салтының мәні индивид пен қоғамның ұйымдастырылған ішкі және сыртқы жүйесі мен байланыстарының жағдайын, дамуын, қызметін және адамның қажеттіліктерін қанағаттандыру. Салауатты өмір салтының құрылымы табиғи, мәдени-әлеуметтік және рухани компоненттердің біртұтас бірлігінен тұрады. Ол өзіне тұлғаның рухани, мәдени-әлеуметтік және құқықтық кеңістігінің дамуы мен іс-әрекетін, экологиялық және заттық тіршілік ортасын да енгізеді.

Осымен байланысты жоғары оқу орнының әлеуметтік-гуманитарлық кеңістігінде студенттің өмір салтының әрбір компоненті назарға алынуы және болашақ мұғалімнің өзінің денсаулығы мен айналадағылардың саулығына жауапкершілікпен саналы түрде қарауына бағытталуы тиіс. Жоғары оқу орнының құрылымдық бөлімдерінің қызметтері арқылы болашақ маманның салауатты өмір салтына жағымды қатынасы қалыптастырылады.

ЖОО-да салауатты өмір салты мәселесі бойынша әлеуметтік қызметтердің мекен-жайы мен сенім телефондары, презентациялар, қажетті үлестірмелі әдебиеттермен жабдықталған ақпараттық-ресурстық орталық, аудиотека мен видеотека қоры құрылуы тиіс.

Аталып отырған факторлар қазіргі заман адамдарының физикалық, психологиялық, рухани және әлеуметтік денсаулықтарын жақсарту қажеттілігінің анық айғағы.

«Жүз рет естігенше, бір рет көрген артық» деген халық даналығын негізге ала отырып, сабақтарда денсаулық құндылығына арналған видеофрагменттерді, видеороликтерді демонстрациялау қажет.

Студенттер арасында салауатты өмір салтын қалыптастырудың маңызды аспектісі жоғары оқу орнының сыртқы қоғамдық ұйымдармен ынтымақтастығын ұйымдастырумен байланысты.

Сондықтан бүгінде салауатты өмір салтын қалыптастырудың әлемдік жаңа технологияларын, тәсілдерін және әдістерін пайдалана отырып, адамның денсаулық әлеуетін сақтау мен дамытуды белгілейтін факторларды (табиғи, экономикалық, әлеуметтік, экологиялық, мәдени) күшейту жөніндегі сектораралық кешенді өзара іс-қимылдар жүзеге асырылуда: Қазақстанда «Салауатты өмір салты» атты бағдарлама 2008 жылдан бастап іске асырылуда. «Салауатты өмір салты» кешенді бағдарламасының мақсаты - халықты сауықтыру және орташа өмір сүру ұзақтығын ұлғайту болып табылса, ал негізгі міндеттері - салауатты өмір салтына, денсаулықты нығайтуға, халықтың денсаулық әлеуетін дамытуға және денсаулық сақтау мәдениетін қалыптастыруға жәрдемдесу; салауатты өмір салтын қалыптастырудың кешенді, үзіліссіз және орнықты жүйесін құру; ауылдық жерлерде сауықтыру және орташа өмір сүру уақытын ұзарту деп белгіленген.

Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау министрлігінің ақпараты бойынша қазақстандықтардың өмір сүруін 2013 жылы - 69,7 жасқа, 2016 жылы – 71,3 жасқа дейін ұзарту күтіледі. Сонымен қатар, бағдарламаның басты міндеттерінің бірі – шылым шегудің етек алуы мен алкогольдің шамадан тыс қолданылуын төмендету. Яғни, 2013 жылы - 17,8% шылым шегу, 13,4% алкогольдік ішімдік; 2016 жылы - 16,8% шылым шегу мен 12,5% алкогольдік ішімдікті қолдануды қысқарту көзделіп отыр [4, 5].

Осы бағытта жүргізілетін іс-шаралар ауру шақыратын факторлардың әсерін төмендетуге және ішімдіктің, темекінің, есірткінің зияндығына, қимыл-қозғалыстың аздығына, құнарлы тамақтанбауға қарсы жүргізілетін үгіт-насихаттау жұмыстарына бастау болды.

Студенттерді салауатты өмір салты үшін күресудің қажеттілігімен таныстырудың аса әрекетті формасы сабақтарға жастар клубынан волонтерлер шақыру болып табылады: олар «тең-теңімен» қағидасы бойынша интербелсенді әдістемелерді қолдана отырып, «Жауапты мінез-құлық», «Жоқ» деп айта білу», «Жастар және СӨС» және т.б. тренингтер өткізеді. СӨС қалыптастыру бойынша Ұлттық орталық, Республикалық СПИД-орталығы мамандарымен ынтымақтастық студенттер санасында маманның кәсіптік мәдениетінің бөлінбес бөлшегі болып саналатын денсаулық және денсаулық мәдениетіне құндылық қатынасын қалыптастырады.

Қорыта келгенде, салауатты өмір салтын қалыптастыру студент тұлғасының кәсіби және тұлғалық қалыптасуына, оның кәсіптік іс-әрекетінің кепіліне негіз болып табылады. Студенттерге еңбек және демалыс тәртібін сақтау, зиянды әдеттерді тастату, ұтымды тамақтану, белсенді қозғалыс, жеке бастың гигиенасы, психофизикалық өзін-өзі реттеу сияқты салауатты өмір салтының қажетті элементтері туралы түсіндіру керек. Демек, студенттің кәсіптік табысты дамуының негізі болып табылатын психикалық және физикалық денсаулық тұлғаның әлеуеттік мүмкіндіктерін шығармашылықпен жүзеге асыру нәтижесін анықтайды.

1. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жастар саясатының тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Президентінің Өкімі 1999 жылғы 28 тамыз N 73.

2. Калью П.И. Сущностная характеристика понятия «здоровье» и некоторые вопросы перестройки здравоохранения: обзорная информация. - М., 1988.

3. Шмойлова Н.А., Г.А. Калачев. Ценность здоровья личности как фактор самоактуализации будущих педагогов.

4. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011-2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы.

5. Қазақстан Республикасында нашақорлыққа және есірткі бизнесіне қарсы күрестің 2012 - 2016 жылдарға арналған салалық бағдарламасы.

Түйін

Бұл мақалада жастардың салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі студенттің кәсіби-тұлғалық дамуының шарты ретінде қарастырылады. Студенттің өмір салтының негізгі компоненттері анықталады: еңбек (оқу, оқудан тыс, ақыл-ой, дене), тұрмыс, қоғамдық және мәдени іс-әрекеттер.

Резюме

В данной статье формирование здорового образа жизни молодежи раскрывается как условие профессионально-личностного развития студента. Определяются основные компоненты образа жизни студента: труд (учебный, внеучебный, умственный, физический), быт, общественная и культурная деятельность.

Resume

In this article, promoting a healthy lifestyle of young people is revealed as a condition of professional and personal development of the student. Determined by the basic components of the student lifestyle: work (academic, extracurricular, mental, physical), life, social and cultural activities.

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ

УДК 821.512.122

ШӘКӘРІМТАНУ МЕН МӘШҲҮРТАНУДЫҢ ТУУ, ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІНЕ ТӘН БАСТЫ ҰҚСАСТЫҚ

А.О. Тоқсамбаева – ф.ғ.к., профессор м.а., Семейдің Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті,
Ғ.Ақманова – п.ғ.к., Семейдің Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

Шәкәрімтану мен мәшһүртанудың басты ұқсастығы – олардың исламдық дүние танымдарының ресми мойындалған қызыл отаршылдық жүйенің ғылыми тұжырымдамасы мен үйлеспейтіндігі. Шәкәрім Құдайбердіұлы мен Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің артында қалған әдеби мұрасы турасындағы пікір XX ғ. бастау алып, түрлі түсініктегі әдебиеттанушы ғалымдарымыздың бірі – жақтаған, бірі – даттаған сан алуан көзқарастағы ғылыми ойлар мен топшалауларына негіз боғандығы рас. Мақалада осы жайында әр қаламгерді жеке-жеке алып, зерделенуі мен зерттеулі төңірегінде ой қозғалады.

Белгілі ғалымдардың Сталиндік тоталитарлық әміршіл-әкімшіл жүйе қысымына түскен қазақ зиялыларының мұрасы мен шығармашылығы турасында көпке ой салған алғашқы әдеби мақалалары туралы айтылады. Зерделі ғалымдардың барша әдебиеттанушыларға тәлім болар сапалы пікірлеріне тоқталады.

М.Көпейұлын арнайы зерттеу объектісі етіп алмаса да, Х.Сүйіншәлиевтің 1962 жылы Қазақстаннан шыққан «Қазақ әдебиетінің қалыптасу кезеңдері» еңбегі қызыл табыт қойылған діни тақырыпқа тереңдеп бойлаушылыққа барғаны үшін қызыл цензура тарапынан шырғалаңға қалайша тап болғандығын ғалымның «Өткенге салауат» естелік эссесінен оқып біле аламыз.

Түйіндеу жасау бар да оны жан-жақты қолға алу бар екенін есте ұстар болсақ, XIX ғ. соңы мен XX ғ. басындағы әдеби үдерістегі акындар шығармашылығындағы әдеби байланыстың өзіндік қарастырыла бастауына қатысты С.Жұмағұловтың: Міне, көне дәуірден тамыр тарта отырып сан ғасырлар бедерінде қалыптасу жолдарын өткерген қазақ әдебиетін VIII ғасырдан бастауды ғылыми жүйелеудегі соны ізденістердің бастапқы қадамы болған Х.Сүйіншәлиев зерттеуі М.Жолдасбековтың «Көне түркі ескерткіштері және олардың қазақ әдебиетіне қатысы», М.Мағауиннің «Қобыз сарыны. XV-XVIII ғасырларда жасаған қазақ акын, жыраулары» еңбектері арқылы заңды жалғасын тауып, нақты тақырып өзегінде барынша терең дәлелдене түсті деген пікірі келтірілген.

Кілт сөздер: *Шәкәрімтану, мәшһүртану, ислам, тұжырымдама, Сталиндік, тоталитарлық, әміршіл, «Өткенге салауат», естелік эссе, «Қобыз сарыны», «ескішіл», «феодалшыл», «байшыл», «ұлтшыл», «дінішіл», «жылылық кезеңі», «дін уағызын жырлаған», «сопылық әдебиет».*

Главные сходства познания Шакарима и Машхура – не совпадение ислама с официально признанным красным колониализмом научной концепций. Литературное наследие, которое осталось за Шакаримом Кудайбердиевым и Машхура Копеевым, берет свое начало в XX в., у исследователей литературы развивались разные мнения, кто-то хвалил, одни выражали недовольство, такие разные взгляды и научные мысли были основой начала. В этой статье есть определенный подход к каждому писателю индивидуально, продвигается мысль в области исследования и развития.

Известные ученые поднимают тему казахской интеллигенции, быт и традиций казахского народа, которые подверглись давлению со стороны тоталитарной системы Сталина, говорится о первых литературных статьях написанных для поднятия национального духа казахского народа. Останавливаются на респектабельных примерах, мнениях разумных ученых которые относятся всем познавателям литературы.

В 1962 году в Казахстане вышла работа Х.Сүйіншәлиева «Қазақ әдебиетінің қалыптасу кезеңдері», несмотря на то, что автор не взял М.Копеева главным объектом специального исследования основная тема этой работы была в области религий, и из-за глубокого раскрытия религиозной темы этот труд был подвержен влиянию красной цензуры, как все это происходило можно прочитать в памятке эссе ученого «Өткенге салауат».

Если мы будем помнить, что есть подведение итогов и подробно будем подходить к исследованию его со всех сторон, то мы рассмотрим литературную связь, творчество акынов в конце XIX в. и в начале XX в.

С.Жумагулова: «Казахскую литературу существующих из покон времен прошедшую нелегкий путь в своем развитии начиналось с VIII века в исследованиях Х.Сүйіншәлиева и М.Жолдасбекова в «Көне түркі ескерткіштері және олардың қазақ әдебиетіне қатысы», а также М.Мағауин «Қобыз сарыны», «XV-XVIII ғасырларда жасаған қазақ акын, жыраулары» благодаря этим трудам казахская литература нашло свое законное продолжение, и нашло свое глубокое подтверждение в определенной сфере.

Ключевые слова: *Познание Шакарима, познание Машхура, ислам, заключение, Сталинская, тоталитарная, повелительный (склонный) «Өткенге салауат», эссе памятка, «Қобыз сарыны», «старинный», «феодалный», «богач», «националист», «религиозный», «оттепельная пора», «воспевал религиозную проповедь», «софийская литература».*

Main likenesses of cognition of Shakarim and Mashhur – don't coincidence of islam with officially confessed red kolonism scientific conceptions.

Literary heritage that remained after Shakarim Kudaiberdiev and Mashhur Kopeev takes beginning in XX of century, different opinions developed for the researchers of literature, someone praised, one had expressed dissatisfaction, such different looks and scientific thoughts were basis beginning.

In this article there is the certain going near every writer individually, an idea moves up in area of research and development.

Well-known scientists lift the theme of Kazakh intelligence, way of life and traditions of the Kazakh people, that was exposed to pressure from the side of the totalitarian system of Stalin, talked about the first literary articles written for raising of national spirit of the Kazakh people. Decide on respectable examples, opinions of reasonable scientists that belong to all researchers of literatures.

In 1962 in Kazakhstan work of H.Suinshaliev «The formations of Kazakh literature», went out in spite of the fact that an author did not take M.Kopeev the main object of the special research a basic theme of this work was in area of religions, and from the deep opening of religious theme this labor was subject to influence of red censorship, as all of it took place it is possible to read the essay of scientist of «Өткенге салаят» in a commemorative booklet.

If we will remember that is working out the totals and in detail we will fit for researchers him from every quarter, then we will to examine of literary connection, work of akyn's in the end of XIXc. and at the beginning XX of century of C. of Zhumagulov : Kazakh literature of existing from time to times of lasts heavy way in the development began with VIII century in researches of H. Suinshaliev and M. Zholdasbekov of « Monuments of ancient turks and their attitude toward to Kazakh literature », M.Magauin «Қобыз сарыны», «XV-XVIII century written by Kazakh akyn's .» Due to these labors Kazakh literature found the legal continuation, and found the deep confirmation in a certain, exact theme.

Keywords: Cognition of Shakarim, cognition of Mashhur, Islam, conclusion, Stalin, totalitarian, imperative (inclined) «Өткенге салаят», of essay commemorative booklet, «Қобыз сарыны», «ancient», «feudal», a «rich», «nationalist», «religious», «thaw pore», «glorified religious sermon», «soffiish literature».

Шәкәрімтану мен мәшһүртанудың туу, қалыптасу кезеңдеріне тән басты ұқсастық-олардың исламдық дүние танымдарының ресми мойындалған қызыл отаршылдық жүйенің ғылыми доктринасы (тұжырымдамасы) мен үйлеспеуі. Сондықтан, тарихымыздың сызып тастай алмайтын бір кісінің ғұмырындай кезеңде шәкәрімтану мен мәшһүртанудағы олардың шығармашылығын қарастырудағы іркіліс пен ебін тауып айтылған жүйелі пікірлерді де бір арнаға тоғыстырып жан-жақты саралауымыз керек.

Ол үшін Т.Кәкішұлының «Тәуелсіздік келді, кешегі тежелген ойға, тұсаулы пікірге теңдік тиді, еркін сілтеуге еркіміз бар. Бұрынғыны даттамай, ушықтырмай, аруақтармен алыспай, жаңа заман ұсынып отырған жолмен тарихымызды тарызылап алатын уақыт келді» [1,136б.] деген пікірін темірқазық етіп ала отыра, екі ақынның өз шығармашылық үдерісінде идеялық негіз етіп алған діни тақырыптарының бұрын жөнді барланбаған тұстарын қарастырмақпыз. Әрине, шәкәрімтану мен мәшһүртанудың өзекті арналарына қатысты әлі де болса, нақтылай түсуді керек ететін проблемалық мәселелер мол. Біз осы бағыттағы сан салалы ізденіске үлес болып қосыла алатын исламдық дүниетанымның көркемдік айшықталуын зерттеуіміздің өзегі етіп алдық.

Екі ақынның артында қалған әдеби мұрасы турасындағы пікір XX ғ. бастау алып, XXI ғ. арасында түрлі түсініктегі әдебиеттанушы ғалымдарымыздың бірі – жақтаған, бірі – даттаған сан алуан көзқарастағы ғылыми ойлар мен топшалауларына негіз болды. Енді осы жайында әр қаламгерді жеке-жеке алып, зерделенуі мен зерттеулі төңірегінде ой өрбіте кетейік.

Сталиндік тоталитарлық әміршіл-әкімшіл жүйе қысымындағы түркі халықтарының әдебиеттану ғылымы, оның ішінде қазақ әдебиеттану ғылымының ғылыми-зерттеушілік діңіне маркстік-лениндік әдіснама күшпен танылды. Солай бола тұрса да, «жылымық кезеңі» деп аталатын 1956-1967 жылдар әдебиеттанушы қазақ ғалымдарының соны ғылыми серпілістеріне көп мүмкіндік берді. Бұл турасында Р. Бердібаев: «Бұрын халық тәңіріндей табынып келген Сталиннің орасан заңсыздықтарға жол бергендіктері, соның нәтижесінде сан мыңдаған жазықсыз жандар жәбір шегіп, мезгілсіз құрбан болғандықтары айтылды. Бұл қатып қалған мұздың шет жағасы ерігендей, сең бұзылғандай құбылыс еді. Жеке адамға табынушылықты сынау социализмнің ел құрандай сеніп келген беделіне жарықшақ түсірді» [2,124б.] десе, өз кезегінде Ш.Елеуенов: «1956 жылғы КОКП XX съезінің Сталин культін әшекейленгеннен бергі жерде қоғамның әлеуметтік-саяси бағыт-бағдары күрт өзгеріске ұшырады»[3,5б] деген толымды ой айтады. Әдебиеттанудағы осындай жаңашыл көзқарастардың орын алуы бұрынғы орнаған қасаң қағидалардан арылып, М.Көпеев турасында астарлап болса да, онды пікірлер айтуға мүмкіндік берді. Ал оған барғысы келмегендерді сол кездегі ҚК ОК бірінші хатшысы, қазіргі орыс тарихында Сталиннің өз орнына мұрагері етпекші болған жан деп аталып жүрген, П.К. Пономаренко 1954 ж. қарашаның 3-8-і арасында Алматыда өткен Қазақстан жазушыларының III съезінде сөйлеген сөзінде:

«Социализм таланттарға аса зәру, сіздер талантты адамдарды іздеп тауып, оларды қолдауға міндетті едіңіздер, оларды кеңес өкіметіне қызмет етуге баулуларыңыз керек еді. Ал сіздер болсаңыздар, алақандарыңыздағы аз таланттың өзін кірге тоғытып, масқарасын шығардыңыздар, оларға жұдырық сілтеу арқылы, сіздер халықтың болашағын, социализмді соққыға жықтыңыздар» [4, 76.] деп орынды сынға алды.

Белгілі ғалым М.Қаратаев өзінің «Қайта қарауды қажет ететін мәселелер» атты мақаласындағы «Әдебиет тарихындағы ақын, жазушыларды «ескішіл», «феодалшыл» деп тізімге Бұқарды, Дулатты, Шортанбайды, соңынан «байшыл», «ұлтшыл», «діншіл» деп Мәшһүр Жүсіп Көпеевті, Нұржан Наушабаевты қосты. Бұлардың қатарына талай дарынды, талантты ақындар «саяси сенімсіздікке» ұшырап, тіпті, аттары атаудан қалды. Ол ол ма? «Қара тақтаға» қазақтың бай ауыз әдебиетінің үлгілері де ілінді. Сөйтіп қазақ әдебиетінің тарихы күс түткендей жұлмаланды. Неге бұлай? Шынында біздің әдебиетіміз соншалықты кедей ме?» [4] деген өрелі ойлары Мәшһүр-Жүсіп мұрасы мен шығармашылығы турасында көпке ой салған алғашқы әдеби қадамдардың бірі болды. Зерделі ғалым өзінің барша әдебиеттанушы ғалымдарға тәлім болар салиқалы пікірін одан әрі: «Дұрысында әдебиет тарихын бұрмалау, жүдету, халықтың қоғамдық ой-пікірінің дамуына әсер еткен, көркем сөз өнеріне үлес қосқан елеулі ақын, жазушыларды атамай қою, сызып тастау барып тұрған ұстамсыздық, қиянат», -деп сабақтайды. Иә, біз сол бір қысталаң кезеңде рухани баға жетпес құндылықтарымызды, ХІХ ғ. соңы мен ХХ ғ. басында саналы ғұмыр кешкен М.Көпейұлы, Шәкәрім Құдайбердіұлы сияқты сөз зергерлерінің артында қалдырған шалқар мұрасын қызыл саясат таңған таза таптық қалып-өлшемдегі тұрпайы социологизмнің сүрлеуіне салып, ғасырлардан-ғасырларға ұласып келе жатқан ұлттық асыл арналарымыздан тұқыл таза қол үзіп қалмағанымызбен, оның толыққанды әлеуетті тегеуірінін алаштық тәлім-тәрибенің бұлағына айналдыра алмадық. Сондықтан осы бір солақай ойлаушылықтың себеп-салдарынан Ә.Дербісалин айтқандай: «Өткен дәуірдегі ақын-жазушыларды түп-тура арифметикалық дәлдікпен екі топқа бөліп, оның бірін «аластап», екіншісін жалаң мадақтау тенденциясы орын алғандықтан» («Қ.Ә» 1956 4. V.) «Жамбыл – халық ақыны», «Мағжан – буржуазияның жыршысы» тұрпатындағы ой түйіндеулер кең орын алды. Осындай шолақ ойлы топтастырудан М.Көпейұлы шығармашылығы да қашып құтыла алмады. 1961 ж. өткен ғылыми конференцияда: «Жаңа жағдайда феодалдық діни идеяларды уағыздаған Әубәкір Кердері, Нұржан Наушабаев тағы сол сияқты бір топ ақынның творчествосы сын көзімен қаралып, ағартушы демократтарға қарсы қою тұрғысынан баяндалу шарт. Олардың шығармалары жоғары мектепте өтіліп, ал орта мектепте оқытылуы қажетсіз деп саналысын» [5, 373б.] деуде М.Көпейұлын өзі әдеби ғұмырын арнаған халқынан алыстатып, тек санаулы филологиялық білімі бар топтың білуіне бергеннің өзінде оны ұлтымызға жат сипатта ұғындыру доктринасы ресми құжатпен бекітілгенін байқаймыз. Коммунистік кеудемсоқтықпен таңылған мына бір идеологиялық сипаттағы «...бұл кезеңдегі Мақыш Қалтаев, Шәкәрім Құдайбердин, Омар Қарашев, Мәшһүр Жүсіп Көпеев шығармаларының идеялық мазмұны мен бағытын айқындау қажеттігі» [5, 373б.] деген сынды тұжырымдармен М.Көпейұлын т.б. қасақана әдеби үдерістен орынсыз шеттету сияқты келеңсіздік кезінде бүкіл ұлтқа коммунистер тарапынан жасалған рухани қастық әрекетті академик

С.Қасқабасов «Ең өкініштісі – осы ұсыныстардың зардабы оның аумағынан әлдеқайда асып кетуі еді. Тек Шортанбай, Дулат, Мұраттарға ғана қатысты емес, күллі әдебиет тарихы мен фольклорға байланысты жәдігерлер мен шығармалар, олар жайындағы зерттеулер катал цензураға ұшырады» [6] деп түйінді ой айтады. Белгілі ғалымның бұл ұшқырлы ойын М.Көпейұлының 1940 жылы басылған «Қазақ әдебиеті хрестоматиясында» және Мәскеуде шыққан «Дала әні», қазақ ақындары антологиясына бір өлеңі «Шайтанның саудасы» еңсе, араға 43 жылдай уақыт салып, 1983 жылы Т.Әбдірахманов пен Қ.Жармағамбетов құрастырған «ХХ ғасырдағы қазақ әдебиеті» жинағына «Шайтанның саудасы» тағы енді. М.Мағауин құрастырған «Поэты Казахстана» тәржіма жинағына Мәшһүрді орыс тілді ортаға танытқан «Шайтанның саудасы» аударылып беріліп, ақынның біраз өлеңі емес, бір ғана өлеңі үнемі орыс және қазақ тілінде шыққан түрлі жинақтар кіргізіліп отыруы растайды.

М.Көпейұлын арнайы зерттеу объектісі етіп алмаса да, Х.Сүйіншәлиевтің 1962 жылы Қазақстан шыққан «Қазақ әдебиетінің қалыптасу кезеңдері» еңбегі қызыл табыт қойылған діни тақырыпқа тереңдеп бойлаушылыққа барғаны үшін қызыл цензура тарапынан шырғалаңға қалайша тап болғандығын ғалымның «Өткенге салауат» естелік эссесінен [7] оқып біле аламыз. Мәшһүр сияқты ақындардың шығыстық және түркілік дәстүршілдігінің шет жағасы бұған дейін М.Бөжеев пен З.Ахметов бірлесіп жазған қазақ әдебиетінің Шығыс әдебиетінің байланыстығы туралы жеке тарауда сөз етілген болатын, енді оған Х. Сүйіншәлиев қай ақын, жазушыны алсақ та олардың шығармашылығын зерттеген тұста оларды жеке дара бүкіл ғасырдан-ғасырға ұласқан әдеби үдерістен бөліп алмай тиісті әлеуметтік ортаға,

тарихи жағдайға, өзімен тұстас ақын-жазушылармен салыстыра зерттелуге тиістілігін «Ахмет – дін уағызын жырлаған сопылық әдебиеттің өкілі. Ол озбырлық пен зұлымдыққа қарсы, дүниеқор дүмше молдаларды сынап пікірлер айта тұрса да, тағдырға бас июге шақырып, мистикаға бой ұрды» [8, 51б.] дей келе: «Ахмет «Хикметтерінің» XIX ғасырдағы кейбір қазақ жыраулары мен ақындарына да әсері тиді. (Мәселен, Майлы-Хожа, Мәделі-Хожа, Майкөт, Шортанбай т.б.). Бірсыпыра ақындар Ахметке еліктеп софылық жолға түсті, фани дүниені көкседі» [8, 51б.] деп әдеби дамудағы дәстүр жалғастығын ауызға ала отыра, зерттелінуіне жартылай тыйым салынған М.Көпейұлы сияқты ақындарға қатысты болашақ зерттеушілерге өзіндік ой айтуға ғылыми алғышарт жасайды.

Ғалым XIX ғ. соңында әдеби аренаға шыққан сөз зергерлерінің шығармашылығын, оның ішінде М.Көпейұлы мен Шәкәрім Құдайбердіұлы, Нұржан Наушабайұлы т.б. сияқты сыдыртып аттап өтуге болмайтын тұлғалардың есімдерін ауызға алмаса да, ағартушылық идеяны көтергендерді сол кездегі ресми ғылыми таным-түсінікке орай бұқарашыл бағыттағы және ескішіл бағыттағы деп екіге топтастырып, олардың әдебиеттің даму тарихында алар орнын «Өзіне дейінгі дәстүрлі әдебиетті, Асан, Бұқар, Дулат бастаған ескі әдебиет үлгісіндегі ақындар дәстүрін жалғастырған ақындар. Олар өзіне дейінгі әдепкі қарапайым реализмді де өрістетті. Өз кезіндегі шындыққа сын көзімен қарап, оған түгел қарсы шықты. Бұл ретте олардың кейбір шығармалары өмірді, қоғам шындықтарын таныта алады. Адамгершілік идеяны, әділетті өмірді аңсап, ғибратты сөздер айтты» [8, 294б.] деген пікірі сол кездегі ғылыми қоғамдық санаға ой салды. Біз аттарын келтірген жоғарыдағы үш ақын шығармашылығында исламды ұлықтау орын алғандығы зерттеуші ғалым тарапынан орынды аңғарылып Яссауидің сопылық сарынымен үндестігі туралы [8, 295б.] дұрыс қорытынды жасатады.

Түйіндеу жасау бар да оны жан-жақты қолға алу бар екенін есте ұстар болсақ, XIX ғ. соңы мен XX ғ. басындағы әдеби үдерістегі ақындар шығармашылығындағы әдеби байланыстың өзіндік қарастырыла бастауына қатысты С.Жұмағұловтың: «Міне, көне дәуірден тамыр тарта отырып сан ғасырлар бедерінде қалыптасу жолдарын өткерген қазақ әдебиетін VIII ғасырдан бастауды ғылыми жүйелеудегі соны ізденістердің бастапқы қадамы болған Х.Сүйіншәлиев зерттеуі М.Жолдасбековтың «Көне түркі ескерткіштері және олардың қазақ әдебиетіне қатысы», М.Мағауиннің «Қобыз сарыны. XV-XVIII ғасырларда жасаған қазақ ақын, жыраулары» еңбектері арқылы заңды жалғасын тауып, нақты тақырып өзегінде барынша терең дәлелдене түсті. Алайда әдеби мұраны игеру мәселесіне арналған конференцияда ұлт әдебиетінің тарихын айқындаудан туындаған ғылыми айтыс ғалымдарды жікке, топқа бөліп жібергенін жасыра алмаймыз. Сол себепті де «Қазақ әдебиетінің тарихы – кім-кімге де ортақ. Оны зерттеу ортақ мүдде тұрғысынан жүзеге асырылуы керек. Ортақ мүдде тұрғысынан табылу – ынтымақты тілейді. Сонда баба – тарихтың алдындағы міндет-парызымызды абыроймен атқарар едік» [9, 52б.] деп парасатқа шақырған

Б.Кенжебаевтың принципті ұстанымын қолдаудан барша қазақ әдебиетшілері табыла бермеді» [10, 39б.] деген ойы көп нәрсені білдіреді. Осының кесірі М.Көпейұлының әдеби мұрасын толыққанды қарастыруға да тиіп, егемендік дәуіріндегі шынайы әдеби зерттеулер жасағанға дейін оны тежегендігі - тарихи шындық.

Орыс оқымыстыларын біржақты қазақ ұлтының жанашыры етіп көрсету үрдісіне жарықшақ түсірген зерттеулерде біз сөз етіп отырған әдеби зерттеушілік кезеңде бой көрсете бастады. Қазақты мұсылман дінін шала-шарпы ұстаған ел етіп көрсету қағидаты XIX-XX ғғ. ақындарының мұрасын кеңестік идеологияға жағатын жақтан қарастырылып, тек діншіл-фанатик ақындар ғана исламды құптады, ал бұқара халық діннен тыс тұрды деген сыңаржақ зерттеулерге жол берілген кездегі М.И. Фетисовтің «Повсеместно проводилась насильственная русификаторская политика. Однако когда казахи стали усиленно изучать русский язык, помогавший им обращаться русскими, развивать дружеские отношения между народами, русификаторы даже испугались этого процесса и стали его ограничивать. Показательно сопоставить Ибрая Алтынсарина и Н.И. Ильминского (1822-1891), консервативного педагога-миссионера, который видел цель своей деятельности в области просвещения казахов, татар, чувашей, мордвы, удмурдов в их русификации и обращении в православие» [11, 59-60бб.] деген сияқты пікірілері ашық күнгі найзағайдай әсер қалдырып, қазақ әдебиетінің осы бір жанашырының қоғамдық ойға қозғау салғандығы көңілді көншітеді. Діни және рухани отарлауға тосқауыл қойған қазақ исламшыл ақындарының аттары аталмаса да, кейбір зерттеулерде орыс-қазақ мәдени байланыстарының келеңсіз тұстары да ауызға алынған еңбектер шыға бастады. Оларда бұл пікір түмшаланып, тұспалданып берілгендіктен осы дәуірдегі әдебиет тарихын зерттеушілер сол дұрысты пікірлердің әлі де өз құндылығы жоймаған тұстарын Шәкәрім мен Мәшһүрге қатысты зерттеу еңбектерінде келтіріп отырғанымыз орынды болар еді. Кең етек жайған ұлтсыздандыру саясатының патша билігі тұсында басталып, кеңестік

кезеңде кең көлемде өрістегені - бүгін дау тудырмайтыны анық. Осы әрекетке ашық та, жасырын күрескен Абайдың, Ыбырайдың, Шәкәрім мен Мәшһүрдің т.б. азаматтық тұлғалары туралы жоғарыда біз сөз еткен ғалымдарымыздың тұспалды пікірлер шоғыры ара-кідік болса да айтыла бастады. Тап осындай батыл ой біз «қазақ халқының досы» деп дәріптеген Н.И. Ильминскийге қатысты: «Но вопреки этим здравм рассуждениям в своей повседневной деятельности Н.И. Ильминский был приверженцем христианизации и обрусения окраин России» [12, 246б.] деген пікір К. Кереева-Канафиеваның зерттеу кітабында алғаш бой көрсетті.

Осы пікірдің айтылуына 1959 жылы өткен әдеби мұра мәселесіне байланысты конференция қозғау салды деп берік негізде айта аламыз. Осы конференцияда тұңғыш рет алаш қайраткерлерінің тағылымын бойына сіңірген XIX ғ. соңы мен XXғ. басындағы ұлт әдебиетінің ірі тұлғаларының шығармашылығын әдеби айналысқа түсіруге күш салынды. Осы орайда Е.Ысмайылов: «XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетінде идеялық қайшылығы күшті бірталай ақындар осы күнге дейін зерттелмей жүр. Олар: Мәшһүр Жүсіп Көпеев, Омар Қарашев, Нарманбет Орманбетов, Нұржан Наушабаев т.б.» [5, 27б.] деген ойды алға тартса, Б.Кенжебаев: «Дұрысында тарихта болған, заманында өзінің шамасы келгенше қоғамдық, прогресшіл қызмет атқарып, әлеуметтік, мәдени, әдеби мәні бар азды-көпті шығармалар қалдырған ақын, жазушылардың бәрінің де аттары аталуға, қызметтері мен шығармалары көрсетілуге, зерттелуге тиіс; саяси және басқа үлкен қылмысы барлары болмаса, аттары аталмайтын, қызметтері мен шығармалары көрсетілмейтін ақын, жазушылар болмауға тиіс»[5, 244б.], - деп уәжді пікірді өрістетсе, өз кезегінде Ә.Қоңыратбаев: «1905-1917 жылдар арасындағы Нұржан Наушабаев, Мәшһүр Жүсіп Көпеев, Омар Қарашев, Әубәкір Кердері, Балқы Базар, Шәңгерей Бөкеев сияқты ақындардың көзқарас қайшылықтарын айта отырып, олардың шығармашылығын дұрыс бағалауға тиістіміз»[5,246б.],-деп, ғылыми зерттеу жүргізуде аталған қаламгерлердің шығармашылығының лайықты зерделенуіне қатысты өз ойын ортаға салды. Осы конференцияның арқасында кейінгі хрестоматиялық жинақтарға еруге Нұржан Наушабаев, Мәшһүр Жүсіп Көпеев, Омар Қарашев, Әубәкір Кердері, Балқы Базар, Шәңгерей Бөкеев сияқты ақындардың шығармалары мүмкіндік ала алғанымен, тоталитарлық жүйенің өзі ақтап шыққан Шәкәрім мен Мағжан мұралары кеңестік идеологияның кертартпалығынан мүлдем зерделенбесе, алаш әдебиетінде ойып тұрып орын алатын М.Көпейұлы мұрасы да әдебиет тарихына енгізу де түбегейлі өз шешімін таппады.

1966-1969 жылдар аралығында ҚазКСР Ғылым академиясы Әдебиет және өнер институты көптен қарастырып келе жатқан Шәкәрім Құдайбердіұлының мұрасы турасында 1969 жылдың 3 желтоқсанында Іліми үйлестіру кеңесі өзінің оң шешімін қабылдады. Бұл ретте біздің қадап айтарымыз ұлтшыл-діншіл бағыт ұстанғандар деген тұрғыдан Мәшһүрдің бүкіл шығармашылығы сол кездегі саясаттың шылауына орай жартыкеш зерделеніп, ал Шәкәрімнің өзі ақталса да, әдеби мұрасы зерттеу объектісіне айналмауынан сол дәуірдегі қызылдар жүргізген ұлтсыздану саясатының салқынынан олар турасындағы толыққанды пайымдаулардың қалайша кейінгіге ысырғандығын Мағжан шығармашылығы жөніндегі дау-дамайдан да аңғара аламыз. 1965 жылы 15 қазан күні Мағжанның жары З.Жұмабаева сол кездегі орыс тілді қазақстандық әдеби журнал «Простордың» бас редакторы И.Шуховқа хат жазып, Мағжан өлеңдерін орысшаға аудару үшін жағдай жасауын өтінеді. Біз атақты ақынның 1960 жылы Түркістан әскери округінің әскери трибуналының алқасының шешімімен толықтай ақталғанын білеміз. Осыны басшылыққа алған ақынның жарының әрекетінен түк шықпағаны, одақ жазушыларының жетекші газеті «Литературная газетадағы» Д.Стариков мақаласы аударылып, «Қазақ әдебиетіне» жарияланғандығы әдебиет тарихынан белгілі[13].Осы әрекеттердің барлығын академик Р.Нұрғали: «Кеңес үкіметі, компартия тап тартысы, саяси шаруашылық саласында ғана емес, ғылым, білім, идеологияның да тізгінін қатал тарта ұстап отырды. Дәлірек айтқанда, марксизм-ленинизм ілімін темір заңға айналдырды» [14,7],-деп орынды атап өтеді. Бұның орны толғысыз кесірі Шәкәрім мен Мәшһүр-Жүсіптің толыққанды филологиялық зерттеу нысанына айналуы мен ұлтына толық танылуына еліміз егемендік алғанша бөгесін болып келгені еш жасырын емес.

Тура осындай солақай саясатқа басқа кітаби ақындармен қатар М.Көпейұлы шығармашылығы да ұшырады. Сол кездегі әдеби мұраға қатысты 1950 жылдардағы «Бастауыш және орта мектептерге арналған қазақ әдебиеті мен тілі бойынша оқулықтардағы қателіктер мен кемшіліктер туралы», «Социалистік Қазақстандағы»: «Көпеев-ұлтшыл, діндар ақын», «Қазақ әдебиеті антологиясының жаңа басылымы туралы» және «Қазақ ССР Ғылым академиясы Тіл және әдебиет институтының жұмысы туралы» мақалалар, қауылы-қарарлар ұлттық руханиятымыздан біржола көз жаздыру мақсатын қасақана көздеді демеске шараң жоқ. Осы кезеңдегі әдебиет саласында орын алған жөнсіздік турасында белгілі ғалым М.Мырзахметұлы: «өткендегі әдеби мұрамыздың терең тарихи тамырларын ғылыми тұрғыдан

танып білуден көз жаздыруға арналған саяси идеологиялық мақсатты көздеді. Әдебиетші ғалымдар қауылының саяси ызғарынан бет бұрып, әдебиет тарихының бастау көздерін XVIII ғасырдағы Бұқар жырау мұрасынан бастауға дейін төменшектеуге алып келді. КПСС ОК мен Қазақстан КП ОК, яғни екі Орталық Комитетте біздің осы шеңберден шықпау, шығармау әрекеттерімен айналысты» [15, 25], - деп өмір шындығын алдымызға тартса, оған дейін М. Көбейұлын т.б. сол кездегі бағалауда : «Бұл сол кезеңдегі әдебиет жайында, оның жекелеген өкілдерінің творчествосы, идеялық нысаны мен бағдары жайында дұрыс мағлмат алуға мүмкіндік бермек» [16, 11] деген пікір орын алған еді. Осылайша сол кезде шығарылған көп томдықтарда XX ғ. басындағы ақын, жазушылардың арасына жік түсіріліп, оларды халықтық, демократиялық және буржуазияшыл-ұлтшылдық, кертартпа бағыт деп саралау ел егемендігіне дейін созылып келді. Осы бағыт Шәкәрім мен Мағжан т.б. сияқты әдебиет тарихынан сызылып тасталмаған М.Көпеев, Н.Наушабаев, Ғ.Қарашев, М.Қалтаев сияқты «ұлтшылдық» таңбасы басылған ақындарды тек бірсыдыртып шолу мақсатында ғана зерттетті.

Қазақ ғалымдары шеттетілгендердің орнын толтыру мақсатында аттары әдебиет тарихында қалуы үшін М.Көпеев, Н.Наушабаев, Ғ.Қарашев, М.Қалтаев т.б. марксизм-ленинизм әдіснамасы аясында қарастыру үшін «кітаби», «қиссашыл» ақындар терминдерін қолданысқа енгізуге мәжбүр болғандығы анық. Сол себепті сол кездегі әдебиет тарихында әрбір аттары аталған ақындардың шығармашылығының мәйегі болатын әдеби ағымдар мен бағыттардың табиғатты ашылмай, шығыс әдебиетімен дәстүрлі байланыс пен діни сарындарды бағалау қасаң біржақты көзқарас тұрғысында қарастырылып, XIX ғ. соңы мен XX ғ. басындағы үлкен мәнге ие болған оладың ағартушылық ойларымен ұштасып жататын діни сарындағы өлеңдерін айтапағанда «өздерінің стилі жағынан бұлар қазақ арасында кеңінен тараған Шығыс әдебиетінің соңғы бір көрінісі» [17, 202],- болып табылатындығы мүлдем ескерусіз қалды.

1. Кәкішұлы Т. Толғам.-А.: Қазақ университеті, 2004.-527 б.
2. Бердібаев Р. Сол жылдарда // Жұлдыз. 1995. №5-6. Б.-118-140.
3. Елеукенов Ш. Ғасырлармен сырласу. – Астана.: Елорда, 2004.-482 б.
4. Сүлейменов О. Мұхтар Әуезов туралы сөз // Жұлдыз 1997. №1. б.-3-10
5. Әдеби мұра және оны зерттеу. Қазақ әдебиетінің негізгі проблемаларына арналған ғылыми-теориялық конференцияның материалдары.- А.: Қазақ ССР ҒА баспасы, 1961.-376 б.
6. Қасқабасов С. Түпнұсқамыз түгел ме? Қолда бар мұра ала құла // «Егемен Қазақстан» 1999. 8 қараша қарау керек
7. Сүйіншілиев Х. Өткенге салауат. Естелік-эссе.-А.: Қазақ университеті, 2002.-207 б.
8. Сүйіншілиев Х. Қазақ әдебиетінің қалыптасу кезеңдері (Ерте дәуірден XIX ғасырдың аяғына дейін). –А.: Қазақстан, 1967.-388 б.
9. Жұмағұлов С.Б. XX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ әдебиеттану ғылымы (1956-1991 ж.ж.): Монография.-Қарағанды: ЖШС «Гласир», 2008.-552 б.
10. Бердібаев Р. Ұстаз, ғалым, азамат. Кітапта: Кенжебаев Б. Әдебиет белестері. –А.: Жазушы, 1986.-400 б.
11. Фетисов М. И. Зарождение казахской публицистики. А.: КГИХЛ, 1961.-439 с.
12. Кереева-Канафиева К. Дореволюционная русская печать о Казахстане. Казгосиздат, 1963.-303 с. Табу керек
13. Стариков Д. Бұрыс бағдар. «Простор» журналындағы сын жайында // Қазақ әдебиеті. 1969.29.ІІІ.
14. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. – Астана: «Күлтегін» баспасы, 2002.-528 б.
15. Мырзахметұлы М. Қазақ рухани әлемінің танылу жолдарынан// Шәкәрім әлемі. 2006. №1 Б.-25-28.
16. Қазақ әдебиетінің тарихы II т. II кітап.- А. Ғылым, 1965.-525 б.
17. Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – А.: Санат, 1994.-312 б.

Түйін

Бұл мақалада солақай саясат кесірінен кезінде XIXғасыр соңы мен XXғасыр басында саналы ғұмыр кешкен Шәкәрім Құдайбердіұлы мен Мәшһүр Жүсіптің шығармаларының зерттелмеген тұстары ашылып көрсетілген.

Резюме

В этой статье открыто показаны не исследованные стороны произведений Шакарима Кудайбердиева и Машхур Жусуп Копеева, которые жили в конце XIX и в начале XX веков.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙ-ПІКІРЛЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ

Б.С. Байменова – п.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасы

The acquisition of state sovereignty of the Republic of Kazakhstan, the democratization processes that unfold in our society, the goal of understanding the history and the society itself, and its new social institutions. In the current environment solves the problem of the return of the forgotten and forbidden in his time phenomenon in the spiritual life of the people. Burning problem is the revival of historical and cultural heritage of the past. The study of the history of education in modern conditions opens a vast and rich field for analysis of the origins of the national pedagogical consciousness, national pedagogical thought. The people from generation to generation passed and the transfer of its public and social experience, spiritual wealth, as a tribute to the older generation the younger, thereby creating a history of material and spiritual culture of the society. Continuity allows new generations to absorb and develop the best that was created by the previous history of mankind, to enrich under the new conditions the diversity of spiritual values of society. In this historical process, people not only force the first Creator of wealth, but only and inexhaustible source of values, the first poet and philosopher. The people, however, and the first time, identity, talents teacher and educator. Created by the genius of the nation pedagogy of family education - pedagogical foundations of human culture. Therefore, this topic is relevant. The author systematically analyzed the origin, formation and development of education in Kazakhstan. In the article raskryvaetsja historical roots.

Keywords: Pedagogical science of Kazakhstan, continuity, spiritual values

Обретение государственного суверенитета республикой Казахстан, процессы демократизации, которые разворачиваются в нашем обществе, ставят задачи по осмыслению истории и самого общества, и его новых социальных институтов. В нынешних условиях решается задача возвращения забытых и запрещенных в свое время явлений в духовной жизни народа. Актуальной проблемой современности становится возрождение культурно-исторического наследия прошлого. Изучение истории педагогики в современных условиях открывает обширное и богатейшее поле для анализа истоков национального педагогического сознания, национальной педагогической мысли. Народ из поколения в поколение передавал и передает свой общественный и социальный опыт, духовное богатство, как дань старшего поколения младшему, создавая тем самым историю материальной и духовной культуры общества. Преемственность дает возможность новым поколениям вобрать в себя и развивать все лучшее, что было создано предшествующей историей человечества, обогатить в новых условиях многообразие духовных ценностей общества. В этом историческом процессе народ не только сила, выступающая первым создателем материальных благ, но единственный и неиссякаемый источник ценностей, первый поэт и философ. Народ вместе с тем и первый по времени, самобытности, талантливости педагог и воспитатель. В данной статье охвачен следующий круг вопросов: зарождение педагогической мысли и в Казахстане; воспитание и педагогическая мысль в эпоху Средневековья; вопросы образования и воспитания в произведениях казахских жырау XV-XVIII вв.; образование и просветительская мысль в Казахстане в первой половине XX века.

Изучение педагогической мысли Казахстана, определение ее основных этапов и тенденций, особенностей неразрывно связано с разработкой актуальных социально-экономических, культурных вопросов в истории нашего государства. Гуманизация и демократизация образования и воспитания в современных условиях, переосмысление педагогического наследия прошлого требуют его ретроспективного изучения, анализа и обобщения. Поэтому данная тема является актуальной.

Ключевые слова: Педагогическая наука Казахстана, преемственность, духовные ценности

Қазақ елінің егемендігімен қатар тәуелсіздігі ұлғайған сайын еліміздің ұлттық тарихын зерттеуге үлкен мән берілуде. Халықтың ұзақ жылдардан кейінгі өзін-өзі тануының жаңа кезеңі ұлттық ғылыми ортаға қоғамның педагогикалық ілімдер тарихы маңызды орынға көтерілді.

Тәуелсіздік тұсындағы қазақ халқының қоғамдық санасындағы түбегейлі өзгерістер тарихи тағдырдың тәлкегімен ұмыт болған ұлттық дәстүр мен этномәдениетті қайта жаңғыртумен сипатталады. Педагогикалық мәселелер халықтың экономикалық, саяси-әлеуметтік және мәдени өмірімен байланысты. Бүгінгі ғылымда өткен тарихи құбылысты зерделеу өзекті мәселе болып табылады. Бүгінде ғылым, мәдениет салаларында жасалып жатқан шаралардың барлығы жастарға жалпыадамзаттық және жеке ұлттық игіліктер негізінде тәрбие мен білім беру ісін неғұрлым жоғары деңгейге көтеруге ықпал етуде. Бүгінгі таңда қоғамдық өмірді демократияландыру және ізгілендіру жағдайында ұлттық ерекшелігімізді айқындайтын рухани мәдениетімізді жетілдіру қажеттілігі туындап отыр. Отаршылдық езгісі әсер еткен ұлттық менталитетімізді қалпына келтіріп, нығайту және өркениетті елдер қауымдастығы қатарынан орын алу – ұлттық мемлекетімізді қалыптастырудағы басты алғышарттардың бірі.

Қазақ халқының ұрпақ тәрбиелеу жөніндегі сонау көне ғасырлардан келе жатқан тәжірибесі бар, оны ұрпақтан ұрпаққа мұра етіп сақтап келеді. Қазақ жырауларының толғау тебіреністері, билердің шешендік-қанатты сөздері өзінің тәлімдік шарапаты жағынан ғана емес, сонымен бірге рухани, эстетикалық, отаншылдық мәні жағынан да аса маңызды болды. Жыраулар жауынгерлік заманда хандар мен бектердің, қолбасшы батырлардың ақылгөй кеңесшісі

болып, жорыққа бірге аттанды, ру-тайпаларына басшылық етті, сұрапыл қанды майдан көріністерін жырға қосты, ерлікті мадақтады, шейіт болған батырларды жоқтап, ел қайғысын бөлісті. XV-XVII ғасырлардағы жыраулар шоғырынан өздерінің тәлімдік идеяларымен Асанқайғы, Шалкиіз, Жиёмбет, Бұқар жырау секілді дала философтары ерекше көзге түскен еді. Қазақтың тәрбие мектебі — ақын-жазушылар мен билердің өсиеттері, ғибраттары және халық мақал-мәтелдері, тыйым сөздері мен ұлттық салт-дәстүрлері, әдет-ғұрпы десек артық болмайды.

Тірек сөздер: Қазақстанның педагогика ғылымы, сабақтастық, рухани құндылықтар

Әлемдік өркениетке ену жағдайында түбірлі әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістердің негізінде қазақ халқының рухани-мәдениетін, тарихын зерттеу, тәрбиедегі озық дәстүрлерін бүгінгі қоғам талабын ескере отырып зерделеу көкейкесті мәселенің бірі болып табылады. Бұны елбасы Н.Ә.Назарбаевтың біздің бүгінгі қоғамымыз «арды бағалайтын, белсенді, жоғары моральды, әдепті және рухани байлығы мол адамдардан тұруы керек. Қазақстанның бірегей халықтарының ұлтаралық және мәдениетаралық ынтымағы мен жетілуін қамтамасыз ете отырып, қазақ халқының көп ғасырлық дәстүрлерін, тілі мен мәдениетін сақтаймыз және дамыта түсеміз» деген Қазақстан халқына арнаған Жолдауынан байқауға болады [1]. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің басым міндеттері ретінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, азаматтық пен патриотизмге, өз Отаны - Қазақстан Республикасына сүйіспеншілікке, халық дәстүрлерін қастерлеуге тәрбиелеу, отандық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне баулу, қазақ халқы мен республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдет-ғұрпы мен дәстүрлерін зерделеу атап көрсетілген [2].

Әр халықтың өзіне тән, тарихи-әлеуметтік даму ерекшеліктері мен өмір-тіршілігіне, тұрмыс-салтына, дәстүрлеріне байланысты дүниетанымдық, рухани-материалдық, мәдени құндылықтары қалыптасады. Сол құндылықтардың қайнар көзі халықтың салт-дәстүрімен, тарихымен, тәлім-тәрбиесімен және халық педагогикасымен үндесіп жатты.

Қазақ педагогика ғылымы өскелең ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудегі ғасырлар сынынан өткен халықтық тәжірибе негізінде қалыптасып, өзіндік дамуға ие болды. Халық педагогикасындағы озық идеялар қазақ халқының тіршілік тынысымен, ұлттық тәрбие дәстүрімен тығыз байланыста туып, өсіп-өркендеп, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып жетіп отырды. Өмірдің әлеуметтік жағдайларының өзгеруімен, қоғам мен тұлға қажеттіліктерінің дамуымен байланысты халық тәжірибесіндегі педагогикалық құндылықтар қайта жасалып, жаңаша сипат алып отырады. Халық педагогикасының құндылықтары мен қайнар көзін этнопедагогика, этнопсихология ғылымының негізін салған Қ.Жарықбаев пен С.Қалиев сегіз кезеңге бөліп қарастырады.

1) Түркі тектес халықтардың барлығына ортақ алғашқы педагогикалық ой-пікірлердің дамуы VI-IX ғасырлардан бастау алады, бұл қоғамдық сананың алғаш дүниеге келу кезеңі (Орхон-Енисей жазу ескерткіштері, Қорқыт ата тағылымдары, т.б.) болып табылады.

Қазақ қоғамында VI-XII ғасырлардағы ежелгі түркі жазбаларындағы тағылымдардың орны ерекше. Осы кезеңнің саяси, мәдени өмірін баяндайтын жазба ескерткіштердің бірі «Күлтегін», «Білге қаған», «Тоныкөк» дастандары. Құлпытасқа қашалып жазылған осы ескерткіштер орхон-Енисей жазбасы деп аталады. Күлтегін – ежелгі түркілердің тамаша ерлік сипаттарын бойына жан-жақты дарытқан ержүрек батыр, ұлаң-ғайыр кеңістікті еркін билеген дала халқының қайсар жауынгері. Ал Тоныкөк болса, талай қанды жорықтардың куәгері, өнер иесі, ойшыл, философ, халық дипломатиясының білгірі. Руна жазуларында ерлік пен ездік, соғыс пен бейбітшілік, тәлім-тәрбие, тұрмыс-салт мәселелері әсем айшық-өрнектермен, жанды бейнелерге толы сезім толғаныс-тебіреністермен баяндалады. Мысалы «Қандай қағанат болмасын, оның халқының арасында пәтуасыз (жалқау,онбаған) табылса, онда сол халықтың қанша соры бар десеніңші», «құлаққа қойып тыңдаңыздар, тереңнен ойлап толғаныңыздар... Су ағысы тартылса жас топырақ қурайды, адамдардан күш кетсе - жат кісіге бағынады»[3].

Бұл ескерткіштерде тұлғаның адамгершілік бейнесінің қалыптасуын, адамның үйлесімді дамуын дәріптейтін құнды педагогикалық идеялар айқын көрінеді. Ескерткіштердегі жазулардың негізгі басты түйіні халқы, елі үшін адал қызмет ету, «қасық қаны қалғанша» күресу, халқының бірлігін сақтап, елдігін жоғары көтеру болып табылады, мұның өзі елінің қажетін өтейтін, халқына қызмет ететін саналы азаматтың тұлғасын тәрбиелеу мақсатына бағытталады. Күлтегін мен Тоныкөк бейнесі арқылы ақылдылықты, батырлықты, данышпандықты, қайсарлықты, адалдықты, табандылықты дәріптейді.

2) Халық педагогикасының асыл арнасы Қорқыт есімімен жалғасады. «Қорқыт ата кітабында» ел басына қиын-қыстау күн туғанда халқын жаудан қорғап, қамал бұзған қас батырлардың ерлігі, халқына ақыл-өсиет айтып, өз заманында елге ұйтқы болған ақылгөй даналардың, дуалы ауыз шешендердің

өнегесі жырланады. Сонымен бірге аталмыш шығармада тәлім-тәрбиелік мәні зор афоризмдер, қанатты сөздер мен ұстаздық тағылымдар жиі кездеседі. Мұның өзі баба кітабының тарихи-этнографиялық шығарма ғана емес, сол дәуірдегі түркі тектес халықтардың тәлім-тәрбиелік ой-пікірлерінің өзіндік ерекшелігін айқындайтын педагогикалық туынды екендігін білдіреді.

Тарихқа «алғашқы бақсы» ретінде танылған ғұлама Қорқыттың өмір мен өлім жөніндегі толғаныстарында адам ғұмырының философиясы мен мән-мағынасы, адамның адамгершілік қасиеттері арқау болған. Оның «Анадан өнеге көрмеген қыз жаман, атадан тағылым алмаған ұл жаман». «Мен-мен тәккапар адамды тәңірі сүймейді», «Ақылсыз балаға ата дәулетінен қайран жоқ» деген нақыл сөздері үлкеннен ғибрат алуға, жастарды көпшіл, ақылды болуға шақырады[3]. Ол адамзат өмірінің соншалықты қысқалығына наразы болып, пенде атаулыны ажал құрығынан құтқармақ болды. Қорқыт өзінің жанын жегідей жеген ой-сезімдерін қазалы жанның үрейін, өлімнен қашып құтылудың амалын қобыздың азалы күйімен, поэзиялық көркем тілмен баяндайды.

3) Адамзат тарихында ұрпаққа тәрбие берудің жалпыадамзаттық идеяларын жүзеге асырып, жаңа педагогикалық жүйенің қалыптасуында өз заманында Аристотельден кейінгі «Екінші ұстаз» атанған әлемге әйгілі ойшыл, ғұлама ғалым, халқымызға білімнің нәрін сепкен ұлттың ұлы кемеңгері Әбу Насыр әл-Фарабидің алатын орны ерекше. әл-Фараби алғашқы педагогикалық ой-пікірлердің жетістіктерін жаңғыртып, жетілдіре білді. Халық даналығы туғызған данышпандық ой-пікірлерге, шығыс мәдениетінің озық үлгілеріне ден қоя отырып, өзінің төл педагогикалық тұжырымдамасын жасады. Оның педагогикалық тұжырымдамасы дидактика мен тәрбие теориясының мәселелерін бірге қамтитын іргелі жүйе болып табылады. әл-Фарабидің тәлім-тәрбиелік идеялары теориялық дәрежесі жағынан кез келген педагогикалық ілімге бастапқы негіз бола алады, әсіресе оның күллі адамзат қауымдастығының жиынтығы ретінде ұлы қоғамды суреттейтін ізгілік тұғырнамасы қазіргі педагогиканың жетекші идеясы болып отыр. әл-Фараби жетілген тұлғаны тәрбиелеу үшін «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие беру керек, тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі» деген ұстанымды басты қағида ретінде ұсынды.

4) Жүсіп Баласағұнның педагогикалық мұрасы қазақтың тарихымен, мәдениетімен сабақтастығымен, өмір шындығын баяндауымен дараланады.

ЖүсіпБаласағұнның педагогикалық мұрасындағы ең басты мәселе ізгілік өмір қағидасының негізі болып табылады. Дастанның негізгі идеясы – ел басқару ісінің қыр-сырын білу, ел басқарудағы әділеттіліктің болуы және ел мүддесін ойлайтын адал басшының бейнесін көрсету арқылы құт дарыған, ізгілікті қоғам орнату. Жүсіп Баласағұн пікірінше, мемлекеттің дамуы жеке тұлғадан бастап, ел басшысына дейін олардың ақыл-парасаты мен біліміне, мінез-құлқына тікелей байланысты.

Дана ойшылдың: «Жақсы мінез-құлық пен ізгілік, адамға құрметпен қарау, басқарушының халқымен жақсы қарым-қатынасы қоғамды тек ізгілікке, жақсылыққа бастайды. Мұндай ізгі бекті елі еш уақытта ұмытпайды,–деуі, «Құтты біліктегі» мінсіз қоғам идеясы, қоғамды ізгі басқару мәселесінде адам мінезін, болмысын терең сезіне толғануы Жүсіп Баласағұн мұрасының қазіргі таңдағы ізгілікті басқарудағы ғылыми танымымызды кеңейтіп, рухани бастау болмақ.

Ғұлама: «Өз мүддесінен қара халықтың мұң-мұқтажын жоғары қойып, халқына ізгі іс жасаған басшының ғана халқына беделі арта түседі», - дейді [4]. Басқару мәселесінде ғұлама ұстанған рухани құндылықтар: қайырымдылық, парасаттылық, ізгілік, тәрбиелі адамға тән іс-әрекет.

Баласағұнның көздеген мақсаты – ізгілікті басқару идеясын негізге ала отырып, ізгілікті қоғам орнату. «Құтты білік» дастанында халық қамын ойлау, халыққа қамқорлық жасау билік иелерінің басты міндеті болып келеді.

«Құтты біліктің» тақырыбы, мазмұны ел бірлігін сақтап, елді құтайтуға, кісілікті қорғауға, адамшылыққа, негізінен, әділет, ақыл-парасат, қанағат сияқты мораль философиясындағы басты ұғым ізгілікке шақырады.

Түркі өркениетінің шежіресін жазып, өз есімін мәңгілік еткен данышпан ғалым, кемеңгер ұстаз Махмұт Қашқаридің «Түрік сөздігі» еңбегінің орны ерекше.

М.Қашқаридің өмір туралы көзқарасына жүгінсек, ғалым адам бұл өмірге ізгілік істер жасау үшін келеді деп біледі. Сол тұрғыдан қарағанда отбасында тұлғаны қалыптастыру идеясы да ізгілікке бағытталуы тиіс. Өмір сүрудің мәні адам өзінен кейін келер ұрпаққа ізгі мұра қалдыруы керек деп есептеген ақын тұлғаның әрекеті міндетті түрде рухани құндылықпен байланысты болуы керек, өйткені, материалдық байлық ол өткінші нәрсе деп түсінеді. Мұндай көзқарастарын ақынның «Бұл дүниеге келген соң, қалмас ешкім мәңгілік, тек жұлдыз бен Күн ғана, қайта туар жаңғырып»деген өлең жолдары дәлелдейді. Сондықтан, балаға отбасында оның сәби шағынан ізгілік мұраттарға талпынушылығын

калыптастыру керек деп ой түйеді. Ондай қасиеттерге жақсы мінезді, өнер мен білім-ғылымды игеруді, қонақ күте білуді, жақсы жолдас табуды, ата-ананы құрметтеуді, сөйлеу мәдениетін меңгеруді, қайырымды да төзімді болуды жатқызады. М.Қашқаридің түсінігінше, жауды женуде қара күш қана емес, ақыл - білім де қажет. Бүгінгі жауды ақыл - айламен алмасаң, қара күш әрқашан жеңіс кепілі бола бермейтінін айтады. Бұл «білекті бірді жығар, білімді мыңды жығар» деген қазақ мақалын растайды.

Тұлғаны қалыптастыру мәселелерін түркі ғұламасы Қожа Ахмет Иассауи өзінің «Диуани хикмет» еңбегінде адамдықтың басты мақсаты – ақиқатқа жету болғандықтан, адам өзін-өзі тану және өзін-өзі жетілдіру арқылы адамдықтың шыңына жетеді деген тұжырым жасайды. А.Иассауидің көзқарасы бойынша тәрбиедегі басты мақсат – баланы имандылыққа тәрбиелеу, өзінің іс - әрекетінде құдайға мақұл болған мінез - құлық пен іс-әрекеттерді жасау арқылы дұрыс өмір сүру талаптарын балалар бойына қалыптастыру деп түсінеді.

Қазақ жырауларының толғау тебіреністері, билердің шешендік-қанатты сөздері өзінің тәлімдік шарапаты жағынан ғана емес, сонымен бірге рухани, эстетикалық, отаншылдық мәні жағынан да аса маңызды болды. Жыраулар жауынгерлік заманда хандар мен бектердің, қолбасшы батырлардың ақылгөй кеңесшісі болып, жорыққа бірге аттанды, ру-тайпаларына басшылық етті, сұрапыл қанды майдан көріністерін жырға қосты, ерлікті мадақтады, шейіт болған батырларды жоқтап, ел қайғысын бөлісті.

5) XV-XVII ғасырлардағы жыраулар шоғырынан өздерінің тәлімдік идеяларымен Асанқайғы, Шалкиіз, Жиёмбет, Бұқар жырау секілді дала философтары ерекше көзге түскен еді. Халқының қамын жеп, оның береке-бірлігін, келешектегі бағытын, келер күнін аңсаған Асанқайғы (XV ғ.) өз отандастарының алдағы тағдыры не болмақ деген толғаныспен күн кешті. Содан да болар, ел аузында оның есіміне «қайғы» деген ат қосақталып, аңызға айналды. Өзіне қажетті игіліктерді жасауда адамдар бірлесіп, қоғамдасып, бауырмалдық іс-әрекет жасауы керек, сонда ғана бақытқа жетеді, басына бақ қонады деп білді. Бүкіл халқының қамын ойлауы, елді берекелі бірлікке, шынайы достыққа адал еңбекке шақыруы, сол замандағы прогрессивтік маңызы зор гуманистік көзқарас еді. Малға жай, елге ырыс осындай мекен барын ғайыптан болжап білген Асан Қайғы енді сол жерді іздеп табу үшін желмаяға мініп, қазақ жерінің төрт бұрышын кезеді. Жолында кездескен тау, өзен, шұрайлы жерлерге, халыққа пайдалы жағын есептеп, тиісті бағасын беріп отырады...

Асан Қайғы Жиделібайсын жеріне қызығып: «Ай, Жиделібайсын, артыма бөктіріп кетер едім, әттең, желмаям көтере алмайды-ау! Қой үстінде бозторғай жұмыртқалайтын, тып-тыныш мамыражай ел екенсін», -депті.

XV ғасырда өмір сүрген ақын-жыраулардың ішінде ерекше өзіндік қолтаңбасын қалдырған қазақ-ноғай поэзиясының көш басшыларының бірі болған Қазтуған –жырау – ел қамын жеген, халқы қастерлеп өткен көшпенді қазақ тайпалардың әскер басы, ру көсемі болған қазақ тарихында белгілі батыр қазақ жырауларының көрнекті өкілдерінің бірі.

Ол өзінің туып-өскен ата-мекені Еділ өзенінің Каспийге құлар жеріндегі сағаларының сұлу табиғатын, қазақ жерінің ғажайып көрінісін туған өлкесінің перзенті ретінде тамаша поэзия тілімен суреттей білген. Қазтуған толғауларының ұрпақ тәрбиесінде тәлімдік-тәрбиелік мәні ерекше. Қазтуған өзінің туған өлкесіне деген сезімін төмендегідей жолдармен тебірене білдіреді:

Алаң да, алаң, алаң жұрт,
Ағала ордам қонған жұрт.
Қарғадай мынау Қазтуған батыр туған жұрт,
Кіндігімді кескен жұрт,
Кір-қоңымды жуған жұрт.
Ботташығы бұзаудай,
Боз сызаны тоқтыдай,
Балығы таудай тулаған,
Бақасы қойдай шулаған.
Қайран менің, Еділім,
Мен салмадым, сен салдың
Қайыр болсын сіздерге
Менен қалған мынау Еділ жұрт!...

Қазақ поэзиясының тарихында белгілі және көрнекті тұлғалардың бірі шамамен XV ғасырдың 60-жылдарында және XVI ғасырдың бірінші жартысында өмір сүрген Шалкиіз Тіленшіұлы болып табылады. Шалкиіздің ғибраттық, тәлімдік-тәрбиелік мағынаға толы толғауларының бүгінгі күні де маңызы және рухы аса күшті, философиялық тереңдігімен, аз сөзбен көп мағына беретін қысқа да болса, нұсқалығымен ерекшеленеді:

Қоғалы көлдер, қам сулар,
Кімдерге қоныс болмаған
Саздауға біткен қара ағаш,
Кімдерге сайғақ болмаған...

Күлелік те ойналық,
Киелік те ішелік,
Мынау жалған дүние,

Кімдерден кейін қалмаған! – деген жолдар арқылы жастарға ақыл-кеңес, үлгі-өнеге, тәлім-тәрбие туралы ой тастайды.

Жиымбет Кіші жүздегі Есім ханның басты биі, әскери қолбасшы, батыры болды. Оның ерлігі қабақтардың қалмақтармен соғысында айқын байқалды. Жиымбет жырау сомдаған батырлардың тұлғасы олардың психология ерекшелігі мен жан дүниесін асқан шеберлікпен суреттейді. Батырлардың бейнесін, ерлік істерін дәріптей отырып, жастарға үлгі-өнеге етеді, үстем тап өкілдерін, хандарды қатты сынға алады. Жастардың бойында адамгершілік, елжандылық қасиеттерді дәріптейді. Жиымбет те Ақтамберді сияқты халық қамын жоқтаған, ел бірлігін сақтаған әрі батыр, әрі ақын болды.

6) XIX ғасырдағы қазақ поэзиясындағы шығармашылығының тәлім-тәрбиелік мәні зор ақын-ағартушы – Ыбырай Алтынсарин өзінің ағартушылық идеяларын іске асыруда өлең сөзінің құдіретін де жан-жақты пайдалана алды. Ыбырай шығармаларының мазмұны тәрбиенің әр бағытына сәйкес ойлардың өзегі болғанын ескерсек, адамгершілік тәрбие соның ішіндегі ең көп қарастырылғаны болып келеді. Біз мұны «Өнер-білім бар жұрттар», «Жаз», «Өзен», «Өсиет өлеңдер», «Әй, достарым», «Әй, жігіттер», «Азған елдің хандары» өлеңдерінен анық байқаймыз.

7) Қазақ халқының ұлы ақыны, қазақ әдебиетінің негізін салушы ғана емес, сонымен қатар ұлы ойшылы. Оның поэтикалық шығармалары мен «ғалия» сөздері пәлсапалық, этикалық, эстетикалық, психологиялық, педагогикалық ой пікірлерге толы. Ұлы ағартушы Абай өзінің көптеген шығармаларында қазақ халқының ауыр тұрмысын және надандығын мінеп-шенеді.

Ел болу үшін қала салып отырықшы болу керек, егіншілікті кәсіп ету, меткеп салып, оқу оқып білім алу қажет, тіршіліктің тұтқасы еңбек пен білімде ғана тұр деп жар салды.

8) Тәуке ханның «Жеті Жарғысы» -бүгінгі Қазақстан Республикасы қабылдаған Ата Заңымыздың {Конституциямыздың} негізгі іргетасы болып саналады.

Қорыта педагогикалық ой-пікірлердің қалыптасуының қайнар көзі қазақ қоғамында VI-XII ғасырлардағы ежелгі түркі жазбаларынан басталғандығы еш күмән туғызбайды.

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан- 2050. Ел президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. // Астана, 2012, -18б.

2. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.//Астана, 2007, -28б.

3. Жарықбаев К.Б. История развития педагогической мысли в Казахстане. Алма-Ата. 1968. -160б.

4. Ильясова А. История становления и развития педагогической науки в Казахстане. (1917-1988): автореф. дис. докт. пед. наук. –Алматы. 1989.

Түйін

Мақала мазмұнында автор Қазақстан педагогика ғылымының қалыптасуы мен даму тенденциясына анализ жасаған. Сонымен қатар білім беру жүйесінде өз уақытының рухани байлығына айналған, білім мазмұнын дамытуға үлес қосқан халықтың тәжірибесін негізге алып, өз идеяларын дамытқан қазақ зиялыларының ролін айқындайды. Мақалада тарихтың ақтаңдақ беттері, Қазақстан Республикасының бүгінгі білім, тәрбие үдерісі, даму тенденциясы қарастырылады.

Резюме

Автор статьи системно проанализировала зарождение, становление и развитие педагогики в Казахстане. А также показала роль в развитии образования казахских просветителей, которые продолжили традиции народного воспитания, обогатили их новым содержанием применительно к своему времени. В статье раскрываются исторические корни, современное состояние и тенденции развития педагогики в Республике Казахстан.

Resume

The author systematically analyzed the origin, formation and development of education in Kazakhstan. And also showed a role in the development of education of the Kazakh enlighteners, who continued the tradition of popular education, enriched them with new content in relation to its time. In the article raskryvaetsja historical roots, current status and development trends of pedagogy of the Republic of Kazakhstan.

Ж.АЙМАУЫТОВТЫҢ ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕШІЛІК ПСИХОЛОГИЯ ЖАЙЛЫ ТЕОРИЯЛЫҚ МҰРАЛАРЫ

А.Ж. Анесова – *С.Торайғыров атындағы ПМУ, PhD, Павлодар қ.*

М.М. Сейфуллина – *С.Торайғыров атындағы ПМУ, PhD, Павлодар қ.*

Г.Ж. Анесова – *Қ.Бекқожин атындағы № 12 жалпы орта білім беру мектебі, қазақ тілі мен әдебиет пәндерінің мұғалімі, Павлодар қ.*

Ж.Аймауытов «Ой сандығын» «жұлма жад» және «пәлсапалық жад» деп жұптық ұғымда зерделейді. Жұлма жадты зерттеуші Абай Құнанбайұлының «Қыс» өлеңін жатқа айтып жібер десе, бала оны аудармай нақышына келтіріп жатқа айтса, бұл жадында қорланған түпнұсқа екеніне мән береді. Ал осы өлеңнің идеясын ашып, тақырыбына сай табиғат, адам, қоғам сияқты блоктарға қатысты суреттелген теориялық ұғымдарға талдаса, онда оқушының пәлсапалық жадын айқындауға мұғалімнің мүмкіндігі бар деген ой қорытады. Байқап отырғанымыздай, ойлау өнерін белгілі бір тірек ұғымдар жиынына сүйене отырып меңгерудің нәтижесінде оқушының ой қорыту шеберлігі өздігінен зерделеу іс-әрекетінде ширай түсетініне көз жеткізеді.

Ж.Аймауытовтың «Психология» аударымен жарық көрген еңбегінде адамның жанын зерттейтін ілім екені аңғарылады. Тұлғаның жаны оның білімділік деңгейінің ауқымына орай дамытылатынына мән береді. Сөйтіп, Ж.Аймауытов адамның жанын дамытуы жады екі түрлі сипатта деп тұжырымдайды: жұлма жад, философиялық жад. Жұлма жад – белгілі меңгерілуге тиісті білім көлемін жаттап алу іс-әрекеті. Философиялық жад – игеруге қажетті білімнің заңдылығын, қағидаларын оқушының философиялық пайыммен саналы меңгеруі. Екеуін қосқанда, жеке тұлғаның дүниетанымдық көзқарасы оянады. Аталған жадының екі сипаты қатарынан дамытылған жағдайда адамның саңылау сезімдерінің сенсорлы тетіктері ашылып, ойлау, пайымдау қабілеттіліктерінің өркендеуіне мүмкіндіктер жасалады.

Тірек сөздер: психология, негізгі ұлттық ойлар, ойлау өнері, жад түрлері, жұлма жады, пәлсапалық жад, саңылау сезім, соқыр сезім, мұғалім.

В первую очередь, понятие «технология» означает «искусство мыслить». В этой связи Ж.Аймауытов поднял в свое время проблему современной компьютерной системы, показав пути решения проблемы сбора внутреннего интеллектуального потенциала, применяемого в педагогике. Первое понятие - «сундук мыслей». Ж.Аймауытов «сундук мыслей» исследует в парных понятиях как «дискретная память» и «философская память». Если попросить «дискретную память» рассказать произведение Абая Кунанбаева «Зима» наизусть, и если ученик прочитает его выразительно, то он обратит внимание на то, что данное произведение хранится в его душе как оригинал. Если будут раскрыты идея произведения, будут проанализированы теоретические понятия по теме, относящиеся к таким зарисовкам блоков, как природа, человек, общество, то будет сделан вывод о том, что учитель имеет возможности выявить более глубокие мысли ученика. Ж.Аймауытов делит память на два вида: бессистемную, то есть дискретную память, и состоящую из логических утверждений философскую память. Чтобы разъяснить данное определение, приведем пример со слов автора: «Если в одном человеке имеется и крепкая память и способность к воображению, то нужно считать, что у этого человека сила сочинения достигла высокой степени и он освоил многое. Способность памяти находить созвучие друг с другом, законное явление. Сколько же имеется систем (мелкие части образования), столько же имеется памяти. Любая новость, связываясь с другой системой, хранится в памяти. Это все реализуется при помощи контроля обучения».

Ключевые слова: психология, базовые национальные идеи, искусство мысли, виды памяти, дискретный вид памяти, философский вид памяти, сознательные и осознанные чувства, учитель.

One of the founders of the idea of searching for most acceptable techniques in education is Jusipbek Aymaulytov. The notion “technique” primarily means “a teaching about the art of achieving a goal”. Such art is connected with the art of thinking. In this connection, in his papers J. Aymaulytov discloses the notion “the art of thinking” as an important component of cognitive activity of students. He also showed certain ways of solving the problem of developing the intellectual potential of students that are essential in pedagogy. He introduced the notion “a trunk of thoughts”. From olden times the Kazakh people considered a “trunk” as a keeper of wealth. In this respect, a “trunk of thoughts” for a person is a sign of one’s wealth of thoughts and wisdom. J. Aymaulytov meant it as a complex of basic ideas required in analytical activity of a trainee.

The author investigates the essence of the “trunk of thoughts” on the basis of pair notions such as “discrete memory” and “philosophical memory”. If a student expressively reads a poem “Winter” of Abay Kunanbayev by heart based on “discrete memory” he displays what has formed in his soul. Depending on how the student reveals the idea of the work by such sketching as nature, a person, society, a teacher can make a conclusion of a wealth of his thinking, peculiarity of preceding growth and upbringing.

Keywords: basic national ideas, art of thinking, types of memory, discrete type of memory, philosophical type of memory, willful and conscious feelings, teacher.

Ж.Аймауытовтың психология ілімі бүгінгі ХХІ ғасыр кеңістігіне де қажетті екені сөзсіз. Ж.Аймауытовтың психология жайлы тұғырлы тұжырымдарының өміршендігін дәлелдеу мақсатында бірталай шетел және ресейлік зерттеушілердің психология нысанына қосқан ғылыми үлестерін айқындай отырып талдау жасаудық. «Психология» пәнін жазып отырғанда Ж. Аймауытовтың бір ерен ұшқырлығы өзінің ғылыми тұжырымына Мәшһүр Жүсіп ілімін ұштастыруды, демекпіз. Оның дәлелі мына бір жолдар: «Көпейұлы Жүсіп деген кісі айтушы еді: білімі көп, пайдасы жоқ адам - мал ішпейтін сормен тең, білімін іске жаратқан, көпке таратқан адам - жан-жағына суат көлмен тең.» [1, 119 б.]. Бұл ой пікір бүгінгі ХХІ ғасырда өмір сүріп отырған адамдарға да жай емес. Алған білімі мен ғылымы өзінің өмірін бақытты, құтты құруы үшін тиімді қолдана білсе, сол адам мына қиындығы мол заманда айырықша ұтысқа жетері сөзсіз. «Дана ақыл», «сара ақыл» деген ұғымдар да психология ілімін терең бойлаған тұлғаларға тән дер едік.

Ж.Аймауытов «Тәрбие мен амал» атты тарауында Германия университетін үлгі ретінде алған. Университет түлектерінің ерінбей түбірлеп, бір нәрсенің бір тың сырын ашуға бағдарланатынын айтып, ол нәрсе туралы бір жаңа рух қосылатыны жайлы тың пікір түзген. Психология нысанын зерттей келіп, психолог бірқатар терминдердің қазақша баламаларын тапқан. Мәселен: қозғалысын бақылау, қылығы, сыртқы түрткі, тірі заттардың қуаты, өз амалын айдап шығу, тірі заттың қозғыштығы, шіміркеніштігі, уыз, уыздың тұздығында жүріп өзінің әуелгі құралған бөлшектеріне тарап бытырайды. Оны үйен дейді, шілтер, жайбарақат, бұтақтары бар бір шілтер, іліктестігі, талдар, бездердің шырындары, тобы, бытыраған түіншектері, жад, перцепциясы, соқыр сезім және т. б.

Ж.Аймауытов адамның жануарлардан ерекшелігін де зерттеген. Адамның жануарлардан бірден-бір ерекшелігін зерттеуші былай жіктейді:

1. Адамның миы жануарлардан әлдеқайда көп.
2. Мидың қабығындағы қозғаушы тетіктері бірнеше кіндікке бөлінеді.
3. Жан күйінде адамда сапалы іс-әрекеттің басымдығы.

Аталған адамға тән қасиеттердің дамуы - оның саңылау мүшелеріне тікелей бағынысты болып келеді деген концепция - Ж.Аймауытовтың психологиясының ең маңызды тұсы. Сөйтіп, мидың бір бөлімі «сезеді», екінші бөлімі «байымдайды», үшінші бөлімі «ұйғарады». Ми қызметін талдаған оқымысты «зерде», «ерік» дейтін қызметтер үлкен мидың қызметіне байлаулы деген қорытынды жасайды.

Мидың құдыреті сондай, егер өмір сүріп жүргенде адамның бір мүшесі зақымдалған болса, оның өмірден кеткеннен кейін миын тексерсе, онда оның бөліктеріндегі жұмыс істемейтін түрлері байқалады. Мидағы қозғаушы кіндіктер деп Ж.Аймауытов мына мүшелерді көрсетеді: ауыз; тіл; көздер; бас; желке; дене; сан; балтыр; табан; аяқтары; шынтақ; қол саусақтары; бас, бармақ; бет; шайнау қозғалыстарын шығаратын кіндіктер.

Құлақты зерттеуші саңылау сезімдердің ең негізгісі деп алады. Адамның сыртқы дүниемен байланысы, қажетті ақпаратты жиятыны осы құлақ деп тапқан.

Жүсіпбек Аймауытов психология ілімінің басты ерекшелігі қимылдауы деп есептейді. Қимылдардың белгілі сипаттарына қарай бірнеше түрге жіктелетіні мен олардың бәріне де атау қоюға болатынына мән береді. Психология ілімінің бұл нысаны жайлы өзіндік тұжырымдама жасау мақсатында алдымен шетел ғалымдарының ой-пікірлерін саралаған. Соның ішінде бұл мәселені Америка психологтарының еңбектеріне сілтеме жасап, олардың «Жандықтар қылығы» деп атағанына тоқталып өткен. Ж.Аймауытов [2, 31 б.] американдық ғалымдардың тұжырымдарынан төмендегідей ой-түйіндер жіктеп алады:

- 1) Психология ілімін зерттеудің бірден-бір амалы-талдау. Анықтап айтсақ дейді зерттеуші, жандықтардың қылығы неден құралатындығын, яғни жандықтың негізгі қимылдарын білу;
- 2) Қылық дегеннің шумағы, жинағы болса, ол қимылдардың арасындағы байланысын табу;
- 3) Қимылдардың сыртқа шығу түрін тағайындау;
- 4) Тірі заттардың психологиясын зерттеудің бірінші мақсаты – тірі заттардың негізгі қимылдарын, оларды өзара қарым-қатынасын түгел суреттеу, көз алдымызға елестету;
- 5) Талдайтын жандықтардың қылығы нендей жағдайда, қалай туатынын, қалай өзгертетінін білу;
- 6) Жандықтардың қай түрі болмасын өздігінен өмір сүре алмайтынына ерекше көңіл бөлу;
- 7) Адамның өмірі басқа адамдармен, қоғаммен байлаулы екенін есте ұстау;
- 8) Адамдармен араласқанда, олардың мінез-құлқын жақсы білуге ұмтылу, тұрмыста аталған қасиеттер адамдарға тек пайда келтіретінін ескеру;
- 9) Баланың, оқушының қылығы неден өзгертіндігін, қалай өзгертіндігін білу;
- 10) Қоғам психологиясының маңызы әлеумет жүйесін зерттеушілерге айқындау.

Аталған жандықтар қимылдарының он түрлі қасиетін топтастырып, Жүсіпбек Аймауытов [2, 210-212 б.] психологияның өзін бірнеше тапқа жіктейді:

- Жануарлар қылығын зерттейтін;
- Баланың қылығын зерттейтін;
- Есалаң адамдардың қылығын зерттейтін.

Мұнымен бірге зерттеуші есі дұрыс ересектердің психологиясын өзгермейтін деп ұғу терістікке апарды деп санаған. Нәтижесінде, Ж.Аймауытов адамдарды өзгермелі, құбылмалы санатқа жатқызған, ғылымға сүйенген психологияны адамның қылығының өзгеру себептерін табу шеберлігі тұрғысында қарастырған. Ересектердің қылығы уақытқа қарай өзгереді болса, оның ересек болған күндегі психологиясын тексерумен қанағат етуге болмайды. Адамның қылығын біз өмір бойы зерттеуіміз керек. Оның өткендегі, бала күндегі қылығымен жақсы таныс болуымыз керек, өйткені ересек адамдардың қылық негізі – бала күндегі қылығы; балалықтың психологиясы ересектердің психологиясын түсінуге пайдасы көп. Бұрынғы «жан» бар дейтін психологиялар [3, 15 б.], көбінесе, жеке адам туралы, адам болғанда, «мен» деген ұғым туралы жазатын. Бұл ұғым «жанға» нанған заманда болу керек. Бұл кезде адамды әлеуметтен бөліп алып, жеке басын тексеру білім жолына сыймайды. Жеке адамның қылығын әлеуметтен тысқарғы өмірде қарастыру мүмкін емес. Сондықтан әлеуметтік психологияны негізге алып, әрбір дара адамның қылығын содан шығаруымыз жарамайды. Дара адамның қылығы әлеумет қылығының айнасы деп аламыз, деген тұжырымдары бүгін де көкейкесті.

Метафизиктердің немесе құрғақ даналыққа сүйенген психология ілімін «сынаған» сияқты болған Ж.Аймауытов өзінің зерттеу еңбегінде бұл тұжырымды одан әрі дамытып отырады. Оны зат пен қимыл, жан мен рұқ туралы жазған еңбегінен байқау қиын емес. Зерттеуші адамнан тысқары не бар екенін мүшелер арқылы айыратынын атап өтеді. Зат пен қимыл, жан мен рұқ туралы Ж.Аймауытовтың тұжырымдары былай болып келеді:

- 1) Себеп деген екінші бірденені қозғаушы, не ол бірденеге өзгеріс кіргізуші күш;
- 2) Салдар деген қимыл тақырыпты бір дененің екінші денеге кіргізетін өзгерісі;
- 3) Ана дененің, не мына дененің бізге қандай амалы, сүреңі тиетінін ол амалдың бізге келтіретін өзгерісі арқылы ғана білеміз;
- 4) Ішкі қозғалыстар туралы ойларымыз, істеріміз, басқа сезімдеріміз туралы неге сүйеніп, нені негіз қылып білеміз? Жалғыз ғана амалды негіз қылып тексереміз. Бір кісі қашып бара жатса, ол қорыққан деп ой қорытамыз;
- 5) Дененің барлығына әрдайым керекті салдар – оның қимылдауы. Әрбір бар заттың өзіне тиісті, өзіне қас қозғалыс заңы бар;
- 6) Әлемдігінің күллісі – қозғалыс. Табиғаттың асылы амалда. Барлық бар заттарда қас сипат: тұмақ, өспек, кемірек, жоғалмақ, тас, темір т.б. – бәрі амал;
- 7) Қозғалыстың өзі – табиғаттың өнімі. Әрбір зат өз қуатымен қозғалады;
- 8) Затта белгілі бір қасиет бар, қасиетке қарай амал етеді;
- 9) Затты қозғалтатын бір бөгде себеп бар, ол себеп бір кезде бола бастаған деп жору керек;
- 10) Заттың қозғалуы - барлығының болғандығының салдары;
- 11) Өзгеріс туғызатын, оның қалпын өзгертетін қозғалыс қана, қозғалу арқылы ғана заттар тұмақ, тозбақ, өспек, қозғалмақ. Қозғалу себептері заттың бөлімдері ұдайы аударылып, төңкеріліп, айырбасталып, сығылып отырады;
- 12) Табиғат өзінің құралуы арқылы күн жаратқан;
- 13) Амал етуші себепті көзімізбен көрсек, ол себептің амалын табиғи деп танымыз. Себебі жасырын болған бір жат құбылысты байқасақ, себепті таба алмағандықтан, біз қиялымызға сүйеніп, әртүрлі топшылаулар айтамыз, бұл ақиқат шындық емес;
- 14) Табиғатта жалғыз табиғи себептер, табиғи амалдар ғана бола алады;
- 15) Денелердегі барлық қозғалыстардың көріну мақсатын дененің сол күйін сақтау, не жағымдының бәрін өзіне тарту, не зиянының бәрін өзінен табу;
- 16) Әрбір себеп амал шығарады. Себепсіз амал болмақ емес. Сонымен күллі қозғалыстардың өзінше бір себебі болса, ол қозғалыстың бәрі өзінің табиғатымен, өзінің асылымен, өзінің сипаттарымен матасқан болса, бұдан шығатын қорытынды: дүниедегінің бәрі қажет, табиғаттың әрбір жаратындысы белгілі жағдайда болып, өзіне тиісті белгілі сипаттары болған соң, етіп тұрған амалынан өзге амалды етуі мүмкін емес;
- 17) Лажсыздық дегеніміз себептер мен амалдардың арасында дәйім үзілмейтінін, алып тастауға болмайтын осы күш, осы жапа – тармағай лажсыздық нәрсенің өз табиғатынан туады. Соның күші арқылы бұзылмас заң жолымен дүниедегі барлық заттар амал етіп тұрады;
- 18) Адам кірпікті қаққан сайын лажсыздыққа бағынып тұрады. Адамның қандай мінезді болуы өз

еркінде емес. Алайда, ол өзінің күллі нәпсісіне ықпал жүргізеді. Оның артық-кемді құнарлы, қызулы қаны, артық я кем бұзылған жүйкесі, ішкен тамағы, дем алғанда жұтатын түрлі ауасы осының бәрі ықпал етеді;

19) Адам түрлі заттардан құралған өздерінің сипаттарына қарай амал ететін, жүйеленіп, біріктірілген бір тұтас зат. Оның қозғалу себептерін, оның бернелерін білудің қиындығы, оны өзінің асылы екенін табиғатқа білгізеді;

20) Дүниедегі өзге барлық заттар тәрізді адам да табиғаттың жасап шығарған заты. Бірақ ол қайдан шықты? Бұл мәселені шешуге біздің жетімді тәжірибеміз жоқ;

22) Зат мәңгі. Бірақ оның құралуы, оның қалпы аумалы-төкпелі. Мүмкін, адам жерге тән жаратылыс болмағандықтан, жер жаралғаннан бері болып жатқан болар. Жер үстінде өзге жандықтар да, адамдар да ауаның өзгеруіне қарай өзгереді. Адам жермен үйлесе алмаса, адам ұрпағы өз орнын қандай жаңа заттарға берер?

23) Табиғат ортасында өз алапатын өзгеден деп санауға адамның ешбір негізі жоқ. Басқа жаратылыстар тағдырға қандай құл болса, адам да сол тағдырға құл. Өзгелерден өзін артық санаудың негізі: тек өзін-өзі көтермелегеннен, өзіне мардансығаннан болу керек [2, 213-215 б.].

Қорыта келгенде, аталған жиырма екі тұжырымды адамға қатысты 1) тән, 2) жан, 3) рух секілді категориялардың мазмұндық сипатына ғылыми негіздеме жасалған. Жанның бар - тұсын ашуға адам баласының миының мүмкіндігі шектеулі екендігін баса айтып өткен Ж.Аймауытов аталған үш категория адамның тұлғалық болмысын біртұтастық дәрежеде ұстап, сыртқы және ішкі факторларға қатысты адамның ересек (есі бүтін адамның) [4, 11 б.] жасында мінез-құлқының өзгермейді деген қағидаға зерттеуші қарсы шығады. Сөйтіп, Ж.Аймауытов жан дегеннің өзі адамның өне бойы бірге қозғалысқа түседі деп санаған. Дене тарапынан бір бөгетіне ұшырағанда, жан зат есебінде тәннің бөгетімен аластануын пайым жасаған. Ал, рұқ себебінен берілген түрткіні затпен ешбір ұқсастығы болмаса, зат тарапынан ешбір қарсылықты ұшыратпасына дәлелдер келтірген. Жан дегеніміз денеден бөтен емес, тән дененің кейбір қызметі жағынан қарап, оны жан деп атау берген.

Ж.Аймауытов - психологияның ғылыми негіздерін құрумен қатар оның тәжірибешілік сипатын ашып берген ғалым. «Адамның қылығын қалай зерттеу керек?» - деген ұғыммен жауап береді. Өкінішке орай, мемлекеттік стандартта Ж.Аймауытовтың психологиясы дербес оқытылмағандықтан, ғылыми тұжырымдамасы түгіл, тек Ж.Аймауытовқа тән сөздер мен сөз тіркестерінің өзін ажырата алмай, данышпанның стиліндей сөздерді қолданған адамға мына сөзді неге аласыз дегендей тосқауылдың да кездесіп қалатын тұстары өткен ғасырдың аяғында және ХХІ ғасырдың алғашқы 1-2 жылдарында болғаны жанға бататын нысан.

Көріп отырғанымыздай, ғылыми және тәжірибешілік психология және педагогика жайлы Ж. Аймауытовтың ұсынған тұжырымдары бүгінгі және болашақ ұрпақтың даярлығына тағылымдық негіз болатынына көз жеткізеді.

1 Көпеев М. Ж. Ел аузынан жинаған әдебиет үлгілері // 2 томдық. – Алматы: Ғылым, 1992. – Т. 2. – 222 б.

2 Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 1995. – 312 б.

3 Аймауытов Ж. Шығармалар: Роман, повесть, әңгімелер, пьесалар / құрас. М. Атымов, Қ. Керейқұлов. – Алматы: Жазушы, 1989. – 560 б.

4 Аймауытов Ж. Шернияз: Пьесалар жинағы / құрас. Б.Құндақов. – Алматы: Өнер, 1990. – 336 б.

Түйін

Мақалада авторлар белгілі психологшы Жүсіпбек Аймауытовтың тәжірибешілік психология жайлы теориялық мұралары туралы баяндаған.

Аннотация

В данной статье авторы раскрывают теоретическое наследие и практическую психологию известного психолога Жусупбека Аймауытова.

Resume

The author of the article considers psychoeducational views of a well-known Kazakh scholar Jusipbek Aymaulytov who has exercised a significant influence on training of teaching personnel.

Қ.ХАЛИДУЛЫНЫҢ «ТАУАРИХ ХАМСА (БЕС ТАРИХ)» ЕҢБЕГІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК-ТӘЛІМДІК ПІКІРЛЕР

И.Р. Халитова – *п.ғ.д., профессор,*
Н.О. Атемқұлова – *ҚазҰПУ-дің асс. профессоры*

В статье раскрывается новая грань книги «Тауарих хамса шарқи (История пяти народов Востока)» Курбанғали Халид, проживший в конце XIX и начало XX века. В данной книге автор рассказывает о жизни народа Средней Азии и Казахстана. Особо обращает внимание на жазни, традиции казахского народа среди которых жил и трудился. В книге он дает характеристика отдельным личностям и их поступке и поведения, которая раскрывает социально-педагогические стороны.

The article describes the new face of the book "Tauarikh Hamsa Sharki (History of the five Nations of the East)" which was written by Kurbanguly Khalidi. In this book the author tells about the life of the people of Central Asia and Kazakhstan. The author pays attention to the life and traditions of the Kazakh people among whom he lived and worked. In the book he also gives characteristics to some individuals and their behavior.

Тірек сөздер: әлеуметтік педагогика, әлеуметтану, этнография, ұжым, тәртіп.

Қазақ тарихын зерттеуші ғалымдардың ішінде, еңбегіне қайрылмағандары кем де кем ғалымдардың бірі XIX ғасырдың екінші жартысы XX ғасырдың бас кезінде қазақ жерінде өмір кешкен Құрбанғали Халидұлы. Ғалымның «Тауарих хамса шарқи (шғыстың бес тарихы)» еңбегіндегі тарихи мәліметтер мен қоса сол кездегі қазақ халқының күн көрісі, әлеуметтік-тарихи, саяси ахуалы да жазылған.

Ғалымның аталмыш еңбегі 1910 жылы Қазанда басылып шыққан. Кітап ескі түрік тілі немесе чағатай тілінде жазылған. Оқи отырып бұл кітапта қазақ тілінде кездесетін сөздермен қоса, ұйғыр, өзбек, татар, түрік тілдеріндегі сөздер кездеседі. Сол себепті түсінуге де болады. Осыдан басқа Құрбанғали Халидұлы тағы үш кітап жазған барлығы төртеу екен, олар «Тауарих хамса шарқи (Бес тарих)», «Тарих- и жәридә – йи жәдидә», «Тікма-тітмә», төртінші кітабы туралы нақты мәлімет жоқ.

Осылардың ішінде бізге толық жеткені «Тауарих хамса шарқи (Бес тарих)» кітабы, Б.Ысқақов тарапынан қазақ тіліне аударылып 1992 жылы жарыққа шыққан. Мұнда әр түрі тарихи деректермен қатар халықтың өмірі, жекелеген адамдар туралы мәліметтер, мінез-құлық, қабілет-қарымының ерекшеліктері, қылықтары мен істеріне сипаттамалар да кездеседі. Солардың барлығының әлеуметтік тәлімдік мәні бар.

Құрбанғали Халидұлының өмірі мен шығармашылығын зерттеген және шағатай тілінен қазақ тіліне аударған Б.Ысқақов «Аякөз азаматы» деген мақаласында этнограф, тарихшы ғалымның аталмыш еңбегі жайлы «соңғы кезде қазақ халқының көне мәдениеті мен әдебиетін зерттеуші ғалымдарымыз Қ.Халидовтың «Тауарих хамса» кітабына көңіл бөліп назар аудара бастады» [2] деп осы еңбекті әдебиеттанушы, тарихшы, этнограф ғалымдардың пайдаланып келе жатқанын дәлелдеген.

Белгілі бір қоғамдағы адамдар арасындағы қарым-қатынастың қалыптылығы мен ауытқуларына қатысты екі мәндегі пікір қалыптасқан. Оның бірі – әлеуметтік-тарихи; екіншісі – жүйлі-құрылымдық. Әлеуметтік қалыптылық – қоғамда тарихи қалыптасқан мінез-құлық пен жүріс-тұрыстың, тіпті ой-сана мен сезімнің де белгілі бір мөлшері болып саналады. Олар халқымыздың мақал, мәтелдері, мен ырым-тыйымдарында ерекше анық айтылады. Әлемнің екінші ұстазы атанған философ, ғалым әл-Фараби «шамадан ауытқу - не артық кету немесе кем түсу деген сөз» [1] - деп жазады. Бұл кезкелген зат не құбылыс, адамдар арасындағы қарым-қатынастың, жекелеген тұлғалардың мінез-құлқы мен жүріс-тұрысы, ой-сана белгісі болған сөзінің, не іс-қимылынан бет әлпетінен байқалатын сезім көріністерінің белгілі бір ұстаным, өлшем не мөлшерден асып кетуі не оған жетпей қалуы.

Қоғамдық ауыс-күйістер мен әр түрлі мәндегі төңкерістер де адамдарды күйзеліске алып келеді. Бұндай жағдайлардың кері әсері балалар мен жастар және қарттарға аса қуатты болуы себепті кейде тіпті созылмалы, не айықпайтан психикалық ауытқуларға соқтыратыны белгілі. Бұл туралы соғыс психологиясын зертеуші ғалымдардың пікірлерін ескеруге болады. Басқаларды былай қойып, XIX ғасырдағы қазақ қоғамындағы белгілі бір топтар мен жекелеген адамдардың іс-қимылындағы кейбір келеңсіздіктерді, сол кездегі қазақ халқының саяси-әлеуметтік ахуалының ықпалы ретінде қарастыруға болады. Өйткені олар мыналарға байланысты: Үстемдік саясат пен шовинистік көзқарасқа негізделген басқару жүйесінің тарихи қателігі; Қоғамдық идеология мен ұстанымдардың қарама-қайшылықтары, материалдық байлықты арттыру мақсатында жүргізілетін басқыншылық саясат пен соғыстар; Табиғат пен адам арасынағы қарым-қатынастың бұзылуынан келетін апаттар т.б.

Бұлар алдымен бүкіл бір қауым елге, ұлтқа не этносқа тіпті мемлекетке зиянын тигізіп тоқырауға, дағдарысқа алып келетін, салдарын жою аса күрделі қиындықтар туындататын ахуалдар. Бұндай

құбылыстар белгілі қауым арқылы жекелеген топтар, ұжымдар мен отбасына соның ішінде әрбір тұлғаға кері әсерін тигізетін ұшқары жағдайлар екені әлеуметтік педагогика мен әлеуметтік психологияда көрсетілген.

Қай тұрғыдан алып қарасақ та XIX ғасырдың бас кезінде күшейе түскен ресей патша өкіметінің қазақ жерін толықтай меңгеріп, жаулап алу саясаты жалпы халықтың әлеуметтік-экономикалық ахуалына кері әсерін тигізу арқылы жекелеген отбасы және олардың мүшелері немесе жеке адамның да өмір салты, күн көріс жағдайы, өзін түйсінуі мен сезінуіне, және сана-сезімінің қалыптасуына да кері әсерін тигізді. Айталық ел арасынан шен-шекпенге қызығатын мәнсапқорлар шығып, олар ресей патша өкіметі тарапынан алған шені мен азын-аулақ қаржы не шекепнге алданып өз халқын қыспаққа алу; кейбір озық ойлы, отаншыл, ұлтжанды тұлғаларды сатқындықпен айғақтап беру; жалған жала жабу арқылы өшіккен адамдардан кек алу; кеткен есесін қайтару не болмаса пайда табу үшін арыз жазып үстінен іс қозғату; билік басындағыларға жақсы көріну мақсатында біреуді қаралып соның есебінен күн көру кейде тіпті жазаға тартуға дейін жеткізу секілді нашар істерге барғаны тарихтан белгілі.

Кітаптағы Нарбота ханның баласы Әлім одан кейін хан болыпты, оның ел арасында тараған лақап аты Зәлым хан болыпты. Өйткені мінезі өте шәлкес адам болған ұқсайды. Белгілі болғандай «нашар меніз рухани кесел» - деген еді Әл-Фараби, кезінде бұл сөзді Абай да айтқан. Өйткені нашар мінезді адам өзіне ғана емес төәірегіндегілерге де зиянын тигізеді.

Қ.Халидұлы аталмыш кітабында осы адам туралы «Әлімхан хан өте залым, ашушаң, қызғаншақтығымен белгілі болған, жақсы аброй атаққа ие болу үшін кезінде өзіне қол ұшын берген піріне дүре соғып, сұмдық оқиға болған» деп жазады. Құрбанғали халидұлы. Осы Әлімхан бір қаланы алу үшін соғыста жеңіліп қайтады да, пір тұтқан ұстазына бата беруін өтінеді. Қаланы алып келген соң ұстазына бір сұрақ қойыпты: міндетінен бас тартқан адамға не істеу керек? деп сұрапты. Ұстазы: жетпіс қамшы депті. Әлім оны жетпіс қамшыға жығыпты. Кінәм не еді деп сұрағанда Әлім хан «керемет әулиелік етушілер әулиелігін жасыруы керек, ал сен оны әшкере етіп, өз міндетінді өтемедің» депті [3.146.]

Әлім ханнан кейін таққа ие болған Омархан, Бабыр патша тұқымынан екен. Оның ерекшеліктері туралы кітапта ол туралы ғалымдардың «Омарханды замандасының әділ, қатарының білімдісі, Шаһрух тұқымының бәрінен артық қадырлі, өткір, ақын, сөзге шешен, тіпті Бабыр тұқымында ғылым мен білімі жеке дара, мінезі келісті адам еді» - деген сөзі келтіріледі. Сонымен қатар оның «оқу жүйесіне жанашыр болған, парсы мен түркі өлеңдерін, риторика ғылымдарын да енгізген. Оның өлең мен өнерді бағалағаны соншалық, өте алыс елдердегі танымал өнерпаздармен ғалымдар келіп, қызметінде болған» дей келе халыққа пайдалы істер істеп, мешіт- медресе ашқандығы «Тауарих хамса шарқи (Бес тарих)» [3. 156.] кітабында жазылған.

Өткен дәуірдегі ғұлама ғалымдар, жазушылар, ақындар мен жазушылардың еңбектерінен әлеуметтік тәлімдік ойларды іріктеп алып бүгінгі күн қажетіне жарату әлеуметтік педагогика ғылымының міндеттерінің бірі. Өйткені өткен дәуірдегі өмір сүру тәжірибелері, жастар мен балаларды оқыту мен тәрбиелеу дәсүрін танып-біліп қайрғі заман практикасында пайдалану жолдарын қарастыру да бүгінгі күні аса маңызды.мысалы, ауқатты адамдардың халыққа көмегі, ел үшін істеген істері әлеуметтік педагогиканың бір саласы.

Сол кездегі кейбір ауқатты адамдардың қайырымдылық істері жайлы осы кітапта былай делінген «Полат бай деген көпке қайыры мол кісі болыпты. Егер мен мың ділда пайда көрсем халыққа жұмсар едім дейді екен. Дүниеден өткенде 60 мыңнан астам қайыр беріліпті...» [3. 18 б] байлықтың бір бөлігін халық игілігіне жұмсау, жарлы-жақыбайларға көмек қолын созу әлеуметтік педагогиканың бір қыры. Жастарды осыған баулада тарихта болған адамдардың істерінен сабақ алу маңызды.

Халақ арасында алауыздық туындатып, іштен ірткі салып елдің береке-бірлігіне нұқсан келу қазіргі күні де кейбір елдердің саясатының арқауы болып отыр. Бұл өткен дәуірде де орын алған. Бұл туралы Қ.Халидұлы, «Аз жылда азғана әскермен көп жерді алу орыс әскерінің қуаты, болмаса оның үстемдігіне қатысты ғана емес, сіра жергілікті халықтың ішінде іріткінің тууы, алауыздық пен басшыларының бақталастықтары орыс әскеріне қолайлы жағдай жасады» -деп жазады. Бұл қазіргі кезде адамдардың діни наным- сеніміне қол сұғып, ел арасына жат пікірлер тарату секілді әрекеттерден көрініс тауып отыр.

Кітапта бұл туралы «Ал еуропалықтар дүниені ағартамыз, мәдениетке тартамыз деген сылтаулармен миссионерлер шығарып әр қадамда барған жерінің дініне қол сұғып, керек жерінде зорлықпен де өз діндеріне тартып, айла-әдістермен мал-мүлкін тасып әкету сияқты тірліктермен айналысқан. Осынша қылмысты істерін көре тұра олардың тарихшылары ұялмай әділет туралы сөйлеген болады» [3. 96б] - сыни көзқарасын білдіреді.

Жоғарыда келтірілген үзіндіден ұғынатынымыз, осындай ахуалдың қазіргі күні де байқалып

отырғаны. Жаңа технологияның сөз жоқ пайдасы бар десек те не нәрсенің де бір кертартпа тұсы болатыны секілді, осы жаңа технологияларды қате пайдалану қазіргі кезде бала тәрбиесіне кері әсерін тигізіп отырған тұстары да бар.

Баланы ана құрсағында жат кезден бастап-ақ тәрбиелеу немесе бағып-күту қажет екенін халқымыз ертеден білген және оған ерекше мән берген. Осыған орай «Тауарых хамса (Бес тарих)» кітабында «Қазақ халқы бала көтеру мен оны тәрбиелеуге ерекше мән берген. Укамалар жеті жер (семь планет), әр біріне қырық күннен ана құрсағында баланы тәрбиелеп 7х40 яғни 9 ай 10 күн болады дейді. Бірақ ақиқаты сегіз ай толық көтеріп, тоғызыншы айда босанады, қыз бала аздап кешігеді. Сегіз айда туған бала тіршілік етпейді дегені, сегіз ай толмаса дегені» - деп келтіреді ғалым Құрбанғали Халидұлы. [3. 198б]

Аталмыш кітапта халықтың қаржы, қаражат ахуалы, басқа халықтармен байланысы, түрік тектес халықтардың тұрмысы мен өзара қарым- қатынасы, қазақ халқының салт-дәстүрі, жекелеген адамдардың өмірі мен істері жайлы мәліметтер кездеседі.

1. Әл-Фараби.Әлеуметтік-этникалық трактаттар. Алматы.-1975-90б

2. Бүркіт Ысқақов.Аяқоз азаматы. газ. Ленинийл жас.-11 1969

3. Құрбанғали Халид. «Тауарых хамса (Бес тарих)». Алматы.- 1992.- 14,15, 18,198 бб

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

МОНИТОРИНГ СОВМЕСТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЫ И СЕМЬИ

Т.М. Баймолдаев — д.п.н., профессор, академик МАНПО РФ,
Казахский национальный педагогический университет им. Абая

Семью можно рассматривать как часть целого общественного организма, как клетку общества, как социальный воспитательный коллектив. Все изменения, происходящие в социально-экономической сфере, обязательно находят свое отражение в семье. Но в отличие от других социальных коллективов (производственных, профессиональных, политических и т.д.), семья не подвергается прямой перестройке. Процесс морального, психологического обновления семьи более длителен, более противоречив и сложен.

Утверждение новых отношений и новых мировоззренческих идей в семье осуществляется более медленными темпами, чем в экономической области. Дело в том, что в преобразовании семьи участвуют, кроме основных социально-экономических факторов, и другие факторы, как биологические, психологические и демографические. Этим можно объяснить причину устойчивости и живучести старого в семейной психологии. Этим, в частности, объясняются и трудности в прогнозировании развития семьи.

Жизнь семьи характеризуется многосторонними отношениями: социально-биологическими, хозяйственно-экономическими, нравственными, психологическими. Каждый этап в развитии семьи связан с утратой или ослаблением одних и возникновением других функций, с изменением масштабов и характера социальной деятельности ее членов. Семья выполняет важные общественно значимые функции по отношению к обществу и по отношению к человеку.

Основной функцией семьи по отношению к обществу является физическое воспроизводство населения новыми «доброкачественными» личностями; для полноценной смены поколений необходимо соответствующее число детей в рамках определенного государства. Семья выполняет также воспитательную функцию (передача знаний, умений, навыков, норм, ценностей, духовное воспроизводство) и производственно-хозяйственную функцию. В семье реализуются супружеские функции и родительские функции, а также функции организации быта. [1]

Специфика социального уклада в городских и сельских семьях сказывается на особенностях развития. К примеру, отношения в сельской местности складываются таким образом, что каждый ребенок чувствует себя под строгим контролем односельчан. С одной стороны, это явление положительное, с другой же - такой социальный контроль может носить мещанский, домостроевский характер, и тогда он из потенциально положительного превращается в потенциально угнетающий личность. В городе, тем более в большом, такой контроль практически отсутствует. Нередки случаи, когда взрослые не знают детей, проживающих не только в их доме, но и в одном с ними подъезде. Современные родители – это активно работающие люди, и воспитание детей чаще всего возлагается на бабушек и дедушек, взгляды которых на проблемы воспитания нередко разительно отличаются от взглядов молодых родителей. [2]

Происходящее в обществе расслоение населения по степени материального достатка серьезно влияет на различия в семейном воспитании детей, на характер взаимоотношений между родителями и детьми из семей с разным материальным обеспечением. В семье с большим материальным достатком при проявлении педагогической слепоты не исключены случаи «пресыщения». Оно проявляется в таком пренебрежительном отношении к материальным и духовным ценностям, созданным людьми, которое приводит к полнейшему безразличию к предоставляемым благам. Не случайно, из числа «пресыщенных» с детства людей формируются скептики, туеядцы, искатели «острых» ощущений. [3]

Другая характерная черта современной семьи выражается в том, что идет процесс разукрупнения семьи, а именно распространение семей без бабушек и дедушек. Объективно разукрупнение семьи является благоприятным процессом. Однако этот процесс приводит к отрыву подрастающего поколения от воспитывающего влияния старших поколений.

Уменьшение численности семьи, сокращение рождаемости детей являются также особенностями современной семьи. Типичной для города и для села является семья, воспитывающая одного-двух детей. Это обстоятельство выдвигает новую педагогическую проблему - проблему изучения и разработки методов воспитания в малодетной семье.

В этих условиях необходим единый центр, который мог бы взять на себя функцию координации воспитательных усилий разнообразных семей. Таким центром может быть только школа.

Одним из важнейших направлений деятельности школы как центра воспитания является объединение воспитательных усилий школы, семьи и общественности. В этой работе есть своя специфика, проявляющаяся в содержании, методах и формах деятельности. Эта специфика базируется на специальной подготовленности педагогического коллектива к организации образовательного процесса, на знании объективных закономерностей этого процесса; на четком представлении социальных функций школы в современных условиях; на понимании особенностей и тенденций развития современной семьи; на практической подготовленности учителя к работе с родителями и общественностью по воспитанию подрастающего поколения. [3]

Школа является важнейшим социальным институтом, прямо и непосредственно осуществляющим воспитание детей. В современных условиях подготовка молодого поколения к жизни становится процессом формирования личности школьника в данный отрезок его жизни. Актуальными становятся такие проблемы, как выявление и развитие способностей школьника, развитие его индивидуальности, профессиональная ориентация и самообразование, ценностные ориентации и идеалы и т.д. В этой ситуации особое значение приобретает единство воспитательных усилий школы, семьи и общественности. А это может быть обеспечено лишь целенаправленной систематической работой школы, отвечающей современным требованиям, предъявляемым к организациям образования.

Очевидно, воспитание, как специально организованный процесс, является функцией школы. Однако личность ребенка едина и процесс ее формирования носит целостный характер, и в этом целостном процессе участвуют и другие субъекты. При этом ведущая роль принадлежит школе и семье. Поэтому вполне обоснованным представляется применение термина «школьно-семейное воспитание» (В.А.Сухомлинский). [4]

Школа расширяет и развивает воспитательные возможности семьи, осуществляя педагогическое просвещение, практическую помощь семье в воспитании школьника, организует и направляет деятельность общественных и внешкольных организаций на активное участие, координирует их воспитательные усилия. Система работы руководителя школы, классного руководителя складывается годами путем отбора самых рациональных форм и методов. Эта система должна отвечать ряду требований, обеспечивающих успех совместной воспитательной деятельности.

1) **Целенаправленность** деятельности всего педагогического коллектива. Нет работы с родителями вообще, а есть конкретные насущные педагогические проблемы, ради решения которых проводятся родительские собрания, беседы и встречи, осуществляется индивидуальный подход к родителям, к семье.

2) **Повышение профессиональной квалификации** и педагогической культуры учителей. При этом можно использовать такие формы, как работа секции классных руководителей; работа постоянного педагогического семинара «Семейная педагогика», «Совершенствование семейного воспитания» и т.п. Следует учитывать особенности микрорайона и села; выявлять неформальные подростковые группы по месту жительства; провести учет неблагополучных семей и педагогически запущенных детей; обобщать положительный опыт семейного воспитания и передового педагогического опыта; проводить педагогический анализ работы, проводимой с родителями, и определять ее эффективность.

3) Выработка **единых требований** педагогического коллектива к работе классного руководителя и учителя с родителями. Требования должны быть обоснованными, тактичными, правомерными. Надуманность, искажение требований могут вызвать конфликт с родителями.

4) Формирование действенной **общественной родительской организации**, которая могла бы стать проводником передовых начинаний в совместной воспитательной деятельности школы, семьи и общественности. [5]

При организации совместной воспитательной деятельности школа должна обеспечивать соблюдение нижеследующих **принципов**.

1). В основе работы школы и классного руководителя с семьей и общественностью должны быть действия и мероприятия, направленные на укрепление и повышение **авторитета родителей**. Нравоучительный, назидательный, категоричный тон нетерпим в работе классного руководителя, так как он может быть источником обид, раздражения, неловкости. Исчезает потребность родителей посоветоваться после категорических «должны», «обязаны». Чаще всего родители знают свои обязанности, но не у всех на практике воспитание получается таким, каким оно должно быть. Им важно знать не только то, что делать, но и как делать. Единственно правильная норма взаимоотношений учителей и родителей – это взаимное уважение. Тогда и формами контроля становятся обмен опытом, совет и совместное обсуждение, единое решение, удовлетворяющее обе стороны. Ценность таких отношений в том, что они развивают и у учителей, и у родителей чувство собственной ответственности, требовательности, гражданского долга.

2). **Доверие** к воспитательным возможностям родителей, повышение уровня их педагогической культуры и активности в воспитании. Основная масса родителей психологически готова поддержать все начинания школы. Даже те родители, которые не имеют педагогической подготовки и высокого образования, с глубоким пониманием и ответственностью относятся к воспитанию детей.

3). **Педагогический такт**, недопустимость неосторожного вмешательства в жизнь семьи. Классный руководитель - лицо официальное, но по роду своей деятельности не является чужим в семье школьника. В поисках помощи родители ему доверяют сокровенное, советуются. Какой бы ни была семья, какими бы воспитателями ни были родители, учитель должен быть всегда тактичным, доброжелательным. Все знания о семье он должен обращать на утверждение добра, помощи родителям в воспитании.

4). Жизнеутверждающий, **мажорный настрой** в решении проблем воспитания, опора на положительные качества ребенка, на сильные стороны семейного воспитания, ориентация на успешное развитие личности. Формирование характера воспитанника не обходится без трудностей, противоречий и неожиданностей. При этом педагог должен воспринимать эти противоречия как проявление закономерностей развития: его неравномерность и скачкообразный характер, жесткая причинно-следственная обусловленность, избирательный характер отношений воспитуемого к воспитательным влияниям, соответствие меры словесных и практических методов воздействия и т.д. Тогда сложности, противоречия и неожиданные результаты не вызывают растерянности у педагога. [6]

Вышеуказанные принципы можно использовать для мониторинга как критерии обоснованности и педагогической целесообразности взаимодействия школы и семьи в воспитании школьника. Очевидно, решающая роль в этом взаимодействии и основная ответственность за его результаты, прежде всего, относятся к школе, как специальному социальному институту воспитания в государстве.

1. Абдуллина Н.А., Ташимова М.П. *Технология управленческой деятельности заместителя директора школы.* - Усть-Каменогорск, 2006.

2. Бойко В.В. *Малодетная семья: социально-психологический аспект.* - М., 1988.

3. Исламулова С.К. *Управление развитием школы: технологический аспект.* - Алматы, 2010.

4. Капралова Р.М. *Работа классного руководителя с родителями учащихся.* - М., 1980.

5. Каракулов К.Д. *Управление общеобразовательной школой в условиях реализации реформы.* - Алматы, 1987.

6. Майоров А.Н. *Мониторинг в образовании.* - М., 2005.

7. Моисеев А.М., Моисеева О.М. *Основы стратегического управления школой.* - М., 2008.

ОҚУШЫ ЖАСТАРҒА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЖҮРГІЗГЕН ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ

Б.К. Капанова – аға оқытушы., Абай атындағы ҚазҰПУ

В статье ученых рассматривает вопросы социальной активности ученых – формирования экологического воспитания того, что проводилось, через труды молодежи Казахстана граждан. Ученых, проводился, выясняется через труды молодежи экологические критерии воспитания. Богатства биосферы молодежи защищать, лелеять, хранить, говорить, рассматривать.

В статье на интервале 1950-1960 годов давать экологическое воспитание. Экологическое воспитание включает защищать природу, хранить природу. Руководитель который особенно упоминает в то время которое проводило работувляется элементом творчество проекта

Ключевые слова: сохранение ресурсов биосферы, научные труды педогогов Н.К. Крупская, А.Д. Луначарский, С.Т. Шадский и др., термин.

Мақалада ғалымдардың жүргізілген еңбектері арқылы жастарға экологиялық білім мен тәрбие беру, әулеттік белсенді оқушыларды қазақстан азаматтарын қалыптастыру сұрақтары қарастырылған.

Ғалымдардың жүргізілген еңбектері арқылы оқушы жастарға экологиялық білім мен тәрбиенің критерилері анықталды.

Жастарға биосфера байлықтарын қорғау, аялау, сақтау, сирек кездесетін өсімдік түрлерін көбейту қажет екенін сана-сезіміне сіңіру керектігіне сипаттама берілген.

Жастарға ғалымдардың жүргізілген еңбектері барлық оқу тәрбие процесінде: оқу кезеңінде және сыныптан тыс жұмыстарда да жүзеге асырылады. Ғалымдардың ғылыми еңбектерінің негізінде жастарды танымдылық дағдыларын дамыту, білімдерін өз бетінше құра алу ақпараттық кеңістікте бағыт бағдар ала алу, сын көзбен ойлау жатыр. Мақалада 1950-1960 жылдар аралығында экологиялық білім беру тәрбиелеу арқылы табиғат жер-табиғатын қорғауға арналған жобалар, шығармашылық рефераттар, шығармашылық жұмыстар ұсынылған. Тәрбие жұмыстарын өткізген кезде ерекше атап өтетіне басты элемент - шығармашылық жобалар болып табылады.

Тірек сөздер: биосферадағы табиғи ресурстарды сақтау, педогогов Н.К. Крупская, А.Д. Луначарский, С.Т.Шадскийдың педагогикалық еңбектері, терминдер.

The article examines the social activity of scientists, environmental education and the formation of his criterion. And also about the need to protect, nurture, store wealth biosphere.

The article describes the environmental education during the 1950-1960 period. Environmental education includes the protection of nature. A manager who has worked, is also part of a creative project. A manager who has worked, is also part of a creative project.

Keywords: conservation of resources of the biosphere works nauchinye pedogogov N.K. Krupskaya, A.D. Lunacharsky, S.T. Shadskaya et term.

Оқушы жастарға экологиялық білім және тәрбие беруде белгілі педагогтар, ғалым-әдіскерлер В.П.Вахтеров, Е.Н. Водовозова [94], Д.Н. Тихомиров және т.б. биосфера жайлы білім мен тәрбие берумен бірге, биосфералық құбылыстарды тани білуге, олардың экологиялық заңдылығын ашуға, өзіндік экологиялық-биологиялық ерекшеліктерін ажыратып ғылыми тұрғыдан қорытынды жасауға бағыттайды. Сөйтіп жастардың табиғат көріністеріне бақылау жасауға іскерлігін, қызығушылық күштерін дамыта түседі. Бұл жөнінде экология пәнінен сабақ беретін мұғалімдерін білгірлігі орасан зор роль атқарады.

1920-1930 жылдары биосфера байлықтарын қорғау, аялау, сақтау, сирек кездесетін өсімдіктер түрлерін көбейту қажеттіліктерін жастардың сана- сезіміне сіңіру жолдарын, онымен қарым- қатынас жасау қажеттілігін ойдағыдай етіп жазған ұлы педагогтар Н.К. Крупская [105, 106, 107], А.Д. Луначарский, С.Т.Шадский [109]және т.б. еді.

Н.К. Крупская [105, 106, 107, 108] мектептерге оқу бағдарламаларын құрғанда биология, химия, физика пәндерінің кейбір мазмұндары айналаны қоршаған сыртқы табиғи орта факторларын түсіндіруді мұғалімдерден талап еткен.

1930 жылы биология, химия, физика пәндерінің оқу бағдарламаларына биосфера байлықтарын қорғау жайлы бірнеше жаңалықтар енгізілген мұндай жаңалықтар экологиялық білім мен тәрбие берудегі маңызы зор еді. 1930 жылдары биосфера байлықтарын қорғау түсініктерін қалыптастыру, биосфера компоненттерін қорғауға тәрбиелеу идеяларын П.В. Островский. Т.Ф. [110], Каптеров, М.М. [114] және т.б. ғалымдардың еңбектерінде көріне бастады. Ал осы жылдары қазақ оқымыстылары табиғат қорғауға арнап еңбектер жазған жоқ еді. Тіпті экологиялық-биологиялық білімі бар мамандар жоқтың қасы болатын. Сонда біз немен, кіммен мақтанар едік. Табиғатты қорғау идеяларын кімнен үйрендік. Сол кезде орыс ғалымдары қазақтарға ақыл-кеңес беріп, оларды тәрбиелеп, маман ретінде даярлады. Осы кезде біз өзіміз көктен түскендей бола кеттік. Бұл қалай деген ой туындайды. Сондықтан да орыс ғалымдарынан әлі болса да үйренеріміз көп ғой деген ойдамыз. Бұл ойды кім қалай түсінеді, олар өздері білсін. Қазіргі заман демократия заманы ғой, сөз бостандығы, ой бостандағы дамып тұрған шақ. Қандайда болмасын орыс халықтары оқымысты халықтар ғой. Олардан алыстап кетудің, біздіңше, қажеті аз сияқты жұмыла көтерген жүк жеңіл – дегендей, бірлесе отырып, биосфераны қорғайық. Кім білсін заман қалай болатынын. Бізде бірінші кластық армия, қару-жарақтар жоқ сияқты. Бірен-саран ескі тік ұшақтар ана жерге, мына жерге құлап қалыпты деп жазады ғой.

Сонымен өмірдің өзі көрсеткендей экологиялық білім мен тәрбие берудің ғылыми- педагогикалық жүйесінде биосфера компоненттерін қорғау шаралары біртіндеп, биосфераны қорғауға байланысты ғылыми жұмыстармен сабақтасып, ең алдымен экологиялық білім берудің қажеттілігін, содан кейін биосфераны қорғау тәжірибелерін дамыту істерімен ұштастыруды өмір заңдылығы талап етті.

1950-1960 жылдары аралықтарында экологиялық білім беру биосфераны қорғауға тәрбиелеу проблемасының құрамында қарастырылды.

1960 жылдың аяқ кезінде оқушыларға арнап жаңа бағдарламалар негізінде оқулықтар мен оқу құралдары жазылып, биосфераны қорғау шаралары, биосфераны қорғау жөніндегі білім беру туралы терминдер енгізілген болатын. Бірақ бұл терминге ешкімде аса көңіл аударма қойған жоқ еді. Неге десеңіз табиғат байлығы кейбіреулерге шексіз болып көрінді. Ал шын мәнінде олай емес еді, экологиялық білім беру жүйесі онша үлкен жолға қойылған жоқ еді. Ғылыми негізде жасалынбаған болатын.

Қазіргі кезде өмір талабына сай экологиялық білім мен тәрбие берілген емес еді.

Солай болса да мектеп практикасында экологиялық білім мен тәрбиенің қажеттілігі жайлы аса көрікті педагогы В.А. Сухомлинский [112, 113, 114, 115], оқушылардың бойында табиғатқа сүйіспеншілік сезімін дамытуды еш нәрсеге айырбастауға болмайтын тәрбиенің негізі деп есептеген. Табиғат, жер табиғаты- бұл жәй кішкентай өсетін және жер бетінде алғаш қаламдарын жасайтын орта ғана емес, он миллиондаған өте жіңішке тамырлары қуат алып, шырынын бұтақтары мен жапырақтарына тарататын күдіретті адам-ағаштың өркен жаятын ортасы – деп эмоциялық тұрғыдан анықтама берген.

Ұлы ағартушылар мен педагог ғалымдардың биосфераны қорғау, оған деген жаңашырлық сипаттағы наным-сенімдерін қалыптастыру проблемалары ерте кезден басталып, бүгінгі заманның өзекті проблемаларының біріне айналған болатын.

Биосфераны қорғау, аялау, соның барысында ішкі физиологиялық ерекшелігін дамыту.

1. Водовозова Е.Н. Умственное и нравственное развитие ребенка. – СПб; М., 1913. – 235 с.

2. Крупская Н.К. Диалектический подход к изучению отдельных дисциплин. *Пед.соч. в 10 томах Т. 5.* - М., 1980. - 320 с.

3. Крупская Н.К. Избранные педагогические сочинения. – М, 1957. – 280 с.

4. Крупская Н.К. Об учителе; Избр. Статьи и речи. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 327 с.

5. Луначарский А.В. О народном образовании. – М.: Изд-во АПН СССР, 1958. - С. 75-87.

Резюме

В данной статье рассматривается защита ресурсов биосферы.

Resume

In this article protection of resources of the biosphere is considered.

УДК 37.015

ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ И СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТРУДНОВОСПИТУЕМЫХ ПОДРОСТКОВ

А.Волкан – учитель физики казахско-турецкого женского лицея г. Астаны.

Наиболее характерными особенностями трудного подростка являются: максимализм, возбудимость, раздражительность, грубость в поведении, детерминированные онтогенетическими изменениями в организме, личностным развитием; более выраженные психические реакции на стресс, трудность сложившейся жизненной ситуации; как результат, ярко выраженный асоциальный характер поведения; внутренняя неудовлетворенность, связанная с нарушением естественного процесса социализации в пубертатный период; внутреннее влечение подростка ко всему запрещенному, тайному и необычному.

Ключевые слова: подростковый возраст, трудновоспитуемость, трудный подросток, индивидуализм.

Қиын жеткіншекке тән ерекшеліктер болып табылады: мінез-құлықтағы әсерленгіштік, ашуланшақтық, дөрекілік; ағзадағы онтогенетикалық өзгерістерге байланысты тұлғаның дамуы; өмірлік жағдаятқа байланысты туындаған күйзеліске айқын психикалық әсер, асоциальды мінез-құлық сипатының нәтижесі; пубертатты кезеңдегі табиғи әлеуметтену үдерісінің бұзылуымен байланысты іштей қанағаттанбаушылық; рұқсат етілмеген, құпия және әдеттегіден тыс оқиғаларға іштей қызығушылық.

Түйін сөздер: жеткінше шақ, қиын тәрбиеленуші, қиын жеткіншік, жекелену.

The most characteristic features of troubled teen are: perfectionism, anxiety, irritability, rudeness in behavior, deterministic developmental changes in the body, personal development; more severe psychological reactions to stress, difficulty prevailing circumstances; As a result, a pronounced anti-social behavior patterns; internal dissatisfaction related to the violation of the natural process of socialization in the age of puberty; internal.

Keywords: adolescence, difficult, difficult teenager, individualism.

Подростковый возраст как из кризисных этапов в становлении личности человека характеризуется рядом специфических особенностей: во-первых, интенсивным физическим и физиологическим развитием тела, в результате взаимовлияния гормонов роста и половых гормонов; во-вторых, особым состоянием нервной системы, когда нервные процессы часто преобладают над торможением; в-третьих, это возраст кардинальных преобразований в сфере сознания, деятельности и системы взаимоотношений.

Особенно морфологические и физиологические изменения, приходящиеся на пубертатный период, делают организм подростка более уязвимым и повышают риск соматических заболеваний. В биологии и психологии под пубертатным периодом понимается одна из стадий развития индивида в процессе онтогенеза, непосредственно связанная с половым созреванием, а также вхождением во взрослую жизнь. Отсюда берет свое начало психофизиологическое разграничение на детей и подростков, подростков и взрослых. Однако нельзя недооценивать характер трудностей, возникающих у подростков в связи с проблемами полового созревания.

Процесс научного изучения трудных подростков продолжается на протяжении длительного времени.

Л.С. Выготский различает три точки подросткового созревания: органическое, половое (психологическое) и социальное. Он пишет: «Мы наблюдаем сначала половое созревание, затем органическое и лишь спустя некоторое время – социальное. Данное расхождение и обусловило возникновение подросткового периода» [1].

Д.Б. Эльконин особенности подросткового возраста объясняет новообразованиями, которые вытекают из ведущей деятельности предшествующего периода. По его мнению, особенности развития подростка в

этом возрасте проявляются в следующих симптомах: вновь возникают трудности в отношениях со взрослыми, проявляется негативизм, упрямство, безразличие к оценке успехов, уход из школы, так как главное для ребенка происходит теперь вне школы; детские компании (поиски друга, поиски того, кто может тебя понять) и т.д. [2].

По мнению Р.С. Немова, переход к подростковому возрасту характеризуется глубокими изменениями условий, влияющих на развитие личности. Они касаются физиологии организма, отношений, складывающихся у подростков со взрослыми людьми и сверстниками, уровня развития познавательных процессов, интеллекта и способностей. Во все эти новые отношения с людьми подросток вступает будучи уже интеллектуально достаточно развитым человеком и располагая способностями, которые позволяют ему занять определенное место в системе взаимоотношений с окружающими [3].

Подростковый возраст – самый трудный и сложный из всех детских возрастов. Его еще называют переходным возрастом, потому что в течение этого периода происходит своеобразный переход от детства к взрослости, от незрелости к зрелости, который пронизывает все стороны развития подростка: анатомно-физиологическое строение, интеллектуальное, нравственное развитие, а также разнообразные виды его деятельности [4].

И.С. Кон пишет о важности того, как сам подросток воспринимает, переживает и оценивает пубертатные изменения и события, подготовлен ли он к ним, вызывают они испуг или радость и т.д. [5].

Общая психологическая характеристика подросткового возраста складывается из следующих показателей: происходит перестройка отношения подростка к социальной среде, к самому себе, то есть изменяются потребности и побуждения, движущие поведением подростка, меняются и основные черты его личности. Развитие на этом этапе идет быстрыми темпами, особенно много изменений наблюдается в плане формирования личности. Противоположные черты, стремления, тенденции сосуществуют и борются друг с другом, определяя нестабильность. В этот период закладываются основы нравственности, формируются социальные установки, отношение к себе, к людям, к обществу. Кроме того, в данном возрасте становятся устойчивыми черты характера и основные формы поведения. Главные мотивационные линии этого возрастного периода, связанные с активным стремлением к личностному самосовершенствованию – это самопознание, самовыражение и самоутверждение.

Рассматривая психологические аспекты взросления, известный немецкий психиатр Х.Ремшмидт придает значимость таким аспектам, как приспособление к своему телу и его изменениям, когнитивное и личностное развитие, половое созревание и специфичные для каждого пола проблемы, а также отделение от семьи. Актуальным становится сравнение себя со сверстниками. В данном случае широкая изменчивость процессов роста и плохое представление о норме могут стать причиной снижения самооценки и чувства собственной значимости. Важная черта, приобретаемая в юности, – способность к самонаблюдению. Говоря о факторах, влияющих на развитие личности, он отмечает, что структуру личности не определяют влияния генетической и конституциональной основы и биологической перестройки. Процесс созревания решающим образом зависит от окружающей среды, от возможностей потенций развития претвориться в действительность. Определенную роль играют семья, социальное положение и референтная группа, то есть группа с которой личность сравнивает себя [6].

Несмотря на то что эти состояния социально обусловлены, зарубежные исследователи (De Toni E., Naselli A., Eruschettini P., Bernstein R.) прямо указывают на решающее влияние темпа полового созревания в формировании асоциального поведения подростков [7, 8].

Многие исследователи подчеркивают безвольность, нарушаемость и неустойчивость развития личности таких подростков, их неспособность к выработке социально-значимого жизненного пути. К сожалению, в работе многих учителей мы повсеместно наблюдаем непонимание физиологической дисгармонии полового созревания подростков, профессиональную неподготовленность педагогов к более срокам их физиологического созревания, навязывание им образа жизни и общественного статуса, которые противоречат биологическим изменениям этого возрастного периода. В конечном счете, это может серьезно повлиять на психологическую устойчивость подростков сдерживать и тормозить свои влечения, способность отказаться от выполнения внезапно возникших асоциальных желаний. Думается, что именно учитель должен быть ведущим элементом в системе внедрения научно-педагогических знаний среди всех участников воспитательно-профилактического процесса. Убедительно показать и доказать наличие диссоциации между социальным, биологическим и психологическим статусом современного подростка-акселерата, найти эффективные пути по преодолению различных трудностей в его поведении.

Проблема выявления соотношения социальных и биологических факторов в развитии личности

трудновоспитуемых подростков является сложной и требует детального медико-педагогического анализе в каждом конкретном случае.

Пытаясь понять такое соотношение Л.С. Выготский подчеркивал, что может быть хорошая и плохая среда и есть хорошие и плохие задатки, а дальше существует столько типов трудновоспитуемых детей, сколько может быть арифметических комбинаций из четырех элементов по два, ... искусственный дуализм среды и наследственности уводит нас на ложный путь» [9].

Эта мысль Л.С. Выготского является серьезным предостережением от неизбежности впадения в неразрешимые противоречия, если будем изучать причины детской трудновоспитуемости двумя самостоятельными и независимыми началами, т.е. без сочетания, а стало быть и достоверного понимания роли социального и биологического фактора в совершении правонарушений несовершеннолетними.

Наука, к сожалению, не может до сих пор точно установить в каждом конкретном случае, ту степень концентрации и возбудимости эмоций подростка, которые доминируют над его неокрепшим разумом и волей, часто выходят из под контроля личности и в экстремальных ситуациях подталкивают к совершению различных правонарушений. Вместе с тем, детальное изучение учителем истории развития личности трудного подростка, объективный анализ ее генезиса поможет педагогу глубже понять те ее индивидуально-неповторимые особенности, которые социально и генетически обусловлены.

Индивидуальное своеобразие произвольной активности человека при его взаимодействии с окружающим миром обозначается и изучается в психологии через понятие индивидуального стиля активности и деятельности. Это даст учителю определенные социально-педагогические надежды смоделировать на ближайшее время с допустимой степенью погрешности, поведение трудного подростка и соответственно найти эффективные пути проведения с ним воспитательно-профилактической работы.

Проведенный нами теоретический анализ возможностей оптимального построения системы профессионально-педагогической подготовки учителей к работе с трудными подростками показал следующее: одним из неиспользованных потенциалов в системе общесоциальных мер профилактики трудновоспитуемых подростков должна быть специальная подготовка учителей к воспитательно-профилактической работе с трудными подростками, представляющая собой составную часть процесса общеобразовательной школы.

Таким образом психологический анализ отечественных и зарубежных ученых позволяет сделать вывод о недостаточной изученности проблемы индивидуализма личности подростков, склонных к трудновоспитуемости. Для решения этой задачи необходимо изучить индивидуальные и социально-психологические особенности личности подростков, склонных к трудновоспитуемости, во взаимосвязи с личностно-характерологическими особенностями.

1. Выготский Л.С. Педология подростка. Соб. соч. – М., 1984. С. 78-79.
2. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – М., 1996. – 327с.
3. Немов Р.С. Общие основы психологии. 2003, 4-е изд. С.258.
4. Алемаскин М.А. Воспитательная работа с подростками. – М., 1979. С. 92.
5. Кон И.С. Психология ранней юности: Книга для учителя. – М., 1989. – 363с.
6. Реммидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности. Пер с нем. – М.: Мир, 1994. С. 36
7. De Toni E., Naselli A., Eruschettini P. Rilievi Medico-Au[ologici su 245 Minori Dissociali ospiti di una comunita rieducativa. Neuropsihiat, infant., 1971, №125. P.546-566;
8. Bernstein R. Restructing of Social and Political The ory. – Oxford 1976 -349p.
9. Выготский Л.С. Диагностика развития и педагогическая клиника трудного детства. – М.. Экспериментально-дефектологический институт им. М.С. Энгельмана, 1936. – С. 21

Резюме

В данной статье раскрываются индивидуальные и социально-психологические особенности трудновоспитуемых подростков. Психологический анализ отечественных и зарубежных ученых позволяет сделать вывод о недостаточной изученности проблемы индивидуализма личности подростков, склонных к трудновоспитуемости.

Түйін

Бұл мақалада қиын тәрбиеленуші жеткіншектің жеке дара және әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктері ашып көрсетіледі. Отандық және шетелдік ғалымдардың психологиялық талдаулары қиын тәрбиеленушілікке бейім жеткіншектер тұлғасының жекеленуі мәселесінің жеткілікті зерттелмегендігі туралы тұжырымдауға мүмкіндік береді.

Resume

This article deals with the individual and socio-psychological characteristics of difficult teenagers. Psychological analysis of domestic and foreign scientists suggests a lack of scrutiny of the problem of individualism adolescent personality, prone to uncontrollable behavior

ОҚУШЫЛАРДЫ ҚАЗАҚТЫҢ МУЗЫКАСЫ АРҚЫЛЫ ЭСТЕТИКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТКЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Л.Н. Альмухамбетова – Абай атындағы ҚазҰПУ, «Музыкалық білім және хореография» кафедрасының оқытушысы

The esthetics is a science of universal values which historically arose, accepted, estimated and accustomed mankind. It is present at any activity of the person, first of all at perception of laws of beauty of world around, yields a tsennostnost and integrity good result. Esthetic education is densely connected with humanity, reason, work and physical training. Music, beauty, sense of beauty, etc. develops thought, reason in the child. Thus, esthetic education along with obshchechelovesky education is great and is many-sided. The love, collectivism, work directly depend on esthetic sense, feeling of compassion.

Key words: esthetic sense, esthetic requirement, esthetic action, esthetic need, esthetic value, esthetic culture.

Эстетика – это наука общечеловеческих ценностей, которая исторически зародилась, принималась, оценивалась и осваивалась человечеством. Она присутствует в любой деятельности человека, в первую очередь при восприятии законов красоты окружающего мира, дает высокий результат ценности и целостности. Эстетическое воспитание плотно связано с человечностью, разумом, трудом и физическим воспитанием. Музыка, красота, чувство прекрасного и т.д. развивает в ребенке мысль, разум. Таким образом, эстетическое воспитание наряду с общечеловеческим воспитанием велико и многогранно. Любовь, коллективизм, труд напрямую зависят от эстетического чувства, чувства сострадания.

Ключевые слова: эстетическое чувство, эстетическая потребность, эстетическое действие, эстетическая необходимость, эстетическая ценность, эстетическая культура.

Эстетика – жалпы адамзат құндылықтарының тарихи туындаған мәні, олардың пайда болуы, қабылдануы, бағалануы және игерілуі жөніндегі ғылым. Ол адамның кез-келген іс-әрекетінде, ең әуелі дүниені әсемдік заңдары бойынша қабылдау, жоғары нәтижеге жетелейтін құндылық түрінде көрініс береді. Эстетикалық тәрбие адамгершілік, ақыл-ой, еңбек және дене тәрбиесімен тығыз байланыста. Әсемдікке, музыкаға т.б. түрлі өнерге ынтызарлық баланың ақыл-ойын дамытады. Сондай-ақ, эстетикалық тәрбиенің адамгершілік тәрбиесіндегі маңызы зор. Эстетикалық сезіну, нәзік иірімдер қайырымдылық жасауға, махаббатқа, коллектившілдікке, пайдалы еңбекке жетелейді.

Тірек сөздер: эстетикалық сезім, эстетикалық талғам, эстетикалық іс-әрекет, эстетикалық қажетсіну, эстетикалық бағалау, эстетикалық мәдениет.

Қазақстан Республикасының этникалық-мәдени білім тұжырымдамасында (1996): "Тәрбиенің түп мақсаты – қоғамның нарықтық қарым-қатынасқа көшуі кезінде саяси экономикалық және рухани дағдарыстарды жеңіп шыға алатын, өмірге икемделген, білікті, жанжақты мәдениетті жеке тұлғаны тәрбиелеу" - деп өнер мен мәдениетті дамытуға ерекше мән берілген. Тәуелсіз еліміздің дамуы үшін мәдени-рухани мұраның жетістіктерін келешек ұрпаққа қалдырудың үлесі зор. Халықтың даналық мұрасын сақтаудың негізі халықтық тәрбиеде. Күнделікті өмір мен табиғаттағы әдемілікті түсіну, бақылау, пайдалану үшін балалардың сезім-түйсігі ұшқыр, ақыл-ойы алғыр, терең білімді азамат болуы керек. Осындай ұрпақтың өмірге деген эстетикалық көзқарасы оның қызметінің барлық саласында көрініп тұрады. Қазақстан Республикасының "Білім беру туралы" Заңында ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және тәрбиелеуге, сонымен қатар рухани және тәни күш-қуатын жетілдіруге, жеке тұлғаның жан-жақты толысуына жағдай жасай отырып, зерделі азамат тәрбиелеу міндеті көзделген [1]. Демек, жалпы білім беретін қазақ мектептерінде студенттерді халқымыздың рухани байлығын, мәдениетін, салт-дәстүрін терең таныстырып, бүгінгі қоғам сұранысына сай эстетикалық тәрбиенің жаңарған жүйесін жасау – бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр.

Бүгінгі білім беру жүйесінің қайта құрылуы, оның адамгершілікке бағдарланып, мәдениеттен көрініс алуы адамның шығармашылығының ашылуына, рухани құндылық бағдарының қалыптасуына әсер етеді. Адамның руханилығын өз халқының мәдениетінен оқшау дамыту мүмкін емес. Мәдениет адамзат тұрмысының формасы ретінде өзінің көрінісінде жан-жақтылығын байқатады. Соның бірі болып, адамның қалыптасуына әсер ететін қазақтың аспаптық музыкасы болып табылады.

Ж.Ж. Руссо эстетикасының демократиялық сипаты оның «Эмиль немесе тәрбие туралы философиялық романында баяндалған толған туралы ілімінде көрініс тапқан. Оның айтуынша: «талғам барлық адамдарға тән; бірақ елдің барлығы оны бірдей дәрежеде иеленбеген, ол барлығында да бірдей дәрежеде дамымаған».

Неміс классикалық эстетиканың өзекті проблемасы тұтас үйлесілуі дамыған тұлға тәрбиесі

болғандығы белгілі. И.Кант бойынша: «Тәрбиелеу дегеніміз тұлғаны тәрбиелеу, еркін әрекет ете алатын, өзін-өзі қорғай алатын, өзінің алдында ішкі құндылықты иеленген жан иесін тәрбиелеу». Сөйтіп адам табиғатын тәрбиелеуде адамның еркіндігінің, табиғат әлемінің және еркіндік әлемінің гармониясын қамтамасыз етудің басты шарттарының бірі ретінде өнерге үлкен мән береді.

Ғұлама бабамыз Әл Фараби жас ұрпаққа тәрбиесіз білім беруге болмайтынын ескертті. И.Песталоцци ұрпақ тәрбиесінде адамгершілік құндылықтардың басты орын алуын меңзеген. Ж.Ж. Руссо тәрбиенің негізгі көзі – ата салтында деп санаған. Дж. Локк бала тәрбиесі тек қоғамдық, я болмаса әулеттік қажеттілік қана емес, ол адамзаттың өркениеттік қозғаушы күші ретінде ғылыми тұрғыда арнайы қарастыруды қажет санады.

К.Д. Ушинский тәрбие мәселесін ауқымды ғылым саласы ретінде қарастырады. Оның ойынша, жас ұрпақтың санасына адами қасиеттер мен ізгілік тағылымдарын қалыптастыру біріншіден – ғылыми зерттеу жетістіктеріне негізделсе, екіншіден – халықтың тәлім-тәрбиелік құндылықтарына сүйенуі керек деп, тәрбиенің “халықтық принципін” ерекше атауына мән беруді қуаттады.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау эстетикалық тәрбие проблемасы көптеген зерттеушілердің ізденістеріне арқау болғандығын көрсетеді. Оларда эстетикалық тәрбиенің мән-маңызын ашу, эстетикалық тәрбие берудің мазмұны, амал-жолдары, әдіс-тәсілдері қарастырылған.

Эстетикалық тәрбиелеу, көркемдік және музыкалық қабылдау мәселелеріне арналған еңбектерді және практикасында дәстүрлі оқыту жағдайындағы оқыту мен тәрбиелеу үрдісіне терең талдау нәтижесінде, студенттердің рухани даму дәрежесі мен тәрбие деңгейіне қойылатын талап пен оны қалыптастыруда елеулі кемшіліктер байқалып отыр.

Халқымыздың ғасырлар бойы өмір сынынан өтіп келген ұрпақ тәрбиесі, жинақталған тағлымы музыка арқылы эстетикалық тәрбие арқылы берілетіні дәлелденді. Бұл мәселенің дұрыс жолға қойылмауы нәтижесінде жастардың өрескел мінез-құлыққа ұрынуы, тәрбиелік мәні төмен жат елдік туындыларға еліктеушілік, рухани кедейленушілікке әкеліп соқты.

Сондықтан оқушыларды музыка арқылы эстетикалық мәдениетін жетілдіру, рухани мүмкіндігін ашу, халқымыздың рухани байлығын енгізуді оқу-тәрбие үрдісінің негізіне айналдыру, яғни қазіргі білім беру жүйесінің талаптарына сәйкес эстетикалық тәрбие беру үлгісін жасау өзекті мәселе.

Оқушылардың эстетикалық талғамының негізін және өнер туындылары мен өмір құбылыстарын өздігінен бағалай білу қабілетін қалыптастыру. Студенттердің көркем шығармашылық қабілетін дамыту. Олардың өнермен байланысты іс-әрекеттері әрқашанда ешқандай зорлықсыз, қуанышты талпыныспен, шығармашылық қиялмен, ынтымақпен суарылған болуы тиіс.

Эстетикалық тәрбиенің мақсаты – ақиқат дүниеге эстетикалық қатынасты дамыту. Ол әсемдікті жан-тәнімен қабылдау қабілеті. Әсемдікті қабылдау қабілетінің арқасында адам эстетиканы өзінің жеке өмірінің және қоршаған ортаға, тұрмысқа, өз іс-әрекетіне және әлеуметтік өмірге ендіре алады. Эстетикалық тәрбие процесіне көркем әдебиетті, әдеби шығармаларды, музыканы, кино, театрды, ауыз әдебиетін қолданады. Көркем өнер, музыка, өнер қайраткерлерімен кездесуі, әңгіме-сұхбат құру, әдеби-музыкалық, концерттік кештер өткізу т.б. арқылы дүниетанымын кеңейте алады. Эстетикалық тәрбиелеу шығармашылық тұлғаны қалыптастыруға бағытталған, оның интеллектуалдық, эмоциялық, ерік-жігер, құндылық-бағдарланушылық жақтарын қамтиды. Ол адамның тіршілік іс-әрекетінің барлық салаларына енеді: ойлану тереңдігіне де, сезімдерінің нәзіктігіне де, таңдамалылық сипатына да, шығармашылық әлеуетіне әсер етеді.

Өз елімізде аталған мәселе бойынша ғалым-педагог С.А. Ұзақбаева іргелі зерттеулер жүргізді. Қазақтың халық педагогикасындағы эстетикалық тәрбие, оның тарихнамасы, қазақ халық шығармашылығының балаларға эстетикалық тәрбие берудегі мүмкіндіктерін көрсетіп берді [2].

Эстетика – жалпы адамзат құндылықтарының тарихи туындаған мәні, олардың пайда болуы, қабылдануы, бағалануы және игерілуі жөніндегі ғылым. Ол адамның кез-келген іс-әрекетінде, ең әуелі дүниені әсемдік заңдары бойынша қабылдау, жоғары нәтижеге жетелейтін құндылық түрінде көрініс береді. Эстетикалық тәрбие адамгершілік, ақыл-ой, еңбек және дене тәрбиесімен тығыз байланыста. Әсемдікке, музыкаға т.б. түрлі өнерге ынтызарлық баланың ақыл-ойын дамытады. Сондай-ақ, эстетикалық тәрбиенің адамгершілік тәрбиесіндегі маңызы зор. Эстетикалық сезіну, нәзік иірімдер қайырымдылық жасауға, махаббатқа, коллектившілдікке, пайдалы еңбекке жетелейді.

Эстетиканың негізгі категорияларының бірі - әсемдік категориясы болып табылады. Әсемдік – бұл әлемнің, табиғаттың және адам еңбегінің, адами қатынастардың неғұрлым жетілген көрінісі.

Өнер эстетикалық эмоция туғызып, сезімдік ләззатқа бөлейді. Бұл өнерді эстетикалық тәрбие берудің ерекше құралы етеді. Өнердің мынадай қызметін көрсетуге болады: гносеологиялық (шындықтың түп

тамырын анықтау), аксеологиялық (оны өзінше бағалау), насихаттаушылық (саяси, философиялық, этикалық, қоғамдық идеяларды тарату), гедонистік (рухани көтерілу, ерекше ләззаттану), суггестивтік (эмоция мен ойлардың белгілі бір тәртібіне иландыру), сауаттандыру (өзіндік “өмір оқулығы” ретінде көрінуі), эвристикалық (адамдардың шығармашылық мүмкіндіктерін белсендіру және дамыту), коммуникативтік (адамдар арасындағы қарым-қатынастың өзіндік құралы ретінде әрекет ету) және т.б.

Әдемілікті сезіне және жасай білу – бала өмірін маңызды, бай және жарқын етеді. Жақсы кітаптарды, музыканы, сурет, көркемөнер шығармаларын оқып шығуға, естуге, көруге ынтызарлығы оянып, ұзақ уақыт оның әсерінен өмірін қуанышқа бөлейді.

Эстетикалық көңіл-күй тұрмыста адамдармен жағымды қарым-қатынасқа тырысу – зор пейілді, жақсы талғамды адамға тән шығармашылық еңбектің әдемілігін түсіну.

Музыка тыңдау, музыкалық шығарма орындау, сурет салу т.б. студенттердің байқампаздығын және қиялын дамытады. Студенттердің олардың өмір шындығын бағалау, оны түсіну, талдау сияқты қасиеттерін дамытуға тиіс. Мысалы, адамның бейнесін кескіндеу оның адам жөніндегі түсінігін кеңейтеді, адамдардың сезімдерін, толқуларын, қуанышы мен қайғысын бейнелеп, психологиялық көңіл-күйіне ортақтаса білуге үйренеді.

Тұлға бойындағы эстетикалық сезімдері, эстетикалық жай-күйі, эстетикалық іс-әрекеті т.б. таным процесі негізінде жүзеге асады. Танымдық әрекет – шәкірттің білімге деген өте белсенді ақыл-ой әрекеті. Ол танымдық қажеттіліктен, мақсаттан, таным қисындарынан және әрекетті орындаудың амал-тәсілдерінен тұрады. Танымдық әрекеттің нәтижесінде балада әсемдікті сезіну т.б. пайда болады.

Эстетикалық сезім мен рухани қажетсіну эстетикалық сапаның қалыптасуына негіз болады. Сана адамның өнерге эстетикалық қатынасын бейнелейтін, игерген идеялардың, теориялардың, көзқарастардың, өлшемдердің жиынтығын қамтиды. Эстетикалық сезіммен бірліктегі эстетикалық сана күрделі әлеуметтік-психикалық түзілісті – көркемдік-эстетикалық талғамды қалыптастырады. Көркемдік-эстетикалық талғам неізінде эстетикалық пікір айту, қоғамдық өмірдің, өнердің, табиғат құбылыстарын дәлелдеу, негіздеу, бағалау қабілеті дамиды.

Б.М. Тепловтың пікірінше, эстетикалық сананы қалыптастыруда мақсатқа бағытталған эстетикалық тәрбиеде дәйекті және жүйелі жүзеге асатын көркемдік-эстетикалық білім шешуші роль атқарады. Дамыған эстетикалық сананың арқасында адам шындық пен өмірдің, эстетикалық құбылыстарының мәніне терен үңіле отырып, рухани бай өмір сүреді [3].

Эстетикалық тәрбиеде “эстетикалық талғам” ұғымы бар. Эстетикалық талғам затты, құбылысты немесе өнер туындыларын тұтас қабылдаумен байланысты. Қабылдау мен бағалау мұнда бірлікте әрекет етеді.

Эстетикалық талғам – адамның қанағаттану немесе қанағаттанбау (“ұнайды”-“ұнамайды”) сезімі бойынша әр түрлі эстетикалық құбылыстарды ажыратып қабылдау және бағалау, шындық пен өнердегі әсемдік пен сұрықсыздықты, эстетикалық пен бейэстетикалықты ажырату, құбылыстардан қайғы мен күлкінің белгілерін табу жөніндегі қабілеті

Эстетикалық талғам белгілі бір дәрежеде интуитивті болып келетін эстетикалық бағалаудың критерийі болып табылады, яғни ол эмоциялық бағалау, ойлап, эстетикалық пікір айтудан бұрын өтеді.

Эстетикалық іс-әрекет өзегін өнер құрайды. Бұл жерде оқушы іс-әрекеті эстетикалық мазмұнмен толығып қоймайды, сонымен бірге көркемдік іс-әрекетке айналады. Бірақ дүниені эстетикалық игеру саласы өнердің өзінен әлдеқайда кең.

Эстетикалық (көркемдік) қабылдау – эстетикалық толқу туғызатын эстетикалық құндылық ретіндегі өнер туындыларын мақсатқа бағыттап және тұтас қабылдаудан білінетін эстетикалық іс-әрекеттің түрі. Кейбір зерттеушілер бұл процесті “көркемдік қабылдау” деп те белгілейді. Эстетикалық қабылдау көркем туындыны санада жай ғана қайта жаңғырту емес. Ол қабылдаушы субъектінің бірге қатысуын және бірге жасауын талап ететін күрделі процесс.

Эстетикалық қажетсіну – адамның эстетикалық құндылықтарға қызығушылығы, адамның эстетикалық іс-әрекеттің, ең әуелі эстетикалық бастама барынша шоғырланған түрде білінетін көркемдік іс-әрекеттің, әр түрлі формаларында адамның эстетикалықты игеруі мен жасауының бастапқы моменті.

Эстетикалық бағалау - қандай да бір объектінің эстетикалық құндылығын анықтаудың тәсілі, әдетте “Бұл әсем!”, “Бұл сұрықсыз!” және т.б. пікірлерде білінетін эстетикалық қабылдаудың сапалы нәтижесі. Эстетикалық бағалауға тікелей сезіммен қабылдауға болатын барлық нәрселер мен құбылыстар немесе қиялмен жасалатын және адамда эстетикалық сезім деп аталатын ерекше эмоциялық реакция туғызатын сезім жатады. Эстетикалық бағалау – эстетикалық қабылдау процесінің соңғы буыны, нәтижесі. Ол эстетикалық мәдениетті пайда етеді.

Эстетикалық мәдениет - қоғам мәдениетінің мамандандырылған бөлігі; қоғам күйін анық өнердің және эстетикалық қатынастардың дамуын қамтамасыз ету қабілеті көзқарасы тұрғысынан сипаттайды. Эстетикалық мәдениет - құрамы күрделі жүйелі түзіліс.

Бұл эстетикалық тәрбие құралдары мен әдістерін іріктеуде кездейсоқтыққа, жүйесіздікке, біржақтылыққа ұшырамауға мүмкіндік береді, жұмысты жоспарлы, материалды бір ізге қоюға, оның түп мақсатын көруге көмектеседі. Эстетикалық тәрбие оқушылардың өмірге деген көзқарас белсенділігінің тууына әсерін тигізетін қабылдаудың, қиялдаудың, естің қалыптасуының және ынтаның, сезімнің, бейімділік пен қабілеттің дамуына бағытталған. Сондықтан, музыканың, соның қатарында оқушыларды қазақтың музыкасы арқылы эстетикалық мәдениетке тәрбиелеудің педагогикалық-психологиялық мүмкіндігінің жолдарын, әдіс-тәсілдерін жан-жақты зерттеп қарастыруды керек етеді.

1. *Қазақстан Республикасының “Білім беру туралы” Заңында*
2. *Климов Е.А. Психология: Воспитание и обучение. – М., 2000. 110 с.*
3. *Теплов Б.М. Психологические вопросы художественного воспитания// Известия АПН РСФСР, 1947.- №11.- 211с.*
4. *Каган М.С. Музыка в мире искусства. – СПб., 1996. – 140 с.*
5. *Ұзақбаева С.А. Балаларға эстетикалық тәрбие берудегі халық дәстүрі.- Алматы, 1990.*
6. *Киященко Н.И. Эстетика жизни. – М., 2000. – 133 с.*

Түйін

Бұл мақалада автор оқушыларды қазақтың музыка арқылы мәдени - рухани мұраның жетістіктерін эстетикалық тәрбиені қарастырылған.

Резюме

В данной статье автор рассматривает воспитание эстетической культуре учащихся через духовно-нравственное наследие казахской народной музыки

Resume

In this article the author considers the education of the aesthetic culture of the students through moral and spiritual heritage of the Kazakh folk music.

УДК 373.015.3:78

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

Л.И. Сексенбаева – к.п.н., ассоциированный профессор, доцент КазНПУ имени Абая

В данной статье излагается мысль о значении и роли национального воспитания подрастающего поколения, их духовное формирование.

Развитие витальной особенности и духовное формирование – это процессы, которые идут параллельно друг с другом. Необходимо констатировать тот факт, что эти процессы несомненно диалектический дополняют друг друга, что способствует на наш взгляд, развитию личности ребенка, как субъекта этноса. Природа в свою очередь влияет на становление нравственных норм, эстетических приоритетов, специфической логики целого народа. Формирование национального воспитания школьников протекает успешно при условии опоры на нравственные основы межличностных отношений. Дается анализ научных трудов ряда ученых 70-х годов, таких как Э.А. Багромов, М.А. Вейт, М.С. Джунусов и других. В этих работах дается акцент на нравственные аспекты интернационализма. Далее, в данной статье дается понимание нравственной культуры личности, как определенной системы этических знаний, социально-психологических установок. Немаловажное значение имеет вопросы самосознания школьников, их социальное формирование. В основу всего содержанного блока национального воспитания школьников нами принят нравственный принцип в сфере социального взаимодействия представителей разных национальностей. Здесь так же уместно отметить и о значимости работ Л.М. Дробизевой и Ю.В. Бромлея в диалектичности межнациональных отношений способствующих развитию в направлении национального воспитания.

Ключевые слова. Культурологи, витальные способности, субъект, этнос, национальное воспитание, межличностные отношения, межнациональные отношения.

Бұл мақалада жас ұрпақты мәдени тәрбиелеу, олардың рухани қалыптасуы жайында ой қозғалады.

Витальдық ерекшеліктер мен рухани қалыптасудың дамуы – бұл бір-бірімен қатар келе жатқан үдерістер. Бұл үдерістер бір-бірін диалектикалық тұрғыдан толтырады және біздің ойымызша, баланың этнос субъектісі ретінде, жеке тұлға болып қалыптасуына әсерін тигізеді. Табиғат өз қатарында ұлттың, эстетикалық қағидалары мен ерекше ой-қабілетінің дамуына әсер етеді. Мектеп жасындағы балаларда ұлттық тәрбиелеудің қалыптасуы, жеке тұлғааралық қатынастардың адамгершілік қасиеттеріне негізделі отырып дамиды.

Бұл мақалада Э.А. Баграмов, М.А. Вейт, М.С. Джунусов және де тағы басқа 70 ж.ж. ғалымдардың ғылыми еңбектерінің нәтижелері беріліп отыр. Олар өз жұмыстарында, ұлтаралық қарым-қатынас аспектілеріне үлкен көңіл бөлген. Бұл мақаланың жалғасуында, әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан жеке тұлғаның адамгершілік мәдениетін түсіну барысында этикалық білімдердің белгілі бір жүйесі қарастырылған. Мектеп жасындағы балалардың өзіндік ойлау қабілеті мен әлеуметтік қалыптасуының маңызы зор. Мектеп жасындағы балаларды ұлттық тәрбиелеу негізінде, әр ұлттың өкілдерімен, әлеуметтік қарым-қатынаста ұсталынатын қағидалары ескеріледі.

Диалектикалық ұлтаралық қарым-қатынастың ұлттық тәрбиенің дамуына әсер ететіні жайлы Л.М.Дробизжеваның және Ю.В. Броммлейдің жұмыстары жайлы айта кетуге болады.

Негізгі сөздер: Мәдениеттану, витальдық ерекшеліктер, субъект, этнос, ұлттық тәрбиелеу, жеке тұлға аралық қарым-қатынастар, ұлтаралық қарым-қатынастар.

This article presents the idea of the importance and role of the national education of the younger generation, their spiritual formation. Development of vital features and spiritual formation are processes that run parallel to each other. It is necessary to establish the fact that these processes are undoubtedly dialectically complement each other, which contributes to the personal development of our view of the child as a subject of the ethnic group. Nature, in turn, affects the formation of moral norms, aesthetic priorities, and the specific logic of an entire people. Formation of national education in schools is successful, provided support to the moral foundations of interpersonal relations. The analysis of scientific works of a number of 70s scientists, such as E.A. Bagramov, M.A. Veyt, M.S. Dzhunusov and others. These studies give the emphasis on the moral aspects of internationalism. Onwards, this article provides an understanding of the moral culture of the person as a specific system of ethical knowledge, social attitudes. Equally important are issues of self-pupils, their social formation. The basis of all meaningful unit of national education in schools we have adopted a moral principle in the sphere of social interaction between members of different nationalities. There is also relevant to note the significance of the work and L.M. Drobizhevoy and Yu.V. Bromleya in dialectical inter-ethnic relations, contributing to the development in the direction of national education.

Keywords Cultural, vital capacity, subject, ethnicity, national education, interpersonal relations, inter-ethnic relations.

Национальное воспитание носит синкретический характер, развитие витальных особенностей не оказывало влияние на духовное формирование. Эти процессы идут параллельно, диалектически дополняя друг друга, в конечном счете, способствуя развитию личности ребенка как субъекта этноса. Параллельно с витальными свойствами (особенностями) идет формирование ментальных, духовно-нравственных качеств, составляющих основу мировоззрения, мировосприятия личности.

О географической среде как силе, формирующей особенности народной жизни, Ч.Валиханов говорит в работе «Западный край китайской империи и город Кульджа. (Дневник, поездки в Кульджу 1856 г.):» - «Природа, окружающая тот или иной народ, неизбежно накладывает печать на его облик, характер, а, следовательно, на всю его жизнь»¹.

Природа влияет на становление нравственных норм, эстетических приоритетов, специфической логики целого народа. Она пронизывает всю культуру, является определенной мерой реальности, жизнеспособности любых действий личности. Своеобразие национальной культуры проявляется во всех формах деятельности.

Формирование национального воспитания школьников протекает наиболее успешно при условии опоры на нравственные основы межличностных отношений.

Исследование, проведенное с этой целью в области философских, психологических и педагогических наук, свидетельствуют о том, что интерес к научному осмыслению нравственного аспекта межнациональных отношений возник не так давно. В 70-ые годы появляются первые научные публикации, посвященные этнической стороне интернационализма. Авторы этих работ (Э.А. Баграмов, М.А. Вейт, М.С. Джунусов, А.В. Кирьяков, А.А. Микаберидзе, И.И. Серова, М.А. Свердлин, П.М. Рогачёв и др.) отмечают всевозрастающее значение нравственного аспекта интернационализма, который они рассматривают в качестве одного из главных условий гуманизации взаимоотношений между людьми разных национальностей.

Социально-педагогическая значимость нравственности как интегрального качества в национальном воспитании состоит в том, что в повседневном контакте людей разных национальностей она выступает своеобразным компасом и выполняет общую регулятивную функцию.

Следствием недостаточности внимания к нравственной стороне межнациональных отношений учащихся являются и те отрицательные явления, которые имеют место в школьной среде. Сюда можно отнести неразумное соперничество между учащимися разных национальностей, наделяние друг друга прозвищами, указывающими на национальную принадлежность, пренебрежительное отношение друг к другу, а в некоторых случаях и открытые конфликты между детьми разных национальностей и др.

Устранение указанных недостатков в многонациональном коллективе во многом связано с

воспитанием нравственной культуры личности как интегрального свойства. Под нравственной культурой в данном случае понимается определенная система этических знаний, социально-психологических установок, практических умений и навыков, необходимых для гармонического существования и сотрудничества представителей разных национальностей в условиях различной социокультурной и этнокультурной среды.

Через различные каналы-интернет, детская дипломатия, частные визиты, официальные приглашения, теле-радио передачи и др. современная школьная молодежь начинает всё шире познавать другие народы, другую культуру, другие обычаи и традиции, что в свою очередь актуализирует необходимость целенаправленной воспитательной работы по подготовке их к умению жить, учиться, трудиться и общаться в многонациональном обществе.

Для эффективности проведения школьной практики по национальному воспитанию необходимо выделить:

1. Форму и методы воспитательной работы, направленной на формирование идейно-нравственных убеждений учащихся: классные часы и беседы на тему дружбы народов, эссе на интернациональную солидарность трудящихся деятельности школьных музеев, круглые столы, ученические конференции и т. д.

2. Культурно-массовую работу: праздники, фестивали дружбы, проведение праздников языка, смотры и конкурсы, ярмарки солидарности.

3. Организацию досуга школьников: вечера с приглашением представителей разных национальностей, различных центров землячеств, дискотеки, утренняя, свободное общение, Интернет-клубы, поездки в другие республики и др.

Исследование реальной практики национального воспитания школьников показало, что в отличие от общения взрослых, общение детей имеет свои характерные особенности, суть которых, с одной стороны, состоит в неотягощенности детского сознания националистическими пережитками предрассудками, с другой – в свойственной для развивающейся личности эмоциональной открытостью, расположенностью к общению.

Социально-педагогическое значение формирования национального воспитания к школьникам состоит в его взаимообогащающей сущности, в процессе которого передается и усваивается социокультурный опыт как целых национальных, этнических общностей, так и индивидуальный нравственный опыт конкретной личности.

С вопросами самосознания школьников непосредственно связаны и другие вопросы социального формирования: национальная принадлежность, проблемы национального равенства, гражданская нравственная ответственность, национальная совесть, национальное достоинство и пр.

За основу содержательного блока по национальному воспитанию школьников нами принят нравственный принцип в сфере социального взаимодействия представителей разных национальностей.

К числу наиболее важных психолого-педагогических условий формирования национального воспитания, на наш взгляд, можно отнести:

Первое – создание в каждом многонациональном коллективе здорового морально-психологического климата, благодаря чему исключаются негативные факты, конфликты, связанные с ущемлением национального достоинства учащихся.

Второе – при организации общественно значимой совместной деятельности будут соблюдены интересы всех субъектов общения и учтены их индивидуально-психологические и этнопсихологические особенности (например, некоторая эмоциональная сдержанность, излишняя застенчивость, сильная зависимость от мнения старших, характерная для большинства детей казахской национальности).

Третье – обеспечение общественно-полезной и гуманистической направленности, нравственной содержательности, эмоциональной насыщенности проводимых с учащимися воспитательных мероприятий.

Четвертое – по возможности равномерное привлечение представителей разных национальностей в школьном самоуправлении.

Таким образом, базисную основу формирования национального воспитания составляет культурологический подход, который обеспечивает оптимальное соотношение общечеловеческих, национально-этнических элементов культуры разных народов, где каждый участник межнационального общения выступает как носитель культуры своего народа.

Отмечая сложность и диалектичность межнациональных отношений Л.М. Дробижева пишет: «... на развитие межнациональных отношений влияют особенности структуры контактирующих народов, динамика их изменений, ситуация межнациональных взаимодействий в тот или иной отрезок времени,

историко-культурные факторы, в том числе распространение языка межнационального общения»² (с.172-173). Это говорит о том, как всякое сложное социальное явление межнациональность может служить положительным фактором национального воспитания с учетом конкретных условий, где в 1-ую очередь учитывается развитость и зрелость коллектива, сформированность внутриколлективных традиций, благоприятный социально-психологический микроклимат, нравственный уровень и позиция субъектов межнационального общения, социально-психологическая компетентность руководителей и др.

В целом же в условиях многонациональной среды идет интенсивный процесс самоопределения личности, который сопровождается формированием его интернационалистского сознания и национального самосознания. Дело в том, что восприятие человека национальности представляет собой непосредственную реакцию его на контакт в многонациональной среде. Обычно восприятие идет через призму национального стереотипа, сложившегося под воздействием социальных отношений между представителями разных национальностей. Под воздействием межнационального общения, как справедливо замечает видный советский этнограф Ю.В. Бромлей: «с одной стороны происходит как бы сокращение расстояния между представителями одного народа, усиливаются контакты между ними, с другой стороны становятся все более ощутимыми межэтнические различия»³ (с. 5). Это значит, что общение в условиях межнациональной среды способствует интенсивному росту как интернационалистского сознания личности, так как и его национального самосознания, тем успешнее проявляются результаты национального воспитания учащихся в школе.

1. Валиханов Ч. «Западный край китайской империи и город Кульджа (Дневник, поездки в Кульджу 1856 г.)

2. Дробизева Л.М. Формирование культуры межнационального общения. В кн.: Социальная политика и национальные отношения. - М.: Мысль, 1982. - с.166-174.

3. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. - М., 1989.

4. Платонов Ю.П. Психология национального характера. - М.: Академия, 2007.

Түйін

Ұлттық тәрбиелеу синкретикалық мінезбен де көрсетіледі. Әр бір жеке тұлғаның өмір сүру қабілеттеріне арналған іс-әрекеттері адамгершілік нормалар мен эстетикалық қағидаларға негізделеді. Ұлттық мәдениет - іс-әрекеттің барлық жүйелерінде айқындалады, сол себептен, мектеп жасындағы балардың ұлттық тәрбиеленуі, біздің ойымызша, жеке тұлғаларлық қарым-қатынастардың адамгершілік негіздеріне сүйене отырып дамығанда ғана жақсы жетістіктерге жете алады. Бұл мақалада ұлттық тәрбиені дамыту жайында қысқаша мәліметтер берілген.

Summary

National education is syncretic character. Measure of the viability of any action reality personalities are moral norms, aesthetic priorities. The peculiarity of the national culture manifests itself in all forms of activity, for this reason, the formation of national education in schools, in our opinion, is more successful, provided support to the moral foundations of interpersonal relations. Required in this direction of development of national education - are summarized in this paper.

УДК 371.2

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ РЕАБИЛИТАЦИЯ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ

С.Н. Искендинова – Азербайжан білім мәселесі институтының докторанты

Бұл мақала қазіргі таңда өте өзекті болып отырған денсаулық жағдайында мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-педагогикалық жағынан жетілдіру мәселесіне арналған. Республикада енгізілген инклюзивті (мәні жоғары) білім оқытуда жаңа тәсілдерді талап етеді, бір сөзбен айтқанда мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру, жетілдіру, бейімдеу.

Автор бұл мақаласында оқу үдерісін ұйымдастырушы мектеп мұғалімінің алдында тұрған мәселені анықтап қана қойған жоқ, сонымен қатар, мәселені қозғай отырып, оны шешудің жолдарын да көрсетіп берді.

Сондай-ақ мақалада мұғалімнің жұмысын сараптай және сынап бағалай білуі өз қызметін бақылай білуінің көрсеткіші екенін айтады.

Тірек сөздер: мүмкіндігі шектеулі балалар, әлеуметтік-педагогикалық жетілдіру, оқытудың тиімді басшылығы, оқытудың үдерісті бағыты, рефлексі оқыту.

Данная статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме социально-педагогической реабилитации детей с ограниченными возможностями здоровья. Внедряемое в республике инклюзивное образование требует и новых подходов в обучении, адаптации и реабилитации, одним словом, социализации детей с ограниченными возможностями здоровья. Автор в данной статье не только определила проблемы, стоящие перед школой и учителем, но и указала пути их решения, коснулась задач, стоящих перед учителями – организаторами учебного

процесса. В статье также отмечено, что способность учителя анализировать и критически оценивать свою деятельность свидетельствует об осуществлении контроля за своей деятельностью.

Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями здоровья, социально-педагогическая реабилитация, управление эффективностью преподавания, процессуально направленное обучение, рефлексивное обучение.

This article is devoted to an actual problem of the socio-pedagogical rehabilitation of children with limited health abilities. This requires inclusive education in the Republic and new approaches in learning, adaptation and rehabilitation of, in a Word, the socialization of children with disabilities. The author in this article not only identified the challenges facing the school and the teacher, and the ways of their solution, addressed the challenges facing teachers-organizers of the learning process. The article also noted that the ability of teachers to analyse and critically evaluate their activities of monitoring their activities.

Keywords: children with disabilities, socio-pedagogical rehabilitation, teaching performance management, process-oriented teaching, reflective teaching.

Интеграция детей с ограниченными возможностями здоровья в общество невозможна без формирования у них жизненно важных навыков и умений. Среди них социальным навыкам отводится одно из важнейших мест. Социальные навыки лучше всего формируются при общении детей со своими сверстниками в детском коллективе. С этой точки зрения каждый ребенок, принятый в школу, приобретая в ходе педагогического процесса знания, навыки и умения, в то же время социализируется в обществе. Таким образом, педагогический процесс является своего рода толчком к социально – педагогической реабилитации.

Избежать трудностей у этих детей в привыкании к окружающей среде, в общении со сверстниками и людьми старшего возраста, в освоении культурных навыков наряду с правильно организованным педагогическим процессом может помочь и правильно организованная социально – психологическая помощь.

Социальное развитие детей напрямую зависит от их социального опыта, от того, насколько он усвоен, и от способностей им воспользоваться. Социальное развитие детей с ограниченными возможностями здоровья возможно в результате правильного комплексного подхода. Организация наблюдения, выявление проблем и их решение, развитие детей требует определенного времени. Современный образовательный процесс дает возможность для решения этих проблем одновременно, т.е. и для психологической диагностики детей, и для анализа социальных условий. В то же время в ходе педагогического процесса возможно создание специальных социально – педагогических ситуаций с дальнейшим оказанием конкретной помощи.

Таким образом, в деятельность современного учителя входит создание условий для формирования всесторонне развитой личности и ее социализации. Эти условия должны защищать права и свободы ребенка, способствовать реализации его интересов и потребностей. С целью развития интеллекта и эмоционально – волевой сферы, оказания помощи при трудностях в обучении, преодоления недостатков в поведении и общении используются социально – педагогические модули. Рассмотрим некоторые требования, необходимые к выполнению в условиях школы:

- определение трудностей в обучении, воспитании и социальной адаптации; преодоление недостатков развития; создание необходимых условий;
- организация учебно-воспитательного процесса с учетом возможностей детей.

Опираясь на наблюдения, проведенные в инклюзивных классах, можем отметить, что не всегда учителя могут добиться положительных результатов. Даже несмотря на то, что урок планируется с опорой на предыдущие достижения и целенаправленно претворяется в жизнь, избежать некоторых трудностей не удастся. К таким проблемам можем отнести пассивность детей с ограниченными возможностями здоровья в групповой работе, неправильно организованное сотрудничество, отсутствие навыков правильного общения, невозможность в определенные сроки сформировать у них соответствующие навыки. В чем же кроются причины этих проблем?

Опираясь на современный принцип обучения – направленность на результат, учитель психологически устремлен к высоким результатам. Однако неприятие должного внимания механизму контроля взаимоотношений учитель – ученик, неудовлетворительно оцениваемая с психологической точки зрения фасилитаторская деятельность учителя и, наконец, отсутствие должного контроля над своей деятельностью со стороны учителя приводят к вышеперечисленным проблемам. Каковы же факторы, лежащие в основе этих проблем?

Устремленность учителя на высокий результат препятствует уделению им должного внимания педагогическому процессу. В результате он не может создать соответствующих условий для личностного развития детей. Процесс обучения никогда не был процессом, претворяемым в жизнь учеником, он основывался всегда на фасилитаторскую деятельность учителя. Поэтому одной из важнейших задач

является психологическая регуляция этого взаимовлияющего процесса, создание системы контроля и управления самим учителем своей педагогической деятельности. Отметим, что умение контролировать свою деятельность – одна из первейших задач учителя.

Известно, что психологическая структура любой деятельности включает в себя кроме целей и конечных результатов, такие компоненты, как планирование, исполнение и контроль. Таким образом, при обучении, направленном на результат, принимаются во внимание цели, контроль над процессом и результат, однако не учитываются контроль учителя над своей деятельностью и оценка деятельности учителя со стороны учеников. Регуляция и контроль над деятельностью на основе реакций и поведения учеников позволяет учителю полностью сосредоточиться на процессе обучения. Создаваемые в процессе обучения благоприятные условия способствуют не только развитию потенциальных возможностей учеников, но и возможности учителем контролировать свою деятельность и получать от этого процесса удовлетворение. Такой взаимовлияющий процесс способствует также и регуляции взаимоотношений учитель – ученик. Для этого оба направления деятельности учителя – направленность на результат и направленность на процесс, должны претворяться в жизнь одновременно и в параллели.

В соответствующей литературе психологические показатели плодотворности организованного педагогического процесса и непосредственно процессуальные показатели различаются. Это одновременно и показатели плодотворности учительской деятельности. К психологическим процессуальным показателям относят способность учителя определять педагогические задачи, организовать педагогическое общение, использовать в своей деятельности педагогические средства, т.е. навыки обучения, а также способность анализировать и критически оценивать свою деятельность [1, с. 253]. Способность учителя анализировать и критически оценивать свою деятельность свидетельствует об осуществлении контроля за своей деятельностью, что характеризуется нижеперечисленными умениями:

- изучение собственной педагогической деятельности;
- анализ полученных результатов;
- сравнение своей практики с наилучшими достижениями науки, способность учитывать в своей работе передовую практику;
- оценка в педагогической деятельности запланированного и претворенного в жизнь;
- создание собственных педагогических ситуаций, охватывающих свои и ситуации других учителей;
- умение предвидеть взаимовлияние педагогического процесса, его целей и средств на развитие учащегося.

Взаимоотношения учителя с учениками, управление классом, организация групповой работы, обеспечение полного участия детей с ограниченными возможностями здоровья в учебном процессе – все это требует от учителя высокого педагогического мастерства. В то же время активность учеников напрямую зависит от содержания обучения и правильно выбранных методов. Неправильный выбор этих средств приводит к безучастному отношению к уроку. Для получения результатов учитель должен планировать урок с учетом потребностей обучения всех учеников, в то же время поощряя их к активной деятельности. Учетывание всех этих показателей позволяет правильно организовать процессуально направленное обучение.

В связи с этим возникает ряд вопросов, а именно. Создает ли учитель на уроке условия для развития сотрудничества, диалога и использования различных ресурсов? Поощряются ли дети за активное участие на уроке, учитываются ли такие качества детей, как взаимопомощь и взаимовыручка? Что делает учитель для того, чтобы дети понимали, что каждый имеет свое мнение и уважали бы эти различия, и оценивает ли он их? Относится ли сам учитель с уважением к альтернативным мнениям, высказанным на уроке? Ответы на эти и другие вопросы позволяют учителю правильно оценивать и претворять в жизнь процесс обучения. В оценке процесса обучения должен участвовать весь преподавательский состав школы. Это позволит не только регулировать процесс сотрудничества учителей, учеников и их родителей, но и позволит решить в классе вопросы дисциплины, создаст условия для участия всех детей во внеклассных и внешкольных мероприятиях [2, с. 90-106].

Кроме вышеперечисленного, учитель в процессе урока должен уметь рефлексировать и создавать с детьми обратную связь, т.е. обучать думая, а это требует от учителя рефлексивной практики. Сталкиваясь на уроке с какой-либо проблемой, учитель должен уметь ее анализировать, предпринимать адекватные решения, учитывая при этом практику других и используя различные подходы. При рефлексивном обучении учитель, используя новые идеи и подходы, создает условия для инновативного мышления, тем самым обогащает педагогическую практику. При этом он учитывает также мнения учеников, выдвигает различные гипотезы, способствующие решению проблемы, т.е. он находится в своеобразном

исследовательском процессе. Полученные в таком процессе результаты в то же время должны опираться на научные исследования. Современная исследовательская модель учитель – исследователь и научный работник - учитель открывает широкие возможности для развития новых теорий и взглядов на образовательный процесс, создает условия для его эффективности [3, с. 317-402] .

Практические исследования позволяют учителям понять эту практику и совершенствоваться в ней. Академические же исследования в образовании позволяют анализировать и проверять данные об учащих, полученные эмпирическим путем. Проведенное исследование позволило выявить проблему, анализировать ее, изучить научные пути ее решения и найти соответствующие подходы в обучении детей.

Следует отметить также, что учитель должен принять во внимание нижеследующее:

- создать на всех этапах урока рефлексию;
- создать обоюдную связь с каждым учеником;
- оценивать деятельность ученика а процессе урока на основании его реакций и поведения;
- претворять в жизнь контроль над своей деятельностью, опираясь на поведение детей в процессе обучения и оценку среды.

Таким образом, социально-педагогическая реабилитации детей с ограниченными возможностями здоровья зависит от того, как организован педагогический процесс, а также от контроля учителя за своей деятельностью и способности его создать условия для претворения ее в жизнь.

1. Фирсов М. В. Студенова Е.Г. Теория социальной работы. М., 2007, 510 с.
2. Tony Booth. Mel Ainscow. Index for inclusion: developing learning and partion in schools. Great Britain, Publication copyright CSIE 2011, 183 с.
3. Andrew Pollard. Reflective teaching in the primary school: a handbook for the classroom. London; New York: Continuum, 2001, 442 с.
4. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Москва: Владос, 2003, 368 с.
5. Лубовского В. И. Специальная психология. М., 2005, 464 с.
6. Выготский Л.С. Основы дефектологии. М., 1995
7. Дубровская Т.А., Воронцова М.В., Кукушин В.С. Адаптация и реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. М.: Союз, 2011, 364 с.

Resume

In the article «The socio-pedagogical rehabilitation of children with disabilities» are considered such questions as relationship of the teacher with pupils, management of a class, the organization of group work, ensuring full participation of children with limited opportunities of health in educational process.

Резюме

В статье «Социально-педагогическая реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья» рассматриваются такие вопросы, как взаимоотношения учителя с учениками, управление классом, организация групповой работы, обеспечение полного участия детей с ограниченными возможностями здоровья в учебном процессе.

Түйін

«Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-педагогикалық жетілдіру» атты бұл мақалада мұғалім мен оқушы арасындағы өзара қарым-қатынас, сыныпты басқару, топ жұмысын ұйымдастыру, сондай-ақ денсаулық мүмкіндігі шектеулі балалардың оқу үдерісіне толықтай қатысуы туралы мәселелер қарастырылады.

ӘӨЖ 378: 793.3.03

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

С.С. Байсарина – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің доценті, п.ғ.к.,

А.Ә. Жамалбекова – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2-курс магистранты

Бүгінгі таңда, қоғамдық өмірдің жан-жақты демократияландыруы мен гуманизациялау процесінде және білім жүйесінде адами-тұлғалық қатынастың атмосферасын объективті тұрғыдан зерттеуді талап етеді. Бұл өз кезегінде кәсіби мемлекеттік-қоғамдық тәрбиелеу құрылымдарының өмірден, отбасынан, әлеуметтік-мәдени ортадан алшақтауын жою арқылы балалар мен жастарды әлеуметтік тәрбиелеу жүйесін өзгерту жолдарын іздестіруді қажет етеді.

Жалпы, біздің елімізде әлеуметтік педагог қызметінің енгізілуі кездейсоқтық емес. Елімізде әлеуметтік

жұмыстың кәсіптік деңгейге көтерілуі - маңызды мәселе. Бұл мамандықтың болашағына, мемлекеттің әлеуметтік саясатының, жастар саясатының өзекті проблемаларының шешілуіне, кадрлар санасының дамуына тигізер әсері мол. Білім беру мекемелерінде әлеуметтік педагог мамандығының енгізілуі, бүгінгі таңдағы оқушылардың қоғамға әлеуметтік ортаға бейімделуі, әлеуметтенуіндегі қиыншылықтар, оның тұлғалық қасиеттерін зерттеуге, зерттеу нәтижесінде түзету жұмыстарын жүргізуге, өмірдің қиын жағдайынан шыға білуге ықпал етуге қажеттіліктерінен туындап отыр.

Тірек сөздер: әлеуметтік педагог, білім беру жүйесі, білім мазмұны, әлеуметтік тәрбие, тұлғаның әлеуметтенуі

В настоящее время социально-педагогическая служба школы работает над созданием благоприятных условий для реализации прав ребенка, основанного на оказании помощи учащегося в преодолении трудности социального и образовательного характера, исходя из его реальных и потенциальных возможностей и способностей.

Для реализации данной цели решаются следующие задачи:

Оказание социально-педагогической поддержки детям, имеющим проблемы в обучении, трудности в общении, адаптации;

Выявление ведущих проблем и ценностных ориентаций детей;

Повышение уровня социальной компетентности учащихся в гражданско-правовой и бытовой сферах;

Оказание консультативной помощи родителям в решении социально-педагогических проблем ребенка;

Повышение педагогической компетентности родителей в вопросах воспитания правовой культуры;

Ключевые слова: социальный педагог, система образования, содержание образования, социальное воспитание, социализация личности.

Presently socially-pedagogical service of school works on creation of favourable terms for realization of rights for the child based on helping of studying in overcoming of difficulty of social and educational character, coming from his real and potential possibilities and capabilities.

For realization of this aim next tasks decide:

Providing of socially-pedagogical support to the children, having problems in educating, difficulty in communication, adaptation;

Exposure of leading problems and valued orientations of children;

Increase of level of social competence students in civil legal and domestic spheres;

Providing of consultative help to the parents is in the decision of socially-pedagogical problems of child;

An increase of pedagogical competence of parents is in the questions of education of legal culture;

Key words: social teacher, system of education, table of contents of education, social education, socialization of personality.

Әлеуметтік педагог – өсіп келе жатқан тұлғаның мүддесін, заңдық құқын қорғаушы. Әлеуметтік педагог - сырттан бақылаушы емес, ол балалар мен ересектердің бірлескен қызметінің тікелей қатысушысы, сонымен қатар – бұл қызметтің жетекші ұйымдастырушысы. Оның барлық күш жігері адамды әрекетке, әлеуметтік инициативаға қиын жағдайдан шығу жолын іздеуге оятуға бағытталады, адамдардың проблемасын өздері шеше алуына көмектеседі. Әлеуметтік педагогты рухани жетекші десек те болады, себебі ол жылдар бойы баламен, оның отбасымен жұмыс жүргізеді, әлеуметтік, жалпы-адамзаттық құндылықтардың қалыптасуына ықпал етеді.

Болашақта әлеуметтік педагог мамандығы - мұғалім мен медицина қызметкерлері сияқты бұқаралық сипатқа ие болады, себебі қоғам үшін «әлеуметтік эпидемиямен» күрескеннен, «әлеуметтік аурулардың» алдын-алу әлдеқайда тиімді екендігі белгілі.

Сонымен қатар әлеуметтік педагогика ғылымының елімізде әлі дами қоймаған шағында бүгінгі таңда білім беру мекемелеріндегі әлеуметтік педагогтар жұмыс жүргізу барысында түрлі кедергілерге ұшырап отыр. Мысалы, қазіргі таңда әлеуметтік педагогтарды дайындайтын орта арнаулы, жоғары оқу орындары жетіспейді, әлеуметтік педагогтардың жұмысына қажетті әдістемелік құралдардың жетіспеушілігі.

Балалар, жасөспірімдер, олардың тәрбиешілері өмірінің қиын кезеңінде әлеуметтік педагогтан көмек сұрайды. Өмірден түңілген, үмітін жоғалтқан, қиындықты басынан кешірген және проблеманы өздігінен шеше алмаған олар түсіністікті, тілектестікті, адамгершілік қолдауды және нақты көмекті күтеді. Оларға сөзбек және іспен көмектесу, олардың өзіне сенуіне, өзінің құндылықтарын қайта қарауына және кемелденуіне ықпал ету-әлеуметтік педагогтың басты міндеті. Балалар мен жасөспірімдердің жанын түсіну және аялау – әлеуметтік педагогтың негізгі миссиясы.

Күнделікті өмірде жастар ішімдікпен, нашакорлықпен, ассоциалдық мінез-құлықпен, қылмыспен кездесуде. Баланың жаны мен психикасына жағымсыз әсер ететін толық емес, кикілжіңді отбасылар көбеюде.

Балалар мен жастардың әлеуметтік проблемалары - халық арасындағы ерекше әлеуметтік-демографиялық тобының өздері және қоғам үшін маңызды салаларындағы проблемалары. Бұл

проблеманы шешу үшін өскелең ұрпақтың және оны әлеуметтендіру институтының белсенділігін ғана емес, мемлекет пен қоғам тарапынан арнайы саясатты қажет етеді.

Біздің елімізде бала проблемасы мен мемлекеттің жастарға қатынасы барлық кезде өзіндік, спецификалық көріністерге ие болған, ол қоғамның әлеуметтік-саяси құрылымының ерекшелігін көрсететін. 1990 жылдың басына дейін ол функцияны комсомол және пионер ұйымдары атқаратын. Ол ұйымдардың атқарған қызметі өз уақытында ешбір атқарушы билік көкіліне берілмеді. 1991-1993 жылдары балалар мен жастар мәселесімен мемлекет айналыспады. Мұның өзі жастар мен әлеуметтік жұмыс жүргізетін мекемелердің материалдық базасына үлкен зиян тигізді. Жастар ортасында жүйелі және құрылымдық дағдарыспен қатар жастар саясатын іске асыратын мемлекеттік органдарды құру, оны мамандармен қамтамасыз ету мәселесі де өткір мәселеге айналды. Ол маман әлеуметтік педагог болып есептеледі.

Өскелең ұрпақтың табысты әлеуметтенуі үшін олардың тұлғалық дамуы үшін, қоғам мүддесі үшін инновациялық қызметі үшін жағдай жасалуы тиіс. Соған байланысты тұлғаны әлеуметтік қорғаудың өзектілігі артып отыр. Әлеуметтік қорғау – жас ұрпақтың тұлғалық дамуы мен қалыптасуына әлеуметтік факторлардың жағымсыз әсерлерін ескере отырып, ол әсерлерді жоюға жолын іздеуге, олардың өзін-өзі анықтауына, өмірді өз орнын таба білуге бағытталған мемлекеттің мақсатты қызметі. Әлеуметтік қорғау – бұл әлеуметтік-экономикалық, құқықтық категория ғылыми әдебиеттерде ол мәселе кең мағынада қарастырылады.

Әлеуметтік қорғау 4 бағытта қарастырылады:

1. Тұлғаның дамуы мен қалыптасу процесін әлеуметтік қорғау
2. Тұлғаның даму мен қалыптасу ортасын әлеуметтік қорғау
3. Адам құқығын қорғау
4. Мақсатты әлеуметтік қорғау

Ал, білім беру мекемелеріндегі әлеуметтік педагог жұмысын ұйымдастыру, әлеуметтік педагог мамандығының енгізілуі, оқушылардың қоғамға, әлеуметтік ортаға бейімделуі, әлеуметтенудегі қиыншылықтар – оның тұлғалық қасиеттерін зерттеуге, зерттеу нәтижесінде түзету жұмыстарын жүргізуге, өмірдің қиын жағдайынан шыға білуге ықпал ету қажеттігінен туындап отыр. Әлеуметтік педагог балалардың әлеуметтік тәрбиесін ұйымдастырушы және әлеуметтану процесінің жоспарлы және мақсатты түрде өтуіне жағдай жасайтын маман. Сондай-ақ, «Тұлға-отбасы-қоғам» жүйесінің өзара әрекеттесу жүйесінің үйлестірушісі бола отырып, қоғамда, отбасыда, микросоциумда ізгілікті қарым-қатынасқа тәрбиелеуге әсер етеді. Әлеуметтік педагог жұмысының негізгі қызметінің бірі оқушының ұтымды әлеуметтенуіне әсер ететін баланың кіші ортасын ұйымдастыруға, қалыптастыруға әсер ету. Бұл жұмыс мамандық қана емес, сонымен қатар бұл біз қол ұшын беретін, адами проблемаларын бірге шешетін, проблемаларды тиімді, дұрыс шешуге жолдарын табатын адамдар. Осындай жауапты жұмысты атқара отырып, біз оның табысына барлық қоғам мүдделі екенін есте ұстауымыз керек.

Елімізде әлеуметтік жұмыстың кәсіптік деңгейге көтерілуі-маңызды мәселе. Бұл мамандықтың болашағына, мемлекеттің әлеуметтік саясатының жастар саясатының өзекті проблемаларының өзекті проблемаларының шешілуіне кадрлар сапасының тигізер әсері мол.

Жалпы білім беретін мектептердегі әлеуметтік педагогтар білім беру мекемелерінде қолайлы орта құруға, оқушының педагогтардың тұлғалық мәселесін шешуге әлеуметтік орта мен бала арасында кең байланыс әлеуметтік педагогтар білім беру мекемелерінде қолайлы орта құруға, оқушының , педагогтардың тұлғалық мәселесін шешуге әлеуметтік орта мен бала арасында кең байланыс жасауға мамандалады. Балаларды әлеуметтік-педагогикалық қолдау – баламен бірге оның өзіндік көзқарасын , мақсатын, мүмкіндігін анықтау үшін және қоғамда қалыпты өмір сүруге кері ықпал кедергілерді жою үшін жолын анықтау. Өмір сүруіне, қарым-қатынасына, өзін-өзі тәрбиелеуіне, алдына қойған мақсатына жету және адамгершілік қасиетін сақтап қалуына көмектесу.

Әлеуметтік қызметінің негізгі сферасы: социум – әлеумет. Негізгі басымдық бала мен отбасы, бала мен тұрғылықты жеріндегі жақын ортасының арасындағы қарым-қатынасын зерттеуіне беріледі. Әлеуметтік педагог балалармен, оның отбасымен көршілік ортасымен жұмыс жасайды.

Оның қызметінің мақсаты-социумда балалар мен ересектердің әлеуметтік маңызы бар, профилактикалық қызметін ұйымдастыру, баланың дамуын, білім алуын әлеуметтік қолдау.

Әлеуметтік педагог біріншіден, мүмкіндігінше проблеманың алдын-алуына тырысады, проблеманы тудыратын себептерді анықтай және уақытында оны жойып отыру, адам бойындағы олардың қарым-қатынасындағы әртүрлі ауытқушылардың алдын-алып, отыру, осы арқылы қоршаған әлеуметтік ортаны сауықтырып отырады. Әлеуметтік қызметкер проблеманың алдын алумен емес, проблеманың өзімен жұмыс жасайды (алкоголизм, нашақорлық, әлеуметтік депрессия, қаңғыбастық, ауру, өзін-өзі қызмет ете

алмаушылармен, мүгедектермен, стихиялық зіл-зала, көші-қонмен, жанының күйзелуі әлеуметтік бейімделу) арнайы көмектің түрін, арнайы мамандануды қажет ететін (қарт адаммен жұмыс, босқындармен, әлеуметтік риск тобына жататын адамдармен жұмыс) Сонымен қатар, ол арнайы жас ерекшеліктері бойынша топтардың (балалар, жасөспірімдер, жастар, қарттар) мекемелердің, микро-орталықтың ерекше сфераларының (ауыл, әскери бөлім) әлеуметтік проблемаларын шешуге мамандануы да мүмкін.

Әлеуметтік қызметкер мен әлеуметтік педагогтың кәсіптік қызметтерінің жұмыстарының түрі мен әдістемесі бір-бірімен қиылысып жатқанымен әр маманның өзіндік айырмашылықтары бар. Дегенмен, әлеуметтік қызметкер жұмысының нәтижелілігі әлеуметтік педагогтың жұмысымен тығыз байланысты, тиісінше әлеуметтік педагог жұмысының нәтижелілігі де әлеуметтік қызметкердің қорытындысынсыз жоққа шығар еді. Әлеуметтік педагог бірінші кезекте тұлға мен отбасы қорғауға арналған мемлекеттік-қоғамдық әлеуметтік қызмет көрсететін мекемелер мен ұйымдар арасын байланыстырушы буын.

Әлеуметтік педагогтың лауазымдық міндеттері:

- Оқушылардың жеке психо-медициналық және педагогикалық ерекшеліктерін зерттейді.
- Баланы әлеуметтік ортаға бейідеу, жеке тұлға ретінде дамыту.
- Оқушының микроорталығын, өмір сүру жағдайларын зерттейді.
- Оқушының қажеттігі мен қызығушылығын байқайды, баланың жеке және әлеуметтік қиыншылығынан ықтау және өз құзырлығы бойынша шешу.
- Оқушының қиындығы мен проблемаларына, тәртібіндегі ауытқулары кезеңінде тез арада әлеуметтік көмек және қолдау көрсетеді, құқықбұзушылығы бойынша алдын-алу жұмыстарын жүргізеді;
- Әлеуметтік-педагогикалық диагностика, әдістемесін анықтайды;
- Патронот бойынша тұрғын үй, зейнетақы беру, жетім балалар мен ата-ана қамқорлығынсыз қалған баланың мүлкітік және мүлкітік емес құқы бойынша жұмыс жүргізеді;
- Сабақтан тыс уақытта оқушының физикалық және дарындылық талантын дамытуға жағдайлар жасайды;
- Баланың мемлекетпен, қоғаммен, ұжыммен және әлеуметтік қызметкермен байланысын ұйымдастыру;
- Мұғалімдермен, ата-аналар мен немесе оларды ауыстыратын адамдармен бірлесіп, тығыз қарым-қатынаста жұмыс жасайды;
- Білім беру ұйымдарына білім бағдарламаларын құрастыруға, бекітуге, оны жүзеге асыруға қатысады және өзінің құзіреттілігі бойынша олардың орындалуына жауап береді.

1. Галагузова М.А., Мардахаев Х.В. *Методика и технологии работы социального педагога*. - М.: Академия, 2004.

2. Ситиш А.И., Мисько А.В. *Методическая помощь социальному педагогу образовательного учреждения по ведению текущей документации*. - М.: Академия, 2005.

3. Шентенко Н.А., Воронина Г.А. *Методика и технологии работы социального педагога*. - М.: Академия, 2002.

4. Байсарина С.С. *Қазақ халқының салт-дәстүрлеріндегі ұғымдардың тәрбиелік мәні// «Қазақстандағы үздіксіз білім беру деңгейі және болашағы», Халықаралық ғылыми-практикалық конф. материалдары, АИПА. – Алматы, 2005.*

Түйін

Бұл мақалада әлеуметтік педагогтың жұмысын ұйымдастырудың әдістері мен жолдары қарастырылады.

Резюме

В данной статье рассматриваются методы и приемы организации работы социального педагога.

Rezume

This article discusses the methods and techniques of organization of work of a social pedagogue.

ВЛИЯНИЕ ПРОГРАММЫ НАСТАВНИЧЕСТВА В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Selim Guvercin – Assistant professor of Suleyman Demirel University,

Satilmis Yilmaz – Assistant professor of Suleyman Demirel University

Curriculum in secondary school education suggests that problem posing and problem solving with mentoring are important components of secondary school mathematics education. The research intends to analyze the problem posing and problem solving abilities of students in a way of mentoring programs in secondary school education especially for 7th and 8th graders. A test was prepared with three tasks from ordinary class books according to problem posing techniques. Situations were given to the students in order to pose and solve math problems with their own sentences or own drawings. Students generate the new problems or equations for a given task during the activities or finding original ways to solve them. The mentoring process during problem posing stages also influenced the students' problem posing abilities in positive ways. The mentor as a teacher also increased the motivation, confidence and freedom of the students while expressing their opinions about the subject. The research indicated that 8th grade students' abilities in problem posing cases are higher than students in 7th graders when they are engaged in problem posing situations.

Keywords: Mentoring, Problem posing, Problem solving, Secondary school

Орта білім берудегі оқу жоспары орта мектептегі математика білімінде міндеттерді қоя білу мен шешуде тәлім беруді маңызды компонент деп ұйғарады. Зерттеу жұмыстары студенттердің міндеттерді қоя білу мен шешу қабілеттерін орта білімде тәлімгерлік бағдарламасын енгізу арқылы анализден өткізбекші, бұл әсіресе 7-8 сыныптарға арналады. Міндеттерді қою әдістемесіне сүйене отырып, күнделікті кітаптардан төрт сұрақ таңдалып тест дайындалды. Тесттегі жағдайлар математикалық тапсырмалардың міндеттерін қою мен шешуді өз ойындағыдай сөйлемдерді құрау арқылы немесе суреттерді салып көрсету арқылы жеткізетіндей етіп жасалынған. Студенттер іс барысында берілген тапсырмадан жаңа тапсырма, теңдеулер шығарады немесе тапсырманы шешуде жаңа тәсіл табады. Міндеттерді қою процессінің барлық кезеңдері студенттің міндеттерді қоя білу қабілетіне оң әсерін тигізді. Тәлімгер оқытушы ретінде студенттің мотивациясын, өзіне деген сенімін және еркіндігін арттырды. Міндеттерді қоюға байланысты жағдайларда 8 сынып оқушыларының міндеттерді қоя білу қабілеттері 7 сынып оқушыларына қарағанда жоғары екенін жасалған зерттеу жұмыстары көрсетті.

Кілт сөздер: тәлімгерлік, міндеттерді қою, тапсырмаларды шешу, орта мектеп.

Учебный план в среднем образовании предполагает, что наставничество постановки и решения задач является важным компонентом математического образования в средней школе. Исследование намерено проанализировать способности студентов в постановке и решении задач в виде программы наставничества в среднем образовании, особенно для 7 и 8 классов. Был подготовлен тест, состоящий из четырех задач из обычных книг в соответствии с методами постановки задач. Ситуации были даны студентам для того, чтобы ставить и решать математические задачи с собственными предложениями или собственными рисунками. Студенты образуют новые задачи или уравнения для данной задачи во время деятельности или находят оригинальные пути их решения. В течении всех этапов постановки задач процесс наставничества повлиял положительным образом на способности студента в умении постановки задач. Наставник как учитель, также увеличил мотивацию, уверенность и свободу студентов, выражая свое мнение о предмете. Исследование показало, что способность постановки задач у студентов 8-го класса выше чем у студентов 7-го класса, когда они вовлечены в ситуации связанные с постановкой задач.

Ключевые слова: Наставничество, постановка задач, решение задач, средняя школа

INTRODUCTION

Today most of the mathematics curriculum designers agree that problem posing is one of the important parts of mathematics education. Mathematics curriculums in many countries also accept problem posing is the heart of the mathematical activities (Brown & Walter, 199; Kilpatrick, 1987, Silver 1990). The activities with problem posing has been strongly recommended by National Council of Teachers of Mathematics in United States (NTCM, 2000). In Turkey, Problem posing activities have also been incorporated into Turkish mathematics curriculum in primary education since 2005 (Milli Eğitim Bakanlığı, 2009). In Kazakhstan primary and pre-primary mathematics education is also more emphasized by Kazakhstan Ministry of Education between 1-5 grades and it is accepted as a basis of all science subjects. There are many researches on problem solving activities and problem posing situations in times of Soviet union and nowadays (Mahmutov, 1977; Abulkasimova, 2012; Kayinbayev, 2002). Mathematics curriculum in primary education strongly advises activities from daily life situations in order to teach mathematics in mathematics classes and prepare the individuals for future (Ministry of Education, KP, 2005). The activities found in mathematics books are mostly related with problem posing stages. According to literature on problem posing, there are many different tasks which can be analyzed to indicate the performance of problem posing and develop abilities of the students (Kilpatrick, 1987; Lester, 1989;

Yuan&Sriraman, 2010; English, 1987; Stoyanova, 2003). In problem posing activities, students generate their own problems and solve their reformulated exercises. It is assumed that problem posing instruction which affects understanding more is based on problem solving. Although there are many definitions of problem posing, it is basically generation of new problems and reformulation of a problem for a given situation. Shortly problem posing has two parameters that are creation and reformulation (Ticha & Hospesova, 2009). In mathematics classrooms, Problem posing gives an opportunity for teachers to develop their teaching abilities as well as students increase their own understanding (Stoyanova, 2003). There are many benefits of problem posing instruction also stated in literature. It increases the creativity and mathematical ability, improving students problem solving, opening a window to the real life conditions, improving the students' disposition to mathematics (Silver, 1994). The relationship between problem posing and problem solving is also another way of discussed by mathematics educators thorough the results of many researches (Lowrie, 2002; Stoyanova & Ellerton 1996, Cankoy & Darbaz, 2010). There is a strong relationship between problem solving and problem posing as a cognitive process (Lowrie, 2002). It is asserted that problem solving instruction is based on problem posing situations that students check the results of the solutions that are found the looking back stages of Polya's four steps to problem solving. Gonzales's opinion about is the same with Lowrie that problem posing is deeply embedded in the activity of problem solving (Gonzales, 1998; Brown & Walter, 2005).

Directions and guidance were given to the students by mentors are an important activity in teaching learning process. Especially, in primary education, the role of mentors is so useful in order to develop students' abilities in many ways. In this sense, we will try to make some connections between problem posing instruction based on mentoring practices. Mentors are teachers and mentee are students who are taking problem posing instruction. In Kazakhstan as well as in most countries mentoring in pre-school and primary school is accepted as an important element to educate the students effectively. Schneider stated that a skilled mentor teacher can make a significant difference by guiding the students in learning process in classroom settings. Michael claims that the mentor teacher gives the students unique practical opportunities during their learning process. Clark defines mentoring process in three dimensions which includes mainly teaching, supervising and advising. Hudson's five factor model of mentoring shows some directions in order to measure the effects of mentors' personal attributes on increase or improve the problem posing abilities of the students. Five factors model stated by Hudson are Personal Attributes, System Requirements, Pedagogical Knowledge, Modeling and Feedback. Especially two factors in Hudson Model are important for a mentor to contact with the mentees (here students). One of them is personal attributes that enable them to support mentees by instilling positive attitudes and confidence, encouraging friendly to listen attentively the problems that mentees face during their school based training (Hudson, 2004). Another component of five factor model is feedback that is suitable to use for problem posing and problem posing situations. Feedback might be a pedagogical discourse before and after teaching lesson. The constructive feedback has a positive effect on confidence in the mentee and requires the mentor to use the personal attributes on the mentees' emotional and psychological wellbeing.

METHODOLOGY

Aim and Objective of the study

The study uses quantitative and qualitative methods that describe and explore the students' perception on mentoring in primary classes. The aim of usage the qualitative method is to get depth information and understand the views of the students on their mentors. The quantitative method aims to make a numerical comparison about the problem posing abilities of the students for given cases.

Shortly in this research, we will investigate;

- a) The problem posing abilities of the students in 7th and 8th grade will be analyzed and compared.
- b) How mentoring experiences affect the problem posing abilities of the students in both grades.

Participants

The study was composed of 85 7th and 8th grade students who attend primary school in Kaskelen, Almaty. There were 2 classes from 7th and two classes from 8th grades. The study was done in 2013 /2014 fall semester. Characteristics of the participants are summarized in Table 1.

Data collection instruments

The quantitative research based on the problem posing activities. The students from both groups will generate problems and solve them for given situations. The number of problems and solutions determine the students' performance in our case. The original tasks that were used in the research are taken from the mathematics books based on primary school mathematics curriculum. The purpose was to provide insights into students' abilities to pose mathematical problems. There were three tasks that we used in the research. Each student completed the tasks in 50 minutes. Before we apply the mathematical tasks to the students, two experienced mathematics teachers from Mathematics Institute controlled whether the tasks are suitable or not for the graders.

Task one was designed according to Dunker's (1945) definition about problem posing that is generation of a new problem or the formulation of a given problem. Students were asked to construct a story from the given situations based on the view of generating the problems in different situations. Task two was designed according to idea of Stayanove (1996) who claimed that students should complete the uncompleted cases that were given to them.

In last task, task 3, the students will pose problems from a given diagram. The task was based on the definition of Silver and English (2003) who proposed the students should pose some problems with their own sentences from given figures, diagrams.

The questions in qualitative study based on Hudson model of mentoring. Two parts were selected from the model in the study as personal attributes and feedback of mentor. Four questions were prepared to the students (mentee) about their mentor (teachers) in the area of personal attributes and feedback.

The questions were;

1. Did your teacher (mentor) help you when you confront the difficulties? [Personal attributes]
2. Did your teacher encourage you to pose problems? [Personal attributes]
3. Did your teacher make a discussion before posing the problems? [Feedback]
4. Did your teacher make a discussion after posing the problems? [Feedback]

Data Collection and Analysis

The qualitative data were collected thorough semi-structured interview forms by the researchers after the study in spring term. The researchers were two prospective mathematics teachers from last course mathematics department in Suleyman Demirel University in Almaty. The researchers attend the primary classes for 6 hours per week. They collected the data through special designed forms which includes 3 questions about their mentors. The evaluation of qualitative data only based on the answers of the questions that stated above about their teachers.

The quantitative analysis of the data was based on the number of posing questions about the tasks.

Table 1. Evaluation of the quantitative data

Number of Posed problems(N)	Points(P)
no posed problem	0
posed one problem	1
posed two problem	2
posed more than two problems	3

The data derived from the forms evaluated quantitatively and qualitatively according to class and gender differences.

Results

According to Table 3, the construction of a story for the given situations the boys posed more than 2 stories or writing a problem for a given situation is a percentage of 19% the ratio for girls is 20% with an arithmetic average 1.42 for girls and 1.25 for boys. We can say that the ability to write a story (a problem) of girls somehow higher than boys. 36 percent of the students did not pose any problems for the given cases with a high ratio unexpectedly.

25% of the students of 4th grade posed more than 2 problems for the second task that is a little bit difficult than first task. It was related with uncompleted problems.

30% of the girls posed no problems about this activity with a higher ratio while 23% of the boys in the same activity. It indicated that boys can imagine the proceeding part of the problems for these activities. The arithmetic averages for second tasks which involved different posing abilities is higher for girls when they pose more than two problems. We can conclude that girls' problem posing abilities for both tasks are higher than boys in general. But there are slightly differences among themselves boys' abilities to pose problem for second task is higher than for the first tasks.

In last task, posing problems from the diagrams, the abilities of boys are higher than girls with an amount of 24% with 18%. The girls who posed no problems from given diagrams are 39% with a high amount whereas It was 22% for boys.

When we analyze the 5th graders according to their posed problem, we say that the girls are more successful for all tasks during the activities. For all graders the second task was difficult generally because 30% of boys and girls posed no problems for these tasks. The high performance that girl showed in third activity that was related to derive problems from given diagrams. It is interesting that 4th graders of girls were not so good for this activity. When we compare the girl's students in both grades, the girls in 5th grade are more successful during the posing

activity for the last tasks with an arithmetic mean of 1.57. The highest percentage with 21% of the girls did not pose any question for the first tasks.

It is realized from data that boys' problem posing abilities for the given tasks are higher than girls for both graders in posing more than 2 problems cases. The boys' average is 1.59 for first, 1.34 for second and 1.56 for third task. Moreover, the girls' averages for the same tasks are 1.27, 1.52 and 1.26. Especially for the first and second tasks the boys who posed more problems than girls.

Table 5. Frequencies of the students' views on whether teacher's personal attributes as mentors were supportive enough or not

Personal Attributes of Teacher(Mentor)	7th	8th	% of 7th	% of 8th
Mentor gave enough support	20	30	32	42
Mentor did not give enough support	25	27	41	38
Mentor did not give any support	16	15	27	20

The mentor's personal attributes were asked to both graders to collect the data to compare the percentage of views. Table indicated that mentor shows good relations with 5th graders more because 42% of the students agree that mentor gave enough support to them. The fourth graders results about personal attribute that mentor showed them in fewer amounts of 32.

The data was collected thorough the semi-structured forms prepared by researchers to evaluate the personal attributes of the mentor teacher during the problem posing situations.

Table 6. Frequencies of the students' views on teacher's feedback as mentors

Feedback of Teacher(Mentor)	7th	8th	% of 7th	% of 8th
Mentor indicated important points before teaching	25	35	41	48
Mentor gave advises after teaching	15	22	25	35
Mentor showed tips of communication during teaching	16	10	26	14
Mentor gave advises after teaching	5	5	8	3

The table indicated that mentor's feedback was higher than 8th grades than 7th grades which affects the problem posing abilities. Mentor explained the important points of the subject before lesson to the 8th graders who pose more than 2 problems with an arithmetic average of 1.71 for first task, 1.65 for second task and 1.56 for third task. So research results showed that there is a high correlation between feedback and number of problems posed by students especially in primary classes.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The purpose of the study was to examine the problem posing abilities of the 4th and 5th primary school students with mentoring practices of the mathematics teachers.

Our findings complement the results of the previous studies (English, 1997; Brown and Walter, 1993; Leung 1997; Stoyanova, 2003). Especially our findings are more suitable with the English study that examines the problem posing abilities of third grade children within formal and informal contexts. Overall, the research findings indicated that students who were shown prior and enough mentoring experiences posed qualitative problems.

According to the findings of the present study, it can be concluded that primary school students use different and similar strategies in problem posing activities. Three tasks prepared for different problem posing abilities indicated that the primary school students can improve and develop their mathematical abilities in suitable posing situations. The study also investigated the importance of the mentoring practices of the teachers on developing the abilities of the students. The better mentoring practices by teachers' results higher number of problems posed by students.

1 Ministry of Education of Kazakhstan. (2002) *Educational Standards for primary and secondary schools* pp 117.

2 Steenbrugge, H. V., Valcke, M & Desoete, A. (2010). *Mathematics learning difficulties in primary education: teachers' professional knowledge and the use of commercially available learning packages*, *Educational Studies*, 36 (1), 59-71.

3 Schneider, R. *Mentoring New Mentors: Learning to Mentor Pre-service Science Teachers*. *J Sci Teach Educ*, 19 (2), 113 (2008).

4 Clark R. A. F. *Teacher, Supervisor, Adviser, or Mentor?* *Journal Invest Dermatol*, 131 (9), 1779 (2011).

5 Gray W. A., Gray M. M. *Synthesis of Research on Mentoring Beginning Teachers*. *Educ Leadership*, 43 (3), 37 (1985).

- 6 Hudson P. *Mentoring for Effective Primary Science Teaching*. Unpublished PhD Thesis, University of Queensland, Queensland. AU, 2004.
- 7 Beck, C., & Kosnik, C. (2000). *Associate teachers in pre-service education: Clarifying and enhancing their role*. *Journal of Education for Teaching: International Research and Pedagogy*, 26(3), 207-224.
- 8 Stones, E., & Gilroy, P. (2000). *Teacher Education: hands off!* *Journal of Education for Teaching: International Research and Pedagogy*, 26(3), 205-206.
- 9 Hudson P. Usak M. Savran A. *Benchmarking Mentoring Practices: A Case Study in Turkey*. *Eurasia J Math Sci Technol Educ*, 6 (4), 245 (2010).
- 10 Stoyanova, E. & Ellerton, N. F. (1996). *A Framework for Research into Students' Problem Posing in School Mathematics*. In: *Technology in Mathematics Education*, ed. P. Clarkson, (pp.518–525) .Melbourne: Mathematics Education Research Group of Australasia.
- 11 Stoyanova, E. (2003). *Extending students' understanding of mathematics via problem posing*. *The Australian Mathematics Teacher*, 59 (2), 32-40.
- 12 Nixon-Ponder, S. (1995). *Using problem posing dialogue in adult literacy education*. *Teacher to teacher. Adult Learning*, 7 (2), 10-12.
- 13 Moody, J. (2009). *Key elements in a positive practicum: insights from Australian post-primary pre-service teachers*. *Irish Educational Studies*, 28(2), 155-175.
- 14 Lin, P., L. (2004). *Supporting teachers on designing problem-posing tasks as a tool of assessment to understand students' mathematical learning*. Paper presented in *Proceedings of the 28th Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*, (pp.257-264). . Norway: Bergen.
- 15 Booth M. *The Effectiveness and Role of the Mentor in School: The Students' View*. *Cambridge Journal of Education* , 23 (2), 185 (1993).
- 16 Dereli, E. (2012). *Okulöncesi öğretmenleri ile ilköğretim birinci sınıf öğretmenlerinin ilköğretime hazırlık süreci ile ilgili görüşlerinin karşılaştırılarak incelenmesi*. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-20. <http://www.akademikbakis.org/30/13.htm> adresinden 24 Haziran 2012 tarihinde edinilmiştir.
- 17 English, L. D. (1997). *The development of fifth grade children's problem-posing abilities*. *Educational Studies in Mathematics*, 34, 183-217.

УДК 373(574)

THE COMPARISON OF TURKISH AND KAZAKH SECONDARY SCIENCE CURRICULUMS IN TERMS OF 'SCIENTIFIC LITERACY'

Satilmis Yilmaz – Assistant professor of Suleyman Demirel University,

This research refers comparative study about curriculums of natural science subjects. The sample of this study consists of national official standards and curriculums, which approved by ministries of education and science of two countries: Kazakhstan and Turkey. We compared science curriculums of 4-8 grades. The next purpose of this study is to compare the concept of Science literacy in curriculums of Secondary Education in Turkey and Kazakhstan and to identify similarities and differences of curriculums in accordance of the findings. Similarities and differences are related to scientific literacy, teaching integrated science or separately and the concept of science and technology. Some advice was given to further studies in accordance of findings of this study.

Keywords: Science education, Natural Science Curriculum, Secondary Schools, Scientific Literacy

Осы мақалада Қазақстан және Түркия мемлекеттеріндегі жаратылыстану пәндерінің 4-8 сыныптарға арналған ресми бекітілген оқу бағдарламалары мен стандарттары салыстырылды. Сонымен қатар мақалада, білім алушылардың жаратылыстану саласындағы пәндер тақырыптарынан хабардар болу, білімді түсіну жөнінде оқушыға қойылған талап және міндеттерді анықтап, салыстыру болып табылады. Сондай-ақ, қоса жаратылыстану мен техниканы байланыстыру, жаратылыстану пәндерін бірлескен түрде немесе бөліп оқыту және оқыту мерзімі, сағат жүктемесі, мазмұны жағынан айырмашылық және ерекшеліктері анықталды. Болашақ зерттеу пәндері бағдарламаларын дамытуға байланысты ұсыныстар жасалды.

Кілт сөздер: жаратылыстану ғылымдары, жаратылыстану пәндері бағдарламасы, орта мектеп, ғылыми сауаттылық.

В этой статье проведены сравнительные исследования учебных программ и стандартов, предметов естественных наук для 4-8 классов, утвержденных в государствах Турции и Казахстана. Следующей задачей данного исследования является сравнение концепции науки грамотности в учебных программ среднего образования в Турции и Казахстана и выявить сходства и различия в соответствии с выводами. Сходства и различия связаны с научной грамотности, обучение естественных наук интегрированно или отдельной концепции науки и техники. Некоторые советы уделялись для дальнейших исследований в соответствии с выводами последних.

Ключевые слова: естественно-научное образование, естественные науки, учебная программа, средняя школа, научная грамотность.

Introduction

International studies in comparative education have been developed the curriculum of natural science education in the world. The main goal of the comparative studies in education is to qualify the teaching process and provide positive implementations on science curriculum from other countries. One of the important ways to improve the quality of science education is the international experiences about natural science curriculum.

Kazakhstan and Turkey have been supported common educational and cultural studies to develop relations between two countries. Both are developmental countries at educational fields. The studies of renewal curriculums of natural science disciplines have been continued in both countries. When this curriculum studies are investigated these countries are being aim the European educational programs. Comparative studies have a great importance between two countries to reach success of implementations and applications of European educational criterions.

In our research comparative curriculum studies pointed out 'scientific literacy' because Teaching Natural Science programmes goal 'scientific literacy' in European educational system. It needs to explain this term to better understand and compare. Murphy C. (2003) reported that the term 'scientific literacy' refers to the minimal scientific knowledge and skills required to access whatever scientific information and knowledge is desired(1). Scientific literacy defines what the public should know about science in order to live more effectively with respect to the natural world(2).

The importance of this research is to compare the concept of Science literacy in curriculums of Secondary Education in Turkey and Kazakhstan and to identify similarities and differences of curriculums in accordance of the findings and to advice further studies related curriculum development.

2. Methodology

In this study, a qualitative research approach was used. Qualitative research is the approach that is produced data without statistical procedures and digital tools. Qualitative research techniques have important characteristics; to provide the researcher's participatory role, the research design flexibility and an inductive analysis. This is a qualitative study aiming to compare the natural science curricula in two countries in detail. The methodology part comprises of subject content analysis; curriculum vision, goals and teaching objectives. Firstly, both Kazakhstan and Turkish Secondary Education Systems were investigated to get an idea about general structure and the implementation of curricula in these countries. Then, the science curricula of two countries were compared by looking at the goals and objectives of science curriculums.

3. Findings

The Structure of Education System of Turkey and Kazakhstan

Primary and secondary education is a 12-year term in Turkey. This is the first 4 years (Grades 1-4) is primary education and Grades 5-8 are covered by lower part of secondary education. The first 8 year of education is compulsory. The last 4 years (Grades 9-12) is in upper secondary education. After the primary and lower part of secondary education students who have completed a total of 8 years are placed upper secondary schools within examination prepared by the test center and continue their high school education. The period of education year is 36 weeks.

The secondary education of Kazakhstan consists of 11 years of compulsory education. This is planned in three stages that primary, lower and upper level of secondary education. The first phase of 1-4 grades which consist of primary, 5-9 grades of lower secondary and 10th and 11th grades of upper secondary education. Primary and secondary phase (end of Grade 9) students who receive a diploma of lower secondary school after passing the test successfully. Students who have diploma can apply to different field of vocational and technical high schools. Other students continue to the upper secondary schools. In Kazakhstan, except grade 1(33 week), the period of education year is 34 weeks for grades 2-11(3).

The Structure of Secondary Natural Science Curriculum of Turkey and Kazakhstan

In Kazakhstan the science curriculums are "Earth Knowledge" which is similar "Life Knowledge" lesson in the first four years in primary schools. In fifth grade "Natural Science Knowledge" lesson that is integrated from different science subjects. Physics, chemistry, biology, geology and astronomy lessons are placed separately between the sixth and ninth grades at lower secondary schools. After the new studies of science curriculum of lower secondary schools in Ministry of Education and Science of Kazakhstan (KRMES), science subjects starts with 5th grade and they were integrated with Geography, Physics, Chemistry, Biology and astronomy. The curriculum of physics is covered 7-9th grades, chemistry at 8-9th grades and biology at 6-9th grades in 2013 year(4). The curriculum of natural sciences is integrated at 5th grade but curriculums of natural sciences of 6-9 grades were prepared separately(5).

Integrated science teaching time is one hour per a week and 34 hours for a year. This consists of 11 hours of Geography themes, 10 hours of biology themes, 7 hours of chemistry themes and 3 hours of physics themes in 5th grade. Geography and biology subjects are twice hour per a week at 6-8th grades, Physics and chemistry subjects are two hours per a week at 7-8th grades and 8th grade respectively(6). According to the total hours of science subjects per a year, geography, biology, physics, chemistry and integrated science are covered in time of 29.6, 29.6, 22.2, 14.8 and 2.2 percent respectively. Astronomy is taught in integrated science curriculum as 1.5 percent (see Table 1).

In Turkey science subjects are integrated in both primary and lower secondary curriculum but it is separated in upper secondary schools. Science is integrated in a course called "Life Knowledge" in the first three years in primary schools. The Science and Technology courses are taught from the fourth grade to the eighth at secondary schools. This curriculum consists of science subjects such as physics, chemistry, biology, geology, environment and health education shared in each grade in Turkey. Science course is given as 4 hours per week at 5-8th grades and 3 hours at 4th grade. Science and technology curriculum consists of Geography themes with "Earth and Universe" chapter and, Biology with "Live and Life" chapter and, physics "Physical Events" chapter and, chemistry with "Matter and Change" chapter (7). According to the percentages of total teaching time of each subject, Physics, biology, chemistry, geography and astronomy subjects are 35.7, 29.8, 22.4, 7.4 and 4.7 percent respectively (see Table 1).

Table 1 The Total Hours of Science Subjects in Both Countries

Subjects	Kazakhstan							Turkey						
	Grades					Hours per year	%	Grades					Hours per year	%
	5	6	7	8	9			4	5	6	7	8		
Geography		2	2	2	2	272	29.6						51	7.4
Biology		2	2	2	2	272	29.6						204	29.8
Physics			2	2	2	204	22.2						244	35.7
Chemistry				2	2	136	14.8						153	22.4
Astronomy in Integrated Science						14	1.5						32	4.7
Only Integrated Science	1					20	2.2	3	4	4	4	4	684	100
	1	4	6	8	8	918		3	4	4	4	4	684	

According to the Table 1, the total hours of science subjects of both countries are presented in table 1. According to the table 1, the total teaching time of natural science is 918 hours at 5-9th grades in Kazakhstan and 684 hours at 4-8th grades in Turkey. While the science teaching time is compared for both countries, the total teaching time of secondary science is five year in primary and lower secondary schools. The science curriculum of primary and lower secondary education of Kazakhstan consists of more science subjects in total hours than Turkey. In Kazakhstan the science curriculums, geography and biology have placed more and Physics subjects are more in Turkey.

Comparasion of Science Literacy concept in two countries

Science literacy is meant with scientific knowledge and information about natural world. The ministry of Education (MEB) defines that scientific literacy may be considered the following criters (7);

1. The nature of science and technology
2. Key concepts of natural science
3. Scientific Process Skills (SPS)
4. Science-Technology-Society-Environment (STSE) relations
5. Scientific and technical psychomotor skills
6. Values of the essence of Science
7. The attitudes and values of Science (AV)

Biology, chemistry, physics, geography, and other natural sciences related topics are taught in their courses. There is no special chapter for SPS and AV fields. Themes related STSE have been set up in each subject of curriculum. Themes related STSE are "Human and Nature" unit in Natural science program in the fifth grade as five hours, technology and physical relationship in the Physics program in seventh grade as 9 hours, and "Water" unit in Chemistry program which include water-related environmental problems. Kazakhstan as scientific literacy

in the curriculum are given more knowledge of the environment. The country's environmental awareness is very advanced and strict laws. To develop the relation between nature and society, to introduce ecology of territories and ecological Law of Kazakhstan, to protect nature and to train students in ecology-humanistic relation (6) are objectives related environmental literacy in secondary science curriculum of Kazakhstan.

In Turkey, science and technology relationship and information technology are reflected in cases where frequent samples giving, the information in daily life use and the exercises of related problems presenting to students and the knowledge, understanding, skills, attitudes and values acquired for science and technology literacy on Science and Technology Program. The vision of this program is to train students having science and technology literacy without the individual differences of them (7). The goals related to scientific literacy are below:

- to encourage students with a sense of wonder to events with scientific and technological development in each grade level,
- to understand the nature of science and technology; the interactions between science, technology, society and the environment,
- to create knowledge, experience, interest in developing an infrastructure that would enable them for science and technology based on profession
- to provide use of science and technology in acquisitions of new knowledge and problem solving,
- to understand and to ensure students to be responsible and conscious decisions about Science and technology, social, economic and ethical values, personal health and the environmental problems

Conclusion

The differences of two education system are related to the period of education for a year, the education period and the period of the parts of secondary education. Kazakhstan and Turkey have 11 and 12 years of education time and the compulsory education of Kazakhstan and Turkey are 11 and 8 years respectively. But 12 years of education was decided in parliament of Kazakhstan as compulsory. The second difference is about education period of secondary schools that is 34 and 36 weeks in Kazakhstan and Turkey. The next is related to the end of grade of lower and the starting grade of upper secondary schools. The starting grade of lower secondary education is 5th grade in both Kazakhstan and Turkey. The end of the lower secondary education is different for two countries. The end of the lower secondary education is 9th grade in Kazakhstan and 8th grade in Turkey. So, the starting grade of upper secondary education is 10th grade and 9th grade in Kazakhstan and Turkey. In Kazakhstan according the new law of 12 year education, the starting grade of upper secondary education will be 10th grade.

Science subjects are integrated in both primary and lower secondary curriculum in Turkey. They are integrated in primary and 5th grade in lower secondary and separated at 6-8th grades in lower secondary schools of Kazakhstan. Natural science subjects are separated in upper secondary schools of Kazakhstan and Turkey. Science subjects starts as integrated natural science at 5th grade in Kazakhstan and starts 4th grade as 'Science and Technology' subject in Turkey.

Science subjects are themes related geography, biology, physics, chemistry and astronomy fields in both science curriculums. Geography and biology themes are more placed in science curriculums of Kazakhstan but in Turkey physics, chemistry and biology themes are more placed on curriculums. When two science curriculums are compared, scientific literacy is considered in goals of programs. In Kazakhstan, the environmental themes are emphasized to gain the sense of environmental problems. This is considered more than Turkey. But the sense of technology and relationship of social, environment and science is focused on science curriculum in Turkey.

As a result, the technological themes and scientific literacy related to the technology should be placed more than geographical themes in Kazakhstan. The technological development is rapidly continued in the world but some problems have been produced. It is advised that to acquaint the students the sense of technological development besides some social and environmental problems.

1. Murphy C. Report 5: Literature Review in Primary Science and ICT. Queens University, Belfast, 2003.
2. DeBoer G.E. (2000) *Scientific Literacy: Another Look at Its Historical and Contemporary Meanings and Its Relationship to Science Education Reform*. Journal of Research in Science Teaching Vol. 37, No. 6, pp. 582- 601.
3. KR Ministry of Education and Science. The Standards of secondary education. 2013.
4. KR Ministry of Education and Science. The Curriculum of 7-9th Grades for a Course of Physics, 2013.
5. KRMES (2013). The Curriculum of 5th Grade for a Course of Natural Science.
6. KR Ministry of Education and Science. The Curriculum of 8-9th Grades for a Course of Chemistry, 2013.
7. Ministry of Education. Science and Technology Program. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. 2006.
8. Нұрахметов Н.Н., Жексембина К.М., Сарманова К.А. Химия 8-сынып әдістемелік нұсқау. – Алматы: Мектеп, 2004.
9. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары. – Астана, 2002. – 236б.
10. Koballa, T.R, Chiapetta E.L. Science Instruction In The Middle and Secondary Schools. Columbus: Merrill Publishing Company, 2006.
11. Негізгі орта білім беру деңгейінің 8-9 сыныптары үшін «Химия» пәнінен типтік оқу бағдарламасы, 2013.

ҚАЗАҚСТАН СУРЕТШІЛЕРІНІҢ ПОРТРЕТ ЖАНРЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ ТАНЫМЫН ДАМУЫ

С.М. Крыкбаева – өнертану кандидаты, қауым.проф.м.а.

Г.Ә. Қалдыбаева – «Кәсіптік білім» кафедрасының аға оқытушысы.

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті

Бейнелеу өнерінде портрет - кескіндеме, мүсін, графика, сондай-ақ фотоөнері секілді басты жанрлардың бірі. Портреттің ерекше басты сипаты оның түп нұсқамен ұқсастығы. Адамның сырт бейнесімен қатар, оның ішкі жан дүниесін де сезе білуі, адамның сыртқы болмыс-бейнесіне қоса, ішкі жан дүниесін, мінез-құлқын аша білгенде ғана көрермен шығарманың алдында ұзақ тұрып, сүйсіне қызықтайды. Қазіргі суретшілер кейбір портретте адамның беттің бейнелеп және қайталанбас көріністі туындатады.

Тірексіз сөздер: Кескіндеме, өнер, портрет, руханилық.

В изобразительном искусстве портрет – один из главных жанров живописи, скульптуры, графики, а также фотоискусства. В основе портретного жанра лежит мемориальное начало, увековечивание облика конкретного человека. Важнейшим критерием портретности является сходство изображения с портретируемым (моделью, оригиналом). Сходство в портрете – результат не только верной передачи внешнего облика портретируемого, но и правдивого раскрытия его духовной сущности в единстве индивидуально-неповторимых и типических черт, присущих ему как представителю определённой исторической эпохи, национальности, социальной среды. Обычно портрет изображает современное художнику лицо и создаётся непосредственно с натуры.

Ключевые слова: Живопись, искусство, портрет, духовность.

In fine art portrait is one of the main genres of painting, sculpture, graphics and photography. The basis of the portrait genre memorial lies the beginning, perpetuating the image of a specific person. The most important criterion of portrait is an image similar to the model (model-original). The similarity in the portrait is the result not only of the faithful transmission of the external appearance of the model, but also truthful disclosure of his spiritual nature in the unity of the individual is unique and typical traits of him as representative of a particular historical era, nationality, social environment. Typically, the portrait depicts the artist entity and is created directly from nature.

Key words: Painting, art, portrait, spirituality.

Өнер табиғатын, оның қоғамдық мәнін эстетикалық, өнертанымдық, педагогикалық, психологиялық тұрғыда зерттеу, өнердің көркемдік әрі ғылыми дүниетаным құралы ретіндегі арақатынасын тануға, көркемдік білім мен тәрбие мәселелеріне аса қажетті мағлұматтарды игеруге зор мүмкіндік туғызады. Өнер арқылы берілген эстетикалық тәрбие адамды ұдайы сұлулық пен әдемілікті дұрыс ұғынуға жетелеп, сезім байлығын қалыптастырады. Көркем шығармалардың әр түрлі болуы өмірдегі сан алуан тақырыпты бейнелеп көрсетумен айқындалады. Сондықтан да академик И.Т. Павлов: «Ғылым өмірдің қаңқасын ғана жасайды, ал жан мен тәнін өнер бейнелейді», - деп атап көрсеткен.

Кескіндеме – бейнелеу өнерінің ең толысқан түрі. Онда көптеген құралдар қолданылады. Әр суретшінің өзіндік бейімі тандаған жолы бар. Біреулері натюрморт жазуға, екіншісі портрет, үшіншісі пейзаж жазуға, төртіншісі әр түрлі тарихи тақырыпты, тұрмыстық көріністерді, т.б. жазуға құмар. Суретші өзі қалаған, сүйген тақырыптарды қалап алады. Бейнелеу өнерінде бұлай бөліну жанр деп аталады. Жанрлар: натюрморт, пейзаж, портрет, жанрлық картиналар болып бөлінеді [1, 316.].

Портрет – ерте пайда болған жанр. Бұл адам баласының өзін көруге құмартқандығынан болар, әртүрлі ұғымдар да пайда болды. Ертеде мысырлықтар адам жаны бейнеленген портретке ауысады деп ұққан. Суретші шеберлігінің нәтижесінде кейде салынған портреттен сол адамның өмірден көрген азабын, қайғы қасіреті мен бүкіл жүріп өткен өмірін көруге болады.

Портреттің ерекше басты сипаты оның түпнұсқамен ұқсастығы. Адамның сырт бейнесімен қатар, оның ішкі жан дүниесін де сезе білуіміз керек. Адамның сыртқы болмыс-бейнесіне қоса, ішкі жан дүниесін, мінез-құлқын аша білгенде ғана көрермен шығарманың алдында ұзақ тұрып, сүйсіне қызықтайды. Әсерлі сезімге бөленіп, қиялға беріледі.

Портреттер өзінің сипаты жағынан әр түрлі болады. **Сәндік портреттер** – адамның сұлулығын, әдемілігін, дәріптеу, оны әсемдік пен сәндікке көрсету. Адамдарды күнделікті өмірде көрсету. Ол **интимдік, психологиялық портреттер** деп аталады.

Ұқсастықты суретші неден іздеуі қажет? Тек табиғат берген дене пішініне ғана ма? Немесе бізді қоғамнан, мәдениет пен уақыттан бөліп тұратын адам баласының «мәнінен» бе? Адам қашан шынайы, өзіне-өзі тең болады? Ең жақсы портреттер ұшқыр көңіл-күймен, ондағы кескіннің игілігімен және ақылдың ұлылығымен ғана емес, натураның, табиғаттың көп қырлылығымен және тағдырдың

құбылмалығымен тамсандырады. Суретші астан-кестен әсерден көркемсурет ғарышын, өмір ырғағын бейнелеуге тырысады. Бірақ, суретші салған кескін іштей өзінді түсінетін бейнемен сәйкес келе ме? Осы сәйкессіздіктен сомдалған сурет қуандырып немесе ренжіте ме? Әрқашан «Адам бейнесі – ол әрдайым әлем метафорасы және менің бір нәрсеге ықтимал ұмтылысым» деп есептеу қажет [2, 82 б.].

Суретшінің негізгі және басты міндеті – бояуды, қалам ізін, мәрмәр мен қоланы жанды бейнеге айналдыра білу. Кез-келген картина, оның ішінде портрет те бар, суретшінің жанында көптеген әсерлердің қосылуындағы бейнеден туындайды, бояуға да, не мәрмәрға да еш ұқсамайды. Әрбір суретші ішкі сырын сыртқы ортақ тілге «аударумен» айналысады. Интуицияны қосқанда барлық бес сезімге әсер ететін мөлдір де, езгелек образды түс немесе қола тілімен қабылдап, түсіну қажет. Әр дәуірде бейнелеу өнерінің әр түрлі жүйесі жасалынды. Әлемдік бейнелеу өнері процесіне кіретін біздің суретшілер оларды XX ғасырда ғана дайын күйінде пайдаланды. Алайда, өзіндікі туралы айтуға тура келгенімен бұл олардың қызметтерін төмендетпейді. Әрбір тіл оны жақсы сөйлеу үшін қызмет етеді. Ол үшін дарын мен мектеп қажет. Халық айтқандай: «Өнерлінің қолы алтын, өлеңшінің сөзі алтын».

Бүгінде жас ұрпақтың рухани-эстетикалық тұрғыда дамуына бейнелеу өнерінің әсерлі ықпалы, көркем өнер түрлерін оқу тәрбие жұмыстарында тиімді жолдарын айқындауға бағытталған зерттеулердің аумағы кеңейе түсуде. Көркем білім тәрбие беруге байланысты, бейнелеу өнеріне тиімді оқыта отырып, өнерге баулу, көркем өнер қызығушылығын, талғампаздықтарын арттыру және тәрбиелеу үнемі, жүйелі, бірізді жүргізілген уақытта ғана тиісті нәтижеге жетуге болады.

Мектепте оқушыларға бейнелеу өнеріне оқытуда немесе әртүрлі техника мен түрлі әдістерді қолдана отырып, кәсіби жоғары деңгейде сурет салдыру мақсат емес. Біздің мақсатымыз - оқушылардың көркем эстетикалық талғамы мен бейнелеу өнеріне деген қызығушылығын оятып, қоршаған ортаны таныту және Отан сүйгіштік сезімдерін арттырып, әсемдікке, сұлулыққа жетелеу болып табылады. Сабақ жоғары деңгейде өту үшін оқушылардың бейнелеу өнеріне оң көзқарастарын қалыптастырып отыру және іс-тәжірибе тұрғысында шығармашылық жұмыс жасауларына барынша талпындыру міндетті. Мысалы, бейнелеу өнерінде суретші тек қарапайым сюжетті немесе табиғатты ғана бейнелеп қоймай, осы өнерге тән мәнерлілік құралдары арқылы, қоршаған өмір шындығының өткені мен бүгінгі болмысының көркем образдарын жасайтынын, ал музыкада, түрлі дыбыстарды, осы өнердің заңдылықтарына сәйкес әсем орналастыру арқылы, сазгер де өмір болмысына деген өз ойын, қиялын, көңіл-күйін суреттейтінін бірізділікпен, дәлелді мысалдарды, дидактикалық материалдарды ұтымды пайдалана отырып ашып көрсету, өнер пәндерінің эстетикалық құнын байыта түсетін тәлім-тәрбиелік мәселелер.

Балалар үшін өнер туындыларын талдаудың қиындығына қарамастан, бастауыш мектеп оқушылары өнерді қабылдауға әрқашан белсенді қатысады. Сол белсенділікті пайдалана отырып, оқушыны, мектептегі алғашқы күнінен бастап, эмоциялық әсерленуге, кеңістіктік ойлауға, пайымдауға, өнерді салыстырмалы талдауға, шығарманың эстетикалық сапасына деген белсенді қатынасын қалыптастыру мен бағалай білуге көмектесетін көркемдік қабылдау сапасын дамытатын тәлім-тәрбиелік құрал қажет. Портрет жанры арқылы оқушылардың эстетикалық танымдық қабілеттерін арттыруда маңызды.

Портрет деген не? Адамның адамға қызығушылығы. Тең дәрежедегі әңгіме. Портрет дегеніміз – модельдің суретшіге сенуі, ал суретшінің модельден жеке адамды, тұлғаны көруі. Осылайша ерекше жағдай тумак: екі тұлға шынайы қарым-қатынас жасайды. Бұл идеалда ғана. Алайда, ұқсастық проблемасы да бар [3, 201-214 бб.].

Николай Хлудов 1901 жылы салған «Жас қазақ әйелінің портреті» портретте жас та, тартымды әйел мұңая қарап отыр. Суретші оның жүзіне ғана зер салып қоймай, айналадағы бүкіл әлемді де зор ықыласпен суреттейді, оның өмірімен сабақтас бұйымдарға көңіл аударады. Бұдан суретшінің шүбәсіз көркем де эстетикалық талғамға ие екендігін көресің. Классика мәдениеті мен суретшінің шеберлігінен жасалған түрлі-түсті гамма модельдің жастығы мен әсемдігін жан-тәнімен суреттейді. Хлудов әсерлі сәтті бергісі келгендігін байқау қиын емес. Сол иығынан желбіреп ұшқындай түнліктің шеті, алды мен жердері көп бүрмелі көйлегі бұл – қозғалыстың белгілі: модель бұрылып, суретшіге имене қарағандай.

Михаил Гайдукевичтің (1928) «Дунганин» деген графикалық туындысында аралас техникамен әртүрлі фактураларға әуестікпен орындалғандықтан бір ғана мағыналы образды берілмеген. Кинодағыдай ірі план, сопақша жүз, шығыңқы жақ сүйектері, үлкен ауыздағы қалың еріндері, қиғаш көздері мен қою қара көлеңкесін айқын бейнелеген «неандерталецтің» қабырғадағы суреті пұттың маскасын бейнелеп қойғандай. Бірақ, адамның жалт қараған көзқарасы мен нәзік сұлбасы, стол төрінде шай ішетін шынысымен отырған ұстамды тұлғасы шығыс адамын көрсетеді. Дегенмен, мұндай кескін орыс суретшілерінің ориенталистік қиялында сомдалған.

Қазақтың алғашқы суретшісі Әбілхан Қастеев салған шағын көлемді «Құсықбаев портреті» акварелі

өзінің терең образдылығымен таң қалдырады. Суретші сараң да, нақты құралдармен модельдің сипаты мен тағдырын анықтайды. Ересек тартқан ер адамның кеудесіне дейін салынған қырын қараған бейнесі сурет бетін толтырып тұр. Профиль – толыққанды тұлғаның және суретшінің сезімі мен санасына әсер ететін магияның белгісі. Басын сәл иіп, иығын аз ғана бүкшште отырған, қабағы салбыраңқы және көтеріңкі қасы еркін адамның өмір қиындықтарын көп көрген, ауыр ойға шомғандығын көрсетеді. Кескіндемешінің шеберлігі мен нәзік сезімталдығы сол – бірнеше түстегі дақтарды түсіндірудің шексіз алаңына айналдырады. Ашық және күрең түсті нәзік белгілер бас сүйегінің конструкциясы мен жүзінде өмірдің айшықты ізі қалған бейнесі өте ұтымды кескінделген. Ашық түстегі үлкен басы қара киімі мен көгілдір фонда айшық тапқан. Сондықтан да, оның терісінің түсі бозғылт және ашықтау сияқты көрінеді. Бет-жүзі мен киімі бірігіп бірінғай мәдени кеңістікті құраған. Ақ көйлегіндегі білінер-білінбес жолағы мен камзолындағы ашық әдіптер әсерлі көрінеді. Қалпағындағы қара жолақ пен қара шапан қырын қараған жүзін кеңейте түскендей. Жүзі жарық әлемді қарсы алғандай болғанымен, көңілдір түстің жақындай түсуі бұл қозғалысты тоқтата түседі. Тығыз кеңістіктегі адам энергиясы өмір үшін дайындалған секілді. Биография мен тағдыр өткен өмір іздері [4, 115 б.].

«Автопортрет» те (1931) тартымды: иығын ала бейнеленген мұңды да аурушаң жүзді ер адам. Суретші жалпақтау ат жақты кескінге назар аудара қарайды: өтініп тұрғандай екі қастың астындағы жарқыраған көздер, үлкен де жапырайған мұрын, тарс жабылған еріндер, мұрын мен ауыз арасындағы суағар, қос танаудың жанындағы қыртыстар, маңдайдағы әжімдер. Міне, табиғат тартуына суретшінің жүргізетін бухгалтериясы осы. Енді мұның артында не тұрғанын және қалай атау керектігін түсінуге тырысады. Басында құлақшын, иығында бірінің үстіне бірінжапқан пальто. Мойны-жағы ақ-қара жолақтағы жібек шарфпен оралған. Киіммен көмкерілген адам образында бұл әсем шарф ұқыптылықпен әдемі оралған, кербездіктен айрылмаған көркем натура қасиетіне ие. Бір жағына қисайта, сол жағына қарағанда оң самайы ашықтау киілген қаракөл тарлау құлақшыны оғаштау көрінеді. Суретші де ақ көңіл, икемсіз түр көрсетіп тұрған модельдегі қиғаштықты әрең байқағандай. Тым қарапайым қалпақ пен сәнді шарф арасындағы бет-жүз шындығында сезімталдылыққа берілмей, дәл, нақты, тіпті аямай суреттелген. Онда сол жақ иығында «жыирма жеті» деп жазылған. Егер суретші жылды және салынған күнін көрсетпесе бұл күн несімен ерекшеленбек? Оны 1931 жылдың бсәуірінде осылай жылы киінуіне не итермеледі? Ауру ма, күннің күтпеген жерден суытуы ма, әлдегі өмірдегі қиыншылықтар ма? Өзін-өзі зерттеуден жалықпайтын оның көзқарасы неліктен мұңды? Және не себепті бір деген санның орнына басқа сан шығады? Сурет сопақша рамкаға салынған. Ол адамның жүзіне көп мән береді және сырттан басып алудан сақтайтын өмірдің жергілікті кеңістігін жасайды. Картинаның бос орындары қоршаған әлемнен модельді қайта бөліп тұратын бейтарап жерге айналады. Шарфы мен бас киімі интуицияны, мүмкін саналы образ екендігін білдірсе, ал рамка суретшінің композициялық аңғарттығын білдіреді. Мұнымен қоса рамка Құсықбаевтың портретінде де қолданылған. Бұл әшекейленген бұрыштары бар тікбұрыш бейнеленген әдемі сурет сызғыштың көмегімен жасалғаны байқалады. «Автопортретте» овал қолмен салынған. Салынған суреттің әлеуметтік мәртебесіне және сипатына сәйкес бейнедегі бұл рамкалардың болуы стол үстіндегі фотосуреттің әсерін, екінші жағынан сырмақтар мен текеметтердегі ою-өрнектер дәстүрлі рамкалар мен жиектерді білдіреді. Сонымен қатар Құсықбаевтың үстіндегі ұлттық киім екендігін ажырату қиын емес. Тек шарфты ғана басқа әлемдік штрих сияқты.

Бейсенбай Сәрсенбаевтың «Абай» (1934) еңбегі өзінің шынайлығымен қызықты. Ұлы ақынның бейнесін жасауға деген шын көңілі портретте көрініс берген, нанымды суреттелген. Бұл ақын әрі ойшылдың ең алғашқы типтік портреттерінің бірі болуы мүмкін.

Ходжиковтың акварельмен жазылған «Ер адамның портреті» (1937) Қастеевке қарағанда адамның өзгеше сипатын және мазмұндаудың өзге стилін береді. «Құсықбаевтағы» секілді мұнда профиль пайдаланылған, бірақ адамның сипаты мен оның әлеммен байланысында айтарлықтай өзгешелік бар. Бейнелегіш тәсілдер анық көрінеді. Бояуды ашық түрде ойната білген Ходжиков өзінің зерттеп жүрген формасындағы әдіс туралы хабарлауды білдірген бояудың әртүрлі мағынада қолдануы, заттың түсі, маңызы мен қылқалам қозғалысының ізі өмір процесінің қуатын және суретші сезімінің динамикасын береді. Қастеев портретіндегі адам «бар» болса, Ходжикова уақыттың әр сәті «өтуде» болған. Оған өмір жағдайының күштеп енбеуі үшін өз маңызын жоғалтпауға тұрақты күш-жігер қажет. Ходжиков сөзсіз бейнелеудің субъективті еркіндігі жағына алғашқы қадам жасайды. Алайда оның адамы өздігінше тұйықталған жүйе сияқты.

Соғысқа дейінгі жұмыстардан екі бастауды көруге болады: біріншіден, портреттерде адам туралы айтқанда оған экзотикалық, этнографиялық заттар (кілемдер, кимешектер, түңліктер) қатысады, екіншіден, тек модельдің өзі бейнеленеді. Дегенмен, қарапайым тұрмыс белгілері (бас киім, шарф) бәрібір

модельді белгілі уақытқа және кеңістікке орналастырады. Хлудов пен Богданов адам бейнесін ашық белгіленген мәдени ортаның ішінен іздейді. Қастеев пен Ходжиков «адамның әлдебір дауысын» естиді.

Татьяна Глебованың «Қымыз сатушы» (1942-1945) суретін ерекше атауға болады. Ондағы сызықтар предметтік формаларды білдіреді, сонымен қатар субъективті бағаның ойын кеңістігін құрады. Суретші әйел үшін қыз қылығы ерекше. Оның мүсін мен шығыс аруының бет-жүзінің әсемдігі орта ғасырдағы Иранның кітаптарындағыдай, мысалы, тізесіне дейінгі жалаңаш аяғы мен түбінде шайқалған қымызы бар ауыр ыдысы шынайы бейнеленген. Өз Мәжнүннің күтіп отырған жалаңаяқ Ләйлі өтіп бара жатқандарға шипалы сусынды ұсынуда. Мұнда, әрине, нақты адам қатыспаған, бірақ, шығыстың құпия әйелін суреттеу үшін көрші елдердің бейнелеу өнеріндегі стилистика қажет болған.

Анна Мартованың («Қазақ КСР-ның еңбек сіңірген әртісі Х.Бөкееваның портреті», 1957), Нағымбек Нұрмұхамедовтің («Биші Лера», 1959, «Майра», 1958 және Петр Поповтың («Илахунованың портреті. Звено бастығы», 1959) портреттеріндегі кейіпкерлер бақытты және алаңсыз секілді. Жастық пен сұлулық – бұл картиналардың шынайы мазмұны. Өмірдің арпалысы, өмірбаяндары бұларға әлі жанасқан жоқ [6, 101 б.].

Қазақстанның XX ғасырдағы бейнелеушілік өнері 3-ші мыңжылдыққа парасаттылық және рухани толысқан түрде аяқ басты. Онда қазақтың көшпенділік мәдениетінің ежелгі тамырлары мәнін тапқан және сол айтылған мәдениетке сай негізгі қаланған жалпы адамзаттық құндылықтардың заман суретшілері дүниежүзі өнеріндегі әдептер және жаңа бағыттар арқылы, XX ғасырдың философия мен мәдениетіндегі ірі ағымдары арқылы өз шығармаларында ашып көрсетеді. Соның қорытындысы ретінде, инновациялар негізінде бір ғасыр бұрын пайда болған бүгінгі қазақ өнері рухани ерекшеліктерін жоғалтпау мен қатар, соған сай қайталанбас пластикалық өнер тілін қалыптастырды.

1. Жаңбыршиев О. «Кескіндеменің техникасы мен технологиясы». Алматы-2004, 31б.

2. Гийу Ж.Ф. «Великие полотна». Москва, Слово, 1995, 82 б.

3. Виппер Б.Р. «Введение в историческое изучение искусства». Москва, «Изобразительное искусство», 1985, Портреттегі ұқсастық проблемалары, 206-214 бб.

4. Қастеев А. «Мастера изобразительных искусств Казахстана». Алматы. «Өнер». 1986, 115 б.

5. «Искусства Казахстана». Алматы. 1987, 47 б.

6. Валентин Антоценко – Оленев. Алматы. «Өнер», 1983, 101б.

Резюме

В статье описывается направление мировоззрение духовного восприятие учащихся в основе портретного жанра Казахского изобразительного искусства. В портретном жанре лежит сущность древний корень казахской кочевой культуры.

Авторы раскрывает у учащихся развитие эстетических мировоззрений современного психо-педагогической проблемой на основе портретном жанре духовного мира.

Summary

The article describes the direction of the world of spiritual perception of the students in the basis of the portrait genre Kazakh art. In the portrait genre found the essence of the ancient root of the Kazakh nomadic culture.

The authors reveal students ' development of aesthetic worldviews of modern psycho-pedagogical problem on the basis of the portrait genre of the spiritual world.

INCORPORATING CULTURE INTO A FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Zh.B. Zhauynshiyeva – senior lecturer Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan

The purpose of the article is to give the reader some information on the methods and techniques of teaching foreign language culture in the process of learning a foreign language. Learning a language is at once learning the culture of the people using it. In order for communication to be successful, language use must be associated with other culturally appropriate behavior. In order to communicate effectively in the target language, foreign language students should be facilitated to feel, touch, smell, and see the foreign peoples and not just hear their language.

To achieve that goal, cultural activities and objectives should be carefully organized and incorporated into lesson plans to enrich and inform the teaching content. The use of following materials and techniques for presenting culture in the classroom is widely recommended in this article.

Keywords: culture, communication, background, ethnographic studies, authentic materials.

Language and culture are two inseparable entities. Therefore, learning a language is at once learning the culture of the people using it. Culture is defined as an “integrated pattern of human behavior that includes thoughts, communications, languages, practices, beliefs, values, customs, courtesies, rituals, manners of

interacting and roles, relationships and expected behaviors of a racial, ethnic, religious or social group; and the ability to transmit the above to succeeding generations” (Goode, Sockalingam, Brown, & Jones, 2000). This means that language is not only part of how we define culture; it also reflects the culture itself. Thus, the culture associated with a language cannot be learned in a few lessons about celebrations, folk songs, or costumes of the area in which the language is spoken. Culture is a much broader concept that is inherently tied to many of the linguistic concepts taught in second language classes.

Linguists and anthropologists have long recognized that the forms and uses of a given language reflect the cultural values of the society in which the language is spoken. Observing one’s daily experience in communicating with other people using different vernacular, it’s obvious that linguistic competence alone is not enough for him to be competent in that language. He needs to be aware, for example, of the culturally appropriate ways to address people, express gratitude, make requests, and agree or disagree with someone. He should know that behaviors and intonation patterns that are appropriate in his own speech community may be perceived differently by members of the target language speech community. He has to understand that, in order for communication to be successful, language use must be associated with other culturally appropriate behavior.

Such recognition then cultivated an awareness that language and culture are inseparable among second language (SL)/foreign language (FL) teaching experts. This awareness later developed the perspective that language teaching is indeed culture teaching. Teaching and learning culture in a SL/FL program are now regarded inevitable. Through initiatives such as the national standards for foreign language learning, language educators in the United States have made it a priority to incorporate the study of culture into their classroom curricula. Cultural knowledge is one of the five goal areas of the national standards:

Through the study of other languages, students gain a knowledge and understanding of the cultures that use that language; in fact, students cannot truly master the language until they have also mastered the cultural contexts in which the language occurs [National Standards in Foreign Language Education Project, 1996, p.27].

Why is incorporating culture in a SL/FL classroom inevitable? There are at least three fundamental reasons we can put forth to answer this question:

First, culture and language are inseparable. Politzer, [cited in Brooks, 1960, pp.85-86] points out:

“As language teachers we must be interested in the study of culture not because we necessarily want to teach the culture of the other country, but because we have to teach it. If we teach language without teaching at the same time the culture in which it operates, we are teaching meaningless symbols or symbols to which the student attaches the wrong meaning; for unless he is warned, unless he receives cultural instruction, he will associate American concepts or objects with the foreign symbols”.

Concurrent with that, Brown [1987, p.123] emphasizes that “A language is a part of a culture and a culture is a part of a language; the two are intricately interwoven such that one cannot separate the two without losing the significance of either language or culture”.

The second reason for the inevitability of incorporating cultural matters into a FL program is the premise that since language and culture are inseparable, language teaching is culture teaching. Valdes [cited in Baker, 2003] states: “every language lesson is about something and that something is cultural.”

Buttjes [1990, p.55] explains how language teaching is culture teaching: (1) language codes cannot be taught in isolation because processes of sociocultural transmission are bound to be at work on many levels, e.g. the contents of language exercises, the cultural discourse of textbooks, and the teacher’s attitudes towards the target culture; and (2) in their role of “secondary care givers” language teachers need to go beyond monitoring linguistic production in the classroom and become aware of the complex and numerous processes of intercultural mediation that any foreign language learner undergoes... To accentuate that a FL teaching is a foreign culture teaching, Brown [1986, p.33] emphasizes on ‘acculturation’— the process of becoming adapted to a new culture.

The third reason for the inevitability of incorporating cultural matters into a FL program is the fact that the major goal of a foreign language program is the mastery of communicative competence. In order to communicate successfully with the speakers of another language, one needs a sound grasp of the background knowledge of the target culture.

Culture and communication are inseparable because culture not only dictates who talks to whom, about what, and how the communication proceeds, it also helps to determine how people encode messages, the meanings they have for messages, and the conditions and circumstances under which various messages may or may not be sent, noticed, or interpreted... Culture... is the foundation of communication.

But what type of culture should be taught in the SL/FL classroom? Relating the essential ideas provided by the aforesaid definitions and the reasons for the inevitability of incorporating cultural matters into the SL/FL classroom, it is apparent that the major forms of culture we need to deal with in a foreign language program

should be the one that views culture as a “blue print” or integrated patterns of abstraction derived from observable behavior of a group of people. In other words, the major cultural contents to include in a language classroom should be “culturally influenced beliefs and perceptions, especially as expressed through language, but also through cultural behaviors that affect acceptability in the host community.” In relation to this, Brooks [1983, p.210] suggests that the cultural elements to be emphasized in the classroom are patterns of living which refers to “the individual’s role in the unending kaleidoscope of life situations of every kind and the rules and models for attitude and conduct in them.

Therefore, realistic elements of culture we should include are notions like when and what people eat; how they make a living; the attitudes they express towards friends and members of their families; which expressions they use to show approval or disapproval, educational attitudes, time and space patterns, work values, etc. In this sense, culture is a body of ready-made solutions to the problems encountered by the group. It is a cushion between man and his environment. Although the concrete forms of culture like painting, music, tools, and facts of history or geography are interesting to discuss, since they do not provide an intimate view of what life is really like in the target culture, they are not of high important to deal with in relation to the teaching of a foreign language.

The next important question is how to teach culture at a foreign language lesson. One problem in all classroom work is the involvement of students’ interest, attention, and active participation. Learning activities which focus on active rather than passive learning are the best.

Traditional methods of teaching culture in the foreign language classroom have been focused on formal culture and passive learning. Students do need both a geographical and historical perspective in order to understand contemporary behavior patterns but this can be done with “hands on” activities. In order to communicate effectively in the target language, foreign language students should be facilitated to feel, touch, smell, and see the foreign peoples and not just hear their language.

To achieve that goal, cultural activities and objectives should be carefully organized and incorporated into lesson plans to enrich and inform the teaching content. The use of following materials and techniques for presenting culture in the classroom is widely recommended.

1. Authentic Materials

Using authentic sources from the native speech community, like films, news broadcasts, and television shows; Web sites; and photographs, magazines, newspapers, restaurant menus, travel brochures, and other printed materials, helps to engage students in authentic cultural experiences. Teachers can adapt their use of authentic materials to suit the age and language proficiency level of the students. For example, even beginning language students can watch and listen to video clips taken from a T.V. show in the target language and focus on such cultural conventions as greetings. The teacher might supply students with a detailed translation or give them a chart, diagram, or outline to complete while they listen to a dialogue or watch a video.

2. Proverbs

Discussion of common proverbs in the target language could focus on how the proverbs are different from or similar to proverbs in the students’ native language and how differences might underscore historical and cultural background. Using proverbs as a way to explore culture also provides a way to analyze the stereotypes about and misperceptions of the culture, as well as a way for students to explore the values that are often represented in the proverbs of their native culture.

3. Role Play

In role plays, students can act out a miscommunication that is based on cultural differences. For example, after learning about ways of addressing different groups of people in the target culture, students could role play a situation in which an inappropriate greeting is used. Other students observe the role play and try to identify the reason for the miscommunication. They then role play the same situation using a culturally appropriate form of address.

4. Ethnographic Studies

An effective way for students to learn about the target language and culture is to send them into their own community to find information. Students can carry out ethnographic interviews with native speakers in the community, which they can record in notebooks or on audiotapes or videotapes. Discussion activities could include oral family histories, interviews with community professionals, and studies of social groups. It is important to note that activities involving the target-language community require a great deal of time on the part of the teacher to help set them up and to offer ongoing supervision.

5. Literature

Literary works can be an effective means to develop the understanding of other cultures because they provide the readers with insights of other cultures without having to visit the real place.

6. Film

Film and television segments offer students an opportunity to witness behaviors that are not obvious in texts. Film is often one of the more current and comprehensive ways to encapsulate the look, feel, and rhythm of a culture. Film also connects students with language and cultural issues simultaneously, such as depicting conversational timing or turn-taking in conversation.

In this article I tried to highlight the necessity of teaching culture and incorporating it into a foreign language teaching.

To achieve that goal of cultural instruction, cultural activities and objectives should be carefully organized and incorporated into lesson plans to enrich and inform the teaching content. The use of authentic materials, proverbs, role-play, culture capsules, ethnographic studies, literature and films for presenting culture in the classroom would be of great use.

1 Sapir, E. 1921. *Language. An Introduction to the Study of Speech*. London: Rupert Hart-Davis.

2 Верецагин, Е. М. *Язык и культуры* / Е. М. Верецагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1976. – 246 с.

3 Веденина, Л. Г. *Теория межкультурной коммуникации и значение слова* / Л.Г. Веденина // *Иностранные языки в школе*. – 2000. – № 5. – С. 72-76.

Түйін

Бұл мақалада шет тілі сабағында шетел мәдениетіне үйретудің әдістемесі мен амал-тәсілдері қарастырылады.

Резюме

Данная статья рассматривает методы и способы преподавания иноязычной культуры в процессе обучения иностранному языку.

УДК 303/303.1

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ЫНТАЛАНДЫРУ ЖОЛДАРЫ

Ж.Б. Кдыралиева – ҚазҰПУ, филология кафедрасының магистранты.

Интеллектуалды ұлт қалыптастыру FЗИ experti

In the article maintenance of educating in the field of education is based on a subject method, state standards are taken into account on moral approach. There are not the skilled looks sent to individuality of studying. Therefore, introduction of professional classes, new methods of educating is a necessity in the correct choice of course of life, interests and of prospects of studying. In this connection, a role and meaningfulness of the present system of education and human capital increase as a level of social development that is a very important factor and base of economic power and national safety of country and basic constituent of new quality of social life. With the purpose of discussion of the state of sphere of education positive parties and ways of influence are considered interactive methods

Keywords: education, interactive method development potential, the direction, the apprentice.

В статье содержание обучения в сфере образования основано на предметный метод, государственные стандарты учтены на моральном подходе. Нет квалифицированных взглядов, направленных на индивидуальность учащегося. Поэтому, введение профессиональных классов, новых методов обучения является необходимым в правильном выборе жизненного пути, интересов и перспектив учащегося. В связи с этим, возрастает роль и значимость нынешней системы образования и человеческого капитала в качестве уровня социального развития, которое является очень важным фактором и базой экономической мощи и национальной безопасности страны и основной составляющей нового качества социальной жизни.

С целью обсуждения состояния сферы образования рассмотрены положительные стороны и пути влияния интерактивного метода.

Ключевые слова образование, интерактивный метод, развитие, потенциал, направление, ученик.

Мақалада қазіргі жалпы білім беруде оқытудың мазмұны пәндік тәсілге негізделген, мемлекеттік стандарттар моральдық тұрғыда ескерген. Оқушылардың даралығына бағдарланған білікті көзқарастар жоқ. Сондықтан да, мектеп балдары өмірлік жолын дұрыс тандап, мүдделері мен перспективаларын айқындауына мамандандырылған сыныптарды енгізу, жаңа оқыту әдістемелерді кіріктіру өмір талабы болып отыр. Осыған орай, қоғам өмірінің жаңа сапасының негізін құрайтын және елдің экономикалық қуаты мен ұлттық қауіпсіздігінің аса маңызды факторлары әрі базасы болып табылатын, қоғамдық даму деңгейінің өлшемдері ретінде, қазіргі білім беру жүйесінің, адами капиталының рөлі мен мәнін арттыру.

Білім беру саласының жай күйін талдау мақсатында жаңа интербелсенді оқыту әдісінің ұтымды жақтары, оң ықпалын тигізетін жолдары қарастырылды

Тірек сөздер білім беру, интерактивті әдіс, дамыту, әлеует, бағыт, оқушы.

Қазақстандағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жобасында Қазақстанда оқытындарды сапалы біліммен қамтамасыз етіп, халықаралық рейтингілердегі білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың бүкіл қызметі бойына мансаптық өсуі, оқытылуы және кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету, сондай-ақ педагогтердің еңбегін мемлекеттік қолдау мен ынталандыруды арттыру мәселелеріне үлкен мән берілген. Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сындарлы саясаттар, өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагог қауымның ойлауына, өткені мен бүгіні, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялармен жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық [1]. Олай болса, сабақ беру барысында жаңа технологиялық әдістерді пайдалана отырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруда, білім сапасын көтеруде «оқытудың кредиттік білім беру технологиясының» алғы шарттарын енгізу қажет.

Бұл жүйе білім беру саласын жетілдіру мақсатында мектептен бастап жоғары оқу орындарына дейін қолданылып жүр. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің кредиттік технологияға өтуінің басты мақсаты:

- елдегі білім беру жүйесін Лиссабон Конвенциясы (1997) мен Болон Декларациясының (1999) талаптарын бейімдеу;

- ұлттық білім беру жүйесін бүкіл әлемдік деңгейге жақындату;
- болашақ мамандарды әлемдік білім стандартының талаптарына сай дәрежеде дайындау;
- ҚР жоғарғы оқу орындарының дипломдарын басқа ел дипломдарымен теңестіру.

Кредиттік білім беру жүйесі – білім беру саласының өзекті мәселесі болғандықтан «болашақ маман иелерін» мектептегі білім, тәрбие беру жұмыстарына бейімдеу қажет. Оқушылардың санасына кредиттік білім беру мектептен қалыптасуы абзал. Мектептен оқытудың кредиттік технологиясынан мағлұмат алып келген бала ЖОО-на түскен кезде білім қорын жинақтауда, өз бетінше жұмыс жүргізуге бейім, кредиттік білім беру технологиясының талаптарын дер кезінде орындап отырады. Мұндай балаға білім алу, дайындықсыз баламен салыстырғанда жеңілрек болмақ [2]. Мысалы, кеңес дәуіріндегі білім беру жүйесі тұлға тек білімді меңгеруші, халықтың мәдениетін тасымалдаушы және көрсетуші болып табылатын. Ал қазіргі 12 жылдық бейінді білім берудің өзіндік ерекшелігі бар. Бүгінгі таңда *интербелсенді оқыту әдісіне көшіп*, яғни, *«мәдениет-білім-тарих»* макроүлгі аясында білім беруге деген жаңа көзқарас туу қажет. Жаңа әдісте, тұлға жан-жақты, қоғамдағы орны мен рөлін, кәсіби қызығушылығы мен бағыттылығын еркінше таңдауында, әрі меңгеруінде. Жаңа әдісте мұғалімнің мақсаты, оқушылардың байқампаздығын, ойлауын, практикалық әрекетін дамыту. Ал, міндеті, ұйымдастырушы, менеджер, бағыт-бағдар беруші, қолпаштаушысы. Бейінді білім берудің өзіндік ерекшелігі, тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасай отырып, денсаулығын нығайту мен өзінің қоғамдағы орны мен рөлін, кәсіби қызығушылығы мен бағыттылығын еркінше таңдау, әрі меңгеру болып табылады. Дәлірек айтқанда, *мұғалім мен оқушының қарым-қатынас стилі* – диалогты, *оқыту әдістері* - проблемалық баяндау, ізденушілік, зерттеушілік, ойлау, *әрекеттестік стилі* – демократиялы, *оқытудың басым әдісі* - ізденісті-зерттеушілік, *әрекеттестік түрі* - іскерлік-серіктестік, ынтымақтастық, *әрекеттестіктегі қызметтер* - қызметтер бөлінбейді, бірлесіп жұмыс жасау, *субъект* - оқушы мен оқытушы бірге, *объект* - бүкіл әлем, бүкіл өмір (өмір сүру, еңбек жасау, қарым-қатынас, жаңа нәрсеге үйрену). Осы құндылықтар негізінде жаңа оқыту формасын қолданып, іске асырсак, білім сапасы жоғарлай түспек. 12 жылдық мектептің негізгі буынында оқушылар арасында кәсіби бағдарлау жұмыстары жүргізіледі. Негізгі мектептен кейін көпшілік оқушылар кәсіптік мектептерде оқитын болады. Кәсіптік мектеп (11-12 сынып) оқушылардың еңбек нарығына, кәсіптеріне бейімделулеріне жағдай туғызады. Ең қарапайым тәсіл жаңа әдісте ол, партаны баланың ыңғайлы отырғандығына, бір-бірімен еркін пікір алмасуына, бірігіп жұмыс жасауына қолайлы етіп қою. Қарама-қарсы, дөңгелек үстел, «П»-формасында, «Г» - формасында отырғызуға болады. Көп жағдайда үздік оқытындар алдыңғы партаға таласады. Төмен оқитын бала соңғы партада көрінбей, байқалмай қалып кете береді. Соңғы партада отырған балдар көп жағдайда өзге жұмыстармен шұғылданып отыруы да мүмкін. Олар өзінің де, өзгенің де білім алуына кедергі жасайды. Сондықтан да, дөңгеленіп немесе басқада формада отырған балдардың барлығын дерлік мұғалім қадағалай алады. Сонда бала өзге жұмыстармен айналыса алмайды. Және де, сабаққа белсенді араласып отыруына қолайлы жағдай туғызады. Мысалы, Жапон елінде бала бірінің артына бірі қарап отыруға болмайды, бір-бірінің жүзіне қарап отыру керек деп біледі [3]. Бұл қиыр шығыс елінің білім беруде ерекшелігі, үнемі топпен жүріп, кез-келген мәселені топпен шешуге үйретеді. Олардың пікірінше, топпен жұмыс баланың кез-келген ортаға тез сіңісіп кетеді деп біледі. Әдетте балалардың жасаған бұзақылық іс-әрекеттері топтың ішінде шешіледі. Мұғалім аса маңызды істерге ғана араласады. Топпен жүріп-тұруды баланың өмір бойы

мектеп қабырғасында сол топқа тәуелді болып өседі. Ең бастысы Жапонияды баланы үздік, орташа, нашар оқитындар деп мүлдем бөлмейді. Мұғалімдердің пікірінше, мектеп бағдарламаларын меңгере алмайтын оқушы болмайды деп түсінеді. Егерде, төмен көрсеткіш көрсетіп жатқан бала болса, оған көбірек үйде жаттығуды ұсынады. Жапония мектептерінде берік ұстанған ұран бар «Табысқа өжет еңбекпен жетесін», «Егер сен қалып бара жатсан, өз-өзіңмен қайраттанып жұмыс жаса» деген. Қиыр шығыс елінің оқыту әдістеріндегі өзгешеліктерін тәлім алған абзал. Интербелсенді әдіске бет бұрғандықтан жаңа көзқарас қалыптастыру, оқыту барысында жағымды атмосфера орнату бірінші принцип. Сабақ барысы, сынып ішінде психологиялық, жағымды атмосфера орнатуға бағытталады. Ол үшін:

1. оқушыларды есімімен атап, "сіз" деп құрметпен қараудың өзі, өзгені сыйлау арқылы, басқаларды өзімізге иландырамыз

2. балаға еркіндік беру. (партада отыру ерекшелігі).

әр бір балаға жеке тұлға ретінде қарап, «сіз»-деп «ілттипатпен құрметтеу арқылы баланы бағындыру. Өзгені сыйлау арқылы, өзінді сыйлату. (қиыр шығыс елінің системасы). Жоғарыда атап өткеніміздей, партада еркін, ыңғайлы отырып, балаға қолайлы жағдай туғызу. Сонымен қатар, баланың жалықпауын қадағалау. Әр бір сабақтың оң позициясын ұстану, яғни, ой сергіту ойындарын қолдану. Мысалы:

«Блинц ойындары», яғни шағын көңіл сергіту. Мысалы: *Есім – акроним*. Әр оқушы өз есімінің бастапқы әріптерінен өзін сипаттайтын (өзіне тән) сын есімдер (эпитеттер) келтіруі керек. Мысалы, Әбдірахманның былай деп жазуына болады:

Ә-әділ,
Б-бақытты,
Д-дана,
І-іскер,
Р-рахымды,
А-асыл,
Х-хас,
М-мейрімді,
А-арманшыл,
Н-намысшыл.

Тапсырма орындалғаннан кейін, әр оқушы өз жазғандары жариялайды.

➤ *Есім әріптерінен басталатын сөйлем*. Оқушылар өз есімдерінің бастапқы әріптерінен сөйлем құрайды. Мысалы, Айгүл: «*Айшықтай үілген гүл үзіле дүпілдейді*». Бұл тапсырманың мақсаты-көңіл күйді көтеріп, ой-өрісін шыңдайды.

➤ *Ойсергек. «Арқаға жазылатын комплимент»*. Әр оқушының арқасына (скотч) түйрегішпен А-4 форматындағы қағаз бекітіледі. Оқушылар сынып ішін аралып жүріп, бір-бірінің арқаларындағы қағаздарға жылы, жұмсақ сөздер жазып, бірін-бірі мақтайды. 2-3 минуттан кейін олар қағаздарын алып, шағын топ ішінде бір-біріне жазылған комплименттерді оқып береді.

➤ *Фотолар ойыны*. Әр оқушыға бір ақын-жазушының немесе белгілі бір тұлғаның суреті беріледі. Оның өмірін, мінез-құлқын, жалпы сол адам жөнінде қысқаша сипаттама беріледі. Жұмыс аяқталғаннан кейін суреттер тақтаға ілінеді, оқушылар кезекпен өз мәтіндерін оқиды, басқалар әңгіменің қай адам туралы болғандығын анықтауы керек. Мұнда да өз көзқарасын дәлелдейтін тұжырымдар келтіріледі.

➤ *Қар көшіні*. Қатысушылар орындарынан тұрып, шеңбер болып құрайды. Әрбір қатысушы өз атын атап, оған бастапқы әріптен басталатын бір сын есімін (эпитет) қосады. Мәселен «Айнаш» есімі «А» әріпінен басталады, яғни айнаш өз есіміне «алғыр» немесе «ақылды», «айбынды», «асқақ» т.б. Келесі оқушы дәл солай өз есімін атайды да, алдында тұрған барлық оқушылардың есімдері мен эпитеттерін қайталап шығуы керек: «Алғыр, Айнаш; думан Дәмеш, сабырлы Сейітжан, жалынды Жомарт, Ал мен берекелі-Бақытпын!» - деп. Бұл тәсілді қолданғанда оқушылар мұқият тыңдау мен зейін қою қасиеттерін іске қосуы қажет. Оқушылардың жады мен есте сақтау қабілетіне жақсы жаттығу.

Рөлдік ойындар. Оқушылардың кәсіби тұрғыда дамытуда ең тиімді тәсілдердің бірі. Оқушылар өздерін басқа адамдардың орнына қойып, мәселе немес проблеманы солардың тұрғысынан қарастырып, шешімді өз қолдарымен шешуді меңзейді. Бұл әдіс оқушылардың жинақталған теориялық білім, практикалық тәжірибе, өмірде ұстанатын құндылықтарды еркін түрде меңгеру және қолдану дағдыларын қалыптастырады. Рөлдік ойындарда қатысушылар өмірде кездесетін ситуациялар мен жағдаяттарда қолданады. Рөлдер ерікті түрде таңдалады, ойын барысында рөлдерін ауыстыруына да болады. Ойын аяғында әр қатысушы өзінің әрекеттері мен топ жұмысына жазбаша түрде есеп беруі керек [6] т.б Жаңа оқыту әдісінің білім сапасын жақсартуда бір ғана әдісті мысал ретінде алып қарастырдық.

Демек, 12 жылдық білім беруде, білім берудің барлық деңгейлері өзгерістер мен жаңалықтарға

ұшырайды. Негізгі орта мектепті бітірген бала «Бейіндік», «мамандандырылған» сыныпқа ауысу үшін, міндетті түрде іріктеуден өтеді. 11 жылдық дәстүрлі оқыту әдісінде, жоғары сыныпқа көшу үшін емтихан жүктемесі бекітілмейді, таңдау еркі оқушыда. Ал, мұнда мүлде басқа, өйткені жоғары сынып кәсіби, мамандандырылған сынып болғандықтан, ЖОО-на түсуіне баспалдақ ретінде оқытылатындықтан, емтихан тапсыру міндетті. Емтиханнан өте алмаған бала жоғары сыныпты емес, колледжге баруына құқылы. Емтихан нәтижесіне қарай мамандандырылған сыныптарға бөлінеді. Шығармашылықтан жақсы нәтиже көрсеткен бала гуманитарлы салаға бағытталады. Емтихан нәтижесі оқушының қандай салаға бейім екендігін ашып беруге көмектеседі. Шет елдерде мамандандырылған сыныптарда оқыту әу бастан – ақ қалыптасқан. Мысалы, Жапон елінде техникалық, сауда, ауылшаруашылық, флоттық секілді мектептер орын алған. Ал, Англияда ағылшын тілдерді грамматикалық, техникалық, кешенді, қазіргі секілді мектептер қызмет етеді. Осылайша оқушы жастарды сұрыптап оқыту АҚШ, Германия, Франция, Жапония елдерінде нақты жолға қойылған [4]. Емтиханнан өткен оқушы, стандартта бекітілген пәндермен бірге қосымша таңдау пәні арқылы білім алады. Таңдау пәні мамандандырылған сыныптарға қарай, әр бала өз еркімен таңдайды.

Қорытындылай келгенде, мектептегі оқу процесіндегі кәсіби бағдар мақсаты мен міндеті оқушының дүние танымдық көзқарастарымен қатар дамып, ұштасып отыру керектігі. Зерттеу жұмысымызда Отанымыздағы білім беруді дамытуға байланысты саясаты, білім берудің жаңа мазмұны мен технологиясы, 12 жылдық білім берудің әдістемелік негіздері, оған көшудің алғышарттары қарастырылды. Жалпы еліміздегі білім беру жүйесінде бар түрлі олқылықтар мен кемшіліктерден арылуға жол ашады, өз алдына ел болған қазақ елінің ұлттық ерекшеліктеріне көңіл қойып, ой жіберуге және ұлттық мәдениетін, әдет-ғұрпын жете білуге, зерттей түсуге мүмкіндік береді, әлемдік білімге зер салып жете білуге, мейлінше көңіл аударуға мүмкіндік туғызады деп ойлаймыз. Сондықтан да қазіргі қоғамның өзекті мәселелерінің бірі - әлеуметтік-экономикалық өзгермелі жағдайларда өмір сүруге дайын болып қана қоймай, сонымен қатар оны жақсартуға игі ықпал ететін жеке тұлғаға қойылатын бірінші кезектегі нақты талаптар: шығармашылық, белсенділік, әлеуметтік жауаптылық, жоғары интеллектілік, терең білімділік, кәсіби сауаттылық екені ақиқат

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 2010.
2. Налмышева Б. «Мектеп оқушыларын кредиттік білім жүйесіне баулу». Ғылыми педагогикалық журнал(география және табиғат) – Алматы, 2005. № 3
3. Мектеп және білім беру. <http://massaget.kz/bilim/maala/11798>
4. Өмірбекова Ж. «Білім беру жүйесінің өзекті мәселелері». Көзқарас (журнал)
5. Әлімов А. «Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері» - Алматы, 2013.
6. Интерактивные методы обучения материал из Letopisi.Ru – «Время вернуться домой»

Resume

In this article written about identifying talent in learning sootstvenno the needs of the times, the need to give special attention to the evolution of intellectual creativity, also discussed ways to develop the intellectual capacities of students.

Резюме

В этой статье написано о выявлении талантливости в основных направлениях обучения соотственно требованиям времени, о необходимости уделения особого внимания развитию интеллектуального творчества, также рассмотрены пути развития интеллектуального потенциала обучающихся

Түйін

Мақалада заман талабына сай оқушыларға білім берудің басым бағыттарында дарындылықты айқындау, интеллектуалдық шығармашылығын дамытуға баса назар аударылған, білім алушылардың интеллектуалды әлеуетін дамыту жолдары қарастырылған.

FALSE FRIENDS ACTIVITIES IN THE EFL CLASSROOM

A.Argynbayev – PhD student at Foreign Languages Department, Philology Faculty,
Suleyman Demirel University

Z.K. Akhmetzhanova – Doctor of Philological Sciences, Professor, Suleyman Demirel University

Lexical interference mistakes are usually believed to occur mainly in the speech of beginners. Researchers, however, state that even upper-level learners are subjected to false friends errors as the students erroneously rely on similar orthographic and phonetic forms of interlingual homonyms and accept them as facilitation rather than complication. Thus, the aim of this study was to develop efficient practical and entertaining exercises for the use at English lessons that aim at reducing lexical interference, namely false friends, in the speech of Russian-speaking learners of English.

Keywords: lexical interference, false friends, cognates.

Шетел тілін үйрену барысында лексикалық интерференция қателерін көбіне бастауш оқушылар жасайтыны бәрімізге мәлім. Алайда, зерттеушілер бұл жағдай жоғары деңгей оқушылар арасында да сирек болмайтынын мәлімдейді, өйткені тіл үйренушілер аудармашының жалған достарының орфографиялық және фонетикалық формаларына алданып, оларды ана тіліндегі қате баламалармен бірдей көреді. Сонымен, бұл зерттеудің мақсаты ағылшын тілі сабағында лексикалық интерференция, атап айтқанда аудармашының жалған достары, қателерін азайту үшін тәжірибелік, тиімді әрі оқушылардың қызығушылығын арттыратын жаттығуларды жасап шығару болып табылады.

Тірек сөздер: лексикалық интерференция, аудармашының жалған достары, когнаттар.

Общеизвестно что ошибкам лексической интерференции обычно подвергаются учащиеся иностранных языков начального уровня. Исследователи, однако, утверждают, что ученики верхних уровней не менее подвержены ошибкам с ложными друзьями переводчика, так как учащиеся ошибочно полагаются на схожесть орфографических и фонетических форм межязыковых омонимов и воспринимают их в качестве фасилитации. Таким образом, цель данного исследования заключалась в разработке эффективных, практических и развлекательных упражнений для использования на уроках английского языка, которые направлены на снижение лексической интерференции, а именно ложных друзей переводчика, в устной речи русскоязычных учеников.

Ключевые слова: лексическая интерференция, ложные друзья переводчика, когнаты.

False friends [1] or *deceptive cognates*, as defined by Lado [2], are the words in two languages that have similar phonetic and/or orthographic form but different meanings. Akulenko, however, rebutted Lado's coining and stated that the term *false cognates* is not quite appropriate, as *cognates* in linguistics are traditionally referred to the words of the common origin in related languages, while *false friends* are identified and studied regardless of their etymology [3]. For example, the word pair *magazine* – *магазин* is not only *false friends*, where *магазин* in Russian means *a shop* not *a periodical* as in English, but also *true cognates* as they have the same origin from Arabic *makhazin* (store, depot, store-house). A good example of false cognates and false friends at the same time could be a word pair *ghost* – *зомби*, where both words come from different origin and have different semantics. The English word *ghost* originates from Old English *gast* (soul, spirit, life, breath; good or bad spirit, angel, demon), while Russian *зомби* takes its origin from Latin *hostis* (alien, hostile).

Apart from *false friends* and *deceptive cognates*, *false friends* have been defined differently by various scientists, such as *misleading cognates* [4], *interlingual homonyms* [3], *interlingual homographs* [5], *deceptively transparent words* [6], *pseudocognates*, *false pairs*, *false equivalents*, *deceptive words*, *treacherous twins* and *belles infideles*.

The number of false friends differs according to the language contact and historical interaction of the two nations. According to A. Veisbergs, even in non-related languages deceptive cognates may reach the proportion of 10 to 20% [7]. It is much higher in terminological corpora where there is a high percentage of international (neoclassical) words. Considerable share of these lexemes are false friends.

A common misconception that false friends are mostly used by beginners and those who have not mastered the target language yet was rebutted by J. Derocquigny [8] who claimed that upper-level learners are the main users of deceptive cognates because such learners tend to rely on positive language transfer, namely calques. As Akulenko [3] states the main source of these mistakes is the similarity and near-identity in form and function of false friends. As a result, not only interpreters do occasionally commit such errors but also professional translators, lexicographers and teachers of foreign languages. There are several thousand *false friends* in Russian and English which are usually four parts of speech: nouns, adjectives, verbs and adverbs.

An experiment carried out by Veisbergs A. [7] with rather advanced students, who were given a connected text and instructed to supply the English translation, but were not informed about the problem, (were told to pay special attention to grammar) showed that in 60% of the likely cases *pseudo false friends* were created. Furthermore, Talamas et al. [9] noted that less proficient learners produced more mistakes in *phonetic false friends* and *graphic false friends*, while fluent learners made errors mostly in *semantic false friends*. Relatedly, Lerchundi and Moreno [10] found that most errors committed by their learners were caused by incorrect interpretation of false friends. Similarly, Escribano (2004) affirmed that similar spelling of false friends creates a misleading visual stimulus which reaches the brain of learners and results in wrong interpretation. As a result, the presence of false friends in proficient language users such as interpreters, translators, journalists, language teachers, etc. should not be underestimated because this phenomenon is often difficult to identify.

With this in mind the purpose of this paper was to design efficient practical exercises in the EFL classroom with the perspective of teaching false friends and reducing related errors in the English speech of language learners. The exercises were adapted from popular drill and communicative exercises.

False friends awareness raising exercise. A variety of techniques can be used to raise awareness of English-Russian false friends in ELT classes. One activity with which the teacher can consolidate students' knowledge and skills through raising awareness of *false friends* may be a true / false exercise (see Table 1) in the form of a table that includes examples of *false friends*, *true friends* and non-cognates. The learners are instructed to tick *I know* box, if they assume that they know this word and tick *I don't know* box, if they believe that they do not know the word. The students are not allowed to consult dictionaries or ask questions to their peers or the teacher. As variation the students can write translation of the words in an extra box. Upon completion the task students check the meaning of the words with the teacher or a dictionary. This way both the instructor and the learners can learn to what extent the students might erroneously depend on similar written form of false friends.

Table 1. False friends awareness exercise #1 worksheet.

#	Words	I know	I don't know	Optional: Translation
1	mayor			
2	sleek			
3	complexion			
4	tedious			
5	semester			
6	intelligent			
7	hilarious			
8	compensation			
9	species			
10	accurate			

A variation of the awareness raising exercise might employ *false friends* in the wrong context, the way students use them in their oral and written speech (see Table 2). The words are underlined or typed in *Italics*. The learners are instructed to tick *True*, if they think that the word is used in the correct context, or *False*, if it is used in the wrong context. Having completed the task, students check their work with the teacher.

Table 2. False friends awareness exercise #2 worksheet.

#	Sentences	True	False
1	He is a <i>mayor</i> in the UK army.		
2	New iPhone 5S looks really <i>sleek</i> .		
3	Chris couldn't fit in Mark's car seat because of his large <i>complexion</i> .		
4	It was such a <i>tedious</i> film that I nearly fell asleep.		
5	We have lots of new courses this <i>semester</i> .		
6	Bill is very <i>intelligent</i> . He is very polite and is never rude.		
7	Lynn found the whole situation <i>hilarious</i> .		
8	She received a cash sum by way of <i>compensation</i> .		
9	There are many <i>species</i> of dogs.		
10	Joana is very <i>accurate</i> . Her desk and clothes are always neat.		

Another awareness raising exercise is a **fake definition activity**. The teacher selects 4-5 words for each group (two of which are false friends) that he thinks students do not possibly know. The students are divided into groups

of 4-5 and instructed to write definitions of the words without consulting dictionaries. Students are encouraged to use morphological hints, such as suffixes, (negative) prefixes, root, endings, etc. In addition, the learners are encouraged to use their imagination and sense of humour. Each group gets different words so that the class learns 6-8 false friends at a time. After writing the definitions the group representatives come to the board one by one and read their definitions. Other groups vote for the best definition that they think is correct. At the end the learners are told to consult dictionaries and check their definitions. As variation the teacher can read the correct definitions by himself. As a follow-up class discussion takes place where students discuss the degree of correctness of the definitions they wrote and the danger false friends impose because of their orthographic similarity. The teacher can also use a worksheet as in Table 3 so that students can visually compare and contrast definitions. From our experience we can confirm that the activity can be used successfully with intermediate and higher level learners, who are capable of writing more difficult structures and can easily express their good sense of humour in writing. Imagination of students is another important factor that adds up to the entertaining process of the activity.

Table 3. False friends awareness exercise #3 worksheet. Fake definition.

#	Words	My definition	Dictionary definition
1	deride		
2	lunatic		
3	flabbergasted		
4	prospect		
5	forsake		

With more advanced and multilingual learners the instructors can make use of the **etymologyteaching activity**. For instance, the word pair *magazine* – *магазин* can be taken as a sample. Both words in English and Russian take its origin from Arabic *makhazin* (store, warehouse, depot, treasure) plural of *makhaza* (storehouse) and from *khazana* (to store up). The English equivalent, however, was borrowed from French in 1731, when the first list of military stores named *Gentleman's Magazine* was issued. The Russian counterpart, on the contrary, was loaned directly from Arabic and preserved its semantics up to modern days. In addition, the teacher can draw students' attention to a similar word in Kazakh which is also believed to be borrowed from Arabic *khazana-қазына* (treasure). We believe that such interesting facts from language history and etymology might motivate students to investigate the origin of other false friends on their own. As variation or follow-up the instructor can assign homework to students who will have to web-search and find the origin of 5-10 false friends and share them with class on the following lessons.

Another entertaining activity that can be used in class is called **auction**. The teacher writes on the board 5-6 sentences, two of which are incorrect (see Table 4). In our case the incorrect sentences will be the ones where false friends are used in the wrong context. Students are divided into groups of 4-5 and are allotted imaginary 500 dollars that they have to spend on bidding and buying correct sentences. The winner is the group that has the most correct sentences. To bid sentences students must have consent about it and not act individually. Another thing that students have to keep in mind is that they have to be frugal when bidding and not spend all money on one correct sentence. The undeniable advantage of this game is that it can be used at any level and any topic, it also teaches students to work in groups and learn a real life skill: spending money wisely. The teacher, however, has to make adjustments to the content of the activity and prepare exemplary and useful sentences.

Table 4. Auction game.

1. My elder brother reads magazine Forbes on a regular basis.
2. You must be lunatic to buy such an expensive and ugly dress.
3. A compositor is a person who creates music.
4. We usually see focuses in circus.
5. My favorite artist is Kasteyev.
6. My watch is not accurate. It is 20 minutes ahead of time.

A variation of the auction game could be a **corrective dictation**. In this activity the teacher reads orally 5-6 sentences to the students as in Table 4 above. The students are instructed to listen carefully and copy the sentences by simultaneously making corrections to the wrong ones. In our case the mistakes will be false friends that students have to replace with their correct counterparts. For example, when teacher reads "A compositor is a person who creates music" students have to process the sentence, immediately make corrections in their minds and copy the correct sentence in their notebooks as "A *composer* is a person who creates music" or "A compositor

is a person who arranges text on a page before printing”. When false friends are used in the correct context as in a sentence “You must be lunatic to buy such an expensive and ugly dress”, students have to copy the sentences without making any alteration. The disadvantage of this activity might be the complex task and insufficient vocabulary of the learners.

Other **traditional exercises** that can be employed when teaching false friends in the EFL classroom are:

- 1) Multiple-choice quiz;
- 2) Matching false friends to their definitions;
- 3) Translating sentences from English into Russian and vice versa;
- 4) Identifying mistakes in the sentences and correcting them;
- 5) Using as many false friends in one sentence as possible;
- 6) Brainstorming false friends in groups.

As these traditional exercises and activities are well-known and popular with EFL teachers, we decided not to describe them in this paper. Instead we assumed that alternative activities such as *awareness raising exercises*, *fake definition activity*, *auction game* and *a corrective dictation* could draw the interest of educators, who will possibly use them on their lessons. Further implications for the literature review and future research in the field of false friends could be the use of project-based learning activities in teaching negative language transfer, in our case false friends, which will be our next project.

1. Koessler M., Derocquigny J. *Les faux amis: ou, Les trahisons du vocabulaire anglais (conseils aux traducteurs)*. – Vuibert, 1928.
2. Lado, R. *linguistics Across Cultures*. Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1974
3. Акуленко В. В. «О ложных друзьях переводчика» //Англо-русский и русско-английский словарь ложных друзей переводчика. – 1969. – С. 371-384.
4. Taylor I. *Similarity between French and English words—a factor to be considered in bilingual language behavior?* //Journal of Psycholinguistic Research. – 1976. – Т. 5. – №. 1. – С. 85-94.
5. Klein D., Doctor E. A. *Homography and polysemy as factors in bilingual word recognition* //South African Journal of Psychology. – 1992. – Т. 22. – №. 1. – С. 10-16.
6. Laufer B. *Vocabulary acquisition in a second language: Do learners really acquire most vocabulary by reading? Some empirical evidence* //Canadian Modern Language Review/La revue canadienne des languesvivantes. – 2003. – Т. 59. – №. 4. – С. 567-587.
7. Veisbergs A. «False Friends Dictionaries: A Tool for Translators or Learners or Both» //EURALEX '96 Proceedings – 1996 – С. 627-633.
8. Derocquigny, J. *Autres mots anglais perfidies*, Paris, 1931, p. X-XI.
9. Talamas, A., J.F. Kroll and R. Dufour. 1999. “From form to meaning: Stages in the acquisition of second-language vocabulary”.
10. Lerchundi M. Á., Moreno P. *Los falsos amigos en los textostécnicos* //Ana Bocanegra Valle et al. – 1999. – С. 309-312.
11. Escribano P. D. *Exploring cognition processes in second language acquisition: the case of cognates and false-friends in EST* //Ibérica. – 2004. – Т. 7. – С. 87-106.

УДК 373.1.013:37.026.9.373

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ

А.С. Амирова – п.э.д., профессор,

Ғ.З. Таубаева – п.э.к., доцент

Абай атындағы ҚазҰПУ

Түйінді сөздер: коммуникативтік-тілдік құзыреттілік, қатынас мәдениеті, тілдің грамматикалық құрылымы, тілдің дыбыстық мәдениеті, сөздік, байланыстырып сөйлеу, мемлекеттік тіл, шығармашылық тілдік қызмет, шығармаларды қабылдау

Ключевые слова: коммуникативно-речевая компетентность, грамматический строй речи, звуковая культура речи, формирование связной речи, формирование словаря, культура речи, восприятие произведений.

Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 арналған мемлекеттік бағдарламасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мақсаты: балаларды мектепке дейінгі сапалы тәрбиемен және оқытумен толық қамтуды, оларды мектепке даярлау үшін мектепке дейінгі тәрбиелеудің және оқытудың әртүрлі бағдарламаларына тең қол жеткізуді қамтамасыз ету, - деп көрсетілген. Осы мақсатты жүзеге

асыру үшін төмендегідей міндеттерін: 1. Мектепке дейінгі ұйымдардың желісін ұлғайту. 2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мазмұнын жаңарту. 3. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту ұйымдарын кадрлармен қамтамасыз ету, - деп нақтылаған [1]. Әрине, бұл бүгінгі қоғам сұранысынан туындап отырған мектеп жасына дейінгі балалардың тәрбиесіне басымдық берілуі, мектепке дейінгі ұйымдарда оқу іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды қажет етеді.

Бірінші міндет бойынша, мектепке дейінгі ұйымдардың желісін ұлғайту дегенді елімізде мемлекеттік, жеке меншік, отбасылық және т.б. балабақшалардың ашылуымен түсіндіреміз. Екінші міндет бойынша, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мазмұнын жаңарту мәселесі «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту» стандартының жетілдірілуімен байланысты елімізде осы стандартқа сәйкес әзірленген мектепке дейінгі ұйымдарға арналған балама бағдарламалардың жетілдірілуі болып табылады. Ал үшінші міндет бойынша, мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту ұйымдарын кадрлармен қамтамасыз етуге байланысты Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі тарапынан осы мамандыққа бөлініп отырған гранттарды атап өтуімізге болады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту» негізінде ұлттық деңгейде мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың міндеттерінің бірі ретінде баланың сөйлеуін және ана тілін, қарым-қатынас мәдениетін дамыту, сауат ашу негіздерін меңгеруге даярлау, – деп нақты айқындалған [2]. Осы міндетті жүзеге асыру үшін мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың негізгі мазмұны білім беру қызметінің нәтижесі ретінде баланың құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталып, соның бірі коммуникативтік-тілдік құзыреттілік алынып отыр. Коммуникативтік-тілдік құзыреттіліктің кіші салалары: қатынас мәдениеті, тілдің грамматикалық құрылымы, тілдің дыбыстық мәдениеті, сөздік, байланыстырып сөйлеу, мемлекеттік тіл, шығармашылық тілдік қызмет, шығармаларды қабылдау деп алынып, әрқайсысына қойылатын талаптар көрсетілген. Олар:

- ауызша қатынастың алуан түрлі құралдарын ана тілінде және басқа тілдерде қарым-қатынас пен өзара іс-әрекет құруда пайдалануға;

- тілдің қажетті лексикалық және грамматикалық құралдарын талдау және оларды ойындарда, сөздік шығармашылықта және іс-әрекеттің басқа түрлерінде пайдалануға мүмкіндік береді, - делінген. Осы талаптарды орындау үшін балалар:

- грамматикалық дұрыс сөйлеуге тырысады, тілге сыни қатынасын білдіруді;

- сөздерді орынды қолданады, дыбыстарды ажыратуды, мәнерлеп оқудың түрлі тәсілдерін пайдалануды;

- антоним, синоним және көп мағыналы сөздерді түсініп, сөйлеу барысында қолдануды;

- түрлі сөз таптарын, эпитеттер мен теңеулерді қолданып, монолог жасауды;

- мемлекеттік тілдің грамматикалық дұрыс құрылымдарын қолдануды;

- оқиғаларды құрастырады, ауыспалы және астарлы, мағыналы ойларды түсініп, оларды қолдан білуді;

- кітапқа қызығушылық білдіреді, өлеңдерді мәнерлеп жатқа айта алуды меңгерту қажет.

Тіл – адам мәдениетінің, интеллектісі мен жан-жақтылығының көрсеткіші болса, екіншіден, өз ойын байланыстырып айту және жазу баланың басқа адамдармен еркін қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді. Басқалармен қарым-қатынастың тартымды, сәтті болуы адамның өзінің ойын қаншалықты еркін, тиянақты, жүйелі түрде жеткізуіне байланысты.

Мектеп жасына дейінгі балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі туралы сөз қозғағанда тұңғыш мектепке дейінгі бала тәрбиесі туралы еңбек жазған Н.Құлжанованың еңбегін ерекше атап өткен жөн. Автор мектеп жасына дейінгі баланың тіл дамытуда нені үйренуі керектігін көрсете келіп, онда:

- сөйлеу, яғни сөз бен сөзді байланыстырып, өзінің ойын, талабын, көңіл сезімдерін басқаға жеткізу;

- ойлай білу сырттан алып, ойға тоқыған заттарды салыстырып, ұқсастығы мен айырмашылығын тауып, не нәрсе туралы өзінің ойын айтып, бір пікір шығару;

- ойға тоқығанды және оған деген көзқарасын жарыққа шығару (сурет, әңгіме, ойын арқылы);

- балаға сусындай керегінің бірі сөйлеу. Түрлі білімнің түбірі, негізі – баланың сөйлеуі, білуге құмарлығы, - деп тұжырым жасаған [3]. Н.Құлжанованың сол заманында айтқан құнды ой пікірінің өміршеңдігі сол, оны мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытуда бүгінгі таңда да әдістемелік тұрғыда басшылыққа алынуы тиіс, - деп санаймыз.

Мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру үшін ана тілін меңгеру заңдылықтарын білу қажет, - деп санаймыз.

Ана тілін меңгеру заңдылықтары деп – сөйлеу дағдысының пайда болу интенсивтілігінің тілдік

ортаның мүмкіндігіне - табиғи (үйде үйреткенде) немесе басқа жолмен, яғни әдістемелік құралдармен (мектепке дейінгі балалар ұйымдарда) арнаулы дайындалған тілдік ортаға байланыстылығын айтамыз.

Біз тілді меңгерудің келесі заңдылықтарын атай аламыз:

Бірінші заңдылық: ана тілін қабылдау қабілеті баланың сөйлеу мүшесі бұлшық еттерінің машықтанғандығына байланысты болады. Баланың тілді меңгеруі үшін сол тілдің фонемаларын және оның көзқарастық нұсқалары мен әрбір дыбысты айтудағы дауыс күшінің, дауыстың көтеріңкілінің, қарқынының, ырғағының, сөз тембрі және т.б. айтуда қажетті сөйлеу, дыбыстау аппаратының, ал кейін жазба тілді игерген кезде көздерінің де, қолдарының да қозғалысы жаттықтырылған болуы керек, ал бұл қозғалыстар баланың естуімен сәйкес болғаны жөн.

Екінші заңдылық: сөздің мәнін түсіну әр түрлі дәрежеде қорытылған лексикалық және грамматикалық тілдік мағыналарды баланың үйренуіне байланысты болады. Егер лексикалық және грамматикалық тілдік мағыналарды түсінетін қабілет пайда болса, бала лексикалық және грамматикалық дағдыларды бір мезгілде игерсе, онда оның ана тілін меңгергені болып табылады.

Үшінші заңдылық: мәнерлеп сөйлеуді меңгеру баланың бойында фонетиканың, лексиканың және грамматиканың айқындауыш құралдарына бейімділікті дамытуға байланысты. Егер лексикалық және грамматикалық бірліктерді түсінумен қатар олардың мәнерлігіне деген бейімділік пайда болса, онда ана тілі жақсы меңгеріледі. Балаларды сөзді қабылдауға үйреткендей, сөздің мән мағынасын түсінуге де үйрету керек, яғни сөйлеу үстінде сезімді білдіретін үлгілерді көрсетіп, бұл сезімнің балаға жетуіне, онда жауапты сезім туғызуына қамқорлық жасау қажет.

Төртінші заңдылық: тілді меңгеру қалпы баланың тілді сезінуінің дамуына байланысты. Егер балада тілдік дыбыстардың қолданылу қалпы сөйлеу барысында есте сақтау қабілеті пайда болса, олардың үйлесімділігін (синтагматика), бірінің бірі орын алмастыратын (парадигматика) мүмкіндігін және әр түрлі сөйлеу жағдайында (стилистика) орынды қолданылуын есте сақтаса, бала ана тілін жақсы үйренеді. Қалыптасқан сөзде ана тілі элементтерінің дәстүрлі қолданылуын адам негізінен өмірінің мектепке дейінгі кезеңінде есте сақтап қалуға тиіс.

Бесінші заңдылық: жазба тілді үйрену ауызекі және жазба тілдің арасын үйлестіруді дамытуға байланысты. Егер дыбысталған сөзді жазба тілге «айналдыру» қабілеті пайда болса, онда жазба тіл оңай игеріледі. Оқуға және жазуға үйреткенде сөйлеу мүшелерінің жұмысына көздің және жазып отырған қолдың бұлшық еттерінің жұмысы келіп қосылады, бірақ көз бен қол сөйлеу аппараты бұлшық еттерінің бір мезгілдегі жұмысынсыз сөйлеу қызметін (оқу және жазу) атқара алмайды.

Егер бала ауызекі тілді білмесе, жазба тілді үйрене алмайды. Балаларға дидактикалық материал дыбыстық және жазбаша түрде (салыстыру үшін) бір мезгілде берілетін болса ғана жазба тілге үйрету үшін қолдан ұйымдастырылған сөйлеу ортасы барынша тиімді болады.

Жазба тілге үйретудің алғашқы кезеңінде (мектепке даярлық тобының оқуы және жазуы) бала өзіне таныс емес нәрсені - әріпті таныс нәрсеге - естілетін сөзге «айналдырады». Болашақта балалар мұнан кейінгі жерде дыбыстарды әріпке жай аударумен және керісінше жасаумен ғана шектелмейді, сонымен бірге бұл аударуды дұрыс жазу ережесі бойынша жүзеге асырады.

Алтыншы заңдылық: тілді байыту сөйлеу дағдысы құрылымын жетілдіру дәрежесіне байланысты. Егер баланың сөйлеу дағдысы (әсіресе фонетикалық және грамматикалық) неғұрлым жетілген болса, ана тілін үйренудің табиғи үдерісі, баланың тілін жаңа лексикамен және жаңа құрылымдармен байыту, соғұрлым тезірек болады. Бұл заңдылықты балалар бақшасының тәрбиешілері үнемі бақылайды: баланың тілі неғұрлым дамыған болса, ол өлеңдерді, ертегілерді, әңгімелерді соғұрлым есте сақтайды, олардың мазмұнын дәлме-дәл айтып бере алады. Аталған заңдылықты мектепке дейінгі ұйымдарда үнемі бақылануы тиіс.

Сонымен, ана тілін меңгерудің табиғи үдерісінің заңдылықтарына сипаттама берілді. Онда:

1. Баланың сөйлеу бұлшық еті қызметінің үдерісі кезінде «тілдің материясы» меңгерілсе, онда ана тілі меңгеріледі. Кинестезикалық (сөйлеу қимылдық) сезінуі дами түседі.

2. Баланың әр түрлі дәрежеде жинақталған тілдік маңызды түсіну қабілеті дамыса, лексикалық және грамматикалық дағдылар синхронды пайда болса, ана тілі меңгеріледі. Мұндайда баланың ойлауы мен қиялдауы дамиды.

3. Бала бойында лексикалық және грамматикалық бірліктерді түсінумен қатар олардың мәнерлілігіне деген қабылдағыштық пайда болса, ана тілі меңгеріледі. Мұндайда баланың эмоциялық және ерік-жігер салалары дамиды.

4. Баланың тілді сезінуі, яғни тілдің барлық компоненттерін интуиция арқылы (санаға сіңбеген) дұрыс (қалпына сәйкес) игергенде, ана тілі меңгеріледі. Мұндайда оның есте сақтау қабілеті дамиды.

5. Егер жазба тілге қарағанда ауызекі тіл бұрын дамыса, егер ол дыбыстық сөзді графикалық сөзге

«аудару» болып табылса, жазба тіл меңгеріледі. Мұндайда баланың барлық танымдық қабілеті, эмоциясы және ерік-жігері дамиды.

6. Баланың тілін дамыту бұдан бұрынғы жас кезеңінде толық мүмкіндігіне сай жүргізілсе, онда келесі кезеңде тілді байыту және оны үйрену жылдам әрі оңай болады.

Әрбір сөйлеу дағдысы белгілі бір танымдық қасиеттерді (сезіну, есте сақтау, қиялдау, ойлау) дамыту немесе эмоциялық және ерік-жігер жағдайы негізінде пайда болады, сондықтан ана тілін меңгерудің табиғи үдерісінің заңдылықтарын сөйлеу дағдысы құрылымын жетілдірудің баланың танымдық қабілетін эмоциялық және ерік-жігер салаларын дамытуға тәуел-ділігі ретінде анықтауға болады. Тәрбиешілерге тіл дамытудан ұйымдастырылатын оқу іс-әрекетінде аталған заңдылықтарды басшылыққа алуды ұсынамыз.

Президенттің 2012 жылғы жолдауының Үкіметке тапсырмасында: **«Тілдердің үш тұғырлылығы»** мәдени жобасын іске асыруды жеделдетуі тиіс. Бүкіл қоғамымызды топтастырып отырған мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін оқыту сапасын арттыру қажеттігіне ерекше назар аудару қажеттігін ескертіп, халықаралық тәжірибелерге сүйене отырып қазақ тілін оқытудың қазіргі заманғы озық бағдарламалары мен әдістерін әзірлеп, енгізу қажет, - деп көрсеткен болатын.

Осы тапсырманы іске асыру үшін жаңа стандарттағы **бастауыш деңгейге байланысты өзгерісшетел тілінің 1-ші сыныптан бастап** оқытылуында. Сонымен қатар, оқыту қазақ тілді емес мектептерде 1-ші сыныптардан қазақ тілін оқытылуы да әрине, үштұғырлы тіл саясатының жүзеге асуының кепілі болмақ. Үш тілді оқытуды мектепке енгізу қажет. Бұл қоғамдық сұраныс. Бірақ мәселе қай сыныптан бастап енгізу қажеттігін ғылыми түрде дәлелдеген шетел тәжірибелерін зерделеп, психологиялық, педагогикалық тұжырымдарды басшылыққа ала отырып, эксперименттен өткізгеннен кейін ғана үш тілді енгізу қажет, - деп санаймыз.

Бүгінде білім беру саласында жүріп жатқан модернизациялауға байланысты мектепке дейінгі ұйымдарда баланы мектепке дайындау мәселесіне байланысты бұл жолдаудың аясында жұмыстар жүргізілуде. Атап айтсақ: типтік бағдарламаның өзгермелі бөлігінің есебінен балабақшаларда шет тілі оқытыла бастады. Білім беру саласы елеміздің идеологиясын іске асыратын негізгі сала болғандықтан бұл мектепке дейінгі ұйымдарға да қатысты болмақ.

Бірақ біз оны қалай іске асырып жатырмыз? - деген сұраққа келетін болсақ. Ата-ананың өтініші бойынша дегенді арқау етіп, мектепке дейінгі ұйымдарға арналған шет тілін оқытатын бағдарламалардың жоқтығы, оған сәйкес оқу-әдістемелік кешендердің жоқтығына қарамастан ағылшын тілін оқытып жатқанымыз жасырын емес.

Мектеп жасына дейінгі балалардың психикалық ерекшеліктерін жетік білмейтін ата-аналар келешекте баласының оқудан бас тартуының, оқуға қызықпауын, балабақшаға келгісі келмейтін себептерін де білмейтіндіктен тәрбиеші немесе педагогтан көретіні жасырын емес. Енді осының себептеріне тоқталсақ: - ол біріншіден, шектен тыс жүктеменің ауыр болуынан, - екіншіден барлық балалардың бірдей бірнеше тілді бірден меңгеруге қабілетінің жетпеуі, - үшіншіден, психикалық процестің әлі де даму үстінде екендігі, яғни толық жетілмегенінен, - төртіншіден, балабақшаға балалардың біркелкі яғни бір кезеңде келмеуінен, яғни бір балалар бірінші сәбилер тобынан келеді, енді біреулерінің даярлық тобында бірақ келуі және т.б. жатқызуға болады.

Л.С. Выготскийдің психикалық функциялардың жоғары даму заңдылықтарын негіздеген тұжырымдамасы бойынша балалардың қалыптасуы алдымен ұжымдық форма ретінде туындайды. Осы тұжырымдама бойынша, мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі психикалық процесі есте сақтауға негізделеді [4].

Ешбір шетел тәжірибесінде бірден екі немесе үш тілді меңгерту тәжірибесінде жоқ. Мысалы: Австрияда екінші шет тілін бесінші сыныптан, ал үшінші шет тілін тоғызыншы сыныптан бастап оқытылады. Олай болса, алты жастан үш тілді қатар меңгерту балалардың қабылдау мүмкіндіктеріне қайшы келеді. Үш тілді бір мезгілде қатар оқыту, балалардың сауатты жазумен сауатты ойлап сөйлеуін дамытпайтыны анық.

Қорыта келе, мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыруға басымдық беріп, типтік бағдарламаның өзгермелі бөлігіндегі сағаттарды қатынас білім беру саласына беру қажет деп, - санаймыз. Педагогикалық-психологиялық зерттеулерде бала ана тілін жетік білгеннен кейін, шетел тілін оқып-үйрену балаға жеңіл тиетіні ғылыми түрде дәлелденген. Мектепке дейінгі ұйымдардың басшы мамандары ғылыми дәлелденген тұжырымдарды басшылыққа алып ата-аналардың осы бағыттағы сауаттылығын ашуға жұмыстануы қажет.

1. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 арналған мемлекеттік бағдарламасы – Астана, 2010

2. *Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту – Астана, 2009*
3. *Құлжанова Н. Халқыма деп іс қалдым – Алматы, 1992*
4. *Выготский Л.С. Педагогическая психология// Психология: классические труды. - М., 1996*

Түйін

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі сөз болады. Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 арналған мемлекеттік бағдарламасында мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мақсатына сәйкес орындалған міндеттер сараланады. Коммуникативтік-тілдік құзыреттіліктің кіші салалары: қатынас мәдениеті, тілдің грамматикалық құрылымы, тілдің дыбыстық мәдениеті, сөздік, байланыстырып сөйлеу, мемлекеттік тіл, шығармашылық тілдік қызмет, шығармаларды қабылдау деп алынып, әрқайсысына қойылатын талаптар талданады. Мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру үшін ана тілін меңгеру заңдылықтарын білу қажеттігі айтылып, ол заңдылықтар жеке-жеке сараланады. Тілдердің үш тұғырлылығы мәдени жобасын іске асыруды жеделдетуі мақсатында орындалып жатқан шараларға тоқталып, мектепке дейінгі ұйымдарға қатысы туралы сөз болады. Мектепке дейінгі ұйымдарда баланың ана тілін дамытуға басымдық беру негізінде олардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі ғылыми тұжырымдарға негізделіп ұсынылады.

Резюме

В статье рассматривается вопрос формирования языковой компетенции у детей дошкольного возраста. Анализируются задачи, выполненные в соответствии с целью дошкольного воспитания и обучения, определяемой Государственной программой развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы. Выделяются малые разделы коммуникативно-языковой компетенции: культура общения, грамматический строй языка, звуковая культура языка, словарь, связанная речь, государственный язык, творческая языковая функция, восприятие произведений, анализируются требования, предъявляемые к каждому из названных разделов. Также в статье говорится о необходимости знания закономерностей овладения родным языком для формирования языковой компетенции у детей в дошкольных учреждениях, анализируются данные закономерности. Автором рассмотрены мероприятия, проводимые в целях ускорения реализации культурной программы триединства языков, которая имеет непосредственное отношение и к дошкольным учреждениям. Изучен вопрос формирования коммуникативной компетенции у детей в дошкольных учреждениях на основе приоритета развития родного языка, приведены научные заключения.

Summary

The article discusses the formation of linguistic competence of preschool children. Tasks performed in accordance with the purpose of pre-school education, determined by the State Programme for the Development of Education in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 are analyzed. Allocated small sections of linguistic-communicative competence: the culture of communication, grammatical structure of language, sound culture of language, vocabulary, connected speech, the official language, creative language function, perception works, analyzes the requirements for each of these sections. The article also refers to the need to know the laws of mastering the mother tongue of the formation of linguistic competence of children in preschool, analyzes data patterns. The author examined the activities carried out in order to accelerate the implementation of the cultural program of the triad of languages, which has a direct relation to the pre-school institutions. We study the problem of formation of communicative competence in children in preschool based on the priority of the native language, given the scientific conclusions.

ХАБАРЛАМА ХРОНИКА

Автобиография
Трифонов Валерий Васильевич

Родился 14.10.1939 г., Кировский р-н, Таласская обл., Киргизская ССР. В малолетнем возрасте вместе с матерью и старшей сестрой, в период Великой Отечественной Войны, более 1 года, находился на оккупированной немцами территории Краснодарского края. Отец, в военное время, сражался с немецко-фашистскими захватчиками в Карелии в составе штурмового авиаполка. Был награждён воинскими орденами и медалями, а в послевоенное время наградами за восстановление, разрушенного немцами, народного хозяйства. В г. Алма-Ату я приехал вместе с родителями с Северного Кавказа (г. Крымск) летом 1954 г. В сентябре этого года поступил в школу №39 г. Алма-Аты, которую закончил в 1957 г. В этом же году поступил в Казахский государственный институт физической культуры, который окончил в 1961 г., трёхкратный чемпион РК по волейболу (1958-1961 гг.). Служил в органах МВД РК на офицерских, командных должностях (1962-1966 гг.). Методист, завуч ДЮСШ (1966-1970 гг.). Окончил аспирантуру при НИИ им. Ы.Алтынсарина Минпроса КазССР (1971-1973 гг.). Старший инструктор Комитета по делам физической культуры и спорта при СМ КазССР (1974-1976 гг.). Преподаватель кафедры педагогики КазПИ им. Абая (апрель 1977 г.), ст. преподаватель, кандидат пед.наук, доцент, степень и звание присвоены ВАК СССР (1975 г., 1988 г.). Доктор пед.наук (1993 г.), профессор кафедры педагогики АГУ, КазНПУ им. Абая (1995 г.), степень и звание присвоены ВАК РК. Член учёного совета по защите докторских диссертаций по педагогике, зам. председателя учёного совета по защите кандидатских диссертаций

по психологии при АГУ, КазНПУ им. Абая (1993-2009 г.г.). Член экспертного совета ВАК РК (1996-1997 гг.). Член международной кафедры педагогики ЮНЕСКО. В составе делегации от Казахстана, в качестве её представителя, выступал в Польше и Дании по проблемам работы правоохранительных и пенитенциарных учреждений в сопоставлении с аналогичной работой ведомств РК (1999 г.). Почётный работник образования РК (2003 г.). Беспартийный. Несколько лет работал в качестве заместителя председателя местного комитета института. За активную и многолетнюю работу был отмечен грамотами советских и партийных органов в деле подготовки и проведении предвыборных избирательных компаний Фрунзенского района г. Алма-Аты, а также умелое общеинститутское руководство студентами и преподавателями на сельхозработах (1977-1985 гг.). Имею благодарности института, грамоты бывших советских, партийных и хозяйственных органов. За результативную работу со студентами по уборке сельхозпродукции руководители хозяйств неоднократно поощряли институт материальными ценностями, которые хранятся в его музее. Награждён медалью «ҮЗДІК ҰСТАЗ» КазҰПУ (2008), 80 ЖЫЛ КазҰПУ (2008). В институте-университете работаю свыше 35-ти лет. Награждён медалью 85 ЖЫЛ КазҰПУ (2013).

Приоритетное научное направление: подготовка будущих учителей к работе с трудными подростками, профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. Теоретически разработал и внедрил в практику учебно-воспитательного процесса общеобразовательных школ методические рекомендации по организации лечебно-педагогических мероприятий с трудными учащимися. Разработал и успешно читал на различных факультетах университета спецкурс по работе с этими детьми. Кандидатская и докторская диссертации защищены по данной проблематике. Подготовлено 10 кандидатов и 2 доктора наук, свыше 20-ти дипломных работ со студентами-выпускниками, а также магистерские диссертации. Опубликовано более 80 научных статей, в том числе в г. Белосток (Польша) на польском языке, в г. Richmond Hill, Ontario, Canada, на английском языке, написаны монография, 3 брошюры, учебно-методическое пособие. Много лет веду занятия со студентами (в том числе, в последнее время, со студентами иностранцами) на физико-математическом факультете (институте) КазНПУ им. Абая. В настоящее время работаю в качестве профессора кафедры общей педагогики и психологии КазНПУ им. Абая, являюсь руководителем методологического семинара кафедры.

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршы-Вестник педагогикалық ғылымдар сериясы ғылыми журналы.

Абай атындағы ҚазҰПУ «Хабаршы – Вестник» «Педагогикалық ғылымдар» сериясы журналы 2003 жылдан бері шығып тұрады.

Шығару жиілігі жылына 4 рет. Таралымы 600 дана.

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың бұл журналы ҚР Білім және ғылым министрлігінің білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі Комитетінің 2009 жылдың 8 мамырдағы «Ғылыми қызметінің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Комитет ұсынылған басылымдар тізімі» атты № 10104-Ж бұйрығымен ККСОН тізіміне енгізілген.

Абай атындағы ҚазҰПУ «Хабаршы – вестник» Педагогикалық ғылымдар сериясы журналы келесі бағыттар бойынша практикалық және ғылыми мақалаларды жариялауды жүзеге асырады.

- заманауи білім мәселесі;
- жоғарғы мектеп;
- педагогиканың тарихы;
- жалпы білім беру мектебі;
- қызметкерлер;

Мақаланы жариялау:

Журналға мақала ККСОН-ның ғылыми мақалаларды рәсімдеу жөніндегі талаптарын қатаң сақтай отырып жарияланады. Мақаланы безендіруге қатысты талаптар журналдың барлық нөмірлері үшін бірдей.

Нөмірге бір автордың немесе бірлескен авторлардың атынан бір ғана қолжазбасын жариялауға рұқсат етіледі. Жас ғалымдар (докторанттар, магистрлер, ізденушілер) қол жазба жариялау үшін мақала жарамдылығы туралы екі сыртқы пікір тапсыруы қажет. Редакция қолжазбаларды рецензиялайды. Рецензия көшірмесі авторға беріледі. Теріс пікірлі рецензия ағымдағы нөмірге мақаланы жариялаудан бас тартуға заңды негіз болып табылады. Абай атындағы ҚазҰПУ авторларына журнал данасы тегін беріледі. Жоғарыда айтылған құжаттар, сонымен қатар қолжазбаның қағаздағы нұсқасы және дискідегі электрондық нұсқасы әдеттегі пошта бойынша тапсырысты хатпен немесе қолма-қол төменде көрсетілген мекен-жай бойынша жіберіледі.

Мақала жариялауға байланысты сұрақтар бойынша мына телефондарға хабарласуға болады:

8(727) 290-36-11- жауапты хатшылар

Электронды пошта: tazhbayeva_s@mail.ru,

Мақаланы безендіру ережелері:

Мақала қағаз нұсқасымен, автордың қолы қойылып ұсынылады, сонымен қатар электронды түрде дискімен, не болмаса электронды нұсқасы электронды поштамен жіберіледі. tazhbayeva_s@mail.ru,

Жариялауға негіз қағаз түріндегі құжат топтамасы болып табылады.

Мақала мәтіні MicrosoftWord форматында (кез-келген нұсқасы) ұсынылады.

Мақала көлемі А4 форматта 5 бетке дейін болуы керек.

Жолақтар- жоғарғы және төменгісі 2 см, сол жағы 2 см, мәтін 11 кегель, бір ретгі қатарлық интервал. Бірінші жолдағы абзац - 0,5 см.

Қаріптер - TimesNewRoman.

Мәтін бойынша кестелер, суреттер, формулалар жіберуге болады.

Сурет мақаладағы мәтін ішіне орналастырылады.

Сурет астындағы жазбалар мен кесте тақырыпшылары міндетті түрде мынадай ретте жазылады; «1 сурет, суреттің аты», «1 кесте, кестенің аты»,

Мақала мәтінінемынадай ілеспе құжаттар топтамасы тіркеледі;

Сыртқы пікірлер, автор туралы, олардың жұмыс орындары, лауазымы жайлы мәліметтер, (бұл мәліметтер журналды жарияланады.) байланыс телефоны журналға жарияланбайды.

Мақала қазақ, орыс, ағылшын және неміс тілдерінде қабылданады.

Бөгде авторлардың ғылыми мақалаларын жариялау - ақылы.

Журналдағы әрбір ғылыми мақалада мына мәліметтер болуы тиіс:

Мақала атауы;

Авторлардың аты-жөні;

Мақаланың мәтіндік бөлігі сілтемелер;

Аннотация (аннотация көлемі 200-250 сөзден кем болмауы керек мемлекеттік және ағылшын тілінде);

Түйіндемесі (түйіндеме көлемі 15-20 сөйлемнен кем болмауы тиіс) жарияланып отырған мақала мемлекеттік тілде болса, түйіндеменің орыс және ағылшын тілінде аудармасы, ал орыс тілінде жазылған болса қазақ, ағылшын тілінде аудармасы болуы керек.

Кілтті сөздер

Автор туралы мәлімет - инициалдары және тегі ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, қызметі немесе кәсібі, жұмыс орны; (мекеме немесе ұйымның атауы, елінің атауы) алыс және жақын шетел авторы үшін-ағылшын және орыс тілдерінде.

Ақпараттық байланыс - әрбір автор үшін (почталық мекен жай, байланыс e-mail).

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ!

Научный журнал «Хабаршы-Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия «Педагогические науки»

Журнал «Хабаршы-Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия «Педагогические науки» издается с 2003 года.

Выходит четыре номера в год.

Тираж 600 экземпляров.

Журнал «Хабаршы-Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия «Педагогические науки» внесен в перечень ККСОН на основании приказа Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК, приказ №10104-Ж от 8мая 2009 года «Перечень изданий, рекомендуемых Комитетом для публикации основных результатов научной деятельности».

Журнал «Хабаршы-Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия «Педагогические науки» осуществляет публикацию научных и практических статей по следующим направлениям:

- Проблемы современного образования;
- Высшая школа;
- История педагогики;
- Общеобразовательная школа;
- Персоналии;

Публикация статей

Статьи в журнале публикуются строго с соблюдением требований ККСОН к оформлению научных статей. Требования к оформлению статей одинаковы для всех номеров.

В номер допускается подавать не более одной рукописи с фамилией одного автора (или в соавторстве).

Для публикации рукописей молодых ученых (докторанты, магистранты, соискатели) необходимо предоставить два внешних отзыва о возможности опубликования статьи.

Редакция проводит рецензирование рукописей. Копии рецензий предоставляются авторам. Наличие отрицательной рецензии является основанием для мотивированного отказа от публикации в текущем номере.

Авторам статей Казахского национального педагогического университета имени Абая (профессорско-преподавательский состав, докторанты, магистранты, соискатели) экземпляр журнала выдается бесплатно.

Вышеперечисленные документы, а также бумажная версия рукописи и диск с электронной версией присылаются по обычной почте заказным письмом (ценные письма и посылки не принимаются) или передаются лично по нижеперечисленным адресам.

По вопросам опубликования статей обращаться по телефону:

8(727)2913611; –ответственные секретари. Электронная почта: tazhbayeva_s@mail.ru.

Правила оформления статей

1. Статья представляется в одном бумажном экземпляре, подписанном авторами, а также в электронном виде на диске (или на любом другом носителе), либо электронный вариант пересылается по электронной почте tazhbayeva_s@mail.ru.

Основанием для публикации является комплект документов на бумажном носителе!

2. Текст статьи представляется в формате Microsoft Word (любая версия).

Объем статьи – до 5 стр. формата А4.

Поля – *верхнее и нижнее* – 2 см, *левое* – 2 см, *правое* – 2 см, текст – кегль 11, одинарный межстрочный интервал. Отступ первой строки абзаца – 0,5 см.

Шрифты – TimesNewRoman..

3. Допускается наличие таблиц, формул и рисунков по тексту.

Рисунки размещаются в самом тексте статьи.

Обязательно наличие подрисуночных подписей и подписей к таблицам в виде: “Рис. 1. Название рисунка”, “Таб. 1. Название таблицы”.

4. К тексту статьи прилагается комплект сопроводительных документов: внешние отзывы; сведения об авторах с указанием их места работы, должности (данные сведения будут опубликованы), контактного телефона (не публикуются в журнале).

5. Принимаются статьи на казахском, русском, английском и немецком языках.

6. *Публикация научных статей сторонних авторов – платная.*

В каждой научной статье журнала должны быть указаны следующие данные:

1. Название статьи

2. Фамилии, инициалы авторов

3. Текстовая часть статьи(концевые сноски)

4. Аннотация (Объем аннотации не менее 200-250слов на государственном - англ языках)

5. Резюме (Объем резюме не менее 15-20 предложений) публикуемой статьи на государственном языке – на русском и английском языках; публикуемой на русском – на казахском и английском языках; публикуемой на английском – на казахском и русском языках.

6. Ключевые слова (keywords).

7. Сведения об авторе (авторах) – инициалы и фамилия, ученая степень, ученое звание; должность или профессия; место работы (наименование учреждения или организации); наименование страны (для авторов ближнего и дальнего зарубежья) – на русском и английском языках.

8. Контактная информация (почтовый адрес, контактный e-mail) для каждого автора;

NOTICE TO AUTHORS

Scholarly Journal “Abai Kazakh National Pedagogical University Khabarshy-Vestnik” of Pedagogical sciences.

Scholarly Journal “Abai Kazakh National Pedagogical University Khabarshy-Vestnik” of Pedagogical sciences has been issued since 2000.

4 issues per year . Circulation is 600.

Scholarly Journal “Abai Kazakh National Pedagogical University Khabarshy-Vestnik” of Pedagogical sciences is included in the CCES (Committee for Control of Education and Science) list by the order of the Committee for Control of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, approved No 433-3 Order of 26th June 2003, "List of Recommended Publications by Committee to Publish Research Findings".

Scholarly Journal “Abai Kazakh National Pedagogical University Khabarshy-Vestnik” of Pedagogical sciences publishes original research and current topics in the fields of:

- Contemporary Issues in Education;
- Graduated School;
- History of Pedagogics;
- Comprehensive School;
- Personality.

Articles Publication Charge

Articles are published in the journal strongly in compliance with the requirements for registration CCES scientific articles and also is the same for all issues.

It is allowed to submit no more than one manuscript with the name of one author (or co-author).

Young scientists (PhD students, undergraduates and applicants) have to provide two external reviews on their manuscripts to be published.

Editorial staff reviews the manuscripts. Review copies are available to authors. The presence of a negative review is a refusal substantiation to be published in the current issue.

Authors of articles from Abai Kazakh National Pedagogical University (teaching staff, PhD students, undergraduates, applicants) are given a copy of journal for free.

The above-listed documents, as well as a paper version of the manuscript and a CD-ROM version should be sent by a Registered Mail (recorded-delivery letters and registered parcels will not be accepted) or delivered personally to the mentioned below address.

Contact Us:

Tel.: 8 (727) 291 36 11;

E-mail: tazhbayeva_s@mail.ru

Formatting rules

1. Article is afforded in one copy signed by the authors, as well as an electronic version on a CD-ROM (or the electronic version sent by e-mail tazhbayeva_s@mail.ru)

The basis for the publication is a set of documents on paper

2. Computer typing article Word standard A4. Volume up to 5 pages. All margins - 2 cm, text – eleven-point type, 1 interval, text indent 0.5 cm, font Time New Roman, 14 pt

3. Tables, formulas and figures on the text are admitted

Figures are placed in the article. And presence of inscription to the figures/tables as "Figure 1. The figure title", " Table 1. The table title." is required.

4. A set of accompanying documents for the manuscripts: external reviews; information about the authors with an indication of their work place; position (this information will be published); contact telephone number (not published in the journal).

5. Articles can be in the Kazakh, Russian, English and German languages

6. Paid publication to authors from outside Abai Kazakh National Pedagogical University.

The following information must be included:

1. Title of the article;
2. The initials and a surname of the author;
3. Article text (endnotes);
4. Resume (15-20 sentences): if an article is in the Kazakh language – a resume is in the Russian and English languages, if in Russian - Kazakh and English;
5. Key words;
6. Author (authors) information – the initials and a surname of the author, academic degree, academic title; position or occupation; place of work (institution or organization); country (for the near and far abroad authors) in Russian and English;
7. Contact information (post address, e-mail) of each author